

BUDAI FERENCZ

POLGÁRI LEXICONA.

II. KIADÁS.

I. RÉSZ

PEST.
KIADJÁK KHÓR ÉS WEIN.
MDCCLXVI.

Előszó!

Budai Ferencznek „Polgári Lexicon” című, még 1804-ben megjelent s a 16-dik század végéig élt nevezetesebb magyar férfiak életrajzait tartalmazó nagybecsű munkáját, melynek példányai azóta annyira elfogytak, hogy csak antiquariusok útján, ügygyel-bajjal, drága pénzen lehetett annak egyes darabjaihoz hozzá jutni, némi szükséges változtatásokkal adjuk át a t. ez. közönségnek.

A szoros értelemben vett helyesírásra vonatkozólag, mely a mai álláspontnak többé meg nem felel, teljes átídomítás volt elkerülhetlenül szükséges.

Az egyes igealakzatok és mondat-fűzéseknél azonban, ha az ódik és ötödik, a tizedik és hetedik-féle nyelvrontó igevégezeteket, mint hátrahagyódik, megevődik, használtatódik, eltemetődik stb., s a számnevek után használni szokott germanizáló többes számot, mint harmincz lovakat, negyven emberekkel stb. kivesszük, alig történt egyéb valamire való változtatás.

A hely, úgyszintén a személyneveknél is, az újabb, általánosabb, tekintélyeink által használt formák és kifejezések nyertek alkalmazást, mint Titul = Titel, Fagaras = Fogaras, Prnck — Bruck stb.; Tosu = Tas, Katz = Katzianer, Eusee = Óse stb., melyek közül amazoknál, egyketőt kivéve, hogy a régi alak is megmaradjon az aziránt pietással viseltetők számára, az újabb kifejezések zárjelek közé jöttek.

Hogy pedig eme gyökeresebb javításoknál, melyek elkerülhetlenül szükségesek voltak arra, hogy a nagybecsű történelmi anyag újból meleg fogadtatás és közpártolásban részesüljön, a legnagyobb figyelem és óvatossággal jártunk el, talán mondani is fölösleges.

Vedd ime hát kegyes olvasó e jeles munkát, s az abban hitelen kútfők nyomán, annyi tapintat, annyi nemzeties zamattal leírt nagy idők, nagy emberek, régi erkölcsök, bajnoki tettek, ébreszsenek téged is hasonlókra.

Pest, 1866. nov. 1.

Réső Ensel Sándor.

A.

Aba Sámuel. Először palatinus, azután harmadik magyar király, 1041. esztendőől fogva. Ezt azelőtt németnek tartották; de már ma bizonyos, hogy magyar, vagy inkább kun volt. (lásd Edumen) Szent István testvérhúga volt a felesége, kinek talán Sarolta volt a neve. Először ugyan tudta magát Aba kedveltetni azzal, hogy Péternek, az előtte való királynak sok rendelkezését eltörlötte, nevezetesen az országra vetett adót igen megkisebbítette; és úgy tartják, ezzel nyerte az Aba v. Apa nevet a köznéptől, melynek különösen kedvezett s azzal társalkodott; de mivel voltak még olyanok, a kik Péternek tett esküvésők mellett hívek maradtak, és ezeket Aba üldözte, nyársra vonatta, csak egyszerre Csanádon ötven főembert mészároltatott fel; azonkívül az országnak a Lajta vizén túl levő részét Henrik császárnak általengedte; mindezek meggyűlöltették őt a nemzettel. Két ízben hadakozott volt már Henrik császár Aba ellen; de harmadszor is kihívták azt ő ellene a magyarok; a ki meg is ütközött vele 1044. eszt. Szent-Jakab havában, Győrhöz nem messze; őt meggyőzte, elfogatta, megölte; Pétert pedig helyébe visszaállította. Drágába került Henriknek ez a győzelem, mely onnan meg tetszik, hogy az ütközet helyét a németek, az akkori beszédjök szerint Ferlorum-Payernek, a magyarok pedig Veszett-Németnek nevezték; nem is győz, ha Aba táborából sok magyar hozzá nem pártolt volna. Aba teste, Heves vármegyében, a sári klostromban temettetett el, melyet maga építtetett volt, és a melynek dűledékei most is látszanak, Gyöngyöshöz közel, a Mátra alatt. Abból a királyi függő pecsétcsle vélből, melyet negyedik Béla 1261. eszt. az egri püspökségnek adott, megtetszik, hogy még abban az időben Aba familiája nagy földesuraság volt Heves, Borsod és Abauj vármegyékben, mely utolsó vármegye ugyancsak ő róla is neveztetik így.

Aba Alolbód. Leusták fia. Hogy ez az Alolbód Aba magyar király maradékai közül való volt, azt maga második András király bizonyítja azon diplomában, melynél fogva Széplakot elveszi Simontól, a ki az ő feleségének Gertrudnak egyik gyilkosa volt, és azt Hédeváry Dénesnek ajándékozta. Dénest ez az Alolbód állította be azon jószágba, a király parancsolatából 1228. eszt.

Aba Izsák. Ábrahám fia. Negyedik Béla király idejében, a jászói klostornak valami jószágot ajándékozott a maga bűneiért, a király jelenlétében. 1263. eszt.

Aba. Ezt a maga idejebeli emberek nagynak és szépnek nevezték. A Trencsényi Máté partos seregének ő volt egyik fővezére a Rozgonyánál való ütközetben, a hol el is esett 1312. eszt.

Absolon. Vezetékneve mi volt? nem lehet tudni; hanem hogy magyar volt, az bizonyos. Először püspök volt Magyarországon, azután spalatóri érsek lett második Gejza király idejében 1159. esztendő tájban Dalmáciában. Ott egy főembertől sok bosszantatást szenvedvén, visszajött az országba a királyhoz panaszra. Innen egy levelet küldött Spalatórba ismerőseinek, mely még ma is meg van; de egyebet nem sokat lehet azonkívül belőle tanulni, hogy arra kéri azokat, a kikhez levelét küldötte, hogy az ő számára vegyenek olajat és valami jó bort. Harmadik Sándor pápához is küldött egy levelet, melyben azt panaszolja el, hogy a spalatóri lakosok, azt a törvényt tették egymás közt, hogy semmi fekvőjószágol az ekklezsiának, vagy szentvégre, se ajándékba, se pénzen ne adjanak. Míg ő Magyarországon járt, addig a zádori (Ládra) érsekre bízta a pápa, hogy azon dolognak járjon végére.

Acsády János. Budai főbíró volt 1541. eszt., mikor Buda városát Ferdinánd számára felakarta adni, melyért életével fizetett. Lásd Révay Ferencz.

Aczél István. Pozsoni kapitány volt második László király idejében. Az öreg Bornemisza János küldötte el őt 1526. eszt. közel háromszáz lovassal és egynehány ezer arannyal a mohácsi szerencsétlen hadra, úgy látszik ő kísérte ott a míg lehetett a futásnak eredt Lajos királyt, legalább annak holt testéhez közel találták meg az övét. — Ugyan akkor éltek Aczél János, Thurzó Eleknek a kamara elnökjének vicéje, és Aczél Balázs, ki a pápa követével Morvaországba, Magyar-Bródba ment, hogy ott a mohácsi hadra katonákat szedjen. Ezen útra jó pénzben hetvennyolcz forintot vett fel Budán a királyi kasszából, mely somma réz vagy rozsz pénzben két annyit tett.

Ágnes. Albert ausztriai berezeg leánya, és harmadik András királynak, magát nem annyira szépségével, mint szelíd erkölcsével és kegyességével kedveltető felesége, kihez 1296. eszt. ment feleségül. Albert negyvenezer ezüst márkát adott vele Andrásnak, András pedig Pozsont és a Csalóközt mórिंगolta neki. Férje halála után, mely 1301. eszt. történt, haza ment Bécsbe, és ott a mórिंगba adott magyarországi jószágainak jövedelméből élt. Gyermekai nem voltak, lega-

lább életben nem maradtak. Moson vármegyében Szombathelyt is kellett neki bírni; mert azt 1313. eszt. az esztergomi érseknek aján-dékozta. A német birodalomban némelyek bajor Lajost, mások Fridrik ausztriai herceget választották császárnak. Hogy annál erő-sebb legyen Fridrik, Lajos ellen, első Károly magyar királylyal szövete-kezett össze, és hogy neki annál inkább kedvét találhassa s azt meg-tarthassa, mind azokat a városokat és jószágokat, melyeket Ágnes birt, Károlynak visszaadta 1315. eszt.; sőt a mint némelyek írják, mivel akkor Komárom, Trencsényi Máté hatalmában volt, a ki azt erőhatalommal foglalta vala el, a maga katonáinak színével bejött Fridrik az országba, Komáromot Mátétól visszavette és Károlynak általadta.

Ákos Mihály. A sárosi várnak kapitánya volt első Károly király idejében. A Trencsényi Máté ellen való hadban 1312. eszt. magát em-berül viselte, és abban egy embert elfogott. — Egy Péter nevű em-ber is pártot ütött volt Károly ellen, annak katonái közül is sokakat elfogott Ákos, és azokat Károlynak bennitatta. Ez a Péter eszére jött már 1315. eszt., és Károlynak lovászmestere volt, mikor Ákosnak Károly Zemplén vármegyében Pazdics és Deregnő nevű falukat aján-dékozta.

Ákos Miklós. (Keszi). Lásd Kavazdy Péter.

Alaghy János. Olaszországban, Páduában tanult 1546. eszt. Az édes anyja Veronika, testvér volt Serédy Gáspárral, a ki abban az időben nagy ember volt Magyarországon. Éhez küldött ő egy levelet Páduából, Veráncsics Antal által, a mondott esztendőben. Igen jó ítél-tel volt Veráncsics az ő tudománybeli előmeneteléről, magaviseletéről és takarékoságáról. — Huszonnyolcz lovassal jelent meg 1563. eszt. Maximilián király koronázásán Pozsonban. — úgy látszik ő bírta Regéczet, legalább onnan küldötte őt első Ferdinánd Bornemisza Ger-gely püspökkel és Rakovszky Györggyel, Balassa Menyhért vágáson kívül való járásinak megvizsgálására, Munkácshoz nem messze, Káson nevű városkába; de minden haszon nélkül 1564. eszt. Ezt az utolsó dolgot Istvánffy ugyan így beszéli; de Forgách Alaghy János helyett, Alapy Györgyöt küldi el Bornemiszával és Rakovszkyval, még pedig nem is Kásonba, hanem Nagy-Szőlősre. — Egy ideig széplaki apát úr volt, azután pedig világi ember lett, és akkor is megtartotta a maga kezénél az apátúrság jószágait s jövedelmeit; bátor azokat első Ferdinánd király a nagy-szombati jezsuitáknak adta vala. Ezen az okon Maximilián király, a károsok panaszára, parancsolt Abauj vár-megyének, hogy azoknak tegyen igazat 1565. eszt.

Alapy Boldizsár. Tótomági vice-bán volt 1515. eszt., mikor Beriszló Péter bán azt parancsolta neki a király nevében, hogy minél hamarabb induljon a törökök ellen Jaicza felé, egész Tétországban minden tizedik jobbágyat kézivekkel, lándzsákkal és fejszékkel felkészülve, maga mellé vévén. Ez a Boldizsár vette meg Nagy-Kemléket Jánostól, a zágrábi püspöktől, nyolczezer forinton.

Alapy Benedek. Lásd Batthyány Benedek.

Alapy János. (Nagy-Kemléki). Együtt pusztította 1539. eszt. Zríny Jánossal a zágrábi püspök, Erdődy Simonnak és a káptalannak jószágait. Ott volt Pécsen 1543. eszt. mikor ahoz a törökök közelgettek, és ott agy látszik ő volt a gyalogkatonaság kapitánya, legalább az oda való püspök, Várallyay Szaniszló, ő általa és Paksy János által akarta a gyalogokat megtartóztatni, mikor azok a török elől elfutottak. — Eerechény Lászlóval együtt verte meg Szent-Ilona nevű falunál a Zágráb és Ivanics vára közén pusztító Ferhát basát 1557. eszt. Ekkor ő azon száz lovasnak volt hadnagya, kiket Lenkovics a zágrábi vár kapitánya akkortájbán fogadott vala. Azt az ötszáz török spahit, vagy lovast, kik Kosztainiczáról és Bányalukából futottak vala ki a topuszkói vidékre prédálni, 1565. eszt. igen emberül megszabdalta János, Rastovicz és Vinodol közt, úgy hogy csak kevesen vihették meg társaik esete hírére a magok felekezetéhez. Ugyanazon esztendőben újra segített a maga vejének, Erdődy Péter bánnak, megverni a törököket Obreskóhoz nem messze. — Ott volt Maximilián királlyal 1566. eszt. a győri táborozásban, mely után nem soká élt; ugyanis 1567. eszt. meghalt, és a remetei paulinusok templomában temettetett el, a holott is ezt a felülírást tették az ő emlékezetére: Hic jacet Generosus ac Magnificus Dominus Joannes Alapy, de Nagy-Kemlók, Eques auratus, ac S. Rom. Imp. Begiaeque Majestatis Capitaneus, qui in Dominó obdormivit IX. Sept. Az ő leányával Borbálával szálott Erdődy Péter bánra Nagy-Kemlók, vagy más névvel Ealnik vára, Kőrös vármegyében. Felesége Zríny Margit, a szigeten elesett Zrínyi Miklós testvérnéje volt.

Alapy Gáspár. A közelebb említett Jánosnak fia, kanizsai kapitány és horvátországi bán, Maximilián és Kudolf királyok alatt. Ifjúságában a nagy Zríny Miklós alatt katonáskodott, kivel az ő édes anyja egy volt. Mikor Szulejmán török császár 1566. ész egy roppant táborral az országba jött; Zríny a ki élt a gyanúperrel, hogy Szulejmán talán ő reá feni a fogát, ezt a Gáspárt, Kovács Miklóst és más hadnagyait küldötte el ezer gyaloggal és négyszáz lovassal, hogy Pécs külsővárosát, melyet akkor a törökök bírtak, pusztítsák és égessék fel.

— Útjokban hallotta meg Gáspár és társai egy paraszttól, hogy Mohammed basa egynehány századmagával Siklós alatt tanyázik, azért is arra határosak magokat, hogy azt ott felverjék; a minthogy setét éjjel a bátran nyugvó Mohammed seregét jun. 17. napjára virradólag, nagy sivalkodással megütik, és minekelötte annak a városból segítsége jött volna, megverik, mind magát, mind fiát megölik, seregét vagy levágják, vagy szétázik, és attól sok tevét, lovat, öszvért, társzekereket és igen drága két veres zászlót nyernek. Úgy tartják, hogy ez a kára bírta volna Szulejmánt arra Péterváradin, hogy nem máshova, hanem Szigetre vegye útját, Zríny Miklós ellen. El is jött Szulejmán, august. Első napjaiban Sziget alá, és azt kemény ostrom alá fogta. Mennyire bízott Zríny ehez a Gáspárhoz, onnan tetszik meg, mert őt tette a vár őrző sereg kapitányává, arra az esetre, ha maga elesik. Minekutána Zríny elesett, és Szigetvéra török kézre jutott, nagy hasznát vette Gáspár a maga alacsony természetének, és nem sokat matató s ígérő barna, sőt fekete ábrázatjának. — Ugyanis mikor őt a jancsárok bűvő helyéből kivonták, őt valami alávaló fegyverhordozónak vagy inasnak gondolván, életben megtartották, midőn másokat többnyire mindeneket lekonczoltak. Az elesett Zríny két karján két arany perecz volt, melyeket mikor a törökök onnan különben nem tudnának levenni, karjait el akarták vagdalni. Szerencsére Gáspár állott elő, ki is egy késsel a pereczeket kinyitotta, és így a felejtetetlen Zríny holttestét a csonkázástól megmentette. Lásd Tahy Ferencz. Tallóczy Bálint helyébe 1572. eszt. tette őt Maximilián király kanizsai kapitánynyá. Kivált azzal hagyott jó emlékezetet Gáspár maga után, hogy a híres Gubecz Mátét, ki Tótországban a nemesség ellen a parasztokat fellázasztotta s magát királynak tette vala, ő verte meg s fogta el Stubiczánál Keglevics Mátéval 1572. eszt. Ekkor szerzett jóhírére azzal nem kis csorbát ejtett, hogy azután való esztendőben, húshagyókedd éjszakáján, Ali, a szigeti beg, Kanizsára berontott, melyet senki is addig észre nem vett, míg Ali törökéi, a város piaczára nem mentek. Ott nagy lármát ütnek a törökök, falkánként szélyeloszolnak a városon, és a házakat s istállókat felkutattják, pénzt, ruhát s mindent a mi hasznavehető volt, elragadoznak, és minekelötte Gáspár a várból segítségül jöhetett volna a lakosoknak, prédával megrakodva a várost odahagyják. Több mint ezer foglyot, 748 lovat és két nagy ágyút vitt el akkor Ali Kanizsáról Szigetre. Talán kimentette magái Gáspár a király előtt, mert még el sem múlt ez az esztendő, hogy az őt Draskovich György mellé, tótországi bánná tette, mely hivataltól 1577. eszt. vett önkényt búcsút, a király helybenhagyásával. Élt még 1582. eszt. mikor a tótországi diéta őt

rendelte ki az ország határainak. Stiria és Karinthia felől való megtekintésére Battkay Pállal s másokkal.

Alárdy Ferencz. Békesy Gáspárt igyekezett Báthori látván ellen erdélyi vajdává, vagy fejedelemmé tenni; együtt is harczolt azzal, Radnótnál és Szent-Pálnál Báthori ellen 1575. ész; de Báthori mindnyájukat megverte, és a kolozsvári diétán számkivetésre büntette; mindazáltal őt idővel kegyelmébe visszavette, mint csak az ifjúi szél által elragadtatott éretlen ifjat. Mágochy Gáspár közbenjárására, és a szent-pali kastélyt neki visszaadta; de egyéb jószágait az akkori háborús időnek mostoha viszontagságai közt elvesztette.

Albert. Harminczegyedik magyar király a habsburgi házból származott. Atyja Albert ausztriai herceg volt. 1397. eszt. született. Atyja halála után, mely 1404. eszt. történt, Ausztria reá maradt, melyet az ő tóturai igazgattak helyette. Tizennégy esztendő korában Budára hozta őt Ernest, az akkori tótora s. atyjafia, és ott Zsigmond király leányát Erzsébetet neki eljegyezte; kivel aztán 1422. eszt. kelt össze. Esztendő múlva általadta Zsigmond Albertnek Morvaországot, melynek elfoglalására és a husszitáktól való kitisztítására, Albert 1424. eszt. elment egy Ausztriában gyűjtött sereggel; de Zsigmond is küldött magyarokat az ő segítségére. Maga a bires Ziska, a hussziták vezére jöttbe ellene Csehországból Morvaországba; de neki semmit sem árthatott; mert egy Przibislaw nevű várnál véletlenül meghalt. — Szerencsésen hadakozott Albert a hussziták ellen 1431. eszt. is; nevezetesen Waidhofen nevű városhoz közel, négyezerét közölök levágott, hétszázat pedig elfogott, és azokat Bécsbe vitte. Hasonlóképen azután való esztendőben is Znaimhoz nem messze, meglehetősen szerencsével ütközött meg azokkal, ő vezérletté Zsigmond táborát 1435. eszt. a törökök ellen, még pedig olyan szerencsével. hogy közölök tizennyolczeret levágatott, a többit pedig Magyarországból kiűzte. Zsigmond halálához közelítvén, Znaim városában ezt a maga vejét ajánlotta a magyaroknak, hogy azt magok királyának válasszák. Hajlottak a magyarok Zsigmond tanácsára, és mikor az ő holttestét Pozsonba hozták, azt onnan addig tovább nem vitték, míg Albertet királynak meg nem választották, mely választás után tizenhárom nappal, 1438. eszt. első napján, Fehérváron olyan feltétel alatt meg is koronázták: hogyha császárnak találják választani, a császárságot el nem vállalja; mivel Zsigmond idejében is sok kárát vallotta az ország, hogy a király egyszersmind császár is lévén, az országon kívül egynehány esztendőt töltött Mindazáltal, miután Albertet császárnak csak ugyan elválasztották, Fridrik ausztriai herceg kérésére, a magyarok, ettől a feltételtől elállottak, és Albert

május 31. napján Aachenben, császárnak koronáztatott. A csehelnél is őt ajánlotta vak Zsigmond királynak; de azok közül némelyek Kázmért, a lengyel király testvérét választották, kivel hadba is kellett Albertnek elegendeni, mivel Csehországba egynehány ezer lengyelt beküldött. Csak ugyan Albert lett a nyertes, és jun. 20. napján Prágában a cseh korona fejére is tétetett. E szerint Albert egy esztendőben három koronát nyert. Azonban a lengyelekkel való per fenmaradt, és az ő életében nem is végződött el. Hogy Csehországból Budára 1439. eszt. visszajött; itt országgyűlést hirdetett, melyen részszerént új törvényeket hozott, részszerént a régieken igazított. Az alatt a törökök Szerbiába beütnek, és Szendrő várát megveszik. A szerb despota, Brankovich György kérésére, Albert fegyvert köt a törökök ellen, és táborát Szerbia (elé indítja; de mikorra oda ért, akkorra Marad török császár onnan elment, és pusztító népét Görögországnak fordította. Igen meleg nyárban esvén a táborozás, a seregnek nagyobb része vérhasba esett, mely miatt, a mint Thuróczi írja, a magyarok farkast kiáltottak, és a táborból haza oszlottak. Magára Albertre is reá esett a vérhas, a mint Bonfia írja, a dinnye ételben való mértékletlenkedés miatt, mely nyavalyáját minthogy halálosnak érezte, Bécs felé sietett, de Komárom vármegyében Neszmélyen meghalt október 27. napján 1430. esztendőben, és Fehérváron temettetett el. Két leánya maradt u. m. Anna, a ki Vilmos szász herceghez, és Erzsébet, a ki idővel ahoz a Kázmérhoz ment férjhez, a kivel Albert a cseh korona felett vetekedett. Ezen kívül az ő felesége viselősen maradt, és az ő halála után szült egy férfigyermeget, ki is idővel ötödik László névvel magyar király lett.

Almásy Euzem. Derék vitéz volt Szent László király idejében. Mikor Szent László 1089. esztendőben a kunokat, kik az országba beütöttek vala, a Duna mellett megverte; ott volt a verekezésben ez az Euzem is, és nem csak vitézségét mutatta meg, hanem királya iránt való igaz hűségét is, melyről pedig Szent László azelőtt kételkedett vala. Jelen volt 1094 értendőben azon szerencsétlen ütközetben is, melyben az oroszok és kunok az ifjú Kálmán királyt, Szent László fiát, olyan igen megverték egy Premiszla nevű városnál, és ugyan ott esett el Almásy Euzem.

Almásy Péter és László. Fehér vármegye küldöttei voltak Baracska Mátéval és Thételeny Mihálylyal a budai diétára, mikor Hunyadi János gubernátornak Buda vára általadatott 1447. esztendőben.

Álmos vagy Álmos. Mikor a Magyarok 884. esztendő tájban Ázsiából Magyarországra kiindultak, ez az Álmos volt az ő fővezér-

jök. Esnek atyja Ugek, anyja pedig Emese volt. Álmosnak vagy jobban Álmosnak azért nevezték őt, mert mikor ő vele terhes volt az anyja, valami különös álmot látott, melyből azt jövendölte, hogy a kit Ő fog szülni, attól királyok fognak idővel származni. Álmoson kívül még hat vezérök volt a Magyaroknak t. i. 1. Előd, kinek más neve Lebédiás volt, 2. Könd, 3. Ond, 4. Tas, 5. Huba, 6. Töhötöm. Ezek mind a hatan felesküdték t. i. Álmosnak hűségére, még pedig olyan czeremoniával, hogy mindnyájan egy bizonyos edénybe, magok karjából, vért eresztettek. Mintegy kétszáztizenhatezeren voltak a fegyvert fogható férfiak, kik Álmossal kiindultak. Minekutána Oroszországba érkezett Álmos, legelőször is Kiew városára törekedett. Ezt előre megsejdvén az orosz fejedelem, a kunokat hívta magához segítségül, kikkel a magyaroknak eleikbe is ment. De az Álmos magyarai olyan bátran fogadták őt, hogy kevés idő alatt egész táborát úzóbe vették, és a kunoknak nyírt kopasz fejeiket, mint az éretlen tököt úgy aprították, a mint Anonymus írja. Tanácsosabbnak tartotta az orosz fejedelem azután szép szóval inkább, mint fegyverrel, ezeket az alkalmatlan vendégeket nyakáról elhárítani. Azért is követei által arra kérte Álmost, hogy szenvedje meg őt a maga kis országában, maga pedig Álmos magyaraival együtt menjen tovább délfelé, és foglalja el azokat a tartományokat, melyeket hajdan a nagy Attila bírt; azok különben is termékenyebb földek, mint az övé, és az ott való lakosok a fegyverhez nem értenek. Hogy annál inkább hihessen Álmos, azt kívánta az orosz fejedelemtől, hogy mind a maga, mind némely főembereinek fiait kezességbeli zálogul hozzá küldje, azonban kalauzokat, úti eleséget, vonómarhákat, bőven adjon. Kénytelen volt az orosz fejedelem e kívánságokat teljesíteni, és attól fogva Álmos azzal kérkedett, hogy ő Attila unokája, s neki jussa van mind azokhoz a földekhez, melyeket azelőtt Attila bírt. Azalatt míg ez az alkudozás tartott, ismerkedni kezdtek a kunok a magyarokkal, és arra kérték Álmost, hogy őket is vegye maga mellé, hadd jöjjenek ki ők is Magyarországra. Könnyen megnyerték a mit kívántak. (Lásd Ed.)

Az oroszok is sokan kéredzettek Álmos mellé, ő azokat is örömet magához fogadta. Ekképen az Álmos magyarai a kunokkal s oroszokkal szaporodván, elindult Álmos Kiew alól, Lodomér s Gácsországokon és a kárpátusi havasokon keresztül, és a mostani Magyarországra érkezett, Bereg vármegyébe, Krisztus születése után 889-ik esztendőben. Azt a helyet, melyen legelőször megállapodtak, a magyarok Munkácsnak nevezték, mivel oda sok munkával s fáradsággal juthattak el. Azon a helyen

fekszik ma Munkács vára. Munkácsnál negyven nap nyugtatta Álmos az elfáradt magyarokat. Onnan Ungvár alá ment, és azt csak hamar Megvette, melyen való örömeben négy napig tartó vendégséget ütött. Negyedik nap letette Álmos a fejedelemséget, azt a maga fiának Árpádnak általadta, és az ő hűségére a magyarokat feleskette. Ennek az Álmosnak maradékai közül voltak a magyaroknak fejedelmek és királyai tovább négyszáz esztendőnél, mindaddig t. i. míg harmadik András királyban a férfiág kifogyott. Sőt az ausztriai házból való királyaink is leányágon ettől az Álmostól származtak.

ÁLMOS. Lampertnek Sz. László király testvéröccsének fia. Minek utána Sz. László elfoglalta Horvátországot, ezt az Álmost tette annak királyává 1091. esztendőben. De mihelyt Kálmán lett királylyá 1095. esztendőben, Horvátországot neki általadta Álmos, mivel maga elégtelen volt az őt megtámadók ellen magát oltalmazni; Kálmán pedig az országnak harmadrészét hercegi titulussal adta neki Horvátország helyett. Szinte tíz esztendeig békeségben éltek egymással Kálmán és Álmos, és mikor Kálmán Buzilát elvette, az ő házasságának egyik eszközlője Álmos volt 1097. esztendőben. De egyszer a nyughatatlan Álmos vízesűsége és az egyenetlenkedés magvát hinték, ezt a csendességet megzavarták, a kik ezen fejedelmekkel az hitették el, hogy ők egymás élete után leselkednek. 1106. esztendőben ütötte ki magát a viszálykodás közöttük, a mikor Kálmán Várkonyznál szállott meg táborával. Álmos is ugyan oda igyekezett a magáéval. Már csak a Tisza vize volt a két sereg közt, a mikor némely értelmesebb urak általlátták Álmos seregében, mely nagy balgagság volna magok nemzetének vérét haszontalan vesztegetni, azért is egy Grak nevű közbenjáró által addig alkudoztak Kálmánnal, hogy mind a két ellenkező fél lecsendesedett, mely akkor annyival könnyebben megesett, mert a magyarok azt végezték volt, hogyha tetszik Kálmánnak és Álmosnak a harcz, ám harcoljanak ketten, menjenek egy szállardra, és a melyik a másikat meggyőzi, az legyen király, de ez egyiknek se tetszett. De csak hamar Németországra Passauba ment Álmos, hogy onnan Kálmán ellen sereget hozzon, mivel pedig nem boldogulhatott, szégyenfővel haza jött, és Kálmán őt ekkor is kegyelmébe vette. Esztendő sem telt belé, mikor már Lengyelországba szökött Álmos, onnan egynehány ezerezzel magával bejő az országba és Abaujvárt elfoglalja. Ott úgy körülkeríti őt Kálmán, és úgy megszorítja, hogy Álmos kétségbe esvén lóra ül, minden kísérelő nélkül Kálmánhoz megy, lábaihoz borul, és mindenek hallatára magát hibásnak

kiáltván, engedelmet koldul. Még ekkor sem fáradt el Kálmán, hanem neki megenged; mindazáltal úgy látszik, hogy már ekkor megfosztotta őt az ország harmadrésztől, és Esztergom vármegyében Demesen mutatott neki lakó helyet; de csakugyan hihető az is, miszerint gondja volt arra hogy hercegi módon élhessen. — Ott egy klastromot s templomot építtetett Álmos, melynek felszentelése czeremoniájára midőn Kálmánt elhívta volna, újabb hasonlós történt köztük; de némely püspökök kérésére Kálmán még ekkor is megengesztelődött, és esküvéssel pecsételte, hogy iránta jó indulattal lesz. Nem olyan könnyen hitt Álmos mint Kálmán, azért is 1108. esztendőben Demesről Németországra az akkori császárhoz szaladt, és a rajta tett boszúságokat olyan nagyításokkal tudta előadni, és Kálmánt oly feketén festette le, hogy nemcsak a császár, hanem más német rendek szíve is rajta megeseett, és neki hathatós segítséget ígértek. Mivel a császár Henrik különben is megsértettnek tartotta magát azzal, hogy némely római birodalomhoz tartozó helyeket, talán Dalmáciában, ő tőle Kálmán elfoglalt, ezen kívül reménylette, hogy mihelyt az ország szélén magát megmutatja, a magyaroknak nagyobb része Álmoshoz áll; egy felől tehát maga vezérletté le seregét az ország széléhez, más felől a morvai fejedelemnek Szvatoplugnak parancsolt, hogy rontson a magyarokra, a ki Trencséntől fogva egész Komárom tájáig sok kárt is tett, de szerencsére a császár részéről, ez a hadakozás minden vérontás nélkül ért véget. Ugyanis Kálmán a császárral szemtől szembe beszélvén, ő is úgy felöltöztette Álmost a császár előtt abba a köntösbe, melyet maga Álmos készített magának, és olyan világosan megmutatta a maga ügyének igazságát, hogy a császár minden kártétel nélkül vissza ment. Valósággal nagy léleknek- kellett lakni Kálmánban, hogy Álmosnak ezúttal is megengedett, és őt az országba visszafogadta. Egy kevés ideig csendesén viselte ezek után magát Álmos, és 1110. esztendőben elment Jeruzsálembe áhítatosságának gyakorlására, mely útjában Konstantinápolyt is meglátogatta. — Visszaérkezése után csakhamar utolérte őt egy legnagyobb szerencsétlenség. Ugyanis a háborúságszerzők igazán-e vagy hamisan? azzal vádolták őt Kálmán előtt, hogy a görög császárral jeruzsálemi útjában ő ellene valami követ fűtt volna, és hogy mind magát Kálmánt, mind pedig az ő fiát Istvánt az országtól el akarja ejteni. Mindezek által annyira elfelejtette Kálmán eddig Álmos iránt gyakorlott szelídséget, hogy engedelmet adott mind az Álmos, mind annak ártatlan gyenge fia Béla szemének kiszúrására 1113. esztendőben. Ezen keserves történet után a demesi klastromban nyomorgott Álmos, ahol Kálmán engedelmeiből kevésben

múlt, hogy némely vérengző emberek őt életétől is meg nem fosztották, de azoknak kezeiből őt az ott való szerzetes atyák nagy nehezen kimentették. Kálmán halála után második István az ő fia lévén királylyá, ez békét hagyott egynehány esztendeig Álmosnak; de midőn 1127. esztendőben csakugyan üldözőbe vette, kiment Álmos az országból a konstantinápolyi császárhoz, kinek felesége Piroska, az ő édes atyja testvérjőnek, Sz. László királynak leánya volt, és az ott való szokás szerint nevét elváltoztatván, Constantin nevet vett magára. Ott élt azután rangjához illő tekintetben mind addig, míg meghalt 1129. esztendőben; melyet mihelyt meghallott István király, az ő holttestét Konstantinápolyból haza hozatta, és azt Székesfehérváron a királyok temetőhelyébe eltakaríttatta. Nem csak Béla nevű fia, hanem két leánya is maradt Álmosnak. Az öregebb Adelheid, a lengyel herceghez Szobieszlávhoz, a kisebb Hedvig pedig Albert ausztriai herceghez ment férjhez. Hedvig 1137. esztendőben özvegyen maradt, mindazáltal visszajött e, vagy nem az országba? nem bizonyos. Minnekutána Béla, az Álmos fia királyságot ért, újonnan egy halottipompát tartatott atyjának Álmosnak tisztességére 1137. esztendőben, melyen Adelheid a Szobieszláv felesége is jelen volt.

Alpra, Ozor, Tolón. Mind hárman az országban lakó és sok rendtelenséget okozó kunok közt főemberek voltak, negyedik vagy Kun László király idejében. Hogy mind ezeknek megzabolázására, mind egyéb dolgoknak megigazítására reávehesse a pápa László királyt, egy püspököt küldött ő hozzá követségbe 1279. esztendőben, kit először nem igen jó szívvel fogadott ugyan László; de azután annak szép beszédeire esküvéssel kötelezte magát arra, hogy a kunokat más rendbe szedi; a minthogy azoknak ezen fő emberei, Alpra és a többiek, a kunok nevében arra ígérték magokat, hogy a pogány rendtartásokat elhagyják, a kik még közöttök nincsenek megkeresztelve, kicsinyek, nagyok, megkeresztelkednek, a vászon sátrakat elhagyják, és rendes házakban fognak lakni, a klastromokat, templomokat, melyeket a keresztyénektől elfoglaltak vala, visszaadják, sem magok, sem szolgálk által a keresztyéneket nem öldösik s. a. t. Hogy mind ezeket meg fogják tartani, annak nagyobb bizonyosságul hét kezet adtak, de azt kikötötték, hogy sem szakalloskat, sem hajokat el nem vágják, sem öltözetük formáját s módját nem változtatják. Akkor a kunok a Tisza és Duna, a Maros és Körös, a Temes és Maros vizei kopt laktak.

Amadé vagy a mint régen írták Omode. Szepesi főispán és palatínus volt első Károly idejében és azelőtt is. Az Aba nemzet-

ségből származott. Atyját Dávidnak hívták. Azalatt is míg Venczel és Ottó királykodtak, Amadé mindenkor Károly részén volt, és teljes erővel igyekezett őt királyi székbe ültetni. A többi főember közt ő is ott volt, mikor Károly és némely magyar urak, Rudolf ausztriai herczeggel szövetségre léptek, Venczel király és annak atyja ellen 1304. esztendőben. A lengyelek a magok királyát Lokietek Wladislávot 1300. esztendőben holmi hibáért az országból kifüstölték, és az országot Venczel cseh királynak adták által. Wladisláv elébb tovább való bujdosásai után ebez az Amadéhoz került. Régi méltóságához illőképen fogadta őt Amadé, és Gönczön Abauj vármegyében királyi módon tartotta. Minekutána pedig Venczel a cseh király mind maga, mind a fia meghalt 1306. esztendőben, a ki ez országhoz számot tarthatott volna; arra kérte Wladisláv Amadét, hogy őt királyi székébe tegye vissza. Megcselekedte ezt Amadé. 1307. esztendőben szép magyar sereggel bekísérte őt Lengyelországba, ott egynehány várat megvett, melyet látván a lengyelek, régi királyukat visszafogadták, ki is még azután sok esztendeig uralkodott rajtok, és első Károly magyar királynak, leányai közül egy igen híres feleséget adott, t. i. Erzsébetet. Lengyelországból haza jövén Amadé, teljes erővel Károly ügyét igyekezett előmozdítani. Már kétszer volt Károly megkoronázva, még sem akarták őt némelyek királynak ismerni; mivel a régi törvényes korona az erdélyi vajdánál, Apor Lászlónál volt, ki azt vissza sem akarta adni, és így azzal nem lehetett Károlyt megkoronázni. Elment hát maga Amadé, a vajdához, és okossága által őt annyira vette, hogy a koronát visszaküldötte 1310. esztendőben, és Károlyt azzal újra megkoronázták. Még 1303. esztendőben támadt volt a kassai lakosok közt valami perlekedés, annak eligazítására Amadé volt mint bíró kirendelve és ő akkor a lakosokat le is csendesítette. De a per idővel ismét felelevenedett, és akkor Károly király két püspököt küldött annak eloltására. Már ekkor Amadé maga is perló fél volt, még pedig úgy, hogy a maga fiai ellene támadtak, kiket midőn keményen megpirongatott volna, azért hogy sem a királynak, sem a törvénynek nem engedelmeskednek, azal annyira felboszantotta a kassai szászokat, hogy azok őt kegyetlenül megölték 1311. esztendőben. Ilyen homályosan írja le Timon az ő halálának okát Lásd Várdy Aladár. De vagyon egy levél, melynél fogva Amadé özvegye és fiai, a kassaikkal alkura lépnek s egymással megbékélnek. Ebből a levélből az nem tetszik ki, hogy Amadé ellen az ő fiai is felkeltek volna; hanem inkább azt lehet belőle kihozni és nézni, hogy azért ölték meg a kassaik Amadét; mert

a király Kassa városát neki ajándékozta volt; ámbár már az akkor szabad város lett volna; és úgy látszik, hogy a gyilkosság akkor esett, mikor a statuatiónak, vagy a birtokba való beállításnak kellett volna megtörténni; az ő fiai pedig minden földesúri jussaikról lemondottak Kassa iránt. — Ennek az Amadénak veje volt az a Csáky Mór, a ki feleségestől együtt klastromba ment, s kiről majd a maga helyén lesz szó. Amadé János, Miklós, Dávid és László. Mind négyen a fön-
tebb említett Amadé palatínusnak fiai. A milyen hűséges volt az ő atyjok első Károly királyhoz, ezek olyan hűtelenek voltak ahoz. Mikor Trencsényi Máté 1312. esztendőben Károly királlyal a Tarcza vize mellett Kassához nem messze Rozgonyán megütközött, ott voltak Máté táborában ezek a hűtellen testvérek is, oda sok csehet tettek, és törvényes királyuk ellen hadakozván, közölök ketten. László és János elestek. Még azelőtt esett az, hogy Sárospatakra ez a négy testvér reá ütött, és azt felakarta prédálni; de Drugeth László és a királynak más hív emberei őket onnan elűzték, és a mit már elragadoztak vala, azt tőlök visszavették. Minekutána Bozgonynál meggyőzte őket Károly, azt a várat, melyet ők Göncz mellett bírtak, lerontotta, melynek némely nyomait még ma is mutogatják, és Amadé várának hívják. Abban a várban volt az ő atyjoknál szálláson Wladisláv lengyel király.

Amadé Miklós. A palatínus Amadé fia. Már ugyan a közelebbi czikkelyben volt róla valami szó, de ő különös említés is érdemel; ha ugyan igaz az, hogy ő volt az a Miklós nevű soproni és komáromi főispán, a kit elstj Károly 1323. esztendőben Horvátországba küldött, hogy ott a lármát, melyet Babonig János a bán csinált, csendesítse le, a hova minekutána elérkezett, Babonigot megverte, és az illy-
riaí lakosokat Spalatro városában, a királyhoz való hűségre hajtotta. Kevés ideig viselte Miklós Babonig helyett a bánságot, és Magyarországra visszajött. Még mikor csak főispán volt, valami András nevű rebellis ellen küldötte volt őt első Károly, és ámbár Andrást némely ausztriai hatalmas német bárók segítették, mind azáltal Miklósé lett a győzelem. Ott volt akkor az ő keze alatt lévő seregben Kanisay Lőrinc is, és az ott szerzett érdemeiért nyerte Kátolytól Kanizsát.

Amadé István. A bácsi diéta ezt rendelte volt, az ifjú Lajos király mellé tanácsosnak és igazgatónak 1518. esztendőben.

Amadé Péter. Ez nyitotta meg Mosón vármegyében Óvár kapuját, mint oda való kapitány, Báthori István palatínus parancsolatjára, mikor oda első Ferdinánd a maga hadinépével megérkezett, hogy

Magyarországot kezéhez vegye 1527. esztendőben. Azután is mindig hűséges volt Ferdinándhoz. Visegrádi kapitány volt már 1544. esztendőben, mikor azt Mehemed, a budai, és Husszaim, az esztergomi basák ostrom alá fogták. Minekutána a vízivár magát feladta, azután is igen emberül oltalmazta Péter a fellegrát, és azt minden bizonynyal meg is tartja, ha a várban a bor és víz annyira el nem fogy, hogy már négy öt nap óta az ő katonái, szomjúságokat semmivel sem olthatták. Az alatt mind Komáromba, mind Bécsbe küldött segítségért; de sehonnan jó választ nem kaphatott; a Dunára vezető utat sem tágították a törökök. Feladta tehát a szomjúság miatt eltikkatt katonái szavára, oly feltétel alatt, a várat, hogy mindnyájan épen és szabadon bocsátassanak el, melyet a törökök esküvéssel meg is Ígértek, azután pedig mindnyájukat lenyakaztak, az egy Amadé Péternek életét is igen nehezen tudta Mehemed megtartani. Eck Bálint ezen verseket adta akkor az elveszet Visegrád szájába:

Ipsa etiam sacrae custos excelsa coronae
 Antiquum invictae gentis et artis opus,
 Succubui tandem; sed me non impete vicit,
 Non vi, non pretio, non prece Turca minax.
 Attulit exitium mora longa, mihi que, meis que,
 Aeterno dignis nomine praesidiis.
 Quantum ea jam dudum nocuit, nocituraque porro est:
 Pannonii exemplo discite quae so meo.

Anasztáz. Pécsváradi, talán második apátúr, Sz. István király idejében; Maurusnak a pécsi püspöknek kedves imbere. Mikor Sz. Gellért Pécsre, Maurushoz érkezett, mindjárt hírül adta azt ennek az Anastáznak, a ki elmenvén aztán Gellért látogatására, ketten kísérték el Sz. Gellértet a királyhoz Fehérvárra, és annak kegyelmébe szerkeztették. Anastázia. Első András király felesége, Salamon király édes anyja, az orosz fejedelem Jaroszláv leánya. Leányágon Gejza fejedelemtől származott. Ezt András még bújdokló herczeg korában vette el. Mikor András Béla ellen ment hadakozni, mintha előre megérzette volna a maga veszedelmét, őt a fiával Salamonnal együtt, bátorságnak okáért, negyedik Henrik császárhoz küldötte 1061. esztendőben. Férje halála után, sokat sürgette a császárt, hogy Salamont tegye be a királyságba; de azt a császár soha se merete próbálni. míg Béla élt. Azt írják, hogy azt a Mars kardját, melyen ama Mars nevű pogány Istennek képe volt, melyet a hunoknak régi elei nagy tiszteletben tartottak vala; de egy ideig eltévedvén, egy pásztor ember úgy találta meg, hogy az egy marhájának lábát megsértette, és a mely azután

Attila kezére kerülvén, azzal magát oly nagyra tartotta, és azzal oly sok pusztítást tett; azt a kardot mondom, ez az Anasztázia Ottó bajor hercegnek ajándékozta, abbéli háládatosságából, hogy Ottó a császárt sokszor nógatta arra, hogy Salamont tegye be a magyar királyságba. Ez ha igaz, talán hát ezt az Attila kardját, a magyarok az ország-
nak drágaságai között tartották, és mikor Anasztázia az országból Béla elől kiment, ettől a nagy ritkaságtól az országot akkor fosztotta meg.

Míg Salamon király volt, sokat kérte őt Anasztázia Ernyeyvel hogy a három herceggel tartson békességet, Vid szavára ne hallgasson, a honnan minekutána 1074. esztendőben Salamont a hercegek oly nagyon meggyőzték, és ő Mosonba szaladt, a hol az anyja és felesége voltak; sírva hányta neki szemére Anasztázia, hogy nem fogadta sem az ő, sem a hú Ernyey szavát, hanem csak Vidnek hitt, és megengedte, hogy az őt orránál fogva hurczolja, melyen Salamon annyira felindult, hogy édes anyját, arczúlcsapja, ha felesége az ő kezét meg nem tartoztatta volna.

Audorké Ferencz. Ezt küldötte vala második Lajos király, kevés hetekkel a mohácsi veszedelem előtt, Pozsega vármegyébe, Móré Lászlóhoz és Beriszló Istvánhoz, a ráczok despotájához, azzal a parancsolattal, hogy minél előbb állítsák ki a katonákat a törökök ellen 1526. esztendőben. Ezen útra tizenöt forint költséget kapott a királyi kasz-
szából.

I. András. A magyaroknak negyedik királya, Kopasz László fia. (lásd Mihály) Csanádon választották királynak 1016. esztendőben, Péter helyébe, és Oroszországból hívták haza. (lásd Levente) Míg koronázatlan volt, kénytelen volt a pogányságra visszahajtott magyarokat szabad szájokra bocsátani, kik is keresztyén atyjokfiai közt nagy vérontást tettek, (lásd Vata) De mihelyt 1047. esztendőben Fehérváron megkoronázták, a pogányi babonáságot kiirtani, és a keresztyén vallást erős lábra állítani, teljes erővel törekedett. Péter gyilkosait érdemök sierént megbüntette. Minthogy harmadik Henrik császár just tartott az országhoz, azon a fundamentomon; mert Péter király 1045. esztendőben Székesfehérváron azt neki ajánlotta vala; minden módon iparkodott neki András kedvében járni, esztendőnként való adót is ígért neki, de mind haszontalan. Maga Henrik két ízben jött nagy haddal ő ellene; de mind a kétszer nagy veszteséggel kellett neki viszameuni, és az országhoz való jussáról is 1052. esztendőben egészen lemondott, (lásd Miklós Püspök és Zothmund) Ezt a külső ellenségét leültetvén, itthonn másokra, még pedig veszedelmesebbre talált; t. i. még 1048. esztendőben kihívta volt Bélát, a maga testvér öcacsét

Lengyelországból, és Magyarországnak harmadrészét neki általadta; azonban azt ígérte hogy ha ő meghal, Bélára marad a királyság. Nem volt még akkor gyermeke Andrásnak; de mihelyt Salamon fia született, az országot mindjárt annak szánta; sőt azt hat esztendő gyermekekorában, 1058. esztendőben meg is koronáztatta. Nehezen esett ez Bélának, azért is mindennap nevekedett a visszázkodás a testvérek között, melyből az lett, hogy Béla Lengyelországba inent, az oda való fejedelem segítségével Andrást megtámadta, hadát szélyelve, magát is Mosonnál elfogatta, ki is azután Zirczen bújában meghalt 1061. esztendőben, és a tihanyi klostromban temettetett el, melyet maga állíttatott vala fel. Még bujdokló korában vette vala el Anasztáziát, az orosz herceg leányát, kitől egy leánya Adelheid, és két fia Salamon és Dávid maradtak; Adelheidot Wratiszláv cseh herceg vette eM055. esztendőben.

Functus ubi vita, tumulatur in aede Tihóni,
 Quam sumtu fieri jusserat ante suo.
 Lustra duo piacidus Rex imperitavit, et annum,
 Béla auctor fati cujus amarus erat. (León. Uncius.)

II. vagy Jeruzsálemi András. Tizenkilenczedik magyar király, harmadik Béla fia. Míg testvérbátyja Imre volt a király, annak sok alkalmatlanságot okozott, melyért őt Imre Horvátországban egy Kheene nevű várba záratta, melynek ma Kneginecz a neve; de halálához közelítvén, őt onnan kihozatta, és a maga kisedet fiának, harmadik Lászlónak tútorává, és az országnak igazgatójává tette. László is csak hamar Imre után költözvén az öröktévalóságra, Andrásra maradt az ország 1205. esztendőben, a ki magát épen pünkösdi ünnepén meg is koronáztatta, mely akkor május 29. napján esett, a mikor ő mintegy harmiezer esztendő volt. Csak hamar, uralkodásának elején, már magát Gács és Lodomérország királyának írta, és így azokat az országokat már akkor bírta. Sajnálni lehet, hogy a felesége Gertrúd szavára többet hallgatott, mint kellett volna, a ki majd minden hivatalta a maga atyjafiaira és egyéb idegenekre akart ő vele főzetni; mert ezzel magát az egész ország előtt gyűlölségbe ejtette, s Gertrudra is utolsó veszedelmet vont. Ugyan is míg maga Gácsországban járt, azalatt azt némely összeesküdtek megölték. Annak erőszakos halála után Jolán tát vette feleségül, az auxerre grófnak leányát 1215. esztendőben. Azután való esztendőben konstantinápolyi császárnak választották Andrást; de mivel némelyek az ő ipját, Jolánta atyját akarták azon méltóságra emelni, ő azt az ipjának minden perpatvar nélkül általengedte. Még az atya meghagyta volt Andrásnak, hogy a szent földre menjen, és azt a hitetlenek kezéből kiszabadítani igyekezzék;

de hol egy, hol más okon az mind eddig elhaladt. Végbevitte hát ezen kötelességét 1217. esztendőben, a mikor jó készüléttel útnak indult Zágráb felé. Augusztus 28. napján Spalatfőba érkezett, a hol a papság és az egész város neki nagy pompával eleibe ment. Azokkal a kik más országokból ugyan akkor igyekeztek a szent földre, agy végezett vala András, hogy septembef nyolczadik napjára törekedjenek mindnyájan Gyprus szigetébe, hogy ott összetalálkozhassanak. Nem soká mulatott hát Spalatróban, hanem seregét beszálította a hajókba, melyeket a velenczésektől, zádoriaktól és ankonaiaktól vett, és azzal elindulván az Adriai és Közép tengeren, tizenhatnapi evezés után Cyprusba ért; ott a többi fejedelemmel egy ideig tanácskozáván, azokkal ismét hajóra ült, és november elején a szent földre érkezett, a hol Akkó vagy más névvel Ptolemais városánál szállott ki a szárazra. Csak hamar hozzá látott András a dologhoz, és seregét Bethsaida felé indította, a hol a törökök táboroztak; de a törökök nem merték őt ott bevárni. November tizedik napján általment a Jordán vizén seregével együtt, meg nézegette azokat a helyeket, melyeken a Krisztus járt, és csodákat cselekedett. Megnézte a másik Bethsaidát is, melyből Péter, Fülöp és András apostolok származtak, megnézte hol hívta el Krisztus a maga tanítványait, hol járt száraz lábbal a tengeren, hol evett feltámadása után tanítványaival s. a. t. Azután Capernaum felé Akkó városához visszament. — Látván András, hogy sem Szefadin, az egyiptomi szultán őt fel nem keresi, sem anuak fia Koradin nem mer előtte megállani; hogy az időt hiába ne töltse, a többi fejedelemmel együtt elment a Tábor hegyéhez, melynek csúcsán, egy hetvenhét tornyú erős várban, Koradin kétezer katonát hagyott vala. Egy oldalról maga András, Leopold ausztriai herczeggel és a templáriusokkal, vagy a mint a magyarok azokat hittak, veres barátokkal ostromlotta a várat; más oldalról a jeruzsálemi s cyprusi királyokat, a joanniták nagy mesterét, Montaignu Gvarint állította, és másokat. Eleinte jól viselte ugyan magát János a jeruzsálemi király; de azután mindent abbahagyott; a velelevő főemberek egymásközt meghasonlottak, úgy hogy a Tábor hegyének más oldalán levő sereg, apránként eloszlott, és a teher csak Andrásra esett, melyet ugyan vitt is ő egy darabig; de egyezer méltó boszúságra indult, és annyival inkább, mert valaki mérges italt adott neki. Hogy mind magát, mind itthonn az országot több több szerencsétlenség ne találja, 1218. esztendőnek elején, haza indult, minekutána a törökökkel háromszor megütközött volna. Közön-ségesen úgy tartják, hogy András Egyiptomba is elment, és ott Damiette városát megvette; de vannak olyanok is, a kik azt állítják, hogy

ő a Tábor hegyén túl soha nem ment, és még csak Jeruzsálemet sem látogatta meg; hanem a Tábor hegyétől Syrián, Kis-Ázsián és Görögországon keresztül, egyenesen haza felé tartott. Különben békességes útja volt, hanem a bolgárok királya Ázán, mindaddig tartóztatta őt, míg Mária leányát neki nem ígérte. Haza érkezvén András, az országot igen felfordulva és tövel hegygyel találta, úgyhogy soha többé azt régi állapotjába vissza sem tehetette. Ámbár pedig a többi keresztyén fejedelmeknek viszálkodásai miatt nem sok hasznot tehetett András a szent földön; de csak ugyan mindenek előtt szép hírre kapott, és sokan kívánták az ő barátságát és atyafiságát Leo, az örmény király, leányával és országával kínálta az ő legkisebb fiát Andrást. A görög császár, az ő legnagyobb fiának, Bélának adta leányát. Már fölebb láttuk, hogy Ázán, a bolgár király erővel ígértette magának vele a leányát. Azonban jól haza se ért, mikor Kis-Ázsiából az ikóni (Iconium) szultán követei hozzáérkeztek, kik által azt üzenté a szultán neki, hogyha vagy a maga leányát, vagy valami atyjafiát neki adja feleségül, keresztyénné lesz; de már akkor nem volt neki kit adni. A mi pedig Andrásnak az országgal való dolgait illeti, meg kell vallani, hogy neki mind holtig szegénységgel és sok nyughatatlansággal kellett küszködni; annyival inkább, mivel az ország népe is kezdett tőle idegenkedni. Hogy ezeket megorvosolja 1222. eszt. gyűlést tartott az ország nagyjaival, melyben a nemességnek igen kedvező törvényeket csinált, melyeknek utolsó cikkelye az volt, hogy ha azon törvényeket vagy András, vagy ő utána akármelyik király, meg nem akarná tartani; tehát bármely nemes embernek hatalmában lesz, az olyan királynak ellenállani s mondani. De mivel ezen cikkelylyel sok országháborító visszaélt, első Leopold császár alatt 1687. eszt. az semivé tétetett és eltöröltetett. Keveset gyógyultak ezen törvények által az ország sebei; annyival inkább, mivel a király Héderváry Dénes palatinus szaván és tanácsán járt, a ki pedig csak a maga hasznát kereste. Ez gerjesztette az ellenkezés tüzét András és annak fia Béla közt. Ennek tanácsára szenvedte meg András, hogy az izmaeliták és zsidók, az ország zsírját és velejét kiszíják, mind a királyt, mind az ország lakosait csalják. Eleget intették Andrást, hogy ezeket a nádalyokat csapja le az ország testéről; de ő azt csak elhallgatta, (lásd Bobért) Csoda dolog, hogy oly sok baj közt, és már elég idős korban, ráért András harmadszor is a házasságra, halála előtt való esztendőben, a midőn Beatrixet, az esztei őrgrof árva leányát vette eL De hogy nem szükségtelen házasság volt ez, megtetszett onnan; mert ámbár maga hamar elhalt; de hasban hagyta Istvánt, a kivel Beatrix

hazájába ment, és azt ott szülte meg. Ennek az Istvánnak fia volt harmadik András király. András tüzének utolsó fellobbant lángja, Ausztriát perzselt meg, mely abból lett, hogy Andrásnak közelebbi lakalmában, Fridrik az ausztriai herceg is jelen volt, és ott úgy megtudta magát sok magyarral kedveltetni, hogy azok őt magyar királynak szánták; sőt már levelezésbe is bocsátkoztak vele, és egy levelet András elfogta. Ezen való boszúságában, maga mellé veszi két fiát, Bélát és Kálmánt, és nagy erővel beront Ausztriába, éget, pusztít minden felé. Már Bécsnél járt, mikor reménykedésre vette Fridrik a dolgot, és őt nagy nehezen lecsillapította 1235. esztend. Mihelyt onnan haza jött András, kevés napok múlva örökös álomba merült, és hideg testét Váradon, Sz. László lábaihoz helyeztették.

DB. vagy velencei András, Huszonharmadik magyar király 1290. esztendőől fogva. Második vagy jeruzsálemi András királynak, harmadik feleségétől, Beatrixtól való unokája. Minekelőtte királylyá lett, Tót, Dalmát és Horvátország hercege volt már 1278. eszt. negyedik László idejében; sőt Magyarországból is, Somogy Zala és Veszprém vármegyék az ő keze alatt voltak. A velencei név azért ragadt reá; mert az anyja velenczéből, a Morosini familiából való volt. Négy rendbeli ellenséggel kellett neki tíz esztendeig tartott uralkodása alatt vergődni, kik mindnyájan koronájától akarták őt megfosztani. Első volt 1290. eszt. egy András nevű csalárd ember, a ki azzal dicsekedett, hogy ő negyedik László testvér öcscse; de ezt Miczbán György csak hamar kiverte az országból. Ugyan azon esztendőben, Rudolf császár Magyarországot a maga fiának, ausztriai herceg Albertnek ajánlotta. Ámbár pedig Rudolf, nem adhatóját adta, mindazáltal Albert karácsonytájban beütött, és az országban sok kárt tett. Nem soká maradt András adós; mert 1291. eszt. nyolczvanezerből álló néppel, Ausztriába ment, és egész Bécsig mindent felprédált s felégetett. Kapkodott Albert mindenfelé a segedelemért, de sehol nem talált. Nevezetesen írt a regensburgi püspökhöz egy levelet, melyben arról panaszkodott, hogy a magyarok épen olyanok mint a kígyó, melyről a poéták azt beszélnek, hogyha egy fejét elvágják, harmincz nőtt helyébe, és ámbár már egyszer megtörte őket, mindazáltal a mocsáros helyekről, olyan sokasággal mennek ő ellene, mint a békák. Kevés vigasztalást nyert itt Albert; mert a püspök azt írta neki vissza, hogy azt ne is álmodja, hogy a magyarokat meggyőzhetné; azonban emlékeztette arra, hogy negyedik Béla magyar király, az ausztriai herceg Fridriket megölte, melyet ilyen versekkel tett ki: Béla triumphalis, belli victricibus alis, Enecat Austrenses, strato Duce, vei Stirienses.

így aztán kénytelen volt Albert békességre lépni, az országhoz való minden képzelt jussától lemondani, és a mit elfoglalt vala, visszaadni. Ez a békesség annál tartósabb lett Alberttel; mert András özvegyen maradván, az 6 leányát Ágneszt vette el 1296. eszt. Alig csendesítette le András Albertet, már 1292. eszt. ismét más, Nápoly országban támadt lármától kellett az ő füleinek megcsendülni. Mária, a nápolyi királyné, negyedik László magyar királynak testvére volt; és így úgy tartotta, hogy László halála után, őt illetné Magyarország. Ezt a maga jussát Mária általadta a maga fiának Martell Károlynak, és azt a pápa követével magyar királynak meg is koronáztatta. Ez a Martell Károly meghalt, minekelőtte valami nyomós lépést tehetett volna András ellen, de életben maradt az ő fia Róbert Károly, kit némely pártos magyar urak, önkényt magok hívtak be az országba. Mikor hallotta András, hogy már Bobért Károly Zágrábnál jár, bujában meghalt 1301. eszt. jan. 14. napj., és ő benne egyszersmind az Árpád maradékinak, férfi ágon magvok szakadt. A budai várban a szürke barátok templomában temettetett el. Helyébe a cseh király fia, Venczel lett király, és Róbert Károly még ekkor az országtól elmaradt.

András. Bácsai és kalocsai érsek volt harmadik Béla idejében. Azon gyűlésben melyet harmadik Sándor pápa hirdetett vala 1179. eszt., Magyarország részéről, ez az András érsek jelent meg Rómában, és az ott tett végzéseknél ő is alá írta a maga nevét. A gyűlés a Lateránban, az az a római legfőbb templomban tartatott. Ezen gyűlésben három dolog forgott fenn, t. i. miképen kelljen a pápák és antipápák közt régtől fogva tartott villongásokat lecsendesíteni és holmi eretnekek ellen való had, kik Franciaországban támadtak és már Boszniaországban is kezdettek szaporodni, és az ekklezsiai fenytéknél helyreállítását

András. Somogy vármegyei főispán volt és egyszersmind bán, talán Dalmáciában, Imre király alatt Ennek felesége volt Margit, második Gejza királynak leánya.

András. Második vagy jeruzsálemi András királynak, Gertrudtól való fia. Mikor az ő atyja a szent földről vissza felé utazott, Syriában egy Antiochia nevű városban, Leo az örmények királya, hogy erősebb lehessen a magyarok társasága által a törökök ellen, ilyen egységre lépett azzal: hogy az ő leányát vegye feleségül ez az András, az ő fia, és Leo koronáját s az egész Örményországot (Armenia) erre a maga vejére fogja hagyni. Hogy pedig a dolog annál bizonyosabb legyen, országának nagyjait Leo megeskette, hogy magokat és az országot, mind ennek az ifjú Andrásnak, mind pedig annak ma-

radékinak örökösen általadják. Ezen egyezés iránt, mind András király, mind Leo levelet küldöttek a római pápához, hogy azt hagyja helybe, melyet könnyen meg is nyertek 1219. eszt. De ezen alkudozások után igen hamar meghalt Leo, még minekelőtte az ifjú András ő hozzá elmehetett volna, melyből az lett, hogy az örmény királyságtól örökre elmaradt. Ugyanis mihelyt Leo halálát meghallotta János, a jeruzsálemi király, a kereszteshadakat Egyiptomban hagyta, maga pedig seregével visszarepült Örményországnak azon a jussón való elfoglalására, hogy az ő felesége, a meghalt Leo leánya volt Talán csak azért, hogy az időt húzzák vonják, abba kötöttek az örmény főrendek, hogy Jánosnak mindaddig az országot által nem adhatják, míg a feleségét, Leo leányát vele nem látandják. Visszament hát János király feleségeért Zsidóországba, a ki akkor Ptolemais, vagy más névvel Akkó vagy Akre városában mulatott; de a felesége örvével Örményországot csak ugyan el nem foglalhatta; mert azzal olyan czivódásba esett, hogy azt halálra verte; és így mind felesége, mind Örményországa oda veszték. Kapósabb árva volt mind örményországa, mind Leo leánya, kit az ifjú Andrásnak eljegyzettek vala, mint sem azok jó idejében alkalmas tútorra ne találtak volna. Elvette hát feleségül az ifjú András jegyesét Fülöp, az antiochiai fejedelem fiai és azzal együtt Örményországot is elnyerte. Kétség kívül nem könnyen szenvedte ezt az öregebb András király, de csakugyan tűrni kellett; mert itthon is elég baja volt a második fiával Kálmánnal, a kinek kezénél nehezen tartóztathatta Gács és Lodomérországokat; (lásd Kálmán) sőt Kálmánt olyan Ígéret mellett szabadíthatta ki csak a fogságból, hogy az ifjú Andrással, az orosz berezeg Misztiszlávnak leányát elvéteti. De az ifjú Andrásnak ezen második házasságából sem lett semmi, úgy tartják, hogy 1222. eszt. ő Velenczébe ment; ott egy igen gazdag leányt vett feleségfii, kitől Márk nevű fia lett. Ez a Márk Franciaországba szakadt, és ő tőle származott ott a Grouy familia, ebből pedig a németországi Árenberg hercegek. Csak ugyan úgy látszik, nem könnyen felejtkezett az ifjú András a magyar korona birtokairól, mert hiteles bizonyság van reá, hogy 1232. eszt. Tótor-szágra ütött, és azt bátyja Kálmántól el akarta venni. Egyébb dolgai setétben vágynak. Mások másképen beszélnek a Grouy familiáról; de abban mindnyájan megegyeznek, hogy magyar királyoktól, nevezetesen Árpád familiájából származott.

András. Negyedik vagy Kun László király testvére, kinek Bzámára Clemencia, a Rudolf császár leánya volt eljegyezve; de minekelőtte azzal házasságra léphetett volna, 1278. eszt. meghalt. Néme-

lyek azt írják, hogy őt maga a bátyja, László ölette volna meg, de az nem bizonyos, sőt hihetetlen. Ámbár pedig bizonyos volt az, hogy ő Lászlónál elébb meghalt; mindazáltal László halála után, mely 1290. eszt. történt, egy csalárd hitető az ő nevét s rangját magára öltözte, és az országban sok emberrel azt hitette el, hogy ő az András, a László testvére, és így annak halála után őt illeti a királyság; de jókor elejét vette velencei András, a László helyett választatott törvényes király, ennek az álarczás András csalárdságának, és őt Miczbán Györgyre bízta, hogy az országból űzze ki, melyet az végbe is vitt. András. Első Károly király fia; első Lajos király testvére; egy a legszerencsétlenebb fejedelmek közül, a kik valaha a világ szomorú-játékpiafczán megjelentek. Az első Károly király atyja testvérének, Róbertnek a nápolyi királynak, mivel férfi gyermeke életben nem maradt, hanem csak két unokája Károly nevű fiától, t. i. Joanna és Mária; tehát az öreg Róbert olyan egyességre ment első Károlylyal, hogy első Károlynak két fia vegye el az ő két unokáját; András ugyan Joannát, István pedig Máriát, és egyszersmind Andrást maga után nápolyi királynak rendelte Róbert. — Vérszerént való atyafiság volt ugyan az összemátkásodó királyi herczegek és berezeg asszonyok közt, de azt az akadályt XXII. János pápa elhárította. Az alku szerént 1333. eszt. maga első Károly király vitte el Andrást, a maga mintegy hat esztendősi fiát Nápolyba, annak Joannát eljegyzette, és őt a királyi udvarban hagyta, oly reménység alatt, hogy Róbert halála után András fog Nápolyban uralkodni. De a dolog másképen ütött ki; ugyanis Róbert 1343. eszt. kevéssel halála előtt, nem Andrástra hagyta az országot, a ki akkor tizenhat esztendősi ifjú vala, hanem Joanára, annak feleségére. Azt mindazáltal hozzátette, hogyha András a buszonkét esztendőt eléri, akkor aztán koronáztassák meg és Joannával együtt országoljon. Soha ennél veszedelmesebb egy következőesü rendelést és testamentomot Róbert nem tehetett volna. Mert a különben is dagályos kevélységű Joanna, magát egy országnak kormányán, és férje felett való méltóságban s hatalomban látván, még inkább felfuvalkodott, és férjét megutálta. Azáltal is nevededett a hasonlós, hogy Mária, Róbert másik leánya, a ki először Lajosnak, azután Istvánnak vala ígérve, a pápa engedőiméből, egy másik atyjafiához, a durazzói herczeghez ment férjhez. Lajos, az András öregebb testvére, ki már ekkor magyar királyságot ért, Erzsébetet, a maga édes anyját küldötte el nagy pompával Nápolyba, hogyha lehet András dolgán igazítson; a hova el is ment Erzsébet, és ott Joanna kevélységét s erkölceinek más feslettségeit, közel hét hónapig, belső megilletődés-

sel szemlélte. Azalatt követeket küldött hatodik Kelemen pápához Avignonba, kik által azt kérte attól, hogy András koronázását engedje meg, melyet meg is ígért sok unszolás után a pápa; de az a Joannának alattomos praktikái miatt, csak ugyan soha végre nem hajtatott. Látván Erzsébet Andrásnak szánakozásra méltó állapotját, őt haza akarta hozni Magyarországra, melyet hogy észrevettek a nápolyi főrendek, addig kérték Erzsébetet, és addig hízelkedett a csalárd Joanna is, hogy András oda maradt; Erzsébet pedig haza jött 1344. eszt. Nem szűnt meg Joanna Andrást naponként keményebben regulálni, annyira, hogy Andrásnak az ő engedelme nélkül még csak egy kaptarokot sem volt szabad csináltatni. Azonban a pápa nem felejtkezett el a maga ígétéről s engedelméről; sőt inkább 1345. eszt. egynehány rendbeli levelével szorgalmazta Joannát, hogy Andrást koronáztassa meg, de azzal nem egyebet csinált, hanem célja s akaratja ellen András halálát siettetete. Ugyanis Joanna és az ő többi társai, kikkel András ellen összeesküdt vala, megegyeztek ugyan benne, hogy András koronázására egy bizonyos nap rendeltessék, de más részről azt is elhatározták magokban, hogy annak a napnak felderülése előtt őt eloltsák; annyival inkább, mivel András is olyan maga gondolatlanul cselekedett, hogy valami fogházat készíttetett, és el nem titkolta, hogy koronázása után abba a maga eddig való ellenségeit akarja záratni. Nem merték az összeesküdtek Nápoly városában vinni véghez elintézett gonosz szándékjokat; hanem egykor Andrást sólyom madarakkal, agarakkal s kopókkal való vadászatra hívták. Elment András feleségéstől, és minekutána az egész napot vadászati mulatásban töltötték volna, Aversa nevű városnál estveledett el az egész vadászó társaság; mindnyájan ott vacsoráltak nagy kedvvel az András mulató házában. Vacsora után az összeesküdtek eloszlottak; András pedig feleségével lefeküdt és minden róz gyanúság nélkül elaludt. A rendelt órán, setét éjjel, eljönnek az András vérét szomjúhozók az ő palotájához, és az ajtón álló strázsa által őt álmából fellármáztatják, és magokhoz valami szín alatt kihívadják. Minthogy azoknak szavát András jól ismerte, vetvén valamit a nyakába, minden kézbeli nélkül, csak hajadon fővel, hozzájuk kimegyen. A gyilkosok csak hamar torokon ragadják őt és fojtogatni kezdik. Az izmos és jó erejében levő ifjú András akkor magát azoknak kezeiből kivette s mindenfelé futott s kiáltozott, ha valakit maga mellé segítségül bihatna; de mind haszontalan, mert az ajtók mindenfelé be voltak zárva és senki segítségére neki nem ment. Újra kezökbe esik hát a gyilkosoknak, kik őt minden kímélés nélkül ütik, verik, haját tépik, sarkaikkal rugdossák,

utoljára pedig nyakába kötelet vetnek, torkára fojtják, és egy helyen mind addig felakasztva tartják, míg az életnek valami kis jelenségét látják benne; holttestét azután egy magas helyről alá vetik. Ezek a dolgok 1345. eszt. sept. 18. napján történtek Aversa városában, még pedig a gonosz Joanna megegyezésével, a mint az sok jelből megtetszik, a többek közt pedig abból, hogy midőn az ő férje gyalázatos halálán mások siránkoznának, ő legkisebb megilletődését sem mutatta, és elébb gondoskodott arról, hogy férjhez ugorhasson, mint András holttestének eltemetéséről. Éhez a valóságos történethez azt a mesét toldják, hogy Andrásnak az édes anyja egy gyűrűt adott volna, melynek az az ereje volt, hogy neki sem méreg, sem fegyver nem árthatott, és azért kellett kötéllel próbálni az ő megfojtását. András holttestét, minekutána egynehány napig temetetlen hevert volna, egy nápolyi nemes ember, Ursillus Minutus temettette el. Lajos magyar király, András testvér bátyja, boszút állott ugyan némelyeken az ő haláláért, de annak leggonoszabb szerzőjét, Joaunát kézre nem keríthette, kinek gonoszságának büntetését a gondviselés egészen 1382. esztendeig halasztotta; a mikor, a mint némelyek írják, a tömlöczben halt meg természetes halállal; a mint pedig mások állítják, ugyan azon helyre akasztották fel őt, a hol az előtt harminczhét esztendővel András függött vala.

Andrásy. Ezen famíliának első tudható törzsöke Andorás volt, a ki Sz. István király idejében élt, és a Scythiából kijött magyar kapitányoknak véréből származott. A szent István koronázásakor tartott pompának alkalmatosságával, egy külső országi bires bajnokkal ez az Andorás egy szál kardra kiment, és annak sisakos fejét jobb vállával együtt úgy leszelte, hogy feje vállával egy felé esett, a többi teste pedig más felé dőlt. Ezen vitézi remeknek emlékezetére s bizonyosságára nyerte az Andrásy família, a maga nemesi címérében, a kardos férfit és az egy koronát tartó két oroszánt. Magára pedig Andorásra ettől fogva az erős név ragadt. Minekutána sz. István Gyulát, a Töhötöm maradéki közöl való utolsó erdélyi fejedelmet, pártoskodásáért országától megfosztotta és fogságra tette 1002. eszt., Andorást tette Erdélyben a maga helytartójának és a székelyek főbírájának. Három fia marad Andorásnak, úgy mint Józsa vagy József, Vida és László; a két első fiú első András király idejében királyuk mellett áldozta fel a maga életét; Józsa ugyan Esztergom táján, a Henrik császár ellen való hadban; Vida pedig a Tisza mellett, a Béla herczeggel való ütközetben; László atyja halála után annak hivatalát viselte és a famíliát szaporította. Ennek maradéki Erdélyben nagy tisztességekben forgottak, egy részök pedig Magyarországra kiköltözött.

Andrásy Simon. Második András királyal, mint az erdélyi székely hadak kapitánya, a szent földre utazott 1217. eszt., a hol midőn a Tábor hegye ostromára a népet maga elöl menésével szivesítő, a nyilaknak sűrű zápora között egynehány sebet vévén, azok miatt azután csak hamar meghalt.

Andrásy Zsigmond. Első Lajos király idejében temesvári vicebánságot viselt, és mind Erdélyben a pártos szászok ellen, mind pedig Olaszországban sok szolgálatot tett Laczk István és András vajdák vezérsége alatt 1348. és azután való esztendőben, mikor Lajos a maga öcscsének Andrásnak gyilkosain és azoknak pártfogóin boszút állott.

Andrásy Bertalan. Elsőben a nagy emlékeztű Hunyadi János udvari seregének, azután a mellette hadakozó vasas hadak egy részének lévén kapitánya, azzal együtt, mind 1441. eszt. Szendrő és Belgrád közt Izsák szendrői basával, mind 1442. eszt. Mezetbeggel Erdélyben, mind azután Musztafa basával a vaskapunál, továbbá a Haemus hegyén Rácországban, az ázsiai Karambevizir basával lévő harczokon, nem csak teste izzadásával, hanem vére szakadásával is nagy dolgokat cselekedett. A minthogy az emiített erdélyi diadalmas viadalmon is, ez vette vala fejét Mezetbegnek, és azon harczbeli nyereségből ő általa küldött vala Hunyadi János, László királynak Budára egy halmozott, és tiz erős barom vontá székér palyolatra török fejeket, azok mellett lévő sok drága portékával, zászlóval és egynehány fő török rabbal együtt, hogy a harcznak és a nagy győzelemnek mint létét voltaképen előszámlálja a királynak, ő lévén az egyik, a ki által annak oly dicsőséges vége lett. Több magyar uri bajnokkal együtt a Bigó mezején tette le vitézül életét. 1448. eszt.

Andrásy Boldizsár. Szent-Györgyi János erdélyi vajdaságában a székelyek közt ezredes kapitányságot viselt. Hunyadi Mátyás király mellett, az István moldvai vajda ellen való hadakozásban, melyben maga Mátyás király is hátba lövetett vala egy nyíllal, ez a Boldizsár is egynehány sebet kapott 1467. eszt. Jóllehet pedig azon sebek miatt nem kis veszedelemben forgott élete, mindazáltal azokból idővel felgyógyulván, azután is a csehek és németek, mind a törökök és velenczések ellen sok harczon forgott a király hadaiban.

Andrásy Imre. A közelebb említett Boldizsárnak fia. Ez a híres Szilágyi Mihály gubernátornak fegyverhordozója vala, ki is mikor a Skander és Ali bégekkel, a Posasinnál lévő ütközetben, rabba esett volna, ugyan akkor Imre is két nyíllövést kapott, melyeknek vasát, hazahozta Temesvárra, és azoknak mérge miatt, ugyanott fogya élete igen ifjú korában 1460. eszt.

Andrásy Lázár és Tamás. Ezek is Hunyadi Mátyás király alatt vitézkedtek. Lázár a kenyérmezei ütközetben esett el Báthori István vajda mellett 1479. eszt. 13. október.; Tamás pedig Sáros váránál a kóborló csehek ellen való harcban.

Andrásy Márton. Szapolyay Jánosnak hív embere s vitéze volt miud vajda, mind király korában. Vele együtt hadakozott Temesvárnál 1514. eszt. a paraszt kuruczok ellen. Azután 1540. eszt. Komis Miklóssal együtt vezérletté a szászokat és székelyeket, a kivel Erdélyben Diód és Almás nevű várakat el is foglalta Szapolyay számára a pártos Balassa Imrétől.

Andrásy Péter (Szent-Királyi). A közelebb írt Márton fia, Erdélyben csík-széki királyi bíró Maximilián és Rudolf királyok alatt. Mikor Báthori István és Békesy Gáspár egymással az erdélyi fejedelemségen torzsalkodnának, Andrásy a Békesy pártját fogta, és annak Nyáradtő mellet fekvő táborához, kétezer lovas székelyt s még több gyalogot vezérlett 1575. esztendőben. Minekutána ezt a Békesy táborát Radnót körül, és a szent-páli kastélynál Báthori megverte, sok több erdélyi árral együtt a kolozsvári gyűlésen, a győzelmes Báthori ezt az Andrásyt is, minden jószágától megfosztotta s fővételre ítélte. Andrásy a ki már akkor Magyarországon tartózkodott, nem mert Erdélybe többé vissza menni, hanem ősi jószágait odahagyván, Rudolf király szolgálatjába állott, ki is őt mint nagy vitézt, Gömör vármegyében, krasznahorkai kapitánnyá tette, s egyszersmind 1580. esztendőben Prágában költ királyi levele által, azt is ígérte neki, hogy mihelyt valamely százötven jobbágyból álló megvaszakadt jószág szállánd a királyi kamarára, azt mindjárt neki fogja adni. Mivel pedig ezt az ígéretét Rudolf egynehány esztendő elforgása alatt sem teljesíthette; tehát 1585. esztendőben Krasznahorka várát adta neki az ahoz tartozó minden jövedelmekkel együtt, oly feltétel alatt, hogy mihelyt másutt az ígért másfélszáz jobbágyot magában foglaló jószágot neki kimutathatja, akkor tőle Krasznahorkát visszakívánja. Mikor Maximilián herczeg, Rudolf király testvér öcscse, 1587. esztendőben Báthori István halála után némelyektől lengyel királynak választatott, és Maximilián Lengyelországba el is ment volna, hogy ott új méltóságát felöltözzé, a többi magyar között Andrásy is kétszáz lovassal ment oda utána a herczegnek, annak céljának előmozdítására. Feleségétől Becz Zsófiától, Mátyás nevű fia és két leánya maradt, úgymint Anna a ki Kékedy Györgyhöz ment férjhez, és Katalin, Héderváry István második felesége.

Anna, Második Ulászló királynak felesége. A franczia és spanyol

királyok véréből származott, és ugyan csak Lajos, francia király udvarában nőtt s nevedett. Onnan kérte s hozatta el őt Ulászló, 1502. esztendőben. A velencei tanács nem csak nagy pompával fogadta őt, ott keresztül Magyarország felé való utazásában; hanem királyi ajándékokkal is megtisztelte. Ugyan oda sok magyar urat küldött Ulászló ő eleibe, kik 29. sept. érkeztek meg ő vele Budára. Két gyermeke maradt: Anna és Lajos. Azt írják, hogy mikor Lajossal várandós lett volna, némely magyarok azt a hírt költötték, hogyha szinte leány gyermeket találna is szülni, de készentart egy idegen férfi kisedet, a kit fiává fogadjon és maga szülte gyermeke gyanánt tartson s hirdessen; hogy tehát ezt a költeményt Anna meghamisíthassa, egy olyan magyar főembernek jelenlétében szülte Lajost, a ki felől tudta, (némelyek Szapolyay Jánosra gyanakodnak, hogy az lett volna) hogy leginkább sajnálná, ha férfi magzatot hozna e világra. Elszülhette ugyan Anna Lajost; de mivel a mellette lévő bábák, a főember jelenléte miatt, úgy nem láthattak ő hozzá, mint kellett volna; mindaddig nevedtek és szaporodtak ő benne a belső rágások, hogy őt magavetiségeért életével fizettették 1506. esztendőben júliusban. Holt tetemei Budán tartattak, az ő férjének Ulászlónak haláláig, akkor pedig annak testével együtt Fehérvárra vitette azokat az ő fajok, az ifjú Lajos király, és mindkettőjüket ugyanazon egy koporsóba tétette 19. mart. 1516. esztendőben.

Anna. Második Ulászló királynak, a közelebb leírt Annától való leánya, első Ferdinánd császár, és magyar király felesége. Budán lett a világra 23. jul. 1503. esztendőben. Mikor az ő atyja, a maga fiát Lajost, Prágában cseh királynak koronáztatná 1509. esztendőben, ott volt a czeremónián ez az Anna is, és mikor az öcscsének Lajosnak fején látta volna az arany koronát, igen keservesen elpityeredett. Ezt látván Ulászló megkérdezte tőle, miért sír? melyre Anna azt felelte, hogy neki van miért sírni, mert Lajost már kétezer is megkoronázták, őt pedig egyszer sem, holott ő szinte úgy király gyermeke, mint Lajos; azonkívül ő Lajosnál nagyobb is. Mind Ulászló, mind mások megmosolyogták akkor ezt az ő feleletét; a pompa végbemetele után pedig, hogy neki is kedve teljék, Ulászló a koronát előhozatta, és azt Anna fejére tette; melylyel aztán neki minden kedve megjött. Hogy serdülni s cseperedni kezdett Anna, rendkívül való szépsége által sok szemet magára fordított. Azok közül a kik az ő vele való házasságot észrevehetőképen kívánták, egy volt Szapolyay János, erdélyi vajda. Hihető, hogy nem is kapott volna a vajda üres kosarat, ha Annának császár szeretője is nem találkozott volna. De Maximilián császár

egynehány ízben alkudozott már ő iránta a maga unokái számára Ulászlóval, s egyszersmind Anna testvérének, Lajosnak is egyet ajánlott a maga unokái közül. Hogy ezt a kettős házasságot megköthesse Ulászló, két gyermekével együtt Bécsbe ment 1515. esztendőben, és ott 22. jul. a várban, a császár Annának egy aranykoronát ajándékozott, melyért Anna egy igen szép és drága bokrétát adott vissza; azután a szent István templomában, Bakács Tamás érsek, Annát magának az ötvenhat esztendős öreg Maximilián császárnak, igen fényes czeremonia közt elgyűrűzte. Nagyobb bizonyásznak okáért, az öreg Maximilián császár hallható szóval, így jegyezte el Annát: Én Maximilián téged Annát magamnak törvényes feleségül veszek; melyre Anna így felelt az öreg császárnak: Én Anna, téged Maximiliánt, magamnak férjül veszek. Ugyan akkor gyűrűzte el Bakács, Lajos számára Máriát, a császár unokáját. A gyfirűzés után a császár és az ott lévő három király, többet tettek kétszáznál arany sarkantyús vitéznek. Azután Bakács Tamás a legnagyobb oltárhoz ment, ott mindenekre áldást mondott, és általános bűnbocsánatot hirdetett. Akkor megszólaltak a trombiták és igen szép éneklés hallatszott. Délntán egy óráig tartott a czeremonia, akkor aztán kiki a maga szállására ment ebédre. Ebéd után bajvivások voltak. Másnap 23. jul. a császár több mint hatszáz sing ruhának való selyem matériát ajándékozott Annának. 24. jul. mindnyájan a várban vacsoráltak, Zsigmond lengyel királyt kivéve. Vacsora után igen sok arany és ezüst pénzt hozatott elő a császár, azt ötjök közt felosztotta s kártyázáshoz ültek. Lajos, Anna és Mária nyertek legtöbbet, a császár kétség kívül önkényt, mindig vesztett. Ulászlónak sem igen szolgált a szerencse. Ezen kettős házasságot megerősítő levél, 27. és 28. jul. íratott meg, noha annak 22. jul. vagyon aláírva, mwel a szóbeli szövetség akkor esett. Hogy a császárnak nem az volt célja, hogy Annával ő valóságos házasságra lépjen, az megtetszik mind az említett levélből, mind azon szavaiból, melyeket egykor, szó lévén ezen házasságról, mondott vala: „Eleven emlékezetben vagyon, ugy mond, nálam az atyámnak Fridrik császárnak szava, a ki azt szokta volt mondani, hogy a ki az öreg embert szép móddal akarja megölni, adjon mellé egy fiatal leányzót, és a bizonyosan méreg lesz neki. Én is tehát igen balgatagúi cselekedném, ha tudva és önkényt magamat veszedelmeztetném. De Anna ellen is igen vétkezném, mivel én öt különben is rövid időn özvegyen hagynám, ő pedig egy császár helyébe nem egy könnyen találná férjet. Azért én is helybe hagyom ama tanácsot:

Si qua voles apte nubere, nube pari — mert ifjúnak ifjú a társa. De az említett szövetséglevélbe is világosan beleíratott, hogy

ha Maximilián császár valamelyik unokájának, Ferdinándnak vagy Károlynak kedve s módja lesz Annát elvenni feleségül; akkor maga a császár mindjárt felszabadul ezen házasság kötelezése, és annak testi közösülés által tökéletességre való vitele alól. Minden esetre pedig alao Ausztriában és Tirolban némely városokat nevezett ki a levélben Anna számára a császár, melyekből esztendőnként huszonöt-ezer arany jövedelme legyen: p. o. Judenburgot, Leobent, fiattenberget, s. a. t. Megkészülvén a házassági szövetség, a császár Bécsset oda hagyta és Németújhelyre ment 29. jul. Oda ment ő utána a három király is azon hónap utolsó napján. Más nap ebéd előtt, Lajos, Anna és Mária, a várhoz közel lévő vadaskertben, szarvasokat és őzeket lövöldöztek nyíllal, és azokat mint nagy prédát Ulászlónak bemutatták. Aug. 3. napján vált el Ulászló Annától nagy zokogások között, a ki aztán Bécsben és Tirolban neveltetett Máriával, a másik menyasszonnyal együtt. A következő 1516. esztendő elején, a pápa felszabadította Maximilián császárt az Annával tett házassági kötés alól, és megengedte, hogy azt az ő valamelyik unokája Károly vagy Ferdinánd vegyék el, a mint hogy csak hamar Ferdinánd el is jegyezté őt, Károly megegyezésével. Mind Ferdinánd, mind Anna elérvén a házasságra alkalmas időt, összekeltek 1521. esztendőben. Innspruckból mind Anna, mind Mária Linczbe mentek, és a lakadalom júniusban ott megtartott. Anna ott maradt Linczben Ferdinánddal, Mária pedig Lajos követivel a Dunán Pozsonba jött Minekutána Ferdinánd a szerencsétlen Lajos helyébe, 1526. esztendőben, Pozsonban magyar királynak választott, lejött ő vele Bécsbe Anna is; de hogy azután való esztendőben legelőször bejött Ferdinánd az országba, akkor nem jöhetett el azzal ide, mert várandós volt, és a mely nap t. i. 1. aug. Ferdinánd óvárra érkezett, ugyan azon nap szülte Anna Bécsben Maximiliánt, a ki idővel magyar király lett atyja helyébe. Felgyógyulván gyermek ágyából, egy miniommal festett pompás hajón jött le férjéhez Budára, ki is Ó-Budára ment neki elébe a fő rendekkel, és onnan lóháton kísérte be őt a várba. Jelen volt férje koronázásán Fehérváron, és más nap úgymint 4. nov. őt is megkoronázta Podmaniczky István, nyitrai püspök, a boldogságos Szűz templomában egy különös koronával, midőn a férje és a Lajos özvegye Mária királyné közt, az oltár előtt hajdon fővel, lebocsátott hajjal állana. Ez a sok szép virtussal tündöklő személy 1547. esztendőben 25. jan. halt meg Prágában, gyermek szülésben, és ötötnap azután ugyanott temettetett el. Tizenöt gyermek atyjává tette a maga férjét Ferdinándot, kik közül az első Erzsébetet Linczben 1526. esztendőben júniusban szülte, ki is 1543.

esztendőben Zsigmond lengyel királyhoz ment férjhez; másodikat Mazimiliánt Bécsben 1527. esztendőben. 1. aug., a mint már felébb is mondatott; harmadikat Annát Prágában 1528. esztendőben 7. juli; negyediket Ferdinándot, Linozben 1529. esztendőben júniusban; ötödiket Máriát Prágában, 1531. esztendőben 15. máj.; hatodikat Magdolnát, Innspruokban 1532. esztendőben aug.; hetediket Katalint Bécsben, 1533. esztendőben sept.; nyolczadikat Eleonórá, Bécsben 1543. esztendőben okt.; kilencediket Margitot, Inspruckban 1536. esztendőben febr.; tizezediket Jánost, Prágában 1538. esztendőben apr.; tizenegyediket Borbálát, Bécsben 1539. esztendőben apr.; tizenkettediket Károlyt is Bécsben 1540. esztendőben 3. jun.; tizenharmadikat Orsolyát, Németujhelyen, 1541. esztendőben 25. jul; tizenegyediket Ilonát, Bécsben 1543. esztendőben 7. jan.; az utolsót Joannát, Prágában 1546. esztendőben 24. jan.; a mikor aztán más nap halála történt. Sokan írtak az ő dicséretére, itt csak a bécsi püspök, Nauseának egynehány verse találhat helyet, melyekben hibásan csak tizennégy gyermek anyjának nevezetik:

Conjugii specimen, casti sanctique pudoris,
 Dimidiumque animae Rei generose Toae.
 Filia quae Begis, Begis quae nupta, parensque,
 Haec eadem Begum, Begis et ipsa soror.
 Usque abavis, atavisque genus de sanguine Begum,
 Et Divum, Numen nunc quoque et ipsa nóvum.
 Deliciae Anna hominum, misesorum portus, et aura
 Lecti infelicis unica gemma sui.
 Bis duo quae pueros, bis quinque ennixa puellas,
 Aeterna Austriacae fulcra futura domus.
 Postremo heu nupta est, faecunda puerpera partu,
 Lenior hoc salvo more sibi dura fuit.

Antal és Márton. Zsigmond király uralkodásának utolsó esztendjében, úgymint 1437. eszt. nagy zenebonát indítottak. Antal ugyan Erdélyben, Márton pedig a Nyírségen és a Szamosközön. Mindketten király nevet ruháztak magokra, a nemeseket mindenfelé öldösték, a városokba, falukba vérrel festett kardokat küldöttek, azokat úgy hívták meg hogy ő melléjük álljanak, a kik hozzájuk nem adták magokat, azokat felprédálták. Nehéz volt őket elfogni és megölni. Társaik közül némelyeket szemeiktől, másokat orroktól és ajkaiktól, másokat kezeiktől fosztottak meg a győzelmes nemesek.

Antally Mátyás. Lásd Ember János.

Antally Imre. Talán a közelebb említett Mátyásnak testvére. Mikor Békesy Gáspár és Báthori István 1575. eszt. egymással az erdélyi vajdaság felett huzalkodnának, Békesy ezt az Imrét és Tinódi Sándort küldötte Konstantinápolyba, hogy ott a basákat és a nagy urat neki nyerjék meg. Onnan írt Imre levelet a mondott esztendőben 23. apr. az akkor Bécsben mulató Békesyhez, melynek sommája ez volt: „Mikor az első basánál azt sürgetném, hogy nagyságodnak olyan levelet adjon, melynél fogva nagyságod bátorsággal jöhessen ide a török udvarhoz; utoljára azt felelte, hogy mivel most nagyságod olyan fejedelem udvarában tartózkodik, a ki a török udvarnak ellensége, gyalázatjára esnék az a török udvarnak, ha nagyságodnak olyan levelet adna. Egyébiránt pedig tudja meg nagyságod, hogy a ki a hatalmas császárnak csak egy krajczárral többet ad is mint más, azt fogja tenni Erdély urává.” — Továbbá azt is írja Imre Békesynek, hogy siessen minél hamarabb vagy Erdély elfoglalására, vagy a fényes kapuhoz. Ezenkívül hogy Báthori mind Imrét, mind az ő ágens társát Tinódi Sándort, nagy sommá pénzen kéri a török udvartól, hogy azokat ő hozzá Erdélybe küldje, mely ha megtörténnék, jobb lett volna nekik soka sem születni s. a. t. Valósággal meg is hallgatta a török udvar Báthori kívánságát, és minekutána Báthori Erdély-Mi Békesyt kiverte, Murád császár Antalfyt Tinódival együtt Báthorihoz küldötte, ki is őket a dévai várban tömlöczbe csukatta, melyből soha ki nem szabadultak. Ugyanis mikor azt halloták hogy Báthorit lengyel királyságra hívják, azt mondták, hogy ám vegyék nekik fejeiket, ha Báthori a királyságot eléri. Szavokon marasztotta őket a dévai kapitány, és minekutána Báthori Lengyelországba elment, mindkettőjüknek fejét elcsapatta.

Apaffy. Ennek a már elenyészett erdélyi nagy családnak eredetét és származását így írják: Szent István első magyar király testvér hűgának Saroltának, Aba Sámuel királytól semmi gyermeke nem maradván, második férjétől, de a ki bizonytalan ki volt, egy Márhárd nevű fiát szült. Ennek a Márhárdnak a többek közt egy Bult vagy But nevű fia maradt. But fiai öten voltak u. m.: Bochon, Bouoz, Bencze, második István király hív vitéze, Csák és Bethlen, úgy tartják némelyek, hogy ez a Bethlen, étlenségéről neveztetett volna Bethlennek, mintha mondanád: vajmi étlén, vagy be étlén. De bizonyosabb az annál, hogy ő vette be a maga czímerébe a szájában arany almát tartó kígyót. Ennek a Bethlennek három fia maradt u. m.: Péter, Miklós, Olivér. Ez az Olivér lett az Apaffy és bethleni Beth-

len családok törzsöke. Ugyanis az ő fia volt János, kinek a magyarok ártatlan jó erkölcséért Bethleni Apa nevet adtak. Ennek az Apának három fia volt u. m.: Gergely, a ki mag nélkül halt el; Jakab kitől a bethleni Bethlenek származtak; és Miklós, a ki legelőször öltözött magára Apaffy nevet, és azért fog ő ismét egy új és első czikelyt csinálni s foglalni az Apaffy családban.

Apaffy Miklós. Már meg volt egy szóval mondva, hogy ez Apának fia volt, és hogy épen azért vette az Apaffy nevet magára. Innen látni való, hogy hibáztak azok, a kik olyan vélekedéssel voltak, hogy az Apaffy familia Aba királytól kölcsönözte volna az Apaffy vezetéknévét Miklós fia Gergely volt, kit közönségesen Gyegusnak hívtak, és a tizennegyedik század elején halt meg, János fiát hagyván maga után, a ki 1364. esztendő tájban ment el a minden élők útján. Ez a János két fiút nemzett, Pétert és Jánost. Péter fiai Miklós és György.

Apaffy Miklós. Péter fia, János unokája. Ez a Miklós vett be a maga familiája czímerébe egy alólról a tetején karddal kiszúrt sisakot, melyet két, alólról felfutott zöldellő s ért szőlő gerezdekkel gyümölcsös szőlővessző árnyékoz. Ugyan ez a Miklós kezdte magát Apa-Nagyfalváról írni, mely falura az Apa név már azelőtt, az Apaffy familiáról ragadt vala. Egy fia és egy leánya maradt Miklósnak, u. m.: László és Anna, a ki János, erdélyi vajdának felesége lett.

Apaffy László (Apa-Nagyfalvi). A közelebb írt Miklósnak fia, Péternek unokája. Lászlónak a tizenötödik század elején Mihály fia lett.

Apaffy Mihály (Apa-Nagyfalvi). László fia, Miklós unokája. Erdélyi vajdaságot viselt. Négy fiút hagyott: Ferenczet, Zsigmondot, Lénártot, Miklóst

Apaffy Miklós. Mihály fia, László unokája. Farkas és Gergely fiai maradtak.

Apaffy Gergely. Miklós fia, Mihály unokája. Ez a Gergely Izabellának, Szapolyay János király özvegyének, és az ifjú Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa, és főudvarnok, vagy a mint másképen hívták, udvari kapitánya volt. Nagy ember volt ő Báthori Kristóf fejedelem udvarában is. Öreg ember volt már 1581. esztendőben, mikor a kolozsvári diétán a rendek Báthori Kristófnak kilencz esztendő fiát, Zsigmondot fejedelemnek választották. Senki se szegezte magát ennek a választásnak oly hathatósan ellene, mint ez a Gergely; sok példával s okokkal mutogatta micsoda veszedelmes dolog legyen, egy ország kormányát gyermekre bízni, ha szinte a mellé a legynagyobb férfiak adatnak is. Gállfy Jánosnak és Kendi Sándornak, a kik leghevesebb sürgetői voltak Zsigmond választásának, szemökbe azt jövendölte, hogy

Ők fogják főképen ezt a választást megbánni, és azért fejökkel lakolnak, mely polgári jövendülésre a következőség helybenhagyólag is felelt, Gálffy és Kendi romlásokra. A mi továbbá Gergelyt illeti, ő háromszor házasodott. Először Terjek Erzsébettel, másodsor a rácországi despoták véréből származott Annával, harmadsor Gerendy Erzsébettel tartott menyegzőt Ezekből nemzett három fiút u. m.: Lónártot, a ki Bánffy Annától semmi gyermeket nem hagyott; Boldizsárt, a ki hasonlóképen mag nélkül halt el; és Miklós Küküllő vármegye főispánját, kinek Orbay Margittól, Török Bálint özvegyétől, Ferencz és György fiai maradtak.

Apaffy István. Dévai kapitány, a közelebb írt Gergely bátyjának Farkasnak, Sarmasághy Ilonától való fia. Ezt az Istvánt küldöttek volt az erdélyiek Báthori István királyhoz Lengyelországba, Komis Farkassal és Literáti Lukácsossal 1584. esztendőben, azzal a kérelemmel, hogy a Báthori Zsigmond fejedelem három tútora helyett, kik csak a magok hasznát keresik, adjon nekik egy gubernátort; a minthogy esztendő múlva Géczy Jánost rendelte Báthori István erdélyi gubernátornak. Alig jött haza István Lengyelországból Erdélybe, mikor őt onnan a halál egy más világra vezette. Kettős házasságban élt István. Először Kenderessy Erzsébettel, kitől Borbála és Erzsébet leányai születtek, másodsor osztopáni Perneszy Annával, de a kivel való házassága gyümölcstelen volt.

Apaffy Magdolna. Az oda felébb írt Mihály vajda fiának, Ferencznek László nevű fiától, ugyan Ferencz nevű unokája lett. Ennek a második Ferencznek leánya volt ez a Magdolna, kinek is első férje oroszféji Mikó Balázs, második Bogáthy Miklós volt.

Apor László. Ottó és első Károly királyok idejében volt erdélyi vajda. Hogy Ottó király a maga igen gyenge lábon álló királyságát erősebb fundamentomra állíthatná, először követei által kérte ennek az Apor Lászlónak leányát magának feleségül, azután pedig hogy hamarabb végrehajthassa szándékát, maga személy szerént mentei hozzá 1307. esztendőben, de ő nála az ágyasház helyett tömlöczre talált, mert a vajda ő tőle Magyarország koronáját s egyéb drágaságait elvette, magát pedig tovább esztendőnél fogságban tartotta, és akkor is olyan föltétel alatt bocsátotta el, hogy többé az országban nem marad, hanem örökösen haza megyén Bajorországba. Jelen volt ez a vajda 1308. esztendőben a Rákos mezején tartott diétán, mikor első Károly királynak választatott; de a koronát oda el nem vitte, melyet Ottótól elvett vala, hanem azt a maga birtokában tartotta, mivel Károlyt sem akarta királynak ismerni. Mind

ezen az okon, hogy a koronát sok kérésre is vissza nem adta; mind azon, mert leányát a szerb-görög valláson lévő fejedelem fiának adta, a pápa követe őt az anyaszentegyházból kirekesztette. Azonban a főrendek közönséges megegyezésből azt végezték, hogy a régi korona, mely a vajdánál van, minden erejétől s méltóságától fosztassék meg, és az azon koronára ruházódjék, melyet a pápa követe készíttetett. Ezt az a koronát Tamás az esztergomi érsek szentelt olajjal megkenté, felszentelte, és a főrendeknek általadta, hogy az tartassák ezután Fehérváron, és az legyen a rendes törvényes korona, melylyel ezután minden törvényes királyt meg kell koronázni. Elkezdették tehát Károlyon, és azzal őt Budán megkoronázták 1309. eszt. jun. 15. napján. Ámbár pedig már az országnak megállapított törvénye volt, hogy az új korona legyen törvényes, mindazáltal mégis sokan a régihez ragaszkodtak, és mind addig nem akarták Károlyt törvényes királynak ismerni, míg azt nem látják az ő fején. Hogy tehát ebben se lehessen semmi kifogás, minden mesterségöket megvetették Amadé az akkori palatínus, és Tamás az esztergomi érsek, hogy a régi koronát a vajdá+ol haza kerítsék. A palatínus és az érsek koczára vetették fejöket, 1310. eszt. személy szerint a vajdához Erdélybe mentek, és Lászlót mind addig törték, hogy az a maga kezét az érsek kezében lévő keresztre tevén, esküvéssel fogadta, hogy Károlyt urának fogja ismerni, őt mindenkor kész lesz segíteni, valamikor Erdélybe megyén egész tisztelettel fogja fogadni, a koronát keresztelő Szent-János napjára vagy maga elviszi Károlyhoz, vagy ha a király Erdély felé fordul, azt annak akkor kezéhez adja, úgy mindazáltal hogy a király is neki némely kívánságait teljesítse. Ezenkívül ígérte, hogy visszaadja a rudnai ezüst bányát, nem különben Dézs és Kolozsvár városait. Megállotta László szavát, a koronát a rendelt időre visszaküldöt le, és azzal Károlyt ang. 20. napján újra megkoronázták. Ennek a Lászlónak, vagy a mint akkor hívták a magyarok Laczknak, fiai voltak: András, Pál, Mihály és István, kik első Lajos király alatt mindnyájan nagy emberek voltak. Ezeket alább a Laczk név alatt kell keresni, úgy tartják hogy ez a László vajda építtette Fogaras várát 1300. esztendőájában, melyre azért ragadt a Fogaras név, mert fából készült garasokkal fizette htedszaka a napszamosokat, melyeket aztán hét végén vagy jó pénzen visszaváltott tőlök, vagy a mire szükségök volt, azt adott érettök azoknak. Apor Miklós. Békesy Gáspárral együtt igyekezett Báthori Istvánt az erdélyi fejedelemségtől megfosztani 1575. eszt., kivel együtt is harczolt Badnótnál és a szent-páli kastélynál Báthori ellen; de Báthori ott őket igen megverte s Magyarországra kiüzte, azután a kolozs-

vári diétán fővételre ítélte s minden jószágaitól megfosztotta. A többi erdélyi urak, a kik távollétökben ugyanazon okon, ugyan arra méltóinak ítéltettek s hirdettek ki a diétán, a következők voltak: Telegdy Mihály, Csáky Pál, Bornemisza Boldizsár, Harinnai Miklós, Károly László, Alárdy Ferencz, Kendi Gábor és Farkas, fiadák László és Imre, Veress János, Barabási Ferencz, Várfalvy Bálint, Halábori Pál, Miske András, Csákor György és Mihály, Szent-Mihályfalvi Péter, Aadrásy Péter, Asszú Mátyás, Illyési Gáspár, Szodoray Ferencz, Décesey Tamás, Széky Kálmán, Pattantyús Balázs, Móré László, Tomory András és György. Ezek közül némelyek idővel gráciát nyertek Báthoritól.

Apród Miklós és Péter. Kávássai Máté fiai, első Károly királynak hűséges vitézei, a Trencsényi Máté ellen való hadban 1312. eszt. Nevezetesen Sáros várát derekasan oltalmazták, és ugyanott Péter el is esett. Miklósnak 1314. eszt. Tót-Selymes nevű helyet ajándékozott Károly hűségéért. Ezt a Tót-Selymest idővel erőszakkal elidegenítették volt Miklós fiától Jánostól; de minekutána ő az arról való királyi pecsétlevelet megmutatta, első Lajos király azt neki visszaítélte 1349. eszt.

Apród Ferencz és György. Talán Miklós és Péter unokái közül valók; jószágos nemes emberek voltak Bihar vármegyében a tizenhatodik században; nevezetesen Zsadány, Lapos és Mező-Gyán nevű falukban egynehány portát bírtak, a mint azt az 1552. esztendőbeli beírás is megmutatja.

Apy Bertalan. Jószágos ember volt első Ferdinánd király alatt Bihar vármegyében, a hol Baromlakon négy, Széplakon pedig két portát bírt 1552. esztendőben.

Arany István. Nógrádi főispán 1437. eszt. Somogyban egy Mére nevű falut bírt Zsigmond királytól zálogban, de ő azt a király meg egyezésével Gergelynek, a király ítélő mesterének vetette zálogba ezer arany forintért a nevezett esztendőben. Oda járt István azelőttvaló esztendőkben Olasz és egyéb országokba a királylyal; nevezetesen Siena városából 1433. esztendőnek elején, őt és Tar Rupertet küldötte Zsigmond egy levéllel Kanisay Lászlóhoz, a soproni főispánhoz, melyben azt írja a többek közt Kanisaynak, hogy a miket a levélben irt dolgokon kívül fognak beszélni a levélvivők, azokat úgy elhigye és úgy vigye végbe, mintha magának Zsigmondnak szájából hallaná, vagy írásából olvasná.

Árbocz Törtel és Kemencs. Mindhárman főemberek voltak a kunok közt negyedik vagy Kun László király alatt. Ezek ölték meg Kun László királyt a többi kunoknak ösztönzéséből, Körösszegnél 1290. eszt.

10. jul., mely gonoszságért az akkori palatinus Mizse vagy Mózes, egynehány nap múlva a két elsőt elfogta, Árbocztot kétfelé vágatta, Törtelt pedig ízekre aprította; sőt minden atyjokfiait, még bölcsőbeli gyermekeiket is mások rettentésére kardra hányatta. Kemencs miképen büntettetett, nem írják, de kétség kívül ő sem maradt büntetlen.

Árcsy Mihály. Lásd Árky Mihály.

Aristi Ferencz. Híres vezér és vitéz volt Mátyás király idejében. A magyar seregnek bal szárnyát ő vezérletté 1476. eszt. a törökök ellen való szerencsés ütközetben, Posasin városa mellett, melyről azt írja Bonfin, hogy Szendrőhöz harmincezer lépésnyire feküdt. Ott volt Mátyás királylyal is 1482. eszt. Ausztria szélén Hainburg városa ostromlásában, a hol midőn az ellenséget Bruck felé kergetné, vállát a csatázás közben keresztülszúrták. Felgyógyulván ezen sebéből, ismét hűségesen vitézkedett királya mellett. Őt küldötte 1488. eszt. Mátyás király Sziléziába a sagani herczeg ellen, kinek az előtt való időkben olyan feltétel alatt adta vala Mátyás a glogoui herczegséget, hogy a herczeg halála után a herczegség Mátyás király fiára, Jánosra szálljon; de a herczeg, hogy a herczegséget a maga leányai kezénél megtarthassa, azokat a műnszterbergi herczeg fiainak adta feleségül, és a maga jobbágyait, ezen vejeinek hűségére fel is eskette. Ezen az okon küldötte Mátyás ezt a Ferenczet ő ellene, a ki ő tőle egy várost meg is vett, és az ő segítségére jött cseheket visszaüzte. Jelen volt a pesti diétán első Ulászló királylyá lett választásakor 1490. eszt.

Árky Mihály. A Dráva mellett Valpó vára kapitánya volt 1543. eszt. mikor azt először három basa, azután pedig maga Szulejmán a török császár, ostrom alá fogták. Igen erősen tartotta a már öreg vitéz Árky magát, mindaddig míg a vár falai le nem dőltek, és katonáinak több felénél el nem hullott, akkor pedig 23. jun. a várat feladta, előre magának s társainak szabad elmenetelt alkudván. A hitszegő törökök keveset bocsátottak el életben katonái közül, magát is a basák egynehány tiszttel vacsorára híttak, azután pedig elöltötték.

Árokháti Lőrincz. Szécsén várának kapitánya volt első Ferdinánd király alatt. Minekutána Ali nevű herélt basa, Drégely várát Hont vármegyében, a vitézül elesett Szondy Györgytől elfoglalta volna 1552. eszt., onnan Szécsén várának tartott, melyet Árokháti katonái megtudván, mindnyájan elszéledtek és a kapitányt egyesegyedül hagyták a várban. Ez is utánok eredt semmirekellő hitvány katonáinak, de a törökök őt elfogták, kik közt azután sok ideig raboskodott. A dolgot így írja le Tinódi:

Jó dicséretbe lőn Szondy vitézsége,
Feje felé írott kopját (Ali) feltéteté,

Sághra és Gyarmatra basa elerede,
 De a két kastélyba ő egy embert sem lele.
 Ott mikoron juta Szécsén vára alá,
 Szinte szent Margit Asszonynek napja vala.
 Ott porkoláb Árokháti Lőrincz vala,
 Azon estve várast várból gyújtották vala.
 De nem merek várni az budai basát,
 Ott meghasonlanak sokan a füst alatt.
 Éjjel kiszekének, megyén ki szaladhat,
 Árokháti hallá, látá csak nyolcz szolgáját.
 Csak hamar utánok ő is el kingrék,
 De nem szaladbata, mezőben ellepek,
 Mind nyolczad magával fogva elvitetek,
 Az jó Szécsén vára szépen erősítették.

Istvánffy abban különbözik Tinóditól, hogy ő csak egyedől hagyja Árokhátit a várban, Tinódi pedig nyolczad magával.

Árpád. Álmosnak fia, kinek helyébe lett magyarok fejedelmévé 889. esztendő tájban. Egy darabig Ungváron tartózkodott, a hol őt fejedelemnek választották. — 893. eszt. fogott hódoltatáshoz. Legelőször is azt a löldet foglalta el Szalántól, mely a Tisza és Bodrog közt fekszik, egész Ugocsaíig. Borsovát harmadnapo ostrom után megvette, kőfalait lerontatta, Szálán katonáit, a kik benne voltak, lánczon Ungvárra kísértette. Ezt meghallván Szálán, követeket küldött Árpádhoz, kik által csúfos szókkal illette a magyarokat, s nagy kevélyen parancsolta nekik, hogy az elfoglalt földet hova hamarabb hagyják oda, mert különben a görögök és bolgárok segítségével rajtok megyén, s még csak hírmondót sem hagy közölök. Alacsonyabb hangon felelt Árpád a követeknek, s általok azt izente Szalánnak, hogy Árpádnak ugyan, mint Attila maradékának jussa van mind azon tartományokhoz, melyeket Attila bírt, és ő nem fél se Szalántól, se segítő társaitól; mindazáltal a jó barátság és szomszédság kedvéért, nem kivan Szalántól egyebet, hanem hogy adjon egy jó darab földet a Sajó viéig, melyen Árpád barmai legelhessenek, azonkívül küldjön egy pár Duna vizével tele korsót, és egy csomó alpári füvet. Azonban maga Árpád is küldött követeket Ondot és Ketelt Szalánhoz Alpárra, a Tisza mellé némely ajándékokkal, kik az ő kívánságait Szalánnak eleibe terjeszszék. Mindent megígért s megadott Szálán. Árpád azért régi helyét elhagyván, Tarczalón túl, Szerencsen vont sátort, és minden földet a Sajó vizéig elfoglalt Szerencsről a bihari herczeghez, Mén-Marót-

boz küldött követeket szép ajándékokkal, kik által attól azt kérte, hogy engedje által neki a Szamos és Nyír közt fekvő tartományt. Nem engedett Mén-Marót olyan könnyen, mint Szálán; azért is Árpád nagy sereget küldött ellene, három vezére, úgymint Tas, Szabolcs és Töhötöm alatt. Ezen vezérek nem csak Mén-Marót fosztották meg birtokának nagy részétől, hanem Erdélyországát is elvették az oláhok Gelu vagy Gyalu nevű fejedelmétől. Ily jó szerencséje után ismét Szálánnak fordult Árpád, és tőle a Zagyva vize mellékét kívánta, melyet kénytelenségből által is engedett neki Szálán. Ezt Árpád megértvén a követektől, Szerencsről elébb ment, és a Sajó vizén általköltözvén, Ernőd-nél egy hónapig mulatott. Onnan Nyaradhoz ment; onnan pedig Ostoros és Poroszló közt, az Eger vizéhez szállott, és a mely helyen megállapodott, azt Szinhalomnak nevezte, mivel ott magának zöld ágakból készítettett vala színeket és kunyhókat. Akkor tájban ismét jó alkalmatossága volt Árpádnak arra, hogy birtokának határait kilebb terjessze. Ugyanis Szvatopluk vagy más névvel Zventibald, a kit Arnulf császár morvaországi herczegségre emelt vala, elfelejtkezvén Arnulffhoz tartozott hűségéről, tőle függeni nem akart; sőt minden erejét jóltevője rontására akarta fordítani. Arnulf, hogy a háládatlan Szvatoplukot megzabolázhassa, három oldalról támadtatta azt meg. Árpádot kérte reá, hogy egy felől ússön reá. Nem csak Morvaországot birta pedig Szvatopluk, hanem Trencsén vármegyét is; sőt azt az egész földet, mely a Vág és Garan vizei közt fekszik, örömet reá állott hát Árpád a császár kívánságára. Először is Gömör és Nógrád várait megvette, azután Pásztó alól útnak indította Szoárd Kadocsa és Huba nevű vezereit Szvatopluk ellen. Azok az Ipoly és Garan vizein általkelvén, egy Tormos nevű kis víznél a tótokat megszalasztották, Nyitra várát megvették, annak kapitányát Zobort megölték, Galgócz, Beczkó, Banovecz, Trencsén várait elfoglalták, egész a Morva vizéig kiptortyáztak, annak az egész tartománynak lakosait félelemmel betöltötték, a kik magokat megadták, azoknak fiait kezességbeli zálogul magokhoz vették, a kik pedig nyakyskodtak, azokat lánczra fűzték, és úgy vitték Árpádhoz. A felébb említett két várát, Gömört és Nógrádot, Szalon-tól vette vala el Árpád. Nem szenvedhette tovább Szálán Árpád erőszakoskodásait, hanem az erőt erővel akarta visszanyomni. E végre a görög császártól, és a maesiai bolgárok királyától kért a magyarok ellen segítséget. Mihelyt megérkezett a várt segítség, mindjárt a felső hangon izent Árpádnak, hogy az egész országból kitakarodjék, de Árpád is nyersen izent neki vissza. Fegyverrel kellett a pert eligazítani. Elindult hát Árpád a Zagyva vize mellől a Tisza mellé, és annak part-

ján Alpárhoz érkezett. Szalán is a nyert segítséggel, Bodrog vármegyéből, Titel nevű helyről felkerekedett, és Árpád eleibe sietett. Minekutána szembe találkozott a két tábor, egy éjjel veszteglett ugyan, de egyik sem mert aludni, hanem mindenik a kantár szarát fogta. Reggelre kelve, neki biztatja Árpád a vitézeket, Léi megfújja a kürtöt, Bulcs felemeli a zászlót, nyomul a magyarság, csak hamar megtolni előtte a görögség, bolgárság; Szalán látván táborának hanyatlását, időnek javában futásra veszi a dolgot Belgrád felé, seregét vesztébe hagyja, mely neki bódulván, annak nagyobb része a Tiszába veszett, és az ütközet helyét, a győzedelmes magyaroknak engedte. Ezen győzelem után harmincznégy napot szakasztott magának arra Árpád, hogy az elfoglalt tartományokban, az alatta lévő nép közt, jó törvényeket és szertartásokat állítson fel. Ez idő alatt elrendelte, ki mivel tartozik fejedelmének, a tisztviselőknek, földesurának, micsoda bünt, miképen kell megbüntetni s. a. t. Ugyanott a nemes vitézeknek jószágokat osztogatott. Azt a helyet, a hol a gyűlést tartotta, és a melyen azon szertartásokat elintézte, az akkori magyarok Szernek nevezték. Azon helyen, minekutána a magyarok keresztyénekké lettek, egy klastromot építettek, melyet Szer-Monostorának neveztek, ma pedig, mivel az a klastrom már régen elpusztult, annak helyét Pusztá-Szernek híják a Tisza mellett, Csongrádhoz nem messze. — Szerről Titelhez ment Árpád, és a Tisza s Duna közt lakó minden bolgárt hatalma alá hajtotta egész Szalánkeménig. Nem sokára azután Belgrád körül általküldötte Léi, Bulcs és Botond nevű vezéreit a Dunán a bolgárok ellen, és azokat újra megverte. Nem hagyta tromfolatlan Simeon, a bolgárok királya, a rajta esett már kettős kárt és gyalázatot, mert raig a közelebb említett három magyar vezér, Bács- és Horvátországot dúlta, ő addig a besenyőket a magyarok ellen felültette, és azokkal a magyaroknak azt a részét, mely Moldvában lakott igen megabéizolta. Megrettent ezen a dolgon Árpád, elhagyta Bodrog vármegye tájkát, és a Duna partján felfelé indulván, a Csepel szigetébe vonta magát. Ebből a szigetből egy sereget küldött ki birodalmának terjesztésére 895. eszt. Glád ellen, kitől a Temesi Bánátot elvette Zásd Zuárd). Azután való esztendőben maga is kijött onnan Árpád főembereivel, s egy nagy sereggel Soroksárnál, a Rákos vizénél állapodott meg. Onnan más nap Ó-Budára ment, melyet akkor Attila városának vagy Etlzburgnak híttak. Nagy vigasságban töltötte itt busz nap alatt idejét, annyival inkább, mivel még eddig semmi ellentállásra nem talált, sőt mindenek futottak előle, és így remélhette, hogy célját eléri, mely az volt, hogy egész Pannoniát ma-

gáévá tegye. Huszonegyedik nap ott hagyta Ó-Budát, és a Duna mellett Százhalom felé ment. Onnan seregének egy részét Ede és Vojta vezérek alatt, Baranyavár ellen küldötte; más csoportot ismét Öcsőb és őse alatt Veszprémre. Ez a második csoport Veszprémet tiz nap alatt megvette. Onnan Vasvárhoz ment, és azt is elfoglalta. Vasvárról, a Balaton tava és. Tihany felé, Veszprémbe visszajöttek öcsőb és őse az alattok való néppel, onnan a győzelem hírével előre követeket küldöttek Árpádhoz, ki akkor a torbágyi erdön magát vadászattal múlatta. Jé kedvvel fogadta Árpád a követeket, velök Ó-Budára ment, ott azokat jól megvendégelte s ajándékozta. A következő 897. esztendőben ismét kijött Budáról és Sós-kútnál táborozott, onnan a Pannon- vagy Szent-Márton hegyéhez ment, és annak tetejére felmenvén, a körülbelől lévő térséget megszerette, s magát arra határozta, hogy azt magáévá teszi, a minthogy csak hamar el is foglalta a Bába és Rábcza vize mellékét. Minekutána mindenfelé szerencsésen elérte volna célját, Budára visszament, onnan Csepel szigetébe, a hol a felesége maradt vala. Azután való esztendőkbén, Morva, Német és Olaszországot pusztították a magyarok, a honnan sok prédát hordottak ugyan be az országba, de érette sok fogat is hagytak oda. Könnyebben bántak a bihari, herczeggel Mén-Marottal, mert Ocsőb és Vélek őt annyira kényszerítették, hogy a mely tartományt azelőtt mintegy tiz esztendővel még meghagytak vala keze közt, azt is általengedte Árpádnak; úgy mindazáltal, hogy az ő egyetlenegy leányát, Zsolt, az Árpád fia, feleségül vegye, mely meg is lett. Ezt a Zsoltot hagyta maga helyébe fejedelemnek Árpád, és annak hűségére még életében a magyarokat feleskette, maga pedig meghalt 907. eszt., és azon a helyen temettetett el Ó-Budán felül, a hol azután Fehér Mária nevű templom épült.

Ártándy Tamás. Bihar vármegye részéről küldetett a Bakos mezei diétára 1505. eszt. Torday Miklóssal, Toldy Mihálylyal, Bajony Jánossal és Mochtói Miklóssal.

Ártándy Pál. Második Ulászló király alatt a kurucz parasztek ellen szerencsésen hadakozott 1514. eszt. Lásd Perényi Ferencz. A bácsi diéta egyiket őt rendelte az ifjú Lajos király mellé tanácsosnak 1518. eszt. Jelen volt 1525. eszt. Verböczy Istvánnal s másokkal a Bakos mezei és hatvani diétákon, és az ott esett lármáknak s visszavonásoknak, ő is szemlélője, sőt talán indítója is volt; mert a diéta után őt küldöttek a lármás nemesek s urak a lengyel királyhoz, Kenderessy Mihálylyal követségbe, hogy azelőtt a diétán történt dolgoknak okait adják, és azokat, a mint lehet, szépítsék. Ő is tagja volt

annak a Kalandos nevű társaságnak, melyet némely urak s nemesek Lajos király hírével, a nagyon elhatalmasodott Szapolyay Jánosnak zabolán való tartására állítottak vala fel magok közt. Hogy Lajos király 1526. eszt. Szent-György napjára, a Bakos mezejére diétát hirdetett, elindult oda ez a Pál is, és Kecskemétnél találkozott össze a Kalandoshoz tartozó kétszáz nemessel; kikkel minekutána Pestre ért volna, ott őt választották ki az egyházi s világi urak arra, hogy adja tudtára a királynak, mely nehéz az nekik, hogy a mostanában Kómából visszajött Brodarics Istvánt tette a maga kancellárjává, holott az semmi egyházi méltósággal nem bír. A király úgy igazította el a nehézséget, hogy Brodaricsot szerémi püspökké tette. Ott volt e Pál a mohácsi veszedelemben vagy sem? vagy ő akkor a Szapolyay táborában tartózkodott, bizonytalan; elég az hozzá, hogy minekutána Lajos király Mohácsnál elveszett, ezt a Pált is magához hívatta Szapolyay János Tokajba, Balázs nevű testvérével együtt, mikor ott magát királynak választatta. Azután is mindketten megmaradtakők a Szapolyayhoz való hűségben, melyet a többek közt azzal mutatott meg Balázs, hogy mikor 1527. eszt. Szapolyay, Ferdinánd elől Budáról Eger felé szaladna, és a gubacsi pusztá körül járna, ez a Balázs, Bocskay Lukácsossal, négyszáz embert vezérelt oda az ő segítségére. Azután is lengyelországi számkivetésében, mind Pál, mind Balázs, meglátogatták ott Szapolyayt; onnan visszajöttében is, annak mindketten eleibe mentek. Mindazáltal bizonytalan, micsoda fundamentumon, Szapolyay előtt gyanúságba estek, mintha ő tőle Ferdinándhoz akartak volna pártolni, melyért őket Szapolyay fogságra tétette, a híres kegyetlen Gritti Lajos pedig Szapolyay híre nélkül, Budán mindkettőjüknek fejét vétette 1530. eszt. épen akkor, mikor a Ferdinánd népe Buda ostromát félben hagyni kényszerült. Mások azt írják, hogy 1531. eszt. vétette nekik fejüket Gritti, abbéli bosszúságából, hogy nem akartak abban megegyezni, hogy ő magyarországi gubernátor legyen, és ez hihetőbb is. Pál felesége, Telegdy István leánya, Rozina volt.

Ártándy Kelemen és Demeter. A közelebb említett Pálnak és Balásznak, vagy testvérei, vagy gyermekei. Jóságos nemes emberek voltak, kivált Bihar vármegyében, a hol nevezetesen Konyárt, Ártándot, Kerekít, egészen; Sast pedig, Mező Péterdet s. a. t. kevés fáján fik bírták 1552. eszt., a mint az az akkori beírásból megtetszik; de sok más faluban is ők voltak ott a pótiorok, vagy legnagyobb földesurak és elsők. Igen buzgó pártfogója volt Kelemen, Szapolyay János özvegyének, Izabellának még akkor is, mikor az már Erdélyből kiment, és kézzel lábbal azon volt, hogy azt Erdélybe visszahoz-

hatná. Együtt tanácskozott annak visszahozásáról 1553. eszt. Munkácson, Petrovics Péterrel. Onnan Debreczenbe jöttek, és ott igyekeztek a körülbelől lévő vármegyék nemeseit Izabellához vonni. Hogy azokat el nem szédíthették, a szolnoki és budai basához folyamodtak. Már a budai basa meg is indult vala az ő segítségökre, mikor azt szerencsére, a Ferdinánd király Konstantinápolyból fegyvernyugvást hozó követe, Malvezzi János útban találta, és Budára visszabeszélte. Látván Kelemen és Petrovics, hogy már a törökökhöz nem bizhatnak, azonban azt is megértvén, hogy egynehány vármegyebeli nemes, Táradohoz közel, Nyúvednél gyülekezik táborba; Petrovics vissza Lengyelországba verte a készülőt, kinek Tahy Ferencz utána eredvén, a vele lévő népet jobbadán levágta, magát pedig megmaradt embereivel, Munkács felé szalasztotta. Bizonytalan, ha váljon kiment e vagy sem akkor Kelemen, Petrovicscsal Lengyelországba; az azonban bizonyos, hogy minekutána Izabella visszajött Erdélybe, akkor is nagy hűséggel viselte magát Kelemen az iránt, és még 1559. eszt. is Varkocs Tamással együtt kártékonykodott a Tisza körül, a Ferdinánd királyhoz hűségesekek jószágaiban.

Artolf. Először erdélyi, azután negyedik Béla megegyezésével, sőt a pápánál való közbenjárására, győri püspök, 1245. esztendőől fogva. Sok nagy famíliával vérszerént való atyafisága volt az országban, és épen azért sürgette maga Béla egyikért az ő püspökségét.

Asztrik vagy Anasztáz. Csehországból a hol apáturságot viselt vala, szakadt Magyarországra. Itt is apátur volt először Szent-Mártonban, azután kalocsai első püspök lett. Minekelőtte püspöki hivatalába beállót volna, Szent István király, Kristus születése után épen ezeredik esztendőben, az akkori pápához, második Sylvesterhez küldötte őt követségbe Romába, és általa azt kérte, hogy küldjön neki & pápa egy koronát, hogy annál fogva ezután nem hercegi vagy fejedelmi, hanem királyi nevet s titulust viselhessen, azonkívül hagyja helyben az ő fáradozásait s rendeléseit, melyeket a keresztyén vallás terjesztésében klastromok, templomok s püspökségek felállításában tett. Mind ezen kívánságait Szent Istvánnak könnyen megnyerte Anasztáz, annyival inkább, mivel harmadik Ottó császár is közbe vetette magát a pápánál Szent István mellett. Épen akkor szándékozott vala a pápa egy arany koronát a lengyel fejedelemnek küldeni, de Asztrik hozzá érkezvén, azt ennek kezébe adta a pápa egy kettős kereszttel s egy levéllel. Sietett haza Asztrik a nehezen várt válaszszal s drágaságokkal, és haza érkezése után kevéssel, még azon esztendőben, Szent István koronázása Esztergomban végbe is ment, és azon ezeredi eszt-

tendőtől kezdette számlálni Szent István a maga uralkodásának esztendeit, ámbátor már azelőtt három esztendővel reászállott vala a fejedelemség. — Ez az Asztrik az esztergomi érsekséget is viselte három esztendeig (lásd Sebestyén), és azalatt ő is megjelent volt a frankfurti zsinatban, melynek végezéseinek mint érsek úgy irta alá a maga nevét 1007. eszt. A három esztendő eltelvén, ismét csak a kalocsai püspökség maradt rajta; mindazáltal a pápa engedelmeiből megártotta az érseki palástot és titulust is. Az nem igaz a mit Mabillon ír róla, hogy t. i. 1007. eszt. halt volna meg, mert még 1015. eszt., mikor a pécsváradi apátságot fundálta Szent István, élt, és annak fundationalis levelében mint kalocsai érsek úgy van beírva, de csakugyan bizonytalan mikor halt meg, talán 1034. eszt.

Atha vagy Ácsa. Salamon király alatt volt palatínus. Ez építetett Zelizen Szent Jakab tiszteletére egy klastromot, Zala vármegyében, melyet Salamon király és Gejza herceg is megtekintettek az ő kérésére, az nekik különben is útjokban esvén, mikor a karintliiak megveréséből hazafelé jöttek 1066. eszt. Némelyek úgy tartják, hogy Ácsa az esztergomi érsek, a ki ezen méltóságra 1085. eszt. lépett, ennek a palatínusnak fia lett volna.

Athinai vagy Acsinai Simou Deák. Szapolyay Jánosnak mind tiszta, mind homályos napjaiban hűséges követője. Tótországban Athina vagy Acsina vagy a mint a horvátok híják Öcsin nevű helyből származott, melytől vette aztán vezetéknevét. Hogy tanult embernek kellett neki lenni, a Deák név bebizonyítja. Elkísérte Szapolyayt lengyelországi számkivetésébe 1528. eszt., és ugyanazon esztendőben öszrekelve, Őt küldötte vissza onnan maga előtt előre Szapolyay Magyarországra ötszáz gyaloggal és valami kétszáz lovassal, hogy itt a Ferdinánd embereivel szerencsét próbáljon. Hogy bejött az országba, mások is, nevezetesen Kun Kocsárd segítségére érkeztek neki. Sárospatakhoz, vagy a mint többen írják, Kassához közel ütközött még, 25. sept. Simon Deák Feidinánd embereivel, kik közöl ötszáz gyalogot levágott, tizenöt száz lovaszt megszalasztott, és így urának jó utat vert az országba való bejöhetésre. Nem szolgált így a szerencse a következett 1529. eszt.; ugyanis Katzianer János Ujhely várát öt heti ostrom után tőle elvette, maga mindazáltal ötvened magával a várból kiszökhett. Ott volt Budán mikor azt Szapolyayra Vels vagy Fels, Ferdinánd fővezére, megszalotta vala 1530. eszt. Egy volt ő azon főemberek közöl, kik 1531. eszt. Gritti Lajos magyarországi gubernátorra tételét kárhoztatták, melyért Grittitől oly nagy haragot vett magára, hogy az őt nem sokára a porció pénz és a sóaknák körül való

lopással vádolván, felakasztatta. Kétség kívül ennek fia volt az az Atbinai Simon, ki előtt azoknak a váraknak kapitányai felesküdték Iza-bella hűségére Budán, melyeket annak Szapolyay ajándékba adott 1540. eszt. 12. apr.

Atiamos. Tatárok fejedelme 1352. eszt. Lásd Laczk András.

Attila vagy Etele. Bendegúz fia, a hunoknak leghíresebb királya, kihez hasonló vitézt és hódoltatót igen keveset lehet mutatni a históriákból. Némelyek úgy tartják hogy ő Erdélyben, Enyeden születet volna Krisztus urunk születése után 398. esztendő tájban. Oktár és Rof halálok után egyedfii kezdett uralkodni 428. esztendő táján, mintegy harmincz esztendő s korában. Legelőször is a konstantinápolyi császár, második Theodosius ellen fordította Attila a maga fegyverét, a ki még Rof idejében némely tartományokat a hún hatalom alól ki akart venni. Drágán kellett Theodósiusnak Attilától megvásárlani a békességet, mert hétszáz font arany esztendőnként való adót kellett neki ígérni, és a szökött hunokat és foglyokat Attilának visszaadni. A napnyugoti népeket is adózókká akarta tenni Attila. E végre sokféle nemzetből egy nagy roppant sereget gyűjtött össze 451. eszt., melylyel Németországon keresztül Campániába ment, és ott a catalauni mezőségen megállapodott. Megtalálta ott Attila a maga párját Aetius-t, a ki abban az időben ő utána a leghíresebb hadvezér volt, és ekkor a római tábornok Attila ellen vezérletté. Attila ütött először Aetiusra, ki is őt illendő bátorsággal fogadta. Nagy volt mind a két részről a vérontás, és csak az éjszaka választotta el egymástól a két öldöklő tábornok. úgy látszott, hogy mindég köz szárnyon repül a győzelem, és bizonytalan melyik fél lesz a nyertes. Csakugyan Attila vezette vissza előbb a maga katonáit, de Aetius se nyomult utána. Több esett el százezer emberrel a két részről. Visszatértek azután a hunok Pannoniába, és útjokban sok kegyetlenséget vittek véghez. Azt írják, hogy ezen útjokban ölték meg Szent-Orsolyát, és az ő tizenegyezer szűz társait, mely dologról sokféle vélekedései vágnak a tudósoknak. Nem soká nyugodott itthon Pannoniában Attila, hanem a következő 452. eszt. kikeletkor Olaszországba indult, és ott elsőben is Aquiléja városát pusztította el. Ezen a körülbelől lévő városoknak lakosai megrettenvén, a közel lévő tengeri szigetekbe vették Attila elől magokat, és ott elkezdték építeni Velence városát, mely azután való időkből oly híressé lett, mind mesterséges alkotványáról, mind gazdaságáról. Aquiléja romlása után a többi olaszországi várost nyomorgatta Attila, úgymint: Vincentiát, Veronát, Mantuát, Crémonát s. a. t. Kómának nem ártott Attila, minthogy az akkori

pápa Leo őt megkérlelte. Haza jött azután Attila Pannóniába, nem is ment onnan többé ki más nemzetek rontására, mert mikor épen egy új feleséget vett volna és lakadalmaznék, éjjel az orrából elindult és torkára folyt vér őt megfojtotta 454. eszt. ötvenhat esztendő korában. Három fia maradt Attilának, t. i. Ellákh, Denghizikh, Hernákh. Ezek midőn egymásközt a birodalom felett villongnának, azon népek is, melyeket Attila meghódoltatott vala ellenök támadtak. A két első csakhamar elesett a harczon, Hernákh pedig a Borysthenes vize felé vonta magát némely megmaradt hunokkal, kiknek maradékai idővel, mikor t. i. az avarok Pannónia felé indultak, magokat az avarokhoz kapcsolták. úgy tartják, hogy az Erdélyben lakó székely nemzet, az Attila hunjainak maradéka volna. Ha ezt állítani lehetne, úgy látszik ebből az is következnék, hogy tehát a hunok magyarok voltak, mivel a székelyek nyelve a magyarokéval egy. Nehéz is azt feltenni, hogyha a székelyeknek valaha a magyaron kívül más anyai nyelvök lett volna, hogy azt már ezelőtt egynehány száz esztendővel a magyarok kedvéért elfelejtették volna, valaminthogy a szászok a magokét mai napig sem lelejtették el, annyival inkább, mivel nem lehet megmutatni hogy őket arra valaha valaki kényszerítette volna.

Axamit Péter. Egy híres cseh lator. Azt írja Aeneas Sylvius, hogy az Axamit név (mely magyarul bojtos selymet teszen) azért ragadt reá, mert még szolgakorában gazdájának selyem bundáját ellopta. Megtudván azt Axamit, hogy 1453. eszt. ötödik László király (riskra Jánossal a Szepességet oda hagyatta, még abban az esztendőben sok társával oda berontott, két várat elfoglalt, a föld népére adót vett, hogy magának annál több katonát szerezhessen, a lovasoknak minden hétre egy aranyat, a gyalogoknak pedig felett ígért. Az ő kiűzésére az ifjú Hunyadi Lászlót küldötte vala a király, de mire mehehet akkor vele Hunyadi, nem tudhatni. Az bizonyos, hogy Axamit még 1457. eszt. is a Szepességen és Sáros vármegyében hatalmaskodott, sőt Sárospatakot is bírta. Ugyan Sárospatakhoz közel ütközött meg ő vele Rozgony Sebestyén, ki is ott őt meggyőzte, emberei közül sokakat elfogott, magát Axamitot is megölte 1458. eszt.

B.

Babarus vagy Baváriai Hermann Lásd Hermann.

Bácsi György. Ezt küldötte volt Szapolyay János vajda Lajos királyhoz 1526. esztendőben, azzal a kérdéssel, mitévő legyen, merre induljon a törökök ellen? mivel már három egymással ellenkező paran-

csolatot vett ezen dologban a királytól, Horváth Gáspár, Batthyány Orbán és somlyói Báthori István által. Izente azt is általa, hogy már késő lenne neki a török táborát hátulról megtámadni akarni, mert már a havasalföldi vajda nem lehetne neki segítségére, a kit mellé rendelt vala a király, mivel annak egyetlen egy fiát Szulejmán török czászár már zálogul a maga táborába vitette. Már akkor útban volt Lajos Tolna felé, és őt Basy György Pentelén találta. Azután Földvállról bocsátotta őt vissza Lajos király Szapolyayhoz, azzal a parancsolattal, hogy siessen egyenesen a királyhoz Tolna felé. Elküldötte ő vele a király Szapolyayhoz Statilius Jánost is, hogy annál inkább tudhassa magát Szapolyay mihez tartani.

Bácsi Ferencz. Szapolyay János titoknokja, a ki őt szepesi préposttá tette 1533. esztendőben, a Ferdinándhoz hajlott Horváth János helyébe, de ő a prépostság jövedelmeit soha sem húzhatta, mivel a Szepességi u sokkal erősebb volt Ferdinánd, mint Szapolyay, azért is Ferencznek csak a titulussal kellett beérni. Hogy ő Luther újításának ellensége nem volt, onnan gyaníthatni, mert két nagy reformátor úgymint Dévai Biró Mátyás és Vitus Tódor, neki ajánlottak némelyeket a magok könyvei közül. Különben igen tanult ember volt.

Bácsi Benedek. Egy volt azon budai senátorok közül, kik 1541. esztendőben Budát elakarták árulni. Lásd Révay Ferencz. Az árulók közül csak ő került kézre, a többi elillantott, őt pedig Martinuzzi György négygyé vágatta.

Bajony János. Lásd Ártándy Tamás.

Bajony Benedek. A knruczok ellen derekasan viselte magát 1514. eszt. Lásd Perényi Ferencz. Ott volt Tokajban Szapolyay János királylány lett választásakor 1526. eszt. Azután is mind végig hűséges maradt Szapolyayhoz, ki is midőn egykor azt kérdezte volna ő tőle, vagyon-e pénze? azt felelte: hogy ő ugyan soha se vetette magát a pénz gyűjtésre: de vagyon olyan száz jobbágya, kik egyen-egyen készek neki, ha szüksége van, ezer aranyat kiszámlálni. Élt ő még 1540. eszt., és mikor Szapolyay utoljára Budáról Erdélybe ment volna, ő rá bízta egyikre, mint meghitt emberére Buda várát. Lásd Román Zsigmond.

Bajony Ferencz. Talán Benedek fia. Nagy jószágú ember volt, mind egyebütt, mind kivált Bihar vármegyében 1552. eszt. ő bírta ott nevezetesen Hódost, Nagy Rabét, Kis-Szent-Miklóst, Bajont, Szerepet, Bagost egészen; azonkívül Derecskén kilenczven portát, Szováton harminczötöt, Sámsonban egyet, Vámos-Pércsen hetedfelet, Semjénben kettőt, Oltományban hatot, Diószegen egyet, Jankafalván kettőt, Bal-

leányban tizennégyet stb. Bizonytalan ki csináltatta ezen familiából Bajon mellett azt a várat, melynek helye ott most is meglátszik. Talán ennek fia volt az a Bajony János, a ki Szigeten esett el, és a kiben a Bajony familia kifogyott 1566. eszt.

Bak Mihály és Benedek. Eleinte Mária királyasszony és Zsigmond király ellenségével, Horváth Pállal, a zágrábi püspökkel tartottak, melyért őket Zsigmond király, minden jószágoktól megfosztotta vala; de azután minthogy ők is eszökre jöttek, Zsigmond őket kegyelmébevette, és Visegrádon 1387. esztendőben Szent-Bereczk napján kelt levelében, az ő jószágait nekik visszaadta.

Bak Gáspár. (Berendi) A csanádi püspökségben jó nemes szüléktől származott. A gyermekségből kikelvén, egy darab ideig katonáskodott. nevezetesen ott volt Mátyás királyal 1463. esztendőben Jaicza megvételeiben; ott a puskaapor és egyéb municzió, az ő gondviselése alá volt bízva, ő osztogatta s vitette a puskaaport oda, a hol arra szükség volt s. a. t. A vérontásoknak nézésétől eliszonyodván, magát papságra szánta, mely szándékát Mátyás király megértvén, őt szepesi préposttá tette 1464. esztendőben. Ezen hivatalát hogy annál okosabban folytathassa, Olaszországba, Bononiába ment, eddig szerzett tudománya öregbítésére. Mikor már annak ideje eljött, hogy papságra felszenteltessék, az a lelkiesméretbeli nehézsége volt neki, hogy ámbár ugyan ő katona korában is, embernek vérét maga kezével ki nem ontotta, de csak ugyan adott vérontásra és emberölésre alkalmatosságot, mind Jaicza alatt, mind mikor egy magyar vezérnek iró deákja lévén, annak nevében a többi vezérnek leveleket irt, miképen készüljenek a husszita csehek ellen, és hol s mikor támadják meg azokat s. a. t. Ezeket meggondolván, magát papságra méltatlanak ítélte; de ez a nehézség a pápa hírével, az ő szívéből elhárítatván, magát papságra felszenteltette, és a legelső szent misét Romában szolgáltatta 1470. esztendőben, a hol még azután két esztendeig mulatott, és akkor hazajövéen, hivatalába beállott. Több főemberrel együtt, őt is elküldött Mátyás, király Iglóra, hogy ott a lengyel követekkel békéljen 1474. esztendőben. Azután két esztendővel, a maga lakadalmára hívatta ő vele Mátyás király a lengyel királyt Kázmért; de az azt felelte, hogy csak egy nap sem hagyhatja országát a tatároktól s törököktől való félelem miatt. Nagy betegségbe esvén 1489. esztendőben, a szepesi káptalannak Liszkán két darab szőlőt, és nyolczszáz arany forintot hagyott, az ő lelkeért szolgáltatandó szüntelen való miséért; de még azután négy esztendeig élt.

Bak vagy Bakos Orbán. A szitnyai várban katonáskodott 1549.

esztendőben, mikor azt Balassa Menyhértől, Salm Miklós gróf, Ferdinánd király számára elfoglalta. Hogy meglátta Orbán a grófnak ő ellene küldött embereit, a keze alatt lévő száz katonával a várból kijött, és az ellenséggel mérgesen összecsapott; de annak nagyobb ereje lévén, az nem csak ötvenhat embert és két zászlót, hanem őt magát is sebbe ejtven, elfogta.

Bakács Tamás. (Erdődi) Királyi titoknok, győri és egri püspök, koronaőrző, esztergomi érsek, kardinál, konstantinápolyi patriarcha, Hunyadi Mátyás, második Ulászló és Lajos királyok idejében. Szatmár vármegyében, Drágyf Bertalan jószágában Erdődön csak alacson sorsú szülőktől származott, de a kik őt jó idején tanulásra fogták. Mások Tolna vármegyében keresik ezt a Erdődöt, az ő születése helyet. Tudományának fundamentumát hazájában megvetvén, Bécsben vitte azt tökéletességre, a honnan mikor visszajött volna, az egri püspök Kangoni Gábor udvarában írődeák lett. Elkísérte 1474. esztendőben a püspököt és a magyar tábornok Boroszló alá Sziléziába, melyet a lengyelek ellen kellett oltalmazni. Mikor Boroszlóhoz értek, azon tanácskozott Mátyás király a maga főembereivel, beszéljen e a táborral a városba, vagy azon kívül kerítéssé azt be sánczokkal? A királynak ezt a kétségét a püspök, vacsora felett történetből előhozta, Tamás pedig bebeszélte az ő beszédébe, és azt mondotta, hogy mind belől a városon, mind azon kívül tábornok kell ütni, melyet midőn a püspök lehetetlenségnek tartana, így magyarázta meg Tamás magát, hogy a tábornok a külső városban, a város falaihoz közel kell megszállítani, hogy azt ott a városból is oltalmazni lehessen, így aztán úgy fog látszani, mintha a tábornok benn is fekédnék a városban és azon kívül is. Tetszett az ő tanácsa a püspöknek, sőt tetszett a püspök jelentésére magának Mátyás királynak is, úgyhogy a tábornok mindjárt éppen úgy helyhez-tette, a mint azt Tamás elgondolta vala. Azután maga mellé vette őt Mátyás secretáriusnak. A győri püspökséget 1490. esztendőben nyerte el. Mátyás király halála után, annak fiát az ifjú Hunyadi Jánost igyekezett beültetni a királyi székbe. Megjelent a többi követek közt, kik a magyar koronát sürgették, a pesti diétán, és ott igen hathatós okokkal javallottá János választását a rendeknek. Látván pedig, hogy mindenek áltáljában idegenek Jánostól, ő is Ulászló mellé állott, s őt Jánost is arra vette, hogy azt ismerje királyának. Őt küldötték a rendek egyiket Prágába Ulászló meghívására. A koronázás után ez is secretáriusnak választotta őt. Kétszáz katonával kísérte el Ulászlót 1491. esztendőben Kassa alá Albert ellen, és az ott kötött békesseget ő is eszközölte. Maximilián császár követeivel is ő kötött egyik békesseget

Pozsonban, melylyel a rendeknek nem nagy kedvét találta, mivel a császárnak az országot általigérte. Ismét a császárhoz küldötte őt Ulászló 1493. esztendőben Bánffy Miklóssal Bécsbe, úgy látszik azért, hogy az említett pozsoni kötést megújítsa. Mikor a következő esztendőben a király Lőcsére utaznék, hogy ott a maga öccsével, a lengyel királylyal összejöjjön, már akkor egri püspök volt Tamás, és a királyt Egerben igen fényes pompával fogadta, azután pedig Lőcsére is elkísérte egy csoport vasas katonasággal és sok ifjúval, kik mindnyájan gyöngyökkel kirakott arany lánczokkal és aranyos öltözetekkel ékeskedtek, és igen czifra s drága szerszámmal felkészült lovakon ültek, ő adott Lőcsén a királyok nevében Szapolyay István palatinusnak menedék levelet, a ki minekutána oda eljött, azzal együtt lett Tamás közbíró, a kérdésben s perben forgó dolgokban. Lőcséről elkísérte Ulászlót Erdélybe, Temesvárra, Péterváradra, Bácsra és Illókba, minekutána azt Drágfy Bertalan a pártos Újlaky Lőrincztől elvette. Sok szép jószágot adott neki az ifjú Hunyadi 1495. esztendőben, mind hajdani szolgálatjáért, mind pedig azon tizenkétezer forintért, melyeket ő tőle felvett. Azután kevéssel Heves vármegyében, maga a király is egy várat adott neki és az ő atyjáról való atyjafiának Bálintnak, Péternek, Pálnak és Jánosnak. Elkísérte volt 1497. esztendőben a királyt Prágába, a honnan álig érkezett vissza, mikor őt a pápa esztergomi érseknek tette. Igen sikeresen munkálódott ő abban, hogy 1500. esztendőben Ulászló a velenczésekkel a törökök ellen összeszövetkezzék s hadakozzék. Ugyan akkor ment Kómába a kardináli veres fitveg és palást elvételére. Azután két esztendőt ő koronázta meg Ulászló feleségét, mivel akkor nem volt Veszprémben megerősített püspök. Okicsvárat 1504. esztendőben nyerte Ulászlótól Ugyanakkor Esztergomot zálogba vetette neki s atyjafiainak egynehány ezer forintba a király, melyet a törökök ellen vett fel ő tőle. Jelen volt október 13. napján a rákos-mezei diétán, ő koronázta meg Lajost, Ulászló kisedét 1508. esztendőben Fehérváron, a mikor már viselte a patriarchai titulust. míg Ulászló Csehországban mulatott 1509. esztendőben és azután is, a palatinus Perényi Imre mellé Tamást rendelte, hogy az ország dolgait együtt igazgassák.

Ulászló haza jövele után, a pápa Romába .hitta Tamást 1512. esztendőben a lateráni gyűlésre, a hová ő nagy készülettel és igen nagy kincscsel el is ment. Mihelyt beérkezett a velenczések birtokába, a velenczei tanács mindenütt jó rendeléseket tett ő iránta, őt gazdagon megvendégelted, és alája hajót rendelt, melyen Lorettóba evezhessen, áhítatoskodás végett. Nagy örömmel s becsülettel fogadták őt Romában

a kardinálok. Őt küldötte a pápa az anagnii kardinállal fél mért-földnyire a görcei kardinál eleibe, minthogy az akkor a császár képét viselte, őt ülésben volt jelen a gyűlésen. Megnyerte a pápától, hogy a milcoi püspökség az esztergomi érsekséggel egyesüljön. Azonban a pápa 20. febr. meghalt, és a kardinálok új pápa választáshoz fogtak. Mások is, maga is reménylette Tamás, hogy ő nyeri el a pápaságot, a minthogy kapott is egynehány voksot; de Medici Jánosra ment a többi voks, a ki tizedik Leó név alatt ült a pápa székibe. Az új pápától alt kérte Tamás, hogy engedjen neki Magyarországon a törökök ellen keresztes hadat hirdetni, és mind azoknak bűnök bocsá-natát ígérni, a kik vagy személy szerént a hadba mennek, vagy leg-alább annak lehető folytatására költséget bőven adnának, melyre a pápa könnyen reá állott. Haza jött Tamás ezzel az engedelemmel 1514. eszt. és azt a királylyal s rendekkel Budán közlőtte. Voltak a kik annak ellene szólottak, de többen voltak a helybenhagyok; azért is Zsigmond templomában Tamás azt kihirdette, s a püspökökkel is az egész országban közönségessé tétette. Oly nagy láttatja lett kevés idő alatt ennek a hirdetésnek, hogy Táradra, Fehérvárra, Kalocsára, de kivált Pest alá, töméntelen nép gyűlt össze. Egy vezérről kellett hát Tamásnak gondolkodni. Lásd Székely György.

A paraszt had lecsendesedése után elkísérte Ulászlót Bécsbe, az ő gyermekei házasítása dolgában 1515. eszt. Ő volt ott Ulászló szó-szólója, és ő hajtotta végre a házassági alkudozásokat a két fejedelmi udvar között. Mennyire becsülte őt akkor Maximilián császár, azzal mutatta meg, hogy őt a maga szállásán meglátogatta. Kevéssel halála előtt, a maga fiának Lajosnak, egyiket őt tette Ulászló nevelőjének s tutorának. Ő írta meg a pápának Ulászló halálát, és az is arra kérte őt, hogy Lajosnak hűséges gondját viselje, melyben ő jól el is járt, a mennyire Brandenburi György miatt lehetett. Jelen volt 1519. eszt. a Bakos mezei lármás diétán, a hol a többek közt arról vetélkedtek a rendek, ha váljon gubernátort adjanak e Lajos mellé, mint a milyen hajdan Hunyadi János vala, vagy csak a palatinusnak akkor üresen maradt helyét töltsék be? Lajos előtt ismeretlen lévén a gubernátor név, azt kér-dezte az ő hozzá legközelebb ülő Bakácstól: micsoda az a gubernátor s micsoda hatalma lenne annak? Erre azt felelte Bakács: a gubernátornak olyan hatalma van, hogy az a királynak is, az országnak is parancsol. Melyre Lajos: micsoda király lennék hát én úgy úgymond, hiszen én úgy hasonló lennék a festett királyhoz, a ki semmi törvényt nem szol-gáltat. stb. Lassanként elerőtelenedvén az öregség miatt, meghalt 1521. eszt. 11. jun., s az esztergomi templomban temettetett el. A

királyok adakozása, s a maga szorgalmas gazdálkodása által annyira ment, hogy a mint némelyek tartják, Magyarországnak közel hatod részét ő bírta. Testamentumát halála előtt négy esztendővel tette meg, és azt Lajos királylyal megerősíttette, mely ebből állott: Erdődý Péternek, a maga testvérje fiának adta Monyorókerék, Körmen, Vöröstorony várait, Vas vármegyében; Monoslót, Szarvaskót, Dianvárát, Körös vármegyében; Császárvárát, Varasában; Somlyót, Veszprémben. Erdödi Bakács Bálint fiának, Istvánnak és Farkasnak: Csábrágot Hont vármegyében; és Bényt Bars várm. Ezekből még nem lehet kihozni, hogy az ország hatod részét bírta volna. Bakács Ferencz a győri, és Bakács János a zágrábi püspökök neki vér szerént való atyjafiai voltak.

Bakics Sándor. Jelen volt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., a holott úgy esett török fogságba, hogy a maga lovát Bánffy János aláadta, a kinek lova alóla kifáradt vala. Bánffy kiváltotta őt.

Bakics Pál. Rácországban görög szülektől származott. Tomory Pál hívására elhagyta a török földet, s élete nagy veszedelmeztetésével Magyarországra jött lakni, Péter, Kelemen, Mánnel, Demeter és Mihály nevű testvéreivel. Itt Lajos király Somogyban Lak várát nekik adta. Pál együtt hadakozott Tomoryval Ferhát basa ellen 1524. eszt. Azután két esztendővel jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban is; de onnan kiszabadult, és egy darabig Szapolyay János mellett vitézkedett Bodó Ferenczczel Ferdinánd ellen; de minekutána 1527. eszt. Salm gróf Szapolyay táborát Tokajnál széljel verte, Pál is megmaradt kevés ráczzaival onnan elszaladt, és Szegedre vonult, azután pedig Báthori István palatínus sürgetésére, Ferdinándhoz állott, melyért is a győri kapitányságot nyerte jutalmul, egyszersmind pedig a püspökség jövedelmeit is húzta esztendőnként. Még el sem múlt a nevezett esztendő, mikor Bodó, a Bakics minapi vezér társa, Egerhez jött, a Ferdinánd részén lévők ellen. Már akkor tehát Bakics is ellensége volt Bodónak, és sokat is tett az ő megverésére. Ugyanis Bodó csavargó emberei közöl kettőt elfogván, azoktól Bodó táborának fekvését kitanulta. Legelőször is Bakics csapott össze Bodó tatáiraival és lengyeleivel, és azok előtt magát önkényt visszavonta; mikor pedig azokat magának alkalmas helyre csalta volna, visszafordult s azokat jól megverte.

Ott volt ő Bécsben 1529. eszt., mikor azt Szulejmán török császár megszállotta, és annak az ostrom alól való felszabadítására sokat tett. Ő ótalmazta két száz ráczczal a Dunán lévő hidat egy darabig. Egykor engedelmet nyert arra, hogy Ibrahim. fővezér táborára kicsap-

jon. Nagy Imrét küldötte el egynéhányad magával, hogy a törököket verje fel s elöttök szaladjon meg. A mely törökök Imrét üzöbe vették, azokat Bakics a szőlők közt leste és igen véletlen megtámadta, sokakat levágott közölök, és elevenen is sokakat fogott el, nevezetesen elfogta Ibrahim borbélyát, kit aztán sok pénzért adott vissza. Ezekből a foglyoktól tanulták azt ki, hogy már Szolejmán csak egy próbát fog Bécs ellen tenni, és ha akkor meg nem veheti, azután elfog alóla szállani. Lásd Török Bálint.

Ezekután letett volt Bakics egynéhány esztendeig a katonáskodásról; mindazáltal mikor 1537. eszt. Ferdinánd Katzianer Jánost Tótországba küldötte a törökök ellen, a közügy mellett önkényt újra fegyvert fogott, és Katzianer fővezérsége alatt ő vezérléte Fekry Lajossal a magyar huszárokat, vagy könnyű lovasokat. Hogy Veróczére ért a tábor, onnan Katzianer elküldötte Bakicsot ezer huszárral és egynéhány olaszszal Zsófiavára felé, hogy ott egynéhány törököt ejtsen rabbá, tiktől végére lehessen aztán járni, mi szándékkal legyenek a hadakozásra kirendelt basák. Hogy Zsófiavarához ékezett Bakics, az abban lévő törökök azt vélték, hogy az egész tábor ment oda; azért is a várból mindent kihurczoltak, azt meggyújtották és magok hajókra rakodtak. Mindazáltal fogott el némelyeket ő közölök Bakics, kik egy szájjal azt állították, hogy minden basának köz akarata Katzianer Jánost Eszékhez várni, és ott próbálni szerencsét. Ebben az egész hadban majd minden szem Bakicsra nézett, és míg ő Eszék alól visszajövet Ivánka és Garanevfi városok közt (lásd Katz János) el nem esett, tűrhetőbb volt a mi táborunk állapota; de minekutána az ő fejét egy golyóbis halálosan érte, mindenek elámultak, és még magok a vezérek is a táborból többnyire elszökdöstek. Az ő fejét elküldötte Mohammed basa, a maga császárához Konstantinápolyba. Másutt nem találhatni azon történetet, melyet Eck Bálint következő verseiből látunk, de a mely talán csak poetai szabad költemény:

Praeteriens forsan Turcarum exercitus urnám,
 Gondita qua Fauli membra fuere Bakics;
 Invasit subito terror jumenta, hominesque,
 Tota fere ut retro cederet ipsa acies.
 Tum quidam, quid statis? ait nec tela, nec enses
 Paulus, qui toties vos feriebat, habet.

Oláh Miklós a következő verseket írta az ő emlékezetére:
 Angelus aetherea Gábriel demissus ab arcé
 Aeterni profert verba veranda Dei:

Non est cur oculos lacrymis oneretis amicos,
 Pulsetisque gravi pectora vestra mami.
 Aspicitis mutilum quod enim sine vertice corpus,
 Avulsit caput hoc Beligionis amor.
 Quod pugnans fuerit Turca truncatus ab boste,
 Christicolae hoc opus est conspicuique Viri.
 Degeneres animi pro me fera proelia nunquam
 Nec pavidae gentes Mártis ad arma ruunt.
 Paulus hic intrepide subiit cognomine Bakics
 Mnna qnaeque Viri fortís, et arma mea.
 Qui quamvis jaceat summa cervice resectus,
 Jam tamen hunc capiti consociabo meo.
 Tristia nos igitur sinui date corpora terrae;
 Occupat ast grémium Spiritus iste meum.
 Dixit, et ad superum Gabriel remeavit Olympum
 Officiumque suum gnaviter exsequitur.

Bakics Kelemen. Pál testvére, a híres Török Bálint lovasainak hadnagya. A nevezetes Czár János lator ölte meg őt 1527. eszt., és épen az ő haláláért állott azon boszút Török Bálint, mikor azt a maga kezével végezte ki a világból. Lásd Fekete János.

Bakics Péter. Ez is Pál testvére. Nagy pártfogója volt Ferdinándnak Szapolyay János ellen. Egyéb jószágok közt ő és az ő bátyjának Pálnak árvái birták Szombathely várát első Ferdinánd királytól zálogban. Mivel pedig Szombathely különben a győri püspökséghez tartozott, a pozsoni diéta 1542. eszt. azon esdeklett Ferdinánd előtt, hogy ezt a Pétert és a bátyja gyermekeit kielégítvén, Szombathelyt a győri püspökségnek adja vissza. A mely szép magyar sereget Nyáry Ferencz 1547. eszt. az úgy nevezett smalkaldi hadra a szász herczeg Fridrik János ellen vezérlett, megjelent abban ez a Péter is egynéhány rácczal, és minekutána Nyáry Csehországban megbetegedett, a magyar sereg vezérlése Péternek adatott által. Felső Szászországban az Albis, vagy Élbe vize mellett, Mühlberg nevű városnál érte utól Fridrik János herczeget az egyesült császári nagy tábor, melyben ötödik Károly császár is és Ferdinánd magyar király jelen voltak. Csak az Élbe vize választotta el egymástól a két ellenséges tábor. A herczeg, a ki eddig ott bátorságban gondolta magát lenni, megdöbbsent ezen sebes odavaló érkezésen, és a vizenvaló hidat meggyújtatván, Wittenberg felé kezdette mozdítani táborát. De minekelötte eltávozhatott volna, a spanyol katonák puskájokat s kardjokat egyik kezökbe és szájokba szo-

rítván, és az ellenség golyóira nem hajtván, a vizen általusztak, és a mi hajók még akkorra meg nem égtek, azokat általhozták, melyekből a császár nagy hamarsággal hidat üttetett össze. Azonközben némely magyar huszárok, mindaddig próbálgatták a vizenvaló általmetetést, hogy egy helyen valami rónára, vagy gázoló helyre találtak, melyen a túlsó partra általgázoltak. Ezt látván a két császár, mindjárt parancsol Bakicsnak, hogy az egész magyar lovassággal menjen által amazok után a vizen, és a herczeggel ellenkedjék, s azt tartóztassa, míg az egész erő a hidon általköltözhetik. Általvezeti tehát Bakics a keze alatt lévő magyarokat, kiknek csak vállaik látszottak ki a vízből, és a spanyol könnyű lovasok is nem sokára utána mennek az ő segítségére, kik után az egész gyalogság is a hidon általköltözött, de a melyet Bakics meg nem várt, hanem a herczeg táborát üzöbe vette és magát a herczeget is elfogatta. Lásd Luka József. Igen nagyra becsülte Károly császár a Bakics magaviseletét, és mivel neki itthon Révay Ferenczcel, a vice-palatinussal Holics vára felett peré volt, nagy szeretettel ajánlotta őt Ferdinándnak, hogy Őt mind ezen perben, mind egyéb dolgaiban segítse és mozdítsa elő. A győzelemmel visszaindulván Ferdinánd, Csehországban Litomericzhez (Litomierczicze) közel meghalja, hogy a prágaiak fegyverben vágynak, és őt nem akarják városukba bebozsátani. Ezek ellen is mindjárt Bakicsot rendeli ki Ferdinánd a magyar huszárokkal, segítségül adván mellé egy Serocin Károly nevű morva vezért ezer vasassal, (a kit azon hadban a magyarok, kicsiny termetéért, Kis Károlynak neveztek) hogy az egyszersmind ott jártas lévén, az utakat Bakicsnak mutogassa meg. Megkínálta először Bakics a prágaiakat a békességgel, de azok azzal feleltek, hogy holmi régi rozsdás kardokkal, puskákkal és csépekkel jöttek ő ellene, kiket az ő jól készült huszárai csak magok mutatásával könnyen visszavertek. A kik a halál s fogság elől elszaladhattak, a város kapuit Bakics előtt bezárták, de a magyarok a Moldau vizén, mely Prágán keresztül foly, a városba berontottak, ott a kit előlutól kaptak, ölték, vágták, fosztották. Hogy Ferdinánd a seregnek többi részével Prágához érkezett, már akkor annyira megadták a'nkosok magokat, hogy Ferdinánd minden akadály nélkül a várba felmehetett, és a zenebona indítóit július hatodik napjára maga eleibe idézte, és közölköz kinek kinek érdeme szerint fizetett. Bakicsnak, Kévay Ferenczcel, Holics felett való pere fenvolt még 1550. eszt. Ugyanis az akkori pozsoni diéta a maga végzéseinek hatvanadik czikkelyében azt kérte a királytól, hogy ígérete szerint parancsoljon biztosokat annak megvizsgálására, és ha ezen különben magokat a hazáról igen érdemesekké

tett hazafiak, magok közt meg nem egyezhetnének, maga a király elégítse ki és békéltesse össze őket. Ott volt Bakics a szegedi szerencsétlen hadban 1552. eszt. Lásd Tóth Mihály.

Bakics Mátyás. Horvátországban Krupa vára kapitánya volt 1565. eszt., mikor Szokoli Musztafa, a bosznákországi basa, (a ki azelőtt való időkben Szulejmán török császárnak házi inasa s borotvása volt) ő tőle Krupát felkérte, azt állítván, hogy mivel már az Unna vize mellett levő többi vár Szulejmán hatalmában vagyon, illő hogy Erupa is adja alá magát, hogy a fegyverszűnés idején annál inkább ellehessen annak megbontását kerülni. Csak száz gyalog szorult a várba Mátyással, a kikkel ő a bámulásig állotta Musztafa ágyúzásait; azonban izent a dalmát és horvátországi hadak kapitányának Auerspergnek, hogy addig is míg maga nagyobb erővel érkeznek neki segítségül jönni, legalább száz gyalogot küldjön ő hozzá; megmondotta azt is, micsoda úton szökhetnek azok be a várba. Zríny Miklóshoz és Erdődy Péterhez is irt levelet. Már tizenhatodik nap lövette Musztafa Krupát, mikor mind a pórnak, mind a golyóbisnak szükét kezdte maga is látni, úgy hogy abbeli szüksége pótolására, Bányalukára és Verbosába kellett neki lovakat s embereket küldözni. Más részről pedig a táborában levő cigányokkal is csináltatott, részszerént vas golyóbisokat, részszerént pedig az Unna partjáról szedett kövecset és békasót borítottatta meg ónnal. Eljött egyszer Auersperg. Erdődy is küldött egynehány száz embert, Farkasics Péter is hozott Zríny Miklóstól egynehányat, úgy-hogy az egyesült sereg mintegy hétezer főre ment, mely az ellenséggel bátran megütközhetett volna. Csak az Unna választotta el a két ellenséges táborat egymástól. Nagy nyughatatlansággal óhajtották s várták az Auersperg keze alá gyűlt vitézek az ütközetet, de a maga félnék puhaságának vigyázó okosság nevet adó Auersperg, azt minden módon kerülte; sőt Farkasics Pétert, Frangepán Ferenczet és Géczy Farkast s másokat, a kik a törökökkel szerencsét akartak próbálni, pisztolylyal fenyegette s magát azzal biztatta, hogy az ő jelenléte minden vérontás nélkül elfogja Krupa alól rezzenteni a törököket. De ingyen sem okozott az Auersperg ott léte s ábrándozása oly ártalmas megképzélést Musztafának, mely miatt annak szándéka idétlent szült volna. Ugyanis az ostrom huszonötödik napján, lovasait is gyalog szállította, és oly vakmerőn rohant a várra, hogy Bakics minden vitézi bátorságával is neki ellene nem állhatott, hanem minden katonáival, ott lévő asszonyokkal, gyermekekkel a török dühös öldöklésének áldozatja lett, melynek mind Auersperg, mind az ő parancsolatára az ő egész tábor a hűséges szemmel látott tanúja volt.

Bakos Pál (Osgyáni) 1457. eszt. Tokaj várának kapitánya volt, melyet akkor a Hunyadi ház birt. Ez a Pál a tokaji vámnál némely bártfai kalmárokat megkárosított, tötök sok posztót s egyéb portékát elvétellett, mivel azok vámot nem akartak fizetni. A káros kalmárok panaszt tettek az ifja Hunyadi Lászlónál, a ki akkor Budán mulatott. László a maga erőszakos halála előtt egynehány nappal kemény parancsolatot küldött Pálra, hogy mindent visszaadjon a bártfaiaknak valamit csak tőlök elvett, azoknak minden károkat megfordítsa és többé azoknak a panaszra okot ne adjon, mivel Bártfa szabad város és az oda való lakosok sehol sem tartoznak vámot fizetni; maga a nagy emlékezetű Hunyadi János is, a László atya, azoktól semmi fizetést nem kívánt Pál felesége Orsolya volt, Lorántffy Jánosnak Derencsényi Borbálától való leánya. Ettől két fia maradt: u. m. Bakos János és Pál. János Dersffy Borbálát vette el.

Bala vagy Balla Vincze. (Bácsi) Ettől küldött volt Hunyadi János és az országnak más főrendei hetedik Károly francia királyhoz levelet 1445. eszt., a török ellen való segítségért, a honnan ő hozott is választ Hunyadinak. Különösen Széchy Dénesnek az esztergomi érseknek, Héderváry Lőrincznek, Ujlaky Miklósnak, Rozgony Györgynek és Gara Lászlónak is másikat különösen, de egyikben sem ígérhetett Károly segedelmet, mivel magának is volt otthon kikkel küzdeni.

Balai Kálmán. Ezt küldötte volt Bebek György Schwendi Lázárhoz 1561. eszt. a békességes pontokkal. Azután Eger várában hadnagykodott Kálmán, és onnan ment ő kétszáz igen derék katonával Békesy Gáspár segítségére Báthori István erdélyi vajda ellen 1575. eszt., és ha mindenki oly vitézül forgatta volna magát azon hadban mint Kálmán, minden kétség kívül Békesy lett volna a nyertes. A szentpáli ütközet után, mikor mások mindenek szétoszlottak, Kálmán rendben tartotta katonáit, és azokat kevés hijokkal vezette vissza Egerbe, noha útjában is sokat kellett neki küszködni a vad oláhokkal.

Balamber. Ez volt a hunoknak első királya, mikor azok Ázsiából a Tanais vagy Don vizén által Európába költöztek, a Krisztus születése után 374. esztendő tájban. Itt Balamber először is Dárcziát foglalta el fegyverrel, Dárcziának pedig akkor azt a földet hívták, ahol most Moldva-, Oláh- és Erdélyországok fekszenek, és Magyarország az a része, mely Erdély és a Tisza közt esik. Ez nem volt elég Balambernek, hanem 377. eszt. Pannóniát is elfoglalta. Válenst a napkeleti császárnak hadát megverte, magát is Válenst egy kunyhóba szorítván, ott megégette. Jó karba helyeztetvén a hunokat 387. eszt. meghalt.

Balás vagy Blasko. Zsigmond király idejében a Husz János követőivel zenebonáskodott 1432. észt az országban, míg Zsigmond a bázeli nagy gyűlésre járt. Nagyszombatba az országos vásár alkalmatosságával kereskedő név alatt egynehány emberét beküldötte, a kik aztán mikor seregével a városhoz közel érkezett, a város kapuit felnyitották és őt seregestől oda bebocsátották. Nagyszombatot elfoglalván, a Mátyus földén kegyetlenkedett, míg azok őt el nem nyomták, a kikre Zsigmond az ország ótalmazását bízta vala.

Balás. Várad kanonok, Hunyadi János káplánja és írődeákja Ezt küldötte volt Hunyadi János a maga levelével Eugen pápához, hogy attól a törökök ellen segítséget kérjen 1445 észt.

Balásdeák Márton. Kerecsény Lászlóval együtt ótalmazta Gyulát és ugyan ott is esett el 1566. észt.

Balassa Detre. Szklabonya vára örökös ura, zólyomi főispán és- palatínus negyedik Béla király alatt. Lásd Maladik. Négy fia maradt, úgymint Mikó és Péter komáromi és krasznai főispán, Miklós és Detre pozsoni főispán. Talán ettől vete Detrekő vára a maga nevét, mint építőjétől.

Balassa Maka. A közelebb irt Detre fia, zólyomi főispán. Fiai: Mihály, Miklós, János, Mikó és Bittér vagy talán Péter.

Balassa Bitter. Kékkő vára örökös ura, Bars és Hont vármegyék főispánja, a közelebb említett Mikó fia. Fiai: Mihály, János, György, Miklós és Péter.

Balassa Péter. Bitter fia: Fiai János, György, Péter.

Balassa Péter. A most említett Péter fia. Hont vármegyei főispán. Fiai: Balás, László, János, Imre, György és Mikó.

Balassa Balás. A közelebb irt Péternek legöregebb fia 1385. esztendő tájban élt Egyéb ősi jószágai közt az osztályban neki jutván Nagy-Gyarmat, arról parancsolta maradékinak hogy magokat Gyarmati Balassáknak írják. Miklós nevű fia maradt.

Balassa Miklós (Gyarmati.) A közelebb irt Balás fia. Hont vármegye főispánja. Fiai: György, István, Kelemen, Mihály, Zsigmond, László.

Balassa László (Gyarmati.) Miklós legkisebb fia. Őt felesége volt. Első Julianna Hunyadi Mátyás királynak vér szerént való atyjafia; második Bosina, litvai Dömény tótországi bán özvegye; harmadik Zsófia; negyedik Dorottya; ötödik Derencsény Borbála. Fiai: Ferencz, Bernát, Miklós, György és János,

Balassa Ferencz (Gyarmati.) László fia. Szörényi bán volt 1492. észt. Csulay Györgygel Moldvában járt követségben 1503. esztendő. Lásd

Telegdy István. Azután való esztendőben horvátországi bánná tette volt őt Ulászló, az ifjú Hunyadi János helyébe Both Andrással, de a körösvásárhelyi gyűlés őt be nem vette, mivel ott semmi felevő jószágot nem bírt. Jelen volt a rákos-mezei híres diétán 1505. esztend. Mikor második Lajos király 1522. eszt. Csehországba ment, elindult volt ő vele ez a Ferencz is; de őt a király Morvaországban hagyta az oda való diétán, hogy ott sűrgesse a morvákat a törökök ellen való katonaadásra, és azt bírta reá, hogy a mely hadi népet azok kiállítsanak, azt minden sietséggel indítsa Magyarországra. Mohácsnál esett el 1526. eszt. Három felesége volt: első a szörényi bán Ficsor László húga, Csicsói Kis Mátyás lipói főispán özvegye Margit; második Batthyány Erzsébet; harmadik Perényi Orsolya, Ujlaky Miklós bosznnyákországi király unokája. Ezekből született gyermekei: Menyhért, János, Imre, Farkas, Ferencz, Boldizsár, Zsigmond és Magdolna.

Balassa Imre. A közelebb írt Ferencz fia. Szapolyay János király tette ezt. Majláth Istvánnal erdélyi vajdává Czibak Imre helyébe 1534. eszt. Mikor az ahir futamodott 1538. eszt., hogy Szulejmán török császár Oláhország felől akar Erdélybe beütni, Szapolyay Kolosvárra gyűlést hirdetett, a holott is a rendeket a Szulejmán ellen való állásra lelkesítette egy igen hathatós beszéddel. Ott volt a gyűlésen Imre is vajda társával, ezenkívül Perényi Péterrel, Török Bálinttal, Bebek Ferenczczel, a tárnokmester Kendi Ferenczczel, Statilius János. Martinuzzi György és Eszéki János püspökkel s másokkal, és ott ő is ígérte magát nemzetének utolsó csepp véréig való ótalmazására. Ugyan őt rendelte ki Szapolyay vajda társával együtt a hegyekre és szoros utakra, hogy ott a Szulejmán bejövését lehetetlenné tegyék. A többi nagy ember közt a két vajda is, Balassa és Majláth, elpártoltak Szapolyaytól 1539. eszt. és Marosvásárhelyre 1540. eszt. márczius elejére gyűlést hirdettek a székelyeknek, szászoknak s nemeseknek, hogy azokat is Szapolyaytól elidegenítsék. Úgy volt a híre, hogy ők Erdélyt Magyarországtól el akarják szakasztani, és azt a töröknek adófizetővé akarják tenni. Azonban Szapolyay Budáról egy szép sereggel kiindult, és hogy Erdélybe ér, Diód és Almás várát Balassától elvette s mind a kettőt lerontotta. Ezt az Almás várát második Ulászló király azelőtt való időkből Batthyány Benedeknek ajándékozta vala, de azt Benedek Somy Józsnak vagy Józsefnek egy más várért elcserélte, most pedig azon jusson bírta Balassa, mert az ő felesége Somy unokája volt. Istvanfly azt hja, hogy ezen két vár elvesztése után, Balassa kopott ruhákba öltözködve kért a nyert kegyelmet magának,

de sokkal bizonyosabb az, hogy Balassa Majláthtal együtt Fogaras várába rekeszkedett, és ott ostromoltatta őket Szapolyay mindaddig, míg 22. jul. Százsebesen meghalt.

Szapolyay halála után gyűlést tartottak a vajdák Segesváron 28. aug., és magokat erdélyi főkapitányoknak választatták. Ugyanazon gyűlés a nemesek, székelyek és szászok részéről háromezer fegyverest és minden portától hetven pénzt ígért nekik, azonkívül általadta nekik a sókamarákat és Erdélyben minden királyi jövedelmet az őj fejedelem választásáig. Sok erőszakoskodást vittek abban az időben véghez Erdélyben mind Majláth, mind Balassa, mindaddig míg egymásközt meghasonlottak, és Balassa Offenbányán a Szapolyay özvegye s árvája hűségére, Bornemisza Boldizsárnak a szászsebesi kapitánynak visszaígérkezett október elején ilyen feltételek alatt, hogy Bornemiszát háromszáz lovassal és száz gyaloggal fogja mindenkor segíteni a Szapolyay özvegye és árvája ellenségei ellen, és ha Majláth Szászsebest megszállaná Bornemiszára, akkor Balassa Majláthot kívülről megtámadná, és így őt két tűz közé szorítaná. De nem sokára ismét összegyalulódott Balassa Majláthtal, és 1541. eszt. mindazokat együtt nyomorgatták Erdélyben, valakikben csak a Szapolyay özvegyével. Izabellához jó indulatot tapasztalhattak, melyről midőn sok panasz ment volna Izabella füleibe, ez Szulejmán török császárt kérte, hogy őket zabolázza meg. Szulejmán mindjárt egy levelet irt az erdélyi nemességhez, melyben parancsolja, hogy a Szapolyay árváját ismerjék magok királyának, és Balassát s Majláthot semmivel se segítsék, a kik mostanában is igazságtalanul foglalták el két sóaknának minden jövedelmét a magok hasznára, a kik pedig magokat ezután is ő hozzájuk adnák, azokat házok népével együtt kardra fogja hányatni. Nem sokára el is jött a nikápályi basa és Péter a moldvai vajda, a kik is Majláthot ugyan elfogták, Balassát pedig Erdélyből számkivetésre úzték, ki is 1550. eszt. halt meg Magyarországon. Fiai: Ferencz és András. Leánya Zsófia, Némethy Ferencz házastársa lett. .

Balassa Menyhért Ez is Ferencz fia, László unokája. Szapolyay Jánosnak hűséges embere, de annak halála után mindjárt Ferdinándhoz állott, és a gyöngyösi gyűlésen Perényi Péterrel s -más nagy makkal arról tanácskozott, miképen lehetne Ferdinándot legjobb s rövidebb módon a magyar királyságban megerősíteni. Maga fejétől kétfelé osztotta vala Nyáry Ferenczczel Hont vármegyét, melynek aztán egyik részének ő, másiknak pedig Nyáry volt a főispánja, melyből sok rendtelenség következett. Ezen az okon 1542. észt a pozsoni diéta, melyen ők is mindketten jelen voltak, azt végezte, hogy ők a két

részre szakasztott vármegyét ismét toldják össze, és annak hűségesen való igazgatására esküdjének fel, ha pedig ezt egyiket sem akarnák, a gyűléseket sem a régi szokott helyen tartanák, és tovább is folytatnák az imitt-amott való ragadozásokat és erőszakoskodásokat, melyeket eddig gyakorlottak, úgy kell velők bánni mint rebellisekkel. A minap a Pest alatt elesett Cseh Gábor özvegyét Thurzó Annát feleségfi vévén, azzal együtt Léva vára is reászállott Bars vármegyében, mely időtől fogva abban szokott Ő rendszerént lakni. Itt tartózkodott ő nevezetesen 1544. eszt., mikor Esztergomból négyszáz jancsár és tizenötszáz lovas török egy éjjel a Garan vizén általlopakodván, Léva városa kerítésén lajtorjájakon bementek, a kit előlutól találtak, levágták, azután a vár kapujára rohantak. Hogy a lármára felserkent Menyhért, öltözetlen kardot kap, és katonáit annyira neki bátorítja, hogy azok az apró ágyú és-puskákból lőtt golyóbisokkal a törököket onnan visszanyomták, kik is minekutána ott a mit hamarjában kaphattak, 'azt felprédálták s a várost egynehány helyen meggyújtották volna, elébbállottak. Lóra kapott ugyan Menyhért és azoknak katonáival utánok eredt, de látván azoknak nagyobb erejét, a várba visszamenni tanácsosabbnak ítélte. Minthogy pedig az akkori boldogtalan időkben az igazságot csak a nagyobb erő határozta meg, Menyhért is Csábrág várát és a Szunya hegyét erőszakkal elfoglalta, és annak tetején egy kastélyt építtetett, mely két helyről aztán katonái és szolgálái által a vidéket, nevezetesen a bányavárosokat, szüntelenvaló félelemben tartotta. A mint Istvánffy írja, hogy a mely veretlen aranyat s ezüstöt Kőrmöczről Selmezbányára akartak szekeren vinni, annak elragadozására kiküldötte egyszer a többek közt a maga szolgálait, de szerencsére mikor azok a vas ládát, melyben az arany és ezüst volt, kalapácsokkal és fejszékkel vagdalnák, a fegyveres lakosok elűzték ezeket az útonálló tolvaj szolgákat, de már azok akkor a láda őrzőit mind megöldösték. Ezenkívül Babindáli Gergelyt, a ki az ország szükségére való pénzt szedte Bars vármegyében, fogva Lévára vitte, és tőle kétezer forintot csikart ki. Mindezek arra határozták Ferdinándot, hogy a magyar rendek meg egyezésével gróf Salm Miklóst az ő megzabolozására kirendelné. A német és spanyol katonákon kívül, Bebek Ferencz a maga huszáraival és sok más magyar ur, a gömöri és nógrádi nemesek, önkényt olyan számmal gyülekeztek a gróf zászlója alá, hogy annak serege nem sok idő alatt tizenöt ezer főre szaporodók 1549. eszt. Hogy ezt megtudta Menyhért, a nógrádi török basához folyamodott segítségért. Azonban a gróf elindult ő ellene, és először is Szitnya ellen küldötte a németeket a magyarokkal Eberstorf és Horváth Bertalan alatt, kik is azt

egy alkalmat ellenállás után megvették, és a várban lévőket olyan feltétel alatt bocsátották el, hogy többé Ferdinánd király ellen fegyvert nem fognak. Ezen szerencse után a gróf Léva alá szállott, seregének egy kis részét Csábrág alá küldötte, hogy azt bezárva tartsa, és oda eleséget vagy segítséget be ne bocsásson. Hogy Szitnya sokkal előbb feladta magát, mintsem azt Menyhért gondolhatta volna, kétségbe esvén, kiszaladt Erdélybe a Szapolyay János özvegye ótalma alá, a hova már feleségét s gyermekeit előre elküldötte vala; Lévát pedig Dacsó Tamásra bízta, ki is azt olyan vitézül ótalmaeta ugyan, hogy azt különben kívánni sem lehetett volna ő tőle, mindazáltal közel egy hónapig tartott kemény ostrom után, az kézre került május közepe táján. Nem egyszer kérte őt vissza Ferdinánd Szapolyay özvegyétől Izabellától, nevezetesen pedig a már említett gróf Salm Miklóst és Herberstein Zsigmondot elküldötte ő érette Erdélybe, de sem Izabella, sem annak főtanácsosa Martinuzzi György őt ki nem adták. Mindazáltal ennek a követségnek az a haszna lett Ferdinándra nézve, hogy ezen két követ akkor Martinuzzi Györgyöt Izabellától elvonta és Ferdinándnak megnyerte, a ki azután Báthorban és Diószegen újra összejövén a Ferdinánd követeivel, Izabella képében azokkal megalkudott és Erdélyt Ferdinánd kezébe adta. Igen hathatósan elleneszegezte volt Menyhért magát Martinuzzinak Kendi Antallal, Kis Péterrel és Csáky Mihálylyal, hogy Erdélyt Izabella keze közt megtarthatnák, melyért annyira megboszankodott ő reájok Martinuzzi, hogy megesküdt rajta, hogy őket megfogja öletni, melyet meg is cselekedett volna, ha Izabella őket láb alól idejében el nem állította volna, és mikor általadta Izabella Kolozsváron Ferdinándnak Erdélyt, azt is feltette a pontok közé, hogy Menyhért és említett társai minden bántódás nélkül maradjanak. Mikor aztán Izabella kiment Erdélyből, elkísérte őt Menyhért egy darabig, talán Kassáig; de onnan visszasietett, és hogy új urához Ferdinándhoz való hűségét megmutassa, először ugyan Gyulára, onnan pedig egy csoport katonasággal Lippa alá ment 1551. eszt., és annak ostromlásában mind végig jelen volt Martinuzzival, Nádasdy Tamással s más nagy emberekkel. Minekutána mind a város, mind a vár kézre került, és Martinuzzi Vlamáu vagy Ulomán basát minden vagyonával együtt elbocsátotta Lippáról Belgrád felé, igen sajnálotta azt Menyhért, hogy Ulomán győzött fél létére, minden jószágát elviszi, azért is Horváth Ferenczczel összebeszélt, hogy annak eredmények utána és azt mindenéből fosztanak ki. El is szöktek ők a nagy táborból, de külön úton elébb utolérte Horváth Ulománt, mint Balassa, és útjában más társa is akadván, meg is ütközött vele. Hogy Meny-

hért is megérkezett, újra megverekedtek Ulománnal, de minden haszon nélkül; sőt Menyhértnek egy a jobb lábán golyóbis által esett sebbel kellett visszajönni. Mennyire bízott ő hozzá Ferdinánd, abból tetszik meg, hogy 1552. eszt. őt tette Magyarország hadainak főkapitányává. Ugyanakkor 13. okt. küldött ő hozzá a király Bécsből egy levelet aziránt, hogy minél hamarabb szedjen össze katonákat, és azokkal Eger alá siessen Dobó Istvánnak a török ostrom alól való felszabadítására; de ámbár más nap a vármegyékhez is küldött parancsolatot a király, hogy Menyhért keze alá sietve küldjék a katonákat, a vármegyék késedelme miatt ő Egerhez nem mehetett, és azt egyedül csak a Dobó ereje s okossága ótalmazta meg.

Bizonytalan mi okon, talán az_{v,n}, mert Erdélyben sok jószága lehetett és azokat féltette, ismét Izabellához állott, mikor az visszajött Erdélybe 1556. eszt., és Petrovics Péter parancsolatából, még Izabella visszaérkezése előtt, ő foglalta el először ugyan Gyulafehérvárát Bornemisza Pál püspöktől, azután pedig Szamos-újvárt a most említett vitéz Dobó Istvántól. Sőt Bethlen azt írja, hogy már azelőttvaló esztendőben karácson tájban, a maros-vásárhelyi diétán, őt az erdélyi rendek az ország hadi főkapitányának tették, és hogy minden dolog ő tőle függött mindaddig, míg Petrovics oda bement. Azután is őt küldözte Izabella a maga hadaival a hova szükséges volt. Nevezetesen 1557. esztendőnek vége felé ő ment Bebek Ferenczczel Ugocsa vármegyébe, hogy a nagy szőlősi kastélyt Székely Antaltól elvegye; de mivel annak segítségül jött Telekesy Imre, tovább a kastélyt nem lövette, hanem a következő 1558. esztendő elején visszament Erdélybe. Ugyanezen esztendőben ő reá bízta Izabella mind a Bebek, mind a két Kendi megölését, kiket ő el is költöztetett a más világra september első és második napja közt esett éjjel Gyula-Fehérváron. Mondják, hogy őt magát is kipécézte volna Izabella a halálra, és csak a többiek kivézésére tartotta őt meg eszközül; azután pedig Pécs várát adta neki jutalmul, melyet az előtt Kendi Ferencz birt vala. Ez nem volt elég, hanem hogy Ferdinánd királynak annál többet árthasson, Báthori István és Kristóf engedelméből (a kik akkor Szatmárt birták) Szatmári rendelte neki lakó helyűi; azonkívül neki adta Tasnádot és Nagy-Bányát is; sőt a mint Forgách írja, ott körülbelől három vármegyéje jövedelmét is.

Hogy magát ily sok jövedelemre méltónak bizonyíthassa, karácson felé Kis-Várdát megszállotta, és Izabella számára elakarta azt foglalni; de azt Telekesy Imre miatt nem cselekedhetette, a ki annak ótalmazására megjelent 1559. eszt. januarus vége felé. Minden

módon került ő itt a derék ütközetet, noha azt sok jeles erdélyi vitéz óhajtotta az ő táborában, és épen azzal nyújtott arra a gyanúra alkalmatosságot, hogy ő talán Ferdinándhoz akar visszaállni. Hogy ő Kis-Várda alól hazament, azután nem sokkal hervadozni kezdett Izabella. Forgách azt írja, hogy Izabella Menyhértet akarta volna a maga fia tútorának testálni; de arról azért tett le, mert megtudta, hogy már is alkudozik a Ferdinánd vezéréivel, hogyha t. i. Izabella megtalál halni, csak őt segítsék azok, s Erdélyt Ferdinánd számára elfogja foglalni.

Ha mind ezek akkor csak puszta és fundamentom nélkül való gyanúságok lettek volna is; de bizonyos dolog az, hogy Menyhért gondolkozási nem sokára megváltoztak, és ő Báthori András és Thurzó Ferencz közbenjárása által 1561. esztendő vége felé Ferdinánd hűségére visszaállott, ki is ő neki azt ígérte, hogy Detrekő várát, mely a Fugger familiánál harminczkét ezer forintban volt zálogban, ki fogja az ő számára váltani, és azt minden jövedelmestül neki adni. Azonkívül meghagyta az ő kezénél Tasnádot, Szatmárt és Nagy-Bányát is, de már ezeket nem örökösen, hanem csak addig, inig maga Menyhért Munkácsot Szapolyaytól elveheti. Olyan titokban tudta ő ezt a maga elpártolását a Szapolyay udvara előtt tartani, hogy azt 1562. esztendő elejéig ott senki sem tudhatta; sőt épen akkor tájban küldött neki onnan Csáky Mihály a kincstartó tízezer forintot a katonák zsoldja fizetésére. Hogy megtudta az ifjú Szapolyay, hogy Menyhért régi és igaz urához visszaállott, egy felől ugyan panaszképen hírül adta azt Szulejinán török császárnak, más részről pedig hadhoz készült. Gyerőffy Mihályt 9. jan., Pókai Jakabot pedig 10. jan. küldötte Szebenbe, azzal a parancsolattal, hogy a város ágyukat és katonákat küldjön ő hozzá. A falukról minden harmadik embernek hadba kellett menni. Szászsebes elfoglalása Orbai Miklósrá és Keserű Istvánra bízott. Maga Szapolyay Diód és Léta ellen ment, hogy azokat Menyhértől elvegye. A diódi hadnagyok Nagy Ágoston, Szegedy Miklós és Horváth Boldizsár 4 febr. a kastélyt feladták, magok pedig katonáikkal együtt szabadon bocsáttattak. Léta annyival könnyebben kézre került 12 febr., hogy a benne való őrző sereg egymás közt meghasonlott. Mikor az ott lévő kastélyba bementek a Szapolyay katonái, a pinczékben lévő puska történetből felvetődött, mely ötven embert szagatott izre porrá. Talán ez a véletlen történet okozta, hogy az ilyenekhez szokatlan ifjú Siapolyay ágyba esett, és Kolos-Monostorba ment feküdni. Mindazáltal ekkor sem szűnt meg mások által dolgozni. Ugyanis Báthori István és Némethy-Ferencz által Közép-Szolnok vármegyében Hadadot elfoglaltatta a Menyhért-

tel egy húron pendülő Sulyok Györgytől. Azalatt míg ezek így folynak, Szulejmán egy csauszt némely nehézségeivel Prágába küld Ferdinándhoz, melyek közül egy volt az, hogy Menyhért Szapolyayt oda hagyta. Erre azt felelte Ferdinánd, hogy Menyhért csupán csak jobbágyi kötelességét vitte véghez, mikor ő hozzá, mint régi törvényes arához Szapolyaytól visszatért.

Még minekelőtte Hadadot Báthori elfoglalta volna, már azelőtt Menyhért Zay Ferenczcel Nyir-Báthorba ment volt Báthori Miklóshoz, és onnan közakarattal indultak Kovászé vára ellen, melyet azelőtt való esztendőkbén Telekesy Imre lerontatott vala ugyan; de mostanában Mathusnyai Péter ismét felrakatott s megőjittatott. Mikor már Kovászét megvették, akkor hallották meg Hadad vesztét. Hogy tehát valami módon az ellenség Hadad alél, vagy Szatmár, vagy Kis-Várda alá ne szálljon, Menyhért és társai azt megkívánták előzni. Azért is a Tiszán. visszajöttek, és újtokban sok nemest vévén magok mellé, Hadad alá siettek, a hol Báthori István és Némethy Ferenez magokat nyolcz ezere magokkal oly erősen besánczolták, hogy őket akaradjok ellen ütközetre nem lehetett volna kényszeríteni. De különben is meghagyta nekik Szapolyay, hogy a csatát az ő elérkezéséig halasszák. Ezt tudván Menyhért és társai, a kik csak négyezer főnek parancsoltak, annyival inkább igyekeztek Szapolyay eljötte előtt szerencsét próbálni. Könnyen el is érték czéljokat. Ugyanis Némethy Ferenez, a kinek fejéből még most sem gőzölgött volt ki a minap Szerencs alatt vett győzelemnek részegítő gőze, ura hagyásáról megfélejtkezvén, mihelyt meglátta Menyhért és Zay táborát, mindjárt trombitát harsogtatott, dobot üttetett és a sánczön kívül hadi rendbe állította a maga katonáit, Báthori István okos ellenmondásira semmit sem hajtván. Utána ment tehát kénytelen kelletlen Báthori is Némethynek, és azzal együtt az ott folyó kis patokon általgázolván, az országutjához közel lévő térségen várták együtt dob és trombita szónál Menyhértet és Zayt. Csak halkai léptetett Menyhért az ellenség felé, Zay közepén állott, Menyhért pedig fel s alá ott forgott, a hol az ő jelenléte legszükségesebb volt, és azzal biztatta katonáit, hogy noha az ellenség számosabb mint ők, de gyakorlatlan. Így feltüzelvén vitézeit, egy csoport huszárral és a maga huszonegy esztendősi fiával Boldizsárral előre nyargal, és az ellenség előjáró csapatát megtámadja, melyből legelőször is Békesy Gáspárnak egy lovasa, Rác Izván törte el a maga kopjáját a Menyhért huszárai mellében. Akkor nagy lesz a sikoltás, megszólalnak a puskák és taraczkok, sugárgyúk, Zay elérkezik, Menyhérttel együtt mind szóval, mind példával serkenti katonáit

annyira, hogy egyszer az ellenségnek középen állott gyalogjai hanyatlani kezdenek, sőt ugyan futásnak erednek; azokat követik a lovasok is, még Báthori is hiába tartóztatja s lelkesíti azokat, és így az egész győzelem Menyhértnek és Zaynak marad. Nagy gyönyörűséget okozott az ebben az ütközetben Menyhértnek, hogy az ő nagy reménységű fia Boldizsár, minekutána az ellenség mellében kopjáját eltörte volna, azután karddal rohant az ellenség közé, és ott egy nagyra menendő vitéznek személyét játszódta. Mindenütt nyomában és sarkában voltak a győzedelmesek a futó ellenségnek, melyből mintegy négyezeret fogtak el, kiknek csak fegyvereiket szedték el, magokat pedig újokra bocsátották, hogy őket tartani ne keljen. Az ellenség tábori tanyájára úgy mentek a győzedelmesek, mint valami lakadalomba. Ugyanis hogy azt felverték, ott nem csak mindenféle marhákat, szekereket, zászlókat, ágyukat, drága sátorokat, ruhákat, muzsika szerszámokat, hanem a mire fáradt testöknek nagyobb szüksége volt, hordó borokra, a tűznél fővő vas fazekakra, serpenyőkre, terített és már étellel megrakott asztalokra is találtak, melyek mellett töltötték aztán nagy vigaszágok közt el böjtmáshavának negyedik, úgymint fényes győzelmöknek örvendetes napját. Ott töltötték az éjszakát is. Más nap a várbeliek is feladták a várat és szabadon bocsátattak. Azonban Ibrahim a budai, és Melkocz a temesvári basák, Szapolyay kérésére, az ő segítségére megindulnak, és a magok két táborát Debreczen alatt egyesítik. Mihelyt a basák mozgásait megtudta Menyhért, mindjárt elköltözött Hadad alól, és Óváron a nyert zsákmányt kótyavetyére bocsátotta. De mivel a basák közeledtek, Óvárról Szatmárra vonta magát és ott magát jól besánczolta. Harmad napra a basák is elérkeztek Szatmár alá 13. apr. húszezer fejből álló táborral, és azt kemény ostrom alá fogták. Mikor már egynehány napig csak haszontalan ostromolták volna a törökök Szatmárt, a Szamos másik partján Némethit egy igen nagy szélben felgyújtják. Az egész Némethi tűzbe lángba borult kevés szempillantás alatt; sőt a nagy szél a tüzes csomó szalmákat és darab égő zszindelyeket a Szamoson keresztül Szatmárra. is általragadta, melyektől a házak ott is meggyúladtak, és valamint Némethi, úgy Szatmár is egészen porrá égett. Sok kár lett nem csak a lovakban és a Hadadról hozott mindenféle prédában, hanem az emberekben is. Mikor a legnagyobb tűz volt, azalatt igyekeztek a törökök az erősségbe berontani; de a magyarok, a kik egyik kezökkel a tüzet oltották, a másikkal a törököket visszaverték. Eddig sem voltak ugyan a magyarok az élésnek és puskapornak bőviben; de még nagyobb szükségét látták annak a tűz

után. Elküldöttek hát Menybért és Zay egy főlegényt Székely Antalhoz Ecsedre, a ki ott egynehány ezer emberrel készült Szatmárra menni, hogy az nekik puskaport küldjön, és neki időt is tettek, mikorra szállítsa a port Némethibe; de akár azért, mert Antalnak magának sem volt pora, akár más okon, a puskapor Némethibe ő tőle a rendelt időre el nem érkezett. Ily szorultságokban Menyhértet vették körül Zay és a többek, hogy menjen el, mind puskaporért, mind katonabeli segítségért. Által is szökött ő egy halász csónakon a Szamoson békével, és Székely Antalhoz Ecsedre ment. Forgách Ferencz azt írja, hogy a többi vezér mintegy Árius eretnekségével bemocskoltatok embert, csak szép szín alatt akarták Menyhértet magok közül kiolvasni; de Forgách Simon, az ő testvére, a ki akkor maga is benvolt Szatmárban, és az ott viselt dolgoknak egy nagy részét tette, azt a megjegyzést teszi Ferencznek azon szavaira, hogy ugyan bizony segítségnek okáért küldték vala ki Menyhértet. Azonban mivel a törökök magok is megkezdték szűkülni élelem dolgában, még aratás és gabona érés előtt a két basa Szatmári, önkényt oda hagyta, és kiki a maga hónába haza ment, és így Menyhért is a segítség kerítés kötelessége alól felszabadult. Annyival jobban esett a Szatmáron szorultaknak a basák elszállása, mert már a kétségbeesés arra határozta vala őket, hogy kevés idő alatt a törökökre egy utolsó kiütést próbáljanak, mely által azok közt vagy utat nyissanak magoknak kardjaikkal a szabadulásra, vagy ha az nem lehetne, legalább nem éhség miait, hanem vitézi halállal hajlanak meg hazájok s királyuk mellett.

Ugyan ezen esztendőben kiütötte magát az a támadás az ifjú Szapolyay ellen a székelyek között, melyre azokat főképen Menyhért eszelte vala, maga részére vonván Szapolyaynak két tanácsosát is, Valkay Miklóst és Forró Miklóst, kikkel abban egyezett vala meg, hogy ha Menyhért Hadadtól belebb nyomulhat Erdélybe, akkor neki azok adják kezébe Szapolyayt vagy élve, vagy halva, de semmi sem lett egyikből is, mivel Szapolyay a dolgot jókor megtudta.

Még el nem múlt ez az esztendő, hogy Ferdinánd a maga legöregebb fiát Maximiliánt Prágában szeptember közepe táján cseh királynak koronáztatta. Oda küldöttek Trencsén, Szatmár, Szabolcs és Ugocsa vármegyék egy rakás panaszt köreteik által a királyhoz Balassa Menyhért ellen; de akkor azoknak panasza elmellőztetett, kiváltképen azért, mivel a királynál voltak olyan pártfogói Menyhértnek, a kik az ő közelebbi szolgálataiért őt mostanában nem akarták megszorítani. Újra sok panasz menván Ferdinánd füleibe Menyhért ellen, el küldötte a király 1564. eszt. Bornemisza Gergely — püspököt harmad magával Munkácshoz közel Ká-

szonba, vagy a mint Forgách írja Nagy-Szölösre, hogy ott a Menyhért ellen tett panaszok méltó, vagy méltatlan voltának járjon végére. A többi panasz közül egy volt ez, hogy ő Halmi nevű faluban egy kastélyt építtetett, azt katonákkal megrakta, kik körülbelől prédálnak. Az ifja Szapolyay János Zsigmond szemében is nagy szálka volt ez a halmii kastély, mivel ezáltal az ő két vára, úgymint Munkács és Huszt, nyughatatlanságba helyeztettek. Írt tehát Szapolyay a lengyel királynak is, hogy ezen kastély lerontása iránt vesse közbe magát Ferdinándnál. úgy látszik, hogy Ferdinánd azért nem mozdított semmit is Menyhért ellen a halmii kastély dolgában, mert hogy a minap Menyhért ő hozzá visszaállott, akkor az alkuban az is benne volt, hogy Műnk ács ellenében szabad legyen neki egy kastélyt vagy várat építtetni hogy így Munkácsot annál könnyebben elfoglalhassa a maga számára. Azonban a csomót Hagymássy Kristóf, a Szapolyay huszti kapitánya, Nagy Sándor módjára oldotta meg. Ugyanis egy éjjel a halmii kastélyra üt Husztból, azt megveszi, feldúlja s lerontatja, és a benne valókat vagy levágja, vagy elúzi. Ugyanezen esztendőben Moldvába indult volt Menyhért minapi vezér társával Zay Ferenczczel, hogy ott a havasok alján egy görög klostrot felprédáljon, melyben sok aranyat, ezüstöt s egyéb drágaságokathallott lenni, de mivel a hegyeken a hó igen nagy volt, azonban attól is lehetett tartani, hogy az erdélyiek az ő útját visszajövet elvágják, szándékáról letett. Ferdinánd király halála után szüret felé egy más könnyű kerecetről kezdett Menyhért gondolkodni. Ugyanis Zay Ferenczczel a Szapolyayhoz hűséges Hegyallját akarta szüretjétől megfosztani. Midőn ebben foglalatoskodnék, Somlyói Báthori István a váradi kapitány, a kiről felébb is volt egy vagy két szó, megtudta, hogy ő az őriző katonaságnak nagyobb részét magával Szatmárról elvitte, azért is Váradról egynehány század magával Szatmárra ment, ott egy éjjel az erősséget megtámadta, megvette, a Balassa feleségét Thurzó Annát egy eladó számban levő leányával s István nevű fiával elfogta, és azokat Erdélybe Szapolyay hoz küldötte, a holott is mind az ő felesége, mind pedig leánya a bánat miatt meghaltak. István nevű fia pedig Menyhért halála után két esztendővel szabadult meg. Minekutána így megfűjták Báthori és Balassa a hadakozás trombitáját Szapolyay és Maximilián közt, a ki első Ferdinánd helyébe lett magyar királyija, Maximilián egy olyan külföldi hadvezérről gondoskodott, a kit a Szapolyay vezérei erőszakoskodásainak ellenébe állithasson. Ilyennek találta Elsasban Schwendi Lázárt, a ki ötödik Károly német császár hadaiban szép hírt szerzett volt magának, azért is ezt magához hitta. Azonban a lengyel királynál panaszt tett Szapolyay ellen, a ki Szapolyayt mint a

maga testvérének fiát, meg is intette a fegyvernyugvás felbontásáért; de Szapolyay mind ennek Menyhértet vetette okául, úgymint a ki a Szapolyay jobbágyait háborgatta, és a munkácsi s huszti utat bátortalanná tette volna. Minthogy ez a felelet ingyen sem tett Maximiliánnak eleget, tehát 1565. eszt. január első napján egy szörnyű hideg időben Schwendi Lázárt Bécsből Magyarországra indította Maximilián, ki is hogy Báthori Bonaventúrával Eperjesre jutott, oda hívatta magához Menyhértet, Zay Ferenczet s más kapitányokat, hogy velők a had folytatásáról tanácskozzék. A többek közt az is kérdésbe jött, Tokajt támadják e meg először, vagy Szerencset. Menyhért úgy ítéjt, hogy előbb Szerencset próbálják meg, ne hogy azt hatok mögött vagy inkább jobb kézre elhagyván, Tokaj alatt két tűz közé szoruljanak. Bonaventúra vélekedése állott meg, a ki ellenkezőt javallott. Minekelőtte tehát a Tisza és Bodrog jege felolvadna, Schwendi Kassáról az ágyúkat s egyéb hadi készüléteket Gönczre előre elküldi, a hová azoknak maga is Menyhérttel s az egész haddal 1. febr. utánok megyén. Onnan harmad nap múlva egynehány huszárt s német lovast Keresztúr elfoglalására küld, hogy ott a vékony ruhával lévő katonák egy kis enyhelyre kaphassanak. Minekutána Tokaj városa magát feladta, a várat fogta Schwendi ostrom alá. Menyhértet napkeletre a Tisza felől állította Schwendi négy sugár ágyúval. Egynehány nap múlva a várbeliek is feladták magokat, annyival inkább, mivel az ő magát vitézül forgató kapitányuk Némethy Ferencz is halva esett. Azután Szerencs alá küldötte Menyhértet Schwendi, mely minekutána egynehány ágyú szót megvárt volna, a tokaji példát követte. Az, őrző seregnek valamely részét Menyhért Maximilián zsoldjára megfogadta, a többit vagy Erdélybe vagy a hová annak menni tetszett, elbocsátotta. Itt jól végezvén Menyhért és Schwendi dolgukat, a Tiszán által Itakamazhoz szállottak. Hogy Szatmáron meghallotta Báthori István az ő szerencséjüket, nem bátorkodott ő előttök tovább ott maradni, hanem Szatmárt oda hagyta, annyival inkább, mert. a Szamos jegén bátran lehetett össze-visszajárkálni és Váradra visszament. Így aztán Szatmárt minden munka nélkül foglalták el Schwendi és Menyhért. Minekutána Erdőd, Cseh s Kővár is könnyű móddal kézre kerültek volna, Schwendi Nagybányára indította Menyhértet, a hova be sem várták őt a lakosok; hanem neki jókor eleibe mentek, s magokat minden kívánságának teljesítésére ajánlották, a mikor aztán Menyhért is egynehány katonát hagyván nagyobb bátorságnak s bizonyoságnak okáért ő nálök, Schwendihez visszament a Szatmár és Erdőd közt fekvő táborba. Tovább is akarták folytatni Schwendi és Menyhért a győzelmet, s ki-

vált Váradra tették a törvényt; de a királytól parancsolatok érkeztek, hogy állapotjanak meg, ne hogy a további előnyomulással a törököket is a magok nyakára zendítsék s vonják. Azt is meghagyta a király, hogy Szatmárt jól megerősítsék, és a mit eddig nyertek, azt megóttalmazzák. Mikor itt táboroznának, felserkent Szapolyay a maga sok kárára, és Somlyói Báthori Istvánt a békesség kötésre ő hozájok küldötte, melyet akkor meg is kötöttek ugyan, de azt Szapolyay nem sokára felbontotta. Azonban Bonaventúra és Sehwendit közt valami egyenetlenség támadván, Bonaventúra Sehwendit Szatmáron hagyja és Galgócra haza megyen: Sehwendit pedig mikor már Szatmárt jó állapotban gondolná lenni, tizenötszáz németet hagy abban, és Menyhérttel együtt Kassára visszatér, de ott nem sokáig nyughattak. Ugyanis Szapolyay a török győzelmeire s biztatásaira új lelket kapván, a minapi frigyét megbontotta, Boros-Jenőt, Desznát, Világosvárt megvette, táborát Debreczennél huszonötezer törökkel egyesítvén, Szatmárnak tartott, a hol a már akkor oda visszajött Sehwendit és Menyhért keményen becsánczolták vala magokat. A szatmári ny erősség és a Sehwendit sánczai közt napkelet felé egy halom volt, melyet ha az ellenség elfoglalhatott volna, könnyű volt általlátni, hogy onnan mind a szatmári várnak, mind a Sehwendit táborának igen nagy kárt tehetett volna. Azt tehát hirtelen besánczoltatta Sehwendit és oda ágyúkat s katonákat helyezettett. Azt a halmot támadta meg az ellenség legelőször is, és ott szerencsére oly kemény ellenállásra talált, hogy többé nem volt kedve Szatmár alatt maradni, hanem onnan Erdődnek ment, a hol Gyöny János volt őrizeten, kinek is Sehwendit ötven lovast és kétszáz gyalogot küldött segítségül addig is, míg magának is Szászországból, Sziléziából, Ausztriából s más-honnan több segítsége érkeznek. Maga pedig Sehwendit Menyhérttel és Zay Ferenczcel Kis-Ar nevű faluig vonta magát vissza, a hova Mágochy Gáspár és Krechény László jöttek ő hozzá bizonyos számú katonákkal. Ismét küldött Sehwendit Erdődre valami segítséget, de a mely azt a Szapolyay s törökök kezétől meg nem óttalmazhatta. Minekutána megvette az ellenség Erdődöt, Sehwendit táborát kereste fel, a mely már akkor mintegy tizenhatszáz fős szaporodott. Mindazáltal önkényt kerülte Sehwendit a derék ütökötet, mind egyéb okon, mind egészsége változása miatt. De minden nap estek apró ugyan, de véres csatázások, melyekben Menyhért nem egyszer különböztette meg magát. Egyszer mind a törökök, mind Sehwendit parancsolatot kapnak a magok urától a had félbeszakasztására. Sok vetélkedés után a törökök oszlottak előbb haza október elején. Azoknak eltávozása után

ismét Nagybánya visszavételére küldötte Schwendi Menyhértet, mely a mostani hadban újra a Szapolyay kezére került vala. Hogy azt Menyhért visszavette, annyival örömebb visszament Schwendivel Kassára, mivel kivált a német katonák a tiszaháti almának, dinnyének s egyéb almahuppanási őszi gyümölcsnek szerfelett való étele miatt, olyan hasmenést kaptak, mely miatt a további szolgálatra épen alkalmatlannokká lettek. Azután való esztendőben Rimaszombathoz közel verte meg a törököket Schwendivel. Lásd Forgách Simon. A mennyire tudni lehet, ez volt Balassa Menyhértnek utolsó hadakozása, mely után .mintegy esztendővel halt meg Bécsben 1567. esztend. hatvankét esztendő korában, minekutána az ő nagyra menendő fia Boldizsár, a ki Hadad alatt oly vitézül viselte magát, ő előtte csak harmad nappal ment volna el előre a minden halandóktól megtapodandó úton. Nagy tekintetet szerzett magának Menyhért ebben a hadban Schwendi Lázár előtt a maga hadi virtusaival, ki is attól fogva mindenkor nagy dicséretekkel hozta elő s emlegette őt. Nagy kár volt benne, hogy írást nem tudott. István nevű fia maradt Thurzó Annától. Talán az ő leánya volt Borbála is, a Török János szerencsétlen házastársa.

Balassa Zsigmond. Ez is Ferencz fia, Menyhért testvére. míg Szapolyay János király élt, ahoz álhatatosan ragaszkodott, annak halála után pedig Balassa Menyhérttel együtt első Ferdinándhoz állott, és mind holtig annak hűségében maradt; de semmi különös dologgal sem tette magát nevezetessé. Minthogy a tapolczai apátúrságot minden jövedelmeivel együtt elfoglalta vala, Oláh Miklós kérésére, a ki akkor fehérvári custos és a tapolczai apátúrságnak commendatáriusa volt, egy levelet irt éhez a Zsigmondhoz Bévy Ferencz 1542. eszt., melyben arra intette őt, hogy a beszterczebányai diéta végezése szerént az apátúrságnak minden jószágait adja vissza. Hasonló panasza volt ő ellene 1559. eszt. az egi püspök Veráncsics Antalnak is, a ki 24. aug. Bécsből az iránt irt a kassai kapitányhoz, Telekesy Imréhez, hogy az ő dézmáját ne engedje Zsigmondnak elragadozni. Istvánffy azt írja, hogy 1560. eszt. tiszta napféynél a miskolczi határon egy igen nagy villámlás és csattogás támadt, mely amicsoda hirtelen kezdődött, szinte olyan hamar el is múlt. Az égi háború alatt öt darab kő esett le a levegőből, melyeknek nagysága olyan forma volt mint az ember feje, színe verhenyősárga, szaga mint a büdöskőé. Ezen kövek közül négyet Ferdinánd királyhoz küldött Balassa Zsigmond; az ötödiket pedig sok esztendőig a diósgyőri várban tartották ritkaságnak okáért. De ennek a dolognak legalább is egy esztendővel előbb kellett történni, mint a mikor azt Istvánffy be-

széli, ha ugyan igaz az a mit Timon ír, hogy t. i. Zsigmond 1559. eszt. halt meg. Felesége a Fánccsy famíliából való volt, ki is ő utána nyolcz esztendővel halt el.

Balassa János. Ez is Ferencz fia, Menyhért testvére, Hont és Zólyom vármegyei főispán, főkamrás és a Bánya-városok főkapitánya, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt. Ifjú volt még, mikor 1550. eszt. őt Zay Ferencz mellé tette volt Szolnok vára kapitányának Ferdinánd, mely abban az esztendőben épült vala a törökök ellen. Úgyis látszik hogy kevés hetek múlva gyakorlottabb vállakra tétett az a teher. A Ferdinánd király legöregebb fia Maximilián, minnekutána egynehány esztendeig mulatott volna Spanyolországban, a hol az ötödik Károly csásár leányát Máriát feleségül vette, 1552. eszt. indult onnan haza feleségétől Bécs felé. Ezen hercegi személyek eleibe egy válogatott szép termetű magyar ifjából álló kis lovas sereget küldött Ferdinánd Olaszországba Génuaig, melynek hadnaggyává ezt a Balassa Jánost tette. A legnagyobb famíliákból vállalkoztak ezen szép és tisztességű útra az ifjak, mint a milyenek voltak p. o. Báthori Miklós, Országh Kristóf, Perényi Gábor, Bebek György s. a. t. Egy igen nagy indiai elefántot is hozott ekkor Maximilián Bécsbe magával, melyet neki János a portugalliai király ajándékozott, és a maga hátán egy fatornyott hordozott, melyben két hadakozó szerszámokkal felkészült férfi fért el. Annyival ellenálhatatlanabbul gerjesztette akkor ez a ritka állat az újságon kapkodóknak kívánságát, mivel a világnak ezen részében azelőtt talán soha több olyan nagy azelőtt nem fordult meg, a mint Istvánffy írja, a ki azt maga is látta.

Mennyire bízott az ország ehez a Balassához, azzal mutatta meg, hogy a pozsoni diétán őt rendelte az Árva, Turóc, Zólyom, Hont, Bars és Nógrád vármegyei felkelendő nemesség főkapitányának 1555. eszt. a mikor ő már egyszersmind a Bánya-városok kapitánya is volt. Szerencsétlenül hadakozott ő 1562. eszt. Szécsén vára alatt a törökök ellen, melynek ez volt az alkalmatossága. Az ő bátyja Balassa Menyhért és Zay Ferencz, az ifjú Szapolyay János Zsigmond táborát igen megverték Közép-Szolnok vármegyében Hadad alatt. Szapolyay a budai basát hívta magának segítségül Menyhért és Zay ellen. A basa némely felföldi várakból elvitte magával a bégeket, elvitte magával a többek között a szécséni béget Jahiogli Mohammedet is, ki is a vár gondját Sásvár nevű törökre bízta. Hogy János a basa figyelmettségét Menyhértről másfelé is vonhassa, Léváról s máshonnan segítséget kér maga mellé, és egy jó erővel Szécsént megszállja. Nagy kárt vallott benne, hogy Bebek György el

nem érkezett hozzá, a ki ezer emberrel és olyan két nagy ágyúval indult ő hozzá, melyeket ötven ökör vont. Sásvár a füleki bégnék Hasszának megizente a maga terhes körülállásait. Hasszán igen helyesen úgy gondolkodott, hogy ő most csupán csak a nagy sietség által ragadhatja ki Szécsént a veszedelemből. Azon igyekezett tehát, hogy Bebek Györgyöt megelőzze. Meg is előzte, és nagy hirtelenséggel Szécsén alá repülvén, ott először is a Krusics János vezérlése alá bízott lovasokat oly szerencsésen hátratólta, hogy azok soha sem mertek többé ő előtte megállani. Így aztán csak a gyalogokra szorult a dolog súlya; de azok is a lovagok futását s félelmét látván, annyira elrémültek, hogy János minden biztatásaival se tudott beléjük bátorságot lehelni, és a sok ízbeli csatázásban csak egyszer fordítottathatott hátat az ellenséggel. Így aztán két vagy három napi haszontalan vérontás után, maga János is bátorságosabb helyre vonta a bal kezén kapott sebbel magát. Igen sokan estek a magyarok s németek mind fogva, mind halva. Valósággal csodálatos volt az a tehetetlenség, a mely akkor a keresztyén tábort mintegy megigézte, a mely pedig négy vagy ötszörte is számosabb volt a törökökénel, és próbált vitézek is voltak benne. Az volt az oka hogy a király biztosokat küldött a nagy veszedelem okának kinyilatkozására. Még ma is megvagyunk némely Balassa János mellett irt bizonyság levelek, melyek azt állítják, hogy ő semmit nem mulasztott el a maga fővezéri kötelességéből, hogy ő mind a had végéig vitézül viaskodott, és hogy ő legutolsó volt a megfutamodásban; minden gonosznak okai pedig a megfélemlt lovasok voltak, a kik a gyalogságot magára hagyták.

Egy igen terhes vád ment ő ellene Maximilián királyhoz 1569-eszt., mintha t. i. ő Bocskay György ösztönzéséből Dobó Istvánnal s más urakkal összeesküdt volna, hogy Szelim török császár hírével Szapolyay János Zsigmondnak Zólyomot és Lévát általadják, azután Szapolyay segítségével a füleki és szécséni törököket is magok mellé vévén, Nyitrára üssenek, ott Bornemisza Pál püspököt megölik, a várat s várost meggyógyék, Pozsont s Nagyszombatot hova hamarabb elfoglalják, és így Maximiliánt a magyar királyságból kiszorítsák. Ennyi bizonyos és világos dolog, mert Forgach Ferencz püspök írja, a ki már akkor Szapolyay udvarában forgott, hogy Balassa és Dobó nevében valami Barabás nevű ember vitt egy levelet Szapolyayhoz, melyben Szapolyay a Maximilián ellen való támadásra serkentetett; de azt is hozzá teszi Forgách, hogy a levél hamis és költött levél volt, és a rajta levő pecsétek is, a Dobó s Balassa pecsétéi formájára maj-

molt pecsétek voltak. Mindazáltal hitelt adott a levélnek Szapolyay, mivel Békesy Gáspár, a kinek szavára ő legtöbbet szokott hajtani, azt állította, hogy ő a levelet szoroson megvizsgálta, és azt valósággal Dobótól s Balassától származottnak találta. Csakugyan semmi segítséget sem ígért Szapolyay, azt az okát adván, hogy most ő neki Maximiliánnal fegyver nyugvása van; azért is Magyarországnak Maximilián kezénél lévő része elfoglalását más időre kell neki halasztani. Mihelyt megtudta Balassa az ellene tett vádat, mindjárt Bécsbe ment Maximilián hoz, és magát illendőképen mentegette, hogy ő attól a gonoszagtól, melylyel őt feketítik, teljességgel ártatlan; ő a ki első ifjúságától fogva Ferdinánd király udvarában lakott, megtanulta ott, mi legyen illendő egy jó s nemes gondolkozású emberhez, s mind békeség mind hadakozás idején jó hírt s nevet kívánt magának hűsége által szerezni mindenkor; most is tehát jobbagyi alázatossággal kikéri, hogy Maximilián az ő irigyeinek s rász akaróinak ne hidjen, a kiket ha neki a király kijelent, mindenkor kész lesz azokat az ország törvényszéke előtt hazugságokról meggyőzni, vagy azokkal való magános bajvívás által megbizonyítani ártatlanságát. Igen kegyelmes választ adott neki Maximilián, és őt azzal az intéssel bocsátotta el magától, hogy eddig való hűségét ezután is szemei előtt tartsa, és a pozsoni beállandó diétán megjelenjen. Mikor pedig már épen kiakarna lépni a szobából, vissza szólította őt Maximilián, vele kezét fogott és azt parancsolta neki, hogy még azon nap délben ismét az udvarba menjen, és a királyi famíliával együtt vegyen részt azon szánkázási mulatságban, melylyel az Bécs hóval megtöltött utcáin fogja magát vidítani. Kiment Balassa a rendelt órára az udvarba, és nagyobb tisztességnak okáért Maximilián a maga kisebbik leányát Erzsébetet bízta ő reá, hogy azt a város utcáin bankán meghordozza, a ki azután kilenczedik Károly francia királynak jegyeztetett el. Más nap jó reménységgel indult Bécsből haza Balassa. Minekutána eljött a diéta ideje a közelebb irt esztendőben kisasszony havában, Dobóval együtt Balassa Pozsonba mentek, s mivel eleve gondolták, hogy ott ők is szoba fognak jöni, egy esdeklő levelet nyújtottak be Maximiliánnak, melyben azért könyörögtek, hogy ők meghalगतatlan ne büntetessenek; azt is ígértek, hogy ők bizonyos tanúkkal be fogják bizonyítani, hogy a Szapolyayhoz küldött levelet sem nem ők írták, sem nem az ő tudtokkal s akaratjokkal íratott az. Legnagyobb gyanújuk egy kapronczai fi, Kenderessy István nevű, szökött papra volt, hogy az írta volna az ő képökben Kasain azt a levelet Szapolyayhoz, Istvánffy a ki akkor maga is jelen volt a pozsoni diétán,

azt írja, hogy az a Kenderessy már azelőtt is sokszor sokféle csalárdságban éretett, és utoljára is amiatt kellett neki elveszni, hogy egy basától ötezer aranyat csalt. És ez az oka, hogy ámbár Istvánffy nem tudta azt a dolgot olyan funtamentomosan mint Forgách, még sem mert arra határozni, hogy Balassa és Dobó valósággal hibásak lettek volna. Azonban Dobó és Balassa mind a német, mind a magyar urak közül sok jóakarót igyekeztek magoknak szerezni. Hogy az ő ügyök a rendek eleibe került, azok két részre osztottak. Némelyek sürgették, hogy a törvény útján kell őket megítélni, mások azt vitatták, hogy minden időhalasztás nélkül őrizet alá kell őket tenni, s azután a törvényhez nyúlni. Az utolsóbb értelem állott meg. A rendek általbízták őket Maximilián tetszésére, hogy szabad akaratja szerint bánják velők. A vádlottak a diéta üléseiből kitiltattak, ők mindazáltal (már ekkor őszi napok jártak) egy havas férgetekben a gyűlés palotája előtt várták a magok dolga kimenetelét. Beszólíttatja egyszer őket Maximilián. Liszti János, a veszprémi püspök felolvassa előttök a végzést, mely abból állott, hogy az ellenséggel való egyetértés miatt felség ellen vetőknek látszanak, azért is fogházba kell menniök. Mikor magok mentségére valamit akartak volna szólani, Eck gróf katonákkal körülállja őket s parancsolja, hogy ő utána menjenek, ki is őket először ugyan egy felházba, azután pedig Maximilián elmenetele után, az épület alsó részébe, egy vas rostélyos ablakú helyre záratta, s melléjük őrizőket rendelt. Az ott lévő nemesség, BalasBa András kérésére, kétszázezer arany kezessegen kérte ki őt oly feltétel alatt, hogy a mely napra kívántatni fog, arra elő fogja őket a törvényszék eleibe állítani; de nem hallgatott meg. Pozsonból való eltávozása előtt, a már említett Istvánffy által, egy egy czédulácskát küldött vala Dobónak s Balassának Maximilián, melyekre mindenikre a maga nevét felírta, s egyszersmind azt izente nekik, hogy az ő dolguk eldöntését sokára nem fogja hagyni; sőt azt hova hamarabb elfogja végeztetni. Mikor már hat hónapig szenvedte volna a fogságot Balassa, 1570. eszt. 8. mart. az őrző katonákat borral jól tartotta és azoknak bőven adott pénzt, hogy arra kártyázhassanak s koczkázhassanak; azonban maga a tömlöczöt megásta, belőle kiszökött, és a lovakon, melyek már akkor őt a külső városban készen várták, Kékkő várába sebesen haza nyargalt. Így aztán mind addig függőbe volt az ő dolga, míg Maximilián 1572. eszt. böjtelő hava elejére Pozsonba diétát hirdetett. Minthogy pedig maga Maximilián ezen diétán bágyadozó egészsége miatt el nem jöhetett, a maga két fiát Rudolfot és Emésztet küldötte oda el a maga képé-

ben, a mikor aztán a rendek egyenlő akarattal Rudolfot királynak választották, s egyszersmind arra kérték, hogy Dobó s Balassa mellett magát édes atyjánál Maximiliánnál vesse közbe, és nekik gráciát nyerjen. Meg is cselekedte azt Rudolf. Maximilián is a rendeknek fia iránt mutatott ilyen jó hajlandóságán megörülvén, fiának ezen első kívánságát meghallgatta, és mind a kettőnek oly feltétel alatt megkegyelmezett, hogy mind ketten, minél hamarabb Bécsbe siessenek és ott térden állva Maximiliánt kövessék meg a hibájokért bocsánatot kérjenek, melyet Balassa illendő alázatossággal, kevéssel ezután meg is cselekedett. Még ugyan azon esztendőben Rudolf Pozsonban megkoronáztatott, a hol Balassa is jelen volt. A koronázás után holmi lovaglászbeli egyéb játékokkal mulattatták a magyarok s németek az oda gyűlt főszemélyeket. A többek közt egy fából készült várat csináltak, melyet belőlről Balassa János és András ótalmaztak, mások pedig kívülről ostromlottak. Mind az ótalmazók, mind a vívók ruhái, kezei s ábrázatai ökor vérrel voltak befecskendezve, mintha ugyan valósággal nagy sebeket kaptak volna. Feladták a várat egy ideig tartott viaskodás után a Balassák, a németek pedig azt felégették. Azután két esztendővel, úgymint 1574. eszt. ismét jelen volt János a pozsoni diétán, és ott ő rendeltetett ki Bánffy Lászlóval, Révay Mihálylyal s másokkal azon pereknek ujjolag' való megvizsgálására, melyek a pozsoni törvényszékről felebbvitettek. Egy darab idő óta egynehány nem utolsó törököt tartott János Kékkő várában a tömlöczben. Egy Pintér Benedek nevű számtartóját, a ki számadásakor bizonyos sommá pénzzel adós maradt vala neki, ugyan azon tömlöczbe tétette János, melyben a törökök voltak. Minekutána Pintér a törökök előtt sokat panaszkodott volna János ellen, abban egyezett meg azokkal, hogy közölök egy kéredzék el Jánostól olyan szin alatt mintha ki akarna váltózni, és a váltság pénzért menne; azonban a budai basától kérjen katonákat és azokkal egy bizonyos meghatározott éjjel jöjjön vissza Kékkő várához, a mikor Pintér és a többi török fogoly a török katonákat kötelnél fogva felfogják húzgálni a várba, s mikor aztán elegen lesznek, akkor üssenek lármát, és Jánost öljék meg, s a várat foglalják el a budai basa számára. Azonban Pintér az egész dolgot megmondotta Balassa Jánosnak. Mikor már a rendelt éjszakán Fülekről, Nógrádból s Budáról a sok gyalog török nagy csendességgel Kékkő alá jött volna, Pintér azok közül négyet, vagy ötöt a várba kötélén felhúzott, és azokat nyomban megkötöztette. A kinn lévő többi török, már várta a jelt azoktól, a kiket Pintér felhúzott vala, de mivel semmit. sem láthattak, sem halhattak, a csal-

faságot észrevették, s nagy káromkodások közt, melyeket Balassára s Pintérre szórtak, haza vándoroltak. Már az előtt is nagy gyűlötségben volt Balassa a budai basa előtt; de most még inkább boszúállásba indult az ő ellene ezért a csúfos kudarcz vallásért, összeszedi tehát minden erejét a budai basa, és a fehérvári basával Kékkő alá száll 1575. eszt. Balassa a vár ótalmazását, a maga lovasainak régi tanult s hűségéről ismeretes hadnagyára, Pribék Imrére bízta. Négy ágyút szegezett a basa a várnak. Igen vitézül forgatta Pribék magát, de mivel csak egyes fala volt a várnak, annak gyengébb oldalán a basa nagy rést ejtett. Sokszor izent Pribék Balassának, hogy segítségül jöjjön. Balassa a Maximilián testvérétől, Károly hercegtől kért segítséget. Károly herceg mindjárt parancsolt Forgách Simonnak, azonkívül a komáromi, győri s pápai kapitányoknak, hogy Kékkő várát az ostrom alól szabadítsák fel, kik is katonáikat egyesítvén, azok tízezer főre szaporodtak, kikkel ők Zólyomhoz két mértföldnyire Véglesnél szállottak meg. Balassa azon volt, hogy minden időhalasztás nélkül támadják meg Kékkő alatt a törököket, s magára vállalta, hogy legelőször is maga fog azokkal szerencsét próbálni. Mások csak lassan kívántak haladni; mivel ha a szerencse nem találna szolgáltni, a Bánya-városok mind veszedelemben forgottak volna. Azonban a törökök a résen a várba egy vakmérő berohanást próbáltak; de azokat Pribék hasonló bátorsággal nyomta akkor vissza. Mimi a két részről sokan hullottak el. Látván pedig Pribék, hogy ha még egyszer olyan erős próbát tesznek a törökök, mint a melyet már tettek, többé azoknak ellene nem állhat, azonban segítség sehonnan sem érkezik, egy éjjel katonáival együtt a várat oda hagyta és a dévéni várba ment. A basa az üres várat elfoglalta; de azzal meg nem elégedett, hanem Pribék után nyomult és Dévén várát is körülfogta. Minekutána itt Pribék a viaskodás közben elesett volna, a kik megmaradtak, a várból kiütöttek, hogy vagy a merre látnak elszaladjanak, vagy inkább a tágas mezőn haljanak meg, min', a várbán. Mikor ezeket a törökök meglátták, rajtok mentek és azokat nagyobb részt levagdalták, noha magok is sok alsóbb s felsőbb rangú Ctsalmást vesztek. Itt estek el Palsai Perencz, Szkárosi Miklós, Eberzki János, Budai András és sok más tanult vitéz. A kik megmaradhattak, Egerbe szállingóztak. Itt sem állapodott meg Musztafa a budai basa, hanem Somoskő vára alá ment, melyet a Temesvárnál elesett Losonczy István özvegye Pekry Anna bírt vala, és azt is elvette Podróczy Miklóstól, a ki azt csak kevés ideig ótalmazhatta. Istvánffy Miklós által, a ki ezt a dolgot megírta, kérte vissza Maximilián ki-

rálj ezt a három várat a budai basától, mivel azokat békesség idején foglalta vala el; de a basa azt felelte, hogy már azok meg vételének híre Konstantinápolyja is elrepült, és így császára parancsolata nélkül azokat vissza nem adhatja. A mi Balassát illeti, ő róla több emlékezet nincsen az Íróknál. Felesége a Sulyok Balázs egyik leánya volt, kitől Bálint és Fereucz fiai maradtak. Volt egynehány leánya is, kiket a Bánffy, Forgách, Dóczy, Sennyey, Czobor, Bocskay, Báthori s más nagy famíliákba házasított. Ifjú korában valami vitéz spanyollal magános bajvívása volt, a kit meg is győzött, de hol? mikor? s micsoda alkalmatossággal? nem tudhatni.

Balassa Bálint. A közelebb irt Jánosnak fia. Huszonkét esztendőös ifjú volt, mikor 1572. eszt. édes atyjával együtt Pozsonban ő is megjelent Rudolf király koronázása pompáján. A koronázás után tartott játékokban különös nagy gyönyörűséget okozott ő a császári s királyi famíliának azzal, hogy olyan juhásztánczot járt, melyben őt senki sem követhette. Hibásan gondolják a külföldiek, hogy az olyan táncz, a melyet ő akkor járt, a magyaroknak közönséges s nemzeti táncza volna. Ugyanis a jubásztáncz a lábaknak hol hamari szélyel-terpesztéséből s azoknak ismét egyenesre állásából, a lábszáraknak keresztbe hányásából, a földre hirtelen való térdepelésekből s onnan ismét sajt féreg módjára magasra való sebes ugrálásokból s. a. t. áll; de a valódi magyar s nemzeti táncz más formán esik.

Mikor Békesy Gáspár 1575. eszt. Erdélybe ment Kassáról, hogy ott Báthori Istvánt a fejedelemségtől megfossa, ez a Bálint is utána indult annak segítségére a maga katonáival; de Erdély határánál, Kornis Gáspárra, a huszti kapitányra bukkant, ki is ő vele összecsapott s csoportját szélyelűzte. Megszabadult ugyan akkor Bálint, de mikor, talán csak egyedül, vagy legalább igen kevesed magával, fel s alá tébolyogna, ismét a Hagymássy Kristóf katonáira akadt, kik is őt egynehány sebbel elfogták s Báthori Istvánhoz vitték. Onnan kiszabadulván, azután is mindenkor híven vitézkedett királya mellett. Vgy látszik egi kapitányságot viselt, legalább mikor külsőországokra ment bujdosni, főképen az egi vitézektől búcsúzott el, és azoknak ajánlotta a maga jó emlékezetét azon verseiben, melyek még ma is megvagnak. önkényt ment volt ő ezen bujdosásra, vagy kénytelenségből, bizonyosan nem tudhatni. Azon négy sorból gondolhatni valamit, melyekkel elindulásakor Magyarországtól búcsúzó verseit így rekesztette be:

Ti pedig szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek,

Tűzben mind fejenként égjetez, vesszetez;
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.

Hogy ezerötszáznyolczvankilenczben indult legyen bujdosásra,
maga világosan állítja ezen versében:

Én édes hazámból való kimentemben,
Szent-Mihály nap előtt való harmad hétben,
A más fél ezerben és nyolczvankilenczben,
Az ó szerént szerzem ezt ilyen énekenben.

Hogy még ezerötszázkilenczvenegyben is kinn mulatott és hol
járt? azt egy éneke végén így tette ki:

Ezeket íráz
A tenger partján
Óceánom mellett;
Kilenczvenegyét
Mikor jegyzettez
Más fél ezer felett.

Bujdosásából haza kerülván, Esztergom ostromlásakor 1594. eszt.
a nagy Pálffy Miklós mellett, mind a két czombját keresztül lőtték,
mely seb miatt, noha csontjait a golyóbis nem érte, rövid időz meg-
halt. Teste Liptó vármegyében a Kriván hegye alatt fekvő Hibe,
vagy Geib nevű mező városban fekszik.

Nem csak a Mars, hanem a Pallas táborában is, az akkori idő-
höz képest, alkalmas remeket mutatott a maga különbözőféle ma-
teriákról irt énekeivel, melyek Lőcsén, Debreczenben, Pozsónban s
Pesten tizenhatod rézben egynehány ízben kinyomattak. Tolnai Ba-
logh János, ungvári prédikátor és esperes, a tizenhetedik század
elején a következő verseket írta az ő dicséretére:

Dii quae Deaeque simul coelo nova proelia miscent,
Certatim petitur cuique Balassa Valens.
Nosse cupis, qui sunt? et quae sunt? accipe paucis:
Mercurius, Mavors, Pallas, Apolló, Venus.
Mercurius lingvam, Mars ensem Cypris amorem,
Ingenium Pallas, carmen Apollo rogat.

Ille sciens vates, orator, fortis, amatus
 Sit licet: Haec mihi sōnt cuncta, Minerva refert.
 Som Dea bellipotens, sapens som, som quoque pulchra,
 Nostra Valentinos castra Balassa colat.

Maga fordította-e ezeket magyarra Balogh János, vagy más, bizonytalan, ilyenképen:

1. Istenasszonyokkal égben az Istenek
 új harcot s viadalt magok közt kevernek,
 Balassa Bálint kell csak mindenikének,
 Kedvelvén szép voltát tudós elméjének.
2. Tudni akarod e ezek kik legyenek?
 Merkurius és Mars neve kettejének,
 Pallas s Apolló .is közösi ezeknek,
 Venus az ötödik, kivel ellenkeznek.
3. Merkurius keres Bálintban magáét,
 Nem egyebet hanem tudós szóló nyelvét.
 Mars pediglen éles vagdalkozó törét,
 És Venus beléje öntött nagy szerelmét
4. Pallas kéri tőle eszes bölcsességét,
 Apolló pediglen verses sok énekét.
 Minerva kezdé el azután beszédj,
 Mindnyájan Bálintnak hagyjatok, mond békét.
5. Bölcsőbb, vitézb, szebb is, ki lehet nálamnál?
 Én kedvem s szerelmem Bálinttól el nem áll.
 Méltán azért ő is én táboromba száll,
 Egyedül nálam az, mely mindnyájatoknál.
6. Nem engedem tőlem őt elvonni másnak.
 Sem neked Apolló, sem harczoló Marsnak.
 örvendvén maga is a velem lakásnak,
 Tartom őt magamnak válhatatlan társnak.

Született nyelvén kívül, deákul, olaszul és lengyelül is beszélt. Felesége a híres Dobó István leánya Krisztina volt, kitől János nevű fia maradt; de a ki Boroszlóba menvén tanulás kedvéért, ugyan ott tizenhat esztendő s korában meghalt 1601. eset. 18. decz., és a Szent-Magdolna templomában temettetett el 1602. eszt. 14. mart. a nagy ol-

tár napkeleti oldala felől, a hol hihető, még ma is meg van az ő márvány koporsó köve, a rajta levő felülírással, melyet oda Dobó Ferencz tétetett; legalább ép volt az ezelőtt még hatvan esztendővel.

Balassa András. A felébb írt Imre fia, Ferencz?, unokája, nógrádi főispán. Maximilián király testvérének Károly berezegnek főkamarása. Ez az a ki oda felébb Balassa János életében vagy kétszer említett. Ott volt ő Győr alatt Mazmilián király táborában 1566. eszt., és onnan egynehány század magával elindult volt Sziget felé kémlelni; de útjában hasonló török kémekre találván, azokkal összezsapott, azokat először meg is verte; de mikor katonái a prédán osztoznának, a törökök visszafordultak, és az ő katonáit nagyobb részt levágták. Maga épségben szabadult él. Felesége az ifjabb Serédy Gáspár özvegye, Mérey Anna volt. ki után Beszterczét, Makoviczát sat. kapta. Gyermekai Imre, Zsigmond és Zsuzsanna.

Balogh Sándor. Hont vármegyei aبلغاتús volt a budai diétára 1447. eszt., mikor ott Hunyady János gubernátornak Buda vára általadatott. Társai Deméndi Miklós és Gyarmathy László voltak.

Balogh Ferencz. Lásd Orbai Miklós.

Bánffy Dénes. Derék vitéz és híres hadvezér harmadik István király idejében. Némelyek Töhötöm, mások pedig Tomisoba maradékanak tartják őt. A görög császár Mánuel, a kinek udvarában lakott Béla, a harmadik István király öcscse, igen erőszakosan kezdette csipkedni a magyar koronához tartozó tartományokat, annak színe alatt, hogy azokat, mint Béla örökségeit, ugyan az ő számára foglalja el. A többek közt 11134. eszt. Dalmáciát vette el Béla örvével, melyet harmadik István nem szívelhetvén, 1165. eszt. ezt a Bánffy Dénest jó erővel a Szerémségre küldötte, hogy azt vegye vissza Mánueltól, melyet azelőtt neki önkényt adott vala által Béla számára. Elment Dénes, és a görögöknek Gabrás és Branás nevű vezéreivel megütközvén, azokat megverte, s győzelmének jeléül az elesett görögöknek testeiből egy nagy halmot rakatott. Igen orozva és nemtelenül állott Mánuel boszút ezért a győzelemért. Ugyanis még azon esztendőben Elek nevű vezérét, és a nála lakott magyar Bélát egy sereggel a Duna felé küldi, és úgy teteti, mintha ott akarna megütközni a magyarokkal; azonban más sereget a Fekete-tenger felé küld Vatacz vezérlése alatt, hogy onnan rontson a magyarokra. Végre hajtotta Vatacz a reá bízott dolgot, és a szegény fegyvertelen föld népét, minden nemre s időre való tekintet nélkül mészároltatta, sokakat pedig rabságra vitetett. úgy látszik, hogy akkor Erdély szenvedett legtöbbet. Mintha ugyan valami emlékezetre méltó vitézi pró-

bát mutatott volna Vatacz aszal, hogy nem katonákon, hanem tanulatlan és fegyvertelen népen lator módra kegyetlenkedhetett; minekelőtte az országból kiment volna, egy helyen a hol bárdolatlanságának legtöbb nyomát hagyta, egy réz keresztet állított fel, melyre némely hitvány verseket íratott, melyeknek értelme magyarul ilyen formán hangzik:

A hadak Istene s a kemény görög kar
Által, itt veszett el sok ezernyi magyar, s. a. t.

A Dunához költözött görögökkel, agy látszik, ekkor semmi véres csata nem történt, hanem mind a két rész haza ment. De a magyarok nem felejthették Dalmáciát, azért is 1166. eszt. oda beütnek, hihető Dénes vezérlése alatt, Spalatró városánál Kaluf görög vezért elfogják, és Dalmáciát is egészen visszafoglalják. Mivel Mánuel már sok esztendőtlől fogva, éjjel nappal azzal álmodozott, hogy ő a magyar birodalmat Görögországhoz ragasztja, az is nehezen esett neki, mikor a magyarok a magok sajátját vették vissza ő tőle; azért is 1167. észt Andronik nevű vezérét nagy erővel ellenek küldi a Szerémségre, a hol már akkor készen várta őt Dénes tizenötezerből álló sereggel. Minekutána általköltözött Andronik a Száva vizén, valami úton módon a Dénes katonái közül egyet elfogatott, a kitől végére járt, hányan lehetnek a magyarok, és mi a szándékjok? azután Dénes felé mozdította táborát. Mikor azon testhalom mellett mentek el a görögök, melyet azelőtt két esztendővel rakatott vala Dénes, leugrálván lovaikról, keservesen sírtak, és egymásnak megesküdtek, hogy hazájukért, atyjokfiáiért, készek lesznek meghalni. Ha az igaz, a mit írnak, mihelyt meglátta Dénes a görög tábor, igen vidám ábrázatot mutatott, mintha csak valami játékra kellett volna mennie, katonáinak bort adott, és azt parancsolta, hogy a poharakat a görögökre köszöntsék. Kevés idő múlva összecsapott a két tábor. Eleinte a magyaroknak kedvezett a szerencse, de mivel mindenekben nem fogadták Dénes szavát, a görögök lettek utoljára, de igen sok munkával s veszteséggel, nyertesek, őt tőispán akadt kezökre és más egyéb foglyok is, azzal a nagy zászlóval együtt, mely kerekre volt csinálva, és a melyet nyolcz ökör vont a magyar táborban. Kezökre került a Dénes lova is, egész készületétől és szerszámostól, de maga szerencsésen megszabadult. Mindazáltal a görögök se meresztették, vagy üzni a magyarokat, vagy a csatapiacson maradni; hanem még azon napnak estéjén haza felé indultak, annyival inkább, mivel azt a hírt hallották, hogy más nap Dénesnek segítsége fog érkezni. Mánuel, a ki az-

alatt míg tábora ide járt, Szardika vagy mai nevén Zsófiavárában volt, olyan győzedelmi pompával ment be Konstantinápolyba, mintha ugyan már az egész magyar birodalmat a szekerehez kötözve magával együtt vitte volna. Ezt a Dénest egynek tartják a losonczi Bánffyak elei közül.

Bánffy Lukács. Először egi püspök, azután pedig esztergomi érsek 1158. eszt. második Gejza király idejében. Példás kegyességű papúr volt, úgy hogy halála után az ő szentek közé való számláltatása nem egyszer sürgettetett. Jordán, a király kincstartója, az ő előtte való érseknek drága köveit, annak halála után, kezéhez vette, és a király kincsei közé tette. Hogy az ilyen más erszényében való kaparászás, szokássá ne váljék, Lukács Jordánt perbe fogta, és a mit elvitt volt, ő tőle mind egy fillért érőig törvényesen visszavette. Mikor harmadik Sándor pápa helyett Fridrik császár más pápát tétetett, és ezen dolog felett akkor az egész keresztyén világban nagy villongások volnának, a salzburgi érsek Eberhard, Lukácshoz egy levelet intézett, melyben arra kéri őt, hogy az Istennek háza mellett szorgalmatos és vigyázó őrálló legyen, és azon igyekezzék, hogy a király Gejza és az ország Sándort, nem pedig azt, a kit Fridrik választott, ismerje pápának. Felelt a levélre Lakács nagy emberséggel, megdicséri a salzburgi érseknek álhatalosságát, kegyességét, ellenben magát érdemetlennek vallja azon dicséretekre, melyeket Eberhard ő reá ruházott; sajnálja hogy azon tökéletességek nincsenek meg ő benne, melyeket Eberhard hisz, hogy vannak; mindazáltal igyekszik, hogy ezután meglegyenek, s reménysége is vagyon Istenben, hogy meglesznek. utoljára jelenti, hogy már ő a királynál esdekléseivel kicsinálta azt, hogy az egész országban Sándor tartassák törvényes pápának, és hogy már ezen dolog iránt, mind ő, mind a király küldöttek levelet Sándornak.

Ő koronázta meg 1161. eszt. harmadik István királyt, a kivel aztán 1169. eszt. valami kis összeszólalkozása is történt. Ugyanis István a szent végre rendelt jószágokból is kezdette a maga jövedelmét szaporítani, és a papi hivatalokat pénzen eladni, melyből hogy nagyobb gonosz ne következék, a papurakkal Esztergomban egy zsinatot tartott, és azoknak megegyezésökkel panaszát Istvánnak nyilván felfedezte. Lett is az a haszna az ő fáradozásának, hogy István a mit elkezdett vala, azzal felhagyott, annyival inkább, mivel a pápa követe is magát közbevetette.

Sándor pápa 1176. eszt. egy levelet küldött neki, melyben arra inti, hogy az albigai eretnekségtől a maga megyéjét tisztán tartani igyekezzék, mely Boszniában elhatalmazván, Magyarországra is kez-

dett általharapózni. Ugyanakkortájban János nevű magyar, a ki római pápának választatott vala, igyekezett mind őt, mind más magyar papurakat a maga részére vonni; de neki mindnyájan csak hallgatással feleltek. (Lásd János.)

Negyedik Istvánt is Bánffy Lukács koronázta meg; de harmadik Bélát nem akarta megkoronázni; azért is a főrendek köretek által arra kérték az akkori pápát, harmadik Sándort, hogy mivel az esztergomi érsek nem akarja kötelességét véghezvinni, engedje meg, hogy a kalocsai érsek hadd koronázza meg Bélát, melyet a pápa meg is engedett, úgy mindazáltal, hogy Béla adja arról keze Írását, hogy azután is az esztergomi érsekek jusa lesz a királyt megkoronázni. Hogy Bélát nem akarta megkoronázni, annak hihető az az oka volt, mert sok főrendűvel együtt, azért neheztelt reá, hogy Dalmáciát Mánuel kezébe hagyta, és arra is megesküdt Mánuel görög császárnak, hogy teljes életében Görögország hasznán fog munkálódni. 1178. esztendő tájban halt meg, a mint mondják, hosszas sínlődés után. Lukács az Alsó-lindvai Bánffy familiához tartozik.

Bánffy Buzad. Pozsoni főispán volt második András király alatt 1223. eszt. Ifjúságában oda járt a szent földre András királylyal, azután pedig 1226. eszt., a mint tartják, horvátországi bán volt. Öregségére a világi dolgoktól búcsút vett, a Szent Domonkos szerzetesei közé ment és azok közt, különben is tanult ember lévén, híres prédikáló lett. Már 1233. eszt. barát volt, mikor a legöregebb fiának Búzádnak egy Szobor nevű nemes jószágot adott, oly feltétel alatt, hogy az a Buzad kezénél maradjon akkor is egészen, mikor az 6 gyermekei annak idejében, az ő jószágán osztolni fognak. Minekutána negyedik Bélát 1241. eszt. a Sajó vizénél a tatárok meggyőzték, és azután az országban mindenfelé szabadon pusztítottak és gyilkoltak, elmentek a pesti klastromra is, melyben Buzad volt, és melyből mindenki eloszlott, valaki csak menni tudott; de a kik arra alkalmatlanok voltak, azokkal otthon maradt Buzad, azokat biztatta, vigasztalta. Berohanván a klastromba a tatárok, őt a templomban az oltár előtt verték által. Azért nem futott el a tatárok elől, mert azt mondotta, hogy ha a tatárok meg nem ölnék is, csakugyan nem sokára megkeltene már neki hálnia; azért is a földre lefekvés kiterjesztett kezekkel várta általok leendő meggyilkoltatását. Egy volt ő az Alsó-Lindvai Bánffyak elei közül, és a már említett Búzádon kívül, Tamás és Tristán nevű fiai maradtak.

Bánffy Miklós. Zala vármegyei főispán, főlovászmester és horvátországi bán volt első Lajos király alatt, a ki őt 1344. eszt. Sep-

temberben Horvátországba és Dalmáciába küldötte, hogy ott azokat a várakat s városokat, melyek a magyar korona alól azelőttvaló esztendőkből eláltattak, oda hajtva vissza. Először is Tinin vagy Kuiu várát szállotta meg Wladiszlavára, a Neliptins (Nilipics) özvegyére; de azt meg nem vehette, mindazáltal látván Wladislava micsoda pusztításokat visz végbe körülbelől Miklós, követe által magát a királynak kegyelmébe ajánlotta. Hogy másutt is ezen hadban, a király kedve szeréat folytatta Miklós a dolgokat, azt bizonyítja egy levele, melyet 1347. eszt. ő neki adott. Jelen volt Miklós azelőttvaló esztendőben Zádor (Jadra) alatt, mikor ott Lajos személy szerént hadakozott a velenczések ellen, és ott a király szeme láttára tetemes két sebet kapott. Mind eaért, mind sok más érdemeért, Zala és Vas vármegyékben sok szép jószágot nyert a királytól. A mi továbbá Miklóst illeti, ő annak az István bánnak fia volt, a kiról alább, a Hadold czikkely alatt szó van. Négy fia maradt Miklósnak.

1. Miklós. A ki mag nélkül halt el.

1. István. Zágori gróf és tótországi bán első Lajos és Mária királyasszony alatt. Ennek az Istvánnak fiai László és Miklós magtalanok voltak.

2. János. Ez is zágori gróf és bán. István és János nevű fiai maradtak, kik alább fognak említetni.

3. László. Ennek Zsigmond nevű fia maradt. Erről a Zsigmond-ról mindjárt lesz szó.

Bánffy Zsigmond. (Lindvai). Miklós bánnak László nevű fiától való unokája. Ez a Zsigmond némely atyjafiaival a zágrábi püspöknek a Muraközben holmi jusait kezdte háborgatni, melyért őt Zsigmond király egy 1398. eszt. költ levelében megdorgálta s megintette. Felesége Salamonvári János leánya, Beatrix volt, kitől három leányt nemzett 1. Dórát, Forgách János feleségét. 2. Sárát, a ki valamelyik Bánffyhoz ment férjhez. 3. Katalint Osth vagy Ost János házastársát.

Bánffy János. A felébb írt Miklós bánnak harmadik fiától Jánostól való unokája. Ennek a Jánosnak Borbála nevű leánya Felsőliadvai Széchy Miklóshoz ment férjhez.

Bánffy István. A legközelebb említett Jánosnak testvérbátyja. Három fiú. atya volt ez az István, úgymint: Lászlóé, Istváné és Pálé. A két utolsóbbról mindjárt lesz szó.

Bánffy István és Pál (Alsó-lindvai). Mindketten a közelebb írt Istvánnak fiai. Ifjúkorukban Zsigmond királynak ellenségei voltak, és ő helyébe Nápolyi Lászlót igyekeztek a királyságba beiktatni. Ezen az okon 1402. eszt Zsigmond némely cseheket küldött ő ellenök. Ők

bírták akkor Pápa várát, és a csehek először is azt fogták ostrom alá. Hogy a Bánffyak azoknak ellenállhassanak, Kátay Györgyöt és más körülbelől lévő nemeseket híttak a magok segítségére; de mi lett a dolog kimenetele, nem tudhatni. Az bizonyos, hogy ők idővel Zsigmond hűségére viszaállottak, és mikor Zsigmond 1431. eszt. Mailandban, 1433. eszt. pedig Rómában császárnak koronáztatott, Pál a maga embereivel mindenütt nyomba követte őt, még pedig hihető, hogy a maga költségén, és ő érette sokszor veszedelmezte életét, mikor a florenosiek és málék Zsigmondnak lest vetettek. A római koronázáskor egy drága aranyos övet ajándékozott neki Zsigmond, melyet maga kötött fel az oldalára. Rómából Bazileába (Bázel) a közönséges gyűlésre, onnan haza Magyarországra, innen Csehországba kísérte Zsigmondot mint lovászmester, a Hnsz János tudományának s követőinek kiirtására 1436. eszt. Sokat fáradozott és szolgált ott nevezetesen annak a Tárnak megvételeiben, melyet Rohacz nevű husszita egy hegyen csináltatott és Skinak nevezett. Minekutána ez a vár kézre került, Zsigmond Bobaczt ötvennegyed magával felakasztatta. Ebben az útjában Prágában ajándékozta Zsigmond Pálnak Bolondócz várát, Trencsén vármegyében, méky a férfimag nélkül elhalt Stiborról szállott vala a királyra, külömben a Stibor leánya Katalin lévén a Pál felesége, és erről a várról neveltek azután az ő raaradéki Bolondóczi Bánffyaknak.

A mi Istvánt illeti, ő Albert király halála után Ulászlóhoz állott, ki őt a Cilléi gróf Ulrik ellen állította ki, a kinek Beregivel Szombathelynél meg is ütközött, és ott őt az Ulrik vezére Vittevocz elfogta, tábort szélyelszórta 1441. eszt. A Rigómeaején esett el 1448. eszt. Jakab és Miklós nevű fiaikat hagyván hátra.

Pál kötelezte volt magát Julián kardinálnak a török ellen való hadra 1444. eszt. és így talán jelen volt a várnai veszedelemben. Thuróczi azt írja, hogy Pál Hunyadi László megöletését 1447. eszt. a királynál igen nagyon eszközlötte; azután két esztendővel Mátyás királytól Fridrik császárhoz pártolt, de azután visszaállott, s a Mátyás király mellett kezességet vállalt 1468. eset az ország előtt az iránt, hogy a mely adót akkor Mátyás az országra vetett, azt nem fogja több esztendőben kivetni, és azt szokássá s törvénynyé változtatta. Pálnak első felesége, a már említett Stibor Katalin volt. Második pedig a híres gubernátor Szilágyi Mihály özvegye Bátor Margit. Az elsőtől maradtak ilyen gyermekei: 1. Dóra, a ki Bozgony Jánoshoz. 2. Erzsébet, a ki Kanizsay Györgyhöz. 3. Borhála, a ki Széchy Miklóshoz. 4. Katalin, a ki Báthori Miklóshoz ment férjhez. 5. János, a kit bizonytalan mi okon neveztek Sisaknak.

Bánffy Miklós. (Lindvai.) Annak az Istvánnak fia, a ki Rigó meséjén esett el 1448. eszt. Mátyás király idejében sok ideig pozsoni főiepánságot viselt Oda járt 1467. eszt. a moldvai vajda ellen való hadra Mátyás királyival, és ott magát oly vitézül viselte, hogy azért némely falukat is nyert, azután a cseh hadra is elment. A kalocsai érsekkel őt küldötte Mátyás 1474. eszt. Nápolyba, hogy ott neki Beatrixet feleségül kérje meg. A mailandi herceghez is járt követ-ségbe már azelőtt; sőt Nápolyba is; de még akkor nem Beatrix iránt, ő volt Mátyásnak Bécsbe egyik útítarsa 1477. eszt. Lásd Czobor Mihály. Ugyanazon esztendőben elkísérte Mátyást az ausztriai hadra, de, a békét is ő csinálta meg Mátyás és Fridrik császár kö-tött, Szapolyay Imrével és másokkal, még abban az esztendőben.

Azután tíz esztendővel, mikor ismét Stiriában hadakoznék Mátyás mellett, bizonytalan micsoda okon, Mátyás fogságra tétette, de csakhamar szabadon bocsátotta, és talán ebből kerekedett az a nagy história, melyet alább a Cseneházy Benedek név alatt lehet látni.

Mátyás halála után, jelen volt Pesten az Ulászló választásán 1490. eszt. Azután négy esztendővel elkísérte volt Ulászlót Lőcsére, és mikor ott elvált Ulászlótól Albert, az ő öcscse, egy darabig Miklós kísérte azt el hatszáz lovassal. Az Ujlaky Lőrincz ellen való hadban ő volt egyik vezér. Lásd Czobor Imre. Főkomornyik fővel 1501. esztendő tájban halt meg. Felesége a sagani berezeg leánya, Margit volt, kitől a következő gyermekei maradtak. 1. János, 2. Borbála, a ki először Reichenburg Kristófhhoz, másodszer Stubenberg Gáspárhoz ment férjhez, 3. Sára Erdődy Péter házastársra, 4. Jakab, a ki 1488. eszt. született. 5. Ferencz, a ki 1521. eszt. hagyta özvegyen Eckart-san Annát, 6. Petronella Ostfi Ferencz Felesége. A Miklós özvegye Sagani Margit, Hampó Jánossal lépett mosódik házasságra.

Bánffy Sisak János. (Lindvai és Bolondóczi). A felébb irt Pálnak, Stibor Katalintól való fia. Hibásan írja ezt Jakabnak Istvánffy. Főpohárnok volt 1514. eszt., mikor Szapolyay János vajdával Temesvárnál a paraszt kuruezokat megverte. Azután egynehány nappal, újra elszélesztette azokat a kuruezokat, a kik Apáthi körül összegyűltek vala. Lásd Lőrincz. Temesvárnál a többek közt azzal tette magát érdemessé, hogy Drágyf Jánost, a ki alól paripáját kilőtték vala, és a ki már közel volt ahoz, hogy a kuruczok vagy megöljék, vagy elfogják, ez a Bánffy János szabadította meg azoknak kezétől, melyet így ad elő Taurinus István, azon hadról írt hatodik könyvében:

Hune ubi plagatum, multoque cruore madentem
Bánffyus aspexit; comes et vinctissimus illi

Geatilis, veri nec dissimulator amoris;
 Non impne sinit socium cecidisse, citátum
 Pulsat equnm, plebemque feram mucrone cruento
 Propulit, et mecum tibi sint certamina, dilít. cet. . . .

Első felesége Szomszédvári Henning Margit, második pedig Fuisi Katalin volt. Ezekből lettek ilyen gyermekei: 1. Zsigmond, a ki 1522. eszt. virágzott, 2. Lőrincz, 3. Antal, 4. Ferencz, 5. Dóra, a ki első férjének, Tarczay Miklósnak a mohácsi veszedelemben történt halála után, Loboczi Mátyás nevű lengyel úrhoz ment férjhez. Lásd Dóczy János.

Bánffy János. (Lindvai.) A felébb írt Miklósnak Sagani Margittól való fia. Verőczei főispán és palatínus. Jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban, melyből valami nehezen kiszabadulván, fogadása szerint keresztelő szent Jánosnak tiszteletére Lindván egy templomot építtetett. Hatalmas és tántorgás nélkül való pártfogója volt ő Szapolyay János királynak, első Ferdinánd ellen, ő tőle küldötte el Szapolyay 1527. eszt. Horvátországba a dombrói diétára azt a végzést, melyet 1505. eszt. a Rákos-mezei diéta készített vala. Ugyanazon esztendőben ott volt Várasd alatt, mikor ott Fraogepán Kristóf elesett, kinek halála által annyira megrettentek a horvát urak, a kik még eddig Szapolyay részén voltak, hogy a körös-vásárhelyi diétán Bathyány Ferencz azokat mindnyájokat Ferdinándhoz hajthatta; az egy Bánffy János volt harmad, vagy negyed magával, a ki ekkor is megmaradt Szapolyay mellett. Ezen az okon a budai diéta proscricziót rendelt neki, ha Katalin napig ő is Ferdinándhoz nem állana, de ez a kemény végzés nem vonhatta őt el Szapolyaytól. Mondják, hogy az ő felesége a földre borulva kérte őt, hogy gyermekeit jobbságyságra ne jutassa; de ő csak azt felelte, hogy a jó embernek nincs több egy hiténél. Azért mondotta ezt a verset egy valaki ő felőle:

Si virtus, si cana fides, vei in hoste probatur:
 Bánffyus austriacus vir pretiosus erit.

Hogy meghallotta 1529. eszt., hogy Szapolyay Lengyelországból visszajött Magyarországra, ő is Tahy Jánossal s Márkus Péterrel katonákat szedett, és először Zágráb felső városát ostromlotta, onnan pedig szent Erzsébet vára alá szállott, melyet akkor Móré László

bírt. Ugyanebben az esztendőben ő nála volt Kaproncián egy kevés ideig fogságban Perényi Péter. Magyarországi palatínussá tette őt Szapolyay 1530. eszt. a budai gyűlésen, Brodariah István, Czibak Imre, Szent-Györgyi Farkas, Verbóczy István, Pesthényi Gergely, Nádasdy Tamás, Ártándy Pál az erdélyi vicevajda, Bethlen Elek s mások jelenlétében; noha még a régi törvényes palatínus Báthori István életben volt, de Ferdinándnak kedvezett. Nem sokáig viselhetette a palatinusságot; mert az ő feleségét Szapolyay egy bizonyos levélben, már 1534. eszt. özvegynek nevezte. Révay azt írja, hogy a maga kapronczai várában halt meg. Verőczét is ő bírta. Az ő felesége Margit, annak a Székely Jakabnak leánya volt, a ki Stájerországban Ormosd és Boriin várát bírta. Ettől a Margittól maradt István nevű fia.

Bánffy Antal. (Bolondóczi.) A felébb írt Sisak Jánosnak fia. Ez is mindenkor hűségesen követte Szapolyayt a közelebb leírt Jánossal, és a budai diéta őt a felség ellen való véték büntetése alá rekesztette 1527. eszt., ha Katalin napra Ferdinándot nem ismerné urának. Felesége Dersffy Potencziána volt.

Bánffy Boldizsár. Lásd Tallóczy.

Bánffy István és László. (Lindvai és Bolondóczi.) István a felébb írt János palatínusnak Székely Margittól született fia, László pedig Sisak János fia volt. László ott volt Pest ostromlásában 1542. eszt. Lásd Cseh Gábor. Ugyanazon esztendőben vették el a törökök Kapronczát. Ez az István ott volt Bécshben 1543. eszt., mikor ahoz a törökök közelgetnének, és azt Bocskay Ferenczczel s másokkal együtt ő is oda hagyta. Mindketten oda jártak Genuába Balassa Jánossal 1552. eszt. István 1554. eszt. lett Ferdinánd királynak főasztalnokjává. őt küldötte volt Ferdinánd 1556. eszt. Erdélybe, hogy Dobó István vajdával másokat is, s nevezetesen a szászokat, igyekezzenek megtartani Ferdinánd hűségében; de azok azt felelték, hogy ők kénytelenek a Szapolyay János özvegyét Izabellát befogadni, és azt magok királyasszonyának ismerni. István és László együtt mentek Pozsonba hetvenkét lovassal 1563. eszt. a Maximilián koronázására, a holott is László vitte Dalmácia zászlóját a koronázandó herczeg előtt. Mindketten együtt táboroztak Maximilián királylyal Győrnél 1566. eszt., a mikor már László főkomornyik volt Istvánt országbirájává tette volt Maximilián 1567. eszt. Országk Kristóf helyébe, de azt kevés napok múlva, halála törtévéen, Báthori Miklósra hagyta. A mi Lászlót illeti, s valamint hihetőleg eddig is, úgy ezután is minden országgyű-

lésen jelen volt, és ott, hol az ország határainak megvizsgálására, hol a pereknek eligazítására rendeltetett ki a rendektől. Főlovászmesterré 1574. eszt. lett, mely hivatalt tizenkét esztendeig a. m. 1586. eszt. viselte, a mikor aztán meghalt. Háromszor lépett házasságra. Először Keglevich Annával, Hampó Gáspár özvegyével; másodsor Somy Borbálával; harmadszor Zay Ferencz özvegyével, Mindszenti Katalinnal. A két elsőbbitől két leánya és ugyanannyi fia lett. Anna Majláth Gáborhoz, Erzsébet pedig Nagytábori Rattkay Györgyhöz ment férjhez. Fiai közül az öregebb Pál, a török hadban esett el, az ifjabb János, 1595. eszt. hagyta özvegyen s gyermek nélkül Forgách Margitot, ée így ő benne a Bolondóczi Bánffyoknak magva szakadván, azoknak jószágai a Lindvai Bánffyakra szállottak. István felesége Országh Magdolna volt, kitől a következő gyermekei lettek: 1. Anna, a ki 1544. eszt. született és idővel Révay János felesége lett. 2. Magdolna, Maróthi Mihályhoz ment férjhez. 3. Katalin. 4. Miklós. 5. Gáspár.

Bánffy Miklós. A közelebb írt Istvánnak, Országh Magdolnától 1547. eszt. született fia. Huszonhárom esztendőskorában adta magát házassági életre, Nyalábi Perényi János özvegyével, Zriny Orsolyával, kitől négy magzatot nemzett: 1. Istvánt, a ki 1571. eszt. született. 2. Katalint, a ki először Szarvaskendy Sibrik Istvánnal, másodsor pedig Ujfalusy Jánossal élt házasságban. 3. György. 4. Kristóf.

Bánffy Gáspár. Ez is Istvánnak Országh Magdolnától való fia, kinek Gersei Pethő Katalintól számos gyermekei lettek. 1. Ferencz. 2. István. 3. Mária, Rimaszéchi Széchy Miklóshoz. 4. Magdolna, Konzsky Gáspárhoz. 5. Zsuzsanna, Pinnyei Istvánhoz. 6. Orsolya, Vragovics Boldizsárhoz. 7. Katalin, először bizonytalan micsoda Tamáshoz, másodsor Bathyány Ferenczhez. 8. Juditli, Nyáry Miklóshoz mentek férjhez.

Bank vagy Bankban. Második András király idejében főispán, dalmát- és horvátországi bán, sőt palatinus is volt 1213. eszt. András király feleségének Gertrudnak négy testvére volt, úgymint: Berthold a kalocsai érsek, Eckbert bambergi püspök, Ottó tiroli herceg, Henrik istriai márkio. Ezek közül valamelyik egykor a királyi udvarban mulatván, meglátta ott a Bank palatinusnak igen szép feleségét, és abba annyira beleszeretett, hogy azt, a mint írják, erőszakosan megszeplősítette, melyet az asszonya maga férjének elpanaszolván, az annyira felindult, hogy némely összeesküdt társaival a királyi udvarba berohant, és mivel a királynét tartotta bordélygazdasszonynak, azt kegyetlenül megölte. Lásd Gertrúd. Azonban sokkal hihetőbb

az, hogy ez az erőszakos paráznítás, csupa költemény volt, melyet csak azért talált fel Bank, hogy maga mellé több gyilkost kap-
 hasson, és mások előtt gonosz cselekedetének valami mentő szint ad-
 hasson. Az ő királyiház ellen való gyűlölsége soha azóta el nem
 aludt, mióta András király ő tőle a bánsgót elvette, és azt Gertrud
 kedvéért, a már említett kalocsai érsek Bertholdra ruházta vala. Ezen
 gyilkosság előtt már két vagy három esztendővel is igyekezett Bank
 más királyt hozni András helyett, Gertrudra való boszúságából.
 Banknak gyilkos társai a többek közt Péter és Simon bán voltak.
 Péter a következő éjjel elvette jutalmát, mert őt is megölték; Si-
 montól a király minden jószágát elvette; Banknak mi büntetése lett?
 nem bizonyos. Némelyek úgy tartják, hogy engedelmet nyert András-
 tól, mely ha úgy lett volna is, de annyi bizonyos, hogy legalább ne-
 gyedik Béla király alatt, megbüntettetett, mely azon királyi levélből
 tetszik meg, melynél fogva Újfalú és Jernye nevű falukat, Sáros vá-
 rához nem messze, Béla egy Merse nevű vitéznek ajándékozott, a ki
 magát a bolgárok ellenvaló hadban igen jelesen viselte, Miklós pedig
 a testvére ugyanott elesett. Ezek a faluk Bankbánéi voltak, és ő
 tőle vétettek el: *terram quae a Bankbano, iufidele nostro ad nos
 fuerat devoluta*, ezek a diplomában a Béla szavai. A diploma 1262.
 eszt. kelt. Ha tehát felteszük is, hogy András őt nem bántotta; de
 kétség kívül a fiára Bélára bízta, (mint Dávid Joábot és Semeit Sa-
 lamonra) hogy ne engedje, hogy megöszülvén, békességgel menjen
 Bank koporsóba, melyet Béla uralkodása elején mindjárt vég-
 hez is vitt.

Bank Pál. Erdélyi vicevajda volt első Ferdinánd alatt. Mi-
 nekelőtte Erdély Ferdinánd kezére került volna, igen kedves embere
 volt ez a Pál a híres Martinuzzi György püspöknek; de mikor meg-
 tudta, hogy György püspök ki akarja Szapolyay János özvegyét Iza-
 bellát Erdélyből beszélni, a püspököt oda hagyta, a mint Tinódi Se-
 bestyén írja. Igen nehéz tehát azt elhinni, a mit Istvánffy ír, t. i.
 hogy ez a Bank Pál is együtt munkálódott volna a György püspök
 kedvéért Lippa alatt az Uloman basa számára való szekér keresésben,
 és annak elköltöztetésében. Az sokkal bizonyosabb, sőt egészen világ-
 os dolog, hogy mikor György püspököt, vagy inkább már akkor ér-
 seket 1551. eszt. 17. decz. Casztaldó megölette; már akkor Bank
 Casztaldó mellett úgy volt, mint Ferdinándnak igen buzgó követője,
 és akkor mindjárt hevenyében ment Szamosujvár alá, hogy ott a
 György kincseit elfoglalja; de akkor első kérésre az ott való kapi-
 tány Csáky Pál, őt oda be nem bocsátotta; ő tehát nem tudván még

micsoda szívvel fogják az erdélyiek a püspök halálát szenvedni, akkor Csákyt tovább nem erőltette. Vicevajda volt már 1552. eszt., a micsoda hasznot tett, így írja le Tinódi Sebestyén:

1. Lőn ez időközbe, ben Moldva földébe
Illyés vajda készüle ötven ezerén.
Törökkel, oláhhal, Erdélynek földébe, - -
Rablást és égetést tegyen király földébe.
2. El-beüte az Ojtoson hamarsággal,
Toria városánál szállá táborával,
Onnat száguldót bocsáta szertartással,
Háromszék aljába járnak nagy nyargalással.
3. Szépei, Kizdi és Orbai szék aljába,
Hermann, Prasmann városa lőn felgyűjtásba;
A föld népe mindenfelől nagy futásba,
Török, oláh járkál szabadon az országba.
4. Ebbe hogy híre lett két vicevajdának,
Edenffy Lászlónak és az jó Bank Pálnak,
Ország negyedrésszével ők támadának,
Kolos, Doboka, Ozd, Elkellő indulának.
5. E dolgot a törökök mikoron megérték;
Mevárni nem merek; ők futamást vőnek;
Szepsit, Kedit, Orbait, rablák, égetik,
Nagy sok kárt tövének, avval ők kimenének.
6. Jó Edenffy László, Bank Pál sietének,
őket a havasig erősen kergetek,
Sokat levágának, kiket érhetének,
A terhes törökben, havasokban vesztének.
7. Péter vajda fia Illyés ezt mivelé
Hívséget (török) császárnak ő evvel jetenté,
Azonba Temesvár, Losonca elvesze s. a. t.

Banke. Ibraim fia. Ennek ajándékozott negyedik Béla 1263. eszt. Veszprém vármegyében egy Tót-Ráda nevű pusztát, Jakabnak a maga fegyverhordozójának kérésére.

Bánó György. Sáros vármegyéből való, Báthori István erdélyi vajda udvarában szolgált, kit a lengyelországi királyságra is elkísért; hu szolgálatjáért 1576. eszt. 18. aug. Varsóban költ levele által erősítette meg Báthori István az ő s testvére nemességét.

BaracsKay Mátyás. Auránai perjel lett 1521. eset. Beriszló Péter helyébe, mely hivatalra akkor Tomory Pál vágyik vala.

BaracsKay Pál. Szapolyay János követője volt Ferdinánd ellen. Ő reá bízta volt Szapolyay Trencsén várát és Kosár Benedekre, a kivel ő azt derekasan fölhalmozta 1528. eszt. Katzianer János ellen, mindaddig míg a vár tetejét Katzianer egészen leégettette, és a puskaporos torony is felvetődött, akkor aztán kivált Török Bálint kérésére azt feladta, olyan feltétel alatt, hogy a várbeliek a mijök megmaradt, azzal oda mehetnek, a hova nekik tetszik.

Bárányi Bernárt. Második Lajos alatt adószedő és főkamárás volt 1526. eszt., mikor a lócseiektől négyszáz forintot vett fel, melyről a királynak maga keze alólírásával megerősített levelet adott nekik, mivel akkor rendes kincstartó nem volt. Ugyan akkor küldötte őt Lajos király Morvaországba, hogy ott a török ellen való segítséget sürgesse. Ezen ntjára négy egész forint adatott neki költségül. Lajos halála után Ferdinándot követte, és annak fokamárása volt 1527. eszt., a mikor attól a lócseiekhez s másokhoz levelet hozott az iránt, hogy ne Szapolyay Jánost, hanem Ferdinándot ismerjék magok királyának. A Ferdinánd írása mellett ott volt a Báthori István palatinusé és Thurzó Eleké is.

Bárdi István. Azt a győzelmet, melyet Tomory Pál 1524. eszt. Ferhát basától uyert, nagyobb részt ennek az Istvánnak lehetett tulajdonítani, mert ő kerítette körül Ferhát basát és ő ölte azt meg. Ezen az okon ő tőle küldötte el Tomory Budára Lajos királyhoz a nyert negyven zászlót s egyebeket. A király őt mindjárt az arany sarkantyús vitézek közé tette. Mikor ezt megköszönte volna, kezét kardjára tette és a többek közt azt a szót találta ejteni, hogy nincsen az országban több két embernél, a kit kardjával általütni kész ne volna a királyért. Ott halgatta ezt a szót lljlaky Lőrincz berezeg másokkal együtt, és mindnyájan gondolkoztak róla, hogy ki volna az a két ember? úgy gyanakodtak, hogy talán Szapolyay Jánost és Györgyöt érti, és mindnyájan megnehezteltek ő reá. Mikor visszament Bárdi Kalocsára, derakasan állott a rabok _ és egyéb nyereség kótyavetyéje. A mely rabszolgát ő akart megvenni, ugyan arra tette volt a czélt Bosnyák Tamás is. Mindaddig verték egymásra a rabszolgát, hogy egyszer kardra keltek, és Bárdi Bosnyákat agyon vágta. Mind Lőrincz berezeg, mind más roszakarói sürgették a királyt, hogy ő reá törvényt szabasson. Felkerestette tehát őt Tomory, és nem sokára fejét vették.

Báróczy Mihály. Veszprém vármegye küldöttje volt a budai

diétára, mikor Hunyadi János gubernátorra bízott Buda vára 1447. oszt, Társai Perdült István, Ácsi András és Bél Domokos voltak.

Baski Péter. A szepesi vár kapitánya- volt 1443. eszt., mikor Rozgony Simon más főemberekkel a Szepességre ment Giskra János ellen; de a várnak igen rosztul viselte gondját; mert a csehek abba belopakodtak, azt elfoglalták, és a szepesi káptalannak, és sok nemesnek leveleit, melyeket nagyobb bátorságnak okáért, oda a Szent Márton templomába tettek vala le, felprédálták; a mint azt Karácsonmezei Miklós, szepesi kanonok, protestatio formában jelentette be az egri káptalannak 1447. eszt.

Basó vagy Bacsó Mátyás. A Szapolyay János részén lévő Tornallyay Jakab kapitánya volt Murány várában. Lásd Bebek Ferencz. Istvánfalvánál egy csatában elfogta őt Nyáry Ferencz, (a mikor Mátyás jobb kezét is elvesztette) és őt Ajnácskőre vitte fogságba 1531. eszt. 18. sept.; de ő onnan kiszabadult és ismét murányi kapitány volt 1535. eszt. Lásd Koczka Péter és Miklós.

Ez időtől fogva, nem egyébben, hanem csak abban foglalatostkodott Basó, hogy Murány körül orozott, nyúzott, fosztott, gyilkolt, úgy hogy ott körülbelől, sem a kereskedők és kalmárok, sem más utasok bátorsággal ő miatta nem járhattak. Még inkább elmerült ő a latorkodásban Tornallyay Jakab halála után, a ki őt a maga négy esztendősen egyetlen egy fiának tútorává tette vala. Nem csak magyaro* rokból, hanem oroszokból és lengyelekből is állott az ő tolvajcsoportja, melylyel ő Sziléziába, Moldvába és Lengyelországba is bátorodott prédára kicsapkodni. A királyi tiltó parancsolatokat csak gúnyolta. Ez volt az oka, hogy 1548. eszt. a pozsoni diéta ő iránta azt végezte, hogy Ferdinánd király, mind más ilyen utón álló tolvajokat, mind nevezetesen Basót fogassa el, és őt ölesse meg. El is küldötte ő ellene és Balassa Menyhért ellen Ferdinánd gróf Salm. Miklóst egynehány magyarral, a Gömör és Nógrád vármegyei nemesekkel, egynehány spanyol s némettel, úgy hogy a gróf ereje, közel tizenöt ezer emberből állana. Előbb Balassa várát foglalta el a gróf, azután ment Basóra Murány alá. Három oldalról, napkelet, napnyugot és észak felől kezdte a gróf lövetni a várat, kinek Basó igen hatalmasan felelgetett vissza. Mindazáltal, mintha megérzette volna jövendő veszedelmét, alkudozni akart a gróffal. Két testvére, úgymint Márton és Demeter voltak ő vele a várban. Mártont küldötte a grófhhoz, ki által magát mentetgven, magának kegyelmet kért, egyszersmind pedig azt is kívánta, hogy a király Murány várát örökösen adja neki, azonkívül bizonyos számú lovasok és gyalogok tartására

is rendeljen zsoldot. Az illetlen kívánságokat a gróf visszavetette, és Mártont jól megkorpázva bocsátotta el magától. Írják, hogy még az ostrom előtt megszagolván az illatot, a Szapolyay János özvegye, Izabella pártfogását is koldulta, de mivel az Murány várát kívánta 6 tőle, az alku félbeszakadt, annyival inkább, hogy maga Basó is épen azt akarta a reá bízott árvától eltökíteni, a ki felől a grófnak is azt hazudta, hogy már meghalt Lengyelországban. Azonban a gróf a vívást mindcsak folytatta. A vár ellenében egy kősziklán volt egy kastély, melyet Basó építtetett, most pedig katonákkal megrakott. Ezt vette meg először valami nehezen a gróf, és azután onnan is ágyúztatta a várat. Reárohanás által is igen vakmerő próbát tett azon, a mikor egyebek közt, a már említett Márton is nehéz sebet kapott, melyet az orosz és oláh katonák látván, arról kezdettek gondolkodni, hogy a várat feladják. Hogy ezt Basó a maga testvéreitől megtudta, jó idején elillantott harmad magával, egy titkos ajtón; a gróf emberei pedig, az oroszok s oláhok által megnyitott kapukon berohantak, és Basónak minden hamisan keresett kincsét felprédálták. Midőn Basó a hegyek és erdők közt fel s alá bódorogna, egy juhászhoz akadt, a kivel azelőtt a fosztogatásban egy kézre dolgozott vala, azt sok ígérettel megkérte, hogy őt Lengyelország határáig vezesse el; de a juhász hirtelen előszólítja három testvérét, azokkal a Basó két útítársát hirtelen agyonveri, magát pedig Basót kötözve a grófhhoz visszavezeti. Voltak olyanok, a kik azt javasolták a grófnak, hogy Basót kínosabb halállal ölesse még, mint a többi kézre került társát, és vagy kerékben töresse meg, vagy négy felé vágassa; ^v de a gróf elégnék tartotta az ő két testvérenek és még tizennégy társának fejeit szeme láttára elüttetni, utoljára pedig az övét csapni el. Az ő Farkas nevű fiát a gróf magával elvitte, de nem sokára minden jószágait visszaadván, azt haza bocsátotta. Mások úgy írják a Basó kézre kerülését, hogy ő egy Thürgarten nevű faluban egy orosz ember komájához ment volna jó reménység alatt, ki is őt megszenvedte ugyan egy éjjel magánál, de más nap lóra ültette, még pedig arczczal annak farka felé fordítva, és úgy vitte a grófhhoz, ki is 7. aug. ölette őt meg.

Bátor Opos. A mint tartják a Báthori nagy famíliának elei közül, Salamon király idejében erős és megrettenthetetlen bátorságú vitéz volt. Kétség kívül bátorságáról ragadt reá a Bátor név. De ha igaz volna az, a mit írnak, hogy ez az Opos, a Venczellin maradéki közöl való lett volna; úgy nem lehetne őt a Báthori família elei közé számlálni. Ugyanis bizonyos dolog, hogy a Báthori família nem

Venczellintől származott. Lásd alább Vid. A mennyire tudhatni, első vitézi próbáját Csehországban mutatta Opos 1069. eszt. t. i. a csehek Trencsén vármegyében igen nagy rablást és pusztítást tettek. Salamon' Csehországba beütvén, azt sokszorosán visszaadta. Ott volt Salamon seregében Opos is, és ott egy patagoni termetű bajnokkal egy szál kardra kimenvén, azt megölte. Ettől fogva mindég nagy becsületben volt Opos, mind a király, mind a főemberek előtt.

Ott volt Belgrádnál is, mikor azt 1072. eszt. Salamon király ostromlotta. Három erős vakmerő szerecsen szokott volt ottan-ottan a Tárból kiütni, és a magyarokban sok kárt tenni. Szerencsére egyiket eljti egy Salamon nevű magyar vitéz, kinek holttestét mikor elakarnák hozni némely magyarok, annak megmaradt két társa, azt nem akarta engedni, és érette vitézül küszködtek. Ezt látván s szégyenelven a király, hogy nem bírnak a két szerecsenel, felkiált és azt mondja: Bár csak a Makkabeusok vére buzdulna fel a magyar katonákban, hogy aláznák meg azt a két szerecsent, és hoznák el tőlök az elesettnek testét. Ezen szóra oda villámlik a két szerecsenhez Opos. György és Bors nevű társaival, azokat azokkal megszalasztja, és maga egész a vár kapuig kergeti azokat, míg társai a holtat elvitték. Lövöldöztek ugyan utána nyilakat a vár falairól, de épen maradt és visszajött. Mikor Salamon 1074. eszt. Gejza herczeggel megütközött, a Gejza katonái közt volt egy Péter nevű híres vitéz, a ki a maga sárگا lován, aranyos sisakban a többi katonák előtt nyargalódozott, és a Salamon katonái közöl mindenkit hívott egy szál kardra. Hirtelen kiugrat Opos a maga fakó paripáján, és Pétert épen szívénel láncsával általüti. Ezen neki bátorodván, olyan gyilkolást tett azon hadban a Gejza katonáin, hogy a sok vagdalkozásban karja megmerevedett, és keze a kard markolatához ragadt.

Hűséges volt Salamonhoz szerencsétlen állapotában is, és mikor ugyanazon esztendőben Vácznál Gejza őt megverte, táborát elszélesztette, ez az Opos kísérte el őt Mosonig, az édes anyjához s feleségéhez. Minekutána Henrik császártól segítséget nyert Salamon, és az országba azzal bejött, akkor is mellette volt Opos, és mikor Nyitrát megszállotta Salamon, Opos egyedül egészen a kapuig nyargalt, és ott egy katonát megölt; reá tódultak erre a többi katonák, és a lovát alóla kiölték, s így gyalog maradt ugyan, de magát mégis kivágta, és a Salamon katonáihoz visszament. Ezen elbámulván a németek, magának a császárnak a dolgot elbeszélük, a ki mindjárt hívatta Opost, őt megdicséri, és Salamontól azt kérdi: váljon van e a Gejza katonái közt sok olyan magyar mint Opos? melyre midőn Sa-

lanton maga gondolatlanságból azt felelte volna, hogy még sokkal jobbak is vannak, azt mondta neki a császár: ha úgy van a dolog, vissza nem nyered az országot, míg ilyen katonák hadakoznak ellened. Hihető hogy Opos Hont vármegyében lakott, ha igaz az, hogy az ő fia Báth nevű városban, azon vármegyében, egy templomot építtetett, a mint a báthi ekklesia régi levelei tartják.

Bátor. Derék vitéz volt második Béla király idejében, a ki mellett hűségesen hadakozott a lengyelek és oroszok ellen, a kiket Borics hozott volt be ellene. Egy Endre, vagy András nevű magyar főembert, a ki Boricshoz általszökött volt, elfogott, és azt elevenen a királyhoz vitte, melyért nagy dicséretet s ajándékot kapott 1133. eszt.

Báthori András. Ez a Báthori nagy famíliának minden kétségen kívül való első tudható törzsöke. Ennek fia volt Bereczk, unokái pedig János, András a váradi püspök, és Lökös vagy Lukács.

Báthori András. A most említett Andrásnak Bereczk fiától való unokája, először budai prépost, azután pedig váradi püspök lett 1329. eszt. Első Károly királynak volt egy Kálmán nevű, házasságon kívül való fia, a kit ő papságra szánt. Ez iránt azt bírta volt a pápa 1334. eszt. András püspökre, hogy azt papnak szentelje fel, ámbár még huszonkét esztendő nincsen; ha pedig a törvényes időt eléri, püspöknek is tegye meg. Oda járt András Nápolyba 1333. eszt. Károly királlyal, mikor oda Károly a maga hat esztendő fiát Andrást elvitte, hogy ott királynak koronáztassa. Ugyanazon esztendőben azt kérte volt Károly a pápától, hogy ha az ő nagyobbik fiát Lajost, az esztergomi érsek nem akarná magyar királynak megkoronázni; szabad legyen azt a czeremoniát más akármely püspöknek véghezvinni. Könnyen megengedte ezt a pápa XXII-dik János, és a kalocsai érsekre, a zágrábi püspökre és erre a Báthori Andrásra bírta, hogy Lajost ők koronázzák meg, ha hogy azt az esztergomi érsek vagy nem akarná cselekedni, vagy betegsége s távolléte miatt nem cselekedhetne, vagy pedig az érseki szék üres volna. Szent Annának a Boldogságos szfíz Mária anyjának tiszteletére, a szent Klára apáczáinak számára 1340. eszt. egy klastromot építtetett András püspök Váradon a katona városban, először ugyan csak fából, de azután két esztendő múlva kőből, és azoknak ajándékozott Bihar vármegyében egy Szeben nevű, Szántóval határos falut, Báthori Jánosnak és Miklósnak megegyezésével; azonkívül két vízi malmot, egy Luka nevű szőlőnek felét, melynek másik fele a szent-imrei klastromé volt; Szőlős mellett, a Zinthe András malma alatt egy jó darab irtás földet; Váradon, a katona városban a híd végén egy telket, a Bikanyakú Jánoséval általellen-

ben, melyet Buon nevű mészárostól tíz márka budai pénzen vett vala, és egyebeket. Maga pedig Báthori András sok jövedelmet visszanyert a király erejével 1342. észt Bihar, Zaránd és Békés vármegyékben, melyeket a püspökségtől azelőttvaló esztendőkbén némelyek erőszakkal elcsürtek volt. 1345. észt. halt meg.

Báthori János. András püspök testvére. Három fia maradt úgymint: László, György és István.

Báthori László. A közelebb említett Jánosnak legöregebb fia, Szabolcs vármegyei főispán 1351. észt Feleségével Pók Annával Eraszna vármegyében egyéb jószágai közt Somlyót is kapta, melyről aztán az ő maradékait somlyói Báthoriaknak hittak. Négy gyermeke volt 1. Erzsébet, a ki Debreczeni Györgyhez ment férjhez. 2. György. 3. László. 4. Szaniszló, kitől a Somlyói Báthoriak, másképen Szaniszlófi Báthoriaknak neveztek.

Báthori Lakács. András püspök és János testvére, és így ez is Bereczk fia. Ennek a Lukácsnak s említett bátyjainak, első Károly király ajándékozta Ecsedet 1325. észt., azután azt is megengedte, hogy az oda való rétes s mocsáros helyen várat építtethessenek, s hűségük biznyságául, azt a várat Hivségnek nevezzék. Eét fia maradt Lukácsnak: Benedek és Péter.

Báthori Péter. Lukácsnak fia. Az osztályban egyebek közt ennek jutván Ecsed vára, az Ecsedi Báthoriak törzsöke lett. Bereczk és János nevű fiakat hagyott.

Báthori János. (Ecsedi). Péter fia, Lukács unokája, 1400 észt. virágzott. Szántói Pethő János leányától, Katalintól, számos gyermekei lettek: úgymint egy leánya Orsolya, a ki Báthóti Gyulaffy Istvánhoz ment férjhez, és hat fia Benedek, Tamás, Mihály, János, Bertalan és István.

Báthori Bertalan. (Ecsedi). A közelebb írt Jánosnak fia. A cseh hussziták ellen való hadban esett el, bizonytalan hányadik esztendőben.

Báthori Tamás. (Ecsedi). Ez is János fia. Krisztina nevű feleségétől Veronika és Margit nevű leányokat nemzett, kik közül az első Buszkai Dobó Domokoshoz, a másodikat pedig Kállay Jánoshoz adta férjhez. Fiának Lászlónak özvegyét Potencziánát, Kusalyi Jakchy Péter vetkeztette ki a gyászból.

Báthori István. (Ecsedi). Ez is János fia. Zsigmond, Albert és Ulászló királyok alatt virágzott. Főasztalnok volt 1423. észt. mikor azon békességlevélnek Késmárkon nevét aláírta, melyet akkor készített vala Zsigmond király, a lengyel királylyal. 1435. észt. pedig ország bírája volt, mikor azon huszonnégy szakaszocskából álló törvények aláírta nevét, melyek ma is megvannak az ország törvény

könyvében. Albert király halála után, a kitől Buják várát nyerte vala ajándékban, nem az Albert özvegyének Erzsébetnek, hanem Ulászlónak részére állott, mely onnan tetszik meg; mert mikor 1442. eszt. Erzsébet Ulászlóval a békesség felől személy szerént akart volna Esztergomban végezni, azt kívánta, hogy ez a Báthori István is adja levelét neki a felől, hogy ha ő Esztergomba megyén, Báthori neki semmi ártalmára nem fog lenni. A várnai veszedelemben esett el Báthori 1444. eszt., a hol ő a király zászlóját hordozta, melyet agy bíztak volt ő reá, mint különösen tapasztalt, erős és bátor vitézre. Három feleségéről írnak, hogy lett volna: első a Somosy familiából; második Buthkai Borbála; harmadik Kistapolcsay György leánya Orsolya. Ezekből hagyott nyolcz gyermeket, úgymint: 1. Istvánt, az erdélyi vajdát. 2. Andrást. 3. Lászlót, a Szatmár és Zaránd vármegyei főispánt, kinek Berzeviczy Erzsébettől semmi gyermeke nem maradi 4. Pált, a ki teljes életében néma voli 5. Tamást, kinek egy leánya a Szokoly házba ment férjhez. 6. Miklóst, a püspököt. 7. Katalint, Marczaly György feleségéi kiről férjének s fiának Lászlónak halála után a Marczaly familia jószágá, a Báthoriakra szállott. 8. Margitói Horoghszeghi Szilágyi Mihály házastársát.

Báthori Margit. A Várna alatt elesett Báthori István leánya, Horoghszeghi Szilágyi Mihály felesége, kitől semmi gyermeke nem maradi Minekutána férjének Konstantinápolyban fejét vették, Margit önkényt visszaadta 1561. eszt. Mátyás királynak mind azokat a várakat s városokat, melyek férjéről reá maradtak; de Mátyás az ő férjének érdemeit illendő tekintetbe vévén, Diód várát Erdélyben, minden jövedelmével együtt, ingyen meghagyta az ő kezénél holta napjáig; Világosvárá, Tort és Tisza-Varsányi pedig, neki bizonytalan ideig hétezer arany forintban zálogba vetette. Második férje Lindvai Bánffy Pál lett 1464. esztend. Lásd Kanisay György.

Báthori Miklós. (Ecsedi). Margit testvére, először szerémi, azután váci püspök 1475. esztendőtől fogva. Ifja korában Olaszországban tanalt, és ugyanott a theológiát közönséges helyen tanította is. Az ékesenszólásról helyesen ítélni tudó Bonfin, őt igen nagy orátornak nevezi. Galeotus Martdus pedig, a ki őt szinte úgy személyében ismerte mint Bonfin, azt írja róla, hogy az ő tudományát még a legelmébb, philosophusok is bámulták. Továbbá azt írja róla: hogy ő a főrendek gyűlésébe is mindenkor szokott valami könyvet vinni, melyet ha ideje volt olvasott, míg mások egyéb beszéddel töltötték az idői Ezen cselekedetéit, még akkor a tudományokhoz keveset értő világi arak, őt nem egyszer kinevették. Egykor Galeotus láttára s hallattára

esett ez Miklóson Budán, mikor Cicerónak a tuskuláni kérdéseit olvasgatna. Ezt Mátyás király észrevévén, a főrendekhez fordul, és Galeotus hallattára ezt mondja nékik: Ne nevéssétek azt, a mihez ti nem értetek. Tudatlanság tetszik abból ki, hogy ti ezt a püspököt csúfoljátok. Nem hallottátok e valaha, hogy volt Rómában egy Cátó nevű igen bölcös ember? a kinek Utikiban történt halálát, még az a Július Caesar is fájlalta, a kinek ő örökös ellensége volt. Ez a bölcös, tudós és mindenek előtt nagy tekintetű Cátó, a heverést vétkek kútfejének tartván, a római tanácsban mindég valamit szokott olvasgatni. Galeotusnak pedig ezt mondotta Mátyás: úgy tartom, hogy ez a Miklós püspök neked valaha tanítványod és lakó társad volt, a ki a tudományokat ennyire szereti. Ezt helyesen cselekszi, mert Szent Pál íb azt mondja, hogy a püspöknek, doktornak, vagy tanítónak kell lenni tanítani pedig nem tud, a ki tudatlan; úgyde a tudomány onnan felől adatik, vagy munka és fáradság által kell azt szerezni. Hogy ez a Miklós Mátyás előtt nagy kedvességben volt, onnan is megtetszik, mert néki a jus patronatust általadta volt. De ez a kedvesség nagy fogyatkozást szenvedett 1484. eszt., a patronatusi jussal való valami visszaélés miatt; a mikor aztán Mátyás ezen jus felől adott levelét visszavette, arról a pecsétet leszakasztván, azt összetépte. Mindazáltal nem sokára megengesztelődött Mátyás, és őt a maga tanácsosai közé számlálta. Nem egyszer kérte Miklós Galeotust, hogy írja meg Mátyás király életének históriáját; de vajba maga a püspök fogott volna ahoz, mivel az ő tőle jobban kitelt volna, mint akármely külföldi embertől. A nógrádi várban sok szép épületet csináltatott' Mátyás halála után Ulászlóhoz ragaszkodott, és annak száz katonát adott Albert ellen 1491. eszt. Azután három esztendővel kilencszáz forintot fizetett a királyi kasszába, csak hogy a katona állítástól s a táborba való meneteltől ment lehessen. Ő volt Ulászlónak egyik elkísérője Prágába 1497. eszt. Halála 1506. eszt. történt Ez az epítaphiuma:

Nicolaus Báthor jacet hoc sub marmore praesul,
 Glória qui sanctae religionis erat.
 Quidquid habent legum speciosa volumina, norat,
 Noverat et quidquid pagina sacra docet.
 Históriais omnes celebravit carmine vates,
 Lingva latina Bibi, graecaque nota foit
 Te regina poli coluit, tibi nobile struxit
 Hoe opus, obeequio praemia redde pio.

Scilicet hanc animam, posito jam corpore, virgo
 Angelico sociis, perpetuesque choro.

Báthori István. (Ecsedi.) Miklós püspök testvére, híres vitéz és főasztalnok. Erdélyi vajda és ország bírja Mátyás király idejében. Mikor Mátyás prágai fogságából kiszabadulván királynak haza jött, ez az István is eleibe ment neki Sztraznicz városáig, és ott ő is kezességet vállalt Mátyás mellett az iránt, hogy a cseh gubernátor leányát el fogja venni. Az erről szóló levélnek főasztalnok fővel írta alá a maga nevét. Majd minden hadakozásban jelen volt Mátyással. Lásd Suchla. Nevezetesen oda járt vele Erdélybe és Moldvába 1467. eszt., és ott a bányai veszedelmet egyik ő hárította el a magyarok nyakáról. Ország bírja volt már 1473. eszt., mikor Nissa (Neisse) és Opolia (Oppeln) városaiba odajárt, hogy ott a lengyel követekkel békeséget csináljon a pápa követe előtt; de mind a két helyen haszontalan esett fáradsága. Ott volt Mátyással Szabács megvételénél, ő volt egyike azoknak, kik haza hozták Beatrix királynét a Mátyás feleségét, ő üzte ki gyalázatosan a török császárt Moldvából, ő vetette ki az oláhországi vajdaságból Bazarádot, a kit oda a török császár állított vala be, és annak helyébe azt tette vajdának, a kit Mátyás parancsolt; a mint mind ezeket maga Mátyás bizonyítja ő felőle királyi levelében. Oda járt Mátyással 1477. eszt. az ausztriai hadra, és nevezetesen Erens és Stein nevű városokat ő kerítette körűi. Azután való esztendőben ő volt egyik tagja annak a követségnek, mely Brfínnben a lengyelekkel ilyen békességes alkura lépett, hogy mind Mátyás, mind Ulászló magokat cseh királyoknak írassák; Morva, Szilézia, Lusázia (Lausitz) Mátyás kezénél maradjon; Ulászló bírja Csehországot s. a. t. Már ekkor vajda volt Báthori István. Ugyanazon esztendőben, midőn Prágában volna a váradi püspökkel, kevésbe múlt, hogy őt ott meg nem ölték. Ugyanis az ő cselédek semmi tiszteletet nem mutattak azon sákramentom iránt, melyet a prágai eretnekek az utcákon fel s alá hordoztak, melyen annyira megbosszankodott a nép, hogy az ott lévő minden magyarokat megöldöste volna, ha Hinkó, a münsterbergi herczeg azokat annak kezéből meg nem szabadítja.

De főképen a törökökön a Kenyér-mezején nyert győzelemmel tette magát István halhatatlanná 1479. eszt. 13. okt., melyet Bonfin ilyen formán ad elő. Észrevévén azt Mátyás király, hogy a törökök Ali nevű vezérjök alatt, naponként szaporodnak és sereglenek Szendrőnél, és a Dunán által szándékoznak jöni, mindjárt ezt az István vajdát és Kinisy Pált, a temesi főispánt rendeli ki ellenök. A két ve-

zár abban egyezett meg, hogy ha lehet, a törököket közreszorítbák, és azokat egyikőjük előlről, másikójuk hátulról támadják meg. Azonban Ali hatvanezered magával a Danán általszáll, és egyenesen Erdélynek tart, a hova mikor elért volna, és látná hogy senki sem jó eleibe, a kivel ütközni kellene, katonáit a prédálásra felszabadítja. Nagy volt a rablás, dúlás, égetés, melyet azok egész Gyula-Fehérvárig, sőt azontúl is véghez vittek. Kisebb volt az István ereje, mint sem hogy Alival szembeszállhatott volna. Meg kellett hát neki várni, míg a törökök prédával megrakodtak, és önkényt visszafordultak. Mikor már a Kenyér-mezején járnának, megtudták, hogy István vajda Szászvároson van seregével együtt, nem akartak tehát tovább menni, míg ő vele össze nem csapnak, és Őt össze nem törik. Már ekkor Istvánnak is kedve volt a harczhoz, annyival inkább, mivel reménylette hogy Kinisy Pál is el fog érkezni az ő segítségére, a ki az Erdély felé nyomuló török táborát messziről mindig úgy kísérté, hogy őt a törökök észre nem vehették. Kiállítja hát István a maga táborát, és a rendeléseket megteszi. A szászok az oláhokkal a tábor jefcfo szárnyát tették, a székelyek bal felől állottak, középen volt István vajda a vasas lovassággal, és háta mögött jó erős segédsereget tartott. A szászok önkényt kérték ki magoknak a legelső szerencse próbálást. összezsapnak hát a reájok jövő törökökkel, s közölök sokat le is vágnak, de mikor azoknak segítségök érkezett, igen megtolták a szászokat, közölök sokat levágtak, sokat a vízbe kergettek, a kik megmaradtak, az oláhok közé vonták vissza magokat; de a törökök az oláhok közt is nagy vérontást tettek. Nem volt jobban a bal szárnyon a székelyek dolga. Eszerént már mind a két szárny veszedelemben forogván, maga István állott elő a magyarokkal. Boszat jövendöltek némelyek abból, hogy mindjárt az első ragaszkodásban, István lovával együtt a földre leesett. Azonban könnyebedett a két szárnynak dolga, mert az egész török erő Istvánnak feküdt. Nem csak lovát vesztette volt már el a vajda, hanem maga is hat sebet kapott, mikor a török a háta mögött a hegyen csillámlani kezdenek, a viaskodó magyarokba új lelket adó Kinisy Pál lobogó zászlói, és azok alatt török vért áhító vitézei, a kik rettentő ordítással és trombita harsogással rohantak a törökökre. Két kardot kötött volt Kinisy a maga oldalára, melyekkel valamerre ment, mindenütt halált osztogatott. Ezek szerént a törökök két tűz közé szorulván, elfelejtkeztek a magok sokaságáról, a magyarok kevés számáról, és mindnyájan hanyatt-homlok a hegyekre s másfelé, a merre lehetett, futásnak eredtek. Maga Ali a vezér, ruháját változtatván, egy pakulárnak

vagy barom pásztornak kunyhójában hált azon éjjel; reggel pedig lovára felkanyarodván, eszel búcsúzott el a pásztortól: eredj, mond meg a vajdának, hogy Ali az éjjel a te vendéged volt Nagy volt a préda, melyet itt nyertek a magyarok, és sokan voltak a keresztyén rabok, a kiket megszabadítottak. A török tábornak fele elveszett, a magyarok közül is nyolczezeren veszték el. A mely helyen István elesett vala, azon egy kápolnát építtetett, melynek némely düledékei még ma is látszanak. Kétség kívül az ezen veszedelemből való megszabadulásáért tartozott háládatosságból ajándékozta ő a boldogságos szűz lorettói képének is a maga egészen ezüsből öntött pánczélos képét ilyen felülírással: *Magnificus Dominus Comes de Báthor, Vajvoda Transilv. et Siculorum Comes, in honorem Dei Genitricis, quod per intercessionem ejusdem Virginis gloriosae, a quodam maximo periculo liberatos fait. A. 1489. dicavit.*

Mennyire szerette István a maga vallását, azzal mutatta meg a többek közt, hogy mikor 1483. eszt. a pápa követével Budán a király udvarában találkozott volna, a ki Mátyás és Frigyes közt eszközölte a békességet, a követ őt a pápa nevében köszöntötte és megáldotta. Olyan kedvesen vette ő ezt a köszöntést és áldást, hogy örömében magát a sírástól meg nem tartóztathatta és azt mondotta: hogy már e köszöntés után sokkal bátrabban fog a törökök ellen hadakozni Azonkívül a követ által arra kérte a pápát, hogy mind ő reá, mind a keze alatt lévő seregre, adja apostoli áldását, melylyel most az Erdélybe törekedő törökök ellen fog indulni. Mindazáltal a következő esztendőnek elején, arról tett panaszt ő ellene a királynál az erdélyi püspök Geréb László, hogy ő az erdélyi papságnak jusait sok részben megsérti, melyért egy parancsolatot küldött ő reá Mátyás, hogy sem ő, sem az ő utána leendő vajdák, magokat a papok dolgába többé ne avassák, és azokat a magok törvényszéke elé semmi szín alatt ne idézzék.

Ott volt ő Mátyással Németújhely megvételenél; de ott volt azután három esztendővel Bécsben is, mikor Mátyás ott meghalt 1490. eszt. Kétség kívül őt is kérte volt arra Mátyás, hogy az ő halála után az ő fiát Hunyadi Jánost igyekezzék királyra tenni; de ha szinte ígérte volna is ezt, azután nem teljesítette. Sőt midőn János erőszakkal akarná sürgetni a királyságot, ő reá bízták a főrendek Budavára ostromát, hogy azt Kinisyvel vegye el Jánostól, és őt abból űzze ki. Már megtette István az ostromra való készüléteket, mikor János nagy nehezen reáállott, hogy mindnyájan a Bécsben időző Szapolyay István ítéletére bízzák, ki legyen magyar király. Azonban

nem a János kedve szerént esvén a Szapolyay ítélete, ő Buda várát oda hagyta, és pártfogéival együtt Pécs felé indult, melyet a rendek észrevévén, Istvánt küldöttek utána Kinisyyvel, hogy őt vagy visszahíja, vagy ha nem akarna visszajöni, vele ütközzék meg, a nála lévő kincset vegye el, katonáit szélessze el, hogy az országban zűrzavart ne okozhasson. Hogy utolérte Jánost és seregét, először alku-dozni akart ő vele, de semmire sem mehetett, s így mindenik, visszament a maga táborához. Azután kevéssel mind a két seregnek előjáró csoportjai összetalálkoznak, összecsapnak, Berisló a perjel fog-ságba esik, és a János részén lévők hátat fordítanak. Más nap a Sár vizénél találkozott össze a két ellenséges tábor, a hol mikor az ütkö-zet véresen folyna, a János részén lévő Székely Jakab különösen Ist-vánt veszi célba, olyan reménységgel, hogyha őt magát megölhetné, az alatta lévők mindjárt megfutamodnának. Észrevette az öreg vitéz Jakab szándékát; azért is fegyverhordozójától egy lándzsát elvévén, ő is a reá rohanó Jakab felé rántja lova száját. Mikor már közel volna ő hozzá Jakab, és már módja volna benne, hogy vitézségét megmutassa, hirtelen elesik minden kedve a bajvívástól, és az öreg vitéz színe elől gyalázatosan visszanyargal a maga nyájához. Megszégyenlették magokat ezen a János részén lévők, azért is egy magához bízó tiszt vállalkozik, és nagy erővel Istvánnak hajt; de azt a legelső összecsapásban István a lándzsával lováról men-ten a földre taszította, megfogatta és életben megtartotta. Vissza-térvén István Pestre a győzelemmel, egyiket' őt küldöttek a ren-dek Prágába Ulászlónak a királyságra való meghívására, azután pedig Fehérváron ő vitte a királyi pálczát Ulászló előtt a koronázás helyére.

A koronázás előtt kevés nappal, Albert az Ulászló öcscse, Len-gyelországból Pest alá jött vala, hogy bátyja elől a királyságot el-kapja; de mivel nem boldogulhatott, haza meni Mikor már valami őt mértföldnyire járna, utána küldött neki Ulászló, hogy haraggal ne váljanak el egymástól, hanem béküljenek meg. István volt köztök Pruisz János püspökkel a közbenjáró, ki végre is hajtotta a békessé- get, de bizonytalan micsoda feltételek alatt. Csak hamar megbánta Albert a békességet, Várad és Eger tájékát felpredálta, azután Kassa alá szállott. Sok kárt tett útjában az István jószágaiban is. De mindezeket csak túrni kellett, mivel más oldalról hatalmasabb ellen-ség közelített, t. i. Maximilián császár, a ki már Veszprémet elfog-lalta, és Fehérvárt vette célba. Hogy ezt a rendek megelőzhessék, egy sereggel Istvánt és Kinisyt elküldik, hogy Fehérvár kőfalait erő-sítsék meg, és azt Maximilián ellen ótalmazzák. Alig bocsátották be

őket a lakosok a városba, mivel az erősítésre teendő költségnek nagyságától megijedtek, a falakon igazítást tenni nem engedtek, mivel ők azokat elég erőseknek tartották. István mivel a dolgot jobban értette, magát szerencsételni olyan gyenge falak közt nem merte, hanem népével együtt Budára visszament; Maximilián pedig Fehérvárt csakhamar megvette, és katonáinak prédára bocsátotta 18. nov. 1490. eszt. Onnan Budára ment, hogy azzal is hasonlóképen bánjék; de mivel ott a lakosok inkább hajtottak az István és Kinis szavára, mint a Fehérváriak, ez a két vezér jó idején olyan állapotba helyeztethette a várost, hogy annak Maximilián semmit nem árthatott, azért is maga Bécsbe visszament, katonáit pedig Fehér-, Veszprém- és Somogy vármegyékbe és Tótországra szállította téli quártélyra. Így aztán adódott Ulászlónak egy kis nyilas, hogy Kassa alá menjen Albert ellen. Oda is elkísérte István Ulászlót ötszáz katonáival 1491. eszt. elején. Egész Európában, de kivált Magyarországon rettenetes hideg volt abban az időben. Mind a két tábor Kassa alatt lepte a nagy fergeteg. Sem szekérrel, sem lóval nem lehetett a táborból kimenni. Kivált pedig egy éjjel oly kéményen főtt az éjszakai szél, hogy másoknak és Istvánnak sátorát is felszakasztotta, és csak nehezen tarthatták meg katonái az ő életét. Ulászlót is körülállották a magyarok, és úgy maradhatott meg. Egy kevésbé csillapodván a fergeteg, mind a két tábor ütközetre készült; de csakugyan viadalra a dolog nem került, mivel Albert Ulászlót a békességgel megkínálta, melyre ez örömezt reá is állott. Így aztán bátrabban fordíthatta már a király Maximilián ellen a maga erejét. Elküldötte hát június elején Istvánt Fehérvárhoz, hogy azt a Maximilián ott hagyott őrző seeregétől vegye vissza, melynek falait minekutánna jól megtörette volna, a benne lévő németek a várost feladták, olyan feltétel alatt, hogy őket István szabadon bocsássa vissza Ausztriába. Ezek után másfelé is szállván alább az országban Maximilián szerencséje, Pozsonban békességre lépett Ulászlóval, melynek István is aláírta a maga nevét Báthori György kezével, maga Írástudatlan ember lévén, a mely abban az időben más országokban is épen nem volt hallatlan példa a nagy emberek közt, a tudományok csak némely klastromokban s a papoknál találván akkor magoknak, de azoknál sem igen alkalmas szállást. Mivel pedig ezen békességnek pontjai közt az is ott volt, hogy Ulászló Maximiliánnak százezer aranyat fizessen, és hogy ha Ulászló örökös nélkül haland el, akkor Magyarország Maximiliánra, vagy az ő maradékira szálljon -, igen nagy haragot vett magára István a Budán összegyűlt rendektől, hogy ilyen feltételekre állott. Halála

1498. eszt. történt Istvánnak. Teste Nyir-Báthorban temettetett el azon klostromban, melyet a kenyérmezei nyereségből építtetett vala. Idővel az ő atyjafiai általvitték az Ő porait, abba az igen ritka épület templomba, mely most is fennáll Báthorban. Az ő koporsókövén ezek a versek voltak, melyeknek némely töredékeit még ma is lehet ott látni:

Qni Cnrios vita, vicit probitate Catones,
 Aequavitque Numam, religione Dei.
 Nam coluit veróm prisca pietate Tonantem,
 Et numquam domuit foeda libidó Virum.
 Hic capit Alpinos, Moldavos, protegit idem
 Sangvine Silvanos, et tegit ipse suo.
 Egregio Stephanus saevos qni pectore Turcos
 Prostravit toties, hac reqniescit humo.
 At vos o! Bathornm gens bonc lngete parentem
 Nam Bathorom cecidit firma oolumna domns.

Felesége soha sem volt, és épen oda czéloz az: Et nunquam domuit foeda libido Virum. Halála előtt kevéssel minden hivatalát letette, a mint mondják, a Bakács Tamás püspök furfangsága miatt, a kivel ő soha sem egyezhetett meg. Ugyanis azt írja Tubero: hogy Bakács arra vette a királyt, hogy István mellé vajdának Drágfy Bertalant tette, melyen István annyira megboszankodott, hogy a vajdaságtól azonnal búcsút vett, és hogy ő attól fogva a papuraknak nagy ellenségekké vált volna.

Báthori András. (Ecsedi.) Miklós püspök testvére, Szabolcs és Szatmár vármegyei főispán és koronaőr második Ulászló idejében, a kinek királylyá való választásában ő is jelen volt a pesti diétán 1470. eszt. Ez építtette az ecsedi várát, melynek kapuja fölé ezen szókat irattá: Magnanimus Andreas de Báthor, páter patriae suae, construxit hoc castellum gentilibus suis, pro quietudine et tuitione eornm; cernens atque intelligens, quandoque paci intermisceri bella et discordias, qui rogat suos haeredes, ut nominis Báthorei non velint esse immemores. Primum, inter se sint concordés, concordia enim res parvae crescunt, discordia vero maximae dilabuntur. Postremo, tolerate et abstinete; nam divertere a malo, et facere bonum, est felicitas. Anno 1492. A szerémi püspöknek Fodor Istvánnak kérésére, a kivel együtt volt koronaőr, Somogyban egy Neзде falut ajándékozott Petri Szabó Mihálynak és Mennyei Ambrus deáknak 1494. eszt.

a király megegyezésével a helybehagyásával. Ugyanazon esztendőben ezer forinton váltotta meg magát a katona állítástól és táborozástól. Azután való esztendőben pedig magát Andrást erősítette ineg Ulászló Buják vára birtokában. Bizonytalan mikor halt meg. Az ő testvére László szatmári és zarándi főispán 1474. eszt. halt el. Egyik testvérének sem maradtak gyermekei, hanem ez az András Bélteki Drágfy Juliánától három élő fiút hagyott maga után, Istvánt, Andrást és Györgyöt, és két leányt, Borbálát, vagy a mint mások írják, Magdolnát, a palatinus Perényi Imre házastársát, és Erzsébetet, a ki Telegdy Jánoshoz ment férjhez.

Báthori István. (Ecsedi). A közelebb leírt Andrásnak fia, először zalai, azután temesi főispán, egyszersmind az ország alsóbb részeinek főkapitánya, utoljára pedig palatinus, Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok idejében.

Elkísérte volt Prágába Ulászlót, annak fiának Lajosnak, cseh királyvá való koronázására 1509. eszt., a hol kevésbe maradt meg az István élete. Ugyanis a koronázás után való jó kedv s multság közben Eis-Prágában a magyar urak cselédei valami cseh embert egy rozsz személylyel való szerelmeteskedésben meggátoltak, melyből lassanként oly nagy lármát csinált a magát megbántottnak ítélt cseh, hogy sok cseh összetódult, és általában minden magyart üldöztek. Ezek ugyan védelmezték magokat; de minthogy a csehekhez képest igen kevesen voltak, közölök tizennégyen halva maradtak, a többiek elfutottak; de sehol bátorságos menedék helyet magoknak nem találtak. Nehezen szabadult meg Báthori István is. Dubray azt írja: hogy valamint Medea a maga összeaprított gyermekeinek tagjaival, agy István is a nála lévő aranyaknak háta mögé való szórásával késleltette az őt kergetőket, és úgy kaphatott egy kis időt a várba való befutásra. A város magistrátusa szorgalmatosan kikereste ezen támadásnak kezdőit, és valakinél csak magyar ruhát talált, azokat megnyúzatta, más részeseknek pedig legkisebb büntetése a fővétel volt. A halva maradt magyarok testeit a Tamás apostol templomának jobb oldalába temették, melyet ez időtől fogva magyarok sekrestyéjének hittak.

Mikor 1514. eszt. Székely György a maga paraszt kuruczaival mindenfelé öldöklött, István volt egyike azoknak, kiket ki rendelt az ellen Ulászló; de minekelőtte alkalmas erőt szedhetett volna össze, melylyel a síkon is bátorkodhatnék megállani, Székely feléje közelített, a mikor aztán ő is Temesvárba vonult és ott magát a kuruezok ellen derekasan ótalmazta. Azonban Szapolyay János vajdához

követet küldött, a ki által azt arra kérte, hogy nem tekintvén ama ízetlenkedésre, melyek közöttök eddig estek s uralkodtak, siessen át és a hazát megszabadítani a lator kuraczoztól. Eljött a vajda, Székelyt megverte s elfogta. Bizonytalan, segített e István a vajdának a győzelem nyelésben, vagy nem? elég az hozzá, hogy ő igen megköszönte Szapolyaynak a szabadítást; sőt Istvánffy azt írja, hogy arra kötelezte volna magát, hogy a vajda híre s akaratja nélkül semmi hivatalt s tisztséget nem fog az országban felvállalni; de abban méltán lehet kételkedni. Az bizonyos, hogy azután egy darabig igen bízott Szapolyay az ő barátságához s háladatosságához; nevezetesen 1518. eszt. 31. mart. Tokajból egy levelet küldött ő hozzá, melyben azt jelenti neki, miben alkudott össze Perényi Imrével, hogy t. i. addig a Budára hirdetett diétára el ne menjenek, míg Lajos király Bornemisza Jánostól a budai kapitányságot el nem veszi. Egyébiránt Szapolyay a Báthori ítéletétől s melléjük való állásától függesztette fel az egész dolgot; de úgy látszik ebben István meg nem egyezett, s hozzájuk nem állott, legalább Bornemisza még azután is viselte a kapitányságot. Ugyanazon esztendőben a vajdával s másokkal az ifjú Lajos király mellé rendeltetett István tanácsosnak és törvény kiszolgáltatónak.

Mihelyt a palatinus Perényi Imre meghalt, mindjárt felbomlott Báthori és Szapolyay közt a békesség, mivel annak üresen maradt hivatalára mindketten vágytak. Ugyanis mikor 1519. eszt. Rákos-mezőjén a király és rendek az új palatinus választásáról gondolkodának, Szapolyay alattomban arra kérte Báthorit követői által, hogy az ő minapi jótéteményéről el ne felejtkezzék, és a palatinusságot, ha azzal megkínálnák is, el ne vállalja; de Báthori Bakács Tamás és Bornemisza eszeléséből azt felelte, hogy ő ugyan a palatinusságra nem vágyódik; de ha vele megkínálandják, azt magáról lerázni alacsonyosság és a maga gyávaságának gyalázatos megvallása lenne; a minthogy ugyanakkor Báthori palatinusnak el is választatott.

Azonban a törökök naponként mind inkább inkább foglalgatták a magyarok várait Zimonyt s. a. t., és Balibeg a Szerémséget nagyon pusztította. A mi sereget nagy nehezen összeszedhetett Lajos király, azzal, noha beteges erővel, Tolnára ment, és onnan a seregnek egy részével Báthorit a Szerémségre küldötte. Mitrovicznál találkozott össze Báthori Balibeggel, azt ott derekasán megverte, és Tolnára a királyhoz egynehány fogolylyal visszajött 1521. eszt. Nem is ment akkor többé vissza a törökök ellen, mind azért, mert egészsége megváltozott, mind azért, mert az engedelmességtől elszokott országból a törökével megmérkőzhető erőt kiállítani hamarjában nem lehetett;

azért is azok Szalánkemént, Mitroviczot, Péterváradját s. a. t. majd minden ellenállás nélkül megvették. Bizonytalan, ha váljon mind eddig nőtlenségben élt e Báthori, vagy pedig mostanában maradt özvegyen; az bizonyos, hogy ugyanezen esztendőben, mind másokat, mind nevezetesen a bártfai tanácsot, Budáról hozzájuk intézett levele által hitta a maga lakadalmára, Mária-Magdolna napja után esendő vasárnapra, a maga Nyir-Báthori házához.

Míg Lajos király 1522. eszt. Csehországba járt, hivatalbeli kötelessége szerint, Báthori igazgatta az országot, gyűjtötte volna a pénztskatonaságot a törökök ellen; de lassan boldogulhatott. Sok panasza volt a reá az adószedésért, de hihető, hogy az ő küldöttei éltek vissza a reájuk bízott hatalommal, a kiknek neve abban az időben rolló és rovásszedő volt. Volt ezek közt sok szemtelen, a kik magokat ingyen és gazdagon vendégeltették, még kutyáikkal a jóféle bort itatták; de lehettek olyanok is, a kik többet sajtoltak ki, mint törvényesen kell vala. Azonban Báthorira szüntelen jött Csehországból a parancsolat a királytól, hogy az adózást és a fegyverkezést erővel s büntetéssel is előmozdítsa. Mindaddig nevedett ő iránta sokakban az irigység, hogy a hatvani törvénytelen gyűlés 1525. eszt. ő róla a palatinusi hivatalt levette, és azt a lármás Verbőczy Istvánnak adta, melyben akkor a király is kénytelen volt megegyezni; de a következő 1526. eszt. a Rákos-mezei diétán abba őt nagy dicséretnek közt a király visszaállította. Verbőczyt pedig számkivetette.

Visszanyervén a palatinusságot, a Dráva mellett, Báthori Györgynek Babócsa nevű várában mulatott, mikor az országban híre futamodik, hogy a török Eszékeknek tart. Parancsolt tehát neki a király, hogy Eszéket ótalmazza, és a törököt a Dunán által ne bocsássa. Magára vállalta ezt Báthori, fájós lábai ellent nem állván; de mivel a kiknek ő hozzá kellett volna menni, nem mentek, Budára jött a királyhoz, és azzal indult onnan aztán vissza a mohácsi szerencsétlen hadra. Mikor Tolnán járnának, újra ő rendeltetett arra ki, hogy a törököknek a Dráván való általjövetelét akadályoztassa meg; de midőn a mellé rendelt urak csak a magok privilégiumaikat hántorgatnák, hogy ők csak a király zászlója alatt tartoznak katonáskodni, ebből semmi sem lett; mivel Báthori ugyan Tolnáról Mohácsig előrement, de senki őt nem követte. Utána indult tehát neki maga Lajos király is a mellette lévő magyarokkal a mohácsi mezőre, a hol minekutána a törökök ellen a magyar tábor kiállott, hogy senki ne kételkedhessek a király ott léte felől, Báthori a királyt az egész táborban fel s alá hordozta s mutogatta, és mindenfelé azt kiáltoz-

ta: hogy a király kész a vallásért, hazáért és a magyarok háza népeért életét is feláldozni, csak hogy ők is emlékezzenek meg arról, hogy magyarok, hogy eleik már sok dicsőséges győzelmet nyertek azon ellenségen, melylyel ők most készülnek megütközni; ne is rettenjenek meg annak sokaságától, mert nem a sokaságban, hanem a katonák erejében lakik a győzelem. Maga az Isten is segítségül fog lenni, mert most tőlök függ, nem csak a haza, hanem az egész keresztény világ boldogsága s megmaradása. Ezzel a király visszament a maga kirendelt helyére. Megesvén a szerencsétlen ütközet, midőn kiki szaladna, a merre lehetett, a rekkenő meleg és sok futás miatt kifáradt Báthori alól a lova, agy hogy az őt kergető, törököknek már mindjárt kezükbe esik, ha egy Kecskés Pál nevű hűséges katonája, őt a maga lovára fel nem tolta volna, a mikor aztán Bathyány Ferenczre akadván, kevesed magokkal Babócsára mentek.

Nem soká mulatott itt Báthori, hanem Pozsonba sietett az özvegyen maradt királynéhez Máriához, és azzal együtt Dénes napján leveleket küldözött szerteszélyel az országba, melyekben nov. 25. napjára Komáromba diétát hirdetett. De mivel ezen idő eljövetele előtt Szapolyay Komáromot elfoglalta, a diéta helyét Pozsonba tették által, és ott Báthori, az oda gyűlt többi urakkal, Szapolyaynak királyivá lett választatását törvénytelennek hirdette ki, és annak helyébe Ferdinándot választotta. Ellenben őt, Thurzó Eleket és Szalaházy Tamás püspököt, Szapolyay a budai gyűlésen proscibálta; de a melynek semmi jó, vagy rossz következése nem lett Mikor aztán Ferdinánd 1527. eszt. 30. jul. az országba jött, Köpcsénynél várta őt Báthori sok- főúrral. Ott magyar nyelven egy jó hosszú beszédet tartott, melyet Görög László, a váradi püspök tolmácsolt Ferdinándnak deákul. Onnan óvár felé kísérte be az országba Budára Ferdinándot 20. aug. Ott volt 3. nov. annak koronázásán is Fehérváron, és ámbár a podagra miatt nem járhatott, még is a koronát a maga két kezében fogta, és egy székben úgy vitette magát a király előtt, és úgy adta azt által Admaniczky István püspöknek, a ki azt az oltárra letette. Azután a szokás szerént háromszor kérdezte meg a körülálló sokaságtól, akarja e Ferdinándot maga királyának? Hogy 1528. eszt. Ferdinánd a regensburgi német diétára ment, főképen ő reá hagyta az ország igazgatását. Halála 1585. eszt. történt a dévéni várban, melyet Ferdinánd ajándékozott neki, hogy Szapolyay János által elfoglalt jószágai-ban esett kárát, neki valamennyire pótolhassa. Pozsonban a Szent-Márton templomában temettetett el. Felesége a massovi herczeg Konrád leánya Zsófia volt, kitől egy leánya Anna maradt. Ezt Anna ki-

rálýné, a Ferdinánd felesége, atyja tekintetéért nagy kedvességben tartotta s' nevelte, és Károlynak a mfinsterbergi berezegnek el is jegyzetté; de minekelötte azzal összekelhetett volna, atyja után költözött. Ezt az Istvánt hitták a régi magyarok Sánta Báthorinak. Az ő felesége Zsófia volt második Maximilián császárnak és magyar királynak keresztanyja. Werner György ezen verseket írta az ő emlékezetére:

Non aegre hunc mundnm, mnndanaque caetara liqui,
 Quae bona mortales ferre, et habere solent.
 Nam satnr et vitae, famaeque, et honoris, opumque,
 Qnae comnlata mihi dii tribnere, fui.
 Hoc gemni, hoc dolni, quod vita cedo, priusquam
 Distractae motus comprimo Pannóniáé.
 Et patriae regisque mei meditata saluti
 Bebas in afflictis consilia expedio.

Az ő feleségének Zsófiának képében pedig Láng János így énekel:

Principe Massovo, regali stárpe creata,
 Nuptaque Pannonio spe meliore Duci.
 Amisi matrem, mox fratres, flore juventae
 Sublatos Parcís, heu sine prole, feris.
 Una spes gentis periit, quibos inde maritus
 Accessit, genitor, nata mea Anna, tuus
 Sic Sophiae pressae luctu fletuque perenni
 In cineres fluxit vita soluta suos.
 Non genus, aut vultus, non nobis profuit aetas.
 (Sint precor Anna tibi fata molesta minus)
 Quid nos quam varii ludibria tristía casus,
 Fortunaeque gravis pars miseranda sumus.

Anna Leányának szájába ezen szökat adja Werner György:

Et genere, et forma, et niveo praeclara pudore
 Hic sita sum Stephani filia Báthoridis.
 Flos alias vitae oblectet, mihi utroqé parente
 Et patria orbatae, vivere triste fait

Ezek a versek nyilván mutatják, hogy a Báthori leányának neve nem Klára volt, a mint közönségesen tartják, hanem Anna, vagy pedig azt kell feltenni, hogy annak két neve volt. De ezeknél fogva, azt is méltán kétségbe lehet hozni, hogy az Özvegy Zsófia Pekry Lajoshoz ment volna férjhez.

Báthori György. (Ecsedi). Ez is András fia, István palatínus testvére, főlovászmester, és somogyi főispán, Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok alatt. Ez volt az, a ki a Báthori István vajda nevét, a császárral kötött békességnek aláírta 1491. eszt. Azután három esztendői ott volt Lócsén, mikor ott Ulászló a maga testvéreivel összejött és holmi dolgokról azokkal végezett. Egyéb multságok közt, az összejött fejedelmek kedvéért, nagy vitézi vetélkedések s viaskodások történtek s tartattak itt, a magyarok, csehek és lengyelek között. Igen megkülönböztette azokban magát mások felett ez a György, melyért a király őt gazdagon megajándékozta. Hogy a Szerémségen is voltak neki jószágai, azon levélből megtetszik, melyet 1496. eszt. küldött s hozzá Bácsról Várady Péter, a kalocsai érsek, melyben azt jelenti neki, hogy egy belgrádi tiszt, (provisor), ott mind a György, mind más földes urak jószágaiban sok kárt tesz, még a reá küldött királyi parancsolatokat is csak megneveti s. a. t. ő bírta a Drávához közel Babócsa várát Itt tartott ő 1531. eszt. Perényi Péterrel, Sulyok Györggyel, Török Bálinttal, Pekry Lajossal, Lengyel Jánossal és Pethő Tamással egy kis gyűlést, és onnan hirdettek egy nagyobb gyűlést Bélavárára mart. 19. napjára. Felesége Buzlai Mózsés leánya Katalin volt.

Báthori András. (Ecsedi). István palatínus és György testvére, belgrádi bán, és szatmári főispán. Bánná 1521. eszt. tette őt második Lajos; de mikor aztán elment, hogy Belgrád várát a török ellen megerősítse, építse s élelemmel megrakja; Török Bálint és Hédervary Ferencz őt oda be nem bocsátották; azért is neki minden haszon nélkül onnan vissza kellett jönni. Lásd Homonnay Ferencz. Ott volt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., és ott az első seregben viaskodott, mely mikor hátratólta volna a törököket, András a királyhoz visszazaladt, és nagy örömmel jelentette, hogy a törökök hátat fordítottak, a győzelem a magyaroké lesz; azért a király is a mellette lévőekkel mozduljon elébb, és a törököket üzni segítsen, melyet a király meg is fogadott, de a maga és mindenek veszedelmére, úgy látszik, hogy ő megszabadult a veszedelemből, és ő volt az a Báthori András, a kit Ferdinánd a maga koronázásakor Fehérváron tárnokmesterré tett, és a kire azután való esztendőben, mikor maga a re-

gensburgi német diétára ment volna, bízta egyikre az ország dolgait. Első felesége Kállay János leánya Borbála, második pedig Bozgony István leánya Katalin volt, kivel hat vár szállott ő reá Lajos király helybehagyásával, úgy mint: Csicsva, Mogyorós, Varanó, Zemplén; Cserép Borsod; Bozgon Abaúj; Thora Pest vármegyében. Testvérei mag nélkül haltak el, neki pedig három fia maradt: Bonaventúra, György és Miklós.

Báthori Bonaventúra vagy András. (Ecsedi). Báthori Andrásnak Bozgony Katalintól való fia. Somogyi, szatmári, szabolcsi főispán, tárnokmester, országbirája, a király hadainak főkapitánya és erdélyi vajda, első Ferdinánd és Maximilián királyok idejében. Az András nevet csak a magyar katonák adták neki az okból, mivel a Bonaventúra szót hosszaiútták, és az nehezen gördült az ő szájakban. Atyja példáját követvén, ő is Ferdinándhoz állott Szapolyay János ellen. Ott volt Bécsben 1533. eszt. Thurzó Elekkel s másokkal, mikor Ferdinánd Mohammed csasz török követet igen fényes pompával halgatta meg, és ott a király jobb keze felől állott. Együtt ostromlotta Erdélyben Fogaras várat Majláth Istvánra a híres török Bálinttal 1540. eszt., és így akkor Szapolyay pártját követte. De már 1542. eszt. Ferdinánd részén volt, és abban a derék, de szerencsétlen táborban, egy csoport lovasságot vezérlett, melyet Ferdinánd a tapasztalatlan brandenburgi örgróf, Joakim fővezérsége alatt, Budának a törököktől való visszavételére küldött vala. Felettébb sajnálta ő a törököknek abban az időben az országban való elhatalmazásokat, és épen azért Zríny Miklóssal, Verbóczy Imrével s másokkal összeszövetkezett, hogy azokat, minden magok veszedelmére való figyelés nélkül, iparkodjanak az országból kiverni.

Minekutána elvette a Thurzó Elek öregebb leányát Annát, just tartott Szepes várához, és azt kezéhez is vette 1543. eszt. 6. aug.; de just tartott az ott való prépostság jövedelmeihez is, és a szepességi huszonnégy város plébánusaitól megkívánta a cathedaticumot, mely iránt Szikszórol 13. sept. írt azok esperestjének Molnár Györgynek, hogy azt azokkal fizettesse meg; a ki pedig közölök fizetni nem akarna, azzal úgy fog bánni, mint rebellissel; a minthogy el is küldötte a fizetni nem akarók ellen Merse Lászlót egynehány huszárral, kik is a poprádi plébánost elfogták, és azt egy lóra ültetvén, melynek hasa alatt az ő lábait összekötötték, azt a szepesi várba fogságra vitték; de másokkal is sok méltatlan erőszakoskodást cselekedtek. Az efféléket a szepesi prépost, Horváth János ellen való gyűlölségből cselekedte Báthori, és mihelyt az ő kedvéért oda

Ferdinánd egy új prépostot tett, mindjárt szent lett a békesség, és még a felébb említett esztendő sem múlt el, mikor Báthori 21. dec, egy levelet küldött a nevezett plébánosokhoz Nyirbáthorból, melyben nekik azt ígérte, hogy csak ehez az új préposthoz legyenek engedelmesek, őket aztán többé nem fogja háborgatni.

Ugyanezen esztendőben a beszterczebányai diéta azt kérte az akkor Prágában mulató királytól, hogy mivel a Tisza két partján fekvő vármegyékbeli ügyes-bajos emberek, a törökök miatt lakó helyeiktől messze nem távozhatnak, tehát az ő törvényes dolgaiknak elintézése végett, azon vármegyékbe Báthori menjen el, egy vagy két ítélmesterrel, és egynehány táblabírával, és ott helyben tegyen közöttök igazat. A mely per akkortájt a lőcseiek és késmárkiak közt forgott fenn, azt a lőcseiek nyerték meg; de azért a sentenzia után sem akartak engedni a késmárkiak. Ezek ellen tehát Báthorit rendelte ki a király, hogy őket erőszakkal is a sentenzia mellé szorítsa 1544. eszt.

A nagyszombati diéta azt végezte 1547. eszt. hogy Báthori az ország Duna és Tisza közt való részeinek, a törökök ellen való ótalmazására különösen rendeltessék ki, és hogy ott annál inkább dolgához láthasson, rendszerént vagy Egerben vagy Nyitrán vagy Semphén lakják; az urak pedig minden száz jobbagytól szakadatlanul készen tartsanak három lovas és három gyalogot, hogy azokat Báthori parancsolatára oda küldhesék, a hová a szükség kívánandja, sőt magok az urak s nemesek is a felkelésre mindenkor készen tartsák magokat. Minthogy pedig ő a tul a dunai részre is ügyelni nem érkezik, tehát oda más kapitányt kell tenni, a ki vagy Szigeten, vagy Pápán, vagy Kanizsán lakják. Az ő házához Nyirbáthorba jött Martinuzzi György 1549. eszt., hogy ott ő vele és az ő főkapitány társával Salm Miklós gróffal alkudozzék azon pontok felett, melyek alatt György a Szapolyay János özvegyétől Izabellától Ferdinándhoz akart állani. míg a szolnoki várat 1550. eszt. építették, azalatt Báthori a Tisza partján Abád nevű faluban szüntelen fegyveresen vigyázott, hogy annak építését a törökök meg ne gátolhassák. Hogy tizenhét nap alatt nagy sebességgel felépült Szolnok vára, Egerhez közel Pusztaszikszóhoz szállott Báthori. Voltak akkor az ő táborában a tul a dunai vármegyéből is nemesek, a kik még a magok lakó helyében törököt soha nem láttak. Minthogy már az idő különben is ősszel volt, nem akartak ezek tovább maradni a táborban, egy részről a szüretet és őszi vetést, más részről pedig azt hánytorgatván, hogy ők régi szabadságaik szerint, tizenöt napnál tovább nem tartoznak táborozni, de a

Báthori szép szavai azokat továbbra is megtartóztatták. Veráncsics Antal, a ki akkor az ő beszédét halgatta, nem győzte eléggé csodálni elméjét, ékesen szólását s a maga mérséklését, úgy hogy őt ama régi Scipióhoz merete hasonlítani, a ki Spanyolországot meghódoltatta. Még akkor is ifjúnak írja őt Veráncsics, azt az egyet sajnálván benne, hogy ifja létére is már a köszvénynyel gyötrődött.

Hogy nem csak Martinuzzi György, hanem maga a Szapolyay özvegye is, a már említett Izabella, valami kedvét mutatta ahoz, hogy ő bizonyos feltételek alatt Erdélyt Ferdinándnak általadja; Ferdinánd ezt a Báthorit akarta Nádasdy Tamással oda elküldeni, hogy mind Izabellával, mind Martinuzzival csináljanak alkut. A szerződés pontjait már kezökbe is adta volt nekik Ferdinánd Bécsben 1551. eszt. 30. márcz.; de csakhamar érkezett Martinuzzi levele, hogy Izabella esze már megváltozott, azért is Ferdinánd küldjön minél hamarabb egy olyan sereget, melylyel ő Izabellát előbbi ígéretének megállítására kényszeríthesse. El is küldötte Ferdinánd Báthorit Gastaldóval és Nádasdy Tamással Erdélybe, kik is ott a magyar koronát kezökbe vették Izabellától; azonban a kolozsvári nagy templomban Ferdinánd nevében megesküdtek Izabellának, hogy Ferdinánd a maga legkisebb leányát Joaunát, az Izabella fiának, János Zsigmondnak fogja adni feleségül, majd mikor mind János Zsigmond, mind Joanna házasságra alkalmasok lesznek. Hogy ezeket Szulejmán török császár meghallotta, Mohammed Beglerbeget hatvanezer főből álló táborral Erdélybe indította, hogy az ott Izabellát vagy megragassza, vagy ha már Erdélyből azt ki is tolták volna, oda hijja vissza és állítsa be birodalmába. Arról kellett tehát mind Báthorinak, mind említett társainak gondolkodni, mi módon vethessenek gátat Mohammednek. Báthori maga részéről semmit sem mulasztott el ezen czélnak elérésére; sőt az Erdélyjei határos, vagy ahoz közelebb fekvő magyarországi vármegyékből mintegy nyolezezer főből álló sereget gyűjtván, azzal Lippa alá szállott. Már akkor Becskereket, Csanádot és sok más várat elfoglalt vala Beglerbeg. Mikor itt várná Báthori Martinuzzit és Nádasdyt, Egyedi Tamás azt a hazug hírt terjeszti el az ő táborában, hogy Beglerbeg Csanádról egész erejével Várad felé nyomul. Felzendültek ezen hírre a Báthori keze alatt lévő nemesek, a kik házok népét s féltőbb jószágait Váradon hagyták vala, és minden rend nélkül szaladtak Várad felé, Báthorinak kemény és fenyegetődző szavaira nem hajtván. Így aztán ő is kénytelen volt azoknak utána menni, de csakugyan ott hagyta Lippán egy kis erővel Pethő Jánost. Azonban a hír hamissága kiderül, Báthori az elszéledt nemességet

összeszedi, és azzal Tarnahidánál száll meg. Oda izenték azt neki Martinain és Castaldó, hogy onnan Tótváradjához menjen nekik előjökbe, és a keze alatt lévő sereget ott egyesítse az övékével; de mivel épen akkor fordultak elő az ő csontjaiban a köszvény-hasogatások, Perényi Gábort küldötte oda el a seregekkel. Mindazáltal fájdalmi tágtíván, visszament ő Lippa alá, melyben már akkor Pethő János helyén ötezer török volt Ulomán basával, és annak visszavételében együtt fáradozott Nádasdyval. Minekutána Castaldo Martinuzzit Alvinczon megölette, levelet küldött Báthorihoz Szászsebesről, hogy siesen Erdélybe és Ferdinánd nevében vegye kezéhez annak igazgatását, melyet ő meg is cselekedett Maga Ferdinánd is ő reá bízta továbbra is annak gondját. Ugyanis 1552. eszt. a pozsoni diétán vajdává és siókelyek főispánjává tette, és ugyanott ilyen pontok alatt fel is esketette őt, hogy Erdélyt a király kesénél megtartani teljes erővel igyekezik, az országot a maga szabadságaiban meghagyja, a királyra maradt jószágokat, a kinek jónak ítélandi, annak adhatja, de csak húsz jobbagyig, az olyan jószágokat pedig, melyekben több vagyon húsz jobbagynál, a király rendelkezésére bízza; a maga esztendőnként tizenöt ezer forintból álló fizetéséből, tartozik Báthori kétszáz lovast szüntelen tartani, és az alatta való tiszteket fizetni, maga személye bátorságára tarthat száz gyalog katonát, a kiknek a király fog fizetni hónaponként, a kapitánynak ugyan három forintot, a tizedeseknek vagy káplároknak harmadfél, a közlegényeknek pedig két forintot; lakóhelye Szaraosujvar legyen, és ha esztendő múlva le akarja tenni a vajdaságot, az esztendő vége előtt három hónappal azt jelentse be, hogy a király idejében gondoskodhassék más vajdáról B. a. t. Hogy haza jött Pozsonból Erdélybe, először Szebenbe, onnan Tordára ment az országgyűlésére, a hol a pénzt a katonáknak kiosztotta, a várakba hogy mennyi eleséget vigyenek kirendelte, egy jó csoport katonaságot Brassóhoz küldött, hogy ha onnan felől az oláhok be akarnának rontani, ez azokat nyomja vissza s. a. t. Azután ismét egy más gyűlést tartott Vásárhelyen. Azalatt érkezett ő hozzá Szulejmántól egy csausz egy levéllel, melyben azt parancsolja Szulejmán mind neki, mind az erdélyi uraknak s minden lakosoknak, hogy a Ferdinánd király katonáit magok közöl menten üzzék ki, és Izabellát fiával együtt hozzák vissza, mert különben cselekedvén, sehol a világon ő előtte bátorságban nem lehetnek, mert ő a mint arra már megesküött, Erdélyben nem fog egy követ a másikon hagyni, és minden férfit, asszonyt, gyermeket kardra fog hányatni De minthogy ezt nem olyan könnyű

volt véghezvinni mint leírni, a fenyegetődés csak fenyegetődés maradt, Báthori pedig esztendő sem várván, a vajdaságot letette.

Istvánffy írja, hogy mikor 1544. eszt. a pozsoni diéta Nádasdy Tamást palatinusnak tette, Báthori is meg volt kínálva a palatinussággal; de ő magát közsvényes voltával mentette. Az bizonyosabb, hogy őt ugyanezen esztendőben országbírójává tette a király. A Pozsonban 1566 eszt. tartott diéta, őt rendelte ki a maga vicéjével, egy ítélőmesterrel és egynehány tábla bírával, hogy a felsőbb és a Tisza két partján fekvő vármegyékben, az ügyes-bajos dolgokat törvényesen igazítsa el. Ugyanezen esztendőben, mind katonával, mind ágyakkal segítette Tahy Ferenczet, Petrovics Péter ellen, a ki Izabellát Erdélybe visszahozta, ő hajtotta Ferdinándhoz Balassa Menyhértet, és a maga testvéröcscsét Báthori Miklóst, az Izabella fiától, az ifjú Szapolyay János Zsigmondtól 1561. eszt., melylyel Ferdinándnak igen nagy hasznot tett.

Ezután egy vagy két esztendővel, valami kedvetlen dolog történt ő rajta, melynek ez volt az alkalmatossága: Minekutána az ő első felesége Thurzó Anna gyermek nélkül meghalt volna, a kivel ő negyvenezer aranyat és Schintava várát nyerte vala; annak testvére Thurzó Erzsébet, és annak férje Ungnad Ádám, visszakivánták ő tőle mind az aranyakat, mind Schintavát, melyekhez hogy minden hosszas törvénykezés nélkül annál könnyebben hozzá juthassanak, a Ferdinánd király legöregebb fiát, Maximiliánt keresték meg, és az aranyoknak egy részét annak ígérték oda. Egykor tehát midőn maga Ferdinánd király otthon nem volna Bécsben, valami dologban oda kellett Báthorinak menni Maximilián herceghez, a kivel dolgát végezvén, haza indul; de Bécs kapujában őt megállítják és visszaküldik a városba, a honnan el sem bocsátották, míg fel nem fogadta, hogy feleségéről jutott pénzét s várát annak testvére számára ki fogja a maga keze közől bocsátani. De más szint adtak az ő letartóztatásának, mely ebből állott: A mely vendégfogadóhoz ő Bécsben szokott vala szállani, annak ő hétszáz aranyat adott kölcsön, melyeknek uzsorájára az neki mindenkor szállást tartozott adni. Idő jártával kérte vissza Báthori a maga pénzét; de a vendégfogadós nem fizetett. Báthori a bécsi bíróhoz is hiába folyamodott. Már akkor is nagy baromvásáros hely lévén Schintava, egykor a többek közt egy bécsi mészáros ott sok juhot vett, melyeket Báthori attól mind elvett, és azt a maga bécsi vendégfogadásához igazította, hogy azon vegye meg a hétszáz aranyat. Most tehát már mikor okát kérdezte Báthori, hogy miért tartóztatják őt? könnyű volt a juhoknál fogva a felelet. Azon-

ban mihelyt megígérte s negyvenezer aranyat, mindjárt szabadon bocsátatott. Olyan nehezen esett a törvénynek ez a rövid és együgyű útja ő neki, hogy úgy segéljenre fakadt, hogy soha többé Ausztriába be nem fog lépni. De az a jó két orvos, az idő és a csendes vérrel való józan elmélkedés, nagy meggyógyították az ő sérelmét, hogy már 1563. eszt. a Maximilián koronázásán Pozsonba megjelenhetett, a hol a királyi pálczát ő vitte a koronázandó berezeg előtt, azután pedig Bécsben sem egyszer fordult meg. De Maximilián is teljes bizodalommal volt ő hozzá, mind ekkor, mind azután király korában. Nevezetesen őt tette Schwendi Lázár mellé fővezérnek az ifjú Szapolyay János Zsigmond ellen 1565. eszt. Minekutána a két vezér magához hitta volna Eperjesre Balassa Menyhértet, Zay Ferenczet s másokat, arról kezdettek tanácskozni: Tokajra menjenek e előbb vagy Szerencsre, Balassa az utolsót javallottá; de Báthori azon a helyes okon állította, hogy jobb lesz először Tokajt támadni meg, míg a nagy hidegek tartanak; mert most mind a Bodrog, mind a Tisza jéggel állott, és így a mely oldalról akarják azt, onnan lőhetik; Szerencset pedig, ha az idő meglágyul, akkor is akármikor ostrom alá lehet fogni. A kimenettel bizonyító pecsétet ütött az ő beszédére. Minekutána nem csak Tokajt és Szerencset, hanem Szatmárt és Erdődöt is megvették volna, valami egymástól való idegenkedés támadt Báthori és Schwendi közt, vagy abból, hogy Erdőd megvételekor nem elégedett meg Báthori a Schwendi bánásmódjával, melylyel bánt Erdőd vára akkori urával, Báthori Györgygyei, a Bonaventúra testvérével, vagy abból, mert az ő katonái valami képzelt méltatlanságot szenvedtek a Schwendi németéitől. De akármilyen kufőből származott az, elég az hozzá, hogy az mind addig nevededett, hogy Bonaventúra Schwendit Szatmárnál ott hagyta, s keze alatt lévő magyaraival Ecsedre ment a másik öcscséhez, Miklóshoz, és annál egy kevés ideig magát vadászattal mulatta, melyben igen nagy gyönyörűségét szokta vala találni; onnan Csicsva, Bozgon, Likava felé, haza Galgóc várába sietett. De azonban semmit sem csüggedt az ő Maximiliánhoz való hűsége, sem annak ő hozzá való bizodalma. Ugyanis hogy 1566. eszt. bejött az országba Maximilián király egynehány ezerezzel magával a törökök ellen, a rajkai mezőre eleibe ment annak Bonaventúra, és ott mindjárt a magyarság vezérlését ő reá bízta a király, de a melyet ő nem soká viselhetett. Ugyanis csak hamar megbetegedett, a tábornok Győrnél hagyta, és kevés napok múlva ugyanazon esztendőben meghalt 4. oktob. a dévénai várban. A tállyai klastrom templomában temettetett el. Első felesége Thurzó Anna halála után, Shnak egy szobaleányát, az erdélyi születésű

Mindszenti Katalint vette vala el, de sem egyiktől, sem maciktól gyermeke nem maradt. Mindszenti Katalin özvegyen maradván, a reá maradt nagy kincsesei, először ugyan Zay Ferenczet, azntéa bolondóczy Bánffy Lászlót tette boldogokká.

Báthori György. (Nyir-Báthori). A közelebb írt Bonaventúra testvéröcscse. Ferdinánd királyt követte még 1552. eszt., mikor Eger várába Dobó István segítségére, Nagy Pál hadnagysága alatt, harmincz gyalog katonát küldött. Ellenben a Szapolyay János özvegyéhez Izabellához hajlott volt már 1556. eszt. és akkor annak számára együtt ostromlotta Váradot Barkóozy Tamással. Ezen az okon vette el ő tőle Ferdinánd Bóják várát. Lásd Tarczay Anna. Izabella halála után, annak fiához az ifjú Szapolyay János Zsigmondhoz is sok ideig hűségesnek mutatta s bizonyította magát. Ez volt az oka, hogy mikor 1560. eszt. az ifjú Szapolyay Ferdinánd királylyal, Hagymássy Kristóf által, Bécsben a békesség dolgában szerződött; a békesség cikkelyei közé azt is oda tette Szapolyay, hogy Ferdinánd Zemplén vármegyében Csicsva várától, s az ahoz tartozó többi jószágától és falutól a dézsmát megkívánhatja ugyan; de a mellett azok a Báthori György földesúri jusában s birtokában megmaradjanak. Felesége Báthori Anna, Báthori István lengyel király testvére, és Drágfy Gáspár özvegye volt. Betel szállott ő reá Erdőd vára közel Szatmárhoz, és az ahoz tartozó többi jószágok, melyek az előtt a Drágfy familiájé voltak, de a mely Gáspárban, vagy annak fiában Györgyben -elaludt. Kétségkívül Erdőd kedvéért kellett neki a Szapolyay házzal tartani, mivel az azoknak birtokában esett. Oda Erdődre mentek ő reá 1565. eszt., Maximilián király parancsolatából, az ő testvérbátyja Bonaventúra, Schwendi Lázár, Balassa Menyhért a egyebek, minekutána Tokajt és Szatmári megvették volna. Épen a vár mellett való vadas kertjében mulatott György, mikor az ellenséges tábor oda érkezett; de a melytől ő koránt sem ijedt meg, annyival inkább, mivel tudta, hogy abban az ő bátyja Bonaventúra az egyik fővezér. Azonban Balassa Menyhért előre nyomulván egynéhányad magával, igen kevésben múlt, hogy Györgyöt el nem csípte, melytől csak jó futos paripája tartotta meg őt. Mivel nem volt készülete az ostrom kiállításához, Szikszay Miklóst, a maga íródeákját, Meszes Andrással kiküldi a várból Bonaventúrához, és általok a vár feladásáról kezd alkudozni. Mivel pedig Schwendi Lázárnak is szólója volt a dologba, noha Bonaventúra eléggé igyekezett a pontok lágyításán; mindazáltal ilyen nehéz pontokra kellett Györgynek állani: hogy Erdődöt minden abban lévő pénzzel, ágyukkal, éléssel adja által; Kővárról és Csehből min-

dent elvihet ugyan, de a várak Schwendi kezében maradnak; György pedig Csicsvára menjen, lakni. Tizenötezer tallért, sok drága ruhát, nagy és apró marhákat, házi bútorokat, bort, gabonát, s. a. t. kellett Györgynek Erdődön hagyni Schwendi kezénél. Abban az egyben kevés jó ízlést mutatott Schwendi, hogy mikor már a vadaskert a királynéja volt; akkor is azt a katonáknak prédára bocsátotta, a kik a szarvasokat, őzöket, dám és egyéb vadakat, rakásra lövöldözték, a mit pedig utol nem érhettek, azt a közellévő erdőkbe kergették. Azzal ellenben akkor sok lakos szívét megnyerte, hogy mikor a templomban két német katonát a Drágfyak koporsóinak fosztogatásán rajtakapott volna, azoknak egyikét ott mindjárt helyben keresztüliszúrta, a másikat is megsebesítette, de az még is életben szaladhatott el. Bizonytalan mikor halt meg György Csicsván. Egy fia és három leánya maradt, u. m. István; Erzsébet, familiájának mocska, a ki a házasságban Nádasdy Ferenczet tette boldogtalanná; Zsófia, Figedy András felesége; és Klára, ki is Várday Mihályhoz ment férjhez.

Báthori Miklós. (Ecsedi). Bonaventúra és György testvéröccse, ország bírása Maximilián király alatt. Nevezetes ember volt már első Ferdinánd király "alatt is. A derék Losonczy Istvánnal szerencsésen hadakozott 1551. eszt. Becse alatt a törökök ellen. Oda járt Balassa Jánossal Genuába 1552. eszt. Bizonytalan mi okon, egy ideig a Szapolyay János özvegyéhez, s annak fiához János Zsigmondhoz adta volt ő magát; de attól visszahúzta őt Bonaventúra a Ferdinánd hűségére 1561. eszt. Négyszáz katonát adott ő, Székely László hadnagysága alatt, Zay Ferencznek és Balassa Menyhértnek, mikor azok Hadadra mentek 1562. eszt. Bonaventúrával és kétszázkilencz katonával ment ő Pozsonba 1563. eszt. a Maximilián koronázására; a holt is ő hordozta a Szent István kardját, a koronázandó herczeg előtt, kihez azután mind holtig hűséges volt. Ecsed vára volt szokott lakó helye Szatmár váraegyében. Itt mulatott és itt szállotta meg őt az ifjú Szapolyay János Zsigmond 1564. eszt., a ki akkor somlyói Báthori Istvánnal a Maximilián király birtokainak foglalására indult vala. A vár erősségéhez, s igen jó fekvéséhez bizván Miklós, annyira fel sem vette az ostromlókat, hogy a tánczot (épen akkor lakadalmazott egy katonája) sem hagyatta miattok félbe. De mivel Szapolyay azzal fenyegetődött, hogy minden falait fel fogja perzselni, azt ígérte, hogy ha a királytól hatvan nap alatt segítsége nem érkezik, a várat fel fogja adni, s maga is Szapolyay hűségére fog állani. Azzal elment Szapolyay Kassa felé, és többé vissza sem jött Miklós megmsértésére, mivel az esős idő őt Erdélybe visszahajtotta, és így Miklós Maximi-

lián mellett maradt, de a kitől a Szapolyaynak tett ígéretért egy feddő levelet kapott. A következő 1565. eszt. kétszáz lovast és két ágyút küldött a maga bátyjának Bonaventúrának és Schwendi Lázárnak segítségül Tokaj ostromlására, a kik azt el is foglalták Maximilián számára. Országkristóf helyébe lett országbírója 1567. eszt. Valami osztó pere volt neki és a közelebb írt Györgynek az 0 testvérenek Erdődy Péter bán özvegyével Szelin vára felett, melynek jó móddal való eligazítását Maximilián király vállalta vala fel, oly móddal, hogy ha az özvegynek a zálogpénzt lefizetik, akkor az övegy tartozzék a várat a királynak visszabocsátani, a király pedig a várat a Báthoriak kezébe fogja adni. Az 1569. eszt. Pozsonban tartott diéta, tartozott alázatossággal emlékeztette a királyt ezen ígéretére, azt is kérvén tőle, hogy ha az özvegy a szép szerént való alkut nem akarná, ezt a dolgot a király a közelebb következő nyolczados törvényszéken döntesse el. Maga is jelen volt Miklós ezen a diétán, noha nehezen vette magát reá, hogy oda elmenjen. Ugyanis abban a Maximilián király ellen való összeesküvésben, melylyel Dobó István és Balassa János vádoltattak, ő is részesnek tartatott. Mindazáltal mivel Maximilián nem csak két kezes, úgymint a győri kapitány gróf Eck, és Török Ferencz pápai kapitány által, hanem levele által is bátorságot ígért neki, elment a diétára s nem is lett ott semmi bántódása, noha erős volt reá a gyanú, hogyha elő nem mozdította is a titkos célt, de tudta azt. Ő szakasztotta egészen nyakát a híres Karácson György támadásának 1570. eszt. Ugyanis minekutána magát Karácson a debreczeniek megölték volna, annak társa Szűcs László új támadást akart gerjeszteni, és a Karácson haláláért kemény boszút állani, már sok haszontalan embert is szedett vala maga mellé; de Miklós a dolgot megtudván, huszárai által Szűcs Lászlót megölette, ranyha népét pedig szélyelszóratta. Jelen volt Miklós 1572. eszt. a pozsoni diétán s Rudolf koronázásán, ő volt ott a nemeseknek s más katonáknak fővezére, a kikkel Ausztria széléig eleibe ment a koronázandó berezegenek, azt ott megköszöntötte, azután Pozsonba kísérte. Ugyanazon diéta őt rendelte ki egyiket az eperjesi nyolczados törvényszékre, az oda vitt perek eligazítására, Pethő Jánossal, Mágochy Gáspárral s. a. t. Utolsó veszély érte őt 1585. eszt. Ugyanis akkor neki bokrosodott lovai kocsiját elragadták s feldöntötték, mely dőlésben lábaszárai, a bokákon felül eltörtek. Más nyavalyák is járulván, ezen már különben is nagy sebekhez, a természet azokat meg nem győzhette, hatíem őt a minden halandók útjára bocsátotta. A Temesvárnál elesett halhatatlan heros Losonczy István leánya, Anna volt felesége, kitől semmi

gyermeke nem maradt. Az özvegy először ugyan a horvátországi bán Ungnad Kristófhhoz, annak halála után pedig Forgách Zsigmondhoz ment férjhez, a ki idővel palatínus lett.

Báthori László. Bizonytalan melyik ágából való volt a Báthori famíliának, vagy volt e valamelyikéből. Élt Hunyadi Mátyás király alatt, a Remete-Szent-Pál szerzetében, Budához közel a Szent-Lőrincz klostromában. Azt állítják felőle, hogy ő az egész Szent-írást magyar nyelvre fordította volna, és hogy ez az ő fordítása még ma is megvolna az elefánti klostromban.

Báthori Szaniszló. (Somlyói). A felébb irt Lászlónak Pók Annától való utolsó fia. Sokat kellett neki Somlyóért perelni, mind addig, míg egyszer aztán 1390. eszt. az országbíró Bebek Imre előtt nyertes lett. Fiai: László, János és István. Ezek közül László főasztalnok volt 1462. eszt. Jánosnak pedig György nevű fiában magva szakadt. Istvánról mindjárt lesz szó.

Báthori István. (Somlyói). Szaniszló fia, erdélyi vice-vajda volt 1422. eszt. Micsoda baja volt neki és testvérének Lászlónak 1438. eszt. Lásd Losonczy Dezső. Főasztalnokká vagy tárnokmesterré 1458. eszt. lett. Bizonytalan micsoda Dorottytól, és tót-prónai Turóczy Benedek leányától, Orsolyától, nyolcz gyermeke lett. 1. Miklós. 2. Domokos. 3. Gellért. 4. Anna, először Nagy-Mihályi Dénes, azután Agárdy László felesége. 5. Domonkos. 6. János. 7. István. 8. Margit, a ki Semsey Lászlóhoz ment férjhez. Ezek közül Domonkos jászói prépost volt 1498. eszt. Jánosnak pedig ezek a fiai voltak: László, Péter és Imre, kikről mindnyájokról következik valami.

Báthori László. (Somlyói). Jánosnak fia, Istvánnak unokája. Egy fia és három leánya maradt. Fia János, a kinek Ferencz nevű fiában, a tizenhatodik század vége felé, magva szakadt. Ennek a Ferencznek Strausz Zsuzsanna volt a felesége. László bárom leánya ezek: Magdolna, a kit Tunyoghy Imréhez; Borbála, a kit Irinyi Ferenczhez; és Zsófia, a kit Ártándi Thegzes Antalhoz adott férjhez.

Báthori Péter. (Somlyói). Ez is János fia, István unokája. Elek nevű fia maradt, kinek Eneali Jakchy Annától született leánya, Lónyay Istvánhoz ment férjhez.

Báthori Imre. (Somlyói). Ez is János fia, István unokája. Borbála nevű leányát Horváth Boldizsár vette el.

Báthori István. (Somlyói). Szaniszlónak unokája, Istvánnak Turóczy Orsolyától való fia. Zsigmond nevű fia maradt. Ennek a Zsigmondnak, Görög Annától, Farkas és Miklós nevű fiai lettek. Farkasnak egy leánya és egy fia maradt; a leányt Annát Kállay Ferencz vette el; a fiának Zsig-

mondnak unokája Zsófia pedig, először Losonczi Banffy Tamáshoz, annak halála után pedig Osztopáni Perneszy Gáborhoz ment férjhez. A mi Miklóst illeti, neki is két gyermeke lett Makray György leányától Zsuzsannától; úgymint Anna, a kit Erdőteleki György vett feleségfii, és István. Ennek az Istvánnak Parlaghy Borbálától csak egy gyermeke volt, t. i. Zsuzsanna, kinek egymás után három férje volt: első Chetneky András, a ki hamar meghalt; második úraj Mihály; harmadik Aranyassy Mihály. A két hátulsónak számos gyermeket szült. Báthori Miklós. (Somlyói). Ez is Szaniszló unokája, és Istvánnak, vagy Dorottyától, vagy Turóczy Orsolyától való fia. Két felesége volt. Első Kázmér Borbála; második Losonczi Banffy István; leányit Zsófia, kiktől három fiút, és ugyanannyi leányt nemzett. A leányok közül Katalin Sarmasághy Lászlóval; Erzsébet Nagy-Mihályi Bánffy Györggyei; Borbála pedig Csirei Andrással lakadalmazott. A fiak közül Móríczy gyermek korában halt el; Bertalan Kusali Jakchi Klárával élt, de úgy látszik csak kevés ideig, házasságban. Istvánról valamivel mindjárt bővebb szó lesz.

Báthori István. (Somlyói). Miklós fia, Istvánnak pedig a felébb említett Szaniszló fiának unokája, erdélyi-vajda lett 1529. eszt. Az előtt hat esztendővel már vice-vajda volt. úgy látszik jelen volt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., vagy ha ott jelen nem volt, annak az volt az oka, mert minekelőtte Lajos király Budáról Tolna felé kiindult volna, ezt az Istvánt Szapolyay János vajdához küldötte, azzal az izenettel, hogy a vajda mindent félretévén, az erdélyi sereggel siessen a királyhoz, és így talán a vajda táborában lehetett a veszedelem alatt Ezután mindig Szapolyay részén volt Ferdinánd ellen, és épen azzal nyerte Szapolyaytól a vajdaságot, melyet akkor Perényi Péter önkényt tett vala le. Nem is csalta ő meg Szapolyaynak hozzá való reménységét; mert mindjárt vajdaságának első esztendejében, a Ferdinándhoz pártolt százszokat, sőt az egész Erdélyt Szapolyay hűségére visszahajtotta, az egy Szebent kivéven, melyet sok ideig haszon nélkül ostromlott. Lásd Kakas Márton. Torda városát is 1531. eszt. felégette, minthogy az Majláth István tanácsából, Ferdinándhoz állott. úgy látszik, hogy 1531. eszt. balt meg, legalább akkor tette Szapolyay ő helyébe Laszky Jeromost vajdának. Feleségétől Telegdy Katalintól András, Kristóf és István fiai maradtak, és három leánya, Zsófia, Csáky Demeter felesége, Anna, a ki először Homonay Antalhoz, másodsor Drágfy Gáspárhoz, harmadsor Ecsedi Báthori Györgyhöz ment férjhez. Utolsó leányának Erzsébetnek első férje Pekry Lajos, második Kerechény László volt.

Báthori András. (Somlyói). István vajdának Telegdy Katalintól való fia. Szatmári commendáns. Minthogy közelebb esett az ő lakó helye Izabellához, Szapolyay János özvegyéhez, mint Ferdinándhoz, annak részére állott Hogy a híres Martinuzzi György, Ferdinándhoz akart pártolni Izabellától, ezt az Andrást küldötte 1550. eszt. gróf Salm Miklóshoz Egerbe, a hova ő 12. oktob. érkezett el. Minekutána Izabella általadta a magyar koronát Nádasdy Tamásnak és Báthori Bonaventúrának 1551. eszt., azok egyiktől ettől az Andrástól küldöttek azt el Tokajig, hogy ott azt a Ferdinánd követének Serédy Györgynek adja által, melyről neki s társainak levelet is adott a király, hogy azt illendőképen kézhez szolgáltatták. Soha semmit sem mozdított ő Ferdinánd ellen, míg Izabella kívül volt Erdélyen; de minekutána az oda visszajött 1556. eszt., akkor aztán kénytelen volt András is ahoz visszahajtani, s nevezetesen Husztot ő foglalta vissza annak számára Korláth Mihálytól Majláth Margitot 1563. eszt. 7. jan. hagyta özvegyen, kitől Boldizsár, András és István fiai maradtak. Leánya csak kettő volt, úgymint: Erzsébet, a ki először Hagymássy Kristóffal, másodsor pedig ruszkai Dobó Ferenczczel lépett házasságra. Anna, a ki háromszor ment férjhez, először Losonczy Bánfly Déneshez, annak halála után Józsika Zsigmondhoz, de a kitől, bizonytalan mi okon, elvált, és 1581. esztendő tájban Dóczy Kelemennel fogott kezét házasság fejében. Az özvegy Majláth Margit Ifjú Jánoshoz ment férjhez.

Báthori István. (Somlyói). Ugyan Istvánnak, az erdélyi vajdának, Telegdy Katalintól, 1533. eszt. Kozma és Demjén napján, Somlyón született harmadik és utolsó fia, váradi kapitány s egyszersmind Bihar vármegyei főispán, azután erdélyi fejedelem, utoljára lengyel király. Atyja házánál kezdette tanulását, Olaszországban folytatta. Egy ideig Ferdinánd császár s magyar király udvarában is mulatott. Onnan haza kerülvén, kénytelen volt a Szapolyay háznak kedvét keresni; minthogy az ő jószágai annak tartományiban feküdtek. Mikor Szapolyay János özvegye Izabella 1556. eszt. Lombergből Erdélybe visszaindult, az ország határáig ment annak István egynehány század magával eleibe, és azt ott egy igen ékes köszöntéssel fogadta s üdvözlötte, B onnan az országba belebb kísérte. Legelső hadvezéri próbáján egy tanult és régi derék vitézt volt neki szerencséje meggyőzni. Ugyanis a mint Bethlen írja, a híres Telekesy Imrét ő üzte el Szatmár alól, melyet az Ferdinánd király számára szándékozkodék vala elfoglalni 1557. eszt. Visszaadta ezt neki Telekesy 1588. eszt., a mikor őt Kis-Várda alól elkergette. Hadad várát együtt vette vala el Némethy

Ferenczcel Sulyok Györgytől 1562. eszt.; de azt a Némethy hebe-
hurgyasága miatt, nem soká tarthatta az ifjú Szapolyay János Zsig-
mondnak hatalmában. Ugyanis nem sok nap múlva, Balassa Meny-
hért s mások annak visszavételére eljövén, Némethy a Szapolyay ha-
gyása ellen idő nap előtt kiment a sánczokból az ellenség eleibe.
Hogy félénkséggel s puhasággal ne vádoltathassák, előszólítja István is
a maga két hadnagyát, Keresztury Kristófot és Fejérváry Tamást, s
azoknak azt mondja: Próbáljunk mi is szerencsét, minthogy úgy tet-
szik az én vezértársamnak, a ki most inkább hallgat a maga kevély-
sége, mint okosságára; de félő hogy még ma meglakolunk vak-
merőségünkért. — Úgyis lett a dolog, mert az ő nyolczezerből álló
táborjoknak felét Balassa és Zay Ferencz vagy levágták vagy elfog-
ták; másik felét hanyatthomlok való futásra kényszerítették; Hada-
dot pedig Ferdinánd számára elfoglalták.

Istvánt küldötte az ifjú Szapolyay Bécsbe Ferdinándhoz 1563.
eszt., hogy a közt és ő között egy örökös szövetséget kössön, mely
dologban ő nagy szemességgel s okossággal el is járt, és a békesség
cikkelyeit úgy alkalmaztatta, hogy azokat mind a két fél helybe-
hagyta. Mindazáltal ez a békesség tökéletességre, a Szapolyay állha-
tatlansága, de kivált tanácsosai agyafúrtsága miatt, nem mehetett
sőt mikor István a munkába vett alkunak megerősítését sürgetné
Csáky Mihály, Szalánczy János, Békesy Gáspár és Blandrata György.,
az ő hűségét, Szapolyay előtt, gyanúba akarák hozni, melynek úgy
látszik az volt igaz oka, hogy azok magok a Socin tudományával
torkig lévén, nem örömet nézték Istvánnak a katolika vallás mel-
lett való buzgólkodását. De bizonyos, hogy az ő Szapolyayhoz való
egyenes szívűsége, soha semmi görbeségnek alája nem volt vetve.

Hogy a minap Balassa Menyhért Szapolyaytól Ferdinándhoz
állott vala, egyéb városok közt Szatmárt is általvonta magával annak
hűségére, azt pedig a Báthori familia, s nevezetesen ez az István
bírtá abban az időben. Egykor megtudta István 1564. eszt. szürettáj-
ban, hogy Balassa otthon nincsen Szatmáron, azért is Váradról egy-
nehány század magával megindul, egy éjjel Szatmárt megtámadja, ott
Balassának feleségét, fiát s leányát elfogja, Szapolyayhoz küldi, a né-
met s magyar négyszáz emberből álló őrző sereget elbocsátja, Balassa
kincsét, vert s veretlen aranyát, ezüstét, melyet püspök Forgách Fe-
rencz a maga históriájában igen sok ezerét érőre teazen, elfoglalja.
Szatmár sorsát megtudván a nagy-bányaiak, önkényt megnyitották
István előtt a város kapuit; a várbeliek is olyan feltétel alatt
feladták egynehány napi ostrom után a várat, hogy minden vagyó-

naikkal, a hova nekik tetézik, oda mehessenek. Maga az ifja Szapolyay is felserkent az ő jó szerencséjére, és ő vele együtt hódolatáshoz fogott Legelősör is Hadadot vették vissza. Azután Báthort, Szent-Mártont, Ecsedet, Kis-Várdát hódoltatták meg. A Tiszán Tokajnál általkelvén, Kovászét és Atya-várát foglalták el. Onnan Kassát vették célba, melyet Zay Ferencz és Balassa Menyhért őriztek; de mivel olyan rendkívül való esőzések indultak, melyek a Deukálion idejével fenyegetődztek, kénytelenítették a nagy sárban s vízben Váradra viszagázolni.

A következett 1565. esztendőnek mindjárt az elején, a kölcsönnek visszaadására, Schwendi Lázárt, Báthori Bonaventúrát és Balassa Menyhértet küldötte, már nem Ferdinánd, hanem annak fia, Maximilián király; kik is minekutána Tokajt és Szerencset elfoglalták volna, Bakamaz felé Szatmárnak tartottak. Hogy ezt István Szatmáron a Szerencsről elbocsátott s haza Erdélybe szállingózdó katonáktól megtudta, a kastélyt legottan meggyújtotta, és magát Váradra vont; mivel az ő egyik erős ótalma is a Szamos, most neki ellene támadt, igen vastag jéggel által lévén állva, és az által az ellenségnek az ostromlásra a legkönnyebb utat módot szolgáltatván. Így aztán Schwendi s társai könnyen elfoglalták nem csak Szatmári, hanem Erdődöt és Nagy-Bányát is. Ily sok kára békességes gondolatokra hozta Szapolyayt, legalább ideig; azért is Istvánt Maximilián király vezéreikhez küldi, a kik akkor Szatmár és Erdőd közt táboroztak. A mely pontokban itt megegyezett István a vezérekkel, azoknak megerősítéseié Szapolyay őt Bécsbe indította. Azonban haza érkeznek Konstantinápolyból a békesség romlására Békesy Gáspár és Bebek György, kik oly ártalmas széllel futták tele Szapolyayt, mely az ő szivéből minden valóságos békességre való hajlandóságot kiséprett. Szapolyay tehát sebes postát küld István után ezzel a parancsolattal: Maximilián király előtt azt tegye fő pontnak, hogy a két fejedelem birodalmának egymástól elválasztó határa a Tisza legyen. Maximilián, a ki már akkor jól tudta a szatmári egyezést, mivel annak cikkelyeit kétség kívül maga adta volt Schwendinek szájába, azt felelte, hogy Ő azon semmi változást nem kivan tenni. István azt kérte ki, hogy szabad legyen neki egy sebes postát Szapolyayhoz bocsátani, a ki tízenkét nap alatt választ hozzon. Hozott is, de olyat, a mely bátor más szókba volt pólyálva, semmit egyébét az előbbeni kívánságnál, magába nem foglalt Maximilián, a ki a mint látszik a békességet igazán óhajtotta, ezt a tétovázást s szóval való játszást, csak csúfolkodásra magyarázta; azért is Istvánt őrizet, de méltóságához illő

tisztességes őrizet alá tette, melyben, noha a lengyel király is magát ő érette közbe vetette vala, mindaddig kellé neki ülni, míg Maximilián 1567. eszt. Veráncsics Antal püspököt Konstantinápoly ba akarná követségbe küldeni. Akkor pedig, mivel a budai basa szakállára mondotta, hogy Veráncsicsnak szabad menetelt nem adhat, s bátorságos átázást nem ígérhet, míg István fogságban tartatik, szabadon bocsátatott. Olyan Pathmosa volt két esztendő elforgása alatt ennek a nagyra termett férfiúnak az ő fogháza, melyben ő ezelőtt szerzett tudományát a legjobb régi s új könyvek olvasása által a bámulásig öregbítette, s különben is már elég messze terjedő kilátásainak határait sokkal ki-
lebb vetette, mint a mennyire a közönséges elmék szoktak elhatni.

Azután való időkbén, többé nem Istvánt, hanem Békesy Gáspárt küldözte Szapolyay Bécsbe az alku kedvéért, ki is midőn onnan 1570. eszt. Szent-Mihály havában a kötés pontjaival Gyula-Fehérvárra visszajött volna, azokra István olyan feltétel alatt eskütt meg, hogy Szapolyay szerezzé vissza neki Maximilián királytői Szatmárt és egyéb jószágait, melyet akkor Szapolyay neki meg is ígért; de csak hamar, úgymint 1571. eszt. 14. mart, történt halála miatt, nem teljesíthetett.

Szapolyay halála után az erdélyi főrendek Gyula-Fehérvárra gyűlvén, először ugyan Szelim török császárnak, azután pedig Maximilián magyar királynak, az ő halálát tudtára adják; egyszersmind mind a kettőnek azt is jelentvén, hogy ők magoknak új fejedelmet akarnak választani. Mind a két hatalmasság helybehagyta szándékjokat. Újra összegyűlnek azért a rendek pünkösöd havának 17. napjára Fehérvárra, és ugyanazon hónapnak 25. napján, Békesy Gáspárnak nagy ellenére, Báthori Istvánt fejedelemnek választják, és az ország szabadságainak megtartására és ótalmazására felesketik.

Legelső gondja volt az új fejedelemnek a Szapolyay hideg tete-meinek eltakarítása, azután kinek mit hagyott Szapolyay testamentomban, azt oda elvitetni megengedte. Nem is maradt a kincstartó házban legkisebb is az ő számára. Elküldötte török császár Szelimnek is, a mit Szapolyay annak hagyott vala; úgymint egy igen drága kantárt és nyerget; de a mellett elküldötte a tízezer aranyból álló esztendőnként való szokott adót is. Jó kedvvel fogadta Szelim a Báthori követeit, és azokkal együtt Mohammed agát, a maga kedves főmadarászmasterét, kétszáz lovassal bocsátotta vissza Báthorihoz. Fehérvárra 15. aug. érkezett az aga, kinek onnan egy mértföldnyire ment ki Báthori eleibe. Hogy összejöttek, az aga lóháton ülven, a Báthori számára urától hozott veres zászlót megcsókolta, és azt neki odanyújtotta, melyet Báthori hasonló csókkal vett kezébe. Így kísérte

be az aga a városba Báthorit, egészen palotájának kapujáig. Harmad nap gyűlést tartott Báthori, melyben az aga is megjelent; Báthorinak egynehány arannyal szőttés felsőruhát, egynehány paripát, egy fejedelmi pálczát és skófinmot adott ura nevében; az ott lévő több mint huszonöt fő urnák is ajándékozott egy egy öltöző ruhát, és azokat Szelim hagyásából a Báthorihoz való hűségre intette. — Egy csausz is jött vala az agával Báthorihoz, ki is azt jelentette neki, hogy a lengyel király a fényes kapunál arról panaszkodik, hogy Szapolyaynak azon kincsei, melyek a lengyel királyt illették volna, annak nem adattak által; azért is a nagyúr azt kívánja, hogy őt tudósítsák a felől, micsoda kincsek azok, melyeket a lengyel király keres? Atyjáról vagy anyjáról szállottak vala e azok Szapolyayra? vagy az ország jövedelmeiből gazdálkodás által maradtak e meg? mert ha ugyan az országból álló volt az a kincs, úgy nem akarja a nagyúr, hogy abból a lengyel király legkisebb részt is vegyen; sőt szükség, hogy az az ország szükségeire fordíttassék. Ezenkívül azt is parancsolja Szelim, hogy a Szapolyay testamentumának párját vagy mását Ő hozzá küldjék el. A rendek ezen dolog iránt azt az értelmüket nyilatkoztatták ki, hogy a mit már eddig a lengyel királynak engedtek is a Szapolyay kincseiből, azt is csak a jó békességért adták oda, mivel az egész kincs a régi magyar királyokról szállott Szapolyayra. Tizennégy nap múlva nagy ajándékokkal megterhelve bocsátotta haza Báthori magától az agát, mindazáltal mégis kevesellette az aga az ajándékokat. Megvárta volna, hogy az a huszonöt úr is ajándékozza meg őt, a kiknek ő egy egy arabiai köntöst adott vala; de Báthori Kristófon és püspök Forgách Ferenczen kívül, senki az ő ajándékát fel nem váltotta. Már ekkor felesküdt volt Báthori István a Maximilián hűségére is; esküvésében azt is ígervén, hogy mihelyt Maximilián kívánja, hivatalát leteszi, s Maximiliának minden várat odaenged. Az aga elmenetele után egy levelet küldött Báthori Maximiliánhoz, melyben a következő dolgokat kérte attól, hogy Erdélyben s Magyarországnak most ahoz tartozó részeiben minden törvényes dolgot ő végezhesen el, és a perlekedők az ő törvényszékéről ne vihessek a pert a magyar királyi táblára; mind azért, mert az sok költségbe kerülne; mind pedig azért, mert annál fogva a török udvarnak valami rossz következéseket szülhető gyanúra adathanék alkalmatosság. Továbbá azt is kérte, hogy az a pont és feltétel illendőképen lágyíttassék s mérsékeltesse, melynél fogva ő Maximiliának csak egy intésére s szavára is kötelessé tette magát a fejedelemségtől való megválásra; holott hiszen csak egy várnak kapitányát is min-

den igaz ok nélkül nem mozdítják el hivatalától. Ezenkívül azért is esdeklett, hogy az ő lehető vádolóinak csak egyik fülét nyissa meg Maximilián, másikat pedig az ő számára tartsa. Utolsó kívánsága ez volt: hogy az erdélyi fejedelem vagy vajda név mellé adjon neki Maximilián még egy más p. o. helytartó titulust is, annak bizonyosságául, hogy ő Magyarországnak is bírja némely részét. — Maximilián e négy rendbeli kívánságot tanácsosaival megfontolván s rázogatóván, azok közül az elsőt minden nehézség nélkül helybe hagyta. A másodikra nézve ilyen meghatározást tett: hogy Báthori halála után Erdély Maximiliánra vagy maradékira szálljon. Ezen határozásra pedig az adott alkalmatosságot, hogy Báthori a várak s erősségek kapitányait a maga testvérbátyjának Kristófnak hűségére is feleskette vala. Hogy ezt neki Maximilián szemére lobbantotta, azt felelte: hogy ő azt csak abból az előre való nézésből s vigyázásból cselekedte, hogy ha neki hirtelen halála történnék, lenne Maximiliának Erdélyben Kristófnak egy olyan híve, a ki a várak kapitányait az ő hűségében megtartóztassa. A mi az utolsó kérést illeti, annak így tett Maximilián eleget, hogy azután való időkben, a Báthorihoz utasított levelek háttára, ezt a titulust szokta írni: *Spectabili et Magnifico Stephano Báthori de Somlyó, Vajvodae partium Regni nostri Hungariae, Transilvanorum et Sicularum Comiti ac in certis ejusdem Regni Hungariae partibus, nostro Locumtenenti, fideli nobis dilecto.*

Mindent elkövetett Báthori, hogy nem csak a két császárnak, hanem a maga alattvalóinak is kedvét találhatná; mindazáltal a székek Szapolyay János Zsigmond alatt elvesztett szabadságaikat nem felejthetvén, magokat ő ellene felütötték. Mind levelei, mind követői által igyekezett őket Báthori józanabb s szelídebb gondolatokra bírni; de azok mind addig siettek a magok veszedelmére, míg azt aztán meg is találták; ugyanis 3. oktob. az ő gyülelész táborokat Báthori megverte, a harcz után pedig a támadás főbb eszközeit halállal büntette. Ugyanakkortájban egy csábító, a ki magát a moldvai fejedelem fiának hazudta, sok korhely betyárt lázasztott vala fel Erdélyben, kikkel Moldvába akart berontani, melyet Báthori megtudván, katonái által ezt a hitvány zsványokból álló haszontalan csordát is széyelriasztotta.

A mennyire a sok galyiba engedte, a polgári dolgok elintézésére is fordított Báthori gondot. Nevezetesen a levelesház, mely eleitől fogva egyházi személyek kezei alatt szokott volt lenni, most világi emberek gondviselésére bízta. Sok nyughatatlan órát okozott neki Békesy Gáspár, a ki magát szerette volna Erdély kormányán látni. Hiába idézte őt Báthori a rendek közönséges gyűlésére, mert oda el

nem ment. Ugyanazon gyűlés a török udvarnak fizetendő adó felvétele s összeszedése felől is megtette a szükséges intézkedéseket; azt is elvégezte, hogy Huszt várát vissza kell venni, annak mostani erőszakos bitorlóitól, Csáky Mihálytól s. a. t. Hogy Maximiliántól való függését azzal is megmutassa Báthori, ennek a gyűlésnek végzéseit hozzá elküldette. De a török udvarnál is tartott egy állandó követet, Gruj Pétert, a ki ott az ő dolgait kezén tartsa, és az ő ellene támadható gyanúkat idejében irtogassa. Ámbár pedig maga Báthori mindenkor igen buzgó fia volt a római anyaszentegyháznak, mindazáltal, mivel már akkor igen elszaporodtak Erdélyben a protestánsok, ő is kénytelen volt azoknak ott kedvét tölteni. Nevezetesen, minekutána Hebler Mátyás, a szász ekklezsiák superintendense meghalt volna, annak helyébe a birthalmi prédikátort, Ungler Lakácsot erősítette meg azon hivatalban 1572. eszt. 6. jol. Fehérváron kelt levele által.

Azonban Békesy Gáspár titkon és nyilván minduntalan fűrt faragott Báthori ellen a fogarasi várban. Hogy tehát valamimódon Békesy őt meg ne előzze, Bánflry Györgyöt egy alkalmas sereggel Fogarasra küldi, hogy Békesyt onnan vagy elevenen vagy holtan hozza elő hozzá; de Békesy az ostromot csak kevés ideig állván, 1579. eszt. a várból elszökött, és Maximilián királyhoz ment; Báthori pedig őt a megyesi diétán mint ország háborítót, számkivetésre büntette, és minden jószágától megfosztotta 1574. eszt.

Mikor ezek így folynak, a most említett esztendőben karácson hava közepe táján, a török császár Szelim meghal, és helyébe huszonhét esztendő fia Amurát fia, ki is országlását, a szokás szerént, őt testvérének, két mostoha anyjának, és egynehány basának megfojtatásán kezdi. Mind Békesy, mind Báthori, vetélkedve vadászták követeik által az új nagyúrnak kedvét s magokhoz való hajlandóságát. Azonban egy új hírt hoz Báthorinak Bornemisza Gáspár a kassai gyűlésről, t. i. hogy Békesy Magyarországon katonákat szedet, a kikkel Erdélybe szándékozik beütni, és ő tőle a vajdaságot elvenni. Ez a hír, a mely először csak pletykáságnak látszott, naponként kezdett bizonyosodni. Megkereste hát Báthori követe által segítségért a temesvári béget, annyival inkább, mivel tudta, hogy némely urak, a kiknek fekvő jószágai a Maximilián király birtokival határosak, Békesyhez szítnak. De az új nagy úrhoz is elküldötte Kendi Sándort 1575. eszt. elején, általa a maga megerősíttetését kérvén a vajdaságban, s egyszersmind Békesy útját is bevágni akarván. A fényes kapu válasza az lett, hogy a Békesy ellen való pártfogást Báthori csak úgy remélheti, ha az

esztendőnként való adót, ötezer arannyal neveli. Azonközben mindaddig fűtt a Békesy szándékozásának szele, hogy június végén valósággal el is indult Kassáról táborival Szatmár felé. Hogy ezt Báthori kémei által megtudta, mindjárt küldözi mindenfelé az országban a sebes postákat a nemességhez, azzal a parancsolattal, hogy a veszedelemben forgó hazának ótalmára mindnyájan fegyveresen siesse-
nek. Ugyanazon nap Rácز Pétert a fényes kapuhoz, Gyeröffy Jánost pedig Budára Hasszán béghez indítja segítségért. Olyan jó kedvében találta Gyeröffy a béget, hogy jóllehet az még eddig mindig a Békesy ügyét mozdította elő a fényes kapunál, még is most minden idő halasztás nélkül bizonyos száma népet parancsolt Báthori mellé.

Azonban Békesy Szatmárról elébbmozdul, és Dézs, Kosárvár, Németi, Apahidja felé Tordához száll. A mely nap Békesy Tordához érkezett, ugyanazon nap sok szép segítsége jött Báthorinak az uraktól s nemesektől Fehérvárhoz. A Székelyek Aranyos széke, mely tanácsosabbnak ítélte Báthorihoz tartozó hűsége mellett maradni, mint a Békesy történettől függő ígéreteinek hinni, nyolczszáz gyalogot küldött neki. Karánsebes és Lúgos vidékéről is háromszáz lovas és kétszáz pandúr vagy gyalog rácz érkezett hozzá. Más nap ezer lovas szász nevelte táborát, a ssebeni polgármester Helvig Ágoston vezérlése alatt. Jól tudván Békesy Báthori erejének naponként és szemlátomást való öregbedését, azon kezdett habozni, ha váljon egyenesen neki tartson-e vagy a széke-lyeknek azon hat széke felé vegye útját? a melyeket az ifjú Szapolyay szabadságaiktól megfosztot, és a kiket ő mostanában nagy ígéretekkel töltött vala be. A székelyek az alkalmatossággal élni akarván, csakugyan hogy teljességei ok nélkül ne láttassanak elpártolni Báthoritól, azt izenik' neki, hogy ők Békesyt oda hagyják, és neki a parancsolt segítséget elküldik, csak hogy ő is adja vissza nekik Szapolyay által elvett szabadságaikat. Báthori azt felelte: illetlen dolog az, hogy ők a magok törvényes urának törvényt szabnak, minekelőtte még szabadságuk visszanyerésére magokat méltókká tették volna, azért is az ő kívánságukra nem hajolhat, sőt ha a Mindenhatónak segedelme által mostani szomorú körülállásain diadalmaskodhatik, azon lesz, hogy a székelyekkel ezt a nyakasságot megkerültesse. Már ekkor minden titkolódzás nélkül Békesyhez kapcsolták magokat s székelyek, annyival inkább, mivel Békesy azon fogadozott, hogy markában vagyon Maximilián királyi levele, melynél fogva szabadságaik visszanyerése felől bizonyosak lehetnek, ha ugyan ő vele Báthori ellen ke-

zet fognak. Valóban nem is lett volna bolondság, ha Békesy akkor mindjárt melegeben Báthorira indult volna, mert sokkal jobban szaporodott az ő tábora, mint Báthorié; azonban több ágyút dönthetett meg. De nagyobb lélekkel s hadi okossággal állott ki Báthori a csatamezőre, mint erővel. Elindul tehát Fehérvár alól, és Torda felé nyomni Békesyre. Alig haladt egy mértföldnyire, Tövis nevű mező városhoz, mikor egy előre bocsátott kéme azt a hírt hozza neki, hogy Békesy is ugyanazon nap szedette fel a sátorukat Torda alól, és a fehérvári utat elmellőzvé, az Aranyos vize mentében, Marosvásárhely felé nyomakodik. Ezt az ő útból való kicsapását s félreccsavarodását noha sokan félénkségre magyarázták; de nem kis szeget ütött az a Báthori fejébe. Ugyanis Ő méltán úgy gondolkodhatott, hogy ha eddig kétséges lett volna is a Békesy győzelme, de mámost bizonyossá változhatik, ha a székelyekkel magát egyesítheti. Az is ide járult, hogy Békesy útjában városoként s falonként, minden fegyverfoghatót zászlója alá hajtott Oda húzta a nemeseket is, a kik még eddig Báthorihoz nem mehettek. Aznap este Békesy ugyan Radnóthoz közel, Kutyafalva nevű falucskának ellenében, Báthori Enyednél, a tinódi mezőn, más nap pedig Békesy Nyáradtónél, Báthori Kocsárdnál telepedett meg. Akkor éjjel kicsinyben múlt, hogy Báthori végképen meg nem romlott. Ugyanis az ő táborát néminemű oka nem adható rezzenés zavarta meg, úgy hogy nem kis munka volt azt neki s hadnagyainak a szélyelszaladástól megtartóztatni. Az ellent nem állván, azután is mindenkor inkább megtámadólag, mint ótalmazólag kívánt lenni. Azért is a következő napon Hadrévig mozdult előbb, a mikor ellenben Békesy Nyáradtónél veszteglett, magához a székelyeket várván, a kik el is jöttek oda hozzá kétezerén. A Békesy hatalmának ilyen szembetető nevedése méltán rémulést okozhatott volna Báthorinak, hanem ha ő hozzá is el nem érkeztek volna, egy felől ugyan Gyeréffyvel a budai törökök, más felől Géczy János a váradi katonákkal, harmadik felől pedig a havasalföldi vajdától kétszáz könnyűszert szilaj vitéz. Akkor mindjárt feltette magában, hogy holnap Békesyt Nyáradtónél felkeresi, a minthogy azután való nap, feléje, Hadrév alól el is indult. Mintha ugyan megtudta volna Békesy az ő szándékát, ő is jó hajnalban felkerekedett Nyáradtó alól, és Báthori felé tartott. Mikor már Békesy a radnóti kastélyon túl haladt volna, oly közel esett Báthorihoz, hogy a két tábor egymást beláthatta, és már csak a Maros vize választotta azt el egymástól. Kik úszva, kik gázolva, egynehányan általmentek a Maroson a Báthori katonái közül, és a Békesy emberei közt egyne-

hányat levágtak. Maga Báthori is ágyúztatott a Békesy táborára; de abban semmi olyan nagy kárt nem tehetett. Azért is Dátos nevű faluhoz szállt, hogy onnan táborát a Maroson általszállíthassa, Békesy pedig Radnóthoz visszament. — Báthori dolgához látott, és egész táborát általvitte a Maroson, még pedig a mi csudálatos, Békesynek minden ellenállása nélkül, a kinek pedig mind szükséges, mind könnyű lett volna ezt az általkelést vagy egészen meggátolni, vagy legalább Báthorinak sokba keríteni. Hogy általment Báthori a vizén, Békesyhez csak közel állapotodott meg, és táborának hadirendbe való állításához látott Ágyú mestere florenczifí, Cinna Raphael volt, a kinek tanultságához s tapasztaltságához ámbátor mind ő, mind mások sokat bíztak, mindazáltal Báthori mindeneket maga szemével akarván látni, az ágyúkat maga kezeivel is igazgatta, és maga tette meg a rendeléseket hol? mikor? s micsoda renddel kelljen azokat kisütögetni. Mikor már mindenek készen volnának, csak halkal s lassú lépésekkel indul Békesy felé. Nem sok ágyúszót vártak a Békesy katonái, s magokat mindjárt hátra kezdték vonni, melyet úgy látszott abból a czélből cselekedtek, hogy a Báthori lovasait az ágyúktól s a gyalogságtól elcsalhatnák, azután rajok visszafordulván, azokat elnyomhatnák. De sokkal vigyázóbb volt Báthori, mint sem azt észre ne vette volna, azért is mindent a maga helyén parancsolt maradni, és táborát meg nem szagatta, hanem annak egész testével nyomult a szaladok után, és azokat ha kevés kártétellel is, mindig ágyúztatta. Néha ugyan eresztett ki egynehány csoportot is, hogy azok az ellenséget kapkodják, csipkedjék, boszantsák és ha lehet derék ütközetre vegyék, azonban hogy hálóba ne kerüljenek, azokat magától messze nem bocsátotta. Más nap, mely vasárnap volt újra közelebb mozdul a Békesy táborához, azt helyéből kimozdítja, és a szent-páli kastélyig hátráltatja. Itt mintha valami qj lélek szállotta volna meg a Békesy táborát igen bátran állott szembe Báthorinak, hogy neki egynehány csoportja már hanyatlani is kezdett s mikor Gyulaffy László igen mérgesen bevágja magát az ellenség közé, a harczt megújítja, és mindaddig vitézül viaskodik s vagdalkozik, míg egyszer mind a huszárokat, mind a gyalogságot visszatolja. — A második seregnél tartózkodott maga Békesy a főbb urakkal. Erre maga ütött Báthori, még pedig olyan tűzzel és olyan szerencsével, hogy azt kevés idő alatt futásra iramtatta. A harmadik és tartalék sereg, látván a többieknek sorsát négy ízben csapott, még pedig igen hevesen Báthorival össze, de csakugyan mind a négyszer hátat kellé neki fordítani Egy híd és töltés volt által a Maroson, melylyel annak vize keskenyebb csator-

nára és folyóra volt véve, az ott lévő vízi malmokra nézve. A Békesy futó táborának nem volt egyéb szabadulásra vezető útja ennél a töltésnél. A nagy tolongás közben sokan hullottak arról a vízbe, kik közül csak kevesen tarthatták meg úszásokkal életüket. Sokakat pedig a lapos helyekre, ingoványos posványoságra szorítottak Báthori katonái, és azok is nagyobbrészt minden fegyver nélkül veszttek ott el. Délelőtti tíz órakor esett az utolsó verekedés. Attól fogva késő estig vágták s fogdosták a futókat a győzedelmesek. A budai törökök sok rabbal s egyéb nagy prédával tombolva mentek haza. A legnagyobb mértékben forrott Báthoriban a boszúállás kívánsága, mikor az előkelőbb foglyok közül, talán még a győzelem helyén, Bartakovics Jánost, Zádorlaky Györgyöt, Baresay Gáspárt, Szakács Miklóst és Darlóczy Jánost felakasztatta; katonái közt pedig kihirdettette, hogy senki a pártosok jószágát magánál meg ne tartsa, a különben cselekedő azokkal egyformán fog büntettetni. Mindenek felett Békeévnék elfogását óhajtotta volna Báthori, azért maga ment annak Bethlen-váraig utána, de már akkor onnan Békesy Szatmár felé szaladt, és így csak a várral és az abban hagyott kincsesei kellett Báthorinak beérni.

Erőt vévén Báthori vetélkedő társán, aug. 8. napjára Kolozsvárra diétát hirdet, és hogy oda annál inkább bátorodjanak az urak s nemesek elmenni, azt ígéri, hogy a kik Békesyvel titkon vagy nyilván való egyetértéssel fognak közölök vádoltatni, azokkal nem erőszakkal, hanem törvényesen fog bánni. Minekutána összegyűltek a rendek, Báthori a pártosok megbüntetése iránt való kívánságát terjesztette azoknak eléjükbe. Azután előhozatta bilincsekben az előkelőbb és nagy nemből való foglyokat, és azoknak szabaddá hagyta, hogy magokat a mint tudják mentsék. Azok azt kívánták volna, hogy mivel a diétán lévők felperesek, azért is bírák nem lehetnek, tehát vagy Magyar- vagy Lengyelországból kell közbírákat hozni, a kik az ő ügyöket minden elő és idétlen ítélet nélkül vizsgálják s ítélik meg. De minthogy ennek a kívánságnak csak az idő húzása s vonása lett volna a célja, azt a rendek nem hallgatták meg, hanem az ő ügyeik rázogatózásához láttak. A kik közölök minden kétség kívül vétkeseknek találtnak, mind a már közben lévő foglyok, mind a kik Békesyvel Magyarországra kiszaladtak, mint felség ellen vétők, minden voksok által fejeik s minden jószágaik elvesztésére kárhoztattak s ítéltettek. De nagy kérdés támadt a felett: ha váljon a jószágtól való megfosztás kiterjedjen-e azoknak feleségeikre s gyermekeikre is? sokaknak visszatetszvé, hogy az ártatlanok a bűnösökkel együtt hordozzák a büntetést. Mindazáltal utoljára is csakugyan ab-

ban állapotott meg a dolog, hogy azok is, mint a szedett szőlő, mindentől megfosztattak. Írják hogy az ítélőmester nem olvashatta fel könnyhullatás nélkül ezt az irgalmatlan végzést. Minekutána a sentenzia felolvastatott, egynehányan ugyan gráciát nyertek, a többieknek pedig 8. ang. Kolozsváron reggeli nyolcz órakor fejüket szedték, kik közt voltak: Kabos Farkas, Barcsay Miklós, Bogáthy Gáspár, Ósy Miklós, Csanády János és Csányi Miklós. Ezeknek holttesteit délutáni három óráig temetetlen maradtak, akkor pedig a városban a mészárszék mellett ásták el azokat. Ugyanakkor a székelyek közül a támadás főbb eszközeinek orrokat, fülöket elvágatta Báthori, azután pedig közölök harmincznégyet Szamosfalvánál akasztófára függesztetett, azt mondván: ennek azért kellett úgy lenni, hogy ezek a maradékoknak legyenek intő tanúságul, hogy a kik szabadságot akarnak nyerni, arra nem a fejedelem méltóságának kisebbitésével törekedjenek, hanem a haza mellett tett hű szolgálataik által tegyék magokat érdemesekké. Azonközben a kivégzetteknek sok arany s ezüst edényeiket, drága ruháikat s. a. t. hordották elő Báthori lábaihoz. Az ő ábrázatától könnyű volt kiolvasni, hogy ha az ott lévő urak valamit kértek volna magoknak azon drágaságokból, azt tőlök meg nem tagadta volna, de mivel azok legkisebbet sem kívántak, haditszjtjeit hívatta elő, és mindenben azok osztoztak meg. A többi foglyokat, a kik fővételre nem büntetettek, tömlőczre hányatta, és azokat idővel elbocsáttatta. Hasonlóképen büntetés nélkül maradtak azok is, a kik Magyarországra vették vala magokat, nem csak, hanem sokan közölök jószágait is visszanyerték. Így tehát csakugyan adta Báthori ebben a dologban kegyelmességének is jeleit, noha a mint a felébb mondottakból megtetszik, némelyekben kelletnél nagyobb keménységet mutatott. De az efféléket az akkori időnek, példákknak, szokásoknak, vélekedéseknek s törvény hibájának is lehet tulajdonítani, mert akkortáiban s azelőtt sok történt ilyen s nagyobb is. Török császár Amurát magának tulajdonítván a csendesség visszaállítását, az esztendőnként való adót ötezer arannyal szaporította; váltig — de haszontalan magasztalván Báthori ő előtte az előbbeni császároknak engedelmisségét s lágyságát. Szomorú emlékezetét hagyta ez az esztendő Erdély- s Magyarorszában azzal is, hogy a döghalál még sokkal több szülőt s atyafit fosztott meg szerelmeseiktől, mint a fegyver.

Mikor ezek is folynának Erdélyben, Henrik a lengyelek királya, csak négy hónapig tartott uralkodása után, a közelebb múlt 1574. eszt. Szent-Iván hava 18. napján, Krakóból alattomban kimegyen, és nagy sebességgel hazájába Franciaországba haza utazik, hogy ott a

kilenczedik Károly kimúlása által üresen maradt királyi székbe üljön. A magokat megszegyenlett s neki búsult lengyelek, ebben az 1575. eszt. pünkösd havának 12. napjára, Stezicza városába, oly véggel diétát hirdetnek, hogy oda azon napra Henriket meghíjják, ki is ha ott akkorra megjelen, őt továbbra is magok királyának fogják ismerni; ha pedig el nem jönne, akkor ő róla a lengyel király nevet levegyék; a minthogy Henrik a mondott napra el sem jött; azért is a lengyelek 15. jul. a magok királyi székét, szinte olyan üresnek hirdetik ki, mintha Henrik meghalt volna; azonban Mindszent-havának harmadik napjára, Varsóba egy más diétát rendelnek, a király választása végett.

A mely nap ez a Henrik lengyel királyságra koronáztatott vala, talán épen azon nap egy Zborovszky Sámuel nevű lengyel főember, egy más Vapovszky András nevű előkelő lengyel arat, valami viszálykodás alkalmatosságával megölt, mely miatt való féltében hazáját elhagyta, és magát a Báthori udvarába vette, hol mind addig ott mulatott, míg a megölt urnák testvéreit annyira megengesztelte, hogy azoktól magának szabadságot nyert a bántódás nélkül való hazamenetelre. A Báthori emberségének becsülésétől egészen általjárva, és az ő test s elmebeli ritka talentumainak csudálása által megigézve ment haza Zborovszky Lengyelországba. Mind sok más főrendi, mind kivált a testvére Zborovszky Péter, krakói palatínus előtt, csak nem az elragadtatásig dicsérte annak erkölcsi szép tulajdonságait, hadi tudományát, igaz lelkűségét, állhatatosságát, kegyességét, magamérséklését s. a. t. Igen nagyon segítette az ő beszédét a hihetőség grádicsain felebb-felebb emelni, Báthorinak Békesyn mostanában nyert győzelme, melynek hire akkor, messze tartományokra kiterjedt.

Mindezek s több ezekhez hasonló okok, arra bírták a már említett krakói palatínust, hogy Báthorit a lengyel királyságra juttatni igyekezett; annyival inkább, mivel az országnak akkori fogas környülállásai, a kormányra, egy ilyen sok ajándékkal ékeskedő férfit s nagy embert kívántak. A palatínus tehát visszaküldi Zborovszky Sámuel Erdélybe Báthorihoz, és általa tudtára adja, mely sok ismerője s tisztelője vagyon a lengyelek közt az, ő nevének, virtusainak s tökéletességeinek; azért hát éljen az alkalmatossággal, és követe által a nem sokára beállandó varsói diétán, a több arra vágyakodó között, ő is sürgesse a lengyel koronát. ígérte is a palatínus, hogy mind maga, mind a lengyel tanácsban lévő atyjafiai által, as ő kívánságának teljesedését fogja előmozdítani Bizott Báthori, s méltán is bizhatott, Zamoiszky János nevű főlengyel úrhoz, a kivel Páduában tanulása-kor, szoros barátságot vetett vala. Nem mellőzte hát el a magával

kínálkozó szerencsét, hanem a rendelt napra Sulyok Imrét Varsóba küldötte; de a kinek minden haszontétel nélkül kellett onnan arához visszafordulni; mivel a diéta csak egy nap tartott, és a király választása karácson havára tétetett által.

Megértvén Báthori a választás idejét, a maga udvari orvosát, Blandratra Györgyöt küldi Varsóba, ilyen parancsolattal: hogy ha a lengyelek Maximilián császárt s magyar királyt választandják magok királyának, az ellen legkisebbet se mozdítson se ne szóljon; de ezen kivül akárkivel is szembe menjen. A török császárt sem felejtette el Báthori az iránt követe által megkeresni, hogy az őt a lengyeleknek ajánlja, azt ígértvén annak, hogy ha ő célját elérheti, tehát azt a szövetséget, melyet a lengyel köztársaság a török udvarral kötött, állhatatosan meg fogja tartani, melyet pedig akárki más, a ki ő kivüle lengyel király lenne, nem fogna cselekedni. Azonban Blandrata megjelen a varsói diétán, és a többi herczegek s királyok követei között, ura kívánságát ő is a rendek eleibe terjeszti. Olyanok is voltak a lengyel urak közt, a kik azt vitatták, hogy piasztnak, az az lengyel nemzethöl valónak kell adni a királyságot. A sok szó beszéd között egyszer feláll egy nagy tekintető lengyel ur, és Báthori mellett egy hosszas és fontos beszédet tart, melyben a többi közt ezeket mondotta: Ámbátor kívánatos dolog volna, hogy az Izrael népe példája szerént, mi is hazánkfiát válasszunk királyunknak; de mivel abban meggyőzhetetlen akadályok gördülnek ez idő szerént élönkbe; legtanácsosabbnak ítélem, hogy egy külső fejedelemről gondolkozzunk, kik közül én Báthori Istvánt találok legalkalmasabbnak. Nagy és régi familiájáról, igazság szeretetéről, mértékletességéről, jó katonaságáról, jelesen viselt dolgairól, az országlás mesterségében való jártasságáról s gyakorlottságáról s egyéb virtusairól, ő mindnyájunk előtt ismeretes. Bizonyára nem tartok szabadságaink elnyomásától, ha őt választjuk királyunknak. Nem látom ki alatt állhatnánk inkább meg a törököknek s oroszoknak, mint ő alatta. Azt is méltó számba vennünk, hogy ő még mind e mai napig nőtelen és vallásunkon való. Két nehézséget görditnek ugyan némelyek ő iránta élömbe. Első az, hogy nyelvünkön nem tud beszélni. De ugyan melyik az, a többi fejedelmek között is, a kik koronánkat kérik, a ki nyelvünket értené? Én ugyan őt soha se láttam, annyival inkább vele nem besiettem; de a kik őt közelebbről ismerik, mindazoktól azt hallom, hogy nyelvünkéből sokat ért, deákul pedig igen szépen tud, mind beszélni, mind írni. Németül, olaszul is jól tud, ezen három nyelv közül pedig, alig van olyan valamire

való lengyel, a ki ne értené valamelyiket. — Másik akadály az: hogy ő Erdélytől a töröknek adót fizet. De azt kell meggondolnunk, hogy ez nem az ő hibája; mert ő ezt a szokást már úgy találta, mikor fejedelemmé lett s. a. t.

Azonban Berzeviczy Márton is egy levéllel Varsóba érkezik Báthoritól, melyben az volt megírva, micsoda feltételek alatt akarja felvállalni a királyságot. A levél foglalatját Berzeviczy és Blandrata mindjárt közlik a diétával, melynek ez volt a vejeje: Báthori ígéri magát az ország szabadságainak, törvényeinek, szokásainak illetlen hagyásaira; adósságainak kifizetésére; az oroszok által elfoglalt tartományoknak visszavevésre; a török szövetségnek megtartására; a tatárokkal való békességre; az ország határainak megerősítésére; minkeelőtte maga Lengyelországba menne, oda kétszázezer forintnak az ország szükségeire való elküldésére; a hadakozásoknak maga személyében való viselésére; és a tatár fogságban szenvedőknek kiváltására. Ugyanakkor érkezett a diétához a török császár, melyben másokat is ajánlott ugyan a nagyúr királynak, de Báthoriról is tett említést. Felolvastatván a nagyúrnak levele, sokan hajlottak a rendek közül Báthorihoz; de mivel a gnesznai (gneseni, gnieznoi) érsek, a diétán ott nem volt, sőt egy más gyűlést tartott; csak halkai s tapogatva kívántak a dologban előbhaladni. A hasonlásnak kimenetele az lett, hogy a gnesznai érsek ugyan a maga követőivel Maximilián császárt s magyar királyt kiáltatta királynak; a varsói diéta pedig 14. decz. a néhai első Zsigmond lengyel királynak már igen koros hajadon leányát, Annát választotta lengyel királynévá, és Báthorit annak férjévé. A Báthori eleibe adott feltételek ezek voltak: Báthori vegye feleségül a már mondott Annát, ha pedig Anna mostanában vagy meghalna, vagy a házasságtól idegenkednék, nygis megmarad a királyi méltóság Báthorinál; ki is erősítse meg mind a régi mind a közelebbi Henrik király alatt hozott törvényeket; az ország bátorságára szükséges ezer lovas és ötszáz gyalog katonának számára minél hamarabb zsoldot adjon; külföldi segítő sereget soha a rendek jóvá hagyása nélkül az országba be ne vigyen, se pedig az országból más-hova zsoldosokat ne bocsásson; a közelebb jövő 1576. eszt. 13. január. Andrejow (Andrzejow, Jendrziejow) városában tartandó közönséges gyűlésen, mind ezeket a pontokat, mind azokat, melyeket Berzeviczy Márton hozott vala, Báthori esküvéssel erősítse meg, akár maga személyében, akár követei által; addigis pedig mind a két rendbeli czikclynek Blandrata és Berzeviczy neveiket írják s pecséteiket üssék alá.

Mindezekre minden halogatás nélkül örömezt reállottak urok

nevében Blandrata és Berzeviczy, és a mi magoktól kívántatott, azt is véghezvitték 14. dec. 1575. ész. Mindjárt más nap felemelték Annát a lengyelek a királynéságra, ki is könnyhullatások között vállalta azt fel, látván a nemzetben a király választása felett való vilongást.

Hogy a gnesznai (gneeni, gnieznoi) érsek Báthorit megelőzhetné, Maximiliánhoz követeket küldött, hogy sietve jöjjön Lengyelországba, és a királyságot vegye fel; a kik ellenben Báthorit választották királynak, levelek által arra kérték Maximiliánt, hogy sem az érsekhez, sem annak kevés választó társaihoz ne támaszkodjék, s azoknak szavára Lengyelországba ne induljon; más felől pedig igen pompás követséget küldenek Báthorihoz az ő meghívására. Ezzel a követséggel az érsek is elküldötte Báthorihoz egy atyjafiát, általa őt arra intvén, hogy ne engedje magát megcsalattatni, hanem otthon maradjon, annyival inkább, mivel jól emlékezhetik reá, hogy ő maga olyan parancsolattal bocsátotta vala el a minap Blandratát, hogy ha a lengyelek Maximiliánt választandják királynak, abban semmi gáncsolat ne tegyen. Maximilián is parancsolt a szatmári kapitány Tieffenbach Kristófnak, hogy menjen Báthorihoz, és próbálja őt arra bírni, hogy a lengyel királysághoz való jósaról mondjon le, melyre hogy annál inkább reávegye Báthori magát, Szatmárt és Nagy-Bányát örökösen neki ígérte. — Báthori azt felelte Tieffenbaehnak: hogy neki gyalázat és alacsonyág volna azt a méltóságot magától önkényt lerázni, melyet minden maga utána való járása nélkül mntatott neki a bölcs isteni gondviselés; azért is ő meghatározott szándékkal vagon, hogy minél hamarabb Lengyelországba menjen, és ott agy országoljon, hogy a lengyelek ae ő választását soha meg ne bánják. Egyébiránt ő neki Maximilián jószágához teljes bizodalma vagon, és a maga hatalmával oly mérsékléssel fog élni, hogy Maximiliánnak soha legkisebb méltó panaszra is okot ne adjon. Ha pedig őt valaki fegyverrel támadná meg, kötelességének fogja tartani magát s méltóságát élete vesztével is ótalmazni. Mindazáltal az Andrejowban (Andrzejow, Jendrziejow) tartandó diétának újabb végzésétől függesztette fel Báthori az egész dolgot. Úgyis látszik, hogy ha Maximilián a Lengyelországba való menetellel sietett volna, Báthorit onnan kirekeszthette volna; de mivel azt elmulasztotta, a kik eddig ő mellette voltak, azok is jobbadán Báthorihoz állottak, és az ő választását, az andrejowi diétán, a többiekkel együtt megerősítették; Maximiliánét pedig haszontalannak ítélték.

Báthori azt megtudván, hogy az andrejowi közönséges gyűlés ő reá nézve jól ütött ki, 1576. ész. január. 28. napjára Meggyesre dié-

tát hirdet az erdélyi rendeknek, s ott azoknak a maga lengyel királyságra lett hivattatását tndtokra adja, és azoknak maga helyébe testvér bátyját, Báthori Kristófot ajánlja fejedelemnek, örvendettek a rendek az ő szerencsésén, és Kristófot fejedelemnek választják. Vége lévén 8. febr. a meggyesi diétának, Báthori onnan Gyulafehérvárra megyén, és a napságtól fogva magát Lengyelország választott királyának írja s nevezeti. De a mellett az erdélyi fejedelmi titult is megtartotta, hogy annál nagyobb legyen az ő tekintete, és hogy annál fogva többet használhasson Erdélynek, mind a török nd varnál, mind másutt, és Erdély dolgaiba ezután is szólója s befolyása lehessen; a minthogy azután is mind holtig a nagyobb dolgokban szóló leveleket maga szokta megerősíteni.

Mindeneket elintéztvén s jó karban hagyván, egy régi, próbált négy ezer magyar vitézből álló sereggel, a lengyel követekkel és számos nagy nemből való erdélyi urakkal, tavaszra kelve, elindul Fehérvárról az Ojtoz (Ojtos) felé Lengyelországba. A Moldvát Lengyelországtól elhasító Pruth vizénél várták őt az ő eleibe kirendelt főbb lengyelek, és az illendő üdvözlés után őt Szniatin (Sniatyn) városába kísérik. Onnan Krakó felé mozdult; de valami változása történvén, a húsvét ünnepét a mogulai monostorban töltötte, a honnan nyolczad nap múlva kíserte őt be az örvendező sokasága krakói várba; a holott is, minekutána az említett Annával, M is ő nála tíz esztendővel vala idősebb, összeeskettetett volna, őt a knjáviai (m. k. wladislawi) püspök, a Szent-Szaniszló templomában 1. maj. megkoronázta. A koronázás után egy hathatós beszédet mondott a püspök ő előtte, melyben őt főképen a lengyel szabadságnak megtartására serkentette. Hasonló velős beszéddel felelt Báthori, melyben a többek közt ezen igéket mondotta: Minekelőtte ti engemet ezen tartományba hittatok volna is, soha én az eledelben s ruházatban szükséget nem láttam. Tisztességes szüléktől származván, mindenkor szerettem magam szabadságát, melyet ezután is meg kívánok tartani; azért is nem úgy akarok uralkodni, mint valami képzelt vagy festett, hanem mint valóságos király, a ki a jóknak jó, a roszaknak pedig rosz fogok lenni.

Ezen koronázási diétán, mind maga Báthori, mind a főrendek, fő gondjoknak tartották, hogy ő a királyi székben megerősödjék. Mert jöllehet szemlátomást és naponként fogytak a Maximiliánhoz ragaszkodók; mindazáltal nem megvetendő volt azoknak száma. De még azt sem lehetett tudni, miképen fog a dologhoz a német-birodalom szólani. Benn az országban pedig a gnesznai (gneseni, gnieznoi) érsek egyszersmind ország primása, igen álhatatos volt Maximilián mellett

és hiába próbálták őt Báthorihoz vonni. Azértis Báthori arra határozta magát, hogy az ellen fegyvert fogjon; a minthogy minekutána Landskron várát megvette volna, magát az érseket is Lowicz városában fel akarta keresni. Az érsek is szedetett vala egynehány katonát Szi-léziában valami atyjafia által; de azokat Báthori egy tiszte által szélyel-verette; a fogságba esteket a kamimeki (kamenecki, kamieniecki) erősséghez küldötte dolgozni. Mikor már látta az érsek, hogy többé nincsen mihez és kihez vetni hátát, nem várta az utolsó szükségét a erőszakot, hanem Varsóba ment Báthorihoz, és ott az ő szükségére felesküdt. Ugyanott meghódoltak, s aláadták neki magokat a litváni nagy herczegség lakosai is, melylyel azt nyerték, hogy Báthori is hiteadásával erősítette meg az ő szabadságaikat, és királyi szavával ígérte nekik meg, hogy az ő jósaiknak s törvényeiknek semmi ártalmára nem fog az lenni, hogy az ő választatása, az ő akaratjok ellen lett. Ugyanazt cselekedték a poroszok is, kiknek országa még abban az időben a lengyel koronától függő herczegség volt. Utoljára csak Danczka (németül Danczig, deákul Gedanum vagy Dantiscum) városa maradt ebben a herczegségben, a mely Báthorit nem akarta uralni; azértis Báthori Marienburgba gyűlést parancsol, hogy Danczkának jövendőbeli sorsát ott meghatározza. Hogy elindult ezen gyűlésre, 2. sept. Marienwerder városában hált, és ott szokása ellen egy igen pompás vendégséget adott Mely sokan voltak arra hivatalosak, és micsoda sokan jelentek azon meg, onnan gondolhatni, hogy abban egyebek közt huszonnyolcz ökör, kilenczvenkét juh, háromszáz tyúk s kappan egyre másra, azáznolczvan lúd, három hordó só, tíz szalonna, egy hordó vaj, nyolcz cseber magyarországi jóféle bor, és nyolczvan hordó sör, s. a. t. fogyott el. Marienburgba eljutván, ott 24. sept. Danczkát pártütőnek és felségsértőnek hirdette ki; azután pedig seregét az ellen mozdította, és az úgy nevezett Werder vidékén fogott az ellenségeskedéshez. A danczkai köz-nép azt gondolván, hogy a városban lévő Szent-Domonkos szerzetesei valami egyetértésben vágynak Báthorival, azok klastromának esett, és azt dúlni kezdette; de a tanács az összetódult sokaságot leültette. Mikor már nem csak sok más épületet, hanem egynehány templomot is felégettek volna a lengyelek a mondott vidéken, a danczkaiak reá vették magokat, hogy követeik által Báthorinak a királysághoz szerencsét kívánjanak, és magokat az engedelmesség ajánlásának eddig lett halasztása alól mentegessék; de a kujáviai (m. k. wladiszlawi) püspök és a sandomiri vajda ezt a munkába vett békességet meggátolták. Nem kis kedvetlenséget okozott Báthorinak a Thorn városában (ártott diéta is, mely csak lármából és czivódásból állott. Azok a kik

azelőtt Maximiliánnal tartottak vala, nem felejtették, hogy Báthori az ő akaratjok ellen ült a királyi székbe; azoknak pedig a kik őt oda ültették, megeléghetetlen kívánságaik voltak, és azt akarták volna, hogy a király csupán csak az ő czérnájok által rángatható s mozgatható báb legyen az ő kezeikben. Mindazáltal csakugyan megengedett ott neki, hogy a tatárok s a danczkaiak ellen a nemességet felültesse; a poroszok pedig hatvanezer forintot Ígértek neki ajándékba. Ezen diéta alatt jöttek vala ugyan ő hozzá követek Danczkából Thornba; de mivel más oldalról kivilágosodott, hogy Danczkába új hadi nép ment; Báthori a követeket fogságba tette, és magával Brombergbe vitte; a holottis 1577. eszt. új alkuba bocsátkozott velők; de mivel azok akkoris nyakasán viselték magokat; egyet ugyan haza bocsátott a birrel közölök, a többi hármat pedig őrizet alatt Lanczozba (Lenczy, Lenczycz?) küldötte.

Mindezekben a danczkaiak meg nem ijedtek, mivel minden hadakozáshoz kívántató dolgoknak bőviben voltak. Egy Winkelbruck János nevfi tanult s híres vitéz volt a városban lévő őrző seregnek kapitánya. Ennek tanácsa ellen azt végezték a danczkaiak, hogy az egész őrző sereg Zborovsky Jánosra menjen, a ki három ezere magával Dirsau (Dirschau) nevfi városnál állott. Tizenkétszáz fegyverbe öltözött lakos, de sok más fegyvertelen pór is elment Zborovskyra az őrző sereggel, a kik a nyerendő prédában részt kívántak venni. Hogy ez a sokaság a Lubsau (Lubschau) nevű tóhoz ért, abból két ezerén a tón nagy munkával általmentek, és Zborovskyt 17. apr. megtámadták; de a ki őket oly bátran s mérgesen fogadta, hogy nekik magokat egykevéssé vissza kellett vonni. Ezt látván azok, a kik a tónak másik partján maradtak vala, futásra veszik a dolgot, melyet hogy ama csatázok észrevettek, annyira megrémültek, hogy ők is fegyvereiket elhányták, és a merre bátorságosabbnak gondolták, nyakra-főre szaladtak. Minthogy pedig ilyen helyre vezető ut nem volt egyéb, hanem egy rószt híd és egy keskeny töltés, a tolokodás közben még többen hullottak s fűltak a tóba, mint a mennyien fegyver által estek el. Minden ágyúik, málháik s hadi készületeik odavesztek a danczkaiaknak, elesett harmadfélezer ember, kilenczedfélszázat pedig elfogtak. Mindazáltal mivel Zborovsky ezt a tökéletes győzelmet nem fordította mindenképen a maga hasznára, időt s módot találtak a danczkaiak egy új hadi erő kerítésére, és újra alkudozásba bocsátkoztak Báthorival; de mivel össze nem férhettek, Báthori tizenegyezerből álló táborral ment ő ellenök, Szent-Iván havában, melylyel a hegyekre szállott, és onnan szóratta a városra az ágyúgolyóbisokat a darab kö-

veket, ő tett itt első próbát a tüzes bombákkal, melyeket csakugyan ő talált fel legelőször. A Münda (Weichselmünde) ostromlását Wejher nevű őbesterre bízta, de azt az őrző sereg 3. jul. jókor reggel ál-mából felverte, és annak a lubsai (lubschani) kárt visszaadta. Ezen kár után, minthogy nem volt Báthorinak annyi hada, melylyel Danczkát minden oldalról bezárhatná, a várost odahagyta, és minden erejét Mflnda ellen fordította; de azzal sem boldogulhatván, 6. sepi alóla táborát a Marienburgi Werderbe indította, onnan pedig a sereget szélyelbocsátotta. Végre aztán némely németországi berezegek közbenjárására, kegyelmébe fogadta Báthori Danczka városát, és annak minden falait 11. sept megerősítette, ilyen feltétel alatt, hogy a danczkaiak fizessenek Oliva városa felépítésére, melyet ők a had kezdetekor felégettek vala, húszezer, Báthorinak pedig kétszázezer forintot. Hogy pedig olyan könnyen reálett Báthori a Danczkával való békességre, azt főképen a livóniai (liefiandi) berczesség foglyos környulállásai okozták. Ugyanis mihelyt ő megkoronáztatott, valamint más szomszéd hatalmasságokhoz, úgy mindjárt ahoz a Bazilovics (Wasziliowics) Ivánhoz vagy Jánoshoz is, az oroszok nagy hercegéhez, a ki legelőször ruházta magára az orosz uralkodók közt a ezár nevet, követeket küldött, annak barátságát s jó szomszédságát kérte, és a mi kérdésben forgó dolgok volnának Lengyel- és Muszkaország (Oroszország) közt, azoknak szép móddal leendő eligazását egész szelídséggel ajánlotta. Iván akkor hasonló szelídséggel azt felelte, hogy noha ő azt hallotta, hogy a lengyelek Maximiliánt választották magok királyának, mindazáltal Báthorival is jó egyetértésben kíván élni; azért is illendőnek ítéli, hogy a régi szokás szerént egymáshoz követeket küldjenek, addig is pedig mind a két fél egymás megbántásától magát tartoztassa meg. Báthori ennek a válasznak megörülvén, a thorni diéta megegyezéséből más rendbeli követséget küld Ivánhoz békesség csinálásra, maga pedig országának dolgaira függeszti elméjét.

Azonban mikor éppen Báthori Danczkával küszködnek, és minden erejét az ellen fordította volna, Iván élni akart az alkalmatossággal, és a holsteini herceget Mágnust egy sereggel Livóniába (Lievland, Liefland) küldötte Szent-Jakab havában, ki is ott némely várakból s városokból a lengyel őrző katonákat kiűzte, és magát Venda (Wenden) városában Iván czártól függendő királynak kikiáltatja. Mindezekre azért mehetett Mágnus könnyen és rövid idő alatt, mert a lengyel királyi helytartó Eodkizwicz János nem volt otthon Livóniában, azonkívül a várakat őrző seregek nem csak az hogy gyengék voltak, hanem zabolátlanságaik által a föld népével

magokat igen megmutatták, és azelőtt gyűlölségbe hozták. Azonban Mágának az volt feltett célja, hogy Iván czártól elszakadjon és Báthorival kössön örökös szövetséget. De nem tarthatta szándékát Ivántól titokban, azért is Iván egy nagy táborral hirtelenséggel Livóniába berohan, Marienhaus, Sositten, Lundsén, Düneburg (Dünaburg), Kockenhaus (Kockenhausen) várait megveszi, Aserót (Ascherade) városában, a hova a rémulés miatt a környékről is sok ezerén vonták vala be magokat, minden fegyverfoghatét levágot, az asszonyokat s leányokat pedig tatárainak adja a fertelmeskedésre. Onnan Venda alá száll, a hol Mágán mulatott. Maga ment ki Mágán a dühösködő Iván eleibe, hogy annak lábaihoz borulva, télét a városnak kegyelmet kolduljon. Mikor látná a várba szorult nép, hogy a czár Mágánust nem csak szitkokkal, hanem veréssel is fogadja, kétségbe esvén, a föld alatt való üregekben a puskaport meggyújtja, mely felvetődvén, igen sok mind két nemű embert vitt Iván kardja elől a más világra. Ott veszett el akkor a livoniai nemességnek színe és virága. Minekutána Vendát (Wenden) és ahoz közel Bumburgot elfoglalta Iván, már majd egész Livónia kezében volt, Bevál (Bével), Biga és más igen kevés várat kivévén. Azzal visszamegyen Iván a maga országába; útjából pedig levelet ír Báthorihoz, hogy Livóniának hagyjon békét, sőt ugyanazon levélben a maga ősi jusait egész Prusziáig (Poroszországig) kiterjeszti. Azonban Báthori követei, a kiket a thorni diéta hírével indított vala Ivánhoz, útjokat félbe nem hagyták; sőt most Báthori sebes postát küldött utánok, hogy Iván előtt a maga által ígért s törvényül tett fegyvernyugvásnak ugyan maga által lett felbontásáról panaszkodjanak, s tőle elégtételt kívánjanak, más oldalról pedig vezérei által Vendát és Düneburgot a pálinkától lerészegedett orosz őrizettől visszavette.

Hogy pedig Báthori a rendekkel az Iván ellen folytatandó hadról annál nyomósabban értekezhetnék, a következő 1578. eszt. első hónapjára Varsóba diétát parancsol Minekelötte ez a diéta beállott volna, az a hír üti Báthori füleit, hogy egy Podkova János nevű alacsony nemből való, de igen nagy erejű oláh ember, a ki a ló patkókat széltere tudja ketté tördelni, sok kozákot szedett maga mellé, és azokkal Pétert a moldvai vajdát orozva megtámadta s országából kihajtotta. Ennek a békességháborító oláhnak megzabolázására egy sereget állít hamarjában Báthori lábra, azonban Erdélybe is ír a bátyjának Kristóf vajdának, hogy segítséget küldjön. El is küldötte Kristóf a maga másik néhai testvérének Andrásnak Majláth Margittól való fiát, az ifjú Báthori Istvánt egy csoport lovassággal s gya-

fogsággal, ki is a lengyelekkel magát összekapcsolván, Podkovát Nimirow városába szorította, elfogta és a bátyjához István királyhoz küldötte.

Eljövén a varsói diéta ideje, Báthori megkérdezte a rendeket, Iván ellen hadakozzon-e, vagy pedig a tatárok ellen? a kik mind máskor mind most, nevezetesen a diéta alatt is, a lengyel birtokban rosznl gazdálkodtak. A számosabb voks értelme oda ment ki, hogy ez idő szerént csak el kell nézni a tatárok erőszakait, annyival inkább, mivel azok az ellenök tett jó rendelések miatt, semmi olyan tetemes károkat nem tehettek; de az Iván ellen való had semmi halasztást nem szenvedhet. Meghatározatván az Iván ellen való habom, egynehány főembert választott ki a diéta, a kik ítélik meg, mennyi katona s pénz kívántassák annak folytatására. Ezek agy találták, hogy a mi a hadi költséget illeti, minden hold szántóföldtől egy forintot, és minden hordó sör árának tizenyolczad részét szükség arra fizetni. Ámbár még soha ilyen nagy sommá az országra nem vette-tett, mindazáltal a krakói, sandomiri és sirádi (sieradzi,) követeken kívül, annak senki ellene nem mondott. Gondja volt a diétának Báthori könnyebbségére is. Ugyanis egy főtörvényszéket állított fel, mely mindszent-havától fogva húsvétig, Nagy-Lengyelországnak minden 'ügyes-bajos dolgait, pereit, Petiikor (Piotrkowa) városában igazítsa el, húsvétól fogva aratásig pedig Lublin városában azokat, melyek Kis-Lengyelországban adják elő magokat. Ezen a diétán 21. január erősítette meg Báthori a szepességi tizenhárom város szabadságait, azután mintegy öt héttel pedig, az elméjében megháborodott Albert Fridriknek helyébe, Anspachi György Fridriket tette poroszországi herczeggé, ki is az ő hűségére ugyanott Varsóban felesküdt.

Azonban eljutnak a Báthori követei, a különben is durva és parasztos, most pedig a livóniai győzelemmel még inkább elkevélyedett Ivánhoz, ki is azokat igen illetlenül fogadta, szokatlan és igen alávaló eledekkel tartotta s. a. t. ígért ugyan három esztendőre fegyverszünet, de azonban azt kívánta, hogy nem csak egész Livóniát hagyja meg Báthori ő nála, hanem azon felül adja által neki Biga városát, egész Kurlandiát (Kurland) és minden földeket egész Pruszsáig (Poroszország). Azzal elbocsátja a követeket magától, Venda (Wenden) visszavételére pedig sereget küld, de a melynek onnan szégyennel és minden haszon nélkül kellett eltávozni.

A varsói diéta berekesztettvén, onnan Báthori Lembergbe indult Útjában hallotta meg, hogy már a sirádi palatinus reávette magát a hadi segedelem fizetésére, melytől a mint felébb mondatott, annak

követei a diétán vonogatták vala magokat. De hátra volt még, és megátalkodott a többi két palatínus, úgymint a krakói és sandomiri. Megállapodott hát Báthori Sandomir városában, és oda Kis-Lengyel-oraágnak rendeit összehíja, velök azt végezi, hogy a mondott két nyakas palatínussal Korczin városában gyűlést tartson. Tartott is, és ott aztán azok is reá vették magokat a reájok vetett adónak fizetésére, annyival inkább, mert abbéi Báthori valamit elengedett, annyit t. i. hogy a nemesek jobbágyai a sörtől nem tizenyolozadot, hanem huszonnégyedet fizessenek. Hogy Lembergbe ért Báthori, ott a tatárok követeit hallgatta meg, a kik mellé török császár Amurát is adott vala egy csauszt, hogy azoknak kívánsága annál foganatosabb legyen Báthorinál. Ennek a követségnek az a vége leit, hogy Báthori a tatárokkal való békességet megerősítette a régi feltételek alatt, melynek a következő orosz háború alatt ő igen sok hasznát vette A csausz ura nevében a minapi zenebonaé Podkova fejét is kívánta Báthoritól, melyet annyival örömebb elcsapatott Báthori az ő kedvéért, hogy azáltal másokat a nyughatatlanságtól elijessen. Ugyanis a kozákok újra felütötték volt magokat, és a Podkova testvéröcscsét Sándort tették moldvai vajdává, Pétert pedig onnan ismét kiűzték. Nem soká bírhatta Sándor a vajdaságot, mert őt a törökök elfogták és karóba vonták; de a vajdaságot már most Péternek mint gyáva embernek vissza nem adták, hanem azt egy Jankula nevű erdélyi szásznak ajándékozták, a ki magát nem csak oláh nemzetnek, hanem a régi oláh fejedelmektől számlázottnak is hazudta.

Lembergben dolgait végezvén Báthori, onnan Krakóba ment Csakhamar oda érkeztek ő hozzá az Iván követei, kiknek Ő főurakat küldött elejökbe, a kik azokat illendőképen fogadják. Minekutána a városba a kirendelt szállásra, onnan pedig Báthorihoz vezették a lengyel urak az orosz követeket, azok azt mondták, hogy ők a magok követsége céljáról mind addig egyet sem szólnak, míg őket Báthori az Iván egészségéről, hogy s mint létéről, még pedig fennállva és fősvég véve, meg nem tudakozandja. Midőn Báthori ezt nem akarná cselekedni, hogy ezáltal is a már most is szenvedhetetlen arczátlanságu Ivánt kevélységgel még inkább tele ne fűjja; a követek pedig azt erősítsék, hogy ők különben készebbek minden további végzés s alkudozás nélkül haza menni; Báthori is őket minden szó vesztegetés nélkül magától hónukba boesátotta.

Ezekután követeket küld Báthori a szomszéd fejedelmekhez, és azokkal a maga hadakozásbeli szándékát közli. Kivált a szász és

brandenburgi választó hercegek örülték az ő igyekezetének, a kikkel magokkal is sokszor érezte már Iván a maga dölyfösségét. Az utolsóbb herceg ágyukat is küldött Báthorihoz. A török nagyvezír is jó kedvvel fogadta az ő követeit, és neki a hadakozáshoz jó szerencsét kívánt, de más részről megvallotta, hogy Báthori igen nagy dologba vágott, mivel ő úgy gondolja, hogy csak az ő ura, a török császár hatalmasabb Ivánnál a föld színén. Azonközben másodszor is elküld Iván Venda ostromlására, még pedig már most nagyobb táborral, mint a melyet a minap küldött vala; de Sapieha András a svédek segítségével ezt is összetörte 21. okt. Venda alatt, belőle hat-ezerét vágván le, mikor maga csak száz ember kárt vallott.

Ezen nagy és többet is jövendőlkö győzelemnek hallása után, Báthori Krakóból Varsóba ment, és a podoliai palatínust Mileczky Miklóst, a ki a felébb való esztendőkből az oláhországi hadakozásban szép hírt szerzett vala magának, odahívátja magához, azt a kezdendő had fővezérévé teszi, és neki hatalmat ad, hogy maga válasszon maga mellé főbb tiszteteket, a kiket legalkalmasabbaknak gondol, azzal Mileczkyt haza bocsátja, maga pedig Grodnóba megyén. Noha pedig az országra felvetett sommá pénz igen lassan gyűdögélt, de ha egészen bejött volna is, az ahoz értőknek ítélete szerént ilyen nagy hadra elégséges nem lett volna, mindazáltal nem csüggedt még Báthori, hanem mindenfelől kölesön pénzt gyűjtött, a maga különös kínosait is a közjóra mind odaadta, a katonákat nem csak Lengyel hanem Német s Erdélyországokban is szedette. Nagy örömmel ment Orodnóból Vilnába, mikor meghallotta hogy a litván nemesség neki önkényt tízezer katonát ígért. Vilnában öntette az ágyukat, melyeknek mind nagyságát, mind formáját maga határozta meg, a szerént a mint azokat eddig való tapasztalásai által legalkalmasabbaknak találta. Eanáznál (Kowno, Kauen?) olyan hajókon álló hidat készíttetett, melyet midőn a szükség úgy hozandja magával, hirtelen s könnyű móddal el lehessen bontani, és szekereken máshová vinni. Azonban megizeni a hadat Ivánnak, melynek micsoda okait adhatta, a felébb mondottakból könnyű általlátni. Hogy a tatárok khánja az ő Iván ellen való készülését megtudta, a már régi szövetséghez tartván magát, mely szerént a khán a török császárt kivévén, mindenek ellen tartozott a lengyel királyt segíteni, követe által most is ajánlotta Báthorinak a segítséget, melyet ő el is fogadott, és a khánnak egynehány ezer aranyat és sok öltőruhát küldött. Ugyanakkor jött Báthorihoe a iurlandi és semgalliai (semgalliai) herceg, tőle méltóságában való megerősítettségét kérvén, de azt addig elhalasztotta, míg azt a rendekkel közölheti.

Elérkezett vala már ekkor ő hozzá Vilnába a magyar gyalogság és lovasság, melyet Báthori Kristóf küldött Erdélyből. Mindenfelé tehát parancsolatokat küldött, hogy a tábor mindenfelől Suir nevű városhoz gyülekezzenek, az 1579. eszt. eső Szent-Jakab havának elejére. Maga június utolsó napján ment Vilnából Suirba. Ott mindjárt arról kezdett vezéreivel tanácskozni, hol kezdje el a háborút? A litvánok azt javasolták, hogy Livónián keresztül, egyenesen Pleskov (m. k. Fakow) városának tartson. De a hadi okossággal sokkal egyezőbbnek találta Báthori, Poloczkó (Polotak) vára ellen menni. Hogy pedig katonáinak annál fogva is jobb kedvök legyen, ha tudják miért hadakoznak, a habomnak okait lengyel, magyar és német nyelveken közzétették kihirdette. Azután Radzivil Miklóst és annak fiát Kristófit némely lengyel csoportokkal, azonkívül Bökösy Gáspárral, a ki már ekkor ő vele összebékelt, és az ő szolgálatában volt, és egy falka huszársággal s gyalogsággal előre Poloczkó alá küldi. A tábornak többi részével, maga is Disna városáig elébbmozdult. Itt erősítette meg a már említett kurlandi herceget méltóságában, és itt eskette azt fel a maga hűségére az-egész tábornak láttára. Itt is érkeztek ő hozzá sok felől hadak, melyek eddig késtek vala. A rendkívül való esőszakadások, Snirtól fogva, csak eddigie nyg meg nehezítették az utat, hogy csak ennek az egy környülállásnak közbe jövése is, eléggé megigazította Báthorinak ítéletét azoké felett, a kik a Poloczkóóál sokkal távolabb fekvő Pleskovnak megtámadását javasolták vala. Azonközben Radzivil, azon a hordozható hídon, melyet, a mint felébb láttak, Báthori Kanna városánál csináltatott, által ment a Duna vagy Dvina vizén.

Ezelőtt mintegy tizenhat esztendővel vette vala el Iván ezt a Poloczkót (Polotzk) a lengyelektől. Azótától fogva önkényt miveletlen hagyatta a Dvina és Poloczkó közt fekvő földet, és ekkoráig olyan sűrű erdő nőtte azt fel, mely ott egy seregnek az utazást, vagy lehetetlenné, vagy legalább igen bajossá tette. Ezt az akadályt a Békesy Gáspár magyar gyalogjai háritották el azzal, hogy a fákat az útból kivagdalták s félre hordották. Hogy Radzivil Poloczkóhoz ért, az ott való őrző sereg megmutatta ugyan neki magát a város kapuja előtt; de semmi próbát nem várván, magát a városba visszavonta. Mindazáltal a Radzivil huszárijai annak utána iramodván, belőle egyet vagy kettőt láncsával áttalszúrtak. Mikor már Báthori maga is nyomulna a derék táborral Poloczkó felé, az ott való őrző katonák, a náluk már régtől fogva fogságban lévő lengyeleket és litvánokat, nagy kínzásokkal megölték, azokat szálfákra kötözték, és a Dvina vízébe

hányták, hogy azokat ott a Báthori tábora láthassa, és annál fogva is a megrémülésre magának okot vegyen.

Mihelyt Poloczkóhoz elérkezett Báthori, csak harmad magával, úgymint Zamoiszky Jánossal, Lengyelország kancellárával és Békesy Gáspárral a várost megkerülte, és melyik oldaláról lehetne azt legjobb móddal ostromlani? czirkálgatta. Báthori agy ifcélt, hogy először is a várat kell lövetni s megvenni, melynek okait is adta. De Békesy sem megvetendő okokat hordott arra elő, hogy a várost, és nem a várat kelljen először ágyúztatni. Hogy valami nemzetbeli gyűlölségből származható zenebona ne támadjon a táborban, külön tábor helyet foglaltak a lengyelek, külön a magyarok és külön a németek. Az utolsók közé szállította Báthori azon ötszáz válogatott derék gyalogot, a kik épen most érkeztek ő hozzá a porosz herczegtől. A magyarok estek a városhoz legközelebb. A király engedelméből tehát 2. aug. Békesy a várost ágyúztatni kezdi. Más nap mindjárt felköltözött az őrző sereg a városból a várba, a várost pedig felgyújtotta. Mind a három nemzet a vár felé vitte tehát a maga futó árkait. Leginkább kijutott a magyaroknak, a kiknek a városnak egyik részén, és így sok temetőn, árnyékszéken s más egyéb undorodást okozó helyeken által kellett folytatni az árok-ásást. Most is Békesy kezdte a várat lövetni, először ugyan hideg, azután pedig tüzes golyóbisokkal; de egyikkel sem sokat árthatott, mind a nagy szelek, mind a szakadatlanul hulló esők miatt, melyek a várhegy alatt folyó kis vizet, melyet azelőtt könnyű volt meglábolni, anynyira nevelték, hogy lóháton is veszedelmes lett volna annak általúszását megpróbálni. Szerencsére Bornemisza János talált a vízben egy elégett malomnak helyén egynehány ágast, melyekre hamarjában gerendákat hányván, a vízen egy hidat készítettett, de a mely keskenyebb volt, mint sem azon olyan hirtelen lehetett volna a katonákat által szállítani, mint azt olykor az ostrom környüállásai szokták kívánni. Békesy is csinált hát holmi halász csónakokra egy más hidat; de azt az oroszok a várból összelövöldözték s elsüllyesztették. A Bornemisza megmaradt hídján nagy jutalom ígérésekkel küldözte által Békesy a magyarokat a várnak, mely csak fából és földből volt alkotva, felgyújtására. Sok bátor lengyel, litván követte azokat. Szinte a kétségbeesésig ótalmzták a várat a benne lévők, még az asszonyok s gyermekek is. Sokan köteleken bocsátkoztak ki a várból, és a levegőben függve locsolták s oltogatták, a kezökbe adogatott vízzel, a vár meggyújtására hányt tüzeket. Legtöbb kárt tettek az oroszok a mieinkbeu, a vár faláról alá hengerített gerendákkal, melyek azok közül so-

kakat a mélységre alásodrottak. De nem kis kár esett az oroszokban is, az ágyúgolyóbisok és azokkal együtt repülő gerenda s egyéb fa darabok által. Azonban a sok esőzés és nagy sár, nem csak egyéb alkalmatlanságot, hanem olyan drágaságot is okozott a táborban, hogy egy véka zab tíz talléron kelt; azt is pedig csak a drágább nemű paripák kedvéért vásárolták; ellenben a közönséges lovakat vesztébe hagyták, melyek minekutána megdöglöttek, azoknak húásával, mások bámulására, sok véres szájú magyar és lengyel katona jóízűen élt, még pedig egészségük kára nélkül.

Ily nehéz viszontagságok között is csüggedhetetlen hűségét mutatta Báthorihoz Békesy, a ki noha mind köszvénnyel, mind gyomra gyengeségével kínlódott, mindazáltal másoknak elevenítésére, most azzal kérkedett, hogy soha jobban mint most nem szolgált egészsége; szüntelen az ágyúk körül forgolódott, ott evett, ott aludt, a legfogasabb helyeken forgott, úgy hogy nem egyszer fecsent ő reá a mellette elesett katonáknak vére.

Azonközben Báthori hadi tanácsot tart, hogy továbbá mi tévő legyen. Legtöbben abban az értelemben voltak, hogy a várat minden oldalról egészen körül kell fogni, és egyszersmind való reá rohanás által abba behágni. Ezt Báthori azért nem hagyta helyben, mert ha ehez az utolsó eszközhöz nyúlna, és a próbatétel roszul ütne ki, úgy aztán a katonákból minden tűz kialudnék, és annál egyéb hátra nem lenne, hogy a vár alól, minden dicsőség nélkül haza kullogjanak.

Még egyszer tehát neki tüzeli Báthori a magyar gyalogokat, a huszároknak is azt parancsolja, hogy lovaikat elhagyván, gyalog siessenek a vár felgyújtására, és ne úgy cselekedjenek mint eddig, hanem a vár falát mindaddig oda ne hagyják, míg nem azon a tűz erőt vésszen, és a nemzet dicsőségéért inkább haljanak meg a vár falai alatt, mint sem azok alól szégyen gyalázattal jöjjenek el. Rajtamennek tehát a magyarok 29. aug. a váron, fáklyákkal s egyéb gyújtó eszközökkel, és azt meggyújtják. Már ekkor annyiban is az ő részökre látszott a szerencse hajlani, hogy az esőzések megszűntek, és a tűz mindenfelé annyira elharapódzott, hogy azt a várbeliek el nem olthatták.

Ekkor aztán annyira megrezzentek az oroszok, hogy közölök tízen a vár faláról lebecsátkoztak, és alkudozás végett a mieinkhez általjöttek. De minekelötte azokat Békesy Báthorihoz vezethette volna, azokat a magyar katonák, abból az őket valósággal megalacsonyító czélból összevagdalták, hogy azáltal a várbeliek a magok önkényt való feladásától elidegenedjenek. Ugyanis az a híre volt, hogy a várbán, kivált a Szent-Zsófia templomában, sok ezüst álló-kép s más

egyéb drágaságok vagynak; azt szerették volna tehát a magyar katonák, ha a vár erőszak által esett volna kezökbe, hogy így a kincsben kedvökre dúszkálhattak volna, melytől az alku szerént való feladás őket minden bizonynyal elfogná tiltani.

Minthogy már alkonyodni kezdett, a vár pedig tűzben volt, Báthori a maga sátorába visszament, és a vár elfoglalását hónapra halasztotta. De némely nyughatatlan magyarok a reggelt sokallották várni; azértis még akkor este magokat egynehányan összeverték, felloválták, a Bornemisza hídján általmentek, és a lángban álló várba, a tűzön keresztül, mely őket jó formán mégis perzselte, bemásztak. Utánok egynehány lengyel is becsúszkált. Mindnyájokat pedig az oroszok, sok kárt tévén bennök, visszaigazították.

Más nap a rendelt időn újra próbát tétet Báthori. Nem soká állhatták a várban lévők az ostromot, hanem magoknak csak ruhájokban felöltözve való szabad elmehetést alkudtak. Egy vladika vagy püspök és négy palatínus vagy bojár is volt közöttök. Ezek minden módon azon lettek volna, hogy az őrző sereg, utolsó csepp vérig óltalmazza magát. Sőt a puskapornak tüzet akartak vetni, és azzal magokat az őrző sereget s a várat is felvettetni. Minthogy pedig az nekik meg nem engedtetett, a Szent-Zsófia templomába mentek, olyan magok meghatározásával, hogy onnan nem különben, hanem csak erőszak által fognak kijöni. Báthori legelőször is ezeket hozatta ki a várból magához, kik is őt hazai szokott módjok szerént, a földre arczra borulva köszöntötték. Az őrző seregnek szabadságot adott, vagy az ő szolgálatjába való állásra, vagy urához való haza menetesre. Az utolsót sokkal többen választották, noha Ivántól halálnál egyebet nem várhattak. Mindazáltal most az egyszer megbírálta s türtőztette magát Iván, és azokat más várakra osztotta. Egy darabig katonákkal kísértette vala azokat el Báthori, hogy őket a zabolátlanak ne bántassák. Mégis találkozott egy katona, a ki azok közül egyet vagy kettőt megfosztott, mikor a várból ki felé szállingóznának. Ezt a szövetség rontót ott mindjárt helyben maga fenyegette meg Báthori, a kezében lévő buzogánynyal, melyért az ellenségtől tiszteletet s ezer áldást nyert.

A mindenfelé heverő megbtszhödt holttestek miatt, nem ment Báthori be a várba; egyébiránt pedig azt prédára bocsátotta. Sok jelét lehetett ott látni az oroszok azon katonákon, kivált a németeken való kegyetlenségének, a kiket az ostrom alatt elkaphattak. Nagy zúgást és boszúállás kívánást gerjesztett a katonákban a kegyetlenség nyomainak látása; de Báthori a már egyszer tett ígéretét meg-

állotta. Kevesebb volt a várban a pénzbeli préda, mint gondolni lehetett vala. De hadi készüléteket, kivált puskaport, ezenkívül eleséget, abrakot s. a. t. nagy bőséggel találtak. A prédán nem kis láрма esett a magyar és lengyel katonák közt; úgy hogy már mindenik nemzet rendben is állott a verekedésre. Mileczky is nehezen szívelte, hogy Békesy nem sokat akart függeni ő tőle. Báthori mindeneket jóra hozott. Azután Sokol és Turovla várait is elfoglaltatta, a vitézket, a kik magokat különösen kimutatták, ajándékokkal a tisztségekkel megjutalmazta, azzal Diana felé Várnába visszament, a holottis a pápa követe és sok ur, nagy örömmel fogadták s tisztelték őt. Az ő visszajövele után Mileczky megvette Sussa várát berezeg Ostrowszky Konstantin a severinai tartományt prédálta fel; egy másik sereg a Volga vize felé a Jaroslav vidékét dúlta; ismét egy másik közel kétezer falut égetett s pusztított el egész Smolensko (Smolensk) városáig.

Maga fegyverének ily szerencsés előmenetelét látván Báthori, hogy a jövő esztendőben is folytathassa a háborút, most nov. 23. napjára Varsóba diétát hirdet. Addig pedig Vlnából Grodnóba megyén, és ott magát egynehány nap vadászattal mulatja. Elment oda a beteges Békesy Gáspár is ő vele, és ugyan ott meghalt.

Azonközben sok különb-különbféle hírek s visszás ítélettelek kaptak lábra a lengyelek közt Báthori felől. Sokan azért nehezteltek ő reá, mert nem kaptak annyit tőle, a mennyit magoknak eleve ígértek vala; de a kiknek ő, minden akaratja mellett is, valósággal úgy nem szolgálhatott, az ország szövevényes állapota miatt, a mint maga is kívánta volna. Minden nemes azzal akart begyeskedni, hegy ő emelte Báthorit királyságra. Hnnyorgó szemekkel nézte Radzivilnek, Mileczkynek, és Zamoiszkynak, a fő hivatalokra lett emelését, és a micsoda magasságra azok emelkedtek, szinte olyan mélységre gondolta a nemesség magát nyomattatni. Azértis Báthorinak legártatlanabb s legjobb czélből származott cselekedetét is a legirtóztatóbb színnel festette. Minapi lemergi útját oda tekerték, hogy akkor valami kincsesei haza Erdélybe akart szökni. Hogy a fegyverviselőknak Suir városába parancsolta a gyülekezést, arról azt költötték, hogy csak pénzt akar az országtól csalni. Mások még magasabb helyen kereskedtek. Anna királynéval, az ő feleségével, azt akarták elhitetni, hogy őt Báthori megutálta, és a pápánál tőle való elválását munkálja. Némelyek azt hánytorgatták, hogy királyivá lett választásakor tett ígéreteit nem teljesíti, a zsírosabb hivatalokat idegeneknek adja, mint p. o. Békeévnak a landskróni kapitányságot s. a. t. Ezen vádaknak

nagyobb részét, minden mentség nélkül, már csak eddigis megczáfolta maga a dolgoknak kimenetele, hogy pedig a többieknek hamissága is kiszüljön, Báthori azon igyekezett.

Azonban elkezdődvén Varsóban a diéta ülései, a kancellár Zamoiszky János egy szép és fontos beszédben előadta a rendeknek Báthori fényes győzelmeit. Megmutogatta hogy a szerencsés hadakozást félbehagyni, a lengyel névnek gyalázatára s kisebbségére válnék, vagy ha nem válnék is, de- azt már Iván czár nem engedné abbahagyni. Továbbá minden gondolható ellenvetésekre előre megfelelt. A kik azt mondanák, hogy a lengyel birtokok terjesztésével csak a baj és gond nevednek, azoktól azt kérdezte melyik az a magános ember, a ki tiz annyival ne szeretne bírni, mint a mije most vagyon, csak azon az okon, mert akkor több gondja lenne, holott vagyonja szaporodásának terhét, az abból származandó gyönyörűség lenyomná. A kik a szegénység örvével takarták a magok puhaságát, azoknak azt felelte: fogják kisebb mértékre csak magokat a szükségtelen költségekben s bujálkodásban, megfogják tapasztalni, hogy ha a köz jótól meg nem vonandják adakozó kezeiket, a legnagyobb dolgokat is jól végre lehet hajtani. — A kik azon panaszkodtak, hogy még eddig a királytól semmi jutalmat nem kaptak, azoknak megmutatta azt a tágas mezőt, mely a mostani hadakozás által nyílt előttök, melyen magokat mind a hazáról érdemesekké, mind a virtust becsülni tudó királynál jutalomra méltókká tehetik. — A kiket vagy egészségök változása vagy hajlott idejük a Mars mezejéről elzár, itthon a polgári dolgok körül is tűzhetnek magoknak érdem koszorúkat s. a. t.

Ezen beszéd után is hordottak elő a tartományok küldöttei Báthori ellen holmi nehézségeket a panaszokat; de minekutána őket Báthori minden okoskodásaikból kiforgatta volna, a rendek a múlt esztendei adót, erre az esztendőre is közakarattal megígérték. Arra kérték pedig Báthorit, hogy csak vezérei által viselje a hadat, és magát ne tegye ki oly sok veszedelmekre; mindazáltal az ő okait meghallván, melyek az ő ott jelenlétét szükségessé teszik, abbanis megnyugodtak. A poroszok másfélszázezer forintot ajánlottak a had folytatására.

A diéta után mindjárt levelet irt Báthori Mileczkyhez, hogy a hadra készüljön; de az magát a vezérségnek további viselése alól kimentette. Varsóban volt még Báthori, mikor meghallotta, hogy már a niscerdai vár is az ő hatalmába esett. Azután Grodnóba ment, a hoíottis pénz és katona szerzéshez látott. Erdélybe is újra irt Kristóf bátyjához katonák iránt,

Mindeddig nagy szűkiben voltak a lengyelek a gyalogságnak, mivel a nemesek jobbadán lóháton szolgáltak, és a gyalogság többnyire csak városi, és így sanyarúsághoz szokatlan puha emberekből állott. Most tehát Báthori a falakon, a jó kézzel lábbal termett parasztok közül, minden huszadik fegyverfogható izmos suhanczot katonának kiíratta. Vilnában öntette az ágyúkat. A tábornok Via (Ula) vize mellett Csaznicz városához parancsolta mindenfelől gyülekezni, hogy így Ivánt további czélozásai iránt függőben s bizonytalanságban tartsa. Ugyanis onnan mind Vielkoluki, (Welikie Luki?), mind Smolensko (Smolensk) felé út ment, és csak maga tudta mely felé szándékozik.

Ily sok felé való kapása között sem felejtkezett el a maga magyar birtokairól. Nevezetesen a magyar királytól, a ki már ekkor Eudolf volt, Szatmár városát, követe által visszakívánta. A tanácsosoknak nagyobb része abban az értelemben volt ugyan, hogy Budolf az ő kérését meg ne hallgassa; de az érettebb gondolkodásúak arra bírták Rudolfot, hogy Szatmárt ugyan megtartotta magának; de a helyett oda adta Báthorinak Nagy-Bányát, melyen ő is az idő szerént megnyugodott.

Azonközben világosságra jő, hogy egy Oskik Gergely nevű lengyel úr, Iván czárral levelez, kinek is azt fogadta, hogy Báthorrt megöli. Hogy törvényt láttak Oskikra, azzal mentette magát, hogy ő csak Ivánt akarta jól megfejni s tőle sok pénzt facsarni; de a gyilkosságra soha valóságos szándéka nem volt. A törvény csak ugyan halált mondott Oskiknak fejére.

Mikor Vilnában mulatna Báthori, akkor érkezett oda hozzá az erdélyi magyar sereg, a pápától pedig, az ő ahoz küldött követe Ukhánszky Pál, egy szentelt karddal. Ivántól is sok rendbeli izenet jött oda ő hozzá, hogy várja meg Iván követeit, a kiket békesség csinálni küld, és addig Vilnából sehová ne mozduljon; de mivel látta, hogy Iván csak az időt akarja húzni-vonni; mindenkor azt felelte, hogy ő nem csak Vilnában, hanem akárhol másutt is a legharsogóbb fegyvercsattogások között is, illendő feltételek alatt, akármely szempillantásban kész a jó békességre. A temesvári basától is mentek ő hozzá követek, de csak azért, hogy őt szemmel tartsák, ha váljon nem kansalon néz-e, és valósággal oda akar-e kezével ütni, a hova szemerei látszik nézni?

Vilnából 1580. eszt. Szent-Jakab hava elején indult Báthori Csaznicz felé a táborhoz, mely is tizennyolczezer lovasból, és tíz ezer gyalogból állott. Most is voltak olyanok a hadi tanácsban, a kik azt javallottak neki, hogy táborával Pleskov felé

tartson; mások ellenben Smolenskót emlegették; maga pedig legtanácsosabbnak ítélte Vielkofoki (Welikie Luki?) vára ellen menni. Elindult hát Csaznioztól Vielkolnki felé, és útjából Zamoisakyt Bornemisza Jánossal és Lázár Istvánnal Vielicz vára ellen küldi, kik is art megvették. Hasonló szerencsével járt Radzivil Miklós is, Usviata (Uswiat) vára ellen, 15. aug., minekutána oda maga Báthori is érkezett 6 utána.

Azután egyesült erővel szállottak 26. aug. Vielkoluki alá. Már akkor a lakosok a várost és annak harmincz templomát, a Báthori közelítését hallván, felégették, és magokat a várba vonták vala. Legelőször is magyar katonák gyűjtötták meg a várat, melynek tüzét azután a lengyelek is nevelték. Hogy a tűz 5. sept. a puskaporos épülethez jutott, az Iván épen akkor ott lévő követei szemeik láttára, a puskapor a várnak s az őrző seregnek nagy részét a levegőbe vitte, sőt a mi katonáinkban is nem kis kárt tett. Báthori nem nézhette könnyezés nélkül a mindenféle heverő holttesteket, azokat eltemetette, a várat pedig megújította.

Azallat Borbély Györgyöt és Király Albertet Turopiecz (Toropez) vara ellen küldi, kik is az ott való őrző sereget csak hamar futásra kényszerítették, annak egy részét elfogták, öt százat pedig közöle levágtak. Más oldalról Bornemisza János foglalta el Newel várát, Radzivil Miklós Jeznriczát, Zamoiszky pedig Savolocziát. (Sawolot-schie). Az utolsónak megvételét Báthori Newel várában várta egy kevés ideig; de mivel Zamoiszky megizente neki Sibrik György által, hogy hirtelen nem boldogulhat; Báthori kilencszáz lengyel lovast és ezer magyar gyalogot küldött Károly István vezérsége alatt Zamoiszkynak segítségül; maga pedig Vilna felé haza indult, hogy a rendekkel a jövő esztendőben is folytatandó hadról végezzen. Vlnában csak kevés napokig mulatván, Grodnóba ment, és onnan küldött követeket a porosz, szász és brandenburgi herceghez kölcsön-pénzért, hogy így mind azokhoz való bizodalját nyilvánvalóvá tegye, mind pedig a lengyeleket, azoknak példája által, a magok hasznára teendő áldozatokra annál foganatosabban serkentgethesse. Oda jöttek ő hozzá Riga városának követei, kik is a magok városát, bizonyos feltételek alatt, az ő ótalmába ajánlották. De minthogy akkor neki a Tarsói diétára kellett sietni, ott az egyezés meg nem készülhetett. Utánamentek hát neki a követek, és az útban Drohiczin (Drohitschin) városában abban egyeztek meg ő vele, hogy Riga a maga kikötőhelye jövedelmének csak harmad részét tartsa ezután magának, két

részét pedig Báthorinak fizesse. Solikow Demetert kildötte el Báthori, hogy az ő hűségére a rigákat feleskesse.

Hogy Drohiczinből Varsóba érkezett a diétára, arra kérte a rendeket, hogy az eddig való győzelmeknek ne csak örüljenek, hanem azokkal éljenek is, és azokat tovább is folytatni el ne mulasszák, legalább addig, míg egész Livóniát vissza nem nyerik; noha most ugyan neki teljes bizodalma volna ahoz is, hogy az egész orosz birodalmat is felforgathatná. Azt is jelentette, mely nagy alkalmatlanság és hátramaradás neki, minden esztendőben az adó kedvéért a diétára hazajöm, és így a haszontalan utazás miatt győzelmeit félbenhagyni, katonáit haza meg visszafárasztani, s azáltal az ellenségnek nemcsak a kipihenésre, hanem a maga rendbeszedésére is időt adni; azért is azt kívánta, hogy a mostani alkalmatosággal két esztendőre való adót határozzanak. Valami nehezen reá is állottak a rendek arra, de olyan feltétel alatt, hogy ha két esztendő előtt a békesség helyre áll, akkor az adószedés is mindjárt megszűnjék. Ezen a diétán is próbálták az Iván követei a békességet, de minthogy Livóniának egy részét megakarták Iván kezénél tartani, meg nem hallgattattak.

Ez időtájban arra bírták vala némely erdélyi urak Báthori Kristófot, hogy még életében választassa el a maga fiát Zsigmondot fejedelemmé. Ezt Kristóf a maga fejétél nem merte megpróbálni, hanem a dolgot először Báthori István királylyal kívánta közleni. Evégre Kendi Sándort és Sombory Lászlót küldötte el ahoz tanácsot kérdeni, kik is épen a diéta alatt érkeztek Varsóba a királyhoz. Hogy megtudta a király az ő követségök célját, eleinte meg sem akarta őket hallgatni, és azt hazaárulónak nevezte, a ki egy olyan gyermekre, mint a milyen még akkor volt Báthori Zsigmond, egy olyan terhet reá merne adni, a milyen a fejedelemség. Mindazáltal Kendi és Sombory sok beszédére, kivált pedig azért, mert megtudta hogy a beteges Kristófnak életéhez nem sok reménység van, utoljára a Zsigmond választására megegyezését adta.

Minekutána pedig Báthori a rendekkel dolgait elvégezte volna, a diétától sok kölcsönös jó kívánás között 1581. eszt. 29. apr. búcsúit vett, és Varsóból Grodnóba ment. Ott ismét összejöttek ő vele Ivánnak más rendbeli követei; de mivel azok is meg újították Ivánnak némely litván várak iránt való kívánságát, azokat magától minden Ivánnak kedves válasz nélkül, bocsátotta el.

Bégi szándéka volt már az ő neki, hogy a katolikus vallás és a tudományok gyarapítására, a jezsuiták szerzetéit magyar birtokaiba bevigye. Hol Somlyón, hol Váradon szánt vala azoknak lakó helyet,

de holmi akadályok őt szándékától mindeddig elvetették. Most tehát a vilnai várban 1581. eszt. 12. máj. kelt királyi levele által, Kolozsváron mutatott azoknak lakóhelyet, a kolos-monostori apátúrságot rendelve azoknak élelmére, az ahoz tartozó falakkal s más jövedelmekkel együtt.

Ezekalatt Iván megkereste mind Rudolf császárt a magyar királyt, mind a pápát követői által aziránt, hogy neki fiáthorítól valami hasznos békességet munkáljanak. Az elsőt szolgálatának jutalmául, a törökök ellen adandó segítséggel biztatta, a másodiknak pedig azzal hízelkedett, hogy a maga egész birodalmát a szent-széknek alá fogja vetni. Annyira is szívére vette a pápa az ő dolgát, hogy a híres Possevin Antal nevű jezsuitát az Iván követivel elbocsátotta, hogy először Ivánhoz, azután Báthorihoz menjen a békesség kidolgozására. Possevin útjából írt Báthorihoz, hogy engedje meg neki a maga országán által menni Ivánhoz. Báthori nemcsak neki, hanem a többi követnek is szabadságot adott arra; de azok urok hagyása szerint Lübeck felé kerültek hazájokba.

Azonban Erdélyben Báthori Kristóf, meghal, melyet hogy Iván megtudott, mindjárt felsőbb hangon kezdett beszélni, és a mit eddig ígért vala, azt is kezdette visszaszopni, úgy vélekedvén, hogy Báthort ezúttal az erdélyi bajok el fogják az ő nyakáról vonni. De mivel tudta Báthori, hogy ő Erdélyben semmit nem tarthat, elkezdett dolgát félbe nem hagyta, hanem Vlnából Dianába elébbmozdult. Mindazáltal a bizonyosabb bátorságnak okáért követet küldött a török császárhoz, kitől is két dolgot kért. Elsőt hogy nagyobb adóval ne terhelje az új fejedelmet Báthori Zsigmondot, mint az előtte valókat, másodikat, hogy a garázda Jankulát, a kiről már felébb szó volt, a moldvai vajdaságból tegye ki, és annak helyébe a sokkal szelídebb Pétert állítsa vissza. Az elsőt minden hosszas sürgetés nélkül megígérte a török udvar; a Jankula dolgát pedig máskorra halasztotta. Azonban Báthori Disnából Poloczkóba (Polotzk) megyén. Ott vett Ivántól egy hosszú levelet, melyben Iván Livóniához való jusait hánytorgatta, és neki azt hányta szemére, hogy Newel várában tett ígéreteitől ellállott, hogy Ivántól hadi költségeinek megfordítására, négyszázezer forintot kívánt, a mely pedig a fejedelmek közt még eddig hallatlan dolog volt, s egyébiránt is Iván neki nem adófizetője s. a. t Ezekon az okokon Iván azon fogadozott, hogy ő nosza negyven vágy ötven esztendő alatt sem fog többé követeket küldeni. De tetszett Ivánnak ebben a levélben több dolgot is előhordani, melyeket a Báthori személyének s erkölcsének kisebbítésére gondolt lenni

p. o. hogy ő nem királyi vérből származott, hogy Sokol várát s másokat is, a keresztyének szokása ellen, tüzes golyóbisok által gyújtatta meg, hogy Ivánnak jobbágyait, hol kegyetlenséggel, hol pedig felettébb való kedvezéssel szokta magához hajtani s. a. t.

A levél vétele után Báthori az Iván nála lévő követeit magához hívatta, és azoknak megmutogatta, hogy a nemzetek törvénye szerént, most őket, mint olyan kémeket, a kik eddig ő nála, a békeség csinálása álarczája alatt, csak azért mulattak, hogy őt valami veszedelmes hálóba kerítsék, megbüntethetné; mindazáltal ő bármennyire megsértetett, a maga természeti jámborságától s mindenkori szelidségétől, mely ő neki oly örökös törvénye, el nem áll, azért is a kém követeket íme magától Ivánhoz békével haza bocsátja; a mi pedig Ivánnak mocskolódó levelét illeti, arra rövid időn maga embere által fog felelni. Ugyanakkor ment el Báthorítól a követekkel Ivánhoz, a felébb említett Possevin Antal jezsuita is, a kinek kedvéért Báthori a Vielicz városában fogságra esett orosz tiszteket szabadon bocsátotta. Azonban kevés idő alatt Krasznohoroda, Savolocz és Voronecz várai Báthori kezére bírnak.

Ámbár pedig jól tudta Báthori, mely igen méltósága alatt való dolog legyen ő neki, a fegyvernek szerencsés forgatásai között, buzgányát kezéből csak kevés szempillantásig is letenni s pennával is vagdalkozni, mindazáltal hogy hallgatásánál fogva okot ne adjon a már különben is felfuvalkodott Ivánnak a feszesebb dagályosságra, Savolocz (Sawolotachie) várából postája által egy felelő levelet ir ahoz, melyben Ivánnak Livóniához való jusát, csupán csak az erőszakon épültnek lenni megmutogatja. Előszámlálja az okokat, melyeknél fogva őt maga Iván kényszerítette a Nevel várában tett ígéreteinek megmásolására. Megvilágosítja Ivánt, hogy a hadi költségeknek megkivánása koránt sem új dolog a keresztyének között is. Továbbá azt írja, hogy ő ugyan Ivánt, mint a maga szabad akaratától való dologra, a követek küldésére nem erőltetheti, mindazáltal reményli, hogy azoknak ő hozzá való küldésével, koránt sem fog Iván negyven vagy ötven esztendő várni

A mi pedig Iván levelének vagdalózdó s Báthori személyét közelebről érdeklő s szurkáló részét illeti, arra azt felelte: hogy ő ingyen sem szenvedí azt olyan nehezen, hogy ő nem királyi szüléktől származott, mint a mennyire örül azon, hogy a római pápák s német császárok módja szerént, maga személybeli virtusaival s mástól nem kölcsönözött tulajdon érdemeivel nyitotta meg maga

előtt a hírnek, dicsőségnek s királyi magasságnak felséges kapuit. Noha pedig az ő elei a királyi méltósággal nem tündöklöttek, azzal együtt járó fényes terhek azoknak vállait nem görbítették; de csakugyan ingyen sincsen ő azon okoknak s bizonyságoknak szüleiben, melyek őt azoknak érdemeivel való dicsekedésre bírhatnák, úgymint a kik a keresztyén világnak nagy szolgálatokat tettek, a király után a legfőbb hivatalokat s méltóságokat viselték, tartományokat igazgattak, kegyességöknek s más virtusaiknak hírével s dicséretével virágoztak. A tüzes golyóbisok iránt való panaszra azt felelte, hogy azáltal Iván a maga hadi dolgokban való szégyenelhető járatlanságát árulta el; mikor pedig őt egy oldalról kegyetlenséggel, másról lágy-sággal vádolja, maga magának ellenmond s. a. t A levélnek végén magános bajvívásra híja Báthori Ivánt. Azzal a levelet orosz s deák nyelveken újra leírta és Ivánhoz indítja, melléje tévén annak némely Németországban Iván kegyetlenségéről nyomtatásban kijött könyveket, hogy azokban a maga lefestett képét annál nyilvánosabban láthassa.

Ezekután Báthori Voroneczig (Voronesch) ment elébb. Ott nézte újra végig a maga táborát, ott igazította meg s pótolta a hadi fenyíték törvényeit, azokat megrostálgatás végett a katonáknak kiadta, és szabaddá hagyta, hogy kiki azok felől való ítéletét kimondja, vagy neki beadja. Minekutána a tiszték mind a magok, mind a katonák képében, azokkal való meglelégedéseket, ő neki bejelentették volna, most is Zamoiszkyt tette hadai fővezérévé. — Voroneczból Ostrov (Ostrow) városa alá mentek Báthori és Zamoiszky, és azt igen vitéz ellenállás után megvették. Onnan a maga legfőbb céljára sietett Báthori, mely Pleskov vára s városa elfoglalása volt. Előre az öcsését Báthori Boldizsárt bocsátotta el a magyar sereggel, a boroszlói palatínussal s egynehány csoport lengygyel lovas-sággal. Hogy az ifjú Báthori Boldizsár és a palatínus a Czereka vizéhez értek, a Boldizsár magyarainak egy része a vizén általmant, és ott magát három csapatra osztotta. Az első csapat egyenesen Pleskovnak tartott, a többi kettő pedig külön helyeken lesbe fiit. Hogy az első csapat az oroszok őrállóival összezapott, csakhamar visszavonta magát. Magok is gyanakodtak az oroszok, hogy netalán több magyar is áll lesben, mindazáltal csakugyan utánanyomultak a hátat fordított első csapatnak, és nem sokára a második csapatra bukkantak; de igen megörülték mikor látták, hogy ennél a már egyesült két első csapatnál is nagyobb számmal vágynak, azért is bátran üzték azokat mindaddig, míg egyszer aztán a harmadik

csapathoz jutottak. Nagy rémulés lövellett annak meglátására a kergető oroszok szívébe, azért is mindnyájan nyakra-főre lódultak vissza Pleskov felé. A magyarok nem messzire üzték őket, elégnek tartván, hogy három bojárt elkaphattak közülök, a kiktől aztán a király végére járhatott a vár és az abban lévő erő minden létének.

Mihelyt maga Báthori is elérkezett Pleskov alá, a várat s várost Zamoisakyval mindjárt körülszemlélte. Bizonyos hogy több lovas volt a városban hát ezernél, a gyalogok száma mintegy ötven ezerre telt, ugyanennyire vetették a város népét is. Látván Báthori a városnak fekvését s erősségeit, mindjárt észrevette hogy nem hiába nem hirtelenkedett ő mindedig, mások tanácsa ellen is annak megszállásával, észrevette hogy igen csalóka és a tárgy valóságos nagyságánál s fontos voltánál sokkal kisebbet hazudó üveget tartottak azok az ő szeméi eleibe, a kik eddig ő előtte Pleskovot (m. k. Pskow) kicsinylettek s annak erősségét ócsárolták. Azt is általlátta, hogy háromszorta számosabb gyalogsággal és sokkal több puskaporral kellett volna neki odamenni, mint a mennyit most odavitt. Sokat tusakodott tehát magával, mi tévő legyen, oda hagyja-e Pleskovot és Novogorod (Novgorod, Nowgorod) alá költözzék-e? melyet Pleskovnál gyengébbnek mondtak. De hogy arról letegyen, annak megfontolása okozta, hogy Novogorod messze van; a kedvetlen ősei napok pedig már az ajtó előtt vágnak, ezenkívül a maga eltávozásával a pleskóvi ellenségnek szarvat adna. Azonban az Iván rémítő fenyegetőzéseire, a pleskóvi őrzősereg magát igen keményen tartotta. Szünetlenül harsogtatta a trombitákat, sípokat, dobokat, ropogtatta az ágyukat, és oly mozdulásokat tett, mintha minden órán kiakarna ütni a Báthori táborára, mely miatt ennek szüntelen való vigyázásban s bizonytalanságban kellé lenni.

Mindazáltal végtére is arra tökélette Báthori el magát, hogy a Pleskov vívásában meggyőzhetetleneknek látszó akadályokkal szembe menjen. Kimutatja tehát mind a lengyeleknek, mint a magyaroknak 8 németeknek a tábor helyet s állásokat, a honnan a várost ostromolják, úgy alkalmaztatván azoknak fekvését, hogy azáltal az út is kettévágatott, melyen a városba segítséget vagy eleséget vihettek volna. Nem kis örömet okozott neki az a segítő sereg, a mely épen akkor érkezett ő hozzá Kurlandiából és Prussziából. Ugyanakkor toppant ő hozzá a török udvartól egy öreg követ, ki által a nagyúr valami szökevény tatárokat kívánt vissza ő tőle. Mint-hogy Báthori még akkor azok felől semmit nyomosán nem tudott, a

feleletet akkorra halasztotta, mikor Lengyelországba visszamegyen. Feljárta az öreg követ a tábornak nagyobb részét. Mindenekfelett az igen csinosan fegyverkezett s öltözködött lengyel lovasokban gyönyörködött, de áltáljában is az egész táborról így ítélte: Adná Isten úgymond, hogy az én császárom ezzel a lengyel királyival egyesítené a maga erejét, úgy aztán kettőjük előtt az egész föld keresége sem állhatna meg. Már mi lett volna belőle, mi nem, ha Báthori a maga erejét a törökével összekapcsolhatta volna, azt nem tudhatni, elég az hozzá, hogy túl az elégen is bőven voltak most az ő katonái előtt a próbakövek Pleskov falaiban s bástyáiban, melyekre a magok vérével, vitézi bátorságoknak senki által nem tagadandó jeleit s bizonyosságait felfesthették. Hosszas volna itt leírni, hányszor s mely igen a vakmerőségig próbálgatták az ágyúkkal ejtett réseken a katonák a városba való berohanást, és az oroszok is mely szinte a kétségbeesésig ótalmazták magokat, kik is a magok sokasága mellett is micsoda szorongattatást szenvedtek, abból a levélből lehetett látni, melyet az őrző sereg főkapitánya Ivánhoz indított vala, de a mely Báthori kezére került. Mind a két részről számosan hullottak el. Nevezetesen a magyarok közül elestek Kendi Péter és Békesy Gábor, a felébb sokszor említett Gáspárnak testvéröccse.

Mint hogy pedig Radzivil által másfelé is sok pusztítást tétetett Báthori az Iván tartományaiban, sőt egykor kevésben múlt, hogy Radzivil magát Ivánt is (vajmi kívánatos kövér préda lesz vala) el nem fogta. Iván a maga minapi negyven vagy ötven esztendőre szóló fogadásának idejét, épen a Báthori reménysége szerént, rövidebbre szorítani jónak találta, és Possevin Antalt a békesség dolgában Pleskov alá Báthorihoz indította, kinek is Novogorodig küldötte Báthori a kíséretet eleibe. Mindazáltal most is magasabb húron pengettek Iván kívánásai, mint azt szorult állapotától lehet vala várni, melynek az volt az oka, mert olyan vélekedésben volt, hogy valamint a múlt esztendőben, úgy most is haza kell Báthorinak a diétára menni; a mi pedig annak táborát illette, arról úgy gondolkodott, hogy a téli napok közelítvén, a természetnek éjszakai törvénye, minden más erőszaknak hozzájárulása nélkül is, elfogná azt Pleskov alól tiltani. De Báthori magyarán megmondotta Possevinnek, hogy táborát mindaddig Pleskovnál tartóztatja, míg vagy azt elfoglalhatja, vagy Iván maga kezét egész Livóniáról leveszi.

Akkor kérelemre fakadt Possevin, hogy ne szakassa legalább minden békességhez való reménységnek általán fogva nyakát; hanem szenvedje ineg, hogy valamely arra választandó helyen, mind a két rész követel, az egyességet munkába vegyék. Nem esett porba Pos-

evin reménykedése. Possevin hát sebes posta által mindjárt levelet küld Ivánhoz, melyben Báthori kinyilatkoztatását megírja, s egyszers-mind kéri Ivánt, hogy noha az ő jobbágyai készek a hadakozással együtt járó nyomorúságoknak megemésztésére, azoknak életét mindaz-által kímélje meg, és a maga csekély s bizonytalan hasznánál becsülje felébb. Azt is megírta Possevin, hogy éppen mikor ő Pleskovhoz (m. k. Pakw) érkezett, azt a segítő sereget, melyet oda Iván küldött vala, akkor vágatta le s fogatta el Báthori, azértis ő arra kéri Ivánt, hogy a mely szabadságot nyert Báthoritól az alkudozásra, azt maga hasznára fordítani el ne mulassza, és mentül előbb nevezzen ki valamely helyét, a hol a két rész követei összejöjjenek.

Mindjárt reállott Iván Possevin tanácsára, és egy más postát indított vissza, ki által egy Zapolia (Zapole?) nevű falut rendelt a követek szerződése helyéül. Azonban Báthori egy új berontást próbáltatott Pleskévba, mely mind a két résznek sok vérbe került, de Pleskov akkor is csakugyan orosz kéznél maradt. Ezekután kirendelte Báthori a Zapoliába menendő követeket, és mind a békességre való vigyázást, mind a Pleskov alatt maradandó tábor gondját Zameiszkyra bízván, november utolsó napján Lengyelországba visszaindult, és Düneburg (Dünaburg) felé Vlnába ment. A kegyetlenségből s ravaszságból alkotott Iván, olyan hagyással bocsátotta vala köveit Zapoliába, hogy egyik szemöket szüntelen Báthorin tartsák, és mihelyt megsajdítandják, hogy Pleskov alól táborát elmozdította, azonnal kétesének s találjanak valami színes okot az alkudozás félbeszakasztá-áafa, ellenben ha csakugyan látszik, hogy a tábor nem szűnik meg a természettel daczolm, és Pleskov alatt állhatatos lesz, már akkor ugyan lelkesen s valóban békesség után lássanak. Azonban nem volt téri-száma az oroszok Pleskovból való kiütéseinek, de őket Zamoiszky mindenkor véres fővel igazította vissza.

Nem kevéssé hátráltatta eleinte a Zapotiában munkába vett szerződések a svéd király dolga. Ez a svéd király, kinek felesége Katalin, Báthori feleségének Annának testvére volt, minduntalan köszörülte Báthorit az Iván ellen való hadakozásra; de azonban maga is Livoniának (Lievland, Liefland) esett, és ott nevezetesen Nárva (Narwa) városát Ivántól elfoglalta, melylyel Báthorit szintűgy megsértette, mint Ivánt, mivel Báthori Nárvához is just tartott, és arra is rátette a kezét. Eleve látván pedig azt Anna királyné, hogyha Báthori Ivánnal egy különös s magános békességet köt, és az ő sógora, a svéd király, magába szorul, ezt úgy Iván könnyen eltapodhatná; tehát a közelebb múlt varsói diétán, férjének Báthorinak lá-

baihoz borulva, térdeit megölelve, sok esdeklése által arra hajtotta, sőt lekötelezte, hogy az Ivánnal kötendő békességbe, a svéd királyt is foglalja belé. Már mikor Zapoliában az orosz követek hallották, hogy a Báthori bizottjai a svéd királyt is emlegetik, akármiben is annyira, mint abban, meg nem ütköztek, mivel ők azt Báthorítól külön szerették volna szakasztani. Mindazáltal sok vetélkedés után, csakugyan megkészült a tíz esztendőre kölcsönösen ígért békesség Zapoliában, Báthori és Iván követei között 1582. eszt. 15. január. Iván egész Livóniát visszaadta Báthorinak, onnan minden várakból hazahíttá katonáit Oroszországba; Báthori is a mit Livónián kívül elvett vak Ivántól, mindazt visszaengedte, az egy Poloczkót kivéven, a mikor aztán Zamoiszky is 6. febr. Pleskóvot odahagyta, és Livóniát Báthori számára elfoglalta. A foglyok kicserélését, Báthori önkényt, más időre halasztotta, mivel az ő kezei közt sok nagy rendű orosz volt, és így a cserében semmi egyarányosság nem lett volna. —így ragasztotta vissza három esztendő alatt Báthori mind azt Lengyelországhoz, valar mit csak attól az oroszok harmincz esztendő lefolyta alatt elszagattak vala.

Minekutána immár a jó békesség így helyre állott, melynek örömet Erdélyben is meglakták és lötték; még ugyanazon esztendőben, 12. márcz. Báthori Livóniába, nevezetesen pedig Riga városába indult, hogy ott egész Livóniának jövődöbéli állapotát, egyházi s polgári alkotását meghatározza, és annak igazgatása módjának kerekeit aszerént a mint azt legjobbnak találándja, megindítsa. Minthogy a közelebb múlt háborúban, a katolikus papi rend őt szép sommá pénzzel segítette, azt egy Vendában (Wenden) felállítandó püspökséggel, és a jezsuitáknak némely városokba való bevitelével kívánta meghálálni. A felébb való esztendőben Riga városának nagyobb része Luther tudományára hajolván, az odavaló érsek Wilhelm halála után, annak minden jószágait s jövedelmeit a város a maga számára elfoglalta, és a városban minden templomot, a Luther követőinek adott által. Most abban egyezett meg Báthori, a város belső s külső eljáróival, a köznépek nagy ellenére, hogy azok a Szent-Jakab templomát, minden hajdan ahoz tartozott jövedelmekkel, adják által isteni tiszteletre, az oda szállítandó jezsuitáknak, a Mária-Magdolna klostromát pedig, fordítsák ugyanazok lakóhelyének vagy kollégiumának. Megkereste őt Rigában a kurlándiai (kurlandi) bwczeg is, egyikéit azért, hogy az ő kereskedő hajóinak a rigai kikötőhelybe szabad és minden vám nélkül való be s kivezést parancsoljon, melyet neki a rigaiak mindeddig nem akartak megengedni, másikért azért, hogy

ott az ő hűségére felesküdjön. Báthori mind a két kívánsága iránt, a következő lengyel diétára igazította a herczeget. Nárva Tarosa iránt, két rendbeli köretet küldött Báthori Rigából; egyiket ugyan a sógorához, a svéd királyhoz, hogy azt attól szép szerént visszakérje; másikat pedig Ivánhoz, mivel az a hír kezdett szárnyalni, hogy a Livoniából kiköltözött katonaságot, Iván Nárva elfoglalására akarja küldeni. — Iván mindjárt megígérte, hogy Nárvának békét hagy; de a svéd király maga megsértésére magyarázta, hogy Báthori tőle Nárvát kívánja; annyival inkább, mivel felesége Katalin jegyruháira nézve, magát mind ez óráig is kielégítettnek nem tartotta.

Rigából Vilnába, onnan Grodnóba, onnan ismét kis-asszony házában, Varsóba jött Báthori, a hova október harmadik napjára, diétát hirdetett vala. Még nem állott be a diéta, mikor értésére esett, hogy a felébb említett álnok Jankulát, a moldvai vajdát, a ki neki a falka esztendőben oly sok boszúságot tett, a ki az ő török udvarhoz szóló leveleit elfogdosta, felbontogatta s felnyitva visszaküldözte, országának szélét tűzzel vassal pusztította s. a. t, a török császár ugyan vajdaságától megfosztotta, a sniatini (sniatyni) kapitány pedig, mikor Lengyelországnak egyik szárnyán Magyarországra akarna bujdoskani, elfogta s Lembergbe vitte. Mindjárt parancsolt a leMBERGI kapitánynak, hogy Jankulának fejét vétesse, annak gyermekeinek s özvegyének táplálására azonban, bizonyos sommá pénzt rendelt.

Azonban eljött a diéta ideje. A már sokszor említett, nem csak hadi vezérek közt első nagyságú, hanem egyszersmind a tudósok között is tudós Zamoiszky, egy igen ékes és királyja s hazája iránt egyforma igaz hűséget buzgó beszéddel nyitotta meg a diétát; de a mely beszédnek az akkori, csak maga hasznát halászó és a közjóval keveset gondoló, lengyel nyakas nemesség szívében, igen kevés foganatja lett. Ezelőtt való időkben, önkényt maga szorgalmaztatta a nemesség Báthorit, hogy arra az esetre, ha a Lengyel-királyságban változás fog történni, a diétával egyetértőleg, csináljon olyan törvényt, melynél fogva az új király választása, minden eddig szokott lárma s visszavonás nélkül mehessen végbe. Már most mikor ennek a kívánságnak eleget akarna tenni Báthori, valamint sok egyéb hasznos célzásainak, úgy ennek is általában elleneszegeztek magokat a nemesek; azzal a fundamentom nélkül való gyanusággal lévén tele az ő fejük hogy Báthori valamelyik atyjafiának akarna utat törni a Lengyel-királyságra. Ezen diéta alatt nem egy ízben kellett Báthorinak ama koronázásakori ígéretét megállani, hogy ő a roszakhoz rosz (vagy inkább igazságos) fog lenni. Egy várbeli kapitány egy bizonyos nemes

embert megölt, azt megégette, hamvát korpa közé keverte s disznai-val megetette. Egy másik nemes ember, a mostanában Varsóba érkezett orosz követ kísérei közül, egynek karját késsel általszúrta.

Mind a kettőt halállal büntette Báthori, nevezetesen az utolsó-nak, az orosz követ szállása előtt üttette el fejét. Kiterjesztette Báthori ezen diéta alatt a maga gondját Erdélyre és Magyarországnak azon részeire is, melyek abban az időben Erdélyhez tartoztak, mely gondosságának a többek közt bizonyása az, hogy Debreczen városának azon szabadságait, melyeket a régi magyar királyoktól nyert, Varsóban 22. okt. költ levele által megerősítette, p. o. hogy annak lakosai réveken, vámokon, szabadon s minden fizetés nélkül mehessenek; azokat semmi idegen törvényszék esküvésre ne kényszeríthesse s le ne tarthassa; a kiknek maradékaik nincsenek, javacskaikról szabad rendelést s testamentomot tehessenek s. a. t.

Sok idő tölt ezen a diétán a Livónia (Lifland) jövődöbeli állapota felett való vitatásokkal; mindazáltal semmi bizonyos nem határozottatott meg a felől A diéta eloszlása után, az ország nagy tanácsával állította meg Báthori annak jövődö sorsát, mely sommásan ebből állott: a maga szabadságainak megerősítését sürgető nemességnek Báthori azt felelte: hogy valamely tartomány polgári alkotmányának, az idő környüállásai szerént, szükségképen változni kell; azértis a Wilhelm érsek ideje előtt költ levelek, illendő tekintetben fognak tartatni, a melyek pedig késöbben adattak, szoros vizsgálás alávétnek. A mi a vallás gyakorlását illeti, a lutheránusok nem fognak ugyan háborgattatni, de amellet a kátholikusok is a magok szabadságára bizonyosan számot tarthatnak. A tisztségek adásában, a lengyelek, litvánok és németek közt semmi különbség nem fog lenni Végezetre azt kívánta Báthori, hogy Livóniában (Liefland) minden várak rontassanak le, melyet ha az oda való lakosok véghezvisznek, 5 is bizonyos számú orosz bojárokat fog nekik ajándékozni, kiken a magok foglyait Ivántól kiválthassák.

Hogy Varsóból Krakóba ment Báthori, ott várta őt a krími tárook khánjának követe, azzal a panaszszal, hogy a kozákok a khánnak Iván czártól haza felé utazó s nagy ajándékokkal megrakott követeit, mindenökből kifosztották. Hogy annál inkább meghallgassa Báthori a khán kívánságát, a kozákok megbüntetése s azoktól a ragadomány visszavétele iránt, a török császár is adott vala a khán követe mellé egy csauszt, a ki azzal fenyegetödzött, hogy ha a khán kívánt választ nem kap, annak negyvenezer törököt fog a nagyúr Báthori ellen adni segítségül Ámbár a rendek hibája miatt ennek a fenye-

getődző nagy erőnek ellen állható állapotban nem volt Báthori, mindazáltal azzal a felelettel bocsátotta el az egyesült tatár és török követését, hogy ő a kozákoknak, mint az ő akaratja nélkül haramiásokó latroknak, izetlenségeiért nem állhat boszút. Azonban parancsol Zamoiszkynak, hogy katonákat szedjen, kikkel a történhető megátámadtatás ellen magát ótalmazhassa.

A mely szertartásokat s törvényeket Livónia számára készített vala Báthori a lengyel nagy tanácssal, azokat oda be is vitte 1583. eszt., és az egész tartományt három kerületre, úgymint: vendai (vendem) dörpti (dorpati, dorpti, derpti) és pernai vajdaságokra hasogatta fel. Ugyanakkor a dán királytól visszaváltotta Kurlandban a pilteni kis kerületet, harminczezer talléron. Minthogy pedig akkor ezt a sommát a porosz herczeg fizette le, Piltent annak adta zálogba, míg annak a pénzt megadhatná, ugyanazon esztendőben, a kolozsvári jezsuitáknál tanulni kívánó szegény sorsú ifjaknak számára, esztendőnként ezer aranyat rendelt, a neopolomiczi' várbán, 13. febr. költ királyi levele által. Épen azon nap, egy más levelet is küldött Erdélybe, az ifjú fejedelem Báthori Zsigmondhoz, a kaminicki püspök által, melyben azt szabta ki, micsoda czeremóniával tartsák a rendek, a meghalt Báthori Kristóf fejedelem halottipompáját. Azután ötöd nappal, ugy mint 18. febr., a szászok törvénykönyvét erősítette meg, Süveg István és Budaky Gáspár, szebeni s beszerzei főbirák kérésére, mely törvénykönyv az ő királyi levelével együtt még ugyanazon esztendőben Brassóban deákul és németül kinyomatott, és mind máig is zsinór-mértékül szolgál a szász nemzetnek.

Mivel pedig a közelebb mondott ezer aranyak, a szász papok dézmájából (census cathedraticus) kellett kitelni; azonban a szász papok követeik által arról panaszkodtak Báthorinál, hogy mióta ő Erdélyből kiment, azóta a dézma dolgába sok visszaélés csúszott be, és a dézmasok őket sokképen megcsalják; tehát Báthori 17. mart. a fogarasi kapitányhoz Horváth Kozmához, Vízaknai Sós úrhoz, Baranyay Jánoshoz, a bonyhai tisztartóhoz, Szabó Miklóshoz írt levelében, nagy büntetés alatt megtiltotta, hogy a szász ekklézsiák ne terheltessenek; hanem hogy a dézma dolga annál arányosabban folyhasson, dézmasoknak szászok rendeltessenek. Micsoda rendkívüli olcsóság és így termés is volt ebben az esztendőben Erdélyben, és a kolozsvári tanulók s növendék papok tartására rendelt ezer arany, mert sok dézma búzából s borból tölt ki, onnan könnyen felvethetni, hogy a mint a kolozsvári akkori dézmasnak jegyzéseiből kitetszik, öt

nagy köből búzát egy magyar forinton, kilenczven veder bort pedig, két magyar forinton felül nem lehetett eladni.

Immár régen eltűnt Báthori István király életének leírásából a Zborovszky név, mely abban az ő uralkodásának elején oly kellemetes sugarakkal kezdett vala ragyogni. De megjelen az ott valahára még egyszer, ha szinte már most magához nem igen vonzó s édesgető színben is, az 1584. eszt. Ez a Zborovszky familia, mely Báthori lábai alatt, az ő királyságra vezető grádicsának egyik lépcsője vala, már most egy időtől fogva, olyan veszedelmes visszarúgóvá változott az ő feje fölött, mely őt e világi dicsőségnek legfelsőbb polczáról, mint valamely Sisyphus követ, alá igyekezett gördíteni. Koránt sem Báthorinak valami érzéketlen háládatlansága, hanem ennek a familiának déiczeg agyafúrtsága természetete meg annak belső részeiben a Báthorival való meg nem elégedésnek s botránkozásnak oly sok nyughatatlanságot szerző követ. A Zborovszky hatalmas ház, annyira lekötelezettnek tartotta magához Báthorit, hogy még azt is maga sérelmére magyarázta, ha Báthori valamely üresen maradt tisztséget, nem az ő kénye s jóváhagyása szerint ruházott valakire. A többek közt, Zamoiszky János kancellárnak, Báthori előtt való nagy tekintete okozott annak sok epefakadást, noha Zamoiszky semmit el nem mulasztott, hogy ezt a házat külön-különbféle jó szolgálatai által megnyerje, s azt arról meggyőzze, hogy az ő felemelkedése, arra semmi ártalmas árnyékot nem vet

Állott még Zborovszky Sámuel ellen a Vapovszky András megöléséért indított per. Sokat dolgozott Zamoiszky rajta, hogy ő a számkivetés alól felszabaduljon. A felébb való időkben, Báthori egynehány esztendőre időt s nyilást engedett Sámuelnek, hogy azalatt a vérnek keresőit megengesztelje; azt az intő tanácsot is hozzátévén, hogy magát addig is illendő csendességben tartsa, s a maga hibájával gerjesztett tűzre több olajat ne töltsön. Zamoiszky is nem annyira parancsolta neki, mint barátságosan kérte őt, hogy az ő bírósága alatt lévő helyekre való meneteltől, a kiszabott idő alatt, magát megtartóztassa; mivel különben hivatalbeli kötelessége őt arra fogná kényszeríteni, hogy Sámuel, mint tagadhatatlan gyilkost, fejével lakoltassa. De mind ezekre oly kevésbé figyelmeztet Sámuel, hogy inkább maga mellé holmi sepredék kóborlókat szedvén, azokkal magát mindenütt, minden hunyászkodás s tartózkodás nélkül mutogatta. Minekutána a neki engedett idő eltelt, akkor is nem hogy azon iparkodott volna, mimódon hosszabbíttassa azt meg; hanem inkább az országban fel s alá erőszakoskodott, ottan-ottan pedig a kozákokkal a török birtokba is belátogatott.

De hogy az ő gonoszsága mértékének semmi híja ne maradjon, Zborovszky Kristóffal és Andrással, Báthori megölésére összeesküszik. Hogy a gonosz szándék kivilágosodott, Zamoiszky, Krakóhoz közel egy faluban, Sámuel a már mondott 1584. észet elfogatta, és minekutána a Báthori élete ellen való összeesküvést megvallotta volna, neki fejét vétette.

Azonban még ugyanezen esztendőben, 28. mart., Báthorinak régi ellensége Iván czar meghal. Minthogy pedig a minap a Zapotiában (Zapolef) tíz esztendőre kötött békesség, nem országos, hanem csak személyes volt, az az nem illette az a két Orosz és Lengyelországot, hanem csak azoknak uralkodóit, Báthorit és Iván czárt, már most Iván meghalálózván, noha még a tíz esztendőnek sok híja volt, Báthori magát a békességnek kötelező ereje alól feloldozottnak hitte, azért is magában feltette, hogy újra fegyvert fogjon, az egész Oroszországot meghódoltassa, és azt a lengyel koronához ragassza. Evégre a maga egyik testvéreinek fiát, Báthori Andrást, az ermelandi vagy varmi kardinált, Possevin jezsuitával, pénzbeli segedelemért a pápához küldi, Possevin annál örömebb vállalta fel ezt a követséget, mivel igaz szíve szerént fájlalta, hogy a meghalt Iván, a maga birodalmának a szent-szék alá vetése iránt tett fogadását nem teljesítette. Annyira is vitte Pecsevin a különbenis minden magas s fellengőe szándékok nagy barátjánál, ötödik Sixtus pápánál a dolgot, hogy az Báthorinak, az Oroszország elnyeréséért folytatandó had ideje alatt, minden hónapra huszonöt ezer skudit ígért.

Hogy beállott 1585. észet a varsói diéta, mind a tartományok követei, mind a gnesnai (gneseni, gnieznoi) és lemergi érsekek, mind a többek vétkétől ártatlan Zborovszky János, addig esdekletek Báthori körül, hogy a bűnös Zborovszkyaknak, Kristófnak és Andrásnak, kegyelmet ígért, ha azok a törvényszék előtt vétküket megvallják, s megszánják-bánják. Készen is volt már Kristóf számára a bátorságot ígérő menedék-levél; de ahoz hátát vetni nem mervén, Morvaországba költözött; a mikor aztán Báthori őt becületétől, nemességétől megfosztotta, a számkivetettek lajstromába irattá, s minden megkapható ingó és ingatlan jószágait elfoglaltatta; a mi pedig az otthon maradt András dolgát illeti, az akkor eldöntetlen maradt

Nem kevés unalmas órát okoztak ebben az esztendőben a rigai éretlen lakosok is, a kik néminemű megfejthetetlen ostobaságból, sem az ő, sem annyival inkább a magok városa tanácsa parancsolatára, Gergely pápa új kalendáriumát bevenni nem akarták, melyet már aelőtt két esztendővel a rigaiaknál, az okosságra sokkal inkább hallgató erdélyi magyarok, Báthori ajánlására, minden erőltetés s

titok keresés nélkül elfogadtak vala. Utoljára azzal töltötték be a rigaiak a magok gorombasága mértékét, hogy nem csak a várost akarták a svéd királynak kezére játszani, hanem két tanácsbeli embert is megöltek 1586. eszt. — Ezen annyira megilletődött Báthori, hogy a Dvina (Duna) mellett, egy erősség építésére határozta el magát, melyből Rigát ne csak zabolán tarthassa, hanem mindaddig is csigázza, míg magát egészen az ó akaratához, tetszéséhez nem alkalmaztatja. Közbevetette vala ugyan a kurlandi berezeg magát Báthori és ”Riga közt; de Báthorinak kedvét nem találhatta.

Azonközben a török császár Amurátnak egy Mohammed nevű fia születik, kinek is körülmetszése ezeremóniájára, Amerikán kívül, a világ többi részeinek, majd minden uralkodóit s köztársaságait, és így azok közt Báthorit is meghíja. Valamint a többi hivatalosak, agy Báthori is, követei által jelent meg, azon a csak nem párja nélkül való pompán. Töméntelen volt az ajándék, mely akkor a világnak különb-különb szegleteiből Konstantinápolyba betakartatott Báthori hat kötet nysztt bőrrel, melyek közöl mindenik megért ezer aranyat, és két tatár fogoly herczeggel tisztelkedett AmurátnáL Nem volt száma a bajvívóknak, kötélén járóknak, szelíd és vad állatokhal viaskodóknak, gauklereknek, varázslóknak, szemfényvesztőknak, sajt féreg módjára szokellőknek, vígjátékosoknak, fa-lábatoknak, fegyveres tánzosoknak, s egyéb kigondolható játszókknak, a kik mindenfelől összegyűltek, s ugyanott egymással vetekedve mulattatták Amurát vendégeit. Hatvan egész nap s éjjel tartott a vendégeskedés s vigadozás.

A mikor a fényes-kapu mindenféle gyönyörködtetéseknek B viaszságoknak ekképen ugyan tátva-nyitva áll, és azokat magán szinte az ellankadásig ki s be bocsáthatja, ugyanakkor borul szomorú gyászba a lengyel udvar, a nagy Báthori István királynak, először agyán hatod napig tartott hervadozása, azután pedig a közelebb is írt 1586. esztendő deozember 12. napján Grodnóban történt halála által. A természetre? valami beadott méreg-e? vagy a körülötte forgott orvosok alkalmatlan volta s egyet nem értése siettette-e drága életének végét? mind eddig homályban van.

Szemeinek örökös elhunysa előtt kevéssel, ilyen szókkal vette hattyúi végbúcsúját a hűséges Zamoiszky János kancellártól, és már ekkor sógorától: „Kedves Zamoiszkym! Jól tudod micsoda indulattal viseltettem mindenkor hozzád, és miképen mozdítottalak téged elébb-elébb, sokaknak irigységére, és magamnak mások gyűlölségén való kivetésemmel. Most látod, hogy életemnek fonala már nem messze nyúlhat. Kérlek azért légy istápja az én öcsémnek, Báthori Zsigmond fe-

jedelemnek, viseld gondját ő neki, és őt minden dolgaiban tanácsoddal igazgasd. A mit ő vele cselekszel, azt az én csontjaimmal s porommal fogod mívelni. Látod mely sok viszontagságon megyen által az ő alatta lévő tartomány; látod a török udvarnak, szüntelen imbolygásban lévő állhatatlanságát; másoknak öcsém iránt való hidegségét s idegenségét, és az ő maga gyenge ifjúságát. Mind ezekre reá emlékezz az én halálom után; Isten téged agy tartson meg, nyg hosszabítsa életedet, úgy boldogítson téged, és nyg áldjon meg az én hűgommal, a kit neked feleségül adtam.

Az az ő hűga, kit Zamoiszkyhoz adott, Báthori Kristóf leánya Griselda volt. Maga is sokszor emlegette Zamoiszky, de ha nem emlegette volna is, könnyű elgondolni, micsoda fulánkot hagyott, ez a nem csak búcsúzó, hanem egyszersmind feleskető beszéd az ő szívében. Testamentomát is idejekorán megtette Báthori, melyben azon kívül, a mit Lengyelországnak rendelt, maga kedves hazájának Erdélynek, tulajdon pénzéből, úgymint fogarasi jövedelméből, ötvenezer tallért hagyott, ezenkívül az orosz foglyok váltságából kilenczvenhatezer forintot, olyan feltétel alatt, hogy ezt a két rendbeli sommát, a kővári várban őrizet alatt tartsák, és abból soha egyébkor szabad ne legyen költeni; hanem csak a legszorongatóbb szükségben, és az ország ótalmára. Báthori Zsigmondnak drága kövekkel kirakott kardjait, nyereg szerszámaait, és hat arany gyűrűjét adta, melyeknek kövei ritka nagyságú gyémántokból, smaragdokból aa rubintokból állottak. Báthori András kardinálnak asztali ezüst készületeit; Báthori Boldizsárnak pedig Fogaras földét testálta. Minthogy pedig a fogarasi lakosok, egyéb adó alól ki voltak véve, azt kívánta meg azoktól, hogy a fogarasi várban kétszáz huszárt és száz gyalogot szakadatlanul tartsanak.

Tovább tartották Grodnóban esztendónél az ő holttestét. Akkor aztán úgymint 1588. esztendő elején, Báthori Zsigmond fejedelem, az udvarhelyi főkapitányt, Ferneszy Istvánt küldötte Grodpóba, kinek jelenlétében onnan Krakóba vitték a lengyelek nagy pompával az ő hideg tetemeit, és ott a templomban eltemették. A temetési költség közönséges pénzből fizettetett, mely tisztességet csak az olyan királynak szokták a lengyelek megadni, a kit különösen szerettek; másokat pedig a magok költségén szoktak eltakaríttatni. Az ő koporsó kövén metszett szók közöl, itt csak azok említettnek, melyeket arra Zamoiszky János vésetett:

Stephano Poloniae Regi, victori, Triumphatori, pio Patiri Patriae.
Joannes de Zamoscio, CanceUwius et sumnjus dux Exercituum Regni,

Pro vita, quam saluti gloriaeque ejus, omnibus bellis periculisque
devoerat;

Non ipso, sed Deo volente, superstes, has lacrimas cum Griseldi Ba-
thorea uiore sua,

Regi, Patrono, Affinique suo reddit:

Yiveres Stephane viveres, nec domns tua,

Nec Polonia, Hungariaque,

Nomenque omne Christianum moereret,

Nec improbi Barbari gauderent.

Devoti nomini, meritisque erga Rempubicam Stepani

Magni Poloniae Begis invicti, Patrisque. Patriae pientissimi.

Te superstite pro salute gloriaque tua, sangvini non pepercimns.

Nunc quid aliud, qnam lachrymas miserabiliter fúndere posanmus.

Qno Duce Patriae fines proferemns? Proferemus?

Qno vei Barbaros a cervicibus rejiciemns?

Stephane terror hostín! qnam snbito qnoqne modo te amisimos,'

Nomimis atras Civ bus, nomininqne Christiano Idus Decembres.

Cromer Márton, wermelandi (ermelandi) tudós püspök, így di-
csérte meg őt!

In templo plus qnam Sacerdos.

In Repnblica plns quam Rei.

In sententía dicenda plns quam Senator.

In jndicio plns quam Jnriconsultns.

In exercitn plus quam Imperátor.

In acie plus quam Miles.

In adversis perferendis, injuriisque condonandis, plus
quam Vir.

In publica libertate tuenda, plus quam Civis.

In amicitia colenda plus quam Amicus.

In convictu plus quam Familiáris.

In venatione, ferisque domandis, plus quam Leo,

In tota reliqua vita plus quam Philosophua,

Mind mások, mind a többek közt az ő udvari orvosa, a tudós
Hunyadi Ferencz, sok versével siratta őt, melyeket Erakóban kinyom-
tattatván, Báthori Zsigmond fejedelemnek ajánlott, a kinek hasonló-
képen udvari orvosa volt. Azok közül csak kevés foglalhat itt helyet.

I.

1. Qno fessnm querimoniis

Declinem caput? Hei quibus

- Me me luctibus obraam?
Hei dolor dolor! cet.
2. Sopremom occidit occidit
Vitae vera salus meae;
Nostri glória Seculi
Hei dolor dolor! cet.
3. Cur nos deseris, o Páter!
Irritata tot hostiom
Inter tela minantium?
Hei dolor dolor!
4. Cessant jostitiae fora,
Legom conticoit tenor,
Eoropae cecidit nitor,
Hei brevea rosae!
5. Aeterna vice tomporom;
Dnros sic rotat ordo res,
Divúm sic ágit arbiter,
Hei dolor dolor!
6. Nnnc tellns violaribos
Ridet versicoloribos,
Nnnc brnma riget horrida,
Hei breves rosae!
7. Ut sol anricomum capot
Nunc pellncidus aperit
Nunc injurius opperit
Hei dolor dolor!
8. Bostoni, qua lieet, o páter
Justis verro doloribns,
Herbia svavae virentibos
Hei breves rosae!

II

Ne Deus vebs, Stephane, immortalibos actie;
Mortalem tulit invida more, et corporis hajós
Conditio; sed parte toi meliore snperstes
Numen es, emeritosque aeterni ciris Olympi.

III.

Implevit totom postqoam virtotibos orbem,
Defensae Stephani glória, Sarmatiae:

Non capit haec tellus, alio migrabimus inquit,
 Jam me Regna vocant altéra, terra vale.
 Ergo aut aeternae novus Indiges additus aulae
 Est Deus; aut dicam, Numina et ipsa móri.

IV.

Dacia, Musa, Fides, Gradive, Polonia, Roma,
 Funde, resolve, riga, projice, sterne, seca,
 Planctus, ora, genas, galeam, diadema, capillos,
 Corde, elegiá, fletu, vertice, fronte, manu.

V.

Quo pax et pietas Stephano moriente'reeedunt?
 Cum Stepahaao repetáit astra Deumque suo.

Az ő képe alá a többek közt ezeket írta Hunyadi:

Semideus foerat, potuit para altéra cerni
 Altéra non: Deas haec, haec homo, neutra mori.
 Illa Deos inter víta meliore potitur;
 Haec homintun vivit mentibus, ore, sinu.

Minden poétai nagyítás nélkül is lehet mondani, hogy Lengyelország Báthorihoz hasonló királyt, igen keveset mutathat. Egyéb számlálhatatlan jótéteményei között, neki köszönheti Lengyelország Tatárország felől való határának megnépesedését, és a kozákok embe-
 rekké való formáltatását. Azon virtusain kívül, melyeket a már fe-
 lébb mondottakból ki lehet hozni s érteni, megvolt ő benne az étel-
 ben, italban, ruházatban való maga mérséklése, a kérkedékenységtől,
 maga mutogatásától való idegenség, a nyájasság, nyelvének hatalmá-
 ban való tartása, a rágalmozóknak s húelkeddnek egyforma gyűlö-
 lése. A dolgok felől való ítélettételét ritkán hibáztatták meg az in-
 dulatok. — A mi testét nézi, középszerűnél magasabb, csontos és
 olyan köpczös, a mit sokan négyszegűnek hínak; fekete haja, barnás
 piros színe, háta orra, mindenképen pedig a reánézőkben tiszteletet
 gerjesztő ábrázata s tekintete volt. A mi a nagy emberek körüi
 igen közönséges dolog, vagy inkább fájlalható szerencsétlenség, magot
 nem hagyott maga után, Az akkori magyarok nagy lábú Báthori-

nak hitták őt. Egy beszéde, melyet a lengyel rendek előtt mondott és tíz levele Lijsiában (Lipcse) nyomattattak ki 1703. eszt.

Báthori Kristóf, (Somlyói.) Istvánnak a lengyel királynak testvérbátyja, kinek utána lett, először ugyan váradi kapitány s bihar vármegyei főispán, azután pedig erdélyi vajda. Minthogy egyéb nyelvek közt francia, olasz és spanyol nyelveken is beszélt, úgymint a ki ifjúságát Anglia, Spanyol, Francia, Német s Olaszországban töltötte; még vajdasága s kapitánysága előtt, 1557. eszt., őt küldötte volt Izabella a Szapolyay János özvegye a francia királyhoz követségbe. Az ő követségének tárgya az volt, hogy köszönje meg azt a francia királynak, hogy magát a török udvarnál közbevetette, Izat bellának Erdélybe való visszaállítása iránt; továbbá hogy kérje arra a királyt, hogy továbbra is mozdítsa elő az Izabella ügyét a török császárnál, nevezetesen hogy Lippát és Temesvárt kérje vissza attól Izabella számára, mivel ha azokat visszaadná Szulejmáa, úgy aztán Magyarországnak többi részeit is visszafoglalhatná Izabella Ferdinándé tói. Ezenkívül ötezer katonának öt esztendeig való tartására való pénzt is kért Izabella ő általa.

Igen jó válaszzal bocsátotta őt vissza a király, mindenekre kötelezte magát, sőt egy húgát is az Izabella fiának, Szapolyay János Zsigmondnak feleségül ajánlotta, és Kristóffal Martincz Ferencz nevű követét Izabellához bocsátotta, kire alattomban azt bizta, hogy mind Izabellát, mind az erdélyi főrendeket kérje arra, hogy János Zsigmondot, a hijába való emberek közül vegyék ki, azt bízzák okos emberekre, a kik azt az uralkodás mesterségéhez szoktassák és arra oktassák. Nem lehet tudni mit mozdított a francia király a török udvarnál, az bizonyos hogy ez soha sem adta vissza az említett varakat Izabellának.

Igaz hűséggel viselte magát Kristóf Izabella halála után, annak fiához János Zsigmondhoz is. Mikor 1562. eszt. Hadad elvesztése után az ijedség miatt Lengyelországba szándékozott volna János Zsigmond költözni, Csáky Mihály s mások javallásából, egyedül Kristóf volt, a ki őt biztatta, vigasztalta, beléje új lelket adott, s Erdélyben megtartóztatta. Mikor ez az ifjú Szapolyay Szulejmán török császár köszöntésére s udvarlására ment Belgrádra 1566. eszt.; Kristóft tette Majláth Gáborral, Hagymássy Kristóf mellé maga hadai kapitányának, hogy míg maga Szulejmánhoz jár, addig ezek hárman a közönséges csendességre s bátorságra vigyázzanak Erdélyben. Minekutána Szulejmántól haza jött Szapolyay, Kristóft Gyulára küldötte Kerechény Lászlóhoz, a kit oda szorított s ott ostromlott vala Pertaf basa azzal

az izennel, hogy Gyulát Portanak adja fel. Hogy Gyula alá a Pertaf táborába érkezett Kristóf, kérte Pertafot, hogy szabad legyen neki a várba bemenni, a maga sógorához Kerechényhez az izennel, de azt Pertaf nem engedte meg, azért is csak egy törököt és Borbély Györgyöt küldötte oda be Kristóf. Valamint azelőtt, úgy most is, (már most másodszor járt ebben a követségben Kristóf), azt felelte Kerechény, hogy Gyulától csak akkor kíván megválni, mikor életétől. Látván Kristóf az ő állhatatosságát, egy czédulát készített ő hozzá, melylyel magát csak nem halálos hálóba keverte. A czédula sommája az volt, hogy ha csakugyan eltökélt szándéka Kerechénynek Gyulát, Pertafnak a Szapolyay számára fel nem adni, tartsa erősen magát, mert a törököknek mozgásaiból azt lehet kihozni, hogy az ő nyakáról nem sokára el fognak szállani. Még talán el sem végezte Kristóf az írást, mikor hirtelen a basához híják. Csak annyi időt sem talált magának, hogy a czédulát eldughatta volna, azértis azt csak kezében tartotta, azonban a Pertaffal való beszélgetés közben, azt a földre találja vigyázatlanságból ejteni. Nagy szerencse volt, hogy olyan hosszú ruhában volt Kristóf öltözve, melynek alsó szárnya s prémje, a papirost annyira eltakarta, hogy azt Pertaf észre nem vette. Úgy de már fel is kellett venni a czédulát, még pedig úgy, hogy azt Pertaf meg ne lássa. Erre tehát azt gondolta ki Kristóf, hogy keszkenőjét kezéből önkényt kiejtette, mely után midőn lehajlott volna, egyszersmind a papirost is felvette, mely ha Pertaf kezébe akadt volna, vagy életével, vagy legalább fogsággal lakolt volna érette. Most pedig békével bocsátotta el őt Pertaf magától. Azonban Kerechény nem sok nap múlva Gyulát feladja, és őt Pertaf esküvése ellen elfogatja. Írt Kerechény a maga fogságából Kristófnak, hogy az ő szabadulását, mind maga, mind Szapolyay által munkálja, melyben Kristóf fáradozott is, de nem boldogulhatott.

Minekutána Szapolyay János Zsigmond 1571. eszt. meghalt, a fehérvári gyűlés Kristófra bizta, hogy a csendesség megtarthatása kedvéért másfélezer lovast szedjen, kikkel Torda alatt táborozzék, míg Szapolyay helyébe új fejedelem választatik. Szedett is ő, még pedig nem másfélezer, hanem lovasokat s gyalogokat összeszámálva, tízezer katonát, kikkel míg a szükség kívánta, Torda alatt vigyázott. Hogy Báthori István, a Kristóf testvéröcsese választatott vajdának, azt mindjárt nem csak váradi kapitánynya tette Kristófot, maga helyébe, hanem a többi erdélyi várak s erősségek porkolábjait is feleskette annak hűségére. Az akkori boldogtalan időnek szokása szerént, a mikor csak erősebbnek volt igazsága, Tokaj s Kassa körül mintegy nyolczszáz

haramia inkább, mint katona gyűlt össze, és alsó Magyarországra Simándra tették a czélt, a hol esztendőnként Szent-György havában igen nagy vásár szokott volt esni, hogy ott a vásárt feldúlják. El is indult oda 1572. eszt. ez a magyarokból, németekből s más nemzetekből álló rendetlen csoport, és útjában a városokat s falukat mindenütt prédálta, fosztogatta. A többek közt Debreczenből nyolczszáz lovat hurczolt el.

Elébb eljutott ugyan ezeknek az útonálló tolvajoknak hirtelenséggel a Simánd körül tartózkodó törökökhöz, mint magok; mindazáltal módját találták, hogy mikor legjobban állott a vásár Simándon, akkor rontottak oda be, és ott a kereskedőket nagyobb részt lenyakazták, és arannyal ezüsttel s egyéb magoknak tetsző portékával megrakodtak, de nem messze távozhattak a ragadományyal Simándtól, mikor a törökökkel szembe találkoztak, kik is ezt a fejetlen ranyha népet, nagyobbára vagy leaprítették, vagy elfogták, a mi megmaradt belőle, azt széylelűzték, s a prédát tőle elvették. A foglyok közül húsz német lovast Budára küldöttek, kiknek ott lovaikon ülve sok gúnyolást s csúfolkodást kellett kiállani; a többi magyar s egyéb foglyok pedig, Konstantinápolyban büntetettek vagy halálra, vagy egyéb annál is keservesebb kínokra. A megmaradtak Debreczenben újra összegyűltek, s többeket is fogadtak magokhoz. A török udvar olyan Íriszemben volt, hogy az efféle erőszakoskodások Báthori István vajda tudtával s akarásával történnek, holott pedig azokról maga István is nem egy ízben panaszkodott Maximilián királynál, a kinek magyar birtokaiból szoktak az ilyen csípős rajok kirepedni.

Hogy tehát Kristóf a török udvar gyanúját, a maga öcscséről István vajdáról elháríthassa, a Debreczenben ismét összeverekedett latrok ellen, a váradi őrző katonaságot elküldi, mely is azokkal a város piacán csapott össze, és azok közül sokakat lekaszabol, mintegy százat pedig elfogott, kik közül buszát a város megsérült lakosainak adott által, hogy azokkal a város népe, azoknak ő rajta véghez vitt kegyetlenségeiért, úgy fizessen, a mint neki tetszik, a többi foglyokat pedig a győzedelmesek Váradra vitték, kiket ott Kristóf a vár körül előforduló legterhesebb dolgozásra büntetett. Mindazáltal így sem verhetett ki Kristóf minden gyanút a törökök fejből, azért is azok a fekete Körös mellett, Erdőhegy nevű falunál, egy kastélyt építettek, melyből aztán mind Maximilián jobbágyait, mind Kristófot sokat nyughatatlankodtatták. Hogy 1575. eszt Báthori István vajda ellen Békesy Gáspár feltámadt, htván vajda Gyerőffy Jánost indította a budai basához segítségért, azt is megparancsolván neki, hogy Vá-

radra is forduljon be Kristófhoz, annak Békesy szándékát adja tudára, hogy magát minden érán készentartsa, s egyszersmind tőle magának egy útítársat is kérjen Budáig. Gyerőffy mellé Szemere Lászlót rendelte útítársnak Kristóf, azután pedig Istvánhoz Hadrér alá Géczy János hadnagygyal jó segítséget küldött.

Minekutána István vajda Békesyt megverte, azután pedig lengyel királynak választatott, a meggyesi diétán 1576. eezt. maga helyébe Kristótot ajánlotta István erdélyi vajdának vagy fejedelemnek, kit is annyival örömejobb el is választottak a rendek azon méltóságra, mivel annak okosságáról, állhatatosságáról, igazság szeretetéről s egyéb virtusairól magok is már régen meggyőződtek. Az ő választása ilyen feltételek alatt esett, hogy esküdjék meg az ország szabadságainak, s minden akkor bevett vallások szabad gyakorlásának megtartására, a földesurak birtokairól szőlő levelek megerősítésére. Minthogy pedig Kristóf már akkor is változó egészségű volt, bizonyos számú főembereket adott ő mellé a rendek, a kikkel mind a békeséget, mind a hadakozást tárgyazó dolgokról tanácskozzék s végezzen. Hogy pedig a szomszéd tartományokkal támadható habomban az ország. bátorságban lehessen, az erdélyi katonaság egyik részét Kolozsvárhoz, másikat pedig, úgymint a székelységet, Maros-Vásárhelyhez parancsolták a rendek a vigyázatra s résen-állásra. Azután való esztendőben, nem egyszer küldött Kristóf segítséget Istvánnak Lengyelországba az oroszok ellen. Nagy dicsérettel s kívánatos békeségben igazgatta Kristóf Erdély kormányát tovább öt esztendőnél, mind addig, míg a nyavalyák naponként mind inkább kezdettek ő rajta terhesedni. Sokat nevelte azokat egy kis leánykájának s feleségének Bocskay Erzsébetnek akkortáiban -történt halála. Minekelőtte pedig maga is azoknak a hallgatás helyére utánok indulna, a maga kilencz esztendősi fiát Zsigmondot 1581. eszt. a kolozsvári diétán fejedelemnek ajánlotta, a holott is azt a rendek, noha nem minden ellenmondás nélkül, elválasztották.

Hogy Kolozsvárról haza ment Kristóf Fehérvárra, mindjárt halálos ágyba esett. Maga is érezvén az utolsó órának közeledését, a főbb urakat magához hívatta. A mennyire a fájdalmak engedték, sok ideig nézett azokra, közölök hol egyikre hol másokra függesztvén a maga szemeit. Azután könnyűbe lábbadt szemekkel bírta azokra a maga fiának Zsigmondnak gondját; a tudományokba való oktatójául Leleszi János jezsuitát rendelte annak, ilyen szókat intézvén Zsigmondhoz: Kicsiny vagy ugyan még szerelmes fiam, de olyan polczon ülsz, a melyen virtusaid által nagynak kell lenned. Tekintsd meg eleidet,

a kiktől származtál, azoknak nyomdokait koréved, hogy a dicsőséges virtusra eljuthass. Én olyan atyád voltam, a ki tenéked minden virtusokban példát igyekeztem adni és hagyni. Előtted van az én testvérem is István, a lengyel király, tanulhatsz attól mind egyéb virtusokat, mind a többek közt kegyességet, és a nagy dolgoknak végrehajtását, a kinek tútorsága alá adlak téged, minthogy nekem már meghalnom, neked pedig uralkodnod kell. Ez lesz hozzád utolsó szóm édes gyermekem: minden módon azon légy, hogy téged a fejlődési névre, nem az országlás s uralkodói rang, hanem tulajdon virtusaid s jelesen viselt nagy dolgaid tegyenek méltóvá. — Ezekután az urak közül kivált Gálffy Jánost kérte Kristóf, hogy Zsigmondot isteni félelemre, talpára eső beszédre, az öregek becsülésére, magának az urak végzéseihöz való tartására, a törvények és szabadság ótal-mára, az özvegyek s árvák pártfogására, a régi szolgák hűségéről való megemlékezésre, minden igazságtalanságnak s gonosz cselekedetnek tavoztatására s. a. t. szoktassa. Akkor aztán mindenektől elbúcsúzott, és attól fogva hátra lévő szempillantásait, a Szent-Dávid zsoltárinak s a Krisztus szenvedése históriájának hallgatásában töltötte, mindaddig míg a lélek, melyet az Üdvözítő kezeibe buzgó könyörgések közt ajánlott vala, belőle kiszakadt, a közelebb is irt 1581. eszt. pünkösdi hava 27. napján, életének 51. esztendejében. Bocskay Erzsébettől számos gyermekei születtek, de a kik közül, a mennyire tudni lehet, csak hárman kelhettek ki a bölcsőből, úgymint, a már említett Zsigmond, Griselda, a ki atyja halála után, úgy látszik két esztendővel ment Zamoiszký János lengyelországi kancellárhoz feleségül; és Miklós, de ez is atyja előtt meghalt kilencz esztendő korában, kinek koporsó kövén, talán most is olvashatni a fehérvári templomban a következő verseket:

Hic jacet eximiae puer indolis, ortus ab alto
 Stemmata Bathoridum, nomine Nicoleos.
 Sarmatiae Stephanus Bei est huic sanguine jnnctus;
 Dacicus at Páter est Vajvoda Christophorus.
 Bocskaiiae generosa Parens Elisabetha stirpis;
 Huic tantum brevis haec vita caduca fűit.
 Obiti A. 1576. d. 30. Január.

A mi Kristófot nézi, az ő temetési pompája közel két esztendeig halasztatott, a mikor aztán Báthori István lengyel király, a kaminieki (kameneczi, kamienieczi) püspököt küldötte Fehérvárra, írásban kezébe

adván annak, micsoda czeremoniával menjen ott véghez a temetés, mely is ebből állott: a templom falát s padimentamát, a nagy oltártól fogva a prédikálószékiig, fekete posztóval beborították, a Kristóf czimereit köröskörül a templomban kereszt formára felfüggesztették. Az agy nevezett castram doloris, fekete sejemmel vonatott be, melynek négy szegletén négy pap ült, ötödik szék készen állott ugyanott a mise mondó pap, a hatodik Zsigmond vajda, azzal általellenben pedig a hetedik a kaminicki püspök számára. Mind Zsigmond mind a többi Báthori atyafiak, olyan hossza fekete ruhába öltözködtek, mely utánok a földön messzire nyúlt. Az urak is mindnyájan fekete ruhákban voltak s fekete szkófiásan. Mikor a várból a holttesttel kiindultak, az elsőbb nemesek közül ketten lovagoltak a koporsó előtt. Az egyik egy damaskusi gyoltsból készült nagy zászlót hordozott, melyen a Kristóf czimere, halálának esztendeje s napja, arany betűkkel csilámlott. A másik egy láncsán lobogó kis fekete zászlócskát vitt jobb kezében, a balban pedig egy fekete pajzst, melyen Kristóf czimere volt festve. Mind a kettőnek mejjén s hátán ugyanazon czimer lebegett. Azokután az oda gyűlt egyházi s világi urak mentek lassú lépésekkel. A koporsót tizenkét főbb úr vitte, kik is hogy a templomba érkeztek, azt ott a castrum dolorisra tették. A test feje felől egy hercegi koronát, jobbjá felől királyi pálczát, balja felől egy kardot helyheztek, mind a két oldalon pedig, hét-hét nagy fáklya világított. A templomba menés közben, a koporsó mellett két felől ötven-ötven koldus pihékelt, ugyanannyi fekete viasz gyertyákat tartván kezökben. Mindjárt a koporsó után az ifja Zsigmond vajda ballagott, ő utána a kaminieki (kameneczi kamienieczi) püspök, azt követték a rendek, s a vármegyék küldöttei. Hogy a templomhoz értek, a már említett egyik lovas nemes, a láncsát a templom falában eltörte, azután társaival együtt pajzsosán a templomba bement, a hova minekutána az egész halotti frequenzia betakarodott, s magának helyet foglalt volna, a halotti dicsérő beszéd s éneklés után, a jezsuiták különféle verseket olvastak fel a meghalt dicséretére. Akkor aztán a testet kriptába tették. Ez a pompa 1583. eszt. virág-vasárnapján ment így véghez.

Baththyány Boldizsár. Kőszeg várának kapitánya volt 1484. eszt. mikor Mátyás király azt a parancsolatot küldötte ő hozzá, hogy a kőszegi lakosokat meg ne akadályoztassa azon jusokban, mely szerént azok a magok borait, akár benn az országban, akár azon kívül, a merre nekik tetszik, vihetik, árulhatják, mérhetik, ha ugyan megfizetik a királynak, a mivel tartoznak. A bosnyákországi várak bánja,

és kapitánya volt ő már 1499. eszt., mikor őt Ulászló király, a maga öcscséhez a lengyel királyhoz küldötte a váradi püspökkel, a múlt esztendőben kötött békességnek megerősítésére. Micsoda kedvességben volt ő, a Mátyás király özvegye Beatrix előtt, onnan lehet gondolni hogy minekutána Beatrix Nápolyba haza ment, és onnan 1507. eszt. egy ifjat küldött Magyarországra, hogy az ő itt zálogban maradt drágaságait váltogassa ki, meghagyta az ifjúnak, hogy Boldizsárt keresse meg, és neki a Beatrix egészséges voltát adja tudtára, s arról is tegye bizonyossá, hogy Beatrix még ő róla nem felejtkezett el.

Batthyány Benedek. Ennek igaz neve Alapi volt, és csak fiúval való fogadás által ragadt reá a Batthyány név. Ulászló alatt kincstartó volt, és minthogy csalárdsággal vádoltatott, a király őt fogva Perényi Imre palatinus gondviselése alá bízta; de az ő ügyének megvizsgálására kirendelt bírák őt kétség kívül ártatlannak találták; mert kiszabadult, és azután is tisztségeket viselt, nevezetesen 1514. eszt. a budai vár kapitánya volt, és ugyanakkor ő volt egyik kirendelve arra, hogy a törvénykönyvet, melyet Verböczy írt, vizsgálja meg. Bizonytalan melyik esztendőben ajándékozta neki Ulászló Erdélyben Almás várát.

Batthyány György. Lásd Tomory Pál.

Batthyány Ferencz. Tárnok, kamarás és főpohárnok mester, Vas vármegyei főispán, Tót és Horvátországi bán, második Lajos és első Ferdinánd királyok idejében. Édes atyja a felébb írt Boldizsár, nagy-atyja pedig Kővágó-Örsi Batthyány András volt. A második Ulászló király udvarában nőtt s nevedett, és még akkor jutott ösmeretségébe második Lajosnak. Legelső katonai s vitézi próbáját, Bornemisza János vezérsége alatt tette, a Székely György párat kucuczai ellen 1514. eszt. Veráncsics Antal egy levelében azt írja ő felőle, hogy ő egykor Pozsonban Maximilián császár, második Ulászló és Zsigmond lengyel királyok előtt, egy Tarló János nevű jeles lengyel ifjúval bajt vívott, mely bajvívásban egyik sem győzött és nem vesztett ugyan; de mindketten dicséretet és bámulást érdemlettek. De ennek a viadalnak hihető Bécsben kellett inkább történni 1515. eszt., vagy ha Pozsonban történt, ott Maximilián császár nem volt jelen. A Belgrád elvesztéséért számkivetett Török Bálint jószágait neki ajándékozta Lajos 1522. eszt., melyben egyszermind Beriszló Péter helyébe a bánaságot is elnyerte Karlovicz Jánossal. Azután két esztendővel, a mag nélkül elhalt Ujlaky Lőrincz halála után, Németujvár is övé lett. Annak a két szakaszra osztott, tizenhat ezer emberből álló seregnek első szakaszát ő vezérlette 1525. eszt., melylyel Fran-

gepán Kristóf Jajcza alól a törököket elűzte. Ekkor matatott vitézségéért újra szép jószágokat kapott. Ugyanazon esztendőben, jelen volt a rákos-mezei és a hatvani lármás diétákon, és bán társával együtt, csak neki és Szapolyay Jánosnak volt az a szerencséje, hogy hivatalától meg nem fosztatott, melytől a hatvani gyűlés minden' más tisztviselőket megfosztott vala. Bizonytalan mi okon veszték akkor össze az ő emberei, Buda vára kapuja előtt, a már említett Bornemisza János embereivel; annyira hogy mind a két részről nem kevesen, nem csak sebbe estek, hanem halva is maradtak. A mely hatszáz forinttal Lajos király volt neki adós, azoknak lefizetését, Eperjes, Lőcse és más szabad városok, Budán lévő követei vállalták volt 1526. eszt. magokra; de mivel ő is adós volt egy Neustetter nevű budai kereskedőnek, azt kívánta, hogy azt a sommát ennek a kereskedőnek fizessék az említett városok, melyre azoknak követei örömet is reállottak. Azonban a törökök Mohácshoz szállottak. Háromezer lovassal és egy kevés gyalogsággal érkezett Ferencz Tótországából a magyar táborhoz egy vasárnap 26. aug. — Azután negyed nappal, rendbe állván a magyar tábor az ütközetre, annak jobb szárnya ő reá bízott. Megesvén a nagy veszedelem, ő is ment a merre mehetett, útjában Báthori István palatinusra akadt, és azzal együtt Bobócsa várába vette magát. Jelenvolt a pozsoni diétán, melyet az özvegy királyné Mária gyűjtött volt oda, és a melyen Ferdinánd választott Szapolyay János ellen királynak. Ferencz a francia király, hogy Ferdinándot a maga ellenségét gyengíthetné, Rinkó Antal nevű követe és levele által kereste meg Batthyány Ferenczet, hogy álljon Szapolyayhoz; de mivel a mint Spervogel írja, Ferdinánd őt magához tizenöt ezer forinttal lekötölte, általment ugyan ő Szapolyayhoz, de Ferdinánd akaratával, hogy annak titkait kitapogassa, mely célját neki Szapolyay nem tudván, annyira megőrölt az ő általmenetelének, hogy Késmárk városát mindjárt neki ajándékozta 1527. eszt., melynek bírázásában idővel Ferdinánd is megerősítette őt. Azonban ő még azon esztendőben visszament Ferdinándhoz, és Horvátországban a Szapolyayt követő Frangepán Kristóf ellen is szerencsésen hadakozott, kinek halála után, Körösvásárhelyre gyűlést hirdetett, a holott is többnyire minden horvát urat Ferdinándhoz édesített. Hogy a törökök Jajcza várát fenyegették, követet küldött volt Batthyány a pápához segítségért, de mivel az ő rajta nem segíthetett, Jajcza tizenkét várral együtt török kézre került 1528. eszt., noha azt a mennyire lehetett, ő eleséggel tartotta, s más módon is védelmezte. Vitézül ótal-

mazta Sárvárt a török császár Szulejmán ellen, és azt meg is tartotta 1532. eszt.

Sokan nem hagyták azt helyben ő benne, hogy ez időtől fogra, kardját hüvelyébe dugta, és eddig nyert koszorúinak árnyékába sietett nyugodalomra, holott még azután számos esztendőig élt. A pozsoni diéta önkényt vetette magát közbe ő mellette 1537. eszt. Ferdinánd királynál, hogy Szálénak várát adja neki, és annak birtokába őt állíttassa be. Régi jó barátja volt neki Thurzó Elek, ki is neki testamentumban egy igen drága'köves gyűrűt, és a legjobb paripáját hagyta. Ugyanőt hagyta Erdődy Simon püspök is a maga testamentoma végrehajtására 1543. eszt öreg ember volt már 1554. eszt., mikor őt a pozsoni diéta palatínussággal megkínálta, és épen azért nem vállalta azt fel. Azután három esztendővel ismét jelen volt az ország pozsoni gyűlésén, és öregsége sem állván ellent, az úrnapi processiót együttjárta Ferdinánd királylyal, és áhíthatossága jeléül, a szentségre rózsákat hintett, melyet ott akkor Oláh Miklós hordozott, ötvenhat katonával ment ő 1563. eszt. Pozsonba, Maximilián koronázására, és mivel akkor nem volt az országban palatínus, ő kérdezte meg a szokás szeréot háromszor a népet, akarja e Maximiliánt a maga királyának? A maga testvérenek Kristófnak fiát Boldizsárt százhatvan lovassal küldötte óvárra a törökök ellen szándékozó Maximilián királyhoz 1566. eszt. De küldött egy levelet is a királyhoz, melyben azt írta, hogy maga a király tovább Óvárnál ne menjen, hanem onnan küldjön oda segítséget a hova kell. Ugyanazon esztendőben halt meg mintegy nyolczvan esztendőös korában.

Batthyány Orbán. Ettől izent volt második Lajos király Szapolyay vajdának 1526. eszt., hogy a havasalföldi vajdával a törökök ellen készüljön. A mohácsi veszedelem után, ott volt a pozsoni diétán, a hol első Ferdinánd királynak választatott. Azután való időkben hol Szapolyayhoz hol Ferdinándhoz állott. Egy ideig örömet társalkodott a híres Gritti Lajossal. Nevezetesen vele volt azzal 1534. eszt., mikor az Konstantinápolyból egynehány ezer törökkel Erdélybe jött, és Brassó alá szállott, és ott ő is lovalta Grittit Cibak Imre vajda ellen, de annak megölésében nem részesült. Mikor aztán Meggyesen Grittit megszorították, attól Orbán elszökött, Persics Gáspárral együtt, és hajdani jó baráti őt bátorságos helyre iktatták. Szapolyay halála után mindvégig hűséges volt annak özvegyéhez Izabellához s annak árvájához. Ott volt ő Budán 1541. eszt., mikor azt Izabellától Rogendorf Ferdinánd számára el akarná foglalni, és ő vigyázott a strázsákra, mikor a várost Bornemisza Tamás Révay Fe-

rencznek fel akarta adni. Hogy aztán Szulejmán török császár Budához érkezett, és a Szapolyay árváját a maga sátorába kikívánta, Török Bálinttal s másokkal Orbán is elkísérte azt oda, és míg oda járt, addig a törökök Budát elfoglalták. Elkísérte Budáról Izabellát Erdélybe is, és azt tanácscsal tartotta. Acsina vagy Ocsina várát, Körösudvarhely és Pozsega közt, Tótországban, 1543. eszt. foglalták el ő tőle, Amurát és Eászon török basák. Hogy Izabella igen hajtott az ő szavára, onnan is meg tetszik, mert Veráncsics Antal Krakóból 1546. eszt. 25. sept. küldött levele által őt kérte, hogy őt az Izabella kegyelmébe szerkesztesse vissza. Lett is az a haszna az Orbán maga közbevetésének, hogy Veráncsics már 1547. eszt. Gyula-Fehérváron, az Izabella udvarában megjelenhetett, és onnan 7. mart, egy levelet irt vissza Krakóba, egy Tarló János nevű lengyel főembernek, melyben annak azt jelenti, hogy a mely dolgot ő reá bízott Tarló, azt már végrehajtotta, t. i. Orbán és Tarló közt a barátságot helyreállította, és Orbánt annyira vette, hogy ő fogja levelével Tarlót először megkeresni.

Ehez a Veráncsicshoz egy olaszországi jötehetségű ember jó barátja a maga fiát elküldötte tapasztalás és a magyar nyelv megtanulása kedvéért. Hogy ez az ifjú a magyarok közt is valamit pallérozódhassák, Veráncsics arra kérte Orbánt, hogy azt a maga udvarában lévő sok nemes magyar ifjú és úrfi közé vegye be, hogy annak olasz nyers nyakassága törődjék, és a szabad száján való járástól elszokják; látván azt, hogy ott az ő nálánál különb s gazdagabb szülektől származott magyar ifjakkal is minden kedvezés nélkül bánnak, és azokat a nehéz és alacson szolgálatra s munkára is reáfogják; azonban maga is az olasz ifjú ottan-ottan piron-szókat, sőt vállá közé káplár pálczákat is kapván. Sok baja s összeszólakozása volt neki a fenhéjázó, pompázó és az Izabella kincsét fecsérő Martinuzzi Györggyel, a ki őt életében is sok keserűséggel illette, mindaddig, míg az őt méreggel meg is ölte. A Martinuzzi ő iránta való gyűlölséget az is nevelte, mert ő a protestánsoknak igen buzgó pártfogója volt Erdélyben. Bizonytalan mikor halt meg, annyi világos dolog, hogy 1549. eszt. a tudós Veráncsics Antal már úgy emlékezett ő róla, a maga leveleiben, mint meghaltról. A gyulafehérvári templomban takarítottá vala el Izabella az ő holttestét, de onnan azt Martinuzzi kiásatta, és ganéjba temettette.

Batthyány Farkas. A már leírt Ferencz és Orbán testvére. Felesége Dóczy Ilona volt. Bizonytalan hol és micsoda kis csatában, a híres Móré László, a Farkas bátyját, Orbánt, elfogatta vala, ki is hogy a nagy sommá pénzt mindjárt le nem tehette, melyet Móré kívánt

váltságul ő tőle, est a maga öcscsét Farkast hagyta maga helyett zálogban. Móre vas lánczokra kötözve tartotta Farkast a nánai vár tömlöczében. Mikor aztán 1543. eszt. a törökök Mórétól el vették Nana várát, Kászon nevű basa Farkast nem csak szabadon bocsátotta, hanem fegyvert, lovat és úti-költséget is adott neki, melyen Orbánhoz visszamehessen, a kivel ez a basa, még Budán ismerkedett s barátkozott vala meg. A vitéz Losonczy Istvánnak egyik hadnagya volt ő Temesváron 1552. eszt. Minekutána feladták a várát, a hitesegett Ahmed basa őt is elfogta. Az oláhból nem régiben törökké lett silistriai (m. k. dristriai) basa, Mustafa, sokat kérte őt Ahmedtől magának ajándékba, mivel őt magához sógorságnak tartotta. Hogy nem akarta őt Ahmed adni, Mustafa azt mondotta, hogy ő Farkast magától a török császártól is ki fogja kérni. Ezen annyira fellobbant a vad Ahmed, hogy Farkasnak kezeit könyökbe, lábait térdbe elvagdaltatta, és a nagy kapu előtt őt elvettette, a hol a maga vérében nagy kínok között fetrengvén meghalt.

Batthyány Kristóf. Első Ferdinánd király idejében főpohárnok lett 1554. eszt. Valami betegsége miatt nem mehetett el Maximilián koronázására Pozsonba 1563. eszt. hanem a maga fiát Boldizsárt küldötte oda el, ki ott az asztalnál vigye véghez a szolgálatot. A pozsoni diéta őt rendelte arra ki Dobó Istvánnal, Forgách Ferenczcel s másokkal 1567. eszt., hogy az appelált pereknek eligazításában a királyi helytartó mellett mindenkor ott legyen, aki akkor Oláh Miklós érsek volt.

Batthyány Boldizsár. A közelebb említett Kristófnak fia. Jelen volt 1563. eszt. a Maximilián koronázása pompáján Pozsonban, a főpohárnok kötelességét Ő teljesítette a királyi asztalnál. Ugyanezen Máximiliánnal együtt táborozott Győrnél 1566. eszt., és minekutána a Szigetnél elesett Zriny Miklós fejét oda küldötte a budai basa, azt Boldizsár vitte el Csáktornyára, és ott eltemettette. Az ő atyjának bátyja, az öreg Batthyány Ferencz küldötte volt őt akkor a király táborába százhatvan lovassal. Jelen volt 1572. eszt. Rudolf koronázásán Pozsonban, és ő is elment Báthori Miklóssal Austria határáig Rudolf eleibe annak üdvözlésére. A koronázás után pedig, az ebéd alatt, egy elefántcsont pálcácskával ő ment mindenkor elől, mint már akkor főasztalnok, az ifjú király asztalára az ételeket hordó fő magyar urak előtt. A pozsoni diéta 1578. eszt. Nádasdy Ferenczcel s másokkal őt rendelte ki, hogy tekintsék meg, mi módon lehetne Kanizsát s annak vidékét olyan állapotba helyeztetni, hogy oda a törökök oly bátran ne látogathatnának be, mint eddig szoktak vala. A küldöttek ítélete az lett, hogy Kanizsához nem messze, azon egy

kevéssel felül, a mint a Kanizsa vize a Murába szakad, valami Bajcs nevű helynél, egy erősséget kellene csináltatni. Hozzá is fogtak annak építéséhez 1579. eszt., és még azon esztendőben el is készült. Míg az erősség épült, hogy a munkások annál szabadabban dolgozhasanak, és a törököktől ne tarthassanak, bizonyos száma katonaság rendeltetett azoknak ótalmára. Ez a Boldizsár és Nádasdy Ferencz, a körülbelől lévő vármegyék nemeseivel voltak oda rendelve. Hogy Ali, a szigeti bég, ezt a szándékot megtudta, háromezer lovassal és egynehány pár ágyúval ment oda a munkások s vigyázók elűzésére. Az iszapos hely, melyen Alinak által kellett menni, ellent nem állván, igen nagy tűzzel támadta ő meg a mieinket. Ezek is bátran fogadták Alit, de egyszer aztán a Boldizsár s Nádasdy próbálatlan nemesei megzavarodtak, s a közel lévő erdőbe kezdték magokat a törökök elől vonni. Nagyon szégyenlette ezt a dolgot Boldizsár; de minden igyekezetével is annak ellent nem állhatott. Épen akkor került egy pár török kézre lovastól s fegyverestől. Boldizsár hirtelen azt a szabados hadi ravaszsgot találja ki, hogy a két törököt jó őrizet alatt, a megfutamodott nemesek után küldi, és azoknak az őrizők által azt izeni, hogy a törökök már meg vannak győzve, melynek a két fogoly török élő bizonyága. A nemesek hitelt adván az izenetnek, hogy a győzelem dicsősége ő reájok is háromolják, visszafordulnak a csata piaczra. Ali, a ki magát még mind eddig erősen viselte, és a győzelmet maga részére csaknem bizonyosnak tartotta, a visszafordult nemeseket látván, azt gondolta, hogy valami nyugodt új segítsége jött a mieinknek, azértis törökeit mindjárt visszaispoltatta, de a kiknek nagy része, vagy a csata helyén, vagy a mocsároknak maradt. Mindenek Boldizsár eszességének tulajdonították ezt a győzelmet.

Hasonló szerencsével hadakozott azután nem sokkal 1580. eszt is a törökök ellen, Nádasdy Ferenczcel, Zriny Györggyel és Globiczker Jánossal, a kapronczai kapitánynyal, kikkel úgy végzett, hogy mindenikőjük Szent Mihály hava 26. napján már Eapronczán legyének a magok katonáival. Mindnyájan ott is termettek a mondott napra, és onnan más nap éjjel a Dráva és Száva közire, kivált pedig Pozsega felé el is indultak, a hol már régen azelőtt megfészkeltek vala magokat a törökök. Gyalogjaik s lovasaik együtt mintegy harmadfélezerre teltek; dé a kik mind gyakorlott és tanult vitézek voltak. A már régen özszeomladozott gobornoki váron túl adott nyugvó időt s helyet a katonáknak s lovaknak. Történetből a pozsegai basa, Skanderbeg is épen akkor tájban kerekedett vala fel két vagy három ezere magá-

val, hogy a Kaproncza és Várasd közt fekvő részt felprédálja, és ő is a mieinkhez közel szállott meg; de a melyről sem a mieink, sem Skanderbeg semmit nem tudtak. Egyszer a Boldizsár csoportjából egy magyar közkatona egy közel lévő forrásra megyén vízért. Ugyanakkor toppant a forráshoz egynehány török, kik is a magát jól védelmező közkatonát körülállják, elfogják és Skanderbeghez viszik. Minthogy a fogoly katona sem tótul sem törökül nem tudott, Skanderbeg tolmácsot kerestet, a ki magyarul tudjon, és így az egész dolgot tőle kitanulja, hogy Boldizsár és társai a szomszéd erdőben vannak. Anynyira megdobbant Skanderbeg a váratlan hírré, hogy egy szolgájával két fiát a táborból Pozsegába mindjárt visszabocsátotta, s testamentumát is feleségéhez elküldötte, mintha ugyan megérzette volna, hogy sem azt, sem Pozsegát nem fogná többé látni. Azonban a szegény magyar közkatonát megöleti, törökéinek pedig parancsol, hogy nyergeljenek; maga is magát s nagy pohos hasát paripájára szolgálival nagy munkával feltaszíttatja, és az ütközetre jelt adat. Már ekkor a mieink is észrevették a Skanderbeg ott létét; azért is az ételt félbehagyván, harczhoz készülnek, s nem sokára összecsapnak a törökökkel. Igen kemény lett a csata, Boldizsár s társai fel s alá lovagolnak, és nem csak a hadnagyokat, hanem a közkatonákat is nevékőn szollongatják, nógatják s ígérekkel biztatják. Mindaddig kétséges volt a győzelem, míg egyszer aztán a magyarok Skanderbeget hasba szúrják, lováról lepiszkálják s fejét veszik; annak főhadnagyát Ealendert is, Zriny Györgynek egy huszára Pettendy Ferencz elfogja s megköti. Ezt látván a többi törökök, futásnak erednek, a mieink utánok nyomainak, és még többeket vágnak le közölök, mint a mennyien a viadal közben estek vala el, húsz zászlót, több mint négyszáz foglyot, azoknál is több lovat, azonfölül Huszaimot, az athinai vagy ocsinai vár porkolábját, és Osmánt, a lovasok hadnagyát visszahozzák. Skanderbeg (vagy magyarul Sándor úr) testét azon helyen hagyták ugyan, a hol megölték; de drága ruháitól megfosztották, mindazáltal őt lepedőkbe takargatták. Ha az ember ezt az irtóztató nagy és kövér testet egy kis távolságról nézte, úgy látszott, mintha ott nem is ember, hanem valami fehér ló hevert volna. míg élt ez a Skanderbeg, oly nagy ehető volt, hogy rendszerént minden nap megevett maga egy ürüt, nem egy ülő helyben ugyan, hanem csak reá járva. A győzedelmesek nagy örömmel tértek a nyert zsákmánnyal vissza, kiki a maga czellájába. A mi továbbá Boldizsárt illeti, jelenvolt ő 1582. eszt. a pozsoni diétán, és ott, egyik ő rendeltetett a palatínus helytartója mellé, az ügyes bajos dolgok eligazítására. Noha változó egészségű s fajos lábú volt

már 1587. esti, mindazáltal ötszáz huszárral s kétszáz gyaloggal segített kisasszony Imában Zriny Györgynek, a kanizsai kapitánynak, megverni azt a Sasvár nevű basát, a ki Szigetről nyolczezer törökkel ment vala túl Kanizsán prédálni. Legalább is elveszett akkor fele a török tábornak. Kanizsához nem messze, maga Sasvár is gyalog szorult és mezítláb futott el. Ugyanazon esztendőben, a pozsoni novemberi diéta, Boldizsárt nevezte ki, IHyészázy Istvánnal, Eszterházy Ferenczcel s Jászt Andrással, az ország határainak Lengyel- s Erdélyországok felől való megtekintésére. Sokat várt még ő tőle a haza, mikor annak reménységét, az ő 1590. eszt. történt halála félbeszakasztotta. Felesége a Szigetnél elesett Zriny Miklós leánya Dorrótya volt.

Bay Lásztó. Lásd Tibold János.

Bay Ferencz. Dobó István alatt vitézkedett Eger vára őtalmazásában 1552. eszt. Azután is fegyverhordozó s forгатó ember volt. Nevezetesen Balassa Menyhérttel és Schwendi Lázárral együtt hadakozott 1565. eszt. a törökök és az ifjú Szapolyay János Zsigmond ellen Szatmárnál. Minekutána pedig ez a kettős ellenség Szatmár alól eltakarodott és Erdődöt szállotta meg Gyóny Jánosra, Schwendi Lázár ezt a Ferenczet küldötte Zeleméry Lászlóval és harmadfélszáz katonával Gyóny segítségére. Annyival inkább megújultak az erdődiék az ő oda érkezésére, mivel tudták felőle, hogy ő Dobóval együtt nyerte el az egeri nevet. Nem is csalatkoztak meg hozzá való bizodalombokban. Ugyanis ő mindaddig míg Gyóny élt, mind pedig annak elesése után, a várat igen hatalmasan őtalmazta. Hogy Gyóny elesett, Bayra maradt a vezérség. Ő tehát, mivel már sokan elhullottak vala a katonák közöl, Schwendihez küld segítségért, ki is küldött neki Mali Jánossal másfélszáz gyalog magyart és ötven lovas németet. A neki búsult ellenség, hogy annál könnyebben rohanhasson a vár falaira, az erdőről sok galyat hordatott, melylyel a vár árkat egészen betöltötte két helyen.

Azonban Bay egy éjjel a fák, a galyak és ágak alá egynehány kád puskaport rejtett, melyből az ellenség semmit sem tudott. Más nap kezd tódulni ezen a fa töltésen az ellenség, Bay neki szegezeti az ágyúkat, sűrűn lobbantatja a puskákat, melyek miatt az ellenség közöl sokan terülnek a földre. De kivált mikor az árokban lévő a töltés alatt lévő puskaport Bay fellobbantatta, lehetetlen volt megindulás nélkül nézni, miképen ragadta az fel a levegőbe, mind a törököket, mind a Szapolyay magyarait, a kik onnan sok darabokra szakadozva hullottak alá. A két részről közel kétezeren hullottak el eb-

ben a csatában. Elesett a jó Mali János is, a ki mostanában jött vala oda. Még semmi sem szorította az őrző sereget a vár feladására, mikor a német katonák Bay és Zeleméry ellen pártoskodni, és az ellenséggel szerződözni kezdtek. Egy volt kivált köztök a leglármasabb, a ki magyarul is tudott. Ezt épen rajta kapta Bay-, mikor a vár fala omladozásin hason mászkált s az ellenséggel szólni akart. Hevenyében Bay nem tudott egyebet csinálni vele, hanem lábánál fogva hurczolta azt onnan vissza. Hogy ezt a többi németek meglátták, egynehányan tüzet adtak puskájokból Bayra, de szerencsére csak egy golyóbis sem érte őt. A dolog vége az lett, hogy a törökök és Szapolyay esküvéssel ígérték a várbelieknek a sérelem nélkül való elmene-telt. Azonban mikor mennének a várból kifelé, a törökök reájok rohantak, s nagyobb részöket leaprítették. Bay és Zeleméry megmaradtak ugyan életben, Szapolyay közbenjárására, de sebeket kaptak. Eszerént Erdőd török kézre jutván, lerontatott, és azölte mind a mai napiga maga romladozásaiban hever. A mi Bayt illeti, ő krasznahorkai kapitány volt 1567. eszt., a mikor arról tettek ő ellene panaszt a rozsnyóbányaiak Maximilián király előtt, hogy a mely erdöt ő tölök a felébb való időkbén Bebek György elfoglalt és Krasznahorkához ragasztott, azt a mellett Bay is mindeddig megtartotta, holott ök már Schwendi Lázár előtt világos és kétségbehozhatatlan írásbeli bizonyság által megmutatták, hogy az erdő igazság szerént ő hozzájuk tartozik. A király Pozsonban 18. jun. kelt parancsolata által juttatta Baynak eszébe, hogy embernek igazsághoz való maga szabása, a jó katonaság mellé is oda illik.

Bay András. Ez is együtt nyerte el Dobó Istvánnal az egri nevet 1552. eszt. Azután is hűségesen hadakozott első Ferdinánd és Maximilián királyok mellett. Minekutána Schwendi Lázárnak szemébe tűnt volna az ő vitézsége, az őt sákai kapitánynya tette, hogy onnan Várad vidékét, s az ifjú Szapolyay János Zsigmondhoz hűségeseket zaklassa s háborgassa. Véghez is vitt ő királya mellett mindent, valamit csak lehetett. Az volt az oka, hogy mikor Szapolyay 1566. eszt. Tokaj megvételeire ment, útjába ejtette Sákát, és az oda való várat Andrástól levél által felkérte. Az András mellett lévő magyarok s németek, a levelet két darabra szakasztva, a Szapolyay követének süvegére varrták, magának pedig a követnek kezeit hátra kötötték, és úgy bocsátották azt vissza Szapolyayhoz; azért is Szapolyay a várat igen kemény ostrom alá fogta. Egynehány nap múlva a német katonák, a kik sokkal többen voltak a magyaroknál, arra határozták magokat, hogy a várat feladják, melyet András midőn minden

módon ellenzené, azok őt megfogták, megkötözték, s egy ladikon Szapolyayhoz küldöttek, s ekképen magoknak szabad elmenetelt vásároltak. Bazarád Sándor. Oláhországi vajda volt első Károly király idejében. A mint Thuróczi írta, ez a Bazarád esztendőnként a tartozott adót Károlynak fogyatkozás és hátramaradás nélkül elküldött, mindazáltal Farkas Tamásnak az erdélyi vajdának és Széchy Dénesnek késztetésére 1330. eszt. ellenement, és őt a vajdaságtól meg akarta fosztani. Hihető, hogy Tamás Oláhországot szerette volna az erdélyi vajdasághoz ragasztani; Dénes pedig a szörényi Bánátra vágyott, melyet akkor Bazarád birt, a mint ezt az utolsót a következő meg is mutatta, mert Károly a maga seregével először is a szörényi Bánátnak ment, és ezt elfoglalván, benne Dénest tette bánná. Követeket küldött ide Károly eleibe Bazarád, a kik által azt izente neki, hogy csak tovább ne menjen, és Oláhországra be ne üssön, eddig tett hadi költségeinek megfordítására, hétezer ezüst márkát fog fizetni; a szörényi Bánátot odahagyja, az adót ezután is megküldi, egy fiát az ő udvarába adja, és azt ott maga költségén fogja tartani; de ha beüt Oláhországba, minden bizonynyal veszedelem fogja érne. Károly azt izente vissza: Mondjátok meg Bazarádnak, hogy ő az én juhászom, majd ki húzom őt szakállánál fogva, az ő búvó-helyeiből. Benyomul hát Károly Oláhországba; de csakhamar sok ok adta elő magát, hogy cselekedetét megbánja, mert mind maga, mind katonái, mind pedig azoknak lovai, hamar megszűkültek eleség dolgában, úgy hogy már akkor örömet békélt volna Bazároddal, olyan feltételek alatt, hogy ő hozzá Bazarád ezután is hűséges lesz; most pedig Oláhországból egyenes és jó úton visszavezeteti Magyarországra. Megígérte ugyan ezeket Bazarád, azonban az oláhokat a magyar tábor után küldi, a kik a hegyekre felmászáván, a hegyek közt lévő alacsony és szoros utakon menő magyarokat megtámadták, és nyilaikkal kedvökre lövöldözték, mivel a magyarok a keskeny utakról hozzájok a hegyre a meredekség miatt fel nem mászhattak, és rajtok úgy a mint kívánták volna, boszút nem állhattak. Sok szép magyarság hullott itt el egynehány napok alatt, és minden bizonynyal maga Károly is odamaradt volna, ha némely hű magyarok, mint Berényi Márton és egyebek, az Ő reá repülő nyilak eleibe, a magok melleiket nem vetették volna. Ezek után soha többé Károly hűségére Bazarád nem hajlott, sem neki legkisebb adót nem fizetett; de Károly sem merte őt többé bizgatni. Tizenkét esztendő tölt el ettől fogva, mikor Károly halála után, első Lajos király 1343. eszt. az erdélyi pártoskodó szászok szelidítésére menván; Bazarád az ő fegyverének szerencsés előmeneteleit meghal-

lotta, melynek villogását, hogy neki is Lajos közelebbről meg ne mutassa, maga Bazarád személy szerént nagy ajándékokkal elment ő hozzá, lábaihoz a földre boralt, őt arának vallotta, s neki örökös hűséget ígért, melynek megtartásában parolásabb és állhatatosabb is volt, mint más úttal.

Beatrix. Mátyás királynak második felesége; Ferdinánd nápolyi király leánya. A váradi és boroszlói püspököket küldötte el ő érette Mátyás 1476. eszt., hogy őt hozzák haza. Előre betöltötte az országot az ő rendkívül való szépségének, okosságának és maga alkalmaztatásának híre. Útjában mindenütt nagy tisztelettel s fényes pompával fogadták őt, nevezetesen Ferrarában s Velenezében. Mikor a velencei tanács neki eleibe hajókázott, őt köszöntötte, olyan elmésen felelt annak, hogy azt az ő nemétől várni épen nem lehetett volna. Minthogy pedig abban az időben a törökök sokszor kborlottak Dalmáciában, annyivalinkább, mert tudták, hogy Mátyás házasságban foglalatoskodik, igen vigyázva és lassan jött Beatrix, nem is mozdult ki valamely városból vagy helyből, míg azelőtt való nap, az utat meg nem járatta, ha lehet e azon a törökök miatt bátran utazni. December 10. napján kedden érkezett Fehérvárhoz, a hol a mezőn egy kék posztóval betérített helyen sátorban várta őt Mátyás, a kinek Beatrix előre egy szépen kötött bokrétát küldött, melyről egy sokat érő gyémántos gyűrű függött. Azután maga elérkezvén, Mátyás előtt térdre ereszkedett, de Mátyás őt igen nagy nyájassággal felemelte, és nagy szeretettel fogta, a sátorba bevezette, a hol őt az egri püspök olaszai köszöntötte, Mátyás sajnálkozását az ő terhes útja felett neki megjelentette, melyre ő rövideden, de igen szépen feleli Minekutána némely németországi fejedelmeknek követei is üdvözlötték és szerencsélítették volna ezeket az új házásokat, megszólaltak a trombiták, ó& Beatrix egy fehér, Mátyás pedig egy pej paripára ült fel, és agy balagtak a város felé. Mind a két ló arany zabolával és egyéb szer számmal volt felkészülve, és igen drága atlaczczal és filegrán munkával készült pokrócczal betérítve. A városból Kristóf, a bajor herczeg kijött ő eléjükbe, egy más német derék bajnokkal viadalra kiállott, és vele oly keményen összecsapott, hogy egymást lovaikról a lánciaval mindketten letaszították. Hogy beértek a városba, a papok és barátok jöttek eléjükbe a szent ereklyékkal. A szent István temploma előtt mindketten leszállottak lovaikról, a templomba mentek, és a karban a Te Deum laudamost meghallgatták. Onnan haza kísérte Mátyás jegyesét, és a fejedelmek követeit magától elbocsátotta. Más nap szerdán, ismét templomba mentek az aj házások, az ott mulató

hercegekkel s követekkel, és ott állapotok meg, a hol azelőtt való nap állottak. Az isteni tiszteletet az egri püspök Bangoni Gábor vitte végbe, ki körül sok püspök és prépost szolgált. Igen szép ének és muzsika szó hangzott. A fehérvári prépost az oltáról felvette az evangéliumot, azt az érsek kezébe adta, a ki azt csokolás végett az új házásokhoz vitte. Csütörtökön ismét templomba kísérték a vőlegényt, Ujlaky Miklós a bosnyákországi király, a külföldi berezegek, követek, érsekek sat. Elérkezett azután Beatrix is a maga udvari dámáival, Őt a papok a nagy oltárhoz kísérték, és ott reá egy aranyos veres palástot adtak. Ugyanoda kísérte Mátyást Ujlaky Miklós, kezében tartván az arany almát és a királyi pálcát. Ott az új házások térden állottak, a menyasszony jobb karját olajjal megkenték, megeskették s megkoronázták. A ceremónia végével azon renddel, a melylyel jöttek vala, mindnyájan haza takarodtak, és kevés idő múlva vendégséghez ültek. Az ételfeladók és asztalnál szolgálók mindnyájan vagy grófok vagy bárók voltak. Huszonnégyféle étel volt. Ebéd után a liegniczi herceg egy cseh bajnokkal csapott össze láncsával, mindketten leestek lovaikról. Pénteken az egész násznép Budára indult és oda vasárnap ért el. Elöl egynehány lovas csoport ment, azután a külső hercegek s követek, azután kilencz nemes ifjú, ugyanannyi inassal lovagolt. Maga Mátyás egy fehér paripán ült, utána léptetett egy inas, kinek lovát s annak készületét négy ezer aranyból többre becsülték. Mellette lovagolt Mátyásnak Beatrix, fején koronát hordozván, és semmi tagja az aranytól és drága kövektől nem látszott.

Nyolcz rakott aranyos szekere volt a menyasszonynak, mindeni-
ket hat ló vonta. kívül a városon legelőször a zsidók tettek tisztes-
séget. Elöl egy tisztes öreg zsidó jött kivont karddal és egy tálc-
sával, melyben tíz font ezüst volt. Mellette a fia ugratta paripáját,
utána huszonnégy zsidó ifjú lovagolt, kik mind gesztenye szín ruhába
öltözködtek és süvegjük mellett három szál strucz madár toll lebegett,
utól kétszáz gyalog zsidó ballagott, egy veres zászló után, kik efodos
fővel és énekléssel mutatták örömüket. Már közel voltak a kapuhoz,
mikor, két pár német bajnok egymásután nagy erővel összezsapott, és
mind a földre zuhantak, melyen való irtózkodását Beatrix kiáltásával je-
lentette. Hogy beértek a városba, a papság tűnt elő a szent ereklyék-
kel, és a királynét a boldogságos szűz templomába kísérte, a hol a
te deum laudamus eléneklése után, Mátyás a királynét kezénél fogva
kivezette, lóra ültek, és a várba lovagoltak. Azután való napokban,
mely nagy pompával tartatott az összeesketésé, lakadalmi vendégség,
fejedelmi férfiaknak bajvívása, nem lehet leírni. Nem egyéb, hanem

csak az erdélyi vajda, Pongrácz János ott történt halála emlékeztethette arra a vigadókat, hogy nincsen olyan öröm s multság, melynek vége ne lenne, új esztendő napján mindenfelől ajándékokkal tisztelkedtek a magyarok az új királynénak. Nevezetesen az erdélyiek s némely városok harminczkilencz aranyos poharat mutattak be ebéd felett, azonkívül vittek hat igen szép lovat, és három sólyom madarat. Már ekkor is elég fényes és pompás volt ugyan a Mátyás udvara; de még is bámulásra méltóbbá tette azt naponként Beatrix, úgy hogy ahoz egyet-egyet se tartottak abban az időben Európában hasonlót. Azonban a gyönyörűség édessége, nem meríthette olyan mély álomba Mátyás üzemait, az új Vénus ölében sem, hogy ő amellet külföldi ellenségeinek kártételeit élesen ne látta volna. Azok közül tehát Fridrik császárt külön szorítja, és Ausztriába beütt egy szép sereggel. míg ő ott foglalgatta a városokat s falukat, addig Beatrix Pozsonban mulatott, és épen azt cselekedte, a mit érzékeny nemének szivétől várni lehetett, t. i. levelei által férjét ugyan a szelídségre s maga jusaiból való engedésre, Frídriket pedig, a kihez különben is atyafisága volt, az igazságos békességnek elfogadására serkentgette s kérte, uelylyel a békességet nem kevésbé sietette 1477. eszt. Azután két esztendővel jelen volt Beatrix is Olmüczben, mikor ott Mátyás Ulászlóval, a cseh királylyal békességet kötött, és az ott ütött vendégségeknak fényességét, szinte a szemfényvesztésig nevelte. Átallellenben volt egymással a két király szállása. A békesség megkészülése után, mindennap általment Mátyás Ulászlóhoz, és őt magához általvitte, vele nyájaskodott, Beatrixxel sakkozattat, és kétség kívül még akkor általpattogtak a Beatrix kebelébe a szép tekintetű s termetű Ulászló szemeiből azok az eleven szikrák, melyek onnan sok esztendő múlva sem aludtak ki, és neki oly sok nyughatatlan órát okoztak. A mely ajándékokat Mátyás adott Ulászlónak, azokhoz Beatrix igen drága gála és királyi öltözeteket és ágylepleket toldott. Hogy Bécszet megvette Mátyás 1485. eszt., elment oda Beatrix is, nagy sokaság jött ki eleibe, és nagy öröm közt kísérte be őt a városba. Azutánvaló esztendőben, hasonló pompával ment Eggenburgba, mikor az Mátyásnak magát feladta. Egy mértföldnyire jött ki Mátyás ő eleibe, ott maga szekérébe vette, és úgy vitte be őt a városba. Mindaddig szép egyességben éltek ezek a felséges házasok egymással, míg Mátyás meghalt Bécsben 1490. eszt., semmi gyermeket Beatrixtól nem hagyván. A titok látók úgy tartják, hogy a Mátyás örökös ellensége Fridrik, valami eladó lelkű doktor által okozta volna Beatrix magtalanágát. Mikor Mátyás holttestével Budám leindultak a Dunán, maga Beatrix le jött Bécsből, és útjában Komárom-

ból apr. 17, napján mindenfelé, s nevezetesen Bártfára leveleket küldözött, és a Bakos-mezejére diétát hirdetett, az aj király választásra május 17. napjára. A többi külföldiek közt megjelentek ezen a diétán a Beatrix atyjának követei is, a kik szép ígéretek s ajánlások mellett arra kérték a magyarokat, hogy az ország kormányát Beatrix kezére bízzák. Adtak ugyan ezeknek a magyarok biztató szét, de kétség kívül maga is jól tudta azt Beatrix, hogy ő arra számot nem tarthat, azért is minden esztét arra vetette, hogy a maga hajdani olműczi kedves sakkozó társát magyar királyivá, magát pedig annak házastársává tegye. Észrevette az olműczi szikráknak ezen alattomos munkásságát az ő mostoha fia, az ifjú Hunyadi János, a ki azután mindaddig sértegette és szomorította Beatrixet, hogy egyszer aztán kénytelen volt Beatrix Buda várát odahagyni, és némely főemberek tanácsából, a kincstartó Dóczy Orbán házánál Budán magának menedék helyet keresni Még nagyobb tűzzel látott ezután Beatrix a maga czóljához, és hogy a magyarok szivét annál inkább megnyerhesse, azt ígérte, hogyha Ulászlót királynak választják, őt pedig annak feleségül adják, minden kincsét, melyet Mátyás életében akármiképen szerzett, az ország szükségére fogja fordítani. Megkereste magát Ulászlót is követei által, és általok, ha őt feleségül veszi, kétszázezer aranyból álló jegypénzt ígért. Nem idegenkedett eleinte Ulászló ő tőle, annyival inkább, mert a pénzre nagy szüksége volt, hogy vetélkedő társainak ellenállhasson. De mivel ígérete teljesítésével nem sietett, más részről pedig azzal fenyegette Ulászlót, hogyha az ő házasságát megveti, tenát az ő ellenségeihez fog állani, és azoknak Zólyomot, Diósgyórt és Esztergomot által fogja adni, hozzá járulván ezekhez az ő meddőségének meggondolása is, Ulászló ő tőle egészen elidegenedett, jöllehet idegenségét világosan ki nem mutatta, sőt Beatrixnek némely jó emberei előtt ígérte, hogy őt el fogja venni, ha abban az ország rendei megegyezendenek. Azonban minden módon huzta-halasztotta Ulászló a házasság végrehajtását, kivált azalatt a szín alatt, hogy ellenségei miatt arra nem érkezik. Minekutána tehát Albertet kifüstölte az országból Ulászló, emlékeztette őt Beatrix 1491. eszt. ígéreterre, hogy ettől az ellenségtől megszabadulván, éljen a Hymen gyönyörűségeivel Még ekkor sem adta ki magát Ulászló; hanem a fő-rendek kérésire, Budáról Esztergomba ment Beatrix látogatására, és magát nála azzal mentegette, hogy míg az országot teljes csendességben nem látandja, addig a házasságról nem gondolkodhatik. Azután való esztendőben, a budai diétán újra sürgette Beatrix, Várday Péter érsek által a lakodalmat, de annak a fő-rendek mindnyájan egy száj-

jal ellene kiáltottak, és Ulászlót arra kérték, hogy olyan szűzzel lépjen házassági életre, a kitől örököszt remélhetni. A diéta után maga is eljött Beatrix Ó-Budára olyan czéllal, hogy majd a királyi udvarba megyen, és onnan ki sem jó, míg a régen óhajtott házasságot tökéletességre nem hajtja; mindazáltal magába szállott, és Új-Budára által nem ment, attól tartván, hogy a kapukat bezárják előtte, és gyalázatosan kell onnan neki visszamenni. Sokan meglátogatták őt Ó-Budán a rendek közöl, nagy nehezen Ulászlót is reá vették, hogy legalább egyszer menjen el hozzá, de a házasság felől ekkor nem lett semmi bizonyos végzés. Megbánta tehát Beatrix odavaló menetelét, heted nap múlva Esztergomba visszament, és a maga édes atyját Ferdinándot kérte, hogy követe által tudakoztassa meg Ulászlótól utolsó szándékát. El is küldötte Ferdinánd Ulászlóhoz Karám Andrást, de ennek Ulászló egyebet annál nem felelt, hogy majd követe által tudtára fogja adni Ferdinándnak akarátát, a minthogy el is küldötte ő hozzá és a pápához a nyitrai püspököt Antalt, és akkor aztán világosan megizente, hogy ő ugyan Beatrixet húga gyanánt fogja tartani és szeretni, és őt minden Magyarországon lévő birtokában tartani, de a csehek törvényei és a magyarok akarata ellen őt feleségül nem veheti. Mindazáltal ezután is sok ideig kecsgettette magát Beatrix a házassági reménységgel, annyival inkább, mert maga a pápa is ő mellett magát közbevetette Ulászlónál, és 1495. eszt. levele által igen hathatósan intette Ulászlót, hogy Beatrixet vegye el. Ebben a levélben nemcsak fogadását jutatta eszébe a pápa Ulászlónak, hanem azt is szemére vetette, hogy neki már köze is volt Beatrixel. Volt e valami ebből a közösködésből, vagy azt csak Beatrix költötte, bizonytalan; az bizonyos hogy Ulászló ezért a levélért még inkább undorodott Beatrixtől. Ezek után ide hagyta Beatrix Magyarországot, és Nápolyba haza ment. Még 1498. eszt. Bécsben mulatott, mert aug. 20. napján onnan küldött levelet a maga selmeczi tisztének Sájder Péternek aziránt, hogy a mely helyre a város kápolnát, Sájder pedig házat akart építtetni, azt engedje által a városnak. Innen megtetszik, hogy elmenetele után is meghagyta őt egy ideig Ulászló legalább némely jószágának birtokában. De azután mindent kivett az ő kezéből, és ő utána semmi jószágának jövedelmét küldözni nem engedte; jöllehet 1504. eszt. maga a pápa is levele által őt arra kérte, hogy ezt a királyi személyt, mások segítségére szorulni ne engedje. Írt Bakács Tamás érseknek is, hogy a királyt arra birja reá. Ischia vagy deákul Aenaria nevű szigetben végezte Beatrix unalmas életét 1508. eszt. Ő hozta be a magyarok asztalára a kés és

villával való evés-módját, a hol azelőtt csak késsel szoktak volt enni, és még a királyi asztalnál is csak a közönséges tálból ettek, melyből a húst kiki maga számára kivéven, és falatokra metélvén, ujjával rakta azt a maga szájába, melyből az lett, hogy az ember kezét s ruháját tisztán nem tarthatta. Innen Mátyás királyról, mint különös és példa nélkül való dolgot, úgy jegyzi meg Galeotus, hogy mikor még neki Beatrix felesége nem volt, és míg maga is villa nélkül csak kezével evett, ámbár ő az étel közben beszélgetni is szeretett, mindazáltal olyan csinosan és vigyázva tudott enni, hogy soha sem ujjait be nem keverte, sem ruhájára a levét el nem cseppentette. Legjobb emlékezetét hagyta pedig Beatrix azzal az országban, hogy Selmecezen egy derék oskolát állított fel 1478. eszt.

Bebek vagy **Bubek**. úgy tartják, hogy ennek a nagy családnak első törzsöke juhász lett volna, ki is mikor a Sajó vize mellett legeltetné juhait, egy hegy alatt lévő barlangban igen sok kincset talált volna, mely által aztán ez a juhász nagyra emelkedett, és az országban hét várat építtetett. Azok közül való Szádvara, Torna vármegyében; Murány, Krasznahorka és Pelsőcz, Gömörben. Ez a család idővel két ágra, úgymint pelsőczyi és csetneki ágra oszlott. A csetneki templomban egy epitaphium így beszél ezen családnak eleiről:

Clara Bebekorum fűit una, eademque propago
 Csetnekianorum pariter; nam tempore Belae
 Hungariae regis, genuit Detricum atque Philippum
 Matthaes Comites; Dominoe, castrique bonorum
 Csetnekii. Natus Detrico Benedictus habebat
 Progenitos Domicumque Bebek, Eunumque vocatum,
 Nicoleon, Ladislaum, Janumque, Petrumque.
 Eis dum Csetnikium venit, et Pelsőcza Bebeko,
 Magnificumque genus multis dum floret ab annis,
 Et virtute animi, simul el praestantibus actis,
 Ultimus hic mansit major de stirpe suorum
 Csetnekiensis honos Franciscus etc.

Ebből az epitaphiumból megtetszik, hogy az egész család két ág első törzsökének neve Máté volt, kinek fia Detre, unokája pedig Benedek volt. A Benedek fiát Domonkost, vagy a mint a hatodik versben rövidebben van írva Domikust nevezték Kun Bebeknek; Pelsőcz váráról pedig, mely az osztályban neki jutott, Pelsőczinek. A többi testvérei Csetnek váráról, Csetnekieknek neveztettek.

Bebek István, György és Domonkos. (Pelsőczi). Mind hárman a most említett Domonkostól vagy Domikustól származtak. Testvérük Anna, Forgách Miklós felesége volt. István és György első Lajos királyt elkísérték a nápolyi hadba 1350. eszt. Ezen két atyafi ellen a wagensdrosseli és stelbachi lakosok arról tettek panaszt a király előtt, hogy azok az ő szabadságaikat sokféleképen háborgatják, őket a Szépegről aratni, kaszálni, és egyéb mezei munkára, Liptó vármegyébe hajtják. A király a panaszt méltónak találván, egy 1358. eszt. kelt királyi levelével, Istvánt és Györgyöt ezen hatalmaskodástól eltiltotta. István ország-bírája volt 1360. eszt., és még azután is két esztendővel, a mikor őt Lajos király Hederváry Miklós palatínussal, Trencsénből a Morvaország szélén, Magyar-Brod (Ungarish-Brod) nevű városnál táborozó német császárhoz, Károlyhoz küldötte, hogy tát a császárral békességet kössenek, de akkor abból semmi sem lehetett. — István és György mindketten voltak liptói főispánok. Domonkos 1362. eszt. lett csanádi püspökké, mely hivatalát nyoloz esztendeig viselte. István három fiút hagyott: Györgyöt, Lászlót, Ferenczet.

Bebek Imre, (Pelsőczi). A közelebb említelt Györgyiek fia. Nagy hivatalokban forgott első Lajos és Zsigmond királyok alatt. Ott volt ő is azon tízezer Magyar közt, a kik^st Lajos király, Kis Károly mellé, a velenczések ellen, és Nápoly elfoglalására adott vala 1379. eszt.. Minekutána Kis Károly Nápolyt elfoglalta, egy igen hatalmas ellensége támadt, t. i. egy francia herczeg Andegavi Lajos, a kitől királyságát méltán félthette. Hogy tehát annak megfélemlessen, Lajostól segítséget kért 1382. eszt. Minthogy Lajos király épen akkor tartott a lengyelekkel Zólyomon diétát, őt a Kis Károly követei Budán nem találták, azértis a dolog igen sürgető lévén, Visegrádra mentek először Erzsébethez, a Lajos feleségéhez, és annak jelentették a magok szükségét. Akkor már Bebek Imre Horvát- és Dalmát-országi bán volt, és ő hozzá küldött levelet nagy sietséggel, mind Erzsébet Visegrádról, mind maga Lajos a zólyomi diétáról azíránt, hogy Kis Károlynak segítségére készüljön; de úgy látszik, hogy Lajosnak csakhamar történt halála miatt, Bebek itthon maradt, és az özvegy királyné őt Gács- és Lodomér országok igazgatására küldötte, a hol azután egynehány esztendeig viselt vajdaságot vagy főkapitányságot. Volt ország-bírája, volt erdélyi vajda is; felesége halála után pedig auránai perjellé lett 1403. eszt., a mikor Zsigmond királynak nagy ellensége volt, és annak helyébe Lászlót, a Kis Károly fiát igyekezett Nápolyból királynak behozni. Lásd Bessenyey Pál. Imre fiai: András és László.

Bebek Detre. (Pelsőczy). Imre testvére, ő volt Imrének a bán-ságban helytartója, míg az Gács- és Lodomér-országok igazgatására járt, és ő eskette fel a zádori (*jadrai*) lakosokat, Mária és Erzsébet királynék hűségére 1383. eszt. — Zsigmond király egyik hivatal s méltóság után a másikat fűzte ő reá. Tétországai bán volt 1390. eszt., és akkor ő volt azon seregek vezére, mely Knin vára alatt vigyázott Dalmácia csendességére. Szörényi bán volt azután két esztendővel; palatinosságot pedig 1397. eszt. ért, melyet mindaddig viselt, míg Imre példáját követvén, magát ő is a pártosokhoz adta, és 1401. eszt. attól megfosztatott, mely időtől fogva, homályos magánosságban élt. Fiai Miklós és Péter.

Bebek Imre és László. (Pelsőczy). Mindketten a felébb írt Imrének, László nevű fiától való unokái. — Imre erdélyi vajda; László pedig Gömör vármegyei főispán volt, mikor mindketten a Nagy Hunyadi János mellett, a Rigó mezején vitézül elestek 1448. eszt. Imre, a nádor-ispán, Palóczy Máté leányától, Veronikától, egy fiút és két leányt nemzett vala, úgymint Pált, a kit gyenge korában eltemetett, Zsófiát, Homonnay Simon feleségét, és Orsolyát, Szapolyay Imre hitvesét

Bebek Miklós. Bizonytalan melyik ágból való, először egri prépost, azután kalocsai ének 1391. eszt. — A szent földre való utazásra kötelezte vala magát; de itthon-létére nagy szükség lévén, fogadása alól felszabadult. 1899 eszt. halt meg.

Bebek Péter. (Pelsőczy). A palatínus Detrének fia; 1424. eszt. székelyek főispánja; 1430. eszt. pedig Borsod vármegyei főispán és tárnok-mester. Felesége Csáky György leánya Katalin voH, ki is gyermek nélkül maradván özvegyen, Perényi Jánoshoz ment férjhez.

Bebek György. (Pelsőczy). A felébb említett Istvánnak fia, Domonkosnak unokája, A Sajó mellett Gombaszegen építtetett a Remete Szent Pál szerzetének egy templomot s klostrot 1371. eszt. Tornavármegyében a görgei templomban fekszik.

Bebek László. (Pelsőczy). Ez is Istvánnak fia, a most említett Györgynek testvére, királyné tárnok-mestere, s egyszersmind Ferenci nevű testvérével Abauj vármegyei főispán volt 1390. eszt. Felesége Idái János leánya Margit volt.

Bebek János. (Pelsőczy). Lászlónak Idái Margittól való fia, főlovászmester volt 1401. eszt., de mivel Imrével együtt pártoskodott, hivatalából kitétetett; idővel pedig magát kimentvén s jóba foglalván, kilencz esztendő múlva tárnok-mesterségre vétetett fel, és 1419. eszt. halt meg, Miklós és István fiai maradtak.

Bebek István. (Pelsőczy). A most említett Jánosnak fia. A maga testvér-bátyjának Miklósnak megegyezésével, Bars vármegyében fekvő Hrussó várát, a Sáros vármegyében lévő Szokolya várért cserélte el 1425. eszt. Egy volt ő azon magyar főemberek közül, a kik Hunyadi Jánosnak gubernátorságra lett emelkedését s nagy hírét irigylették; de egy volt azok közül is, a kik Giskra János ellen mentek Hunyadival 1451. eszt., és hogy Hunyadi gyalázatot váljon, Giskrával titkon egyetértettek, és mihelyt Losoncznál a harcz elkezdődött, megfutamodtak, és a győzelmet, Hunyadi gyalázatára, önkényt Giskrának engedték. Egy ágyú-golyóbis ezt az Istvánt, ott halálra sebesítette, és minekelőtte meghalt volna, ő vallotta ki ezt a Hunyadi ellen való összeesküvést. Bizonytalan micsoda Margittól, egy György nevű fia maradt.

Bebek György. (Pelsőczy). Istvánnak fia. Három gyermeket hagyott, úgymint Margitot, a kit Telegdy Istvánhoz adott férjhez, Jánost és Ferenczet.

Bebek János. (Pelsőczy). A most említett Györgynek öregebbik fia; fő-pohárnokságot viselt a tizenötödik század vége felé. Megérte a mohácsi veszedelmet 1526. eszt., sőt talán benne is forgott, mely után csak kevés nappal, úgymint kereszt-felmagasztalása után esett vasárnap, jelenvolt, sőt az egri püspök Várday Pállal előült a miskolczy gyűlésen, melyet ott, a Heves, Gömör, Borsod, Torna és Abauj vármegyei nemesség tartott. Onnan irt s küldözött ő a püspökkel, a gyűlés akaratával, leveleket mind Bártfára, mind más felé az országban, a szabad városokhoz s nemesekhez, hogy nagy sietséggel gyűljenek, az országot pusztító török császár Szulejmán ellen, Heves vármegyében fekvő Verpelét nevű faluhoz, és onnan induljanak egyesült erővel Szulejmánra. Ígérte, hogy ott ő is meg fog jelenni a maga szomszédival, atyjafiaival, más embereivel és a püspök Várdayval. Azt is írta, hogy levelet vett Szapolyay Jánostól, melyben Szapolyay azt fogadja, hogy ő is egyesíteni fogja táborát a felkelendő nemesekével; a mikor aztán remélhetni, hogy Szulejmánt nem csak megzabolázhatják, hanem tőle minden prédát is visszavehetnek. Továbbá azt is írta, hogy a templomokból minden aranyat s ezüstöt vigyenek Kassára, és ott veressék pénznek, a püspökkel magára vállalván, hogy mindenekről felelni fog. Valósággal, ha mind Szapolyay, mind mások, olyan igazán és szívesen igyekeztek volna akkor Szulejmánnak ellenállani, mint Bebek, az ország oly siralmas pusztulásra nem jutott volna. Két fia maradt Jánosnak, úgymint: Imre és Ferenoz, kik mindketten mindjárt következnek.

Bebek Imre. (Pelsőczy). Jánosnak fia, Györgynek unokája. Ifjúságában pappá, gyula-fehérvári préposttá, és egyszersmind második Lajos királynak titoknokává lett vala. A többi nagy emberek közt, ő vele is elhagyatta Dévai Biró Mátyás régi vallását, és Őt Calvin tudományára vonta. Lajos király halála után, mindvégig Szapolyay János pártját fogta, első Ferdinánd király ellen. Már 1539. eszt. feleséges ember volt, a mint abból a könyvecskéből kitetszik, melyet akkor Dévai neki ajánlott. Igen alacsony sorsú leányt, Kréta Ilonát, vette el, kitől János és Erzsébet nevű gyermekei maradtak. Élt ez az Imre íég 1540. eszt., és akkor a Szapolyay özvegye Izabella a maros-vásárhelyi gyűlésre küldötte őt Budáról, a hova el is ment ő Kolozsvárig; de a fortélyos Majláth István vajda, akkorról a gyűlést elhalasztotta, melyet 18. oktob. kell vala tartani. Azután Révay Ferenczel és Perényi Péterrel alkudozott, Izabella nevében, de semmit azokkal nem végezhetett. Az ő özvegye Kréta noná, Dobronoky Pétert választotta férjül magának.

Bebek Ferencz. (Pelsőczy). Ez is Jánosnak fia, Imre prépostnak testvére, Gömör vármegyei főispán és az ország felsőbb részeinek kapitánya első Ferdinánd király alatt, egy vízesű ember, a ki hol Ferdinánddal tartott, hol annak tusakodó társához, Szapolyay Jánoshoz ugrott, a mint azt az ő magános haszna hozta magával. Még Ferdinánd mellett volt 1528. eszt., mikor Eperjesről egy levelet küldött a késmárkiaknak, melyben azoknak nagy örömmel jelenti, hogy ő Richnó várát Ferdinánd számára megvette; egyszersmind pedig arra is kéri őket, hogy ő hozzá újra fegyveres népet küldjenek. Azutánvaló esztendőben Kassa körül verte meg a Szapolyay seregét. Már 1580. eszt. gyanúba ejtette magát, Szapolyayhoz való hajlandósága felől, mert a murányi kapitánnyal Basó Mátyással czimborált a rász pénz-verésben, a ki pedig Szapolyaytól függött. Az ország törvénye szerént, minden márkában nyolcz egész lat ezüstnek kellett lenni, de Basó Muronyban, Bebék pedig Krasznahorkán, egy márkába nem tettek többet égy lat ezütnél, a többit rézzel pótolták ki, mégis mindfőnéktől azt kívánták, hogy az ő pénzöket úgy vegyik él, íni flt fiMttneztstöt, ée a kik azt nem akarták, azokat fenyegették s kény síéflttették. Nyilván kimutatta aztán magát 1532. eszt., mert már akkor a mely pénzt veretett, arra Szapolyay névét nyomatta. Többet hordatott össze innen-onnan a falukról s városoktól erőszakkal száz haragnál, és azokat mind pénznek vétette. Maga levele által hitta őt vissza Ferdinánd a maga hűségére; de ő mind Ferdinandot, mind Károly császárt csúfos szókkal illette, és mindenfelé azt hirdette,

hogy Ferdinándot, mind Károly császár, mind a többi német fejedelmek elhagyták, és többé Szapolyay ellen nem fogják segíteni. Azonban 1534. eszt. Ferdinánd mellé állott; de akkor sem szűnt meg erőszakoskodni. Nevezetesen Várday Pál érsektől, torkon verve, elfoglalta Bosnyó-Bányát, a hozzá tartozó jövedelmekkel együtt, és Ferdinánd parancsolatira sem hamar adta azt vissza. A rimaszombati legnagyobb harangot a toronyból lehozatta, és abból ágyút öntetett. Sokat fenyegette őt Imre bátyja, ezért a Ferdinándhoz való állásáért, és kisebbitő szókkal illette, és talán ez volt az oka, hogy Ferencz 1555. eszt. már gyanússá tette magát, a Ferdinánd részén lévők előtt, a többek közt azzal, hogy az ő felesége az Imre feleségével, Pelsőczön, együtt barátkozott s vendégeskedett. A következő esztendő megmutatta, hogy ez a gyanú nem fundamentom nélkül való volt. Lásd Perényi Péter. Mihelyt meghalt Szapolyay 1540. eszt., annak özvegyét s kisdédét odahagyta, Ferdinándhoz mutatta magát hűségeseznek, és Gyöngyösön Perényi Péterrel s más nagy urakkal gyűlést tartván, arról tanácskozott, miképen lehetne Visegrádot s Budát Ferdinánd kezére keríteni, és őt a magyar királyságban erős lábra állítani. ugyanott a maga. vejét Baskay Istvánt is Ferdinánd részére vonta, mely időtől fogva állhatatos volt egynehány esztendeig ő mellette, és a Szapolyay özvegye Izabella, és annak részén lévők ellen hűségesen hadakozott. Nevezetesen ott volt ő 1542. eszt. abban a nyolczvan ezer fejből álló szép táborban, melyet Ferdinánd, a brandenburgi marchio, Joachim vezérsége alatt, Buda megvételeére küldött, és hogy ott akkor a szerencse nem szolgált, nem az ő, hanem a Joachim gyáva-sága volt az oka. Sokat tett ő 1549. eszt. a Balassa Menyhért és Basó Mátyás ellen való hadban, a többek közt Murány vára megvételeére. Már egynehány esztendő óta felbomlott volt ő közötté és Basó Mátyás között a régi barátság, és Basó mindanyiszor ártott neki, valahányszor árthatott, örömmel ment hát ő, mikor parancsolatot vett a Basó ellen való menetelre, a maga lovasaival, és a gömöri s nógrádi nemességgel. A fővezér gróf Salm Miklós, nagy bizodalját vetette ő benne ebben a hadban. Őt bocsátotta el a gróf előre, az úgy nevezett murányi völgyről, a seregnek egy részével, hogy a tábornak helyet nézzen ki, és semmi eleséget a várba vinni ne engedjen. Harmad nap indult a gróf ő utána, a Sajóhoz nem messze szállott meg, a kirendelt helyre, és Murány vára napkeleti oldalának ostromlását bízta Bebekre, míg maga azt északról lövette. — Ezekután is csendességben tartotta magát, és Ferdinándhoz igaz hűséggel viseltetett mindaddig, míg a szécséni Hamza basa 1554. eszt. ő tőle Fülek várát el-

vette; de akkor azon annyira megboszankodott, hogy mindjárt elpártolt Ferdinándtól, és a Szapolyay özvegyének Izabellának Erdélybe való visszaiktatásában munkálódott, és mindaddig nyughatatlankodott, míg magának halált keresett. Hogy pedig ő Fülek elvesztéséért Ferdinándra haragudott meg, az volt az oka, mert Hamza azt hazudta, mind neki, mind másoknak, hogy annak elfoglalására Ferdinánd adott neki hatalmat. Holott pedig ezen dolog iránt, a Ferdinánd akkor Konstantinápolyban lévő követei, Zay Ferencz és Veráncsics Antal, az oda való basáknak, a király nevében panaszt tettek, hogy a fegyver nyugvás törvényei ellen, Hamza Füleket elfoglalta. Azok kérdőre is vonták Hamzát, de ez azokkal is azt hitette el, hogy maga Ferdinánd küldött volna a budai basához levelet, melyben neki Bebeket általadta, hogy azt cselekedje vele, a mit akar. Kérték elő a követek ezt a levelet; de nem mutatták, mivel nem is volt semmi belőle. Az efféle hazugságoknak koholásában, nemcsak az volt a magyarországi basáknak célja, hogy azoknál fogva, annál szabadabban ragadozhassanak, hanem az is, hogy a főbb magyarokat törvényes királyuktól elidegenítsék, melyet Bebekben ugyan el is értek. Ugyanis ő ettől fogva mindenképen ártott Ferdinándnak, a mint tudott. Nevezetesen Czikóházy Miklóst, az Abanj vármegyei adószedőt elfogta, Boldogkő várába vitte, és ott mindaddig nyaggatta, míg az ötszáz forintot nem fizetett. Azonban maga elment Lengyelországba Izabellához, és azt arra sarkalta, hogy Ferdinánddal kötött szövetségét bontsa fel, és Erdélybe jöjjön vissza.

Ezekért s több efféle félre való rúgásaiért, Ferdinánd őt a jászói káptalan által, a Pozsonban 1556. eszt. tartott diétára idézte, György nevű fiával együtt, a ki ő vele minden roszban egy úton futott, a holottis mivel ők meg nem jelentek, mint ország háborítók és haza ellenségei számkivették. Ezen ők koránt sem hunyászkodtak meg, hanem elkezdett útjokon tovább is mentek. Ugyanazon esztendőben tehát, Puchaim és Dietrich nevű vezérek alatt, négyezer gyalogot és hétszáz lovast küld Ferdinánd ő ellene, s Perényi Ferencz és Tarczay György ellen, a kik hasonlóképen Izabellához hajlottak vala. Minekutána ezek Tarkó, Újvár és Nagyida várait megvették volna, Krasznahorka alá szállottak, melyet Bebek bírt. Az alatt Bebek a budai és füleki basáktól mintegy ezer lovas törököt nyert segítségül, kikkel a maga egynehány katonáját egyesítvén, a Krasznahorka alatt táborozókra ment, és azokat iminnenisamonnanis csipkedni kezdi, kik is noha sokkal nagyobb erővel voltak-ő nála, mindazáltal úgy elrémültek ő tőle, hogy más nap mindjárt, a

honnan jöttek, Bosnyó-Bánya felé kezdték ágyúikat s egyéb egyet-másokat visszaköltöztetni, a gyalogsággal együtt, melynek a lovasság is atána indult. Ezt Bebek először csak fortélyoskodásnak és hadi csalfaságnak tartotta; de azután látván, hogy Puchaim és Dietrieh valósággal futnak 6 előtte; utánok ereszkedett, és őket hatalmasan ágyúztatta szinte estéig. Még akkor éjjel Rosnyóra verekedett Pnchaim; de ott jól ki sem nyugodta magát, hanem onnan táborával együtt Lőcse felé futott; ágyúit, szekereit s minden egyéb készületeit egy berekkel minden felől körülkerített völgyben hagyván. Maga se reménylette Bebek ugyanis, hogy ez a jó készüléttel lévő, és az övé-nél majd ötszörte nagyobb tábor, ő előtte szaladna olyan sebességgel, és épen az volt annak szerencséje; mert ha ő annak utána iramodott volna, annak elkényszeredett gyalogjait, mind egy lábíg leaprithatta volna. Nyolcz nap múlva akadtak az ő mellette lévő törökök, a mon-dott völgyben, a húszt ágyúra, és sok tár-szekérre, melyekkel nagy örömmel tértek haza. Ezekután, nagyobbbrészt Erdélyben töltötte Bebek a maga idejét, az oda már visszajött Izabella mellett való szolgálatban. De azzal sem soká egyezhetett. Ugyanis ő azt kívánta attól, hogy az neki a gyulai várat és a kolosmonostori apáturságot adja oda, eddig való fáradságaiért, melyet midőn Izabella nem cselekedett volna, Bebek őt ilyen szókkal haragjában odahagyta, hogy ő is azon lesz, hogy az ő pecsétje is onnan függjön, a honnan az Izabelláé függ. Ezzel Drinápoly (Adrianopolis) felé indult, a hova 1557. eszt. 4. mart. ért el Tarczay Györggyel, onnan Konstantinápolyba ment a császárhoz. Nagy tiszteséggel fogadták ott a basák és drága ruhákkal, paripákkal, fegyverekkel ajándékoz-ták meg. Sok beszéd folyt akkor az ő céljáról. Némelyek azt mondták, hogy ő magát Szulejmán császárt akarja Ferdinánd ki-rály ellen kihíni; mások hogy Fülek és Salgó várait kívánná a ba-sák által Szulejmántól magának visszanyerni; de hihetőbb, hogy ő Izabella ellen fűrt és faraghatott. A minthogy Izabella, az ő nála már egy darab idő óta mulatott török követet Drag Mohammedet és Erdődy Sebestyént, neki csakhamar utána küldötte Drinápolyba, hogy ezek ott a basáknál olcsák el azt a tüzet, melyet azoknál Bebek ő ellene élesztget. Talán el is érte volna Izabella a maga célját, ha Drag Mohammedet meg nem bántotta volna. De mihelyt meg tudta azt Drag, hogy Izabella titkon meghagyta Erdődy Sebestyénnek, hogy ez a basáknál csinálja ki azt, hogy Drag többé Erdélybe vissza ne menjen, annyira megharagudott, hogy Izabellát és Petrovics Pétert, a basák előtt a földig legyalázta, az igazgatásra alkalmatlanoknak,

gyenge értelműeknek mondotta, és azt állította, hogy egyes egyedül Bebek az a férfin, a ki arra méltó, hogy mind Izabella s annak fia gondviselése, mind Erdély igazgatása reábizassék. Eleget igyekezett Erdődy Sebestyén ezt a gondolatot kiverni a basák fejéből; de azok Dragnak inkább hittek, annak tanácsát a dívánban megállították, Bebeket Izabella fő-tanácsosának nevezvén; őt Erdély igazgatására, 11. april. magoktól visszabocsátották, a moldvai s oláhországi vajdáknak megparancsolták, hogy neki mindenben segítségül legyenek, mikor katonákat kívánand tolok. Eszerént ha magát megerőltetve is, szenvedni kellett Izabellának Bebeket, ki is még ezen esztendőben, Balassa Menyhérttel együtt Munkácshoz ment, és az alól a Ferdinánd ostromló seregét elűzték; azután Szatmár alól hajtották el Telekesy Imrét, a ki azt Somlyói Báthori Istvánra szállotta vala meg; ugyan Balassával próbálta elvenni Szőlöst is karácson tájban Székely Antaltól. Nem soká tartott Izabella és Bebek között ekkor sem az egyetértés. Ugyanis Bebek Kendi Ferenczczel s Antallal általánfogva maga kezéhez akarta Szulejmánnal játszani Erdély igazgatását; de midőn Izabellának ásná a vermet, maga esett abba 1558. eszt. Ugyanis Izabella olyan szín alatt, hogy a Szulejmántól haza érkezett követtől a választ hallják meg, mind őt, mind a Kendieket, mind más urakat magához Fehérvárra hivatott, kiket is 31. aug. este gazdagon megvendégtelt, azután szállásaikra bocsátotta őket. Éjfél után két és három óra közt, az előre tett rendelés szerént, Izabella Balassa Menyhértet a Bebek és Kendiek megölésére elküldötte. Bethlen azt írja, hogy Bebeknek álltában vette fejét egy rácz katona, ellenben Veráncsics Antal azt mondja, hogy sokkal vitézebbül halt meg, t. i. hogy Balassa Perusics Gáspárt és Dacsó Tamást, két köz katonával küldötte Bebekre, kiket Bebek, kardot rántván, mind négyőjüket megsebesített, s ki is szabadult volna kezeikből, ha többen nem rohantak volna elő, azoknak segítségökre, a kik aztán őt leverték. A tordai diéta, Bebeket találta a három összeesküdt közt legbűnösebbnek, és épen azért az ő holttestét négyfelé vágatta, és azt a város négy szeglet tornyaira függesztette. Azt mondják, hogy az ő holmija közt, olyan mérget is találtak volna, melyet ő Konstantinápolyból hozott magával Izabella elvesztésére. Első felesége Ráskay Dorottya, második Varkóczy Katalin volt, kiktől György fia és Katalin nevű leánya maradt, a ki Perényi Feréncz házastársa lett.

Bebek György. (Pelsóczi). A közelebb leirt Ferencz fia. Balassa János vezérsége alatt, ő is elment volt Genuáig, a Ferdinánd király legöregebb na Maximilián eleibe 1552. eszt. Minekutána Fülekvára

török kézbe esett, atyjával együtt, ő is felemelte a maga sarkát törvényes ura, Ferdinánd király ellen, és azokat is nyomorgatta s üldözte, a kik ahoz hűségesek voltak. Egyebek között a löcseiek szenvedtek sokat ő tőle, melyről ők 1555. eszt. 25. nov. irt levelök által tettek panaszt a királynál. Még el sem múlt ez az esztendő, mikor Ferdinánd, két jó csoport németet indított a löcseiekhez segítségül, további segedelmét is ígervén. De még ez gyenge segéd volt a Bebek támadása erejének megtörésére. Azért is a pozsoni diéta mindkettőjüket számkivetette 1556. eszt. 25. jan. Azonban ők az országban benmaradtak, és itt fel s alá hatalmaskodtak. A mely nagy tűz Kassán, áprilisban estveli kilencz órakor, a Zajcsics Mátyás város nótáriusa házánál támadt, és négy óra alatt csak harminczkét házat hagyott épségben, annak okának is Györgyöt tartották közönségesen. Ő akkor éjjel Bosnyón hált a maga seregével, és más nap reggel Nagyidára jött, hogy Kassát elfoglalja, de annak nagy veszedelmét látván, és így semmi prédát benne nem remélvén, a dolgot abbahagyta. Ennek az esztendőnek vége felé, kiment a György atyja Magyarországból ízabellához, és ide többé vissza sem jött. György pedig annak minden megmaradt jószágát elfoglalta, sőt a mitlei apátúrságot is erővel megtámadta, s a többi jószágai közé számlálta s elegyítette. Mindezeket az országnak akkori felfordalt állapota és szomorú környülállási miatt, büntetés nélkül kellett nézni Ferdinándnak. Sőt a nagyobb zűrzavarok elkerülése kedvéért, csakhogy Györgyöt magához vonhassa s lekötelezhesse Ferdinánd, Solczát és Aszalót is neki ajándékozta. Így aztán mikor Bebek Ferencz Izabella mellett volt, akkor György Ferdinándhoz lett hűséges. Minekutána Perényi Mihály, a ki Szikszót bírta vala, Munkács alatt elesett 1557. eszt., Szikszót György kezéhez vette, olyan szín alatt, hogy mint a Perényi árváinak tótora, az oda való jövedelmet ő fogja húzni, míg az árvák felnőnek. Erről a dologról panaszt tett a királynál Székely Katalin, a Perényi özvegye, az árvák édes anyja. A király, a Katalin bátyja, Székely Jakab által, egy parancsolatot küldött 1558. eszt. Györgyre, hogy az özvegynek Szikszót adja vissza, melyre hogy annál inkább reávegye magát, Veráncsics Antal egri püspöknek és Pethő Jánosnak is parancsolt Ferdinánd, hogy őt szép szóval intsék az engedelmességre. Veráncsics és Pethő, a kik akkor bizonyos dolgok végett Kassán mulattak, oda hívták Györgyöt magokhoz, és neki a parancsolatot eleibe terjesztették. A sok beszédnek az lett a vége, hogy György azt kérte Ferdinándtól Veráncsics által, hogy legalább felét Szikszónak hagyja meg ő nála, másik felét pedig ő vissza fogja adni az öz-

vegynek. Veráncsics a királyhoz 21. febr. írt levelében, maga is szólott ő mellette, hogy a nagyobb gonosz elmellőzése kedvéért, adja meg a király az ő kívánságát. Kétség kívül meghallgatta őt Ferdinánd, és azért ment ő olyan örömezt Telekesy Imre segítségére, azon törökök ellen, a kik Szikszót és annak vidékét ugyanazon esztendőben októberben elrabolták vala. Igen sokat tett ő akkor a törökök megverésére. Istvánffy azt írja, hogy mikor aztán a nyert prédát Kassán kótyavetyélték volna, kevésben múlt, hogy a többi vezérek kardra nem keltek Györggyel; mivel a mely prédát ő kapott, azt nem akarta közrebocsátani. A következő 1559. eszt. Pethő Jánossal, Szerencset akarta György elfoglalni; de az alól nagy veszteséggel kellett ő nekik elszaladni. Ugyanis Némethy Ferencz, a tokaji kapitány, setét éjjel, a mikor legnagyobb bátorságban volnának, rajtok ütött, táborjokat felverte, megszalasztotta, s abból sok jó vitéz németet s magyart levágott, a kik előtt ő más környülállások között megállani sem mert volna. Maga György is egy nagy sebet vitt innen el a maga homlokán, melylyel minden bizonynyal ott kellett volna neki maradni, ha az ő hátához intézett kopja szúrását, a vas pánczél el nem hárította volna. Sok viszálkodása volt Györgynek, a már említett Veráncsics püspökkel, a kinek dézmáit a maga számára foglalgatta, és úgy látszik, hogy azon egyenetlenségeknek volt valami befolyása abba a levélbe, melyet a püspök 1560. eszt. 8. okt. küldött Egerből a királynak. Ugyanis abban azt írta ő felőle, hogy ő a budai és füleldi törökökkel szegődik s barátkozik. Ónodon összebékéltettek volt ugyan őket Pethő János és Perényi Gábor; de mivel György újra szabadon gazdálkodott a Veráncsics dézmájában, ismét összezördültek. Lásd Balassa János. Azonban megmutatta az 1562. esztendő, hogy Györgynek a törökökkel semmi káros és tilalmas egyetértése nem volt. A dolog így esett. A felébb való időkben egy csalárd török általszökött vala Györgyhöz, és ő nála keresztyénné lett; azután pedig nem sok idővel, Bebeket elhagyta, és a füleki Haszán béghez magát visszacsapta, Mohammed vallására. Haszán bég őt a rimaszombati kastélynak főtisztjévé tette. Onnan írálta-firkálta őt Györgyhöz, hogy ő a törökökhöz való visszaszaladását megbánta, és csak hogy engedjen meg neki György, s magához fogadja vissza, tehát a hol és a mikor György akarandja, neki Haszánt a roleki béget, háládatosságának bizonyságául kezébe fogja játszani. Megörült György az ígéretnak, és a bég áthaladásának helyéül, a Balog vára mellett lévő erdőt rendelte a Rima vize mellett. A kinevezett időn s helyen, hogy egy éjjel megjelent Györgynek, kevés számú társaival, azon veszi észre,

hogy öt egynehány ezer török körülfogja, megtámadja, s társait a földre balra teregeti. Megrémülnek a György katonái, futnak a merre tudnak, hiába biztatja s tartóztatja azokat, egyszer maga alól is a lovat kiölik; a mikor aztán Haszán bég maga kérte őt, hogy a lehetetlenség ellen ne vagdalkozzék, a minthogy mégis adta magát. Egynehány hónapig Füleken tartotta őt Haszán bég, és noha egyéb ajándékokon kívül, két elő kelő török foglyot is elbocsáttatott maga szabadulása reménysege alatt; mindazáltal őt Haszán Konstantinápolyba küldötte. Nem egy ízben sürgette a király Szulejmánnál az ő elbocsátását; de mindenkor haszon nélkül. Talán úgy gyanakodott György, hogy Ferdinánd nem igazán munkálja az ő szabadulását, és az volt az oka, hogy az ifjú Szapolyay János Zsigmondhoz folyamodott, kinek közbenjárására el is bocsátotta őt Szulejmán 1565. eszt. mely időtől fogva Szapolyay országos hadainak főkapitánya lett. ő volt egyik oka, hogy ugyanazon esztendőben, Szapolyay önkényt olyan békepontokat tett Maximilián (már ekkor ez volt a király Ferdinánd után) eleibe, melyekre jól tudta, hogy az nem fog állani. Ugyanis ő azzal kecsegtette Szapolyayt, hogyha a dolog hadra kerül, ő a Szapolyay birodalmát Pozsonnal és a Dunával fogja határossá tenni. Pedig hogy mint voltak, csak abból is látni lehetett volna, hogy minden jószágait s várait az ő feleségénél meghagyták. De minekutána világos ellenségévé vált a királyi háznak, Maximilián is el vétette ő tőle Schwendi Lázár által Szendrő várát 1566. eszt. Minthogy pedig valami reményseget nyújtott vala György a felől, hogy Maximiliánhoz kész volna vi8szaállani, tehát Torday Zsigmond által kezdett volna ő vele alkuhozni, de György Torday Zsigmondot magánál tisztességes fogságban tartóztatva, azonban mind Torday szabadulását, mind maga Maximilián hűségére való állását ígérte, ha neki Szendrő visszaadtnék. Schwendi, hogy az ő nyakasságát megtörhesse, az ő feleségét s leányait Szádvár várába szorította; de a ki ott magát férfi módra ótalmazta, kivel hogy annál könnyebben bánhasson Schwendi, az oda közel lévő két faluban, Jablonczán és Szigligeten két kastélyt csináltatott. Bebek megtudván felesége s leányai szorultságát, Balai Kálmán által, ilyen pontok alatt kínálkozott Schwendinek, a Maximilián hűségére való állással: hogy a király fizesse meg Szapolyaynak azon negyvenezer aranyat, melyet az ő szabadulásáért a basáknak ajándékba adott Szapolyay; hogy neki Szendrőt adja vissza; ezen felül Szakolczát ajándékozza neki. Schwendi azt felelte, hogy még csak szóba se bocsátkozik vele, míg Tordayt el nem bocsájtja, minekutána Tordayt elbocsátotta, Erdélyből Bihar vármegyébe

Bajomba jött, és onnan Lorántfy Lászlót küldötte Kassára Schwendihez, ilyen izenettel: hogy ő most ugyan a budai basához megyén Szapolyay nevében követségbe; mindazáltal ha Schwendi neki menedék-levelet ad, el fog hozzá is Kassára onnan fordulni, személyes alkudozás végett; addigis pedig rontassa le Schwendi az említett kastélyokat. Schwendi azt felelte Lorántfy által: hogy képtelenség volna olyan embernek adni a menedék-levelet, a ki az ő nyakára a törököket akarja vinni; ha tehát valamit akar Bebek nyerni, menjen vissza Budáról Bajomba. A felelettel Szádvárra ment Lorántfy, a György feleségéhez, s onnan küldöttek azt Györgyhöz Budára. Azonban Forgách Simont, Szádvár alá küldi Schwendi Kassáról, egynehány száz katonasággal, ki is Györgynek három kémjét vagy kalauzát elfogta, kiktől kitanulta, hogy Bebek György háromszáz gyaloggal Füleken van, kiket Szádvárra akar belopni a feleségéhez. Balog-várából ugyanazt izente Forgáchnak Balogh András. Már útban volt György Szádvárra, mikor megtudta, hogy kalauzait elfogták, azértis Fülekre visszament. Semmit sem tudott ebben az ő felesége; az volt az oka, hogy a várát levél által felkért Forgách Simonnak azt felelte, hogy ő épen nem úgy termett asszony, a kit levél által reá lehetne venni a vár feladására. Eljött azután maga Schwendi is Kassáról Forgáchhoz, a seregnek hátramaradt részével Szádvár alá 1567. eszt. 6. január. Harmadnapra az ágyúk is elérkeztek, és Szádvárát rontani kezdették. Mikor már a vár falai derekasan omladoznának, a bátor asszony annak feladását ígérte, ha őt minden kincsével, ruháival, szolgálival, azoknak fegyvereivel, lovakkal és hadi készületeivel elbocsátandják. Forgáchnak maga közbevetésére, mindent elhagyott neki Schwendi vinni, a hadi készületeken s lovakon kívül, és őt 14. január. Mágochy Gáspárral s másokkal tisztességesen Torna várába kísértette. Ismét előnyomult volt Bebek György a török segítséggel Rimaszombatig; de Szádvár sorsát a törökök megértvén, oda a honnan jöttek vala visszamentek. Hogy nem boldogulhatott György, visszament Szapolyayhoz Erdélybe, és azzal együtt Kővárt és Nagy-Bányát Maximiliántól visszafoglalta, még ugyanazon esztendőben, mely után csak hamar meghalt, még az esztendő vége előtt, és ő vele a Bebek név örökösen eltűnt a következő idők krónikájából. Felesége Patócsy Zsófia volt, a kit némelyek hibásan Palóczynak írnak, kitől négy leánya lett, úgymint Zsuzsanna, Zsófia, Judith és Anna, de a kik egyes kívül hová lettek, az még eddig homályban van. Annyi bizonyos, hogy Zsófia a Kraszna vármegyei Alispán, Somlyói Báthori István felesége volt. A mi Patócsy Zsófiát illeti, ő tizenhat esztendei özvegy-

sége után 1588. eszt. 1. sept. halt meg, és a küküllővári templomban temettetett el, a hol talán mostis láthatni azt a márvány oszlopot, melyet ott az ő veje Báthori István az ő emlékezetére állíttatott.

Bebek László. (Csetneki). Csetneken 1371. eszt. kelt levele által a gombaszegi klostromnak valami jószágot adott. Fiai Miklós, János, László, kikről alább lesz egy két szó.

Bebek György. (Csetneki). Főasztalnok vagy tárnokmester volt 1393. eszt. A fia Zsigmond 1416 eszt. virágzott.

Bebek Miklós és János. (Csetneki). László fiai. Mindketten aláírtak a magok nevét 1412. eszt. 15. mart. a lublyói szövetségnek, melyet Zsigmond király kötött a lengyel királylyal.

Bebek László. (Csetneki). Ez is László fia, először esztergomi, azután budai prépost volt 1488. esztendő tájában.

Bebek András. (Csetneki). 1460. esztendő tájban élt. Fiai László, Miklós és János, kikről mindnyájokról következik valami.

Bebek János. (Csetneki). András fia. Gömör vármegye követte volt a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Két leányát, Katalint és Dorottyát, két egy testvérnek adta, úgymint Serkei Lorántfy Miklósnak és Lászlónak. Dorottyá, László halála után, Szent-annai Istvánnal fogott kezét.

Bebek Miklós. (Csetneki). Ez is András fia. Négy gyermeke maradt: 1. Orsolya, Skártsy Gáspár felesége. 2. Zsigmond, Szapolyay János követője. Katzianer János katonáinak kezébe esett volt 1533. esztend.; de Katzianer őt elbocsátotta. 3. Péter, ez is Szapolyay pártján volt, és a szepesi bánya városokat háborgatta. Kézre került 1537. eszt., és a szepesi várban egynehány esztendeig tartott fogsággal lakolt. 4. Imre, 1540. eszt. virágzott, de valamint a ftfbbieket, úgy ő sem hagyott magot

Bebek László. (Csetneki). Ez is András fia. Bernát nevű fiától László nevű unokája maradt.

Bebek László. (Csetneki). Bernát fia, László unokája. Számos gyermekei voltak, úgymint: 1. Zsófia, a ki Görgey Kristófhöz. 2. Klára, a ki Cserney Mihályhoz ment férjhez. 3. András, kinek özvegye Báthori Zsuzsanna, Urai Mihályt választotta sok kérője közül. 4. Mihály, a ki 1588. eszt. halt meg, és Máriaassy Annától őt magzatot nemzett vala, de a kik közül csak az egy Anna ért Monoky Miklóssal házasságot. 5. István.

Bebek István. (Csetneki). László fia, Bernát unokája. Ez vitte koporsóba a maga famíliáját, semmi férfi gyermeket, hanem csak Margit és Zsófia leányokat hagyván maga után. A csetneki templomban, a hol márvány köre van az Ő címere metszve, ilyen epitáfiumát lehet olvasni:

Ultimus inter ego numerosos ordine fratres
 Hac gelida Stephanus Csetneki condor homo.
 Obdormivi in Oppido Dobschina,
 Anno 1594. die 15. Janii, post mer. hóra 6.
 Crediderat Stephanos capto prius ante Fileko,
 Se piacida terris posse quiete frui:
 Ast illem subito diri excepere dolores,
 Abstulit et celeri Parca craenta manu.
 Sorte quid hac homini melius? dum eura, laborque
 Intereunt; requiea ecce beata venit.

Becz Pál. Báthori István erdélyi vajdának, azután lengyel királynak híve. Ő verte meg azt a mintegy nyolczszáz székelyt 1571. eszt., a kik Báthori ellen felpeszdültek vala. Elkísérte Báthorit Lengyelországba is, mikor az oda királynak ment 1576. eszt.

Bedekovich. Ezen famíliának törzsökei, Tamás és János, negyedik Béla udvarában nőttek, nevedtek. Ezeknek ajándékozott Béla 1267. eszt. egy Kumur (Komor) nevű fekvő jószágot. Tamás akkor a királynak íródeákja volt.

Bejei András. Együtt óalmazta Murány várát Basó Mátyással, és ugyanott fogságba is esett. 1549. eszt.

Beke. Ottó királynak kísérője volt, mikor az Erdélybe Apor László vajdához házasodni ment, de ott fogságba tétetett 1306. eszt. A többi főemberek közt, ő is ott volt a rákos-mezei diétán 1308. eszt., mikor ott első Károly királynak választatott, és ott Gentilis kardinálnak, a pápa követének, a ki Károlyt ajánlotta a magyaroknak, bal keze felől üli Tárnokmester volt 1327. eszt., mikor őt Károly király Gréczbe küldötte, azzal a parancsolattal, hogy a grécziek a dézmát, melyet Lászlónak a zágrábi püspöknek nem akartak fizetni, fizessék meg.

Beke István. Ez is első Károly idejében élt, de ahoz hűségtelen volt, mert Rozgonyánál 1312. eszt. Trencsényi Mátéval, és az Amadé palatínus fiaival ő ellene hadakozott; azért is, valamit Tarkó és Vörösalma nevű helyekben bírt, azt Károly ő tőle mind elvette, és a csata után tizenegy nappal Berzeviczy Rudolfnak ajándékozta.

Beke Péter. Először bácsi prépost, és egyszersmind kancellár volt; azután szerémi püspök lett 1338. eszt., mely hivatalt mintegy tizenegy esztendeig viseli

Beke Miklós. (Velikei). Azon békességés alkunak, melyre Zsigmond király a lengyel királylyal lépeti ez is aláírta nevét 1412. eszt.

Bekefalusi Gergely. Lásd Szondy György.

Békesy Gáspár. László fia, Szapolyay János Zsigmond főkamara-
 rása s kincstartója, Erdélyben Fogaras földé örökös ura s főispánja.
 Az Ő atyja László, csekély sorsú, de törzsökös nemes ember volt Bé-
 kes vármegyében, ki is őt mindjárt első ifjúságban, a híres Suraklini
 Petrovich Péter udvarába és szolgálatába szerzetté, az akkori időnek
 dicséretes szokása szerént; a mikor a nemes magyar ifjak, minek-
 utána az iskolai port magokról leverték, a főurak mellett szolgáltak,
 hogy a nagy világgal ismerkedjenek, s jó idején sanyarúsághoz szok-
 janak. Annyira-megtudta Gáspár szerettetni magát Petrovichchal, hogy
 ez, halálához közelítvén, őt Szapolyay János Zsigmondnak különösen
 ajánlaná. Még nagyobb s többet behajtó kedvességet tudott ő magá-
 nak szerezni Szapolyay előtt, mely mindaddig nevedekett, hogy őt
 Szapolyay nemcsak török követségre alkalmaztatta, s nagyságos titu-
 lusra méltóztatta, hanem Nagy-Enyeddel, sok faluval, és a szász föld-
 dön egy Teke nevű városnak felével is megajándékozta. Azután Fo-
 garas földét s várát is megszerzetté magának Majláth Gábortól. Mi-
 nekutána így megnyerte Gáspár a Szapolyay szívét, soha többé azt ki
 sem bocsátotta a maga kezéből; hanem azt annak mind holtáig, mar-
 kában hordozta, és a merre neki tetszett, arra hajtotta s igazgatta.
 Nevezetesen ő volt annak az oka, hogy semmi sem lett abból a bé-
 kességből, melyet Szapolyay Báthori István által akart csinálni Maxi-
 milián királyival 1565. eszt. Ugyanis mikor épen már elindította vala
 Szapolyay Báthorit Bécsbe Maximiliánhoz, akkor érkezett haza Békesy
 Konstantinápolyból, és nem átalotta azt mondogatni, hogy ő már
 olyba tartja, mintha már ő maga tette volna fel Szapolyay fejébe a
 magyar koronát, a török császár segítségével. Ahoz való biztában, Sza-
 polyay a Báthorira bízott békességes pontokon olyan változásokat tett,
 melyeket Maximilián helybe nem hagyhatott. Egy volt Békesy azon
 főemberek közül, a kik Szapolyayt Zimonyig, ott pedig a Szulejmán
 török császár sátorába bekísérték 1566. eszt. ő volt az oka, hogy ott
 Szapolyay el nem ment a nagyvezir Mohammed látogatására, melynek
 aztán kárát is vallotta. Mikor 1567. eszt. Forgách Simon, Schwendi
 Lázárral Munkács elfoglalására igyekezett, Szapolyay Békesyvel íratott
 Forgáchhoz aziránt egy levelet, hogy mind ő, mind Schwendi Mun-
 kácsnak békét hagyjanak, különben megfognák keserülni cselekedetöket.
 Azonban Schwendi és Forgách dolgokhoz láttak, s Munkácsot megvet-
 ték. Mind ezen mind más okokon szünetlen sarkalta Békesy Szapo-
 lyayt a Maximilián ellen való hadakozásra, noha a török udvar őt at-
 tól általában eltiltotta. Hogy tehát megtudta Mohammed nagyvezír a
 Békesy ösztönözéseit, ő hozzá egy magános levelet küldött 1569. eszt.

melyben őt megintette, hogy többé a két fejedelem közt a hadakozás magvát ne hintesse; különben eddig való magaviseletéről is számot fog ő tőle venni. Ettől fogva megfordította Békesy a maga köpönyegét, és annyira elidegenedett a török barátságtól, hogy szüntelen azon iparkodott, mi módon állíthatna egy örökös békességet Szapolyay és Maximilián között lábra. Evégre Szapolyayval Meggyesre diétát hirdetett 1570. eszt. januárius első napjára, és ott némely főemberekkel közli a maga szándékát. Azután ismét Fehérvárra hivatott Szapolyayval három nemzetből válogatott harmincz személyt, kikkel azt végzi, hogy Maximiliánhoz békesség munkáló követ küldessék. Voltak olyanok, a kik kijelentették Szelim török császártól való félelmüket, ha annak a követség hire füleibe menne. Maga volt Békesy, a ki azt vitatta, hogy ezt a dolgot a nagyúr előtt ellehet boronálni, és azelőtt a követségnek különb-különbféle színeket adni. Noha pedig teljes szándéka volt Békesynek, hogy ezt a követséget magára vegye; mindazáltal mint nagy mester, azt másokra tologatta. De senki sem volt, a ki magára merete volna vállalni ezt a szövevényes dolgot; mivel mind Szelim, mind Szapolyay haragjától lehetett tartani, a Mt Békesy odavitt a hova akarta; és így ha valaki a dologban jól járt volna is el, annak hűségét Szapolyaynál Békesy gyanúba hozhatta volna. Mintha tehát Békesy csak egyedül maradt volna, hogy már kénytelenségből a követséget magára vállalja, kísérőket, lovakat, ruhákat, pénzt, annyit véssen magához, a mennyi neki tetszik, és 12-apr. Fehérvárról elindul. Mihelyt beért a Maximilián birtokiba, mindenütt nagy örömmel, fényes pompával és ágyú ropogásokkal fogadták őt. Prágában kezdte ugyan el Maximiliánnal Békesy az alkut, de Németországban Spira (Speyer) városában hajtotta azt végre, a hova a német diétára kellett Maximiliánnak menni. Minekutána Spirából haza jött Békesy, a pontokkal újra visszaküldötte őt Szapolyay Prágába, a megerősítés végett, a már oda visszaérkezett Maximiliánhoz. Most is minemű tettetett s álország kénytelenségből vette magát reá Békesy a követségre; holott bizonyos dolog, hogy ő Szapolyaynak változó egészséget látván, már régóta álmában is azon tépelődött, hogyha annak mostanában halála történnék, miképen kötelezhetné arra Maximiliánt, hogy az őt erdélyi vajdaságra segítse. Azonban alig erősíti meg Maximilián 1571. eszt. 10. mart. a kötés cikkelyeit, mikor Szapolyay azután ötöd nappal, azaz 14. mart. meghal, ki is a maga testamentoma végrehajtójának Békesyt hagyta Csáky Mihálylyal, Hagymássy Kristóffal és Bornemisza Farkassal.

Ezelőtt négy vagy öt esztendővel, Szapolyay igen terhes nyava-

lyába esett vala Brassóban, úgy hogy már akkor is kicsiny reménység volt az ő életéhez. Csáky Mihály és Békesy akkor mindjárt egy testamentumot készítettek Szapolyaynak beteg-ágyában, és azt ő vele helybehagyatták. Ebben a magok tetszése szerént készült testamntumban, hogy Csáky és Békesy magokról el nem felejtkeztek, könnyű. eleve is gondolni; a minthogy a Szapolyay kincsének nagyobb részét a magok neve alá írták; hasonlóképen Huszt várát, vidékével együtt, harmincezer aranyba vetették magoknak zálogba, oly formán, hogy noha ők azért semmit sem fizettek, mindazáltal azt mindaddig magok kezei közt tartásák, míg ő nekik az említett summa kifizettetik. De agy látszik, hogy a testamentumba az is bele volt szúrva, hogy Szapolyay halála után, Békesyre szálljon a fejedelemség. Már most Sza* polyay halálát megértvén Prágában Békesy, az erdélyi rendeknek ő utána küldött haza hívó követétől, hirtelen visszarepült Edélybe, ha hogy a fejedelemséget valami módon elnyerhetné. De már akkor az ország nagyobb része azt Báthori Istvánnak szánta. Jól tudta Báthori, Békesy vágyódását; mindazáltal őt nem bántotta; sőt hogy hazaérkezett, annak köszöntésére is elment, noha legkisebb lett volna neki ezt a maga régi vetélkedő társát, a ki még Szapolyay életében is sokat rontotta az ő szerencsáját, akar még útjában megöletni, akar legalább fogságba tenni. Hogy beállott a fejedelem választására a fehérvári diéta, Békesy nem mert magával nyilván kínálkozni, hanem azt kezdette sürgetni, hogy minden erdélyi várak adassanak által Marximiliánnak, és az egész ország esküdjék fel annak hűségére; noha már azelőtt nyilván azt felelte vala maga Maximilián a rendeknek, hogy ő Erdélyre ingyen sem vágy, és megengedi, hogy azok magok tetszése szerént válasszanak fejedelmet magoknak. De a Békesy esze ott járt, hogy ha ő Maximiliánnak Erdélyt, ha mind annak híre nélkül is megnyerhetné, Maximilián minden kétségkívül őt fogná ezen hű szolgálatáért erdélyi vajdává tenni. Sokan voltak a diétán, a kik Békesyt halálra kívánták, de Báthori mindeneket jóra hozott. Nem mert hát Békesy többé nyilván szólani Báthori választása ellen; de alattomban nem szűnt meg sokakat, hol ígéretekkkel, hol fenyegetőzésekkel magához édesgetni. Hogy ezt a rendek megtudták, újra nagy zsidongás támadt közöttök, és megtették ő ellene a jó rendeléseket, a várba s városba katonákat szállítottak sat. Hogy ezt Békesy megtudta, annyira megijedt, hogy önkényt Báthorihoz ment Csákyval s másokkal, és azt ígérte, hogy csak csendesítse le Báthori a fellázadt katonaságot, többé nem fogja ellenzeni, végrehajtandja, minden várakat által fog Báthorinak adni. Így aztán Báthori 25. máj. elválasztatott

fejedelemnek. Azután is szüntelen igyekezett őt Békesy hálóba keríteni. Nevezetesen Maximiliánhoz azt írta Csákyval s társaival együtt, hogy attól Báthori igen idegen és csak a török császártól akar ingéni. Ezt annyira elhitte Maximilián, hogy Báthorihoz egy intő levelet írt, melyben arra kérte őt, hogy inkább tartson keresztyén, mint török császárral. Jó nevéen vette Báthori az intést, és maga hőséget Maximiliánnak, a mennyire csak azt a török császár sérelme s boszúállásra való ingerlése nélkül megbizonyíthatta, azonban hogy a két császári udvarnál a Békesy vádolásainak elejét vehetné, őt az országgyűlésére idézi; de a hova Békesy el nem ment; sőt nyilván azt mondotta, hogy Báthoritól legkisebbet sem akar függeni, és őt vajdának sem ismeri. Ezenkívül Csákyval s Hagymássyval 11. decz. levelet írt Maximiliánhoz, melyben attól arról tudakozódott, hogy a közelebb Szapolyayval kötött alku czikkelyeit elküldje-e a most nem sokára beállandó magyarországi diétára vagy sem, a helybehagyás végett? és ha Báthori ő tőle kérni fogja ezt az alku-levelet, odaadja-e azt annak vagy ne? Maximilián 1572. ész. 20. jan. Bécsben kelt levelében az első kérdésre azt felelte neki, hogy mivel azt az alkut még most a török császárra nézve titokban kell tartani, nem lesz szükség azt a magyar diétára elküldeni, mivel ugy a dolog mindjárt közönségesen tudva lenne; a második kérdésre pedig azt írta, hogyha Báthori kérni fogja tőle az alkulevelet, csak azt felelje Békesy, hogy ő azt Maximilián híre nélkül, senkivel sem közölheti. Huszt iránt pedig, melyet a török udvar parancsolatából, s az ország rendéi kívánságára visszaakart Békesytől s Csákytól venni Báthori; azt írta Maximilián, hogy további rendeléséig, azt kezeik közül ki ne bocsássák. Nem kis viszálykodás almája volt Békesy s Báthori közt, Fogaras vára s földje is. Szapolyay váltotta vala azt magához Majláth Gáboritól bizonyos summa pénzen, és agy adta azt Békesynek. De ezt a vásárt Majláth Gábor a maga testvérhugának, Majláth Margitnak, a néhai Báthori András feleségének híre s akarata nélkül csinálta. Most tehát Majláth Margit azt sürgette, hogy Békesy adja vissza neki Fogarast, ő pedig lefizeti azt a summát, melyet azért Szapolyay az ő bátyjának Majláth Gábornak adott vala. Hogy a Margit kívánságának Békesy előtt annál nagyobb tekintete s foganatja legyen. maga Báthori István, Kendi Sándort és Blandrata Györgyöt küldötte el azzal Békesyhez. De minthogy így sem hajlott Békesy a Margit kívánságára, Báthori őt törvénybe idézte. Békesy azt felelte, hogy ő csak Maximilián törvényszéke eleibe tartozik állani. Azonban levele

által arra kérte Maximiliánt, hogy ne engedje őt Báthori által elnyomatni, a ki ebben az ügyben, mind bíró, mind felperes akar lenni.

Ugyanakkor a levél mellett, sok szép régi ritkaságot küldött ajándékba Maximiliánnak. Maximilián agy akart a dolgon segíteni, hogy egy magyar törvényekben igen jártas törvénytudót, Ibrányi Ferenczet küldötte Erdélybe, a per megvizsgálására. De mihelyt látta Báthori, hogy Ibrányi Békesy részére hajlik, a per eldöntését függőben s félbenhagyta, hogy Erdélyben is elég törvényhez értő bírák vannak, a kik akármely nehéz dolgot is eligazíthatnak, Maximilián kftzbirói nélkül is, csak hogy Békesy ne nyakaskodjék és a törvénytörés előtt jelenjen meg. Az sem kevésbé köszörülte Báthorit Békesy ellen, hogy már régolta az a hír repkedett mindenek száján, hogy Békesy kincstartó korában, nem csak a Szapolyay kincsének nagyobb részét sikkasztotta el, hanem az ország jövedelmeit is többnyire maga hasznára fordította. Mindezeket tagadta Békesy, és azzal állott elő, hogy ha ő valakit megcsalt, azt a törvény útján kell kikeresni. Azonban Földváry Istvánt, Báthori ellen való új panaszokkal, Bécsbe küldi Maximiliánhoz, ki is nem akarván köztök a tüzet gerjeszteni, 12. decz. kelt levelében, arra intette Békesyt, hogy a mennyire Maximiliánhoz való hűsége engedi, magát fiáthorihoz, mint törvényes vajdához, illendő engedelmességgel viselje s maradjon csendességben. Mindazáltal sok kérése után azt megcselékedte Maximilián Békesyvel, hogy 1573. eszt. 3. jnn. kelt királyi levele által, őt Fogaras bíróságban megerősítette. A Békesy felől szárnyaló többi hírekhez, azis hozzájárult, hogy ő a székelyeket, hajdani szabadságaik visszakérésével akarja Báthori ellen feltámasztani, hogy a hamisan gyűlt mamonnal Magyarországra akar elillantam, hogy Maximilián engedőiméből, a kassai kapitány sereget gyűjt az ő számára, melylyel Báthorit elnyomhassa sat. Noha pedig az effélék, talán nem mind könnyen bebizonyítható igazságok voltak, mindazáltal az erős gyanúval tele lévők szokása szerint, azokat Báthori könnyen vagy legalább örömmel elhitte; azért is feltette magában, hogy a már különben oldhatatlannak látszó csomót, fegyverrel bontsa meg. Valami nagy nyavalyát tettetvén tehát, Fehérvár kapuit bezáratja, mindenféle strázsákat állit, hogy a hír sehova ki ne mehessen, és így készül az ostromhoz. Minekutána pedig Demjén Benedek és Molnár István, fogarasi lakosoktól megtudták volna, hogy Békesy teljes bátorságban vagyon és a megtámadtatás felől legkisebb gyanúja sincsen; Losonczi Bánffy Györgyöt a lovasokkal, Vadász Mihályt pedig a gyalogokkal, Békesy lakóhelye Fogaras alá, míg maga is utánok mehetne, előre indítja; kik is a magok menetele

hírét megelőzően, egy hajnalban körülfogják a fogarasi várat. Békesy a véletlen ostromot látván, a vele lévő urakkal, Móré Gáborral, Horváth Miklóssal, Sarmasághy Miklóssal s másokkal, arról kezd tanácskozni, mi tévő legyen? Azok mindnyájan azt javasolták, hogy most jószágairól minden gondját vegye le, és csak élete megtartásáról gondoskodjék, mivel ha azt megtarthatja, még valaha jószágai visszanyeréséhez is bizodalma lehet, összeszedi tehát Békesy drága gyöngyeit, köveit, aranyát, a mennyit gondolt, hogy magával lóháton elvihet, azt mondogatván, hogy ha ő ezen drágaságokkal elébbállhat, másutt két várat is szerezhet Fogarashoz hasonló, vagy jobbat is magának, a többi kincset pedig a tudós Gyulai Pálra bizza, azzal a parancsolattal, hogy ha a mostoha szerencse a várat Báthori kezébe játszandja, azon legyen, hogy a kincset a katonaság el ne ragadozza, hanem az egészen jusson Báthori kezébe, mivel úgy lehet reményleni, hogy azt onnan valaha visszakaphatja. Ezekután paripája körmeit gyártatlan bőrrel beborítja, hogy azok a kopogással őt el ne árulhassák, azután a várnak egyik oldalánál trombitát fúvat, dobot üttet, ágyúkat sütögettet, mintha ugyan az ellenségre akarna egész erővel kiütni, melylyel a Báthori katonáinak figyelmetességét odavonja; azonban maga más oldalról Rác Istvánnal és egy más kísérijével a várból kiszökik, s sok tébolygás után Maximiliánhoz Prágába verekedik, minden kárai közt legtöbbet aggódván egy öt vagy hat esztendő Gábor fiacskáján, a kit a várban a bölcs gondviselésre hagyott vala. Az ő elszabadulása után, még tizenkilencz egész napig ótalmazták magokat a várban maradt urak, akkor pedig magoknak életet s javaik megmaradását alkudván, a várat Báthorinak a kincscsel együtt feladták. Mindazáltal a katonák ragadozása miatt nem minden hiányosság nélkül ment a Békesy kincse Báthori kezébe; de csakugyan nagyobb részt odakerült az, ki is azt régi jó szolgájának Petrikovich Kozmának gondja alá bízta, azzal Gyula-Fehérvárra haza ment, a Békesy fiát Gábort pedig a bethleni-várba küldötte, annak anyjának bátyjához Harinnai Jánoshoz. Kevés napok múlva Báthori Meggyesre diétát hirdet, és ott a rendek voksával, Békesyt hazaárulónak ítélteti, számkivetésre, s minden jószágától való megfosztatásra bünteti. De olyanok sem voltak kevesen az urak közt, a kik azon sopánkodtak, hogy már Békesyvel együtt minden szabadságaik s hazai törvényeik is elgázoltattak s. a. t. Sőt azok közül is némelyeknek, a kik eddig Békesyt gyűlölték, most megesett ő rajta a szívek, és olyan ítélettel voltak, hogy nem volna szükség őt már többé üldözni, sőt jobb volna méltóságába, s minden jószágába visszahelyezni. De Báthori azt mondta,

hogy ő magát többé már Békesyre nem bízhatja, azonban attól lehet tartani, nehogy a fénforgó pert a török udvar egyszer magáévá tegye, melyből az országra utolsó veszedelem következne. Továbbá azt is fővétel alatt tiltotta meg ez a diéta, hogy ezt a végzést senki Békesynek hírül ne adja, se pedig ő vele legkisebb közlekedésben ne legyen. De sokkal hasadtabbak voltak némelyek, mint sem ez a hír ő belölök szinte Békesy füléig ne folyt volna. Azon kérte tehát Békesy Maximiliánt, hogy ő mellette magát Báthorinál vesse közbe. El is küldötte Maximilián Báthorihoz egy követét 1574. eszt. ki által sok egyéb szemrehányás után azt kívánta tőle, hogy a szerencse forgandóságát szemei előtt tartván, Békesyt régi állapotába állítsa vissza. Hogy ne láttasson Báthori Maximilián tekintetét illendő becsben nem tartani, Sulyok Imrét és Sombory Lászlót bocsátotta ő hozzá, azt izen-vén általok vissza, hogy ő bizonyosan tudja, hogy ha ő Békesyvel összebékélne is, de az a barátság csak lóháton épülne; egyébiránt a rendek is már Békesyt többé Erdélybe nem fogadnák be, azonban jószágai is már különb-különbféle kezeknél vágnak s. a. t. Mikor Békesy ezt a választ meghallotta, szokott szava járása szerint azt mondotta: Nem rövidült meg az urnák karja. Azonban szorgalmatosan utánalátott, hogy Erdélyben magának mennél több jóakarót szerezzen.

Voltak is Erdélyben olyanok, a kik ő hozzá izengettek, hogy csak menjen be oda, mindjárt igen sokan melléje fognak állani, és minden dolgaiban kívánt végett fog érni. Maximiliánt is szüntelen ostromlotta, azt ígérvén annak, hogyha őt Báthori helyébe vajdaságra segítené, mindazokat teljesítené, valamiket csak a minapi egyezésben Maximilián Szapolyaytól kívánt volna. De a mint mondják, Maximilián azt felelte neki, hogy a keresztyén világ mostani békességét ingyen sem kívánja megzavarni, ugyanis ő jól tudja, hogy Báthori a török udvarral olyan szoros szövetségben van, hogy a nagyúr a Báthorin való erőszakot magáénak fogná tartani. Mindazáltal megengedte Maximilián neki, hogy mintegy az ő híre nélkül, Magyarországon szabadakaratu katonákat szedjen maga mellé. Így lévén a dolog, mulhatlanul szükségesnek tartotta Békesy a török udvart is megkeresni, és ha lehet azt maga részére vonni. Elindítja tehát a már közelebb is irt 1574. eszt. 8. máj. egy pár levéllel Antalffy Imrét Bécsből Konstantinápolyba, mely levelek közül egyiket magához a nagyúrhoz, másikat, pedig a nagyvezírhez intézte. A császárhoz Szelimhez szóló levelében ilyen érdemeit hánytorgatta Békesy, hogy ő egy ideig a Szelim. atyjának, Szulejmán török császárnak udvarában nevedett,

hogy őt a meghalt Szapolyay János Zsigmond, magához Sulimhoz küldötte volt egyszer követségbe, túl a tengeren Kiskizár városiba; további hogy ő a Szelim táborában sokszor hűségesen hadakozott Szelim ellenségei ellen. Báthorit pedig azzal vádolta, hogy az őt csak a Szelimhez való hűségéért üldözi, és azért akarni őt elveszteni, hogy gonoszságát Szelimnek be ne mondhassa. Ugyanazonokat emlegette a nagyvezírhez küldött levelében is, azt is hozzájuk adván, hogy egyszer hűsége bizonyágiul, a nagyvezír hitvesének hat válogatott lovat, egy kocsival s mis ajándékokkal akart küldeni, de Báthori őt abban is megakadályoztatta. Azután egy bizonyos emberét indította vala a nagyvezírhez ajándékokkal megrakva, de Báthori azt is elfogatta, útjából visszahurczoltatta, kemény kínzások alá szorította s úgy vallatta.

Utoljára azt adta Békesy Antalfynak szájába, hogy nyerve ki a török udvartól, hogy neki szabad legyen Erdélybe Báthori kiűzésére menni, s egyszersmind azt is ígérje az ő nevében, hogyha ő a vajdaságot elnyerheti, sokkal állhatatosabb lesz a török udvar hűségében mint Báthori, a ki már is német hatalom alá ajánlotta mind magát mind Erdélyt Igen sokkal több adót is ígért Békesy Szelimnek Erdélytől, mint a mennyit Báthori szokott fizetni. Azonban Szelim december közepe tájra meghal, és annak helyét Amurit foglalja el. Az új csiszárnál is igen serényen s okosan vitte Antalfy Békesy dolgát. Egy levelet küldött Antalfy Békeévhez Konstantinápolyból 1575. esztendő elején, a melyben eddig való foglalatosságának hasznát megírja, mely is abból állott, hogy a nagyvezír Mohammed béget küldötte Antalfyhoz, azt izenvén neki, hogy a díván megengedi Békesynek, hogy Erdélybe menjen, csak hogy az országnak semmi pusztulást ne okozzon. Továbbá azt is írta, hogy mostanában jött vissza egy csasz Erdélyből, a ki a nagyvezír előtt nem győzött eléggé panaszkodni Báthori fősvénységéről, melyre a nagyvezír azt mondotta, hogy még ő maga semmi hasznot sem húzott mindedig Báthoritól, ezen az okon Mohammed bég szakállára s fejére meri fogadni, hogy Békesy Erdélybe bátran mehet, mivel maga a nagyvezír is Báthorinak nem nagy embere. A budai béggel is szokott Békesy levelezni A többek közt 14. febr. Bécsből ahoz írt levelében, annak írta meg az okát, miért nem mehet ő Konstantinápolyba, a török udvar kívánságára, t. i. azért, mert a római császár udvara nem úgy van alkotva, mint a török császáré. Ugyanis a török udvarnál minden dolog csak egy főtől függ; de Maximilián udvariban sok nagy ember, báró, gróf, berezeg szokott a dologhoz szólani, és ha valamiben mindnyájan meg

nem egyeznek, a dolog abbamarad. Most sem lehet azt gondolni, hogy a Békesy konstantinápolyi útját; mindnyájan helybehagynák. Ha pedig azoknak akarata ellen indulna a fényes kapuhoz, ezer feje volna bár, még sem vihetne abból egyet is oda, mivel ő reá most igen sok szem néz s vigyáz, és a török udvarhoz való hajlandóságáért, őt sokan már is töröknek nevezik, s méltónak kiáltják arra, hogy őt elevenen megnyúznák. Mindazáltal ha a fényes kapu az ő vesztét kívánja, és több hasznót reményi az ő halálából mint életéből, és ha ő sok szolgálatával azt érdemlette, ám hiszen küldjön inkább valakit Bécsbe, a ki őt ott megölje, mert neki mindegy, akár így, akár amúgy haljon meg. Hadd lássa meg a világ, mi módon fizeti meg a fényes kapu az ő sok rendbeli hűséges fáradozását és szolgálatát, melyeket ő a török császár táborában, annak katonái szemök láttára, vitt véghez. Egyébiránt pedig Isten látja, hogy a fényes kapu az ő életének csak esztendő alatt is több hasznát fogja venni, mint a Báthori egész életének s. a. t. Újra levelet írt Antalffy Békesyhez Konstantinápolyból 28. april, melynek sommáját oda felébb az Antalffy Imre cikkely alatt megláthatni Elunván pedig várni Békesy az Antalffy hazaérkezését, Kassára ment, és ott katonák szedéséhez látott. Sok magyar úr s kapitány adta itt ő hozzá magát, a kik a Báthoritól nyerendő prédában részesülni kívántak. Mikor már annyira szaporodott a Békesy serege, hogy azzal magát Báthorival szembe szállható állapotban lenni gondolhatta; június vége felé Kassáról Szatmár felé Erdélybe indult, de ott a szerencse Báthorinak kedvezett, ki is a szent-páli kastélynál esett utolsó viadalban, Békesyt 9. jul. megverte, s táborát elszélyesztette. A futó seregnek mikor egy része Kolozsvár körül szélyedezne, Kolozsvárból a mesterlegények; inasok s parasztok rajtamentek, de a futókban volt annyi bátorság, hogy azokat igen megviselték, hogy pedig mindnyájokat el nem nyomhatták, az utánok nyomuló győzedelmeseknek köszönhetni Maga Békesy egynehány magyar s erdélyországi urakkal Bethlen-vára felé szaladt, a holott is csak fél órai nyugvó időt találván, kis fiát Gábort s elvihető kincsét magához vévén, Szatmárra sietett, ő katonáit s hadnagyait vádolta a szerencsétlenségért, mások pedig, a kik ő mellette elesett rokonaikat siratták, mint ilyen állapotban szokott lenni, őt nyilván álnok hitetőnek, kóborlónak, katonái gyilkosának s. a. t kiáltozták, melynek hogy valami szomorúbb következése is ne legyen, magát Szatmárról Kassára vonta, de mivel ott sem igen kedves vendég volt, onnan Ungvárra ment, és ott mivel Harinnai házból való első felesége, már s mait esztendőkbén meghalt vala, a Sárkándy fa-

miliúba házasodott Talán még Szatmáron kattogott akkor Békesy, mikor Báthori 8. aug. a kolozsvári diétán többi pártos társaival együtt öt fővéltre s minden jószágától való elmaradásra ítélte. Az ő sentenciájában a többek közt, nemcsak vádolja azzal Báthori, hanem be is bizonyítja, hogy ő Váradot, Bajont, Sákát, Sarkadot, Kerekít, és az egész Lúgos s Karánsebesig nyúló tartományt, ezenkívül négyszázezer forintot, s még azon felül is két annyi adót ígért a török udvarnak, mint a mennyit Báthori szokott esztendőnként fizetni, csakhogy az őt tegye vajdává Báthori helyébe, melyből megtetszik, hogy míg az ő vajdaságra törekedő indulatinak háborúja tartott, ő nemcsak Báthori romlására, de a két haza romladozásira is kész lett volna építeni a maga szerencséjét. Az egész világ krónikájában, talán egyedül a magyar história dicsekedhetik egy Báthorival s Békesyvel, a kik egymásnak oly sok esztendeig oly halálos ellenségei lévén, utóljára még is annyira összebékéltek, hogy egymásnak minden gyanút a magok szívéből kivetni tudó, bizott barátivá lettek. Minekutána Báthori lengyel királylyá lett 1576. eszt., Békesy a boszuállás kívánását, ennek az új király kegyelmének óhajtasával váltotta fel, melyet hogy annál könnyebben s bizonyosabban megnyerhessen, a király testvérét Báthori Kristófot választotta s kérte ki, annak kimunkálásának eszközéül. A mások meggyőzéséhez szokott Báthori, most magát is meggyőzte, és Békesynek engedelmet adott a Lengyelországba való menetesre. Örömmel repült Békesy a Báthori lábaihoz, melyekhez borulva azt mondotta, hogy ő semmit inkább nem kíván, mind azt, hogy a kinek győzedelmes hatalmát érzette, ezután ugyanannak szánakozását, kegyelmességét s jóltevőségét tapasztalhatta. Ez időtől fogva, mintegy vetélkedtek ők azon egymással, miképen mutathassák egymáshoz hűségöknek s bizodalnoknak legvilágosabb jeleit. Báthori Békesyt landskróni kapitánynyá tette, ez pedig amant mind utolsó pihégéseig hűségesen szolgálta. Nevezetesen Poloczko (Polocz) vára megvételeiben igen hasznos eszköz volt, a holottis ő volt a magyar lovasság vezére 1579. eszt., ott szerzett érdemeiért ajándékozta őt meg Báthori lengyel nemességgel. Onnan Báthorival együtt visszajővén, Grodnóban még ugyanazon esztendőben, úgy látszik Szent-András hava elején meghalt, feleségét s két kis fiát Báthorinak és Zamoiszky János lengyel kancellárnak ajánlván. Vilnához közel egy halomban temettetett el, melyet maga választott vala a maga nyugvó helyének. írják hogy életében szúrós tréfáival szerzett magának legtöbb ellenséget. Azután még két vagy három esztendeig is Landskronban lakott

özvegye, a mikor aztán Vesselényi Ferenczet választotta a maga férjének.

Békesy Gábor. A közelebb írt Gáspárnak testvéröccse, Eris igen benvolt Szapolyay János Zsigmondnál. Bátyjával együtt igyekezett Báthori Istvánt az erdélyi vajdaságból kivetni. Azután Báthorítól gráecaiát nyervén, azzal együtt mindenütt jelenvolt az oroszok ellen viselt hadakozásokban, mint a magyar seregek hadnagya, és mindaddig vitézül forgatta magát, míg aztán Pleskóv (m. k. Pskow) alatt az oroszok homlokba lottók 1581. eszt.

Békesy Lázár. Ez is Gáspár testvéröccse, kivel együtt szorult volt a fogarasi várba 1578. eszt.

I. Béla. A magyaroknak ötödik királya. Némelyek Vazul, mások Kopasz László fiának tartják, kik mindketten Mihály fiai, és így Szent Istvánnak vér szerént való atyjafiai voltak. (Lásd Mihály.) Sz. István királyságának utolsóbb esztendeiben, kénytelen volt Béla Lengyelországba venni magát, András és Levente nevű testvéreivel együtt. (Lásd Vazul.) Épen akkor ment a lengyel fejedelem Miczisláv a pomeránok ellen, elment oda vele ez a három magyar herczeg is. A két ellenkező fél abban egyezett meg, hogy csak a két résznek fejedelmei menjenek ki egy szál kardra. De sem Miczisláv, sem annak fiai, nem mertek a bajvívásra kiállani a pomateránnal. Béla tolmács által ajánlotta magát, hogy helyette kiáll a viadalra, melyen Miczisláv két kézzel kapott összezap tehát a két bajnok, Béla csakhamar a földre teríti vívótársát, annak fejét veszi, melyet látván a pomeránok, mind megadják magokat. Miczisláv azzal jutalmazta meg Béla vitézségét, hogy Bichesa nevű leányát neki adta feleségül, azonban egész Pomerániát neki ajándékozta. Minekutána Andrást az ő testvérébátyját a magyarok haza hittak s Péter helyébe királynak tették, hazajött Béla is 1048. eszt., és az országnak harmad részét bírta. Csak addig tartott a jó egyetértés a két testvér közt, míg 1058. eszt. András a maga fiát, Salamont megkoronáztatta, mivel Béla tartott volt számot a koronára. Megütközött abban is, hogy akkor Salamonnak azt énekelték, a mivel Izsák áldotta volt meg Jákobot: Légy a te atyádfiainak ura! Nem nyugodott azért, míg mind Andrást, mind Salamont a királyságtól meg. nem fosztotta, és magát meg nem koronáztatta 1061. eszt. Nagy okossággal s bölcsességgel folytatta Béla a maga országlását, magát mindenekhez alkalmaztatta, a Salamon pártfogóit nem üldözte, sőt a kik féltökben az országból kimentek volt is, visszaédesgette. Az adót kevesítette, az adás-vevésben való csalárdságot megzabolázta, mindennek illendő árt

szabott, ezüst pénzt veretett, a melyet akkor tízesnek hittak, mivel tíz német pénzt, vagy mai számlálás szerént két garast ért. A nagyobb helységekben s városokban, minden szombatra hetivásárt állított, és azt parancsolta, hogy ezután a vasat is szombaton árulják, mert azelőtt vasárnap volt a vas áruló nap, s épen azért nevezték volt azt vas áruló napnak, vagy rövidebben vasárnapnak. A pogányságra hajlandókat megalázta. (Lásd Vata János). 1063. eszt. Demesen valami szerencsétlen esés által magát összetörte, mely miatt még azon esztendőben meghalt, és a szekszárdi klostromban temettetett el, melyet ő építtetett vala. Három fia maradt: Géza, László és Lambert, a két elsőbb idővel király lett; maradt három leánya is, mindnyájan Bichesától.

Rex solio lapsns contnsis undique membris
 Ad Eanisae fati debita solvit aquas.
 Per três regna annos nimium florentia relit,
 Membra hinc Sexardo sepelienda dedit.
 Vivus nbi divis sacram constnserat aedem,
 Cui quae sacra, post dedit et Tumulum.

(León. Uncius.)

II. vagy Vak Béla. Álmos fia, Ingelburgtól a svéd Ingó nevű királynak leányától, a magyaroknak tizenegyedik királya 1131. esztendőből fogva. Némelyek agy tartják, hogy Szokolczán született Nyitra vármegyében. Mikor Kálmán 1113. eszt. az Álmos szemeit kitolatta, ugyanakkor az ártatlan gyenge Béla is megfosztatott szemei világától, sőt az is ki volt adva parancsolatban, hogy őt nemző tehetségétől is megfosszák, de az a kire ez volt bízva, azon emberiségtelenségtől maga is elirtódzott; mindazáltal hogy a parancsolatnak eleget láttasson tenni, egy kölyköt megherélt, és annak két golyóbisát mutatta be, a hova kellett. Ezekután általános feledékenységbe ment vala Béla az egész ország előtt, és azokon kívül, a kik őt a demesi klostromban tartották s nevelték, senki ő róla semmit nem tudott. Második Istvánnak, a ki Kálmán után lett királyivá, semmi gyermeke, legalább tiszta ágyból származott, nem volt, és így ha Béla nem élt volna, ő benne az Árpád fámiliájának férfi ágon magva szakadt volna. Azértis mikor megtudta István, hogy a vak Béla nem csak az hogy él, hanem a nemzésre sem tétetett alkalmatlanná, igen megörölt, őt Tolnára vitette, ott királyi módon tartatta, és a szerb fejedelem s magyarországi palatínus Uroz János leányát Ilonát, neki feleségül hozatta. István halála után, reámaradván Bélára a király-

ság, eleinte sokat kellett neki vergődni egy Borich vagy Borics nevű orosz herczeggel, a ki Kálmán fiának tartotta magát, míg ezt nagy nehezen lecsepülhette 1133. eszt. (Lásd Borics). Azután csendességben élt Béla, mind haláláig, senkivel nem hadakozott.

Nem Aradra a mint közönségesen tartják, hanem Orodra diétát hirdettetett 1135. esztendő tájban, a hova az ő felesége is elment a maga négy kis gyermekével, és ott a főrendeket arra kérte, hogy álljanak boszút azokon, a kik okai az ő férje vakságának; a minthogy nagy zendülés is lett az ő beszédére a diétán, és ott helyben mindjárt hatvannyolcz főembert felkonczoltak, sokakat tömlőczre hánytak a magyarok, a mint Thúróczi írja. De hihető, hogy nem csak a Béla vakságának okait, hanem a Borics pártfogóit is megöldöklötték itt; mert nem lehet gondolni, hogy mikor Kálmán az Álmos szemeit ki akarta tolatni, először hatvannyolcz, sőt több emberből allé zsinatot tartott volna. Az afféle dolog kevesebb bebillér által szokott végbe-menői. Tíz esztendeig tartott uralkodása után 1141. eszt. halt meg, és Orodon temettetett el, melyet ma Glogováznak hínak. Életben három fia maradt: Géza, László és István, kik mindnyájan királyságot értek; és két leánya: Zsófia és Gertrúd, a lengyel fejedelem Mícziszláv felesége. Zsófiát a harmadik Konrád császár fia jegyzetté vala el, de minekelőtte összeköthettek volna, a vőlegény elhalt, Zsófia pedig Stájerországban az admonti apácák közt maradt, ámbár második Gejza király a bátyja őt onnan erővel ki akarta hozatni úgy tartják hogy Pozson vármegyében Boleráz városát ez a Béla építtette volna, és hogy annak neve a deák Bele Bex névből volna eltekerve.

III. Béla. A második Gejza királynak kisebbik fia, tizenhatodik magyar király, 1173. esztendőől fogva. Mikor 1162. eszt. Mánnel görög császár Belgrádhhoz jött, hogy ha lehet, negyedik Istvánt a magyar királyságba visszategye, de látta hogy abban nem boldogulhat, a magyarokat a többek közt ezen feltétel alatt kínálta békességgel, hogy a harmadik István testvéröcscsét, ezt a Bélát, a ki még akkor csak gyermek volt, adják által neki oly czállal, hogy ő Bélát Konstantinápolyba viszi, ott felneveli, a maga leányát Máriát neki ftgja feleségül adni, és mivel magának férfigyermeke nincsen, maga helyébe görög császárrá tétetni Ezenkívül azt is kívánta Mánnel, hogy a mely tartományokat Bélának az atyja hagyott vala, 1 i a Szerémséget, és talán Bosnyákországot, azokat is Bélával együtt adják által neki. Mindezekre reállottak ekkor a magyarok, Bélát elbocsátották Konstantinápolyba, a kit ott nagy szeretettel fogadtak; Mánnel neki Elek nevet, és despota, vagy kis király titulust adott, jól

taníttatta, a görög birodalom fejeit összehívatta, és azokat Bélának mint jövendő császárnak hűségére feleskette. Szinte nyolcz esztendeig lakott volt már Béla Konstantinápolyban, mikor Mánuelnek 1170. eszt., minden reménységén kívül, egy férfi gyermeke lett, mely dolog az ő eddig való gondolkodásul nagy változást tett. Ugyanis ezt a maga fiát Eleket, 1172. eszt. császárnak koronáztatta, és eszerént a Bélának tett esküvés alól a főrendeket felszabadította, ezenkívül a Béla jegyesét Máriát feleségül másnak adta, és így Béla mind korona mind feleség nélkül maradt. Mária helyett a maga feleségének egy atyjafiát, Ágnest, vagy a mint a görögök hittak, Annát adta neki feleségül. Harmadik István királynak reménytelen halála történvén, követeket küldöttek a magyarok Béla után, hogy őt a királyságra hozzák haza 1173. eszt. Már akkor útban volt Béla Mánuellel Magyarország felé, és őket a követek Zsófia, vagy a mint akkor hittak Sardika városában találták. Ott Mánuel először megeskette Bélát, hogy a görög udvar hasznát mindenkor szeme előtt fogja tartani, azután feleségestől útnak bocsátotta. Kétség kívül ez az esküvés volt az oka, hogy eleinte sok magyar idegenkedett Bélától, s nevezetesen Bánfly Lukács az esztergomi érsek nem akarta őt megkoronázni, mert attól félték, hogy Béla úgy fogja járni, a mint Mánuel fújja, és ezen az okon kellett az ő koronázásának másik esztendőre haladni. Csakhamar megmutatta Béla, hogy ő méltó volt a koronára. A tolvajokat az országból kiirtotta, a kik itt igen nagyon elszaporodtak vala, harmadik Istvánnak nyughatatlan uralkodása alatt. A görög udvarból azt a jó szokást behozta, hogy a kinek a királylyal dolga van, panaszát vagy kívánságát tegye, vagy tétesse írásba, és úgy adja be, maga is pedig a választ vagy végzést leíratta, hogy valami csalárdság annak végrehajtásában ne történhessék. Az igazságot mindennek kiszolgáltatta. Mihelyt Mánuel meghalt 1180. eszt. Dalmáozsiát mindjárt visszargasztotta a magyar koronához. Nemcsak Jadra vagy magyarul Zádor városát vette vissza a velenczésektől, hanem Gácsországot is elfoglalta vala, és azt András fia igazgatására bízta, de ezt nem sokára ismét elvesztette. Veres szakállú Fridrik császárt a keresztes hadakkal együtt, nagy szívességgel fogadta, és egész táborát egy hónapig tartotta 1189. eszt. Huszonhárom esztendeig tartott dicséretes uralkodása után meghalt 1196. eszt. — Imre és András fiai maradtak, kik ő helyébe egymásután királyok lettek; és két leánya: Margitot Isaous Angelus görög császár vette el 1186. eszt., Constanciát pedig Ottokár Primiszláv cseh herczeg. A második feleségétől Margittól semmi gyermeke nem maradt.

IV. Béla. Huszadik magyar király, második András királynak, Gertrúd tói való első fia, 1206. eszt. született. Dalmát és Horvát-országi királylyá tette őt az atyja 1224. eszt. Azután azokat a tartományokat adta neki, melyek a Tiszától fogva Moldvaországig vágnak; sőt Moldvának is nagy részét. Atyjának halála törtévé 1235. eszt., Béla mindjárt kezéhez vette az ország kormányát. Már ugyan valami esztendő kised korában meg volt egyszer koronázva; mindazáltal azt a pompát másodsor is megadatta magának. András az Ő atyja, alább szokott volt az emberekhez bocsátkozni, mint azt az ő méltósága hozta volna magával, melylyel az urakat úgy elkapatta, hogy azok lábaslag szoktak volt a királylyal ülni. Béla, uralkodásának mindjárt elején, azt állította fel, hogy ő előtte senki le ne üljön, a ki pedig leült, annak székét megégettette. Az aprólékos dolgokat, a kancellárookra bízta, hogy igazítsák, a nagyobbakat pedig magának kellett, de írásban bejelenteni. A kik ő közte és atyja között háborúságot csináltak vala, azokat érdemökhöz képest megbüntette, az eddig hamisan elfoglalt jószágokat, igaz uroknak visszaadta. Sokaknak nem tetszettek az ő újításai, a kik fel is tették magokban, hogy őt a királyi székéből kitaszítják, és helyébe Fridrik ausztriai herceget teszik. El is jött volt Fridrik azoknak hívásokra az ország szélére; de minthogy, a mint reményli vala, senki a pártosok közül feléje sem ment, egy darab helyet felprédált, azzal haza indult. Utánament Béla Kálmán nevű öcscsével Fridriknek, a kölesönt annak sokszorosan visszaadta, és rajta sok pénzt csikart. Letorkolta ugyan Béla a maga irigyeit ekkor, de ismét megnyílt azoknak szájok, mikor ő 1239. eszt. a kunokat az országba befogadta, és mindenfelé azt rebesgették, hogy a király már a maga nemzetét megutálta, és csak a kunokat emeli. Azalatt míg az efféle szószátyárságokat űzik a magyarok, híre futamodik 1240. eszt. karácsonytájban, hogy Oroszország felől jönnek a tatárok, és már az ország szélén pusztítanak. Béla mindjárt kihirdetteti az egész országban, hogy a nemesek üljenek fel, de az országnak nagyobb része azt a bírt csak pletykáságnak tartotta. A kik pedig hitték, de azonban a kunokra haragudtak, már ha szinte az ellenség a holdból szállott volna is le, azt mondták volna, hogy azt a kunok rángatták onnan le. Ekkoris tehát az ilyenek azt állították, hogy az ellenséget a kunok híják be, és magok csak kémeknek jöttek be előre az országba. De az ilyen előbb-odább való haszontalan fecsegéssel és szíhajtással, sem a tatárok jövele hírének hangját nem lehetett megsiketíteni és elnyomni, sem annyival inkább azáltal ő elejökbe megmászhatatlan sáncz nem

hányódott. Érettebb észszel gondolkodott Béla, a ki Budára ment, és odahíttá magához az érsekeket, püspököket, és az országnak egyéb főrendéit, és azoknak parancsolta, hogy minél hamarabb katonákat szedjenek, és azokkal Pestre gyűljenek. Minthogy pedig a kunokat, és azoknak királyát Kuthent vádolták sokan azzal, hogy a tatárokat ők hitták be, Kuthent is Budára idézték a magyarok, és ott egész háza népével együtt arestálták. Ezelőtt kevéssel, elküldött vala Béla a palatínust egy jó csoport katonasággal, hogy az ország szélén, a mennyire lehet, tartóztassa a tatárokat, míg ő itthon elkészülhet, és nagyobb erővel utána mehet; de míg Budán tanácskozott a király, maga a palatínus vitte meg neki oda a hírt, hogy már őt a tatárok megverték márczius elején 1241. eszt. és csak egynéhányad magával szaladhatott el. Ezt hallván Béla, a főrendeket elküldi, hogy a parancsolt katonákkal Pestre visszasiessenek. Megkereste az ausztriai herceget Fridriket is levelével, hogy neki segítségére jöjjön, a kunoknak is parancsolt, hogy készüljenek; maga a mi katonákat összeszedhetett, azokkal Budáról Pestre általjött, és ott várta az ország nagyjait. A tatárok legfőbb vezérének neve Batu volt, a ki más nyolcz vezérnek parancsolt, kiknek neveik: Docsétor, Eadán vagy Kajdán, Eoakton, Fejkán, Peta, Herme, Csáb, Okadár. ötszázezerből álló nép volt alattok. Batu maga ütközött vala meg a palatínussal, a kit minnekutána márczius tizenkettedik napján megszalasztott volna, azt mindenütt nyomba követte, úgy hogy negyed napra azután Batu már Pest körül dült és égetett, onnan Vácra küldött egy sereg tatárt, a mely azt megvette, felégette, lakosait levagdalta. Pesten volt ugyan Béla, de nem mert kimenni, hogy a tatárokkal megütközzék; jól látván a maga seregének, a tatárokhoz képest maroknyi voltát. Azalatt eljött az ő segítségére Fridrik, az ausztriai herceg; de csak kevesed magával, egyszer mégis ütközött valami kevés tatársággal, és a közöl maga kezével vagy kettőt leölt; mely vitézi bátorságát Fridriknek a magyarok látván, Bélát ócsárolták, és félenkséggel vádoltak; és így Bélának még kárára jött Fridrik, annyival inkább, hogy nem sokára visszament. A kalocsai érseknek s másoknak sok untatására, kijött egyszer Pestről Béla, az egész vele lévő sereggel együtt, hogy a tatárok ellen szerencsét próbáljon. Elővették a tatárok szokott mesterségöket, és ő előtte mindaddig hátráltak, míg őt a Sajó vize mellé egy Mohi nevű helyre csalogathatták. Ez a Mohi térség Borsod Tármegeyében, Ónod, Keresztúr, Baba és Papi helységek, és a Sajó vize közt fekszik. Annyira tettették a tatárok félenkségüket, hogy még a Sajó vizén is általköltöztek. A magyarok annak innenső part-

ján táboroztak. Egy éjjel visszaszöknék a tatárok a Sajó Tizén, reggelre kelve megtámadják a magyarokat, és közöttök szörnyű vérontást tesznek. Szaladt ki merre tudott, szaladt Béla is, először Lengyelország felé, azután Ausztria felé fordult, hogy ott feleségét s gyermekeit felkeresse. A Duna partján maga eleibe ment neki Fridrik az ausztriai herceg, és kérte hogy a Dunán menjen által, hogy a tatároktól mentebb lehessen.

Általment Béla, de igen drágás vendégfogadásra talált, mert Fridrik őt minden pénzétől s drágaságaitól megfosztotta, és arrais kényszerítette, hogy Ausztriával határos három vármegyét neki ígérjen által Magyarországból. Ezzel meg nem elégedett, hanem az országba ő is beütött, és a tatárok elől futó magyarokat ölte, fosztogatta, a falukat városokat égettette. Jól megmellesztve, kiszabadulván Béla a Fridrik körmei közöl, Dalmácia felé tartott, és Zágrábból Spalatróba verekedett; onnan háza népével együtt Fragur városába költözött. De ott sem volt Béla bátorságban a tatároktól; mert azoknak egyik vezére Kajdán, ott is hajhászta őt Spalatróban, Elisában, és egyebütt; úgyhogy Bélának a tengeri szigetekre kellett kiszorulni, és ott maradhatott meg életben, a Frangepánok húsége által. Míg Béla így bujdoklott Dalmáciában, addig itthon képzelhetetlen rablást, pusztítást, gyújtogatást vittek véghez a tatárok. Annyival nagyobb volt pedig a veszedelem; mert mikor még Béla Pesten mulatott vala, némely agyafürt magyarok, a fogságra vetett Kuthent, a kunok királyát, megölték, melyet megtudván a kunok, a kik a Béla és az ország védelmére készültek vala, fegyveröket s dühösségöket a magyarok ellen fordították, és a tatárokkal együtt kegyetlenkedtek rajtok. Minekutána már semmi prédálni s pusztítani valót nem kaptak a tatárok az országban, innen kimentek 1242. eszt. de itt hagyták magok után a nagy ínséget és szükségét. Tizenöt nap is eljáratott valaki, keresztül-kasul az országban, hogy még embert sem talált. Minthogy szántás-vetés nem volt, a kik a tatároktól megmenekedhettek, azok is éhenbalással küszködtek. A kutyákat, macskákat örömett ették, ha kaphatták, a farkasok annyira elszaporodtak és elorczálanodtak, hogy nemcsak a gyermekeket, hanem a fegyveres embereket is megtámadták és megették. Ilyen szomorú ábrázatban találta Béla az országot, mikor meghallván a tatárok elmenetelét, Dalmáciából haza jött 1242. eszt. Haza érkezvén, minden esztét s erejét arra fordította, hogy a mennyire lehet, az országot régi virágjára hozza. — Érsekeket, püspököket tett, külső országokról lakosokat hívott, az elveszett nemes levelek és diplomák

helyett újakat adott. Nem egyszer hallatszott ugyan azután is, hogy a tatárok be akarnak ismét jöni az országba, sőt az ő királyok kétszer is kényszerítette Bélát, hogy gyermekeiket házasítsák össze; de sem a házasságból, sem a beütésből semmit nem lett. Minekutána magát egy kevésbé kipihente Béla, legelső gondja az volt, hogy Fridrik ausztriai berezegnek, valamimódon adós ne maradjon minapi gazdálkodásáért. összeszedvén tehát maradék erejét, ő ellene a Lajta vizéhez száll, de Fridrik tőle meg nem ijedt, sőt oly mérgesen csapott táborára, hogy annak meg kellett az előtt szaladni. Mindazáltal elérte Béla a maga célját; mert egy kun katona úgy talált a futásban hátra löni nyíllal, hogy azzal Fridrik lovát elejtette, a mikor hirtelen ott nyomván Fridriket a magyarok, őt megölték, a kiben akkor a babenbergi ház egészen kifogyott 1246. eszt. Eszerént özvegyen maradván Ausztria, sok kérére talált. Megjelent a többi kérék közt Béla is, azon a fundamentumon, hogy az elesett Fridrik, a második Gejza magyar király leányának, Ilonának unokája volt. Más oldalról a cseh király Ottokár kerülgette Ausztriát. Stajerországot elfoglalta volt ugyan Béla, de kevés esztendők múlva, őt onnan Ottokár kiszorította, és az egész Ausztriát elfoglalta. Hadakozott ugyan Béla Ottokárral Ausztria felett; de csakugyan neki kellett először kezét a kard markolatáról levenni, és azt szájára tenni, sőt az unokáját Kunegundát is kénytelen volt Ottokárnak feleségül adni, mert a Lengyelországban pusztító tatárok már Magyarországot fenyegették 1260. eszt. Jól járt az ország ezzel a békességgel; mert a tatárok azt meghallván, beütni nem merészelték. Ezekután belső ellenséggel, még pedig tulajdon fiával, ötödik Istvánnal volt Bélának sok nyűgösködése, melyekben a pápa maga közbe való vetésének sok hasznát vette. Külső ellenséggel kevesebb baja volt. Harminczöt esztendeig tartott uralkodása után 1270. eszt. május 3 napján, a Nyulak szigetében halt meg, életének 64. eszt. Helyébe a fia ötödik István lett király. Felesége Mária volt, a görög császár leánya. Lásd Mária. Untz Lénárt így írt a Béla emlékezetére:

Qui septem cum lustra prius regnasset, et annum
 Rex Béla, humanis, migrat ad astra, malis.
 Post varios hujus vitae rerumque labores;
 Strigonium clausum marmore corpus habet
 Rebus in adversis homo per sua fata probatur,
 Quem tandem Divum gaudia sola manent

Béla. Negyedik Béla királynak második fia. Egynehány eszten-deig egész Tótországnak hercege volt. Feleségül Kunegundát jegy-zetté el Pozsonban, a brandenburgi marchionak, Ottónak leányát 1261. eszt., kivel azután negyedik esztendőben kelt össze. Tótorszá-gon kívül, Pozsont és Nyitrát is általadta neki az atyja 1264. eszt., melyben a feleségét haza vitte. Jámbor és csendes természetű her-czegnek kellett neki lenni, a ki édes atyját annyi boszúsággal nem illette, mint a bátyja István. Még szülési előtt meghalt 1269. eszt.; de azokis egy két esztendő alatt, mindketten utána költöztek. Mind a hárman Esztergomban a B. Szűz Mária templomában temették el, a cseri barátoknál, a hol ezen verseket irták emiékezetőkre, me-lyeket Thuróczi szépeknak tartott:

Aspice rem charam, tres cingunt virginis aram,
Rex, Dux, Regina, quibus assint gaudia trina.
Dum licuit, tua dum viguit Rex Béla potestas:
Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.

Bélay. Negyedik Béla király leányának Annának, és a gácsországi s makóviai herceg Radiszlávnak fia. Egy Henrik nevű főember, talán az, a ki negyedik Béla idejében palatínus volt, ezzel a Bélával a Nyulak szigetében összeakasztott, és mindaddig ment elébb-elébb köz-tők a szóbeli koczódás, hogy egyszer a dolog kardra kelt, és Henrik Bélát diribről-darabra vagdalta 1272. eszt. Testének darabjait a test-vére Margit és a negyedik István leánya Erzsébet szedték össze és temették el, a kik akkor abban a szigetben lévő klastromban, mind-ketten apáczák voltak. Minthogy ennek a Bélának másik testvére Ku-negunda, Ottokár cseh király felesége volt, Ottokár az ő halálát megakarván bőszerűn, negyedik László magyar király ellen hadat in-ditott, és az országban sok kárt tett.

Bélay Barnabás. Macsóí, belgrádi és szörényi bán, második Ulászló idejében, ő kötött a török császárral 1503. eszt. hét eszten-deig tartandó fegyvernyugvást. A lengyel királyhoz is járt követségbe., Lásd Koraláthkeőy Oswald. Jelenvolt a rákos-mezei híres országgyűlésen 1505. eszt. A szörényi bán-ságot együtt viselte Szapolyay Jánossal 1514. eszt., a mint az akkoriban kelt törvények berekesztése bizonyítja.

Béldy Miklós. Nagy pártfogója volt első Ferdinánd királynak Erdélyben, Majláth István kapitány társával, Szapolyay János ellen.

Bélus vagy **Béla.** A szerb fejedelem Uroz fia, második Béla király feleségének testvére, magyarországi palatínus és a hazának sok hasznos szolgálatot tett ember, második Gejza és harmadik

István királyok idejében. Mikor az ő bátyját Primiazlátot, Mánuel görög császár a szerb hercegségből kitette, ezt a Bélost állította helyébe, de ő azt a méltóságot nem sokára önkénytelenül letette, és Magyarországra jött lakni. Az ő vigyázó okosságának és próbált vitézségének lehet tulajdonítani azt a győzelmet, melyet 1146. észtt második Gejza Ausztriában nyert Henrik ausztriai hercegen. Ezen hadban igen megtolták ugyan először a németek a magyarokat, úgy hogy már sokan futásnak is eredtek; de Bélus oly határozatos bátorsággal és erővel ütött rajtok, hogy a szerencse mindjárt megváltozott, és a magyarok részére hajlott. Még ekkor Bélus úgy látszik dalmáciai bán volt Mindezen vitéz cselekedetével, mind a görögök ellen való jeles tetteivel, azt érdemiette, hogy 1156. esztendő tájban, palatinusnak választatott; úgy látszik mindazáltal, hogy egyszersmind a bánságot is viselte. Második Gejzának és az ő két testvérének, Lászlónak és Istvánnak gyermekkorokban tanítóik és nevelőik volt.

Bendegúz vagy más névvel Mundzuk. Üldin után lett a hunok Kralja 411. eszt. Ennek udvarában lakott egynehány esztendeig, ifjúkorában, a romaiaknak ama híres hadvezére Aétius, ott tanulta a hadakozás mesterségét, és azért tudott idővel oly vitézül Attilával a katalauni mezőn megütközni, mert már előre tudta a hunoknak szokott hadi fortélyait. Bendegúz halálához közelítvén, látta hogy az ő fia Attila még gyenge volna az ország kormányára, azért a maga két testvérét, Oktárt és Rofot rendelte az országnak s Attilának gondviselőivé. De ezekis idővel elhaltak, és az ország magára Attilára maradt 428. esztendő táján.

Sz. Benedek. Sz. Zoerárdnak kedves tanítványa s a szentségben buzgó követője, Sz. István király idejében. Először a zobori klastromban lakott, azután három esztendeig a szkalkai pusztában egy barlangban remetéskedett, a hol egynehány tolvaj, sok pénzt remélvén nála, reárontott, őt megölték 1012. eszt., s holttestét a Vág vizébe vetették, melyet abban esztendő múlva megtalálták, és Nyitrán a Szent Emerám templomában, Szent Zoerárd mellé temették.

Benedek. Váradai püspök volt második András és negyedik Béla királyok idejében. A pápa előtt azzal vádolták be őt, hogy ámbár ő olyan személy, a ki az ekklézsiából ki van átkozva, és a püspökség terheinek viselésére épen alkalmatlan, mindazáltal a püspökségbe magát 1230. eszt. erőszakkal befúrta, és abban magát álnoksága által a kalocsai érsekkel megerősíttette. Vádolói két váradai kanonokok, voltak, Sándor és János, a kiket ő azzal büntetett meg, hogy azokat minden

jövedelmöktől megfosztotta. Sok esztendeig folyt a per, de Benedek: a maga helyén csakugyan megállott. Mikor 1241. eszt. a tatárok az országot mindenfelé pusztítanák, Béla király parancsolatára, Benedek püspök is jó csoport katonasággal sietett Pest felé a királyhoz segítségre, de útjában meghallotta, hogy a tatárok épen akkortáiban pusztították el Eger városát, ott sok embert megöltek, a püspöknek minden kincsét, és egyéb sok zsákmányt vittek el magokkal, azért ő mindjárt arra határozta magát, hogy azon tatárokat üzöbe veszi, ha valamit visszavehetne tőlök; annyival inkább, mivel már azelőtt egynehány nappal, némely tatárok ellen szerencsésen csatázott vala. Észrevették az Egret elpusztított tatárok a Benedek szándékát, és ő előtte egy kevésbé hátráltak. Azonban azt a hadi ravasszágot találták ki, hogy mivel sokkal több lovaik voltak, mint magok, tehát az üres lovaknak hátára vázakat csináltak, melyek messziről nagy látszóttak, mintha élő emberek lettek volna. Az ilyen vázakkal megrakott lovakat, egy hegy alatt hagyták némely szolgálkával, és a szolgálknak azt parancsolták, hogy majd mikor ők Benedekkel a síkon megütköznek, ezeket a vázas lovakat hozzák ki a szolgálk a hegy mellől, és azokkal a csata piac felé csak lassan ballagjanak. Minden aszerént lett, amint azt a tatárok előre elgondolták és elintézték, összecsapnak Benedekkel, vele egy ideig igen hevesen csatáznak, azután mintha megijedtek volna, a hegy felé visszavonják magokat, azonban a hegynek túlsó. oldalától, hozzák a szolgálk, a rendelés szerént, a sok vázas lovat, melyeket Benedek és a többi magyarok meglátván, megrettennek, szaladásra veszik a dolgot, a tatárok utánok erednek, és közölök sokakat levagdálnak. A kik megmaradtak, azokkal visszatért Benedek Váradra, és új erőt szedvén, ismét a király segítségére sietett.

Benedek. Fehérvári prépost, negyedik Béla királynak kancellárja, 1242. esztendőttől fogva kalocsai érsek, azután pedig esztergomi 1254. eszt. Igen nagy kedvességben volt a királynál, úgy hogy mikor őt Vancsay István helyébe esztergomi éneknek választották, de bizonyos okon a pápa az ő megerősítését halasztotta, kész volt Béla ő mellette a pápával szembeszökni. (Lásd Vancsay). Szerémi főispánságot is viselt 1253. eszt., a mikor egy Lőrincz nevű és más besenyői lakosok, ál és hamis pénz csináláson érettek. Ezeknek ügye, minthogy Benedek előtt folyt, azok minden jószágának nagy része Benedeké lett, a szokás szerént, de ő azt mind másoknak ajándékozta. Vadkert városát neki ajándékozta Béla 1265. eszt., melyet ma is is bírnak az esztergomi érsekek.

Benethe vagy talán Benedek, talán veszprémi püspök. Ennek

jövendölte volt meg Sz. Gellért, mikor Pestre az első András király üdvözlésére mentek együtt 1046. eszt., hogy ámbár ő és a többi úti társai erőszakos halállal hálnak meg abban az útban, de Benetha életben fog maradni, (lásd Sz. Gellért), amint be is teljesedett, mert mikor általment a Dunán Pestre, Beztrit püspököt, az ő társát, a pogány magyarok megsebesítették, a ki azon seb miatt harmad napra meg is halt; de a veszedelmet első András megtudván, ezt a Benethát az ő kezeik közül kivette. Talán ez a Benetha volt az a Benedek, a ki aztán esztergomi érsekké lett, és annak a diplomának, melyet első András 1055. eszt. a tihanyi apátúrságnak adott, nevét aláírta.

Beniczky Márton. János fia, Zsigmond király alatt élt, a ki őt a forojuliói táborban 1413. eszt. kelt levele által erősítette meg Benicz nevű falunak bírásában. A Beniczky familia eleiről, lásd Thuróczi Tamás.

Beniczky Miklós. (Beniczei). Első Ferdinánd király, a Beniczky familiának nemesi czimerét, ennek a Miklósnak Belgrádnál s Temesvárnál szerzett vitézi érdemeiért újította meg 1562. eszt.

Benkovich Gergely. Zágrábi kapitány volt Orosz Mihályal 1491. eszt. Zágrábot akkor az ifjú Hunyadi János bírta.

Beöthy László. Bihar vármegyei ablegátus volt a budai diétára, mikor ott a rendek általadták Hunyadi János gubernátor gondviselése alá Buda várát 1447. eszt. Társa Isaka Miklós volt.

Bereghy Zsigmond. Második Lajos király udvarában lakott őt küldötte Lajos 1526. eszt., kevés hetekkel a mohácsi veszedelem előtt, Pozson, Mosón és Sopron vármegyékhez, azzal a parancsolattal, hogy a véres kardot városenként, falunként és utcánként, a szokás szerint hordoztassák meg, mindeneket a fegyverfogásra kényszerítsenek, és minélelőbb küldjék Tolnára a törökök ellen. Ezen útjára tizenhat forintot adtak neki költségül a királyi kasszából.

Berendy Márton. Ezt nevezi ki különösen Thuróczi azon vitéz magyarok közül, a kik első Károlyt az oláhországi veszedelemben derekasan védelmezték, és az oláhok nyilaitól magok testével fedezték 1380. eszt.

Berényi Mihály. (Karancs-Berényi). Második András király alatt virágzott, a mikor a dominikánusok számára Pesten templomot s klostrot építtetett 1231. eszt. Ez a gróf Berényi familiának első tudható törzsöke.

Berényi Bers vagy **Dezső.** (Karancs-Berényi). ötödik István király alatt vitézkedett Jób és Kunched nevű testvéreivel Abban az 1260. eszt. kelt levélben, mélynélfogva Nógrád vármegyében egy

Szent-Erzsébet nevű felüt adott István király a Berényi familiának, Ennohednek, kivált Isaszegnél matatott vitéségét magasztalja, ahol, amint a királyi levél szól, mint az éhes oroszán, agy rontott be Kunched a sűrű ellenség köze, és azt helyéből kimozdította, Ders a görög császár Paleolog ellen való hadban esett el.

Berényi András. A közelebb említett Dersnek fia. A mely 1274. eszt. kelt levél által, negyedik vagy Kon László király, ennek az Andrásnak Valta vármegyében egy várat ajándékozott, abban arról dicséri őt, hogy Ő másutt is ugyan sok helyen, de kivált mikor Gyórt a németektől visszavették, magát ott különös vitéséggel forgatta, és noha a király láttára sok sebet kapott, mindazáltal a vár falára való felhágásban, egy volt az elsők közéi.

Berényi László. (Karancs-Berényi). Atyját is Lászlónak hittak, a ki Balázs nevű testvérével, Zsigmond királynak fővadász-mestere volt, másik testvére János budai kanonok volt.

Berényi Ferencz. (Karancs-Berényi). Ez ragasztotta Nyitra vármegyében Bodok nevű falat a familiának többi birtokához, melyet valamint a már említett Szent-Erzsébetet, ma is bír egyéb jószágai közt a familia. Köbölkuthi Erzsébettől két fia maradt, úgymint András és Boldizsár. Leánya Jostina, Révay Györgyhöz ment férjhez.

Beriszló Bertalan. (Graboriai). Aurana perjel volt Mátyás és Ulászló királyok idejében. Mátyás király halála után, Ujlaky Lőrinczcel s másokkal együtt ment a pesti diétára, és ott a Mátyás fiát, az ifja Hunyadi Jánost igyekezte királyivá tenni. A csonthegynél történt szerencsétlen csata után, ezt a Bertalant Badara hozta fogva Báthori István, és ott őt Beatrixnek bemutatta, minekutána pedig megígérte, hogy ő is Ulászlóhoz áll, szabadon bocsáttatott. Meg is jelent ő a koronázáson, és ott ő vitte a keresztet Ulászló ellőtt, mikor őt a b. szűz templomába kísérték 1490. eszt. Azután való esztendőben, ötszáz katonát küldött Ulászlónak segítségül, Albert ellen, Kassa alá. Az ifjú Hunyadit is hathatósan és személyesen segítette 1494. eszt., mikor az a zágrábi püspöktől némely jószágait visszafoglalta. Lásd Hunyadi János, ő ingerlette s lovalta kiváltképen Ujlaky Lőrinczet Ulászló ellen, az volt az oka, hogy mikor aztán Lőrincz Pestre önkényt elment Ulászlóhoz gráciát kérni, és egy magános beszélgetésben megvallotta Ulászlónak, hogy őt Bertalan sarkalta minden nyughatatlankodásra, Ulászló Bertalant Somy Józsvával mindjárt megfogatta, szekereit, lovait, ezüst s egyéb bútorait prédára bocsáttotta. Féltében arra kérte Bertalan a királyt, hogy szabad legyen neki a világiaktól búcsút venni és örökre valamely klastromba menni,

de a király őt arra méltatlannak mondta., hogy áhítatos emberek közé menjen, hanem őt még keményebben megkötöztette, hogy magát meg ne ölhesse. Nehezen tűrte a köznép ezt az ő vele való bánásmódját, hogy tehát annak zúgását a király lecsendesíthesse, Bakács Tamás püspök által kihirdettette, hogy Bertalan oly hallatlan bűnökben leledzett, a melyeket már tovább nézni lehetetlen volt. Ugyanis nemcsak pártütéssel, hanem ragadozással, ál és hamis pénzveréssel, szüzeknek megfertőztetésével s más egyéb gonoszságokkal is vádoltott. Bonfia ugyanazt írja, hogy őt azután kevéssel vagy Budára hozták, és ott a Dunába vetették, vagy pedig Temesvárra örökös fogságra küldöttek. De ez egyik sem igaz, mert őt idővel Ulászló kegyelmébe vette, és már 1499. eszt. perjel fővel írta alá nevét a lengyel szövetségnek, minekutána ügye a pápa előtt is megfordult volna. Jelen volt 1505. eszt. a rákos-mezei diétán is.

Beriszló János. Rácországi despota volt 1505. eszt., mikor ő is megjelent a rákosmezei diétán.

Beriszló István. Ez is rácországi despota volt 1526. eszt. Lásd Andorko Ferencz.

Beriszló Péter. Fehérvári prépost, királyi kincstartó, veszprémi püspök, dalmát-, horvát- és tótországi bán és auranai perjel, második Ulászló és Lajos királyok idejében. Prépost volt még 1508. eszt., mikor őt a király Bécsbe Maximilián császárhoz küldötte Sárkány Ambrussal, hogy azzal a velenczések ellen szövetkezzék össze. Végre is hajtatott a szövetség oly feltétel alatt, hogy Ulászlót a pápa, a császár és a francia király, pénzzel, eleséggel, hajós sereggel segítségük ellen, de ebből a hadból semmi sem lett, talán a törökök rezgelődései miatt. Azután két esztendővel, a pápa arra kérte Ulászlót, hogy a lengyelekkel együtt támadja meg a törököket. Ulászló ezt a Pétert küldötte a lengyelekhez a petrikóvi gyűlésre, hogy azt a hadat mellőztesse el, melyre a lengyelek is reállottak, annyival inkább, mivel még nem tölt vala el a békesség ideje, úgy látszik 1512. eszt. nyerte el a püspökséget és bántágot. Mindjárt bántága elején jó módja és alkalmatossága volt vitézsége megmutatására. Ugyanis a törökök a Száva és Unna vize közit prédálták. Ezeket Péter Dubicza várához közel támadta meg, két ezerét levágott, sokakat elfogott, többeket a Száva vizébe fulasztott, úgy hogy csak kevesen úszhattak azon életben által közölök. Azután való esztendőben is, mindig résen állottak az ő fülei a törököknek minden motszanására, és hogy azoknak annál inkább ellenállhasson, a pápát is megkereste segítség iráni Küldött is neki a pápa 1515. eszt. sok búzát, árpát, ezer font kész pus-

kaport, tízezer font bűdöskövet, ötezer font salétromot, hogy abból, a mikor kell, port készíttethessen, ezenkívül kétezer aranyat sat. Az ő készületeit látván a törökök, annyira megszelídültek, hogy az esztendő vége felé magok küldöttek a királyhoz követeket a békességért. A főrendek közül némelyek a békességet, mások pedig a hadat sürgették. A király a pápára bízta a dolog eligazítását. A pápa, mind a francia király, mind más fejedelmek, mind pedig maga segítségét ígérte, csakhogy a törököknek békét ne hagyjanak, s különösen irt Péternek is 1515. eszt. elején, hogy a mely élelemre valót az ő követe Szibenik városában hagyott, ahoz bátran nyaljon hozzá, addigis míg több segedelem érkeznek hozzá. Azonban míg ezek így folytak, a király kevés napok alatt meghalt, és a had abbamaradt, melyen a törökök neki bátorodván, Jajczát, Tinint, Klissát, Skárdonát ostrom alá fogták. Mindjárt küldött Péter a pápához követeket segítségért, de az semmi hathatós vigasztalást neki nem nyújthatott, noha őt eddig való hűségéért s vitézségeért dicsérte, és a francia s lengyel királyokat az ő segítségére buzdította. Egy igen érzékeny s nyájas kifejezésekkel teljes, azonban igen fontos levelet írt ő hozzá a pápa 1517. eszt. 7. jul, melyben abból menti magát előtte, hogy az ő kardinállá való tételét, a mostani új kardinálok tétele alkalmatosságával akarátja ellen is kénytelen volt elhalasztani, noha az ő arra méltó voltát érzette és szíven hordozta. Azonban pápai szavára fogadta, hogy egy fényesebb alkalmatosság var reá, hogy ezzel a méltósággal felékesíthesse őt. A levelet a híres Sadolét Jakab írta meg. Somából pedig Fekete Tamás, a Beriszló vikáriusa hozta haza. Maga ötödik Károly császár is közbevetette magát ő mellette a pápánál a veres süvegért De irt Károly császár magához Beriszlóhoz is egy levelet 1520. eszt. 23. jun. Brüsszelből, melyben az ő keresztyén világ ótalmazásában, mindeddig mutatott hűségét s vitézségét magasztalja, és további állhatatosságra serkenti, s tőle kikéri, hogy dolgairól sokszor tudósítsa. Ezen két rendbeli levélre czélozott Werner György mikor ezt írta:

Quod divus Caesar, quod summus in úrbe Saeerdos,
 Judicium de te Pétre Berisle facit:
 Si qtis forte putat precibus pretioque redemptum,
 Invidus, aut meríti est nescius ille tui.

Mindaddig küszködött ő a törökökkel, míg azok neki és az ő seregének a Korenicza vizénél lest vetettek, és őt ott megölték 1521. eszt. Láng János így írt az ő emlékezetére:

Pontificia munus Beriszló Petrus obibat,
 Quum sacra Vesprimii res peragenda font,
 In saevos idem pugnat naviter hostes,
 Essent si forti bella gerenda manu.
 Scilicet Illyricum tanto praetore vigebat
 Gogebatque feros vertere terga Getas.
 At simul occubuit toties quem vicerat hosti
 Qens dedit horrendo Martia victa manns.
 Macte piis sacris, et saevo Pétre duello
 Hac, illa Turcis noxie parte feris.

Bernard. Lásd Bernát.

Bernát Olaszországból Perugiából származott Magyarországra, harmadik Béla király idejében, a kinek oly kedvébe esett, különben is szép elme s testbéli ajándékokkal bírván, hogy az őt a maga. fiádnak Imrének tanítójává és nevelőjévé tette. Nagy kedvességben volt Imre előtt is király korában, kinek eszközlése által választatott Bernát spalatrói érsekké 1199. eszt. tájban. Mikor Spalatróba érkezett, ott talált Máté és Aristód nevű eretnekség terjesztőket 1200. eszt., a kik már akkor sokakat magok részére hódítottak vala. Ezeket először szép szóval kívánta megtéríteni, de mivel arra nem hajtottak, minden jószágokat elvétette, magokat átok alá rekesztette, és a városból kifizette. Ezen hathatósabb intésre eszközre jöttek nagyrészt az eretnekek, és visszamenvén Bernáthoz, kezeiket az evangéliomra tévén, régi eretnekségekről esküvéssel lemondottak, mely után mind az ekklézsia kebelét mind jószágait visszanyerték. Miből állott azoknak eretneksége? nem bizonyos. Némelyek úgy tartják, hogy Vald Péter és az albigiak tudományát hitték volna, mások ellenben agy vélekednek, hogy talán a régi manichensok követői lettek- volna, a kik azt hitték, hogy két fővalóság vagyon, az egyik jó, a másik rász, és ez azt teremtette a mi rász van e világban; innen aztán agy gondolkodnak, hogy mivel ez az eretnekség Magyarországra is behatott vala, talán akkor kapott lábra a magyarok közt az a borzasztó káromkodás, melylyel ők a teremtést az ördögnek tulajdonítják, egy szóval a teremtette mondás. A mely eretnekek Bernáthoz vissza nem mentek, azok Dánielhez, a bosnyákországi püspökhöz vették magokat, a ki nekik pártjokat is fogta, melyet az akkori pápa, harmadik Incze megtudván, Bernátnak azt parancsolta, hogy minden vasárnap, és minden más ünnep nap, olvassa el a nép hallatára, hogy ha Dániel a befogadott eretnekeket magától el nem úzi, az ekklézsia kebeléből kirekesztetik, és papi méltóságától megfosztalak. Mikor Imre király az öcséjével An-

drással vergődött, és azt két ízben is meggyőzte, s a tenger felé szalasztotta, Bernát Andráshoz a maga jó indulatát megbizonyította, agy mindazáltal, hogy Imre iránt tartozott hűségéről is el nem felejtkezett. Megharagudott volt ugyan ő reá András, mikor 1205. eszt. az ő koronázása pompájára meg nem jelent, ámbár hivatalos volt; de mivel azért nem ment oda el, mert azt gondolta, hogy még harmadik László, az Imre fia életben van, András is megengesztelődött hozzá, és az ő érsekségének jusait és szabadságait 1207. eszt. királyi levelével megerősítette. Ámbár pedig 1215. eszt. gutaütött ember volt, és beszélni is alig tudott, mindazáltal elment Rómába a laterani zsinatba, ahonnan visszajövéen, nem sokáig élt. Épen akkor halt meg, mikor második András király a szent-földre indult, és Spalatóban egy kevés ideig mulatott, míg a hajók elkészültek 1217. esztend.

Bernát. Azon négy magyar barátnak egyike, a kik negyedik Béla idejében, az Ázsiában maradt magyarok felkeresésére mentek. Lásd Julián.

Bernáth Tamás. Egy gazdag székely magyar. Szapolyay János idejében Majláth Istvánnal s másokkal együtt állott boszut Gritt Lajoson a Czdbak Imre haláláért 1534. eszt.

Bertalan. Talán után lett pécsi püspök 1219. eszt., mely hivatalra János az esztergomi érsek szentelte fel őt. Ifjú embernek kellett még akkor neki lenni, mert némelyek a pápánál azzal vádoltak be az érseket, hogy olyan embert szentelt püspöknek, a Mnek nincsen meg a rendes ideje, t. i. nincsen harmincz esztendő; de a pápa a dolgot megvizsgáltatván, a vádat nem igaznak találta. Mikor Jakab az arragoniai király, második András királynak Jolánta nevű leányát elvette, ezen házasság dolgában, három ízben járt ez a Bertalan Spanyolországban; de negyedszer is elment oda 1235. eszt., mikor Jolántát jegyeséhez haza kísérte. Minthogy pedig ezeket az utakat Bertalan a maga költségén tette, azok pedig neki ötezer márkába kerültek; kénytelen volt zálogba hányni a püspökségnek némely jószágait, mely kára hogy megforduljon, arról még azon esztendőben rendelést tett András király kevéssel halála előtt; de miképen pótolta vissza az ő kárát, bizonytalan. — Ez a Bertalan épített a paulinusok számára az országban legelőször, klostrot, Baranya vármegyében, Patacs nevű helységben 1225. eszt. Ott volt negyedik Bélával 1241. eszt. a Sajó vizénél a tatárok ellen való szerencsétlen hadban, melyből egynehány katonákkal kiszabadult ugyan nagy nehezen, de mikor minden út nélkül futna, az utána nyomult lovas tatárság már minden bizonynyal

beérte volna őt, ha szerencsére Lászlóra a somogyi főispánra nem akadt volna, a ki sok katonával sietett a király segítségére. Ennek zászlóit megismervén, feléje tartott, az őt kergető tatárok pedig másfelé vették útjokat. Még ezután élt ő vagy hat esztendeig.

Berthold. Második András király feleségének Gertrudnak testvére, kalocsai érsek 1206. esztendőől fogva. Először világi ember akart lenni, és már leányt is jegyzett vala magának; de épen a mely nap azt haza akarta vinni, könyörgése közben valami látás által megintetett, hogy magát papságra adja. Engedett Berthold a jelenésnek, és először bambergi prépost lett, azután pedig András király kalocsai érseknek rendelte őt, melyet harmadik Inoze pápa sokáig ellenezett, még pedig igen helyes és fontos okokon. Ugyanis noha Bertholdnak belső hivataláról (vocatio interna) nem kételkedett; de azt jól tudta, hogy az érseki tehernek hordozására mind ifjúsága, mind gyenge tudománya miatt alkalmatlan. Nagyobb bizonyoságnak okáért, a salisburgi (saiczburgi) érsekre bízta a pápa, hogy vizsgálja meg Berthold idejét és tanúságát, a ki azt a választ írta a pápának, hogy Berthold jó olvasó, a grammatikából is meglehetősen felelt; a mi pedig idejét illeti, egy katona megesküött mellette, hogy minden bizonynyal van huszonöt esztendő s több is. Nagy nehezen 1207. eszt. csakugyan megerősítette őt a pápa az érsekségben; úgy mindazáltal, hogy 1212. esztendeig őt fel nem szentelte, sem az érseki palástot neki el nem küldötte. De felettébb megbánta a pápa, hogy őt azon méltóságában megerősítette, mely megtetszik azon leveléből, melyet 1209. esti András királyhoz küldött Ebben arról panaszolkodik keservesen, hogy akkor nagyon körülvették és megcsalták őt vele, mikor Bertholdot az érsekségben megerősítették, és már most sokan azzal kisebbítik őt, hogy olyan embert tett tanítók tanítójává, a ki a tanítványok tanítványa sem tudott lenni.

Jól érzette Berthold a maga gyengeségét, azért is Olaszországba Vincenziába (Vicenza) ment tanulni. Ezen a pápa még inkább elszégyenlette magát hogy Berthold az országon kívül barangolván, maga hirdeti s trombitálja a maga tudatlanságát, azért is egy levelet küldött oda neki, melylyel őt Kalocsára haza pirongatta, és neki azt parancsolta, hogy tartson maga mellett tudós embereket, azokkal társalkodjék és tőlök tanuljon. Mind ezen erőtlenségei ellen nem állván, az ő terheit azzal toldotta meg András király, hogy őt bánásra, erdélyi vajdaságra, Bács és Bodrog vármegyei főispánságra is emelte. Mindezeket pedig Gertrudnak, a feleségének igazgatására cselekedte, a ki ő reá jól fel tudta szorítani az asszonyi nyeret. Görbe szemekkel

nézték a Berthold emelkedését némely magyarok, a kik az ő szerencséjére magokat érdemesebbeknek tartották volna, melyből egyszer az lett, reáütöttek, magán is sok illetlenséget s boszúságot vittek véghez, a keze alatt lévő papokat s barátokat megverték, és úgy látszik, ez a lárma volt előljáró postája a Gertrúd meggyilkolásának. Fülébe érkezvén a pápának a Bertholdon elkövetett erőszakoskodás, mindjárt parancsolt 1214. esztendőnek elején az esztergomi érseknek, és az országban lévő minden püspököknek, hogy azon szentségtörő magyarokat, harang szónál és gyertya világnál, minden vasárnap és egyéb ünnepeken, a magok megyéjében az anyaszentegyház kebeléből rekesztessek ki, sőt Lengyelországba is irt, hogy az ekkleziából kivetett magyarokat senki oda be ne fogadja. Azon levelében, melyet 1214. eszt. küldött második András király a pápának, igen nagy indulattal panaszkodott Bertholdra azért, hogy ámbár ahoz felettebb bízott, mint olyan emberhez, a kivel ő sok jót tett, a kit mások felett felemelvén, azzal magára az egész országot megharagította, a kit nem régebben is, mikor külső országokban utaznék tapasztalás kedvéért, minden érdeme ellen a győri és veszprémi püspökökkel kísértetett, mindazáltal a Berthold olyan háládatlansággal, sőt hitetlenséggel tudott ő iránta viseltetni, hogy minekutána az ő feleségét Gertrudot megölték, a mely pénzt és veretlen aranyat s ezüstöt, hét ezer márka érőt, az gyűjtögetett vala gyermekei számára, azt Berthold hír nélkül elragadozta és elvitte. Ugyanazon levelében arra kérte a pápát, hogy apostoli hatalma által adassa vissza vele azt a hamisan keresett mammont, mert különben kénytelen lesz maga, erőszakkal is, annyi árát az ő jövedelméből kifogni. Úgyis látszik, hogy visszaadta Berthold a ragadományt, mert azután békességben élt Andrással. Mikor András 1217. eszt. a szent-földre készült, arra kérte a pápát, a ki már akkor harmadik Honorius volt, hogy némely magyar főembereket oldozzon fel a szent-földre való utazás kötelessége alól, hogy míg maga oda jár, itthon azokra bízassa az ország és gyermekei gondját. Ezen dologban éhez a Bertholdhoz irt a pápa egy levelet, melyben azt parancsolja neki, hogy öt vagy hat embert, akiket a király maga kiválasztaná, azon kötelezések alól szabadítson fel, úgy mindazáltal, hogy azon költséget, melyet azok tehetségökhöz képest tettek volna, ha elmentek volna, adják által azoknak, a kik elmennek, hogy az a szent-föld szabadítására fordíthatassék. Talán itthon sem találta már Bertholdot András, mikor a szent-földről 1218. eszt. visszajött; vagy ha itthon találta is, de ugyanazon esztendőben az aquilójai* kanonok urak őt patriarchának választották, ahová csakhamar el is ment, a pápa jóváhagyásával.

Némelyek azt írják, hogy ez a Berthold tett volna erőszakot a Bánk palatinus feleségén, még pedig Gertrúd királyné mestersége által, és hogy ezen az okon ölte volna meg 1213. eszt. Bánk Gertrudot; de ha azt Berthold cselekedte volna, kétség kívül őt még előbb megölték volna, mint Gertrudot. — Mikor 1243. eszt. híre futamodott, hogy a tatárok ismét be akarnak ütni Magyarországra, Béla király a pápához folyamodott segedelemért, a pápa pedig a többek közt, ehhez a Berthold patriarchához írt, hogy gyűjtsön keresztes katonákat, a kik Magyarországra a tatárok ellen menjenek, és azoknak szintén olyan bűnbocsánatot és szabadságokat Ígérjen, mintha a szent-földre mennének. Mit mozdított Berthold? bizonytalan, de nem is volt szükség a keresztes katonákra, mert a tatárok odamaradtak. Harminczhárom esztendei patriarchasága után 1251. eszt. halt meg.

Berthóthy Szaniszló. Sáros várában Perényi Péter kapitánya volt 1526. eszt.

Berthothy vagy **Bertholdy Márton.** Talán Szaniszló fia, Sáros vármegyei viceispán első Ferdinánd király alatt. Lásd Kechety Márton és Kapy György.

Berzeviczy. Ezen familiának törzsökei Polán és Rikolf 1278. eszt. nyertek negyedik László királytól a Szepességen két egymással határos falut, úgymint Farkasfalvát és Pokait. Mikor Győrvárát visszavette László, Ottokár cseh királytól, Polán a király zászlóját vitte, és kezén olyan sebet kapott, mely miatt ujjai elnyomorodtak, és összezugorodtak. Ugyanott Rikolf is nagy sebet kapott. A Polán fia, az ifjú Rikolf, egy Gergely nevű országháborító ellen való harcban esett el. Gergelyen kívül támadt negyedik László idejében egy Loránd nevű rebellis is, a ki Szepes várát elfoglalta. Polán és az öregebb Rikolf, mind Gergely, mind Loránd ellen vitézül hadakoztak, és ezen érdemeikkel nyerték az említett falukat. Polánnak már azelőtt egy Dámán (Domanyócz) nevű falut adott ugyan már László, de azt ekkor visszavette tőle, minthogy Szepes várához közelebb esett, és a helyett adta Pokait.

Berzeviczy Rikolf. A közelebb említett Rikolfnak fia, nagy vitéz volt első Károly király idejében. Mikor 1312. eszt. Károly Szepes várát egy Demeter nevű pártostól vissza akarta venni, a ki azt erő hatalommal foglalta vala el, akkor Rikolf azon várnak ostromlásában sok kövel való veszedelmes ütésekot kapott. Mindazáltal azután kevéssel Rozgonynál, a Trencsényi Máté ellen való nehéz harcban is, vérét nem kímélte, s életét sok veszedelemnek kitette. Ezen hűségéért, a mely jószágokat Tarkő és Vörösalma nevű helyekben, ezen-

kívül Sáros és Szepes közt, némely pártosoktól, p. o. az Amadé palatinus fiaitól, Beké Istvántól, és másoktól elvett Károly, azokat a rozgonyi győzelem után tizenegy nappal, ennek a Rikolfnak adta. Nagy becületet szerzett Rikolf Lengyelországban is, mind magának, mind nemzetének. Azt a Wladisláv lengyel királyt, a kit Amadé magyar palatinus 1307. eszt. visszaállított vala a királyságba, némely ellenségek megtámadták, a kiknek minthogy maga meg nem felelhetett, Károlyhoz folyamodott segítségért. Rikolf vezérsége alatt küldött neki segítő sereget Károly, a ki meg is felelt a felőle való jó reménységnek, mert Wladislávnak minden ellenségeit hatalmasan leültette, és győzedelmi koszorúval jött haza 1325. eszt. Ezzel azt nyerte, hogy nemcsak magát vette ki Károly a vármegye tiszteinek minden hatalma alól, hanem jobbágyait is, úgy hogy azokat akármi hibájokért, p. o. gyűjtogatásért, lopásért, gyilkosságért, csak ő ítélhette s büntethette meg.

Berzeviczy Kokas. (Gallis). Rikolf testvére. Ez is Károly király mellett volt, és a Venczel emberei ellen Szepesnél vitézül harczolt, melyről bizonyosság az a levél, melyet Károly 1308. eszt. Czeglédhez közel adott neki. Az ő adakozása által épült Lekniczen a karthusianusok számára egy klastrom. Minthogy még 1327. eszt. sem voltak gyermekei, azt kérte a királytól, hogy hadd hagyhassa a maga testvéreire Rikolfra és Jánosra a maga jószágait, mindazokat, a melyek atyjáról maradtak reája örökségül, mind pedig azokat, a melyeket maga Keresett, melyet a király meg is engedett neki.

Berzeviczy Miklós. Mihály fia. Lomniczai János és Henrik, ennek engedték által minden jusaikat, a mi nekik volt Berzeviczy várához 1355. eszt'

Berzeviczy István. Kinek más neve Pohárnok volt, Berzeviczy Tamás fia. Zsigmond és Albert királyok alatt élt, és nagy dolgokban forgott. A hussziták és táboriták ellen sokszor és serényjen hadakozott, Zsigmond mellett, Cseh és Morvaországban. Ugyanazok ellen vitézül ótalmazta Trencsén várát. Mind a lengyel királyhoz, mind a moldvai fejedelemhez kétszer járt követségbe, még pedig illendő pompával, és mindenkor a maga költségén. Elment volt ő is Oláhországba, Dán vajdának segítségére, a kit a törökök hivatalából kitettek vala, és a kinek helyébe Radult iktatták vala be, ott őt a székelyek és szászok önkényt magok kapitányának s vezérének választották. Mégis felelt a hozzája való bizodalomnak, mert mikor a harczon látná, hogy Dán Radul előtt megfutamodott, maga Berzeviczy István Dánnak utána ment, visszahozta, nekibíztatta, vele együtt újra Radulra és a tö-

rökökre ütött, azokat összetörte, sokakat közölök levágott, sokakat elfogott, és dicsőséges győzelemmel tért vissza. Azalatt míg Zsigmond 1430. eszt. a norinbergai (nürnbergi) diétára járt, a hussziták Liptó varmegyében Likava varát egy éjjel lopva elfoglalták. Borbála királyné ezt a Pohárnok Istvánt küldötte el, hogy azt azoktól vegye vissza, a mint Borbálának Véglesen költ leveléből megtetszik, melyben azt parancsolja a kassaiaknak, hogy Istvánt egész erejükkel segítsék. Micsoda szerencsével járt oda, nem tudhatni. Az ő testvéröccse Detrik, bizonytalan melyik esztendőben esett volt török fogságra. Minthogy a mindenkor pénz nélkül szűkölködő Zsigmond király azt ki nem tudta váltani, István szabadította azt ki a maga pénzén, négy esztendei raboskodása után. Fáradságainak s költségeinek visszapótlására, Borsod vármegyében, egy Nyarad nevű falut ajándékozott Zsigmond neki 1435. eszt. Albert király őt küldötte 1439. eszt. Palóczy Lászlóval követségbe a lengyel királyhoz, olyan teljes hatalommal, hogy valamit ott végezni fog a békesség iránt, annak megtartására olyan köteles lesz Albert király, mintha maga személye szerént ott jelen lett volna, Borbála a Zsigmond király felesége, Hajnácskő várát adta neki ajándékba, melyről való levél németül íratott. Élt még 1258. eszt. is, a mikor Mátyás királytól levelet nyert aziránt, hogy mivel ő váltotta ki a maga pénzén a csehektől Berzevicz várát, azt mindaddig egyedül ő bírja, míg az ő atyjafiai neki azt kifizetendik, a mi reájok esik. A Pohárnok név csak azért ragadt volt reá, mert valaki az ő elei közül főpohárnok-mester volt

Berzeviczy Péter. Henriknek, vagy a mint a magyarok hittak, Herkének fia. Anyja Derencényi Pető leánya, Ilona volt. Gyermekségéből kikelvén, melyet a tudományoknak s nyelveknek tanulásában töltött el, még ifjú korában Zsigmond király udvarába került, és ott méltóvá tette magát arra, hogy a titkos tanácskozásokban, és a nagy dolgoknak folytatásában résztvegyen. Majd mindig jelenvolt azon gyűlésekben is, melyekben a magyar és lengyel főrendek egymással a békesség és szövetség felett alkudoztak. Nem egyszer járt követségbe a lengyel királyhoz. Bizonytalan mikor s miképen esett volt ő török fogságba, melyből miután kiváltozott, Zsigmond neki a Szepességen egy Jemnik nevű falut ajándékozott 1425. eszt. Pelsőcz Bebek János helyébe lett tárnok-mesterré, és azt a hivatalt egész haláláig viselte, mely 1432., vagy azután való esztendőben történt. A Berzeviczi templomban temettetett el. Az atya Herke is volt tárnok-mester. Lásd Zudar Benedek.

Berzeviczy János Kristóf. Lajos királytól megnyerték 1525.

eszt., hogy a magok udvarát, Kakas-Lomniczán, árokkal és koraiakkal vár formára körülkeríthessék.

Berzeviczy Gáspár. Szapolyay János király hadainak egyik kapitánya. ő vette meg egyik Kassát Szapolyay számára 1536. eszt., kapitány társai Kállay János, Horváth Ferencz, Vitus, ödönffy László s. a. t. voltak. Lásd Lónyay Gergely.

Berzeviczy György és Márton. Kristóf fiai, első Ferdinánd alatt éltek, ki is az ő nemességüket, Augsburgban 1559. eszt. 30. márcz. kelt királyi levele által megújította s erősítette, melyben Györgynek azt az érdemét említi, hogy ő Báthori Bonaventúra hadaiban, húsz esztendő alatt, nagy hűséggel katonáskodott, ott kapitányságot is viselt, és vitézségének sok jelét mutogatta; Mártont pedig arról dicséri, hogy ő mint tanult ember, Nádasdy Tamás palatínusnak sok ideig volt titoknokja, mostanában pedig magát a királyt, a német birodalomban való utazásaiban, hűségesen követte, és. ő mellette jó szolgálato-
kat tett. A levélnek a királyon kívül, Oláh Miklós érsek, és Forgách Ferencz a váradi püspök, írták alá a magok neveit. Talán ugyanez a Márton lehetett az, a ki idővel Báthori Istvánnak, erdélyi fejedelem korában titoknoka, lengyel király korában pedig kancellárja volt, és a ki Nagybányát Révay Ferencztől átvette Báthori számára, a ki azt Rudolf király nevében adta neki által 1580. eszt.

Besseney János. Veszprém vármegyei főispán volt 1882. eszt., a mikor az első Lajos király özvegye Erzsébet, őt Zádorba és más tengeri városokhoz küldötte Dalmáciába, hogy ott a csendesség állandó megmaradásán szorgalmatoskodjék.

Besseney Pál. (Ezdegei). Tót, horvát és dalmátországi bán volt Zsigmond király idejében, akihez mindenkor példás hűséggel viselte magái Ott volt Nikápolynál a törökök ellen való szerencsétlen hadban 1396. eszt., és ott magának Zsigmondnak bizonyosága szerint, a legnagyobb veszedelmek közt is nagy bátorsággal és állhatatossággal harczolt. Igen hathatós pártfogója volt Zsigmondnak azon pártosok ellen is, a kik Nápolyból Lászlót akarták királynak behozni, és azok ellen sokszor győzelemmel hadakozott. De kevésbé múlt, hogy 1403. eszt. utolsó veszedelem nem érte őt Ugyanis Bebek Imre, az auraniai perjel őt szép szín alatt magához hívta, és esküvéssel ígérte neki, hogy őt minden bántódás és akadály nélkül vissza fogja bocsátani, azonban hogy elment hozzá Pál, Bebek Imre őt mindjárt vasra verette, és Hervoja János kezébe adta; Hervoja pedig Nápolyba, Lászlóhoz szándékoskodott őt elküldeni; de sok szenvedés után, bizonytalan mimódon, ezen fogságból kiszabadult, és még azután egynehányszor szerencsésen hadakozott, túl a Száva vi-

zén, Hervoja és más pártosok ellen, s nevezetesen Bihet várát s városát ő tette vissza tőlök, amikor egyszersmind sok sebet kapott. Ő bírta abban az időben Kő-kapronczát, és az ahhoz tartozó falukat Berencsy Istvánnal. Mindkettőjüknek hűségét Zsigmond illendő tekintetbe vévén, tőlök elcserélte Kapronczát, és ahelyett nekik jóvedelmebb jöszágot adott, t. i. Torna vármegyében Torna városát, a hozzá tartozó falukkal egybe 1409. eszt. Azt is megígérte nekik, mind maga, mind az utána következő királyok nevében, hogyha Torna bírásában valami módon nem lehetne őket megtartani s megóvtalmazni, tehát akkor Kaproncza nekik visszaadatik.

Besseney Mihály. Mátyás király idejében, a törvényben igen jártas ember volt, és épen azért tették őt Ország Mihály mellé vicepalatinusnak, hogy annak sok felé való kapásai között segítsége legyen 1459. eszt.

Besseney István. Második Lajos király udvarában lakott 1526. eszt., mikor őt Lajos, a mohácsi veszedelem előtt egynehány héttel, Bodrog, Bács és Valkó vármegyékhez, a bosnyákországi püspökhöz, és a bácsi káptalanhoz küldötte, azzal a parancsolattal, hogy magok embereit minél hamarább állítsák ki a török ellen. Úti költségül huszonhat forintot kapott.

Besseney István. (Bodroghi). Úgy látszik különböző személy volt ez a közelebb említett Besseney Istvántól; mert amarról úgy van emlékezet, mint csak felserdült ifjúról, erről pedig mint megért eszű és tanácsos teljes férfiúról, noha ez csak egy esztendővel említetik amaz után. A mely beszédet Ferdinánd 1527. eszt. 7. okt. a budai vár előtt, az oda gyűlt magyarokhoz tartott, arra ez az István azt felelte a többeknek képében, hogy ők eddig sem fogták volna pártját Szapolyaynak, de ő velök azt hitették el, hogy Szapolyay Ferdinánd és ötödik Károly császár megegyezésével királykodik, a mely leveleket s parancsolatokat Ferdinánd az országba szélyelküldözött, azokat a Szapolyay követői elfogdosták, úgyhogy azokat csak igen kevesen láthatták, most már tehát Ferdinándot önkényt magok királyának köszöntik, Szapolyayt pedig csábitónak tartják, és azt kívánják, hogy Ferdinánd minél előbb üljön koronás fővel az ország kormányára. Lásd Szalaházy Tamás.

Beten Péter. (Budafalvi). Egy nevezetes bajnok volt negyedik László király alatt. Tizenegyszer állott ki bajvívásra a király parancsolatából, és ugyanannyiszor győzött. Abban a hadban is jelenvolt 1278. eszt., melyben László Rudolf császárt, a cseh király Ottokár ellen segítette, és a melyben Ottokár elesett. Egynehány nagy sebet

kapott akkor Péter is, de csakugyan életben maradt, és a harci után mind magának, mind testvéreinek, nemességben s birtokaiban való megerősítést nyert.

Bethleem. Harmadik Béla király idejében 1175. eszt. ilyen nevű magyar ifjú tanult Parisban, és ugyanott meg is halt, melyet mi-nekutána megtudtak az ő szülői, három papi embert küldöttek Parisba, annak megtudására, ha váljon az ő fiók valami adósságban nem maradt-e? és ha maradt, mindent fizessenek ki. Elmentek a papok, Jakab, Mihály és Adorján Parisba, és Istvánnal a tornaki püspökkel, tíz egész nap jártak a dolog után, de sem keresztyének, sem zsidók közt semmi hitelezőre nem találtak, amint azt a tornaki püspök Bélához küldött levelében bizonyítja. Már akkor stm resteltek a magyarok tanulás kedvéért más országokba menni; azonban ott tovább akkor sem nyújtóztak, hanem csak ameddig a lepel ért.

Bethlen Olivér. Venczel királynak hűséges embere volt. Az ő famíliájának eredetét, lásd felébb az Apaffy cikkely alatt. Némely nagy emberek, a kik nem szerették, hogy Venczel lett királyija, Budán ő reá akartak ütni, és mind Budán, mind Buda körül sok prédálást, égetést, pusztítást tettek. Azok ellen Olivér több társával dicséretesen hadakozott, valamint Roland ellen is, a ki Székes-Fehérvármegyét akarta felforgatni, és elpusztítani. Ezen hűségének jutalmául, Olivérnek és többi társainak, Venczel egy Gyula nevű helyet ajándékozott, talán 1802. eszt. Ennek atyját nevezték legelőször Bethlennek, a mint mondják ettől a magyar szótól: Bethlen, mivel igen kicsinytű ember volt Olivér testvérei Miklós és Péter voltak. Ez a Péter lett az iktari Bethlenek törzsöke, maga pedig Olivér, János nevű fia által, a bethleni Bethlen és Apaffy famíliáké. Az iktari név Temes vármegyében fekvő Iktar nevű faluról ragadt a Bethleni famíliának ezen egyik ágára. Lásd Apaffy.

Bethlen Péter. (Iktari). A közelebb írt Olivér testvére, az iktari Bethlenek törzsöke. Ennek a Péternek, Miklós és Domokos nevű fiai maradtak, kik közül Domokos, Jánost nemzette, kiről mindjárt lesz szó.

Bethlen János. (Iktari). Domokosnak fia, Péternek unokája, Zsigmond király alatt élt. Ez a János egy nyállal s egyszeri lövéssel két hattyúnak nyakát lőtte által, mely dolognak emlékezetére, Zsigmond király parancsolatából, ez a János a maga famíliájának címerébe, egy pár szemközt álló hattyút vett be, melyeknek nyakait egy azokon keresztülment nyíl foglalja össze, mely címerrel mind a mai napig él az iktari Bethlen ág. úgy látszik hibáznak azok, a kik ezt

a két szárnyasállatot, nem hattýúnak, hanem darunak gondolják. Gergely nevű fia maradt Jánosnak.

Bethlen Gergely. (Iktari). A most említett Jánosnak fia. Első feleségétől Ábrámfy Margittól, a következő gyermekei lettek: 1. Domokos. 2. Gergely, a karánsebesi bán, kinek egy fia István, és egy leánya Katalin lett, kit is macskási Tárnok Jánoshoz adott férjhez. 3. Katalin. 4. János, ki egy leányát Annát, Mándy Kelemennek adta feleségül, György nevű fiától pedig Margit nevű unokáját látta. Második feleségétől két leányt nemzett Gergely, úgymint Borbálát, a ki Dóczy Györggyel, és Sárát, a ki Tarczay Jánossal lépett házassági életre.

Bethlen Domokos. (Iktari). Gergelynek Ábrámfy Margittól való első fia, erdélyi vajda volt ötödik László király alatt 1452. esztendő tájban. Más neve Boti volt A temesvári főispán Kassa Benedek leányától Ágnestől, Gábor és Gergely nevű fiakat hagyott.

Bethlen Gábor. (Iktari). Domokosnak Kasza Ágnestől való öregebb fia. A mohácsi szerencsétlen hadra hatezer láncsást vezérelt 1526. eszt., azután pedig Szapolyay János királynak tanácsosa s udvari hadainak főkapitánya volt.

Bethlen Gergely. (Iktari). Domokosnak Kasza Ágnestől való kisebbik fia, Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa. Ezt küldötte volt suraklini Petrovich Péter, Izabella nevében, a budai Tojgon, vagy Tujgán, vagy magyarul Gólya basához 1553. eszt., Szent-Jakab havában, azzal a kérelemmel, hogy Gólya basa dolgozza ki azt a török császárnál, hogy Izabella fiával együtt hadd mehessen Váradra lakni, ahová őt mostanában igen sokan híják; addig is pedig küldjön segítséget a basa Petrovichnak, a ki most Munkácsról öt ezer emberrel akar Várad elfoglalására indulni. A basa azt felelte, hogy ő császára híre, és így maga feje játszódttatása nélkül, Petrovichot nem segítheti; azonban azt javasolja, hogy vagy maga ez a Gergely, vagy más valaki menjen Konstantinápolyba a nagyúrhoz a dolog iráni Már ekkor ezen dologban a temesvári basát is megfutotta vala Gergely. Épenakkor volt Budán a Ferdinánd király Konstantinápoly felé utazó követe, Veráncsics Antal püspök is, mikor Gergely odaért, és épen az írta meg Ferdinándnak 25. jul. a Gergely követségének tárgyát. — Bizonytalan micsoda dologban s követségben járt ő, az ifjú Szapolyay János Zsigmond nevében, Magyarországból Túr felé 1567. eszt. Elég az hozzá, hogy az ónodi vár őrző katonák, a kik akkor egész Túríg kóborlottak prédálni, Gergelyt Túron kapták, és ugyanott őt megölték. Hogy ezt Schwendi Lázár megtudta, mindjárt meg-

írta Maximilián királynak; Maximilián pedig írt Bécsből 19. sept. a jnaga konstantinápolyi követéhez, a már említett Veráncsics Antalhoz, hogy ott a basáknak adja értékére, hogy a Gergely erőszakra halála, valósággal nem a király hírével s akaratával történt; azért is a fényeskapu, azt a fegyverszűnés megbontásának ne tartsa. Ennek a Gergelynek, Péter nevű fiától, János nevű unokája lett, kinek Dobray Péter leányától való fia, Domokos nemzette Istvánt

Bethlen Farkas. (Iktari). A felébb írt Gábornak fia, és Domokosnak unokája, Báthori István erdélyi vajda s lengyel király tanácsosa s hadainak főkapitánya, kit királylyá létekor elkísért Lengyelországba 1576. eszt. Szárhegyi Lázár István leányától Drusinától, három gyermeke maradt, úgymint: 1. Gábor, ama nagy hírű erdélyi fejedelem s választott magyar király. 2. István, hunyadi s marmarosi főispán, erdélyi gubernátor s választott fejedelem. 3. Katalin.

Bethlen Jakab. Az oda felébb írt Olivérnek, János nevű fiától való egyik unokája, a bethleni Bethlenek törzsöke, a tizennegyedik századnak elsőbb tizedeiben virágzott. Lásd az Apaffy czikkelyt. Ezt a Jakabot nagy termetéről, másképen nagy Jakabnak is hittak. Hat fia közül csak három szaporította familiájokat, úgymint: 1. András, kinek fiai Miklós és András voltak, unokája pedig Andrástól, János. 2. Miklós, a ki János és Antal nevű fiaiban kifogyott. 3. János, kinek fiai Gergely, Apa és János voltak. Ezek közül Gergely. érdemes új czikkelyt fog foglalni.

Bethlen Gergely. János fia, Nagy Jakab unokája, második Károly királynak, a királyságra hatalmas előmozdítója, melyért neki Károly, Doboka vármegyében, Encs és Borgó nevű faluknak, s azokon kivül még egy harmadiknak is felét ajándékozta 1886. eszt. 15. január, és így szomorú halála előtt mintegy három héttel. Azon három falunak másik felét pedig, Almakereky János fiainak, Péternek és Lászlónak adta Károly. Ugyanez a Gergely, Zsigmond királytól, Bethlen-Szent-Miklóst és alsó Kápolnát nyerte ajándékba, ki mellett a nikápolyi ütközetben esett el 1393. eszt. János nevű fia maradt.

Bethlen János. A Nikápolynál elesett Gergelynek fia. Három fiút hagyott: Miklóst, Antalt és Gergelyt, kik mind külön czikkelyt fognak formálni.

Bethlen Miklós. A most említett Jánosnak fia. Márk nevű fia után három unokája volt, úgymint: 1. Bernát, a ki 1491. eszt. mag nélkül halt el. 2. Miklós, kinek gyermekei: Miklós, Vitályos, János, Farkas, a ki 1534. eszt. Majláth Istvánnal, Gritti Lajost elfogta.

Szapolyay János halála után pedig, csak mintegy szegeieiből nézte

Petrovich Péter és Martinuzzi György küzdéseiket; Katalin és Erzsébet, a Patócsy Miklós felesége. 3. Leusták.

Bethlen Gergely. Ezis János fia. Ez építtette belső Szolnok vármegyében, Albert király alatt, Bethlen várát, melyet magáról nevezett.

Bethlen Antal. Ezis János fia, az erdélyi vajda Apaffy Mihály tótora, kiről 1447. eszt. vagyon emlékezet. Közelső fián Jánoson kívül, Elek és Balázs nevű fiai maradtak, kik két ágnek törzsökéi lettek a Bethlen családban, és így itt is két különös czikkelyt kell nekik foglalniok.

Bethlen Elek. Antalnak fia, erdélyi vicevajda Szapolyay János alatt Losonezi Bánffy Drosinától ezek a gyermekei maradtak: 1. Anna, Apaffy László felesége. 2. Mihály, kinek Sarmasághy Annától, Ferenoz fia és Erzsébet nevű leánya maradt, a ki Makray Bertalanhoz ment férjhez. 3. Ferencz, a ki első Ferdinánd királynak főasztalnoka vagy tálnoka volt. 4. Margit, Nagy Sebestyén házastársa. 5. György, Izabellának és annak fiának Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa, kinek is Süköedi Benedek leányától Annától, Miklós nevű fia lett. Ennek a Miklósnak, Mihálczy Miklós leányától, Ilonától való fia volt az a Ferencz, a ki a Rákóczy fejedelmek alatt virágzott s nagy hivatalokat viselt. Ennek a Ferencznek Kemény Katalintól való egyik fia volt az a Farkas, a ki az erdélyi dolgokról tizenhat könyvet irt.

Bethlen Balázs. Ezis Antal fia, második Ulászló királynak főkamrás-mestere. Thurzó Angelikától Gergely nevű fiát hagyott.

Bethlen Gergely. Balázs fia, az ifja Szapolyay János Zsigmondnak tanácsosa. Az idd egyenlősége, melyben együtt éltek, a hivatal egyformasága, melyet ugyanazon udvarban viseltek, és a nevek ugyanaaonsága miatt, nem lehet tudni, ha váljon az iktari Bethlen Gergely alatt említett két történet közöl valamelyik, vagy a budai követség, vagy a szerencsétlen halál, vagy mind a kettő is nem tartozik e erre a Gergelyre. Az bizonyos, hogy Kállay Lökös Annától öt gyermeke maradt, úgymint: 1. János, kinek Sükösi Benedek leányától, Katalintól, Farkas nevű fia és Sára leánya maradt, a ki először Károly Istvánhoz, másodsor Becz Tamáshoz ment férjhez. Ennek a Farkasnak, Kemény Annától való fia volt az a János, a ki az erdélyi dolgokról négy könyvet irt 2. Anna, osztopáni Perneszy István felesége. 3. György, kinek Teroczky Katalintól, Gergely, Zsófia és György nevű gyermekei lettek. Ez az ifjabb György, Csejti Ilonától nemzette Juditot és Katalint, először szent-mártoni macskási Macskásy Mihály, azután pedig losoncai Bánffy Zsigmond feleségét, és azt a Mihályt, a Gyulafehérvár vármegyei főispánt, a ki első feleségétől Som-

bory Borbálától, Katalint, Jánost, Klárát, Erzsébetet, Cserényi Farkas feleségét, és Juditot, Haller Péter házastársát, második feleségétől, Bornemisza Annától pedig, Mihályt és Györgyöt nemzette. 4. Klára, a ki losonczi Bánffy Farkashoz ment férjhez. 5. Krisztina, kit Komis Farkas vett el.

Bezeredj Ferencz. Jó vitéz volt második Lajos és Szapolyay JánoB királyok idejében. Szegedhez közel, Perényi Péter vezérsége alatt esett el, a Fekete János ellen való harcban 1527. eszt.

Bika János. (Teremhegyi). Lásd Istvánffy István, ő volt egyik királyi táblabíró 1507. eszt., mikor Ulászló a Bányavárosok szabadságait megerősítette.

Bika Imre. A közelebb említett János fia. Ezt küldötte volt Perényi Péter Szulejmán török császárhoz követségbe Zriny Miklóssal 1531. eszt. Lásd Perényi Péter.

Bika András. Együtt volt Perényi Gáborral, mikor azt Telekesy Imre Varanónál megverte 1556. eazt. Azután Bebek György alatt katonáskodott, kinek lovasainak hadnagya volt 1559. eszt. mikor Szerencset akarták elfoglalni, de ott Némethy Ferencz őket igen meggázolta. Mikor Bebeket akarná ótalmazni, mind jobb fülén, mind fején nagy sebet kapott. Azután Zriny Miklós alatt katonáskodott, kivel együtt ótalmazta Szigetet, és ugyanott az ostrom alatt el is esett 1566. eszt., Zrinynek nagy szomorúságára, ki előtt nagy kedvességben volt.

Bikas, Konok és Petrud. Salamon király alatt éltek, és mind a hárman Gejza hercegnek főhaditszei, de árulók voltak, és azon igyekeztek, hogy őt Salamon kezébe játszhassak. Ahonnan, mikor Wilhelm a szegszárdi apátur megizente Gejzának, hogy magára vigyázzon, mert Vid arra akarja venni Salamont, hogy őt elfogassa, a szemeit kivájassa, ezek a családok azt akarták fejébe verni Gejzának, hogy Wilhebnnek ne hidjen; mert az csak a szegszárdi jó bor szeszétől beszél félre. Azonban Gejza szótfogadván, mikor nagy sietséggel menne Csehország felé kis seregével, Salamon sokkal többed magával elébe kerül, és vele megütközik. Könnyű volt Gejzát meggyőzai, mert a seregnek csak negyed része maradt meg mellette, a többi a három hitetlen generálissal a Salamon táborához, a kötés szerént általment. De mivel a Salamon katonái semmit sem tudtak benne, micsoda egyezés volt Vid és a Gejza három generálisa közt, mikor közelített hozzájuk az elpártolt három osztály, rajtok mentek, és azt úgy megzilálták, hogy kevesen maradhattak belőle életben.

Bocskay. Minden író megegyez abban, hogy ez a fényes família,

Miczbán Simon hét fiának egyikétől, úgymint Dénestől származott. Ez a Dénes 1280. eszt. testvéreivel együtt, a Roland palatínus fiától, Mátyástól és Rátoldtól, Zemplén vármegyében Kövesd várát cserélte, a melyért ő azoknak a Makra hegye mellett fekvő jószágait adta. Ennek a Dénesnek fia Gergely, midőn 1320. eszt. maga osztályos atyjafiaival megosztozott volna, neki egyebek közt Bocskó nevű falu jutott Zemplén vármegyében, és arról ragadt aztán az ő maradékira a Bocskói vagy Bocskai vezeték név, a kik minekutána Bihar vármegyében Kis-Marját is magokévé tették, kis-marjai Bocskayaknak neveztettek. Három fia maradt Gergelynek, úgymint Demeter, Dénes és László, Demeter fia László, ennek a Lászlónak fia János, János fia Dénes és László sat.

Bocskay György. Az épen most említett Jánosnak, Dénes fiától való unokája. Minekutána testvérei mag nélkül haltak volna el, azoknak jószágai erre a Györgyre szállottak. Neki négy fia maradt: Simon, Gergely, a kiról lesz alább egy szó, Miklós és György Ennek az utolszor említett Györgynek, a ki 1545. eszt. halt meg, egy fia maradt t. i. Miklós. Ennek az ágnak, ebben a Miklósban vége szakadt, annyiban, hogy férfi gyermeket maga után nem hagyott, hanem csak három leányt, úgymint Ilonát, a ki Barcsay Istvánhoz; Annát, a ki Csapy Kristófhhoz; és Klárát, a ki Csapy Jánoshoz ment férjhez. Ez a Klára fog alább említettetni.

Bocskay Balás. Bizonytalan melyik ágból való. Annyit tudhatni felőle, hogy édes atyja András, nagyatyja Szaniszló, ennek a Szaniszlónak atyja Domokos volt. A mi Balást illeti, ő feleszi prépostnak 1451. eszt. 14. nov. választatott, mely hivatalt attól fogva huszonhét esztendeig, azaz 1478. esztendeig viselt. Az idő alatt sokat szenvedett az ország felsőbb részeit sanyargató csehektől.

Bocskay Miklós. Bizonytalan melyik ágból való. Mislei prépost volt 1496. eszt. azután pedig szerémi, nyitrai és erdélyi püspök. Egy másik Bocskay Miklós egri prépost volt 1507. eszt. Ugyanakkor tájban virágzottak Horvátországban a razinai Bocskayak.

Bocskay Lakács. (Kis-marjai). Szapolyay János királynak hűséges embere és hadvezére, kinek királyija lett választásakor jelen volt Tokajban 1526. eszt., és igen hihető, hogy azelőtt kevéssel, azaz elindult volt Mohács felé, Lajos király után 1527. esztendőnek eleje táján, a Ferdinánd fővezére, Katzianer János ellen küldötte őt Szapolyay, hat ezerezzel magával, a ki akkor az országnak Morva felől való részeiben táborozott. Hogy Nagyszombathoz valami két mértföldnyire megszállott Bocskay, mindjárt feléje nyomult neki Katzianer

János; de látván annak sokkal nagyobb erejét Bocskay, azt nem merte bevárni, hanem magát Galgóczhoz vont. Oda is utánament neki Katzianer, akkor ismét Nyitrára ment Bocskay, de onnan is elűzte őt a már neki bátorodott Katzianer, és így minden haszontétel nélkül kellett neki visszajöni. Ugyanazon esztendőben, mikor Ferdinánd Szapolyayt Budáról kifüstölte, a gubacsi pusztára négyszáz lovast vezetett ő hozzá Bocskay, Ártandy Balással. Onnan elment Szapolyayval Tokaj felé, és midőn Tokajnál Salm Miklós gróf, a Szapolyay seregét megverte, Bocskay a szaladó gyalogságot akarván tartóztatni, egy Stróbel János nevű német kapitányt őt keresztüllőtte. Bizonytalan melyik Bocskay maradéka volt a közelebb irtak közül.

Bocskay Ferencz. Ott volt Pécsen 1543. eszt., mikor Szulejmán török császár Siklósról oda igyekezett; de azt oda bevárni nem merte, hanem másokkal együtt, ő is a merre látott elment. Nádasdy Tamás palatinus alatt vitézkedett 1556. eszt., kivel ott volt Babocsa és Korotna megvételeben. Ugyanakkor ő tőle küldött Nádasdy Sziget várába egyikőtől eleséget, egy Stansics Márk nevű derék horvát embernek, a ki azt a törökök ellen vitézül ótalmazta. Ezenkívül küldött Nádasdy Stansicsnak egyéb ajándékokat is, katonáinak pedig dupla hópénzt. Ezt sem tudhatni melyik ágából való volt a Bocskay famíliának.

Bocskay György. (Kis-marjai). Az oda felébb említett Györgynek Simon nevű fiától való unokája, egy ideig Maximilián király tanácsosa s látnoka. Együtt ótalmazta Szamos-Újvárt Dobó Istvánnal 1556. eszt. Egy nyughatatlan elméjű ember volt, úgymint a ki nemcsak a maga két sógorát Balassa Jánost és a most említett Dobó Istvánt, hanem más magyar urakat is, Szapolyay János Zsigmond indításából, felakart Maximilián király ellen lázasztani 1568. eszt. Egyik fia Jeremiás, a zágrábi pdszök Draskovich György udvarában lakott Annak örvével, mintha annak látogatására menne, Magyarországnak nagyobb részét bejárta, és az urakat arra vette, hogy az országot adják Szapolyay János Zsigmondnak. Egy Ázsiából került, hozzá hasonlíthatatlan futó, gesztenye színű paripát hordozott mindenkor szekere mellett, hogyha fortélyoskodása kitudódnék, azon láb alól elállhasson, aminthogy az világosságra jövén, Magyarországból Erdélybe költözött, és ugyanott halt el 1571. eszt. Sulyok Balás leányától, Krisztinától, nyolcz gyermeke maradt:

1. Erzsébet, Báthori Kristóf erdélyi vajda felesége, ki is 1581 eszt. halt meg, és a gyulafehérvári templomban igen fényes pompával temettetett el. Az ő emlékezetére vert arany s ezüst pénzeknek

egyik oldalán ezek a szók voltak: Elisabetha Bocskay, consors illustrissimi Principis Transilvaniae; masikon pedig: Vietriz casta fides.

2. Sára, Bagdy György felesége.
3. Ilona, a ki Haller Gáborhoz ment férjhez.
4. Krisztina, Téglái Horváth György házastársa.
5. István, idővel erdélyországi fejedelem.
6. Jeremiás, a ki már egy szóval említettett. Úgy látszik mag nélkül halt el.

7. Miklós, idővel Bethlen Gábor belső tanácsosa.
8. Judit, Bánffy Kristóf életpárja.

Másutt is, de kivált Bihar vármegyében sokat birt Bocskay György. Nevezetesen Henczidán öt portát, Okányon hármát, Marját egészen sat.

Bocskay Klára. Csapy János felesége. Ki leánya volt? már felebb meg van írva. Halála 1686. eszt. 23. febr. történt. Károly András így irt az ő koporsó kövére:

Hic quoque Csapino quondam conjancta Joanni
 Clara jacet generis glória magna sui.
 Casta pudicitiae famam servavit honestam,
 Qua generosa nihil femina május habét.
 Haec quo dicta fõit, dignam se nomine gessit:
 Clara fõit meritis et pietate simul.
 Assidue quoniam doctos audire solebat,
 Nilque habuit sancta Relligione prius.
 Ipsa senes, inopesque nurus, aegrosque fovebat,
 Et viduis larga praebuit aera manu.
 Virginibus, fueraut quaeftunque parentibus orbae
 Pronuba consortes tradidit ipsa thori.
 Naturae bonitas, fidei constantia, candor,
 Lingva in consiliis adfuit apta piis.
 Cumque Vir e terris sublatus in astra fuisset:
 In viduo mansit femina casta thoro.
 In vita viguere preces, fiducia Christi;
 In gremio vitám mortua cujus ágit.
 Principibus quondam quos aurea protulit aetas,
 Ista fuit vére femina digaa Viris.
 Nulla unquam illus virtutes nesciet aetas,
 Has nullum in laudes mors habet ulia locum.

Bocskay Gergely. Nem a most közelebb, hanem az oda felébb említett György fia. A mag nélkül elhalt Szerdahelyi László jószágai felett, sok küszködése volt ennek a Gergelynek; Seredy Gáspár halála után, először annak atyjafia Seredy Benedek, azután pedig ismét Seredy Gáspár özvegye, Mérey Anna fogta azoknak fülét, ki is különb-különbféle törvénszékeken, oly sok nehézséget görgetett Gergely eleibe, hogy a mely pert, még 1548. eszt. indított vala Gergely, annak férje Seredy Gáspár ellen, huszonnégy esztendő múlva, azaz 1572. eszt. szakadhatott annak vége, Báthori Miklós országbírája előtt, és akkor került Gergely kezére Kövesd vára, a többi hozzá tartozó jószágokkal. Ennek a Gergelynek fia volt András, kinek felesége Bornemisza Borbála már 1582. eszt. özvegy volt. Ennek az Andrásnak, ettől a Borbálától, István fia maradt.

Bod. Salamon és Sz. László királyok idejében élt. Az ő atyja Bókon, Sz. István és első András királyok alatt virágzott. Mikor Sz. László Salamont Mosonnál elfogatta, és Visegrádon tömlöczbe tétette 1082. eszt., ugyanott elfogatta Salamonnal ezt a Bodot is, és őt minden jószágaitól s váraitól megfosztván, Salamonnal egy tömlöczbe záratta, melyből holtáig ki sem szabadult. Ennek fia volt Kuros, a Rajcsány familia törzsöke. Lásd Eurós.

Bódi György. Csanádi püspök lett 1556. eszt., de mivel már Csanádot a török bírta, egyszersmind az egeri püspökség adminisztrátorává is tette őt Ferdinánd király, négyszáz magyar forint, kétszáz köböl búza, kétszáz cseber bor, és kétszáz bárány fizetéssel. Ezenkívül maga költségén tíz katonát tartott a király ő mellette, és az egeri várban rendelt neki lakó helyet. Mivel pedig az akkori török világban, nem volt elég ez a tíz katona, mikor ő valahová akart a püspökség megyéjében, hivatalbeli kötelességből menni, megparancsolta a király az egeri kapitányoknak, hogy ő mellé annyi katonát adjanak olyankor, amennyit a szükség kívánand. Ezeket a kötelességeket szabta a király ő eleibe, hogy maga személy szerént mind Egerben, mind Kassán, mind más királyi városokban prédikáljon, az igaz tudományt őtalmazza, terjessze, a Luther tudományát hintegetőket pedig felkeresse s megbüntesse sat. Csak esztendeig viselhette az adminisztrátorságot, mert akkor Veráncsics Antalt tette Ferdinánd rendes püspöknek, ő pedig meghalt-e, vagy hova lett? bizonytalan.

Bodó Gáspár. (Györgyi). Ezt Thuróczi nem utolsó értelmes és okos embernek nevezi, Bonfin pedig azt írja felőle, hogy ő a nagy Hunyadi János fiaival együtt nevedett, és hogy egy nagy nemből való tanácsos, ékesen szóló és tudós ember volt. — Mint a Hunyadi

háznak nagy becsülőjét 3 barátját, ezt a Gáspárt is elfogatta és tömlöczbe tette vala Budán ötödik László király, Hunyadi Lászlóval és Mátyással egyben 1457. eszt., de ő abból még ugyanazon esztendőben jun. 17. napján kiszökött, minekutána Hunyadi Lászlónak fejét vették. Talán ugyanez volt az a Bodó Gáspár, a ki Hunyadi Mátyás király holttestét, Bécsből a Dunán Fehérvárra, a temetésre hazahozta 1490. eszt.

Bodó Gergely. (Györgyi). Ezt 1458. eszt. tette Hunyadi Mátyás király tárnokmesterré, a mikor mindjárt levelet küldött a király Budáról a bártfaiaknak, és így kétségkívül más királyi városoknak, hogy Budára küldjenek két vagy három embert, a kik a tárnokszékre vitt ügyeket, Bodó előtt folytassák.

Bodó Miklós. Fehérvári prépost volt 1461. eszt., mikor Mátyás királynak, a cseh király leányával Katalinnal leendő házasságának feltételeit, ő is kezeírásával Trencsénben megerősítette. — Más Bodó Miklós lehetett az, a ki erdélyi vajda volt 1462. eszt.

Bodó Ferencz. (Györgyi). A rákosmezei híres diétán, ez volt Tolna vármegyének egyik követe 1505. eszt. Társai, Dombay Pál és György, Szerecsen György és Morgay Miklós voltak. — A bácsi ország gyűlése őt rendelte egyiket az ifjú Lajos király mellé tanácsosnak 1518. eszt. — Sokat segített ő Tomory Pálnak Ferhát basát megverni 1524. eszt. — úgy látszik jelen volt a hatvani lármás diétán, legalább az ott zenebonáskodó urak, ott neki ítélték Sárkány Ambrus minden jószágait 1525. eszt. Ugyanakkor ott volt Budán, mikor némely huszárok a zsidók házait felprédálták, és azokat igyekezett csendesíteni, de mind haszontalan. Lásd Szerencsés Imre. — Mint jó és híres katona, talán jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban, vagy ha ott nem volt, hihető, Szapolyay János táborában maradt, legalább bizonyos, hogy annak királylyá lett választásakor, ott volt Tokajban 1526. eszt.

Ez időtől fogva, csaknem példa nélkül való tántoríthatlan hűséggel viselte magát Szapolyayhoz. — Mikor Szapolyay 1527. eszt. augustus elején, Ferdinánd királytól való féltében, Budát odahagyta, és onnan táborával Tokaj felé utaznék, ezt a Bodót és Bakics Pált, a kezök alatt való néppel, Hatvanból, a Dunához visszaküldötte, hogy annak partján, magokat a Budára költöző Ferdinándnak mutogassák, s egyszersmind amennyire lehet, járjanak végére, micsoda erővel legyen Ferdinánd? — Jól eljárta a dologban, noha őket a németek ágyúkkal vették vala üzőbe, melyeknek golyóbisaiból egynehányat magokkal Szapolyayhoz Hatvanba el is vittek. Azonban utána indítja a

Szapolyaynak Ferdinánd Salm Miklós grófot, hogy azzal, ahol megtalálандja, ütközzék meg.

Eger városát két napi utazással haladta meg a gróf, mikor Szapolyayt, a Tiszához közel, utolérte. Bódé egy setét éjjel, a grófot a megtámadásban megelőzte, nagy sikoltással táborára ütött, elővigyázóit levágta, és szinte az ágyúig nyomult; mindazáltal a tanult németek őt visszanyomták, s katonáiból sokat levágtak. — Innen Tokaj alá vonta Szapolyay magát megmaradt hadával, ahova a gróf is utánament neki, és csak kétezer lépésnyire szállott tőle táborba. Itt is újra éjszakának idején támadta meg Bodó a grófot; még pedig olyan szerencsével, hogy annak ágyúit is nagyobb részét elfoglalta, és azokat a németekre forgatta; de utoljára itt is neki kellett hátat fordítani, a győzelmet a grófnak engedni, és Szapolyaival együtt Várad felé Erdélybe futni.

Ott hirtelenében egy új sereget állítván Szapolyay lábra, azzal Bodót Buda felé indította. Alig lehetett észrevenni, mikor ő ezzel a gyülevész néppel, már Eger alatt termett. Jól viselték ugyan ott magokat a várban lévő németek; de utoljára csakugyan erőt vett Bodó rajtok. Sok jelét mutatta ő itt a maga természeti vadságának. — A mely ártatlanok az oltárokhoz ragaszkodtak, azokat is minden irgalom és szánakozás nélkül levágta, a szent végre rendelt ruhákat lovára teríttette, és azokon felül ülve lovagolt a várból a városba, a tisztek fejeit Szapolyayhoz küldötte, másokat részszerént a vár körül felakasztatott, részszerént füleiket s orrokat lecsonkáltatta.

Hogy azt Ferdinánd meghallotta, nyolczszáz derék és tanult katonát küldött Bodó ellen, kiket ő, Egerhez közel, készen várt. Seregének jobb szárnyát kétszáz lengyel és a tatárok tették, bal szárnyán a huszárok állottak, középen a hajdúk foglaltak helyet, és ezek voltak a legtanulatlanabbak. Mindent elkövetett ebben a harcban Bodó, a mit egy okos és bátor vezértől lehetett várni s kívánni, de mint-hogy az alatta valók próbálatlanok voltak, szavát is ritkán fogadták, késő este maga is sebbe s fogságba esett, és őt a győzedelmesek nagy örömmel Egerbe vitték. Ezt az ő emberei, a kik a várban maradtak vala, megtudván, a várat ők is haladék nélkül feladták. Egerből, őrizet alatt, Esztergomba Ferdinándhoz indították őt, kilencz zászlóval és tizenhat szolgáljával. Hogy Gyöngyösre ért Bodó, ott kísérőit lerészegítette. Maga is alkalmasint hörpentett ugyan bűvában, de csakugyan volt annyi ereje, hogy minekutána őt szolgálai egy igen derék török lóra felültették, még azon éjjel egy Gyöngyöshöz két mértföldre fekvő faluba botorkázott, és ott egy szegény embernél, a tűz mellett hált.

Hogy kialudta magát, gondolóra vérén, hogy ő fogadása ellen, nem józan észszel, és nem maga oktából, hanem a bor és szolgálinak indításából szökött el, Gyöngyösre a maga kísérőihez visszaindult. Már akkor a kísérők az ő szolgálait a szöktetésért mind lekonzolták, és az ő keresésében fáradoztak, aminthogy az úton reá is akadtak, és őt Esztergomba Ferdinánd királyhoz vitték. Harmad nap múlva, seregenként mentek az urak s nemesek Ferdinándhoz, instálván Bodó mellett, hogy eddig való nagy tetteit, s kivált a törökök ellen viselt dolgait vegye tekintetbe, azt is ígervén, hogy amicsoda hűséges volt ő eddig Szapolyayhoz, ezután szintén olyan fog lenni Ferdinándhoz, csakhogy őt most bocsáttassa el. Kétszázan vállalkoztak, a kik ő érette magokra kezességet akartak venni; de Ferdinánd akkor a dolgot elhalasztotta; azután pedig alattomban Bécsbe, onnan Németojhelybe (Neustadt) vitette őt; aholottis később volt holtig fogságban ülni, mint Szapolyayhoz való hűségéről lemondani. Eger körül 1527. eszt. november közepetáján esett vala fogságba. Míg szabadon volt, ő húzta az erdélyi püspökség jövedelmeit.

Bodroghy Fülöp. A mely épületet szent István első magyar király Kómában, az oda utazó magyarok számára készített vala, azt ez a Bodroghy Fülöp újíttatta meg, második Ulászló király alatt, és akkor annak falára ezt írták: Domus Vngarorum, Renovata per D. Phil. de Bodrug, DD. Ser. D. Wladislai Beg. Procur. ex Eleemosynis Peregrinorum, sedente Alexandro PP. 1497. mely magyarul fordítva, ilyen formán esik: A magyarok háza, megújítatott, felséges Ulászló király gondviselője, Bodroghy Fülöp által, az idegenek alamizsnájából, hatodik Sándor pápa idejében, 1497. esz. — Ez az írás-megvolt még azon épületnek falán 1628. eszt., mert azt akkor írta le onnan Amiden Tódor, herczenbuschifi, de mikor Inchófer Menyhért, magyar tudós jezsuita, 1644. eszt., Rómában mulatott, már ez az írás lekopott volt, mert ámbár ő magáról az épületről emlékezik, de az írást elő nem hozza; sőt azt a gyanúságát jelenti, hogy az épületnek megújítása, Mátyás király alatt eshetett 1490. esztendőájában.

Bogát. Egy magyar nagy ember, Árpád és Zsolt berezegek alatt. Mikor Berengárt, az olaszországi királyt, némely pártosok méltóságától meg akarnák fosztani 921. esztendőájában, ő a magyarokat hitta a maga védelmére, kik el is mentek, Bogát és Tas vezérlébe alatt, Berengár ellenségeit felkeresték, s azok közül sokakat megöltek. Ennek a Bogátnak fia volt Bulcs.

Bogdán. A mármárosi oláhok vajdája volt, első Lajos király alatt, kitől nem akarván többé függeni, Moldvába költözött, oláhaival

együtt. Lajos 1371. esztendőájában, őt ott meghódoltatta, és az oláhokat arra kötelezte, hogy vajdát magok választhatnak ugyan magoknak, de az a magyar királytól függjön, és annak, mint eddig, agy ezután is adózni tartozik.

Boffudi Tóbiás. Zágrábi prépost volt negyedik Béla király idejében. Mikor Béla király a maga fiát, az ifjú Bélát, egész Tótországának herczegévé tette, Bogudi volt annak kancellárja. Az ő édes atyját, a Sajó vizénél vágták le a tatárok, Béla király láttára 1241. eszt. Egyéb elei is sokat szolgáltak a hazának. Mikor Béla király, Ottokár cseh királytól, Stajerországot 1260 eszt. vissza akarná venni; de mivel a tatárok ujonan fenyegették Magyarországot, kénytelen volt vele megbékélni, sőt maga unokáját Kunegundát is feleségül annak ígérni; ezt a Tóbiást küldötte el Béla a pápához, hogy ott azokat az akadályokat hájítsa el, melyek ezen házasságot gátolnák. Hűségesen s épen Béla kívánsága szerént járt el Tóbiás ezen követségben, melylyel azt érdemlette, hogy a mely örökséget, Karnioliában hagyott vala Bélának testamentomban, édes anyjának Gertrudnak nénje, azt mind Tóbiásnak adta örökösen, minden jövedelmeivel és szabadságai-val egyben 1263. eszt.

Bojta. (Lásd Vojta).

Boleszló vagy **Bogizló.** Váczi püspök volt harmadik Béla, Imre és András királyok alatt. Ez fundálta a leleszi prépostságot, melyet Béla király is megerősített. Imre királylyal igen különös története volt, mely ebből állott: mikor épen Boleszló 1199. eszt. 17. mart. a váczi káptalan templomában, a többi papokkal vecsernyén hangicsálna, egyszer az éneklés közben, Imre király egynéhányad magával, a temploma berohan, és Boleszlótól a sekrestye kulcsát kéri, magának pedig azt parancsolja, hogy a templomból takarodjék. A püspök egyiket sem fogadta, azértis Imre neki megyén, őt az oltár előtt való grádicsnak legfelső fogáról, a padimentomra nyakra-főre alárántja, és csaknem félholtan, a templomból kivonczoltatja. Azután a sekrestyének esik, annak ajtaját betöreti, a ládákat felszaggatja, a bennök lévő sok kincset, melyet Boleszló a leleszi prépostság számára gyűjtögetett és szánt vala, elfoglalja s elviteti. — Boleszló felocsúdván s magához jöven, megtiltotta, hogy abban a templomban, mindaddig isteni-tisztelet ne legyen, míg Imre a kincset vissza nem adja, melyet Imre azzal bősziült meg, hogy Boleszlótól minden dézmabeli jövedelmet elfogott, és meghirdette, hogy a ki Boleszlónak vagy levelét, vagy izenetét, az országon kívül viszi, annak szemeit ki fogja szúratni.

De csakugyan nem maradhatott ez a dolog soká titokban a pápa előtt, ki is mihelyt azt meghallotta, Imréhez egy dorgáló levelet írt, melyben őt arra inti, hogy a tett kárt, pótolja vissza, különben őt ekkleziiai fenyítéssel s Istennek boszúállásával fenyegeti, azt is előhozván, mi esett ő előtte más szentségtörökön, p. o. Balthasár, Pompéj és Héliodoron. Azonban hogy jól végére járasson a pápa ezen dolognak, és nem csak a fel, hanem az alperest is meghallgathassa, a megvizsgálást a kalocsai érsek Hederváry Saulra bízta. Úgy látszik hamar megbánta Imre a maga cselekedetét, és a mit elvett vala, mindent visszafordított, sőt a mint írják, olyan szoros barátságot vetett azután egymással a két perlekedő fél, hogy mikor Imrének László fia született, annak kereszt-atyjának Boleszlót választotta.

Ez a szomorú játék, hihető abból eredt volt, mert Boleszló a keze alatt lévő papságot, szoros fenyítékben tartotta, és annak némely jövedelmeit is körülnyiregette, melyről a papok egymásután két pápánál tettek panaszt, de mivel mindenik előtt Boleszló lett nyertes, a királynál vádolták be őt, az pedig a dolognak jól végére nem járván, hirtelenkedett. Hogy nagy becsületű, és az országban törzsökös s jószágos (talán a Csáky) famíliából származott ez a Boleszló, sok jeltől megtetszik. Nemcsak a már említett Lászlónak; hanem negyedik Bélának is kereszt-atyja volt ő 1206. eszt.; magának pedig Boleszlónak második Béla király volt kereszt-atyja, és az ő keresztisége alkalmatosságával ajándékozta második Béla neki Leleszt, a hol ő azután prépostságot állított fel. Mind eleiről maradt öröksége, mind talajdon szorgalmatossága által szerzett jószága, igen sok volt Boleszlónak, mind másutt, mind kivált Bihar és Zemplén vármegyékben, melyet ő nagyobbadán a leleszi prépostságnak hagyott, nevezetesen Szalontát és talán Margitát, mint azon diplomából megtetszik, melyel második András király, a leleszi prépostságot, Boleszló ajándékának bírásában, újra megerősítette 1214. eszt. úgy látszik ettől a Boleszlótól vette, Bihar vármegyében, az érmelyéki járásban, Margitához nem messze, Bogyiszló vagy Bogyoszló nevű falu a maga nevét. Boleszló 1215. esztendőájában halt meg, közel nyolczvan esztendőskorában. A leleszi klastromon való jus-patronatust, a keresztfiára negyedik Bélára hagyta, ki is azt 1252. eszt., egy András nevű embernek ajándékozta.

Bolgár Tamás. Huszonöt sátorolja cigánynak vajdája volt, második Ulászló király idejében. Az országban szanaszét lézengő több cigány csapat közül, ezt a Bolgár Tamásét választotta ki Ulászló avégre, hogy ez a törökökre golyóbisokat s egyéb hadra megkíván-

ható szerszámokat készítsen. Maga adott ennek Ulászló Budán útlevelet, a pécsi püspökhöz, Harapó Zsigmondhoz, hogy vámon, harminczadon, mindenütt szabadon bocsáttassék, és ott dolgozassék, 1466. eszt.

Bolond Bálint. Szapolyay János udvari bolondja. Elkísérte urát lengyelországi számkivetésébe 1538. eszt. ki is midőn onnan haza visszakészülne, és mindenfelől pénzt szerezgetne, hogy azon katonákat fogadjon, ez a Bálint is előmutatott tíz aranyat, és azokat ezen szókkal ajándékozta, vagy inkább adta kölcsön Szapolyaynak: Király! ha Budára érkezünk, est nekem mindjárt visszafizesd!

Bolyky Tamás. Azon ötven puskásnak hadnagya volt, kiket Dobó Istvánnak segítségére küldött Borsod vármegye, Eger várába, 1552. eszt. Igen szembetűnő vitézséggel ótalmaza ő a várat, mindaddig, míg szent Mihály napja estéjén, mikor a várnak egyik szegeletén, a törökök ágyúja által esett törést töltetné s igazíttatná, a jancsárok őt ellőtték. Mennyire sajnálták viaskodó társai az ő vesztét, azzal bizonyították meg, hogy a várnak ezt a részét, melynél ő elesett, Bolyki bástyájának nevezték, az ő emlékezetének örökítésére.

Böngér. Azon kunoknak egyik fővezére, akik Álmossal az országba bejöttek. Mikor Árpád 893. eszt. Ernődön mulatott, ennek a Böngérnek ajándékozta a Tapolcza és Miskolcz közt lévő földet és Diós-Győrt. Ennek fia volt Bors, akitől Borsod és Bars vármegyék vették a magok nevét.

Bonipert. Pécsi legelső püspök, mely püspökséget szent István király állított fel, és azt 1009. eszt. erősítette s ajándékozta meg sok jószággal. Minthogy pedig Bonipert szent Istvánnak udvari papja is volt, némelyek méltán úgy gondolkodnak, hogy hát talán egyszersmind kancellárja is volt, mivel abban az időben ez a két hivatal igen együvé volt kötve. úgy látszik Pécsen oskolát is állított Bonipert, melyet onnan gyaníthatni, mert karnóti püspök Fulberthez Franciaországba küldött egy követet, ki által attól Priscián munkáit kérte el. Mikor szent István király a szálai klastromot fundálta 1019. eszt., Bonipert is ott volt vele.

Bor Mihály. Azon hetvenhat gyalognak hadnagya volt, kiket Sáros vármegye küldött Egerbe, Dobó Istvánnak segítségül, az ostromló törökök ellen 1552. eszt.

Borbála. Zsigmond királynak második felesége. Lásd Cillei Borka.

Borbála. Bizonytalan mikor élt s micsoda familiából való volt. Azt beszélnek felőle, hogy ő hajadon ugyan, de ingyen sem szűz leány fővel bírta Nógrád vármegyében Ecseg várát, melyet ő róla a köznép,

még ma is Leány-varának nevez. Olyan fajtalan életűnek mondják őt, hogy amely férfiakat megszeretett, ha azokat különben magához nem bódíthatta, egy iga ökörnek ígérese által vette reá, a vele való közöskedésre. Mikor aztán magától ki nem telt a pár ökör, akkor szabadságot adott latránának, hogy azt akármelyik szegény parasztnak jármából fogja ki, és épen azért nevezték őt jobbágyai Ekebontó Borbálának. Akik a dolgot lágyítani akarják, azt mondják, hogy ez a Borbála egy könyörületlen özvegy asszony lett volna, aki jobbágyait, a sok dolgoztatás s mindenféle huza-vona által, olyan szegénységre juttatta, hogy szegényeknek magoknak kellett az ekét vonni. De így hát Ecseget inkább özvegy-varának nevezték volna.

Borics vagy **Bertalan**. Kálmán király második feleségének Predszlavának fia, kit azután szült, minekutána őt Kálmán Kiova (Kiew) haza küldötte. Kálmán király Boricsot soha a maga fiának nem ösmerte, sőt ugyanazért üzte volt magától haza Predszlavát, mikor Borioscsal terhes volt, mert annak házassági hűsége felől kételkedett. Mivel pedig Predszlava őt állhatatosan Kálmántól valónak vallotta, Borics is magát. Kálmán törvényes fiának tartotta, sőt az országban is nem kevesen voltak olyan főemberek, kik ő hozzá, mint Kálmán fiához, úgy ragaszkodtak. É volt az oka, hogy mihelyt második István király, 1131. eszt. mag nélkül meghalt, aki Kálmánnak első feleségétől való fia vala, Borics úgy tartotta, hogy már senkinek sincsen közelebb való jusa a magyar-királysághoz mint neki. Azértis hogy második Béla fejéből a magyar koronát magáéra tehesse, először is Konstantinápolyba ment, és az oda való császárnak valami rokonát feleségül vette, de főczélját, mely ezen házasságban lett volna, el nem érthette, mivel a menyasszony mellé, semmi nyomtatékot vagy segítséget, a magyarok s Béla ellen a császár neki nem adott.

Onnan haza ment Borics Kiova, és az oroszokat s lengyeleket ültette fel Béla ellen, kikkel 1132. eszt. a Sajó vizéhez szállott. Ahoz is bízott, hogy sok fő magyar fog hozzá állani, kivált olyanok, akik Álmos és Béla megváltásában részesek voltak, és így méltán tarthattak tőle, hogy Béla rajtok boszút fog állani, ha magát a királyságban jól megfundálhatja. Megtudván Béla Borics szándékát, ő is a Sajó felé mozdította seregét. Ott a főbb urakat magához hívatta, és hogy kitanulhassa, kinek micsoda hajlandósága van iránta?, ezt a kérdést tette azoknak eleibe: váljon Borics igaz fia-e Kálmánnak, vagy pedig fattyú gyermek?. Erre legtöbben azt felelték, hogy ők bizonynyal tudják, hogy Borics fattyú, és így őt a királyság nem illeti;

de olyanok is voltak, kiknek magok viseléséből kitetszett, hogy Boricsot Kálmán valóságos fiának tartják, és hozzá jó indulattal vagynak. Ezeket Béla nagyrészt ott mindjárt megölette, kegy árulók ne lehessenek, és Borichoz ne állhassanak, kihez már akkor különbeste sok nemes általszökött vala.

Azután az ország nagyjai, követeket küldöttek a lengyel s orosz fejedelmekhez, kik által azoknak értésére adták, hogy Boricsot az ország Kálmán igaz gyermekének nem tartja; ahhoz egyedül Béla ragaszkodik, és haszontalan próbálják Boricsot annak nyakába varni — Mindent mind pedig azt megértvén a lengyel fejedelem, hogy a csehek az ő országába beütöttek, éjszakának idején haza indult, melyet a magyarok észrevén, annak utánaeredtek, és táborát amint lehetett, csipkedték s nyughatatlankodtaták. Ugyanakkor az oroszok is elmentek.

Eszendő múlva ismét elhozta Borics, még nagyobb erővel Bék ellen az oroszokat s lengyeleket, s akkor mégis ütközött vele; de Béla a sógorának, az ausztriai herczegnek segítségével, az táborát igen megverte, az abban lévő pártos magyarok közöl is sokakat levágatott, sokakat pedig elevenen elfogatott. Nem merte többá Borics Bélát búsítani, annyival inkább, mert Béla Lothár császárt rávette, hogy Boleszlávot a lengyel fejedelmet, Borics barátságától vonja el és Bélával gyalulja össze, mely mégis lett.

Béla halála után, második Gejza királynak kezéből akarta Borics, az ország kormányát kitekerni. Először a görög, császárt ingerlette az ellen; de mivel a császár előbb meghalt, mint Gejzát megtámadhatta volna, a német császár Konrádot vette körül Borics keserves panaszokkal, aki kétségkívül fel is lógta volna az ő ügyét, ha Gejza ezt megtudván, úgy nem igazgatta volna a dolgot, hogy Konrád otthon is elég foglalatosságát találjon a maga jobbágyaival. — így tehát az ausztriai nemességhez folyamodott Borics, és sok pénzzel azt lázasztotta fel, mely az országiba Barolt vagy Batobold vezérlése alatt beütvén, itt Pozsont csakhamar megvette 1146. eszt. De nem soká tartott Borics öröme; mert Gejza még nagyobb summát ígértvén a németeknek, mint Borics adott vala, Pozson várát tőlök minden vérontás nélkül visszanyerte.

Mikor Lajos, a francziák királya, 1147. eszt. a keresztes hadal, Magyarországon keresztül ment, Borics is ott volt annak táboában, és olyan reménységgel jött ide be, hogy mihelyest a magyarok az ő itt létét megtudják, azonnal melléje állanak, de megcsalatozott. Gejza meghallván, hogy Borics a keresztes táborban, tartózkodik, kérte

Lajost, hogy őt adja ki, de mint Thuróczi írja, Lajos azt felelte: A királynak háza olyan mint a templom, annak lábai mint az oltár; mimódon adnám tehát ki Boricsot, ki az én házamba úgy jött mint templomba, és lábaimhoz úgy borult, mint valamely oltárhoz? Csakugyan tanácsosabbnak ítélte Borics, Lajos táborából elébbállani; azértis egy éjjel, Lajosnak egy paripáján, szökve elment Előtalálta ugyan őt Lajosnak egy lovásza, és meg akarta tartóztatni; de a hamarkező Borics annak fejét karddal kettéhasította. Sok veszély közt Görögországba verekedvén Borics, többé Magyarországon nem alkalmatlankodott; hanem mikor a görögök a magyarokkal hadakoztak, amazokkal ő is eljött a magyarok ellen, kik közül egy éjjel el is fogott ugyan egynéhányat, de ugyanazon hadban, az ő nyughatatlan életének, egy kun katonának nyila végetvetett 1155 eszt.

Borics. Bosnyákországi bán volt második Gejza király idejében. Minthogy a görög császár Mánuel, nem szűnt meg a magyarokkal garázdálkodni, Gejza magyar király feltette magában, hogy őt császárságából kiveti, és helyébe Andronikot, Mánuelnek egy atyjafiát ülteti. Evégre 1155. eszt., a csehek, és szászok segítségével, Belgrádhhoz nem meszsze, Branisovát megszállja. Eljött Gejza segítségére ez a Borics bán is. Mivel pedig Gejza Branisova alatt meghallotta, hogy Andronik már Mánuelnél fogva van, haza felé indult, Boricsot is seregével együtt magától elbocsátotta Mánuel aki maga is már akkor Branisovához érkezett vala, egy Balás nevű vezérét Borics után küldi, hogy vele ütközzék meg. De Balás előbb rajok akadt a magyarokra, mint Borúsra, és azokat először emberül mégis ijesztette, mindazáltal utoljára csakugyan a magyaroké lett a győzelem. Ebben az ütközetben esett el a görögök közt, a felébb említett Borics, aki magát Kálmán király fiának tartotta, és akit ettől a bán Boricstól meg kell különböztetni. A bán Borics ezelőtt esztendővel, úgymint 1154. eszt., valami viszálykodásba elegyedett vala a raguzaiakkal, akik minthogy őt Sz. Mihály havában meggyőzték, velők csak hamar megbékélt.

Borics vagy más névvel **Memborch.** Kunok fejedelme volt második András király idejében. Ez hitta volt magához az esztergomi érsek Róbertet 1227. eszt. Lásd Bobért.

Bornemisza János. (Berezencei). Király kincstartó, budai kapitány és pozsoni főispán, Hunyadi Mátyás, második Ulászló, és Lajos királyok alatt. Istvánfíy azt írja, hogy tolnai fi volt, és Hunyadi Mátyás király emelte őt alacson sorsból kincstartóságra. Ulászló uralkodásának elején, attól Maximilián császárhoz pártolt vala; de az 1491. eszt. Ulászló és a császár közt kötött békes-

ságiról fogva, több úrral együtt, ő is gráciát nyert, mely időtől fogva mindenkor hűséges volt Ulászlóhoz. Both Andrással ő engesztelte meg Ulászlót, a rebellis Ujlaky Lőrinczhez 1496. észt Sokat tett ő a paraszt hadnak lecsendesítésére 1514 eszt. Azon hadnak fővezére, Székely György, főképen ő reá fenekedett, és azt mondotta, hogyha megkaphatja, őt szakállánál fogva fogja felakasztatni.

Mikor ez a Székely György Fest alól Czegléd felé indult, egy Ambrus nevű pesti lakost hagyott Pest alatt, a paraszt tábornak egy részével; Barnabást pedig annak egy más kis osztályával Eger felé küldötte öldökölni. A Pestnél maradt Ambrus hadának megverését, Bornemisza vette magára. Ami katonaságot lehetett tehát, azt hamarjában összeszedte, és azzal a Dunán általmenvén, Pest külső városába szállott. Onnan Tomory Pált egy csoport huszárral előre küldötte, az ott közel táborzó Ambrusnak megkémlelésére, ki is egy csapat ellenséges lovassággal szembetalálkozván, azt megverte, s közöle sokat elfogott, a többek közt egy papot, kitől minekutána Bornemisza némely dolgoknak végére járt volna, azt megölette. Azután maga is közelebb ment Bornemisza a kuruczokhoz, és először szép szóval kívánta őket megnyerni. Általízent tehát hozzájok, és a király nevében mindazoknak kegyelmet ígért, valakik a fegyvert önkénynt leteszik, és az ilyeneknek azt parancsolta, hogy fegyvereiket elhányván, jobb kéz felé álljanak külön; akik pedig bal kéz felől maradnak, előre megmondotta, hogy velők úgy fog bálni mint ellenséggel.

A gráciának legelőszöris Ambrus örült meg, annyival inkább, mivel ő nem rősz czélből fogott vala fegyvert; és már most az alattavalókat is arra kérte, hogy magokat ne bizzák a szerencse bizonytalan kimenetelére. Külön ment hát Ambrus jobb kézre, és sokan voltak, akik őt követték; de többen maradtak bal kéz felől, kik őt rátolták és szidták. Hogy ezeket Bornemisza megrezzenthetné, dobot ütött, trombitát fúvat, ágyúkat ropogtat, Tomoryt a könnyű lovassággal megindítja, maga is utánamozdul, a kuruczokat megüti, kik csak kevés ideig állhatván a tüzet, hátat fordítanak. Sokan estek közülök mind halva mind fogva, de a futókat nem engedte Bornemisza az isaszegi erdőnél tovább üzni; hanem a győzelemmel Badara rázszatért, és ott a foglyok közül némely gonoszabbakat, a magistrátusnak általadott, a többieket pedig főleik s orrok nélkül szabadon bocsátotta. Azután nem sokára Székely Györgyöt is elérte az utolsó veszedelem.

Még jól le sem csillapodott a kurucz háború, mikor Ulászló szobájába, két golyóbist belőttek, de szerencsére a király akkor abban

nem lévén, a golyóbisok a falban akadtak meg. Nem kis felháborodást tokozott ez a történéis Ulászlónak; azértis mint legmeghittebb embereit, Bakács Tamás érseket és Bornemiszát magához hívatván, tőlük tanácsot kér, mi tévő legyen? Mindketten úgy ítélték, hogy úgy erősítheti meg magát a királyiszékben, és úgy helyhezheti háza népét bátorságba, ha gyermekeit a császári famíliával összeházásítja; aminthogy következett 1515. eszt. mindketten Bécsbe kísérték Ulászlót, és ott ez a házasságbeli alku megállítatott. Mennyire bízott Ulászló ő hozza, azzal is megmutatta, hogy halálos ágyában, egyikre őset hízta, fiának Lajosnak nevelését, mely bizalomnak ő bőven eleget is tett volna, ha amit ő épített, azt az ő tútortársa, Brandenburgi György, el nem rontotta volna. Némely urak, nevezetesen palatinus Parányi Imre és Szapolyay János vajda, nem jó szemekkel nézték az fl királyi udvar előtt való nagy tekintetét, azértis kivált 1518. eszt. minden erejökkel igyekeztek őt, főkép a budai kapitányságtól megfosztani; de szándéjkokban nem boldogulhattak.

A pápa egy levéllel tisztelte őt meg 1524. eszt., melyben arról dicséri meg őt, hogy a már említett Tomory Pált, a maga szolgálataból papságra kibocsátotta, s egyszersmind a szent-székhez s királyához való további hőségre is serkenti őt. Míg Lajos király 1525. eszt. a hatvani zenebonás diétára járt, őt hagyta Budán a királyné mellett. Közél háromszáz lovast és egynehány ezer aranyat küldött Lajos király után, a mohácsi szerencsétlen hadra 1526. eszt., ahová ő maga, vagy öregsége, vagy betegsége, vagy mind a kettő miatt, nem mehetett el.

Az ott történt nagy veszedelem, és Lajos király halála után, az özvegy királynéval Máriával, együtt ment Budáról Komáromba, onnan Pozsonba, holottis, hihető, hazája veszedelmén való bújában, halálos nyavalyába esvén, Szajay Jánost, Nádasdy Tamást és Majláth Istvánt, magához hívatta, a királyi kincsnek, s úgy látszik tulajdon pénzének is megmaradt részét., azoknál általadta, őket megesketvén, hogy azt, Pozson várával együtt, senkinek másnak nem fogják odaengedni s adni, hanem egyedül néhai második Ulászló leányának, a most elesett Lajos király testvérének Annának, Ferdinánd feleségének. Azután kevés napokkal meghalt, semmi gyermeket maga után nem hagyván. Mindazáltal igen fukar fősvénynek festik őt. Egyéb jószágai közt, övé volt Erdélyben Fogaras földe, melyet az ő halála után, Szapolyay János, a most említett Nádasdy Tamásnak ajándékozott. Lóg György a következő verseket írta az ő emlékezetére:

Corviao ante. alioe Regi oharissimus olim,
 Atque doni atqne foris, fidus, et uaque bonus.
 Quem Ladislaus, regno qui deinde potitus,
 Egregium usque haboit magno in amoie senem.
 Te tamen ante omnes juvenis Ludovicus amavit,
 Qui tana in vita dulois alumnus erat
 Qui postquam adverso pariit sub Marté, jacetque:
 Non fait in vita fivére dulce tibi.
 Non tamen ante, novo Patriae qaam Bege ereato,
 Hie amor in Patriam vei morientis erat

Ezeket is Lóg György írta:

Corvino venerande aenez, gratismme et uti
 Proxima qni Regni, te duce, soeptra tulit.
 Hujufi et hinc nato. Nam te Ludovicus amábat,
 Qui tuus in vita dulcis alumnús erat
 Quo mimre extincto adverso sub Marte tibi omnia
 Exstinetna vitae est qui prius ardor erat
 Non tamen ante novo Patriae qnam Rege ereato,
 Labentem et moriens ut Patriam erigerea.

Ezen versekből azt lehet kihozni, hogy Bornemisza, Ferdinándnak királyivá lett választatását s talán koronáztatását is, ha mind beteg ágyban is megérte.

Bornemisza Tamás. Budai dús gazdag kereskedő s egyszersmind szenátor, első Ferdinánd király alatt. Ő volt fő azok között, kik 1541. észit Budát el akarták árulni, de nem boldogulhattak és számkivetettek. Lásd Révay Ferencz.

Bornemisza Pál. Budai prépost, veszprémi, erdélyi, nyitrai püspök és királyi helytartó, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt Nagy dicsőségére szolgál neki, amit Forgách az ő kisebbségére s gyalázatára kívánt emlékezetben hagyni, hogy tudniillik ő csekély állapotból jutott ezen méltóságokra. Budai prépost volt még 1548. észit. mikor Ferdinánd király Augsburgból 19. mart. küldött levelében azt bírta Ő reá, hogy Perényi Péternek özvegyétől, a minapi alka szerént Eger várát vegye kezéhez Ferdinánd számára, mely dologban Ő kétségkívül el is indult, dehoggy semmire sem mehetett bizonyos. Püspök volt már 1550. észit. mikor a pozsoni diéta, Istvánffy Pállal s másokkal, őt Kőszegre rendelte, ott körül-belől az ország határainak

megvizsgálására. Martinuzzi Györgynek erőszakos halála felől, egyebek közt, őt is megkérdezte a pápa követe 1552. eszt.

A következett 1553. eszt. gyula-fehérvári püspökké lett, amikor Ferdinánd királynak, Konstantinápolyban lévő köretei, Veráncsics Antal és Zay Ferencz, őt és Dobó István vajdát, levelökben arra kérték, hogy Erdélyt Ferdinánd hűségében megtartóztatni igyekezzenek, ő isküldött 1554. eszt. 15. febr. egy levelet Nádasdy Tamáshoz, melynek summája ez volt: „A te tündér székelyeid, nem akarnak nyugodni. Attól lehet tartani, hogy Izabella, fiával együtt, rövid időn visszajön Erdélybe. Mi a török s tatárok miatt nagy rettegésben vagyunk. Ha még egyszer hí a király engemet magához, mindjárt örömet elmegyek hozzá, hogy sohase lássam többé ezt az országot, melyben a félelem, iszonyodás és szakadatlan epekedés lakoznak.”

Rendszerént Gyalu várában lakott, míg Erdélyben mulatott. Onnan írt 1555. eszt. 23. aug. a gyula-fehérvári káptalanhoz aziránt, hogy mivel Werner György, (a ki Magyarország csodálatos vizeiről egy kis könyvet csinált), Magyarország történeteit szándékozik megírni, tehát a káptalan is hja meg ahoz, a fehérvári anyaszentegyháznak eredetét, fundálóját s minden viszontagságait. Azoknak összeszedésére, a káptalan tagjai közül, Bátay Mátét, Mosdosy Ambrust és Kustos Albertet, maga Pál nevezte ki.

Minekutána suraklini Petrovich Péter és Izabella Erdélyben magokat újra megfészkeltek, onnan Pál Magyarországra kijött 1556. eszt. Forgách azt jegyzi meg, hogy ő Pálnak magának szájából hallotta, hogy Erdélyben az író tollánál egyebe nem maradt. Bethlen pedig azt írja, hogy Gyaluból Váradig, Ombozy Miklóssal, Sándor Mihálylyal és Sükösd Benedekkel kísértette el őt Izabella. Ezenkívül nagyobb bátorságaik okáért, ötszáz lovast adott mellé, Székely Antal Szalay Ferencz, Móre Gáspár s mások hadnagysága alatt. Ezeket Pál az úton mindnyájokat Ferdinánd hűségére vonta, és ezek azután Telekesy Imrével együtt hadakoztak Izabella követői ellen.

Ez időtől fogva, elfoglalván Izabella az erdélyi püspökségnek jövedelmeit, mintegy másfélszáz esztendeig, az oda kinevezett püspökök, magok ott nem lakhattak, hanem a pusztá titulussal kellé azoknak megelégedni, és ott csak vikáriusokat tartottak, magok pedig Magyarországból más jövedelemből tengődtek. Már Pál is megtartotta ugyan azután az erdélyi püspöki titulust; de hogy amellet állá fel ne kopják, Ferdinánd király őt a nyitrai püspökség adminisztrátorrá tette 1568. eszt.

Jelenvolt Pál Pozsonban Maximilián koronázásán 1568 eszt.

Mikor ez a Maximilián király 1566. eszt. a törökök ellen az országba

bejött, a többi főemberek közt, Mosón vármegyében, óvárig annak Pál ifi eleibe ment; azután Győrnél mindaddig vele táborozott, míg az minden szerencse próbálás nélkül Bécsbe visszament. Ugyanazon esztendőben 2. decz. küldött ő hozzá egy levelet Forgách Ferencz püspök Pozsonból, melyben azt kérte ki tőle, hogy a magyar históriára való jegyzéseit ő vele közölje, mivel ő a maga idejebeli magyar történeteket meg akarja írni s emlékezetben hagyni. Megjelent Pál a pozsoni diétán 1569. eszt. Minekelőtte pedig a diéta beállott volna, látván Maximilián király, mely óvást lassan és ritkán gyülekeznek oda a rendek, ezt a Pált és zágrábi püspök Draskovich Györgyöt, magánosan, esküvés alatt kérdezte meg, hogy mondják meg neki igazán, minden himezés-hámozás nélkül, mi okon idegenedtek ő tőle oly igen el a rendek? és váljon ő maga Maximilián adott-e arra valami okot? Minthogy hittel kötelezte őket Maximilián, világosan megmondották, hogy a rendek magok kezeit szabadságaik sérelmein tartják. Maximilián azt felelte: hogy azt eddig is, kérdéslen is, meg kellett volna neki jelenteni; mindazáltal így is azon fog lenni, hogy ezután semmi méltó panasz reá ne lehessen.

Igen szép dicsérő levelet küldött Pálnak ugyanazon esztendőben a pápa, melyben őt arra serkenti, hogy a maga megyéjéből, a feslettségét s gonoszságát, továbbra is irtogassa, s kegyességének jó hírét, mely sok országra kihatott, ezutánis nevelni, és a papoknak jó példát adni, ne szűnjék meg.

Minekutána a királyi helytartóságot, Oláh Miklós után, négy esztendeig viselte volna, sorvadt öregsége erőtlenségei miatt, azt a pozsoni diétán 1572. eszt. letette. Szinte második gyermekségre jutott már, s elméje is meggyengült, mikor Nyitrán nyolczvanhét esztendőskorában meghalt 1579. eszt.

Bornemisza Gergely. Egri kapitány első Ferdinánd király idejében. Atyja pécsi kovács mester ember volt, ki is őt illendőképen taníttatta, mely onnan tetszik meg, mert őt a maga idejebeli Gergely deáknak hitták, a deák titulust pedig akkor csak a tudományokban jártasokra szokták vala ruházni. Az oskolai port magáról lerázván, fegyverrel kívánta hazáját szolgálni. Ifjúságának vitézi dolgai, a régiség titkai közt hevernek. Az első nagyságú magyar vitézek sorába, Eger várának Ahmed és Ali basák ellen, negyven napig való ótalma-zása alkalmatosságával emelkedett ő fel 1552. eszt. Miket cselekedett ott, mind karjával, mind eszével, alább Dobó István alatt meglát-hatja. Harmadfél-száz gyaloggal ment vala ő oda Dobó segítségére

Mikor azon föld alatt való lyukaknak ellenébe, melyeket a törökök a vár alá ástak, Dobó és Mecsey másokat ásattak, és már a két ásás annyira összejutott, hogy egy kis lyuk által együvé is szakadt, ezen a kis lyukon Gergely egy mordálylyal a törökök pallérját hasba lőtte, kinek hirtelen halálát a többiek látván, onnan nagy ijedve mind kitarodtak. A sok tűz, golyóbis, kard s kopja közt forogván így Gergely, ezen ostrom alatt csak a jobb kezén egy, de azt is tűrhető sebet kapott. Dobó és Mecsey után, mindenenk övének vallották s ő reá háritották a győzedelmi dicsőségnek nagy részét.

Maga Ferdinánd király is megismerte az ő érdemeit, és épea akkortájbán halván mag nélkül el, egy Bárány Márton nevű ember, annak Sáros vármegyében fekvő Bartosfalva nevű faluját s minden egyéb jószágait neki ajándékozta. Eziránt maga Ferdinánd irt 1553. eszt. 20. febr. Gréczből a jászói káptalanhoz, hogy küldje el valamely hiteles tagját, kielőtt vagy Ternyei András, vagy Semsey János, vagy Sebessy Ferencz, vagy Szinyei László, Zsigmond, vagy István, vagy Sóos György, vagy Kendi László, vigye s állítsa be Gergelyt, azon jószágok bírásába. Ugyanazon esztendőben egri kapitány volt s már. 4. nov., mikor a váradi püspök levele által arra kérte őt, hogy a Kanságon az ecsedi s kenderesi lakosokkal fizettesse meg azt az adót, a szent-jóbi klastromnak, melyet azok annak esztendőnként tartoznak fizetni.

Esztendeig is alig viselhetette Gergely a kapitányságot, mikor a hatvani beg egyszer a többek közt Eger határára ment prédálni, kinek visszaüzésére, mikor a várból kijött volna, Keresztes körül, Nagy Balással s még mintegy negyvened magával, a bégnek fogságába esett, ki is őt fogoly társaival, s egynehány magyarok fejével, Konstantinápolyim küldötte, ahova 1554. eszt. 12. decz. jókor reggel érkezett el. Ugyanazon nap, bematatták Őt a fő basának, ki is őt ugyan Balással együtt a Jedikulába vagy hét toronyba záratta; a többieket pedig más tömlöczbe. Onnan küldött ő harmadnap egy levelet, Ferdinánd Konstantinápolyban mulató követeihez, Veráncsics Antalhoz és Zay Ferenczhez, melyben azoknak azt jelenti, miket javasoltak neki török kísérei, t. i. hogyha szabadulását szereti s kívánja, álljon török vallásra; mondja meg, melyik oldala leggyengébb az egri várnak; ígérje azt, hogyha őt Magyarországra visszabocsátják, Szapolyay János özvegyének Izabellának részére fog állani, és másokat is ahoz fog hódítani iparkodni. Veráncsics és Zay az elsőre azt felelték neki, hogy töiökké való létével szabadságot nem nyerne, mint Móré László példájából láthatja, ki ezelőtt több mint tíz esztendővel metszette magát

körül, mégis mind máig is fogságban szenved; a másodikra azt választották, felelje azt, hogy Eger vára, már minden részről elég erős, és csak ott lesz gyengébb, ahol legrosszabbul fogják ótalmazni; ami pedig Izabella dolgát illeti, azzalis csak hálóba akarják őt állhatatlanságánál s könnyen hajlóságánál fogva keríteni, s. a. t.

Minthogy ekkor a török császár Szulejmán Ázsiába járt hadakozni, úgy látszik Gergelyt és Nagy Balást oda utána elküldöttek; legalább bizonyos, hogy volt felőle szó, hogy elküldjék. Nemcsak egyéb unalmakkal, hanem éhséggel is kellett a tömlöczben nekik küszködni; azértis Veráncsicsnál és Zaynál esdeklettek, hogy őket valamivel segítsék, mivel már rég óta csak egy morzsa kenyeret is nekik a közönségesből nem adtak. Verancsics és Zay 1555. eszt. 26. jul hozzájuk írt czédulájokban azt felelték, hogy ők magok is szükségét látnak, melyről ha panaszkodnak, azzal vetik el őket, hogy Szulejmánnak Ázsiából leendő hazaérkezése, őket nagyobb bőségbe fogja helyhezteni.

Nem soká nyomorgott ezek után Gergely. Ugyanis az az Ahmed basa, ki ellen ő, ez előtt három esztendővel, Eger várát, Dobó Istvánnal oly vitézül ótalmazta, és aki már ekkor nagy-vezérségre emeltetett vala, ezt a hosszabb életre és szebb balálra méltó nagy embert, egy gyalázatos akasztófára függesztette. Mindennek, mind -más gonoszságainak s kegyetlenségeinek érdemlett jutalma s bére, kevés napok múlva, Ahmedet utolérte. Ugyanis Szulejmán Ázsiából haza érkezvén, őt megzsínóroztatta. Azt az egyet kinyerte, hogy őt nem a rendes hóhér, hanem egy jó barátja fojtsa meg. Ezt arra kérte, hogy első szorítással ne ölje meg, hanem a zsineget tágítsa meg, csak addig, míg egyszer lélekzetet vehet, akkor aztán másodsor örökösen szorítsa nyakára. Ez is megengedettett. Melyik nap esett Gergely és Ahmed halálok? nem lehet meghatározni; annyi bizonyos, hogy a már említett 1555. eszt. 10. okt. Ahmed odavolt.

Bornemisza János. A közelebb írt vitéz Gergelynek vitéz fia. Először Magyarországon katonáskodott. Mikor Schwendi Lázár és Forgách Simon 1567. eszt. Bebek Györgytől Torna vármegyében Szádvárát elfoglalták, akkor ez a János, a keze alatt lévő katonasággal, ott közel egy városkában telett. Azután bizonytalan mi okon Erdélybe ment. Báthori István lengyel király mellett, mint ágyús kapitány, igen megkülönböztetett okossággal s vitézséggel hadakozott az oroszok ellen, mind 1570. eszt. Poloczkó (Polozk) alatt, mind azután való esztendőkbén, azon háború végéig. Báthori István halála után, mikor Maximilián herczeg és Zsigmond, a svéd király fia, a lengyel király-

ságon vetélkednének, az utolsóbbnak segítségére őt küldötte egyiket Báthori Zsigmond fejedelem, vagy inkább erdélyi gubernátor Géczy János, és amely győzelmet 1588. eszt. Sziléziában, Biczin városánál Zsigmond nyert Maximiliánon, annak dicsőségének nagy része Bornemisza Jánost illette.

Mint a törököknek halálos ellenségét, őt küldötte Báthori Zsigmond azok ellen, Rudolf királynak segítségül 1594. eszt. Igen sokat segített ő akkor, az ősz vitéz Forgách Simonnak, Hatvanhoz nem messze, a budai Haszán basát megverni. Ugyanazon esztendőben az erdélyi rendek, a Meszes felé küldöttek őt a tatárok ellen. Vármező nevű oláh falunál várta ő egy darabig a tatárokat, de mivel azok odamaradtak, ő is Kolozsvárra visszafordult. Utolsó esztendeje volt neki ez az 1594. esztendő. Ugyanis őt több főúrral együtt Báthori Zsigmond, Kolozsváron elfogatta, onnan Gyaluba vitette, és ott 12. sept. megfojtatta. Ez az oly sok ízben halálrévén forgott vitéz, mint jó keresztényen, illendőnek tartotta, magát most egy halotti éneknek elhangesztésével készíteni halálra.

Bornemisza Gergely. Szepesi és jászói prépost, csanádi, váradi püspök, és királyi tanácsos, első Ferdinánd, Maximilián, és Rudolf királyok alatt. Préposttá Ferdinánd király tette őt 1561. eszt. 26. jun., mely hivatalában Oláh Miklós érsek erősítette meg. — Sok baja volt eleinte a Thurzó famíliával, mely minekutána Szepes vára birtokába jutott volna, az oda való prépostságon való jus-patronatust magához is akarta vonni, és most Gergely helyett, Thurzó Ferenczet tette vala préposttá. De a király erejével csakugyan Gergely nyert. Csanádi püspökké a pozsoni diétán tette őt Ferdinánd, a híres Dudich András helyébe 1563. eszt. 19. nov. Ugyanott mindjárt más nap, azaz 20. nov., a lekniczi karthusiánusok jószágait is neki adta a király, oly czéllal, hogyha őt valami váratlan ellenség háborgatná, legyen magát s leveles tékáját hová vonni; harmadnap pedig, úgymint 21. nov., a menedékkői (Lapis Reragii) klostrom jószágait is megnyerte Ferdinándtól, olyan feltétel alatt, hogy ott alkalmas iskolai tanítókat tartson, és ha valami hátramaradás volna a szent Márton templomában, az isteni tisztelet dolgában, azt jórachozza.

A következő 1564. eszt., Munkácsra nem messze, Kászonba, vagy amint Forgách írja, Nagy-Szölösre küldötte őt Ferdinánd, Rakovszky Györggyel, és Alaghy Jánossal, hogy járjanak végére, micsoda törvénytelenégeket követ el ott körül-belől Balassa Menyhért. Ugyanakkor maga Ferdinánd írt ő mellette és Draskovich György s Dudich András püspökök mellett Moró kardinálhoz, hogy tőlök az

annátát, vagy püspökségi első esztendejük jövedelmének felét, a pápa ne kívánja meg, mivel ők a törökök miatt, alig vehetnek be annyit esztendőnként a magok megyéjéből, amennyivel csak magokat is táplálhassák. — Maximilián király újra megerősítette őt 1565. eszt. az ezelőtt huszonnégy esztendővel lerontott menedékkői klostrom jószágainak bírásában, melyek felett a lekniczki karthuziánus szerzetesekkel sok nyüglődése volt neki.

A mely királyi kincs, hajdan Csötörtökhelyen, azután pedig Lőcsén tartatott vala, azt onnan Schwendi Lázár Kassára vitte volt által. Mikor aztán Schwendi 1568. eszt. az országból végképen kiment, azon kincsnek gondját, Maximilián királynak helybehagyásával, erre a Gergely püspök s prépostra bízta. — Várad püspökké 1572. eszt. lett. Valamint pedig eddig, úgy ezutánis megtartotta ő magánál a prépostságot, mivel mindkét püspöksége jószágait, idegen mostoha kezek bitorolták. Az akkori időben Lengyelországnál zálogban volt szépségi tizenhárom városnak papjai is, az ő vigyázása alatt voltak, és neki bizonyos sommát fizettek. Minthogy pedig azokat, a lublyói kapitányok is, holmi színek alatt, búza, árpa, zab s egyéb afféle adózással terhelték, azt Gergely panaszban beadta Rudolf királynak, ki is 1578. eszt. 29. apr. Bécsben kelt levele által, megparancsolta Buber Jánosnak, aki Schwendi Lázár helyébe lett vala az ország felső részeinek főkapitányává, hogy az erőszakoskodókat, a mondott adózás kívánásától tiltsa el, különben maga Rndolf fogja őket a lengyelországi rendeknek beadni.

Jelenvolt Gergely 1582. eszt a pozsoni diétán, és ott egyik ő rendeltetett a királyi helytartó eleibe vitt peres dolgoknak eligazítására. Sok küszködése volt neki Szepes vármegyével, míg azzal Gergely pápa megjobbított új kalendáriumát bevétethette 1584. eszt. Ugyanis mind ott, mind másutt az országban, a protestánsok feje, azzal a gyermeki gyanúval volt tele, hogy annál fogva az ő vallások veszedelemben forogna. Mikor aztán azt bevették is, előre fogadkoztak, hogy mihelyest valami nem ínyök szerént való dolgot sejtjenek, valamint bevették, úgy elállanak attól.

Sokat munkálkodott Gergely abban, hogy a prépostság régen zálogba hányt jószágait kiváltogathatná. Tulajdon pénzéből is, legalább tizenkétezer forintot költött ezen végre, mindazáltal nem sokra mehetett, mivel a sok szükség s vékony jövedelem miatt, maga is kénytelen volt, vagy már kiváltott, vagy más jószágait Kátay Ferencznek; Mágochy Andrásnak 6 másoknak újra zálogba vetni. — Göncz váro-

sáért tíz esztendeig perelt, hihető a Thurzó famíliával. — 1584. eszt. karácson hav. halt meg.

Bors, Borsi vagy **Borsod**. Annak a Böngér nevű egyik kun vezérnek fia, aki Kiof (Kiew) városa alatt magát Álmoshoz, kapcsolta, és vele együtt Magyarországra bejött. — Mikor Árpád 893. eszt. Szerencsen táborozott, ezt a Borsot egy szép sereggel onnan Lengyelország felé küldötte, hogy az ország határait vizsgálná s erősíténé meg. Azután kevés idővel, mikor Árpád a morvái herczeg Szvatoplug ellen küldötte Szoárdot, Radocsát és Hubát, azoknak segítségére ezt a Borsot ismét utána indította, ki is a Garan vizén általkelvén, egy Várad nevű földvárnál érte azokat utói. Ott ez a négy vezér azt végezte, hogy a sereg harmad részével, Bors menjen a zólyomi hegyekre, és ott némely erősségeket építtessen, hogy így arról a részről, a magyarok semmi ellenségtől ne tarthassanak. — Ezen útjában, mikor Bors a Garan vize mellett lovagolna, egy szarvas akadt eleibe, azt üzöbe veszi, egy hegy tetőre felkergeti, s nyíllal meglövi. Azon hegytetőn csinált ő talán akkor mindjárt egy várat, melyet Barsnak nevezett, és attól vette Bars vármegye a maga nevét. Zólyomon is elvégezte Bors a reá bízott dolgot. Borsod várát is ő építette a Bódva vize mellett, mivel annak környékét Árpád neki ajándékozta. Így adott Bors nevet két vármegyének.

Bors. Salamon király alatt vitézkedett. Lásd Bátor Opos.

Bors. Második István király idejében, valamelyik vármegyének főispánja volt. Minthogy reménység nem volt hozzá, hogy ez az István király örököszt hagyna, egy Iván nevű főember és ez a Bors, némely pártosokkal magokat azalatt királyoknak választatták, míg István király 1129. eszt. egy nagy betegségben sinlődött, melyből István felgyógyulván, Ivánnak fejét vétette, Borsot pedig Görögországba örökös számkivetésbe üzte, és törvénynyé tette, hogy az ő famíliájából, soha senkinek a királyi udvarba menni szabad ne legyen.

Borsos Antal. Szent Ágoston egri szerzeteseinek, Ulászló király megegyezésével, minden jusát általadta 1505. eszt., mely neki egy bizonyos malomhoz volt

Borsos Jakab. Erdélyi fi, tanulmányit Olaszországban, Páduában, Bononiában (Bologna) és Rómában végezte. Nagy tudománya második Július és tizedik Leó pápák előtt, olyan tekintetet szerzett öneki, hogy azok első Zsigmond lengyel királyhoz, egynehányszor küldözték őt követségbe. Azután második Lajos magyar király tanítója, s egyszersmind titoknokja lett. A magyaroknak akkori szokása sze-

rént, nevét deákra változtatván, magát rendszerént Pisonak írta. Ezt a koporsói felülírást készítette magának:

Christe tuas cecini vivo qui pectore landes;
Mortuus hic Piso nunc jaceo, et taceo.

Talán a mohácsi veszedelemről kell érteni, amit az ő képében mond Werner György a következő versekben:

Post mea quoniam peregre virtus spectata fuisset
Pontifici in Latio, principibusque viris:
Patria me .dignum duxit, cni pignora Regis
Debita tot regnis erudienda daret.
Hac me defunctum cura, oppressere ruinae
Bex idem, et nobis dolcis alimne, tnae.
Num enim grassanti Torcarum cedo furori;
Nudus in exilium perniciemque trahor.
Sed mihi vita omnis satis est feliciter acta,
Sic modo salva meis Patria Pannoniis.

Bosnyák Tamás. Lásd Bárdi István.

Bosnyák Antal. Lajos király udvarában lakott és szolgált 1526. eszt., mikor a király a mohácsi veszedelem előtt kevéssel, Gömör, Torna, Borsod és Heves vármegyékbe, különösen Bebek Jánoshoz és az egri káptalanhoz, A általa küldött parancsolatot, hogy a törökök ellen minél hamarabb készüljenek. Úti-költségül huszonöt forintot kapott.

Bosnyák Ambrus. Balassa Menyhért mellett katonáskodott, mivel az esztergomi törökök kergetésére Léváról kiűtött, s akkor el is esett 1544. eszt.

Bosnyák Márton. A híres Zríny Miklóssal együtt őtalmazta Szigetet 1566. eszt., és ugyanott is esett el 19. aug., mikor már a nagy város török kézre jutván, a törökök dühössége elől a várba akarna szaladni.

Bossányi Domokos. Szörényi bán és második András király hadainak fővezére volt 1228. eszt.

Both Benedek. Kálmán király idejében élt; de micsoda rangú ember volt? bizonytalan. Hogy a királyhoz igen közeljáró ember lehetett, onnan gondolhatni, mert ő volt annak egyik oka, hogy Álmost szemei világától Kálmán megfosztotta; ezenkívül 1114. eszt. Őt küldötte Kálmán Demesre, hogy a már világtalan Álmost ölje meg. Mikor társaival együtt Demesre érkezett, kívül a klastrom előtt üldögélt és siránkozott a nyavalyás Álmos a maga boldogtalan sorsán, ki is meghallván a lovak kopogását, mintha ugyan megérezte volna,

hogy az ő veszedelmére jöttek a kelletlen vendégek, amint lehetett, sietve bevezettette magát a templomba, és ott az oltárba ragaszzkodott, hogy legalább a helynek szentsége enyhítené valamennyire az ő vére szomjúhozóknak dühösségét; de haszontalan, mert oda is behorant utána ez a Benedek, és addig küszködött vele az oltárnál, hogy Álmos kezén a bőr meghasadván, az abból kifolyt vér, az oltárt bekeverte. A csetepatét a klastrombeliek észrevevén, összetódultak, és Benedeket el akarták fogni; de ő is csakhamar utat vesztett, lóra kapott, melyről midőn a pilisi erdőn nyargalna, véletlen leesett, s nyakátszegte. Holttestét ott ették meg az ebek.

Both András. (Bajnai). Mátyás királynak igen kedves hadivezére. Podjebrád Viktorintól, a cseh király fiától, az opoliai (oppelni) hercegséget, felső Sziléziában, elcserélte vala Mátyás király, némely tótországi városokért. De mivel Viktorin Mátyás ellen pártot-ütött 1488. eszt., ezt a Both Andrást küldötte Mátyás Tótországba, hogy ott Viktorintól minden várost foglaljon vissza. Mátyás halála után nagy tekintetű ember volt ő Ulászló király előtt is. Nevezetesen a rebellis Ujlaky Lőrincznek, kiváltképen az ő közbenjárására engedett meg Ulászló 1496. eszt. Azután nyolcz esztendővel horvátországi bán lett Balassa Ferenczcel, az ifjú Hunyadi János helyébe; de Balssát a horvátok be nem vették, mivel semmi birtoka sem volt köztök. Talán testvére volt ennek az a Both János, aki vezér és bán társa volt Derencsényi Imrének Brinyie vára ostromlásakor, és akit ugyanott az ágyú-golyóbis megölt 1493. eszt. Lásd Czobor Imre.

Both János. (Bajnai). Igen vitézül ótalmozta Belgrád várát a törökök ellen Oláh Balással és Morgay Jánossal 1521. eszt. melyet hihető meg is tartott volna, ha idejében segítsége érkezett volna, és a vele lévő ráczok hűségesek lettek volna, de mivel ezek többen voltak, és a feladást sürgették, kénytelenek voltak a magyarok is arra reáállani, oly feltétel alatt, hogy őket a törökök szabadon és minden sérelem nélkül bocsássák el, melyet azok megígértek ugyan, de mikor más nap 29. aug. este felé a magyarok a várból a rendbe állott jancsárok közt kifelé takarodnának, azokat a törökök mindegyig levagdalták. Ugyanazon sorsa lett a ráczok nagyobb részének is. Lásd Oláh Balázs

Both István. Ez küldetett 1526. eszt. Lőcsére, és a körül-belől lévő városokba, hogy ott a pápa engedőiméből, a templomoknak minden kincseit, ezüst és arany edényeit, szedje rendbe az egri préposttal, és hogy azoknak fele részét foglalja el a törökök ellen való hadra. Épen Lőrincz napján érkeztek István és a prépost Lőcsére, és a ki-

ráéy parancsolatát megmutatták a plébánosnak s tanácsnak, mely szerint főveszteség alatt, nem volt szabad semmit is eltitkolni. Két ezüst kanalat adott a tanács nekik ajándékba. Mindaddig kérték őket a tanács és a plébános, hogy két ostensoriumot, három nagy keresztet nem írtak fel, melylyel a lőcseiek százhuszonöt márkát nyertek. A többi poharakat, keresztteket, képeket s. a. t. mind megmérték, melyekből csak ötven márka érőt foglaltak a király számára, noha nyolczvankettőt érőt vehettek volna el. Ott hagyták akkor további igazításig, pecsét alatt, ezt a kincset, de azután örökösen is ott maradt, egynehány napok múlva megtörténvén a mohácsi veszedelem.

Both Gáspár. Ez bírta 1566. eszt. Kanizsához közel Szent-György várát, melyet akkor a bercenczei törökök 6 tőle el akartak venni, de ő a várat a Tahy Ferencz segítő katonáival csakugyan megtartotta, noha már a törökök a sánczot, mely a várfalához volt ragasztva, elfoglalták vala, és abból sok lovat s egynehány katonát is elkaptak. Ugyanazon éjszakán, melyen ez történt, Tahy Ferenczre mentek az ő nyakáról a törökök Kanizsára.

Both vagy **Batiz.** A Máriássy famíliának törzsökatyja. Negyedik Béla király idejében főispán volt; de bizonytalan melyik vármegyében. A Szepességen egy Chetene nevű erdőt ajándékozott Batiznak Béla 1264. eszt., azon az okon, mert mikor Béla az ifjú királylyal Istvánnal a cseh király ellen szerencsétlen hadakozott, azt sem tudta a nagy zűrzavarban Béla, a fia István felől, él-e vagy hal?, és már csaknem kétségbe esett bújában. Ilyen hánykódás között, ez a Batiz a Márk fia vitte meg neki hírül, hogy István megszabadult, él, sőt sebet sem kapott.

Botond. Kulpun fia, Árpád és Zsolt magyar fejedelem alatt híres hadvezér volt, Lélel és Bulcsusal együtt. Lásd Lehel. Minthogy Zsolt Árpád után igen gyenge korában lett vala fejedelemmé, ezt a Botondot rendelték a magyarok ő mellé, és az említett két vezért, hogy ők Zsolt nevében az igazságot, kiszolgáltassák, és a hadakozást folytassák. Erről a Botondról azt írja Thuróczi, hogy midőn egykor a magyarok Konstantinápolyt megszállottak volna, egy óriási termetű görög bajnok, kijött a városból, és a magyaroktól két bajnokot kért, azt mondván, hogyha ő azt a két bajvívót meg nem győzi, a görögök adófizetői lesznek a magyaroknak. Botond felvállalta, hogy ő egyedfii viv meg a göröggel. Mikor szembe állott vele, ezt mondotta neki: Én Botond vagyok, egy igaz magyar, és a magyarok közt legkisebb, még két görögöt végy magad mellé, hogy egyik a testedből kimenendő lelkedre, a másik pedig eltemetendő holttestedre viseljen

gondot, mert minden bizonynyal adózóvá teszem nemzetemnek a görög császárt. Először csakugyan a város ércz kapuján próbálta s mutatta meg Botond a maga erejét, mert valami nagy bárdal vagy fejszével, egy hozzávágással azon olyan rést ejtett, hogy azon egy öt esztendő forma gyermek ki s bejárhatott volna. Azután összement a két bajnok, és valami egy órai viaskodás után, Botond a görögöt a vívó-helyen halva hagyta. Hányadik esztendőben történhetett ez, azt senki se tudja; sőt nemcsak a maiak, hanem a régiek is kételkedtek ezen históriának igazsága felől, nevezetesen a Béla király névtelen íródeákja. Az bizonyosabb, hogy a magyarok 934. eszt. Konstantinápoly alatt voltak, meglehet hogy ott volt közöttök Botond is; de akkor a görög császár, Lakapén Román őket megengesztelte. Annyi igaz talán lehet azon históriában, hogy Botond valamikor valami görög vítézzel egy szál kardra kiment és azt meggyőzte.

Mikor 937. eszt. Zsolt nagy sereget küldött Ottó császár ellen, annak egyik vezéréve ezt a Botondot tette. Lásd Zoltán. úgy látszik ez volt Botondnak utolsó hadakozása, mert minekutána onnan nagy prédával haza jött, csakhamar meghalt, és Verőcze nevű víz. mellett temettetett el, azon a tájon, ahol a gróf Migazzi Kristóf bécsi érsek, vácsi püspök és kardinál is, ezelőtt egynehány esztendővel, magának egy Migazziburg nevű igen szép mulató palotát építtetett, melyben sok Herkulánumban talált ritkaságot lehet újra lefestve látni. Nem igaz hát amit némelyek tartanak, hogy Botondot Lélel és Bulcsal együtt akasztotta volna fel Ottó császár. .

Botond. Erről azt írják, hogy első Lajos király idejében élt, és ugyan az ő udvarában lakott. Olyan kemény gyomrú ember volt, hogy a gőzüket, egereket, macskákat és egyéb efféle enni szokatlan állatokat széltére ehet, még pedig egészségének minden változása nélkül. Ennek párja volt alább Korogbi Péter.

Botos Domonkos és Harapó Híklós. Zsigmond királynak hűségese emberei és vitézei voltak. Ezek fogták el Bosnyákország szélén Korpád Jánost 1388. eszt. aki Zsigmond ellen pártoskodott, és azokat zaklatta, akik ahoz hűségesek voltak.

Botos András. (Garai). Albert király halála után, buzgó pártfogója volt annak özvegyének Erzsébetnek, és mikor Erzsébet a maga csecsemő fiát Lászlót Fehérváron 1440. eszt. máj. 15. napján megkoronáztatta, jelenvolt azon pompán András is, azon országnak többi főemberei közt. Még ugyanazon esztendőben, Szegszard és Bátaszék közt, keményen megütközött az Ulászló pártját fogó Hunyadi János, Garay Lászlóval, aki Erzsébetet ótalmazta. Ebben a hadban Botos

András is kiáltott a csataplacra, az Erzsébet részén lévőkkel, és ugyanott vitézül el is esett. Lásd Buthkai Márton.

Botos Péter. A híres Zriny Miklós gyalogjainak egyik hadnagya volt Sziget ótalmazásakor 1566. eszt., amikor a törökök őt le is vágták Bosnyák Mártonnal, Gerde Jánossal s másokkal 19. aug., mikor a városból a várba akarnának futni a törökök elől, akik már a várost megvették vala.

Brankovich vagy más névvel Vokovich György. Rácországi despota volt Zsigmond király idejében, és azutánis sok ideig. Maga sem Brankovichnak, sem Vukovichnak nem szokta volt magát írni, hanem csak Wuknak. Zsigmond iránt való igaz hűségének jeléül, Belgrádot annak adta 1422. eszt., Zsigmond pedig neki annak helyébe, az országban sok várost és várat adott, p. o. Szolnokot, Világosvárt, Szalánkemént, Tokajt, Munkácsot, Tályát, Kegéczet, Szatmárt, Böszörményt, Debreczent, Túrt, Tiszavarsányt és egyebeket. Ez a György építette Szendrő várát, Amurát török császár engedelmebel, akit azzal kötelezett vala le magának, hogy a maga hűgát annak adta feleségül. De ez az atyafiság nem soká tartóztatta Amurátot a György háborgatásától. Ugyanis 1439. eszt Amurát Szendrőt megszállotta, és három hónapig tartott ostrom után megvette, a György legöregebb fiát elfogta, és annak szemeit tüzes vassal kiszúratta. Maga György nem merte volt megvárni Amurátot, hanem Magyarországra szaladt, hogy itt Albert királytól segítséget kérjen, melyet meg is nyert ugyan, de mikor Albert a maga táborával a Dunához ért, már akkor Szendrő feladta magát; a törökök pedig Görögország pusztítására mentek.

Ezekután György a maga magyarországi jószágaiban tartózkodott, mintegy számkivetésben, négy esztendeig, nehezen várván az alkalmatosságot, melyben a maga országát visszanyerhetné. Út nyílt erre ő előtte 1443. eszt., amikor Ulászló király a törökök ellen ment, mivel azok ő neki különben békeséget nem ígértek, hanemha vagy Belgrádot azoknak általandja, vagy esztendőnként való adót ígér. Maga hasznát remélvén, igen javallotta György ezt a hadat Ulászlónak, akivel ő maga is elment, és annak győzelmeinek szemmel látó tanúja volt. Hogy pedig Hunyadi Jánosnak ezen hadban mutatott vitézségét megjutalmaztassa, és a további serény hadakozásra őt serkentse, Világosvárt neki ajándékozta 1444. eszt. Nem is vette senki annyi hasznát a törökön vett győzelemnek mint György, mert a Szegeden kötött békeségnél fogva, kénytelen volt Amurát neki visszaadni mind Szendrőt, mind az egész Rácországot.

Azzal köszönte meg György a magyaroknak ezen ő felőle való

gondoskodását, hogy mikor még ugyanazon esztendőben ülánló a törökkel való békességet felbontván, azok ellen megindult volna, nemcsak az, hogy semmi segítséget neki nem adott, hanem Amurátnak is megizente, hogy a magyarok már általmentek ő ellene a Dunán; sőt a híres Skander béget is meggátolta, hogy Ulászló segítségére ne mehessen, melylyel igen nagyon előmozdította a várnai veszedelmet. Mindezekre a törököktől való félelem indította őt. Hasonlóképen viselte ő magát a magyarok iránt 1448. eszt. is, mikor azokat Hunyadi János a Rigó mezejére vezette. Akkor is megizente Amtrátnak az ő menetelét s mikor őt Hunyadi a maga segítségére hitta, azt felelte: hogy ő is szeretne a fiáért boszút állani Amuráton, de fél tőle, és most sem remélhet Hunyadinak győzelmei eszerént segítséget sem ad neki, melyen Hunyadi megboszankodván, az ő birtokaiban nagy prédálást tett. Könnyen módot talált György a Hunyadin való boszúállásra. Ugyanis a rigómezei veszedelmet meghallván, mindjárt kihirdetette a maga jobbágyai közli hogy amely szaladó magyarokra talál-
nak, mindazokat jól megvizsgálják, ha közöttök Hunyadira reátalálnának, és ha reá akadnak, mindjárt fogva ő hozzá vigyék. Meglett a György kívánsága, Hunyadi neki kezére került, akit ő kemény őrizet alá adott, és a magyar főrendeknek sokszori kérésére is mindaddig el nem bocsátotta, míg Hunyadi a maga fiát Lászlót kezesül neki nem adta. Megfizetett Hunyadi a következzet 1449. eszt. Györgynek a szállásadásért, ugyanis minden Magyarországon lévő jószágait elfoglalta, Rácországban is pusztított, mindaddig, míg György az ő fiát szabadon nem bocsátotta.

Ezekután úgy látszik jó egyetértés volt Hunyadi és György között, legalább két bizonyos jelét lehet annak mondani Egyik az, hogy 1461. eszt. György a maga unokájái Ciliei Ulrik gróf leányai Hunyadi fiának Mátyásnak eljegyzette; másik az, hogy mikor 1454. eszt. Mohammed török császár Rácországot el akarná foglalni, és már Szendrőt ostromlaná, Hunyadi azt onnan elűzte, és Györgyöt bátorságba helyezettette. Mindazáltal idővel ismét ujjat húzott Brankovich a Hunyadi atyjafiaival. Úgy látszik 1458. eszt. történt az, de bizonytalan melyik hónapban, hogy Mikor Szilágyi Mihály, a belgrádi kapitány, a maga öcscsével Szilágyi Lászlóval Belgrád várából egykor kocsin kijött volna, ott teste őket Brankovich egynehány katonáival, oly czállal, hogy azok a Szilágyiakat vagy megöljék, vagy elfogják. Hogy Szilágyi Mihály a katonákat észrevette, a kocsiból kiugrott, lóra kapott és elszaladt, de Lászlót a katonák ott nyomták és megölték. Kevés napok múlva Szilágyi Mihály is lest vetett Brankovich-

nak, és mikor ez a Danapartján utaznék, őt megtámadta, annak jobb kezén két ujját elvágta, midőn magát védelmezte volna, azután pedig fogságra tette. Nagy summa pénzért adta ki Szilágyi Brankovichot, ki is azután csakhamar meghalt, mivel sebes kezének vérefojását elállítani nem lehetett. Halálához közelítvén, Rácországot a pápának testálta, melyet a magyarok igen nehezen szenvedtek, kiknek is Rácországhoz való jusát, mihelyt a pápa kitanulta, ő a magáéről önkényt lemondott.

Brodarich István. 1526. észet lett második Lajos királynak kancellárja, és egyszersmind szerémi, tizenegy esztendő múlva pedig vácsi püspök. Tótországban született. Már kancellársága és szerémi püspöksége előtt Rómába a pápához, még pedig úgy látszik nem egyszer járt követségbe, a törökök ellen segítséget kérni Nevezetesen 1525. észet. értésére esvén Lajos királynak, hogy Ferencz a francia király Páviánéi fogságba esett, különben is útban lévén Brodarich Róma leié, megparancsolta neki, hogy Pisleon várába menjen el Ferenez király vigasztalására, és annak ígérje meg minden kitelneteltben az ő szolgálatát. Nagy öröme volt a fogoly Ferencesek az ő követségé, és megígérte, hogy szabadulása után háládatosságát, maga vér szerént vala atyjafia Lajos király iránt, megbizonyítani el nem mulasztja. Ezen útjából lett haza érkezése után tette őt Lajos a maga kancellárjává. Lásd Ártándy Pál.

Mindenütt vele volt Brodarich Lajossal a mohácsi veszedelemre való útjában, melynek ő aztán szemmel látott tanuja és leirója is lett. A veszedelem előtt 6. aug. Duna-Szent-Györgyről irt vissza Budára, Anna királynénak egy levelet melyben jelenti, hogy mind ő, mind a király idegenek az ütközettől, mivel a győzelemhez semmi reménység nem lehet, mindazáltal a királyné Budáról ki ne mozduljon, mivel azáltal sokaknak alkalmatosságot adna a megrettenésre s futamodásra. Szent-Györgyről Tolnára, onnan tovább követte Brodarich a királyt. Már Béta és Mohács közt voltak, mikor egy éjjel a Mohácsnál táborozó magyarok Podmaniczky Mihályt a királyhoz küldik, hogy minél hamarabb ő hozzájok siessen. A király Brodarichot küldötte el mindjárt abban az órában hozzájok, hogy azokkal az ütközetet halasztássá. Elbeszélte azoknak Brodarich, hogy mind Szapolyay János vajda, mind Frangepán Kristóf bán, azt izenték a királynak, hogy mindaddig meg ne ütköznék a törökökkel, míg ők a kezök alatt lévő feles néppel, hozzája nem érkeznek. Továbbá elejébe terjesztette, hogyha a segítséget meg nem várják, mely nagy veszedelemre teszik ki oly kevesen lévén magokat; ha pedig őket megveri a török, akkor

aztán az egész országot elpusztíthatja, de mind haszontalan veszett a Brodarich beszéde. Mellette volt Brodarich a királynak az ütközet alatt is, mindaddig, míg az ő mellőle, mikor észre sem vette, eltűnt, úgy hogy azt többé életben nem is láthatta.

A veszedelem után, midőn Szapolyay János és Ferdinánd tuskodnának egymással a magyar-királyság felett, egy kevés ideig ugyan Ferdinánd pártját fogta Brodarich; de csakhamar Szapolyayhoz állott, és mind holtig álhatatosan annak részén maradt; aminthogy Szapolyaynak is mindenkor teljes bizodalma volt ő hozzá, és ő reá sok fontos dolgot bízott. Nevezetesen 1535. eszt. 21. aug. egyik ő kötött Bécsben Ferdinánddal szövetséget, a fegyver nyugvásnak tovább nyújtása iránt, melyet akkor mind a két:ész meg is ígért egymásnak, a jövő esztendő februarius utolsó napjáig. Lásd Frangepán Fe-reaoz. Őt küldötte egyiket Szapolyay Krakóba is, Izabellának, a maga feleségének mind megkérésére, mind pedig haza hozására 1589. eszt. A lakadalom után nem sokára meghalt, még ugyanazon esztendőben 7. nov. Váczon, ahol csak két esztendeig viselhetette a püspökséget A híres Oláh Miklós püspök ezen verseket írta az ő emlékezetére:

Hac jacet inclusus gelida Brodericus in urna,
 Cui decus et uomen, pulchra corona dedit.
 Phoebus in aethereo donec clarescet Olympo
 Dum tenebras densas Cynthia clara fugát;
 Semper erit Stephani virtus, doctrina perennis,
 Sancta fides, probitas, et pietatis amor.
 Pontificis Sacro vixit decoratus honore
 Cujus in officio sedulus usque fűit.
 O felix! claros patriae qui vidit honores
 Illius ast cladem cernere non voluit.
 Dum nullam potuit nostris adhibere medelam
 Hisce malis; subito migrat ad astra poli

Láng János pedig ezekkel tisztelte őt meg.

Fraesule te quantum laetata est Vacua vivo,
 Amisso tantum nunc Broderice dolet.
 Si retinat seasum post fanwra saeva doloris,
 Mortua quae Scythica sub ditione jacet.
 Hujus ne cladem diram casumque videres,
 Pecedens dixti: vita molesta vale!

Felices patriae quibus est superesse negatum,
 Rerfugium summis more habet una malis.

Broderich. Lásd Brodarich.

Bua és **Bukna.** Mindketten második Gyulának az erdélyi fejedelemnek fiai voltak, akit 1002. eszt. Sz. István pártoskodásért birodalmától megfosztott, feleségével s ezen két fiával együtt Magyarországra kihozott. Sz. István halála után nagy ellenségei voltak ezek Péter királynak; ellenben más fő emberekkel együtt nagy pártfogói András, Béla és Levente hercegeknek, a Vazul fiainak, akik Lengyelországban lappangottak, Pétertől való féltőkben; igyekeztek is rajta, hogy azokat onnan haza hozhassák, melyet mikor Péter megtudott, őket többi társaikkal együtt elfogatta, és részszerént felakasztatta részszerént szemeiket kitolatta. Lásd Visce.

Buda. Attila testvéröccse. Egynehány esztendeig együtt országot Buda Attilával, egykor pedig ez, amaszt megölette, mely dolognak nem egy okát adják. Némelyek azt mondják, azért ölette meg Attila Budát, mert mikor Buda városát építették, Attila azt a maga nevére Attila várának akarta hívatni, Buda pedig Budának, és ezön támadt volna köztök a versengés. Mások hitre többnek tartják, hogy Buda leselkedett volna előbb Attila élete után, legalább őt a királyságból ki akarta rekeszteni, és úgy háritotta aztán ki őt Attila a maga útjából.

Buda. Egruth fia. Erre bízta volt Szent István király, hogy Vazul a nyitrai tömlöczből vigye ő hozzá. Lásd Vazul. Péter király előtt nagy kedvességben volt. Mikor Aba királylyá lett, ezt a Budát a Péter ellenségei felkonczolták 1041. eszt.

Buda. A közelebb említett Budának vagy fia, vagy legalább atyjafia lehetett. Ez is igenben volt Péter királynál, akinél a többi magyarok ellen sokat vádaskodott Devecser nevű társával együtt. Lásd Visce.

Buda. Második Béla király idejében valamelyik vármegyének főispánja volt. Jelenvolt a Béla táborában a Sajó vize mellett, mikor Borics ő ellene a lengyeleket és oroszokat kihozta, és azokhoz egyiket ezt a Budát küldöttek el a magyarok, hogy azokat a Borics mellett való felkelésről beszélje le 1132. eszt.

Budaházy István. Együtt ótalmazta 1552. eszt. Egert, Dobó Istvánnal s másokkal, ahonnan midőn egykor a többek közt a várból kiütött volna Bay Ferenczcel, Zoltán Istvánnal s másokkal, az ostromló törökökre, a lésben álló törökök, a viaskodás közben, őt vállba lötték.

Buday István. Ez vitte meg a szokott adót Edélyből Konstan-

tinápolyba 1553. eszt. Követ társa Székely Sebestyén volt. Talán ennek leánya volt Margit, az ifjú Haller Péter első felesége.

Buday András. Dévén váránál esett el 1575. eszt. Lásd BalasBa János.

Búdi Miklós, András és Sándor. Első Lajos alatt éltek. Abauj vármegyében, a Hernád vize mellett, Gibárd és Pere nevű faluk közt fekvő Búd nevű falutól vették a Búdi nevet. Másik vezeték nevők Petőfi volt, mely atyjokról Petőről ragadt rájuk. Ennek a Petőnek atyja, Búdi Bacsond volt. Mit véthetett ez a három testvér első Lajos ellen, bizonytalan, de hogy vétkök nem kicsiny lehetett, onnan gondolhatni, mert Lajos őket minden Abauj és Bihar vármegyékben fekvő jószágaiktól megfosztotta 1348. eszt. Miklós és Sándor örökösök nélkül holtak el. Andrásnak Tolcsvai Orsolyától, Péter, Simon és Miklós fiai lettek. Péter, aki még 1418. eszt. életben volt, és Simon mag nélkül szállottak a sirba.

Búdi Miklós. A közelebb írt Andrásnak Tolcsvai Orsolyától született fia, kinek felesége Alsó-Bárczay Klára volt. Ennek a Klárának édes anyja Katalin, egy igen nagy kincsű s jószágga asszonyság, háromszázhatvanhat márka aranyon s ezüstön (igen nagy summa abban az időben) váltotta vissza a Budi famíliának, Lajos király engedelméből, az említett Bihar és Abauj vármegyei jószágait, és azokat olyan feltétel alatt adta ennek a Miklós fiának Lászlónak, hogyha László mag nélkül találna elei után menni, tehát akkor azon jószágoknak fele, a kassai, dominikánusok klastromára szálljon.

Búdi László. A most említett Miklósnek Alsó-Bárczay Klárától született fia. Egy leánya Margit, aki Szalkay Baláshoz ment férjhez, és egy fia Gergely maradt, és ezekre szállottak az említett kiváltott jószágok.

Búdi Gergely. László fia. Gergelynek is egy leánya s egy fia maradt, úgymint: Dorottya, Geszty László felesége, és Mihály.

Búdi Mihály. Gergely fia, László főkája. Micsoda becületben volt ez a Mihály, a Mohácsnál 1526. eszt. elesett második Lajos király özvegye, Mária előtt, onnan tetszik meg, hogy ez az özvegy Mária királyné, a maga várát Munkácsot, mely jegybe adatott vala neki, ennek a Mihálynak gondviselése alá bízta. Hogy- pedig annál nagyobb tekintete legyen mások előtt Mihálynak, őt első Ferdinánd király Bereg vármegyei főispánná tette. Ami még továbbá Mihályt nézi, neki Ártándy Annától két fia maradt, úgymint: Mihály és Farkas, és egy leánya Klára, aki első házasságra Csapy Ferenczel, másodikra palocsai Horváth Györggyel lépett.

Büdi Farkas. Mihály fia. Bécsben tanult 1553. eszt. amikor az esztergomi érsekké lett Oláh Miklóst, Bécsbe való visszajövelekor, ilyen versekkel üdvözlötte:

Soscipiende Fater! patrii caadoris imago,
 Quod redis incolumis, felici Numine nobis
 Omnes laetamur, ketamar ovariantibus alis,
 Gratamur reduci, et nos te salvere jubemus.
 Sie abeas igitur, multos nobis ut in annos
 Sic redeas magnó semper decoratos honore.

A testvérével Mihályval együtt, az ország nagyjai s főrendei közé Maximilián király vette be őt, melyet ő azzal hálált meg, hogy Vári és Bereg nevű városait önkénytelenül Maximiliánnak adta, hogy azok Munkács várához ragasztassanak. A király pedig azzal mutatta meg ő hozzá való kegyelmes hajlandóságát s indulatát, hogy a mag nélkül elhalt Országgh Kristóf, Bereg vármegyében fekvő jószágait, neki ajándékozta 1574. eszt. Lonyay Annától három fiát nemzett vala, Mihályt, Lászlót és Boldizsárt, de azok emberkort nem értek.

Büdi Mihály. Farkas testvérbátyja, Mihály fia, beregi főispán. Kétség kívül odajárt az úgy nevezett smalkaldi hadra, Németországba; mert az a levél, melylyel fit atyja helyébe első Ferdinánd beregi főispánná tette, az akkor Yittemberga (Wittenberg) alatt fekvő táborban kelt 1547. eszt. 12. mai. Egész háza népével együtt Atyavárában lakott Mihály 1564. eszt., mikor az ifja Szapolyay János Zsigmond, Báthori Istvánnal, Tokajnál a Tiszán általkelvén, minekutána Kovászé várát megvette volna, onnan Atya alá szállott, és oda Mihályt beszorította. Szalay Simon volt ott a Mihály kapitánya, akivel ő míg lehetett a várát ótalmazta, de mikor aztán annak falai, az ágyú-golyóbisok miatt, omladozni kezdettek, oly feltétel alatt ígérte feladni a várat, hogy lovaival, fegyvereivel s minden egyéb bútórával szabadon bocsáttassék. Nem akart ugyan erre Szapolyay állani, de Báthori István kérésére, aki Oláh Miklós énekre nézve kívánt Mihálynak kedvezni, csakugyan elbocsátotta őt. Hegy pedig anaál hamarabb költöztethesse háza népét s jószágait, maga Bátheri is rendelt ő alája szekereket s vonó lovakat. Talán ennek az Atyavárának elvesztése volt az oka, hogy Mihály a pozsoni diétán 1567. eszt. kérte vissza Maximilián királytól Beteget és Várit, melyeket az ő testvériesen Farkas odaajándékozott vala, amint felebb említettett. Két ízben rendeltetett ő ki több papi s világi urakkal az eperjesi nyolcados tör-

vényszékekre, úgymint 1576. és 1587 eszt. Életben volt még 1589. eszt. Első felesége Oláh Miklós testvérének, Máténak leánya, Anna volt, kitől György és János fiait nemzette, de akik igen ifja korokban haltak el, és Rozina nevű leánya, kit Kubinyi Istvánhoz adott férjhez. Második feleségétől Bévay Katalintól született leánya Erzsébet, Barcac Istvánhoz ment férjhez. A már említett György nevű fiának és annak tanuló társának Szalay Boldizsárnak, kétség kívül a felébb említett Szalay Simon kapitány fiának emlékezetére, Istvánfiy Miklós ilyen verseket irt:

Ut rosa, quae virides caput eierit inter acanthos
 Aestivae piacidus dum cadit imber aquae
 Aut qualis rignis florens hiacynthus in hortis
 Juundo cunctos pascit odoré homines:
 Sic vos ingenium, et formae praestantia vestrae
 Altius a terrae sedibus extulerant.
 Cum fera vos Lachesis puerilibus abstulit annis,
 Yobiseumque omnes invida delicias.
 Et quia conjuncti magnó vixistis amore;
 Sic post íata etiam vos locus unus habét.
 Dilectae salvete umbrae, aeternumque valete!
 Terraque vos placido contegat alma sinu!

Büdeskuthy György. Jószágos nemes ember volt Bihar vármegyében első Ferdinánd alatt, nevezetesen Széplakon hét portát bírt 1552. eszt.

Bue és Bukne. L. Bua és Bukna.

Bukovicz Lázár vagy **Eleázár.** Rácországi despota volt Zsigmond király idejében. Ennek leányát Ilonát vette el Garay Miklós a palatínus, és ugyanezen ismeretsége által mehetett Garay arra, hogy ezt a Lázárt Zsigmond hűségére visszahozta, melytől az eltávozott vala. Igen kemény harcza volt ennek a Lázárnak Amuráttal, a törökök fejedelmével, Rigómezején 1389. eszt. jun. 15. napján, melyen mind Amurát, mind Lázár elesetek ugyan, de a győzelem a keresztényneké lett. úgy tartják, hogy mindketten a hadakozás közben estek el; de vannak akik azt írják, hogy Lázárnak egy Aliloe nevű főembere tette, hogy ő Amuráthoz pártol, azonban mikor annak sátorába bebocsátották, Amurátot általverte, megölte, azután a többi ott lévő törökökkel vagdalkozott, míg maga is elesett. A törökök amennyire lehetett, titkolták eleinte ezt a dolgot, és a ráczok-

kal bátran megverekedtek, még pedig oly szerencsésen, hogy Lázárt magát is elfogták, és abban a sátorban, melyben Amnrát félholtan fekdűt, összevagdalták. Talán ez a Miloe cselekedete adott tehát alkalmatosságot arra a szokásra, hogy mikor a török császárhoz keresztyént boobÁtnak be, annak két kezét, két török fogja, hogy valamimódon a császáron az ne essék, ami történt Amuráton. Igen hihető, hogy azon hadban a magyarok is segítették Lázárt.

Bukovicz István. Lázár fia. Atyja helyébe lett ráczok mává. Minekutána Amnrát a Rigómezején meghalt, az ő fia Bajazet lett a törökök fejedelmévé. Hogy ezt István magának jó emberévé tehesse, a maga testvér hugát Milievát, annak feleségül adta. Ilyen hatalmas embernek sógorságiba s barátságába bízván, úgy látszik ki akarta magát vonni a magyar királyokhoz tartozó engedelmissége alól, legalább az bizonyos, hogy Zsigmond király 1889. eszt. a rebellis ráczok ellen hadakozott, és azoknak Borich és Chestin nevű váraikat elfoglalta. Orsovához nem messze esik Borich. 1421. eszt. halt meg.

Bulcs vagy **Böles.** Bogát fia, Árpád és Zsolt idejében derék hadivezér. Mikor Árpádot, Szálán, a görögök és bolgárok segítségével megtámadta, ez a Bulcs kezdette el a harezot Lélel, a Szálán tábora ellen. Lásd Árpád. Másod ízben is szerencsésen hadakozott, Lélel és Botonddal együtt, a bolgárok ellen. Lásd Lehel. Árpád halála után, minthogy az ő fia Zsolt gyenge gyermek, és így alkalmatlan volt, mind a törvénytételre, mind a hadi gondokra, ezt a Balcsot mellé rendelték a magyarok, Lélel és Botonddal, hogy a nemzet dolgait igazgassák a Zsolt nevében. Ámbár Zsolt idejében, negyven esztendő alatt, sok nevezetes dolog történt a magyarok körül, de nem tudhatni micsoda részt vett Bulcs azokban. A görög historiaírók beszélnek, hogy Taksony magyar fejedelem alatt 948. eszt. Bulcs Konstantinápolyba ment, és ott keresztyénné lett; de onnan hazajövéen, a pogányságra visszatért 955. eszt. Lélel és más vezérekkel s nagy haddal, Ottó császár ellen küldötte őt Taksony, akivel Ágosta (Augsburg) városánál meg is ütköztek a magyarok, de igen sok embert vesztek, három vezérök is, és azok közt Bulcs is, a németek kezére jutottak, akiket Ottó Regensburgban mindnyájukat gyalázatosan felakasztatott. Igen öreg vitéznek kellett már ekkor Balcsnak lenni, ha igaz az, hogy már Árpád alatt 898. eszt. Szálán, és a bolgárok királya Simeon ellen, mint előkelő vezér úgy hadakozott. Bizonytalan, ha váljon ő tőle 6sármazott-e Bulcs püspök, aki következik, és a Balcs vagy Böles famíliá, vagy sem?

Buks, Györi prépost és második András király kancellárja volt

1228. eszt. amikor azt a diplomát írta, melylyel a király Széplakot Simontól, a Gertrúd egyik gyilkosától elveszi, és azt az ifjabb Hédváry Dénesnek ajándékozta. Akkor pedig már csanádi püspök volt, mikor 1280. eszt. a Szatmár-Németiben lakott németeknek Afidrás némely szabadságokat adott, akik még Sz.-István idejében jöttek vala az országba. Mások is, de kivált Bobért az esztergomi érsek, sokat kérte a pápát, hogy Bánffy Lukácsot, aki hajdan hasonlóképpen esztergomi érsek volt, számlálná a szentek közé, életében való szentségéért, és holtá után való csudáiért. De a pápa hirtelenkedni a dologgal nem akarván, egyikre erre a Bulcsra bízta azt, hogy a szokás szerest, eskettessen a Bánffy Lukacs életére, társalkodására és csudáira 1231. eszt. öreg korában igen megfogyatkozott szemeinek világa, és így alkalmatlan lett hivatala folytatására; azértis Gergely pápa 1237. eszt. irt a bakonyi apásának, és más papunknak, hogy vegyék reá Bulcsot, hogy hivataláréi mondjon le, azonban a püspökség jövedelméből, szabjanak annyi élelmére s ruházatán valót, amennyivel bőven beéri, ha pedig arra nem állana, hogy letegye hivatalát, rendeljenek egy segítőt mellé, aki az ő terheit viselje.

A beszterzei apátúrral igen heves vetélkedése volt Balos püspöknek, úgy hogy az apátúrnak amiatt erőszakos hallállal kellett meghalni, még pedig erős gyanú volt, sőt nyilván való vád, hogy a Bulcs kezei sem voltak tiszták és ártatlanok az apátúr véréből. Ezen dologban igen keményen idézte őt maga eleibe a pápa, de magát világtalanságával mentvén, úgy látszik maga személyében soha ott meg nem jelent, és a dolog abbamaradt, legalább Bulcs még azután sok esztendeig, sőt talán egész haláláig viselte a püspökséget. Megérte negyedik Béla király alatt a tatárok pusztítását 1241. eszt., és mikor a király táborához sietne, azon kunokra bók kent, akik magokat a magyarok ellen a tatárokhoz adták volt, a Kuthen megöléséért. Akik vele voltak, azokat többnyire a kunok levágták, őt pedig egynehány társai, a szekeren, melyen feküdt, a kunok dühössége elől elvitték. Hol s miképen halt meg, bizonytalan.

Bulcs vagy **Bölcs Sándor**. Dénes fia. A váradi oskolában tanult első Lajos király idejében. Szállást egy Pál nevű csizmadiai tartott, akinek egy esztendőre három márkát tartozott volna az alku szerént fizetni, de egyszer az esztendő végén Páltól elszökött, mikor még semmit sem fizetett volna a szállást. A csizmadia nem sokán meghalt, és. annak özvegye idővel egy Finche nevű szíjgyártóhoz ment férjhez. Már ezzel a második férjével lakott az asszony, mikor a bírákhoz ment panasza Bölcs Sándor iránt. A vándi bírák Péter és Ja-

kab, írtak ő mellette Kállay Imrének és Péternek, a Simon fiainak, hogy Sándoron a pénznek felét vegyék meg, és azt adják az asszony első férjétől való fiának Benedeknek kezébe, aki az ő levelöket mutatja. Ez a levél 1347. oszt. mindszent-havában kelt. Ennek a Sándornak idővel, Péter nevű fiától, Gergely nevű unokája lett Ennek a Gergelynek fia Miklós, a maga bulsi vagy buksi részét, a Kis-Várday famíliának adta el hatszáz forinton 1455. eszt.

Bulcs vagy **Bölcs Domokos**. A közelebb írt Sándornak testvére. Kállay Katalintól két fiút nemzett, kik első Lajos király uralkodása alatt, többnyire mindnyáján, nagy hivatalokat viseltek a hazában. Azoknak nevei: Péter, István, Mihály, Simon, György, János és Imre Ezek közül az elsőt, t. i. Pétert, bizonytalan mi okon nevezték az akkori magyarok Gundarnak vagy Zndarnak, mely név aztán az 4 testvéreire is elragadt, azért is mind az ő testvéreit alább a Zndar czikelyek alatt kell keresni. Az ngy nevezett leányi negyedben, a Eállay família ennek a hét testvérnek, a következő falukat adta 1854. eszt. Balkányt és Gnhot, Szabolcs vármegyében; Beiteket, Bánházát' és Körtvélyest Szatmárban; Dereiket Erasznában.

Bulsu. (Lásd Bulcs).

Bunger. (Lásd Böngér).

Butkai. Ez a família Zemplén vármegyében fekvő Butka nevű falutól vette a maga nevét Ezek kerülték el belőle a feledékenység homályát.

Butkai István. Egész Tótországnak bánja volt negyedik Béla király alatt 1254. eszt. Fehér vármegyében Gnhot harminczhárom; Szabolcs vármegyében Dadát negyvenhárom; Zemplénben pedig, a Tisza és Bodrog közt, egy darab földet száz ezüst márkán vett meg. Négy fiút hagyott: Istvánt, Lászlót, Joachimot és Pált.

Butkai István. A közelebb írt István fia. Bizonytalan mi okon esett volt ez ki negyedik László király gráciájából, de 1278. észt Csanádon kelt levele által, a kalocsai érsek, sok püspök s főispán jelenlétében, és László visszavette a maga kegyelmébe, nemcsak, hanem ország-birájává és mosoni főispánná is tette. Alig telt egy-két esztendő bek, hogy újra huségtelen lett István, azért ismét elvesztette hivatalát, a vele egy úton fotó két testvérel, Lászlóval s Joachimmal együtt.

Butkai Pál. Ez is István fia. Ez soha sem részesüli bátyjai bűnében; azért László király is 1281. észt Pesten kelt levelében, azt parancsolta Szabolcs és Szatmár vármegyéknek, hogy Páltól semmi jószágot el ne vegyenek, sőt úgy látszik, a pártos testvérek jószágai is Pálra szállottak. Pálnak négy gyermeke maradt. Egy leánya Tere-

besy Andornokhoz ment férjhez. Fiai: István, Vid és Miklós. Hogy ez a három fiú 1314. eszt. a palatínus rátóti Dósa előtt megosztottak, Istvánnak egyebek közt Malcza, Mark és Csatár nevű faluk jutottak Somogy vármegyében, és így lett ő a Malczay, Márky és Gsatáry far miliák törzsöke. Vidnek Nagy és Kis-Baskát adta a sors, és így lett ő a Baskay família atyja. Minthogy Bntka Miklós kezénél maradt, az ő maradékin maradt meg a Buthkai vezeték név is, és így itt csak ő fog különös czikkelyt csinálni.

Buthkai Miklós. Pál fia. Ez bocsátotta által a Buthkai nevet maradékira. Három gyermeket hagyott, Katalint, aki Isépi Lukácshoz ment férjhez, Pált és Miklóst, kikről mind kettőjokről lesz szó.

Buthkai Pál. Miklós fia, Pál unokája. Kétszer házasodott. Először a pazdicsi kapitány, Nagy Miklós leányával Erzsébettel, másodszor Solymosy Istvánnéval Dorottyával lakadalmazott. Egy leánya éa hat fia maradt. Leánya Klára, Vajda Lorándhoz ment férjhez; Fiai: István, János, Péter, András, László, Benedek. Ezek közül András. s Benedeken kívül, akik a familiát nem szaporították, mindenikről következik valami kevés.

Buthkai István. A közelebb írt Pál fia. Miklós unokája. Első Lajos király feleségének udvarában szolgált ifjúságában. A Debreczeni familiától, Dadát mint ősi jószágát, törvénynyel visszavette, Jeszenő várából sógorainak nem engedett leány negyedét venni Vingárthi Margit, három fiút, úgymint: Zsigmondot, Sándort és Ferenczet szülte neki. Ezek közül Sándornak, morvái Gyapoly Margittól született Benedek nevű fia, a többek közt és Miklós. Ennek a Benedeknek, Károly Margittól lettek ugyan magzatai, de azok mag nélkül haltakéi; Miklósnak is voltak gyermekei Klára nevű feleségétől, a többek közt Dorottya, akit deregnyei Bessenyei Lénárthoz adott férjhez, és Pál nevű fia. Ennek a Pálnak volt ugyan Ferencz nevű fia, aki Ujfalussy Annától nemzett vala egy édes anyja nevét viselő leányt, de mivel ez hamar meghalt, Ferencz a maga jószágainak nagyobb részét, a maga testvére, Zsófia férjének, Viczmándy Mátyásnak atyjafiai jóváhagyásával, még életében általadta. Ferencz a tizenhatodik század vége felé halt meg.

Buthkai János. Ezis Pál fia. Semjéni Deák Miklós leányától Klárától, Margit nevű leányán kívül, akit Pányi Ferenczhez adott, Péter és Domokos nevű fiai maradtak, akik 1411. eszt. magokat ősi józágaikban királyi levél által újra megerősítették. Péternek öt fia volt, azok közt Imre, az egri kanonok, és György, kinek Mihály nevű

fia maradt Ennek a Mihálynak, nagy-mihályi Vinnai Potenciánától, egy buzgó s kegyes asszonytól, aki testamentumában, a pataki, sóvári és cseki klostromoknak igen bőren adakozott, egy leánya egy fia maradt, úgymint: Orsolya, aki először Monoki Stiborhoz, másodszer keresi Glóbis Miklóshoz, utoljára Horváth Simonhoz ment férjhez — és Bertalan. Ennek a Bertának vagy Bertalannak, minthogy csak Katalin nevű leánya volt, akit Ugrai Istvánhoz adott férjhez, ő benne a János ága, a tizenhatodik század közepe táján elfogyott.

Buthkai Péter. Ez is Pál fia, két fiút hagyott, úgymint Györgyöt, de aki nőtelen maradt, és Andrást, aki Csabolyi Margittal házasságban élt ugyan, de meddőben.

Buthkai László. Ez is Pál fia. Négy fiú atyja volt, kik közel csak kettőtől, maradtak unokái, úgymint Jánostól és Antaltól. Ferencz hat fiút nemzett, de akik vagy nőtelen maradtak, vagy felserdült gyermek nélkül haltak el. Antalnak Jánostól lett György nevű unokája, kinek leánya Katalin, háromszor volt menyasszony, először Olctvári Istváné, másodszer keresi Nagy Ferenczé, harmadszor Petróczi Mátyásé, és 1530. esztendő után halt meg valamikor.

Buthkai Miklós. Pál testvére, Miklós fia, Pál unokája. Ezt valami vétkéért a törvényszék feje s minden jószágá vesztésére ítélte, de első Lajos király 1363 eszt. neki megkegyelmezett. Fiai: Jakab és Miklós, kít kicsiny termetéről Kis Miklósnak neveztek. Ennek a Kis Miklósnak, Klára nevű feleségétől, három fia maradt, kik közül István, Ágnes nevű leányát, Vécsi Barnabáshoz adta; Mártonról pedig következik a mondható.

Buthkai Márton. A most említett Kis Miklósnak egyik fia. Julianna nevű feleségétől egy leánya Dorottya, deregnyői Bessenyei János felesége, és négy fia lett, úgymint: András, Pál, Berecztes Mihály Ezek közül Pálról első Ulászló király úgy emlékezik egy 1441. eszt. kelt levelében, hogy ez a Pál a felébb való esztendőben, a pártos Botos Andrásnak, Eperjes városát általadta, mely hibájáért sok jószágától megfosztatott. Mindazáltal Ulászló király azt tekintetbe vévén, hogy még akkor ez a Pál éretlen észszel, a gyermeki állapottal volt; tehát ő neki minden jószágát visszaadja, még azokat is, amelyeket azokból már másoknak ajándékozott. Egyébiránt ean négy testvér közül csak Andrásnak volt gyermekekkel megáldatott házassága, azért is ő róla különös czikkely alatt lesz szó.

Buthkai András. A most említett Mártonnak fia. A büteki Drágfy Sándor özvegyétől, Sebessi Veronikától, két leánya, Borbála és Zsófia maradtak, kiket egy pár testvér atyafiaikhoz, úgymint Tibai

Andráshoz s Lászlóhoz adott férjhez. Mivel pedig a Veronika idősége miatt, sem férfi, sem leány magzatok nemzéséhez többé reménysége nem volt, tehát 1450. ész t a gubernátor Hunyadi Jánosnál azt kezdette dolgozni, hogy az ő említett két leánya, amint a törvénytudók szólnak, fiúkká tétessenek, azaz épen olyan örökösök legyenek minden ő jószágaiban, mintha férfiak volnának. Alig csendült meg annak híre az ő atyjafiainak füleiben, hogy azok az ő czélozásának mindenfelől ellene kiáltottak. Azonban a koros Veronika halála, őt minden aggodástól s atyafi pertől megszabadítja. Ugyanis az özvegyen maradt András, bizonytalan micsoda Margitot feleségül vészen, ki is őt számos mindkét nemű csemeték atyjává teszi. Szép tudományáért nemcsak mások, hanem Mátyás király előtt is nagy kedvességet talált, ki is őt ország vice-birájává tette. Kicsinyben mait 1471. ész t., hogy mind Mátyás király kegyelmétől, mind minden jószágától végképen el nem maradi Ugyanis akkor azok, akik a lengyel Kázmért akarták királynak behozni, őt is magok részére hódították vala, legalább úgy volt a királynak beadva, hogy azokkal egyet ért, melyért Mátyás is az ő jószágait pesti Nagy Bálintnak ígerte vala. Mindazáltal mivel magát a hibából kimosta, jószágai is kezénél maradtak. Margittól született gyermekei ezek: 1. Mihály. 2. János, kinek felesége újlaki Iklódi Magdolna volt. 3. Péter, 4. Imre, 5. Zsófia, a ki az- Izbugyai házba ment férjhez. 6. Hona, 7. Katalin, gersei Pethő Gergely hitestársa.

Buthkai Péter. A közelebb írt Andrásnak, második feleségétől Margittól való fia, maga familiájának dísze, először aranykulcsos ur, azután fő-kamarás, tárnok-mester, tatai s komáromi kapitány, a só kamarának, Mármaros és Somogy vármegyéknek főispánja, Mátyás és Ulászló királyok alatt. Budán 1489. ész t áldozó-csötörtökön kelt levelével, nemcsak azt engedte meg Mátyás király ennek a Péternek s az ő testvérének Mihálynak, hogy ők Butkán, a magok megavult tornyát megújíttasák, hanem azt is, hogy ott kastélyt építtethessenek, és azt bástyákkal s egyéb szükséges épületekkel megerősíthessék. Mátyás király halála után 1490. ész t., annak fia az ifjú Hunyadi János egy bizonság levelet adott neki afelől, hogy ő Mátyás király életében, a maga főkamarási hivatalát igen jól vitte, annak halála után pedig, az ifjú Jánosnak mindenekről hiba nélkül számolt. Ulászló király Budán kelt levele által, az 6 familiájának régi nemesi czimeréhez, mely három farkas fogból állott, némely más új pótlásokat ragasztott 1496. ész t. úgmint egy három szegeletű pajzsnek kék udvarán, egy arany csillagot, és a pajzs tetejére egy ezüst sisakot. Három felesége

volt: első Fánecs Gáspár leánya Margit, második bizonytalan micsoda Orsolya, harmadik Szapolyay Veronika. Nem tudhatni melyiktől született volt Katalin nevű leánya, de aki oly rövid életű volt, hogy annak ő ment utána 1511. eszt.

Buthkai Mihály. Ezis Andrásnak Margittól való fia, regéczi kapitány, és Abauj vármegyei alispán, második Ulászló, Lajos és Ferdinánd királyok idejében. A remete szent Pál szerzeteseihez, mind másutt, mind kivált Begéczen sok jóval volt 1505. eszt. Többi jószá-gai közt, ő bírta Somogy vármegyében a sági uradalmat, melyet hogy 1511. eszt. Batthyány Benedeknek ezer forinton eladott, amiatt nagy háborúság támadt ő között, és az ő ipa Fánecs János közt, melyet az ő közös barátjaik, azután hat esztendővel is nehezen csilapíthattak le. Életben volt meg 1530. eszt. Első felesége Fánecs Margit, másod-ik pedig Semsey László leánya, ugyan Margit volt, ki által az ő maradékai Sáros és Abauj vármegyékben nagy jószágok örökösei lettek. Ettől maradtak neki a következő gyermekei: 1. Péter, 2. András, aki nagy-zeretvai Majos Margitot, kitől Benedek fia lett, ifjúságának legszebb virágjában hagyta özvegyen, ki is második házasa-gra, sóvári Sóos Alberttel lépett. 3. Katalin, eszényi Ghapy Gergely hitvese. 4. Klára, Eödönffyhez, talán Lászlóhoz ment férjhez. 5 Joanna, Lipsey János felesége lett.

Buthkai Péter. A közelebb irt Mihálynak, Semsey Margittól való legöregebb fia. Sok bajt okozott ennek Kálnássy Ferencz 1557. eszt., ki is azzal vádolta őt Ferdinánd király előtt, hogy ő a Szapolyay János özvegyével, Izabellával tart, melyért Ferdinánd őt minden jószágaitól megfosztotta, és azokat Kálnássynak adta. De minekutána Zemplén vármegye bizonyágtétele által világosságra jött az ő tökéletes ártatlansága, Ferdinánd is meghagyta ő nála minden jószágát. Halála 1560. esztendőájában történt. Mind a két felesége, Ilona és Magdolna, a Kendi házból származtak. Az elsőtől nemzette Jánost, Mihályt és Lajost.

Buthkai Lajos. Péternek Kendi Ilonától való fia. Kilencz magzattal gyümölcsös házasságban élt Bódi Borbálával, kiknek nevei: 1. György, kinek özvegyét, lipóczi Keczer Dorottyát, Rákóczy Ferencz vetkeztette ki a gyász ruhából. 2. László, 3. Katalin, Fancsikay János felesége, 4. Klára, 5. Margit, Mikolay Zsigmond házastársa, 6. Borbála, 7. Mihály, 8. Lajos, 9. Péter.

Buthkai László. Lajosnak Bódi Borbálától való második fia. Életének nagyobb részét különbféle perekben töltötte. Azok között nem utolsó volt az, melylyel édes anyjának ártatlanságát, egy álnok pat-

varkodónak hamis vadjai alól, oly szembetűnőképen világosságra hozta, hogy a gonosz vádló, Zemplén vármegye által, nyelve kivágására büntetett Szemei 1590. esztendőájában hunytak be. Két feleségétől, Viczmándy Klárától és Tetétleny Annától, András, István, György és Margit nevű gyermekeket hagyott.

Buzlai Balás. Tamás fia. Zsigmond királyljal sokat utazott. Bosniába, Istriába, Lombardiába, Német- és Franciaországba, Arragoniába, és épen azért nyert attól nemesi czimert 1415. eszt. Mihály arkangyal napján, An-agoniának Pei-pinián nevű városában. Felesége Podmaniczky Anna volt.

Buzlai László, ötödik László és Mátyás királyok alatt virágzott. Ő volt egyik fő oka a Hunyadi László megöletésének 1457. eszt. Garai Miklóssal, Bánffy Pállal és másokkal. Ekkor Buzlai főpohárnokságot viselt. Ellenben főlovász-mester volt 1459. eszt., mikor Mátyás király őt újra feleskette a maga hűségére, tartván azoktól, akik ő helyébe Fridrik császárt akarták magyar királynak tenni. Azután három esztendővel, Erdélybe küldötte őt Mátyás király, és a főrendek, hogy az erdélyieket arra serkentse, hogy adjanak ők is pénzt, a magyar koronának Fridrik császár kezéből való kiváltására. Elnehezedett öreg volt, már 1476. esztendőben, és épen azért adott neki Mátyás egy Budán kelt levelet, mely által őt minden katonai szolgálat alól felszabadítja.

Buzlai Mózes. (Gergelylaki). Főajtnálló és udvari kapitány volt második Ulászló király idejében. Jelenvolt 1505. esztendőben a rákosmezei diétán. Azután való esztendőben ő volt egyik követ a pécsi püspök Szakmáry Györggyel s másokkal Maximilián császárhoz a békesség dolgában, ahova minekelőtte elindult volna, testamentumot tett, melyben az eperjesi ispotálynak Gergelylakán szép jószágokat hagyott, és azon testamentumot a királyljal is megerősítette. László nevű fiával, Ulászlót ő is elkísérte Bécsbe a császárhoz 1515. eszt. Tolna vármegyei főispán volt 1518. eszt., mikor a simontornyai dominikánusoknak ezer juhot, száz lovat, huszonöt ökröt, ugyanannyi tehenet, ezenkívül némely pusztákat és szőlőhegyeket ajándékozott. Meghalt volt már 1526. eszt., mert már akkor csak az ő özvegyéhez küldött a törökök ellen készülő Lajos király egy levelet, Víz Ferencz deák által, melyben azt a katonák minél hamarább lehető kiállítására serkenti. Katalin leánya ecsedi Báthori György felesége volt.

C.

Ceba. Közönségesen ezt tartják magyarországi első palatínusnak, szent István király idejében. De valamint azt sem tudhatni, micsoda nemzet volt, úgy azt se lehet tudni, palatínus volt-e? vagy valamelyik vármegyének főispánja. Az az egy bizonyos felőle, hogy mikor Sz. István királyságának második esztendejében, a sz. mártoni apátúrságot királyi levelével megerősítette, ez a Ceba, és az esztergomi érsek Sebestyén, vagy más névvel Domokos, mutatták ki azokat a jószágokat, melyeket a király azon apátúrságnak ajándékozott.

Cesarini Julián. Rómái anyaszentegyházbeli kardinál, ugyan Rómában, származott a Cesarini híres és régi familiából, mely a maga eredetét a nagy Július Caesarra akarja felvinni. Ifjúkorában mind egyéb tudományokban, mind nevezetesen a törvényben igen sokra ment, és azt egy ideig Páduában tanította is. Kardinálságra ötödik Márton pápa emelte őt 1426. eszt., aki azután kevéssel, őt Csehországba a hussziták ellen való hadra küldötte, ahol ő igen kevés hasznot tehetett, mivel őt Prokop a hussziták vezére, két ízben igen nagyon megverte. Amely ekklézsiái nagy gyűlést Bazileába (Bázel) hirdetett vala Márton pápa 1431. esztendőre, arra maga követéül, ezt a Juliánt nevezte s rendelte vala ki; de ott Julián az ő képét nem viselhette; mert minekelőtte a gyűlés beállott volna, Márton pápa meghalt, kinek helyét negyedik Eugen pápa foglalta el. Ez az Eugen Juliánt ítélte arra legalkalmasabbnak, hogy a mondott gyűlésben az ő követe legyen, és az ő képében előlüljön. Deczember 14. napján tartotta az első ülést Julián, a közelebb írt esztendőben, és mindössze harmincz ülésben ült elől. Azután a gyűlés rendelkezéséből, Ferrara városába ment, hogy ott a napkeleti görög anyaszentegyház követivel disputáljon, akik avégre jöttek vala a pápához, hogyha lehet, a magok ekklézsiáját a napnyugoti deák ekklézsiával egyesítnék. Mind ezen foglalatosságaiban úgy viselte magát Julián, mintegy akkori időhöz képest tudós, buzgó és bátor férfiúhoz illet. Azonban nem igen jó egyetértés volt a pápa és a Basileában (Bázel) összegyűlt atyák között, mely egyenetlenség mindaddig nevedett köztök, hogy a basileai atyák 1439. eszt. Eugent a pápaságból kitették, és helyébe Amadét, a savoyai herceget választották, akit aztán Eugen 1440. eszt. az ekklézsiából kiátkozott. Mind a két pápa igyekezett magának az európai fejedelmek közöl jóakarókat és pártfogókat szerezni, mindketten küldöttek nevezetesen első Ulászló magyar királyhoz is köve-

tet, hogy őt magok részére vonják. Eugen maga részéről ezt a Juliánt küldötte el, aki 1442. eszt. júniusban ért Budára Ulászlóhoz, és ott az Amadé követével, Ulászló előtt kardoskodott, Eugen jusa mellett. Hogy pedig annál könnyebben megnyerhesse az Ulászló kedvét, magára vállalta, hogy ő békességet csinál Ulászló és Erzsébet közt, kik akkor egymással a magyar királyság felett villongtak. Element tehát Erzsébethez, az Albert király özvegyéhez Győrbe, és azt a békességre sok okkal próbálta bírni, de Erzsébetnek még azon esztendőben történt halála, a pernek nyakát szakasztotta, és a Julián további közbejárását szükségtelenné tette. Mindazáltal nyílt ő előtte más mező, ahol Ulászlónak szolgálhatott, t. i. ámbár még mind-ezideig mindenütt megverte Hunyadi János a törököket, valahol csak velők megütközött, mindazáltal azok csak agy kínálták Ulászlót békességgel, ha vagy Belgrádot általadja, vagy pedig esztendőnként való adót ígér nekik. — Feltette tehát Ulászló, hogy már maga is táborba száll azok ellen. Hogy pedig ellenséget ne hagyjon háta megett, Fridrik császártól két esztendeig tartandó békességet kért 1443. eszt., küldött is Fridrik követeket Budára, hogy azok a magyarokkal a békesség felől végezzenek. A palatínus Hederváry Mrinez mellé, ezt a Juliánt rendelte ki Ulászló, hogy Fridrik követeivel kösse meg a frigyet, és egyedül ő volt, aki a békességet szíve szerónt óhajtotta, és kérte Hederváryt, hogy Fridrik követeivel engedel-mesebben bánják; de haszontalan volt minden ő beszéde, és magának Ulászlónak kellett a frigyet megkötni. Azután Bécsbe küldötte Ulászló Juliánt, hogy a császártól a törökök ellen segítséget kérjen, de ez az útja hiába esett, mivel a császár attól tartott, hogyha Ulászló a törököket megverhetné, azután a császár ellen támadna. Elkísérte Julián Ulászlót a törökök ellen, és ott az ő győzelmeinek nemcsak néző tanúja, hanem kétségkívül előmozdítója is volt. Minekutána haza kísérte a győzedelmes Ulászlót Budára, szüntelen azon volt, hogy őt a törökök ellen ismét felültesse, és mikor Ulászló haza Lengyelországba igyekezett, hogy az ott uralkodó rendetlenségeket jóráhozza, s egyszerűsmind édes anyjának szerencsés hadakozásait maga elbeszélje, őt Julián Brankovich Györggyel, a rácok despotájával, erről is lebeszélte; de annak ellene nem állhatott, hogy Ulászló 1444. esztendő elején, Szegeden a törököknek tíz esztendeig való békességet ígérjen. Maga is megbánta Ulászló, hogy ezzel a békességkötéssel hirtelenkedett, melyet hogy észrevett Julián, minden kigondolható okokat előhordott, hogy őt és a főrendeket, ennek a békességnek felbontására reávehesse. Biztatta őket, hogy a többi európai fejedelmek is segítni

fogják a magyarokat, ezenkívül Ulászlót a törököknek tett esküveje kötelezése alól, a pápa nevében felszabadította; különben is azt állítván, hogy a hitetleneknek tett esküvést megállani nem tartozik. Engedtek utoljára az ő szavának, mind Ulászló, mind a rendek, és aug. 4. napján, Szegeden a békeség felbontására, Juliánnak mind esküvésökkel, mind kezökírásával magokat kötelezték. Maga is elmont Julián a magyar táborral Várnához, ahol midőn látná a magyarok hanyatlását ő is futásnak eredt, de életét nem szabadíthatá meg. Miképen esett el? bizonytalan. Némelyek azt írják, hogy mikor egy oláh a Dunán egy csónakon akarná őt áthalozni, észrevévén hogy sok arany vagyon nála, őt megölte, mindenétől megfosztotta, és mezítelen testét a Dunába vetette. Mások ellenben úgy tartják, hogy a futás közben a magyarok ölték meg, mint a szerencsétlen hadnak okát. Talán leghihetőbb a mint Thuróczi ír, hogy t. i. a törökök keze által veszett el.

Chaba vagy **Csaba** és **Aladár**. Amint Thuróczi, Bonfin, Oláh Miklós, és mások beszélnek, ezek Attila fiai voltak; Csaba ugyan a görög császárnak Honóriusnak leányától; Aladár pedig a bajor herczegétől való. Attila halála után, ezek az országon nem egyezhetvén, egymás ellen fegyvert fogtak. A németek s más külső nemzetek, Aladár mellé állottak, a hunok pedig Csaba mellé. Mind a két fél nagy sereget gyűjtvén, a sicambriai vagy budai mezőn táborba szállott, és ugyanott egymással megütközött. Tizenöt nap tartott egy végtébe a vérontás, és oly szörnyű volt, hogy a vér a Dunát olyan veresre festette meg, hogy Sicambiától, az az Ó-Budától fogva Potentiánáig, az az Penteléig, tiszta vizet találni benne nem lehetett. Eleinte Csaba volt nyertes, úgy hogy az ellenkező seregnek nagyobb része, sőt maga Aladár is elesett, de csakugyan utoljára Csaba vesztett. Huszonötezer embere maradt meg Csabának, kikkel Görögországba ment. ott lakott tizenhárom esztendeig, onnan visszament Ázsiába, ahonnan az ő elei kijöttek vala. Ott megházasodott, két fia lett, Edömér és Ede, akik előtt sokszor emlegette Magyarországnak termékeny földét, s azokat kérte, hogy idővel ide jöjjenek ki. Azon huszonötezer hunokon kívül, akik Csabával Görögországba, s onnan Ázsiába visszaköltöztek, mintegy háromezeren maradtak volt meg a harcztól. Ezek először Czegléd körül telepedtek meg, de ott nem méréselvén maradni a németektől, Erdélybe mentek, és ott magokat székelyeknek nevezték. De mások azt mondják, hogy Attilának se Csaba, sem Aladár nevű fia nem volt, hanem az ő valóságos fiai Ellákh, Denghizikh és Hernákh voltak. Ezek közül a közbelsőt Deng-

hizikhet nevezték volt a hunok Csabának, vagy inkább Kábának, azaz bolondnak, minthogy ő a rómaiakkal s gothokkal igen ész nélkül ütközött meg, Bácshoz közel, ahol magát is Denghizikhet elfogták, fejét vették, karóra függesztették, s Konstantinápolyban fel s alá hordozták. Innen származott volt aztán a hunok közt az a köz példabeszéd: Akkor jöjj vissza, mikor a Kába (azaz a bolond Denghizikh) visszajő Görögországból. Mások ismét azt mondják, hogy Hernákhót vagy Irnacsot, a legkisebbik fiát Attilának, hitták Chabának vagy Csabának, nem pedig Denghizikhet vagy Dengezicset. Azonban mindezek bizonytalanságok. Csabáról mondják, hogy neveznék a magyarok a Csaba ire füvet.

Chagán. Ez volt az avarok fejedelme, mikor azok 550. esztendő tájban Európába bejöttek. Előbb Dáciiát, azután Pannoniát foglalta el Chagán 568. eszt. Minekutána ez az első Chagán 578. eszt. meghalt, második Chagán lett helyébe az avarok fejedelmévé. Szerencsésen hadakozott a napkeleti császár Móricz ellen, úgy hogy majd Konstantinápolyig vitte győzedelmes fegyveréi. A Móricz katonái közül elfogott mintegy tizenkétezerét. Igen olcsón kínálta Móriczot, hogy váltsa vissza a foglyokat, de mivel nem váltotta, mind a tizenkétezerét egy nap lekonzolta. Ismét egy más Chagán volt az avarok fejedelme 610. esztendő től fogva. Ez is elment volt Konstantinápolyig Heraklius császár ellen, de a várost minden haszon nélkül ostromlott* 626. eszt. Ez idő után, mindig alább-alább szállott az avarok ura ereje és bátorsága. Mindazáltal csakugyan maguk nemzetéből való fejedelmek voltak, p. o. Iring és Jugurró 779. eszt., azután pedig Thudun. Lásd Thudun.

Chapy. Ez a famílija a Miczbán Simon hét fia egyikétől, Tamástól származott. Nevét Csap nevű falutól vette Ung vármegyében melyet bírt. Ez a Tamás negyedik vagy Kun László királynak igen kedves vitéze volt, ki is neki 1280. eszt. Beszterczén kelt királyi levele által Radvány nevű földet adott, 1281. eszt. pedig Pesten kelt levelével, Liptó vármegyében, Lipcsét ajándékozta neki. Sokat segített ez a Tamás Kun Lászlónak 1282. eszt. a kunokat a Hodostónál megverni, amikor a többek közt azzal tette magát érdemessé, hogy testvéreivel együtt két kunt fogott el, és azokat fegyverestől a király eleibe vitte. Ezért az érdemért Ung vármegyében egy Rath nevű falut ajándékozott a király ezeknek az atyafiaknak 1284. eszt. Ennek a Tamásnak két fia maradt, úgymint László és Dones, Tomcsó vagy Tamás.

Csapy László, A közelebbi írt Tamásnak fia. Ez volt az Eszény-

Től nevezett Chapyaknak törzsöke. Micsoda jószágai jutottak az osztályban 1320. eszt.,-mindjárt fog említettetni. Három fia maradt, úgymint: Tamás, Mihály és László.

Chapy Donch, Tomcso vagy **Tamás**. A felébb említett Tamás fia, László testvére. Zólyomi és lipői főispán, és jó katona ember első Károly király idejében. Ő vezérlette a Károly seregének egy részét Trencsényi Máté ellen 1312. eszt. Ebben a hadban mutatott vitézségéért sok szép jószágot kapott a királytól Bereg vármegyében. Mikor a familia 1320. eszt. megosztozott, ennek a Tamásnak, és az ő testvéreinek Lászlónak, a következő jószágok jutottak: t. i. Szabolcs vármegyében Ágtelek és Eszény nevű faluk, a hozzájuk tartozó szántóföldekkel, erdővel, rétekkel, vizekkel s malmokkal együtt; Zemplén vármegyében pedig Szécs nevű falunak hatod része, Visnu, Pernu Két (Keeth) és Bozza faluk, melyek Perustyán várához tartoztak. Odajárt Károlylyal Oláhországba ez a Tamás, és mikor ott Bazarád kiálta a királyt békességgel, sokat javallottá, hogy azt fogadja el. Mikor aztán Károlyt és az egész magyar tábornokot, az oláhok a hegyek közt megszorították, és utolsó veszedelemmel fenyegették, a fiával Lászlóval és Berendy Mártonnal, ő fedezte a királyt leghathatósabbán, az oláhok nyilai ellen, 1330. eszt. Nápolyba is elment Károlylyal, Andrásnak a Károly fiának nápolyi királyságra való koronázására 1333. eszt. Három fia maradt, úgymint: László, Miklós és János, akik magokat polyánkai Chapyaknak nevezték.

Chapy Tamás. (Eszényi). A felébb írt Lászlónak egyik fia. Az 1355. esztendőbeli osztálykor, egyéb sok jószága közt, Eszény falujának fele, ennek a Tamásnak jutott, ahová ő a remete szent Pál szerzeteseit bevitte, ott azoknak klastromot s templomot építtetett, s azoknak sok szép jövedelmet adott, az egi püspök és Lajos király helybehagyásával. Négy fia maradt: Simon, Imre, László és János.

Chapy András. (Polyánkai). Miklós fia, Tamás unokája, Zsigmond királynak kedves embere, akivel szüntelen egy asztalnál evett. Odajárt vele a konstanczi (kosztinczi) gyűlésre, és ugyan Konstancziában adott 1318. eszt. neki a király nemesi címert, amelyet maga kívánt. A címér egy fennálló arany oroszlánból, és egy sárkányból állott, mely fehér fogai közül veres nyelvét kinyújtja, és farkát a maga nyakára háromszorosan tekeríti. Tagja volt András a sárkány-rendének, melyet Zsigmond állított vala fel.

Chapy Ákos. (Eszényi). Imre fia, Tamás unokája. Bebizonyítja Ulászló király előtt, hogy a leleszi prépostságon való jus-patronatust,

hajdan az ő elei bírták, de azt azoktól némely királyok, erőhatalommal elvették; azért is kérte ez az Ákos vagy Akacs, a királyt, hegy azt neki adja vissza, mely kérését annyival örömeztőbb meghallgatta s megadta Ulászló 1441. áldozócsüörtökön, Budán költ levelével, mivel Ákos ő neki igen sokat szolgált abban, hogy a magyar királyságban megerősödhessek, és ő mellette maga költségén sokat fáradozott. Ákos felesége, álmosdi Csire Barnabás leánya Erzsébet volt, kitől egy leánya, s két fia maradt, úgymint Apollónia, aki Dolhay Ambrushoz ment férjhez; fiai Ferencz és Albert.

Chapy György. (Eszényi). Ákos unokája, Albertnek Balay Orsolyától született fia. Ezt a Györgyöt küldötte Zemplén vármegye, Panyi Kristóffal a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Két feleségétől, úgymint Buthkai Katalintól és ruszkai Dobó Katalintól, három fia maradt: Ferencz, Péter és Farkas.

Chapy Ferencz és Péter. (Eszényi). A közelebb írt György fiai. Ferencznek Budi Klárától egy fia s négy leánya maradt. Fia Gergely mag nélkül halt el. Leányai közül Klára, Ibrányi Ferenczhez, Dorottya, Milics Istvánhoz, Krisztina, Milics Pálhoz, Zsuzsanna Béthey Péterhez ment férjhez. Ami Pétert illeti, neki János nevű fia volt, kinek házastársa volt Bocskay Klára, kitől Péter nevű fia született vala, de aki mag nélkül halt el.

Chapy Farkas. (Eszényi). Ezis György fia. Ennek a Farkasnak, és az ő most említett bátyjának, Ferencznek és Péternek, a Losonczy Zsigmond fiai, Antal és István, egy Bezdéd nevű falut engedtek által 1534. eszt. Farkas eleinte Szapolyay Jánost ismerte királynak, de Budi Mihály és Kávássai Kristóf nógatásaira, első Ferdinándhoz állott, kinek hűségére a munkácsi várban 1537. eszt. 30. oct. költ levelével magát le is kötelezte. Nagy-kállai Vitéz Klárától, egy fia Kristóf, és két leánya maradt, úgymint Rosina, aki Gsóty Istvánhoz, és Anna, a ki Deregnyei Pálhoz ment férjhez.

Chapy Kristóf. Farkas fia. Első feleségétől, Bocskay Annától, Zsuzsana nevű leánya maradt, aki Lónyai Kendi István felesége lett Második feleségétől Telegdy Borbálától semmi gyermeke sem maradt. Az özvegyesgre maradt Borbála felső-vadászi Rákóczy Zsigmonddal lépett második házasságra.

Chah Péter. (Lévai). A sárkány rendének tagja, fő-lovászmeister macsói bán és erdélyi vajda, Zsigmond király alatt. Az ő elei Csehországból származtak Magyarországra, és itt jószágos familiákba házasodván, feleségeik után szép jószágokat bírtak. Ez a Péter, Zsigmond király előtt azzal tette főképen magát érdemessé, hogy mikor

Zsigmond a siklósi fogságból kiszabadult 1401. eszt., ez a Péter sokakat vagy megtartóztatott fegyveres kézzel annak hűségében, vagy pedig akik már onnan elhajlottak vala, azok közül oda sokakat visszahajtott. Ezen szolgálatjáért nyerte Zsigmondtól a lévai uradalmat, melyről aztán ő is s maradékai is nevezettek. A sárkány-rendébe 1408. eszt. vétetett be. Macsói bán 1427. eszt. lett. Basileában (Bázel) költ levele által őt, és Stiboriust rendelte vala Zsigmond a huszsziták ellen Csehországba indulandó magyar hadak főkapitányává 1434. eszt. Értésére esvén pedig Zsigmondnak, hogy Stibórius meghalt, Hederváry Lőrinczet adta ő mellé. Talán az ott nyert prédából váltotta vissza 1485. eszt. azon Bodrog vármegyei jószágait, melyeket azelőtt való időkben Koroghly Jánosnak hányt vala zálogba. Erdélyi vajdává, Csáky Lászlóval lett 1436. eszt. László nevű fia maradt.

Cseh László. (Lévai). Ezt minthogy a közelebb írt Péter vajdának fia volt, másképen Vajdaffynak is hittak. Egri püspök Kozgony Simonnal, együtt égette s prédálta fel Selmecz bányát 1442. eszt. Azzal sem jó emlékezetét hagyta, amit ország-bírája Palóczy László írt ő felőle 1446. eszt. a váczai káptalanhoz, hogy t. i. ő némely magyar s cseh katonákkal a sági klastromra ütött, annak ajtaját betörette, az ártatlan szerzetesektől a szent edényeket s ruhákat, arannyal futtatott ezüst tömjénezőket s poharakat, sok könyvet sat. elvett, a klastrom leveleiről függő pecséteket levagdalta, sőt magokat a szerzeteseket is mindnyájokat üttette, verette, testi ruhájoktól megfosztatta, a sági lakosoknak is minden marháit Lévára hajtatta sat., úgy hogy a kárt, melyet tett, tizenhatezer forintnál többre lehetett becsülni. János nevű fiút hagyott.

Cseh János. (Lévai). László fia, Péter unokája. Hunyadi Mátyás király alatt virágzott. Háromszor házasodott: először 1476. esztendő tájban Kompolthi Miklós özvegyét Hedviget, másodsor Ország Magdolnát, harmadszor Paksy Annát vette el, akit az ő halála után az özvegy Haraszthi Ferencz öltöztetett ki a gyász ruhából. Borbála nevű leánya Podmaniczky Jánoshoz ment férjhez. Bizonytalan melyiktől nemzette Zsigmondot, aki következik, az bizonyos, hogy nem Paksy Annától.

Cseh Zsigmond. (Lévai). Jánosnak talán Ország Magdolnától való fia. Bars vármegyei főispán, második Ulászló, Lajos és első Ferdinánd királyok alatt Az ő roszul gazdálkodó atyja János, a nagyatyja László, Vas vármegyében Németujvárt, ezenkívül Bars, Pozsega s Valkó vármegyében is némely várakat s jószágokat, egynek-másnak zálogba hányták. Azoknak kiváltására, ez a Zsigmond 1503. eszt., a

szent-benedeki konvent előtt, a már említett Haraszthi Ferencztől, és annak feleségétől, a maga hajdani mostoha anyjától pákosi Paksy Annától, huszonhétezer magyar tiszta arany forintot vett fel kölcsön. Négy esztendő sem tölt bele, mikor Zsigmond a takarékoság s gazdálkodás által annyira ment, hogy ezt a snmmát lefizette. Ettől fogva sok pere volt neki a Bánya városokkal, melyek csak királyi hatalom s erő által nyerhettek olykor pihenést az ő háborgatásitól s erőszakaitól, mindaddig, míg 1530. eszt. aztán azokat a halál Zsigmondtól végképen megszabadította. A már kétszer említett Haraszthi Ferencznek első feleségétől való leányától Katalintól, és Petrovics, vagy a mint mások akarják Pasztohay Annától, hét magzatot nemzett Zsigmond, Katalintól ugyan Jánost, Zsófiát, Forgách Ferencz házastársát és Margitát, akit Pasztohay Zsigmondhoz adott férjhez. Annától született a zablathi Hrossay János felesége Anna, Dorottya és Katalin, kiket úgy látszik atyjok előtt ragadozott el a halál.

Cseh Gábor. (Lévai). Bars vármegyei főispán lett édes atyja Zsigmond helyébe 1530. eszt. Nagy kedvességben volt első Ferdinánd király előtt. Bizonytalan ha váljon követségbe járt-e ő valamelyik esztendőben, még nőtelen korában, vagy csak tapasztalás kedvéért, a németországi fejedelmekhez. Minekelőtte oda elindult volna, Ferdinánd király parancsolatából testamentumot tett, és minthogy férfi testvérei nem voltak, minden jószágát hűgainak hagyta. Németországi útjából életben visszaérkezvén, Thurzó Annát elvette. Ott volt Perényi Péterrel s másokkal Pest alatt 1542. eszt., mikor azt a Ferdinánd számára a törököktől vissza akarták venni, és mikor ott egy dombocskáról Bánffy Lászlóval karon fogva nézné az ostromot, egy a városból jött ágyú-golyóbis, őt oly szerencsétlenül szélyelcsapta, hogy vére és belső részei Bánffyra loccsantak, s azt annyira megrettentették, hogy azt annak szolgálai félholtan vitték sátorába. Az ő özvegye Thurzó Anna, Balassa Menyhérthez ment férjhez. Egyetlenegy gyermeke János, aki ettől az Annától maradt, midőn tanulását Bécsben folytatná, ugyanott meghalt, és abban az egész Lévai Cseh família kialudt. Teste ugyan Bécsben az augustiniánus barátok templomában temettetett el, aholottis az ő koporsó kövére ezen szókat metszették: Magnifico Joanni Lévai, ex antiqua clarissimaque Vajdaiflorum familia, Patre Gábríelé, Comite Barsiensi, ad Budám (Pesthum) pro Patria et Principe amisso, posteritatis spé in hunc redacta, immatura, morte sublato, R. Franciscus Thurzó, Episcopus Nitriensis, Avunculus moestissimua monumentum hoc posuit. Vixit annos 18. menses 2. Mortuus anno Pomini 1553. 12. Sept.

Cheszneki vagy **Cseszneki Miklós.** Ez és még négy testvére, első Károly királynak hű emberei, Venczelnek pedig ellenségei voltak, mikor Károly és Venczel a királyság felett egymással vetekedtek. Ott volt Károlyyal ez az öt testvér, mikor ő Budát, ahol Venczel lakott, megszállotta, ott a városban sok kárt tettek, gyűjtogattak, gyilkoltak, a Venczel embereit csonkán, bénán hagyták, amint erről maga Venczel panaszkodik abban a királyi levelében, melylyel Visk nevű falut a Cseszniekiektől mint hűségtelenektől elveszi, és azt Csáky Jánosnak adja 1303. eszt.

Chitilén vagy **Csitilén Péter.** Jó magyar nemes familiából való spalatrói érsek, harmadik Béla király idejében 1185. esztendőől fogva. Bélának valami okon minden eszekedve az volt, hogy Spalatróban az érsek mindenkor magyar legyen, ámbár ahoz a spalatróbelieknek semmi kedvök nem volt, aminthogy a Csitilén előtt való érsek erőszakos halála után, az érseki szék egy darabig üres volt. Mivel pedig látták a spalatróbeliek, hogy Béla mozdulhatatlanul megáll a maga feltétele mellett, nagy nehezen és későre reávtették magokat, hogy ezt a Csitilént magok énekének választották. Mégis mutatta Péter, hogy ő méltó volt erre a méltóságra; mert a maga hivatalát igen serényen folytatta, és az alatta valókat igen vigyázó okossággal és bölcsességgel kormányozta. Mindjárt első esztendejében, úgy megszorította asztalára s egyéb pompára terjedő költségeit, hogy amely pénzt azokból megkímélt és meggyűjtögetett, abból a korbavai püspökséget fundálta. Hol feküdt Korbava városa, már ma tudni nem lehet, mert semmi nyoma nincsen; mindazáltal hihető, hogy Modrusa és az Unna vize közt lehetett; mert Modrusa városa is a korbavai püspök keze alatt volt, és Korbava elpusztulása okán, a püspökség is oda vitetett által; Korbava nevű vármegye pedig mostis van az Unna mellett. Ugyanazon első esztendejében, egy zsinatot is tartott, melyben azt rendelte el, melyik püspöknek meddig terjedjen parochiája, megyéje, vagy micsoda helységek tartozzanak igazgatása alá, mely rendelkezéseit a pápa is helybehagyta, és megerősítette. Nem sokára meghalt Csitilén, és 1191. eszt. egy Péter nevű sz. mártoni apátur foglalta el az ő helyét, aki szintén úgy magyar volt, de vezetéke neve tudva nincsen.

Cillei Hermann. Cillei és zágori gróf, Tót, Horvát és Dalmát országi bán lett 1406. eszt., melyben az ő leányát Borbálát, Zsigmond magyar király elvette. Az ő öregebb leánya Anna a nagy (farrai Miklósnál volt férjnel. Ott volt Hermann a nagy nikápolyi veszedelemben 1396. eszt. is. Zsigmond királynak Konstantinápolyba

való bujdosásában is útítársa volt. Sok szép jószágot nyert Zsigmondtól, p. o. Várasd városát, és Zágor vármegyét. Munkás eszköz volt ő Zsigmondnak a siklói fogságból való kiszabadulásában. Mikor Zsigmond 1405. eszt. hatvanezer emberrel a bosnyákországi hadra igyekeznek, de szokása szerint pénz nélkül szűkölködnék, Csáktornya szigetét ennek a Hermannak adta el negyvennyolcezer forinton. Ott volt ő is más főrendekkel Lublyón, mikor Zsigmond a lengyel királylyal ott békességet és szövetséget kötött 1412. eszt., és a békeség állandósága mellett kezességet vállalt magára Zsigmond részéről Tvardko a bosnyákországi király, Hermannt rendelte vala 1427. eszt. maga után bosnyákok királyává, de ő azt a méltóságot soha el nem érthette. Bizonytalan mi okon tartotta ő 1436. eszt. fogságban Jánost, a kalocsai érseket. Ennek unokája volt Ciliéi Ulrik gróf, akit Hunyadi László megölt.

Cillei Borim vagy **Borbála**. Zsigmond királynak második felesége, a közelebb említett Cillei Hermannak leánya. úgy tartják, hogy már 1394. eszt. kérte volna őt Zsigmond király feleségül; mikor pedig a siklói fogságból kiszabadult, akkoris először egyenesen Ciliébe ment, és Borbálának tett házassági ígéretét újra megerősítette; mindazáltal a vele való összekelést 1406. esztendőre halasztotta, talán a Borbála gyengesége miatt. Római császárnének 1414. esztendő vége felé koronáztatott meg Borbála Aachen városában; onnan karácson ünnepére Konstanciába (Kostnicz) érkezett férjével együtt, ahol már akkor János pápa a gyűlésnek üléseit elkezdte vala. Nem soká mulatott Borbála Konstanciában, hanem haza jött az ország igazgatására; de itt nem annyira az ország dolgaira volt neki gondja, mint a fajtalan és baja élet üzésére. Mindezek idejében fülébe mentek Zsigmondnak, és az volt az oka, hogy mikor hosszas távolléte után 1419. eszt. hazajött, Borbálát Pozsonban maga eleibe sem bocsátotta, hanem ártatlan leányával Erzsébettel együtt, őt onnan Váradra küldötte, ahol kilencz hónapig, csak a kanonokok adakozásából élt és tengődött. Ezen fenyíték után, a fő-rendek esdeklésére, magához vette őt Zsigmond, vele egynehány esztendeig csendesen élt, és neki a Bánya-városokról esztendőnként hnszonnyolezezer forintot rendelt. Úgy látszik, hogy ez idő alatt, csak a férjétől való félelem tartóztatta őt a maga határai közt. Mikor pedig látta, hogy Zsigmond már elerőtlenedett és soká nem él, maga kínálkozott az ifjú lengyel királynak feleségül, és annak azt ígérte, hogyha őt elveszi, Magyar és Csehországot neki kezére fogja játszani. Hogy ezen célját annál könnyebben elérhesse. Csehországban némelyeket a calixtinusok közül magához gyűjtött, s

azoknak elméikre adta, mely nagy szükségök volna nekik arra, hogy még Zsigmond életében királyról gondolkodjanak, azonban Ulászlót az ifjú lengyel királyt, a maga titkos szeretőjét ajánlotta nekik. Ezen tanácsra annyival örömebb hajlottak a calixtinusok, mert tudták, hogy Albert az ausztriai herceg, akit Zsigmond szánt vala magyar és cseh királynak, igen buzgó katolikus, a calixtinusok tudományának pedig ellensége. Jókor megtudta Zsigmond Borbála mesterkedéseit, de mivel már az sok csehet hódított vala magához, látta, hogy nem lenne tanácsos őt Csehországban köröni közé fogni. Valami keresett szín alatt tehát magát Prágából betegesen Morvaországba vitette. Elkísérte oda őt Borbála, és minden szempillantásban leste, várta férjének halálát; azonban mihelyt Znoim (Znaim) városába érkeztek-, Zsigmond őt mindjárt megfogatta és örökös rabságra szentenciázta; maga pedig kevés napok alatt ugyanott meghalt 143 V. eszt. Mikor Pozsonba hozták Znoimból a Zsigmond holttestét, ugyanakkor fogva elhozták oda Borbálát is, kemény őrizet alatt Eszerént semmit sem mozdíthatott benne, hogy Ulászló magyar és cseh király legyen; hanem az lett ezen országoknak királya, akit Zsigmond javallott vala, t. i. Albert az ausztriai herceg, Erzsébetnek a Zsigmond és Borbála leányának férje. Elnyervén Albert a királyságot, a maga napát Borbálát, Zsigmond rendelése ellen, szabadon bocsátotta, élelmére esztendőnként tizenkétezer aranyat rendelt; de a várakat, melyeket azelőtt birt vala, tőle elvette, hogy valami zenebonát ne indíthasson. Mindazáltal azután sem szűnt meg Borbála nyughatatlankodni, és Ulászlót a magyar és cseh koronával kecsegtetni, mely mikor Albertnek értésére esett volna, tovább az országban nem mert maradni Borbála, hanem Lengyelországba, régi szeretőjéhez Ulászlóhoz szaladt, aki neki alkalmas jövedelmet rendelt. De mikor ezt az Ulászlót a magyarok 1440. eszt. királynak behozták, akkor elfogadtatták vele, hogy Borbálát Magyarországra be nem hozatja, se' be nem bocsátja; hanem ha valaki elljen az országban annak pere volna, prókátor által azt folytathatja, és Ulászló neki igazságot tehet s tétethet. Azt írják, hogy a lengyelek közt sem soká lakhatott Borbála, a maga nyughatatlan elméje miatt; hanem onnan Csehországba ment, és ott halt el 1450. eszt. Aeneas Silvius azt írja felőle, hogy mind holtig a fajtalan életet el nem hagyta, és az olyan szüzeket nyilván bolondoknak nevezte, akik a testi gyönyörűséget nem kóstolták. Holttestét a husszíták Prágába vitték, és ott a királyok temetőjébe temettek. Ciliéi Ulrik. Ciliéi gróf és tótországi bán, Zsigmond király felesége Ciliéi Borbála testvérének Fridriknek fia, és így az oda felebb

leírt Cillei Hermann gróf unokája. Ott volt Borbálával Znoim (Znaim) városában, mikor ott azt Zsigmond király fogságra tette; de ő az illatot jókor megszagolván, onnan idejében elébbállott 1437. eszt. Zsigmond halála után úgy beszinlette magát Albert királyhoz, hogy az őt Csehországban maga helytartójává tette, de mivel Ulrik ott a királyságot vadászta, őt Albert a helytartóságból csakhamar kitette. Minekutána Albert is meghalt 1439. eszt., ez az Ulrik tartotta észszel, vagy inkább rózsz tanácssal annak özvegyét Erzsébet királynét, ő is megegyezett volt abban, hogy a magyarok Ulászlót híjják királynak Lengyelországból, sőt maga is küldött azért követet 1440. eszt. Azonban míg a követek odajártak, Erzsébet egy férfi gyermeket szült, akkor aztán arra vette Erzsébetet, hogy előbbeni megegyezésétől álljon el, és a maga most született kisedét Lászlót, koronáztassa magyar királynak, melyet Erzsébet meg is cselekedett, és a koronázás alkalmatosságával, Ulrik mondotta el a hitet a kised László képében. Ott volt Erzsébettel Győrben, mikor azt az Ulászló részén lévők ostromlottak, ő volt a várbeli német és cseh katonáknak kapitányok, és midőn látná, hogy a várat meg nem tarthatja, alattomban oda akarta azt hagyni; de Rozgony Simon, az egri püspök, és a többi Rozgonyak, az ő futását észrevévén, őt elfogatták, és Ulászlóhoz küldöttek. Nem soká tartotta őt Ulászló fogságban, hanem mihelyt maga helyébe huszonnégy kezest állított, őt szabadon bocsátotta, olyan feltétel alatt, hogy soha többé az Erzsébet kedvéért semmi alkalmatlanságot neki nem fog okozni. De csakhamar elfelejtette Ulrik ezt a maga ígését, magát újra felütötte, és 1441. eszt. az Ulászló seregét Szombathelynél meg is verte, sőt annak fővezére Bánffy István is neki kezére került, úgy hogy Ulászló őt maga kínálta a békességgel, mely ugyanott Szombathely körül ő köztök meg is készült Elbízván magát Ulrik ezen szerencsésével, azután való esztendőben, a zágrábi püspökség és auránai perjelség jószágaiban igen maga kényén kezdett gazdálkodni és azokat foglalgatni. Ezen az okon Hunyadi János 1446. eszt. a Dráván általkelvén, őt úgy megriasztotta, hogy már akkor Ulriknak kellett a békességről előbb gondoskodni, és a mely feltételekkel kínálta, azokat elfogadni úgy látszott 1451. eszt., hogy tartós barátság fog felállani Hunyadi János és Ulrik közt, mivel az Ulrik leánya a Hunyadi fiának Mátyásnak akkor eljegyeztetett; de ez a barátság mindjárt felbomlott, mihelyt 1452. eszt. Fridrik császár, az ifjú László királyt maga kezei közöl Német-Ujhelyen (Neustadt) kiadta, és azt az Ulrik gondviselése alá bízta. Ugyanis Ulrik minden mesterségét elővette, hogy Lászlót nyalánkságra, tor-

kosságra, henyeségre, és bujaságra szoktathassa, úgy hogy Lászlót ezen fedettségektől csak a maga természeti jóra való hajlandósága és vonódása tartóztathatta meg. Ezenkívül az előkelő magyarokat és ausztriaiakat, igyekezett László előtt gyanúsakká és gyűlölségesekké tenni, s nevezetesen Hunyadi Jánost. Érzékenyebbek voltak erre az ausztriai rendek, mint a magyarok, azértis feltették magokban, hogy akármibe kerüljön, Ulrikot megbuktatják. Mikor tehát 1453. eszt. a pozsoni diétáról Bécsbe ment Ulrik Lászlóval, és azzal együtt egykor a tanácsházba be akarna menni, Lászlót ugyan a rendek bebocsátották, de ő utána az ajtót bezárták, és Ulrikot kirekesztették, melynek okát mikor László kérdezné, azt felelték a rendek, hogy az ő törvényeik szerint, idegennek nem szabad hallani az ő tanácskozáseit, s különbenis ideje már egyszer, hogy azt az alkalmatlan embert a királytól külön válasszák, hogy így a királyljal annál szabadabban és igazabban beszélgethessenek. Kivált Kitzinger, az ausztriai főkapitány, szabadságot nyervén a szólásra, úgy előbeszélte az Ulrik fajtalan életét, a királyi jövedelmeknek maga hasznára való fordítását, a legjobb emberek után- való áskálódását, minden tartományoknak zavarba való hozását, hogy László ott mindjárt helyben magát arra határozná, hogy Ulrikot a maga szolgálatából elbocsátja, sőt elűzi. Elégé rugdosta azalatt Ulrik az ajtót, míg Kitzinger ezeket nyomósan előadta; de mikor aztán bebocsátatott, csak elbámult, mikor az Kitzinger szájából hallotta a sentenciát, mely szerint neki a királyi udvarból tisztulni kellett, s amelyet a király az ő hallattára, újra a maga akaratjával megegyezőnek vallott. Mit volt mit tenni? engedni kellett az időnek, és mindenek öröme kiment Ulrik Bécsből; de koránt sem tölt belé két esztendő, mikor Ulrik magát a királyi udvarba visszafúrta, és a dolgok a régi vágásba visszaestek.

Minthogy pedig nagyobb szálla nem volt az Ulrik szemében, mint Hunyadi János, lefelőször is őt kívánta a király kegyelméből kipiszkálni, sőt ezt a nestori életre méltó nagy embert meg is öletni, de a melyre soha se mehetett, mivel Hunyadinak Bécsben lakó német hűséges baráti, az Ulrik szándékáról őt mindenkor idejében tudósították. Minekutána az öreg Hunyadinak 1456. eszt. szemei hunytak, fiaira Lászlóra és Mátyásra fenekedett Ulrik, és nyilván hánytorgatta, hogy ő azt a kutyaajt, a Hunyadi házát, a föld kerekességéről kiirtja, sőt az ipához Brankovich Györgyhöz írt levelében, azt merte ígérni, hogy neki rövid időn egy pár golyóbist fog küldeni, melyen a Hunyadi László és Mátyás fejét értette. Még ugyanabban az esztendőben, melyben az öreg Hunyadi a törököket Belgrádnál oly igen megverte, és

amelyben a győzelem után kevés napokkal meghalt, László király Bécából a nagy győzelem helyének Belgrádnak megnézésére szándékozott. Azonban Futakra diétát hirdetett, hogy ott a rendekkel, Belgrád vára romladozásának megépíttetése felől végezzen. Útjába ejtette tehát a király Futakot, és ott Ulrikot Magyarország gubernátorává tette, minden jól gondolkodónak bámulására és megfélemlésére. Futakról Belgrádba kísérte Ulrik a királyt, akit ebben az útban is, szüntelen a Hunyadi ház ellen tüzelt. Jól tudta Hunyadi László, az Ulrik agyarkodásait, de a király tekintetéért ő vele is illendő becsülettel bánt. Egykor pedig maga szobájába hívta Ulrikot, valami sürgető dolog eligazítása színe alatt. Mintha megérezte volna Ulrik a reá következő veszedelmet, gondolkodóba esett, váljon elmenjen-e, vagy sem? egyszer páncélba öltözik, és egynehány kísérelővel Hunyadi Lászlónál megjelent. Midőn ott a többi beszéd után arról kezdett volna az ifjú Hunyadi ő ellene panaszkodni, micsoda nagy gyűlölséggel volt Ulrik, mind hajdan az ő atyja ellen, mind pedig most ő iránta, először Ulrik kardot ránt, és Hunyadihoz vág, akinek azért nem lett halálos ez a hozzácsapás, mivel kezét vetette a kard eleibe. Erre lárma esik, berohannak a Hunyadi cselédei, és Ulrikot a földre leverik, és fejét elvágják. E történt 15. nov. 1456. eszt. Mennyire megutáltatta volt magát Ulrik majd mindennel, csak abból is gondolhatni, hogy akkor némelyek kérdésbe hozták, ha váljon az öreg Hunyadi tett e nagyobb jót a keresztyén világgal, mikor Belgrádnál a török császár Mohammedet oly igen megverte, vagy az ifjú Hunyadi, mikor Ulrikot ugyanott megölette? Ulrik felesége a Brankovich György, ráczországi despota leánya Katalin volt, akitől semmi élő gyermeke nem maradt. Holttestét Cille városába haza vitték, és ott az ő eleihez temették. Az ő birtokaihoz mind a mi László királyunk, mind Fridrik császár just tartottak, és azok felett ezek a koronás fejek, egy ideig egymással versengettek is. Fridrik nyerte el azokat. Ami teste állását illeti, Thuróczi azt írja felőle, hogy ő elég magas, sovány, de szép ábrázatú, s illendő teste állású ember volt. Szakállát tövestől ki szokta tépni, hogy annál ifjabbat mutasson. Mintegy ötven esztendeig élt.

Constantia. Második Alfons arragoniai király leánya, Imre magyar király felesége 1108. esztendőből fogva, harmadik László királynak anyja. Imre halálának közelítvén 1204. eszt., Andrást a maga testvéröcscsét tette Lászlónak tótörővé, mivel László csak három esztendő kised volt. Nem tetszett Constantiának az András tótörődése, azért is némely pap-urakkal, Leopold ausztriai herceghez ment Bécsbe, ma-

gával együtt elvivén Lászlót, a koronát, s a mi kincset összekerítette. László, az ő fia, Bécsben igen hamar meghalt, de ámbár annak holttestét igen hamar haza hozták, azt Constantia haza nem kísérte, sőt soha többé az országba vissza sem jött, hanem haza ment Arragóniába 1205. eszt. Azután a pápa eszközzése által, Fridrik sicíliai királyhoz ment férjhez 1208. eszt., aki idővel római császár lett; ugyanettől lett Henrik fia, aki hasonlóképen császárságra lépett. Nem felejtette Constantia az András ő vele való bánásának módját sok esztendő múlva sem; azértis 1220. eszt. Nov. 22. napján, mikor őt férjével együtt Rómában megkoronázták, Honorius pápánál panaszt tett ellene, hogy Imre halála után, pénzben és egyéb drágaságokban, András ő neki harmincezer márkát érő jószágát, erőszakkal elfoglalta Esztergomban. Nem bizonyos micsodás márkát értett, aranyat-e vagy ezüstöt; de akármelyiket értette, mindenik szerént nagy volt a summa; mert az arany márka hetvenkét forintot, az ezüst pedig négy forintot tett. Volt ugyan ezüst márka is, mely nem tett többet egy forintnál. Ezenkívül azt is panasolta, hogy mikor Imre őt elvette, neki két vármegyét möringolt Magyarországon, hogyha özvegyen talál maradni, azt minden jövedelmével együtt bírja, ha pedig az országban nem akarna maradni, úgy tizenkétezer márkát fizessenek neki; de ámbár ő ezen summát már Andrásnál sokízben sürgette, mindazáltal neki semmit sem fizetett. Nem vélte a pápa süketségre ezen panaszokat, hanem még azon esztendőben Róbert veszprémi püspökhöz két levelet írt egymásután, melyben azt parancsolja neki, hogy András királyt ezen két rendbeli summának lefizetésére kényszerítse. András illetlennek tartván azt, hogy neki a maga jobbágya legyen ítélobírája, ezenkívül talán a maga ügyéhez is bízván, a fenforgó percek megvizsgálását és megítélését, magára a pápára bízta, de minekelőtte a dolog eldőlt volna valamely felé, Constantia 1222: eszt. 23. jun. meghalt.

Constantia. Harmadik Béla király leánya, Primiszláv cseh király felesége. Férje halála után visszajött az országba, és itt Pozson vármegyében Vöröskő várát építtette, s magának lakhelyül választotta.

Csáky Máté. Ezt rendszerént Trencsényi Máténak (Matthaeus Trencsiniensis) szokták nevezni; hanem hogy ő a Csáky famíliából volt, az bizonyos. Trencsényi Máténak csak azért nevezték, mert Trencsényen várát, sőt egész Trencsény vármegyét ő bírta. Palatinus volt Venczel királynak rövid ideig tartott uralkodása alatt. Atyját Péternek hítták, az is palatinusságot viselt ember volt. Leginkább Máténak

köszönte Venczel, hogy ő magyar királyságra léphetett. Az ő mellette tett fáradtságainak s költségeinek visszapótlására, neki ajándékozta Venczel, nemcsak Trencsén várát, hanem az egész Trencsén vármegyét is. De azonkívül is messze kiterjedő birtoka volt Máténak felső Magyarországon. Kassától fogva Komáromig majd minden falu s város az ő hatalma alatt volt, melyeknek nem kis részét erőszakkal és igazságtalanul foglalta el. De akármi úton-módon kereste ő azokat, meghagyta Venczel azokat ő nála, sőt királyi levelével azoknak birtokában őt meg is erősítette 1302. eszt. Amennyire Venczelhez ragaszkodott, szinte annyira idegenkedett ez a Máté, Károly Róberttől teljes életében. Ott volt a rákos-mezei diétán 1308. eszt., ahol Gentilis kardinál, a pápa követe, Károlyt a magyaroknak ajánlotta, és ahol Károlyt a magyarok csakugyan királynak választották, és hihető hogy egyik ő indította el a zúgást és morgást a magyarság közt, mikor a kardinál azt kezdette mutogatni, hogy pápának hatalmában van azt tenni magyar királynak, akit akar. Még inkább is elidegenedett Károlytól, mikor a kardinál mindazokat átok alá rekesztette, és így őt is, akik Károlyt nem akarnák királyoknak ismerni. Ebbeli boszúságából, a nyitrai püspököt és az esztergomi érseket üldözőbe veszi, Nyitra várának falait lerontja, a sz. Zoárd koporsóját megfosztja, az érseknek minden birtokiban zsákmányt vet, tizenötezer márka érónél jobbágyain többet húz, azokat öleti, vágatja, tömlőzre rakatja, Berzence várát lerontatja, s. a. t. Hogy a Máté dühösségének és törvénytelenégeinek Károly király gátat vessen, 1312. eszt. őt Kassa körül felkereste, és a szepesiek segítségével Rozgonyánál, a Tarca vize mellett, ő vele megütközött. Sok jó hazafi elesett ugyan a Károly részéről, mindazáltal övé lett a győzelem. Alázatosabb lett ugyan valamivel Máté ezen vesztesége által, de csakugyan meg nem tört, hanem azután való esztendőkből is, akiknek lehetett, ártott. Nevezetesen a nyitrai püspököt ismét elővette, Nyitrából kiűzte, a várát s templomot felégette, melylyel együtt megégtek akkor a szent edények, könyvek, ereklyék, a többek közt a sz. Benedek és Zoárd testeik. Ezekért János, a nyitrai püspök, őt ismét átok alá rekesztette, és az ő átkát a kalocsai papi gyűlés is helybehagyta 1318. eszt. Talán sem a kardinál, sem a püspök átka alól nem szabadult fel, mikor még ugyanazon 1318. eszt. ártani, háborogni, és élni megszünt. A Mátyus földé ő tőle vette a maga nevét

Csáky János. Harmadik András király alatt nagy becületű és hasznos ember volt ez a János, azért is a király ő neki egy Visk nevű falut ajándékozott. Minthogy pedig Venczel királyhoz is nagy hűséggel viselte magát,

azon jószágoknak birtokában Venczel is megerősítette őt 1308. eszt. Vernher Lászlónak segítségül volt, a budai bíróság visszavételében. Lásd Vernher László.

Csáky Vgrin. Harmadik András idejében, a Nyulak szigetebeli dominikánusok klostromában prior volt. Amely jószágot Fennena, az András király első felesége, ajándékozott az ott való apáczáknak, az iránt 1291. instált ez az Ugrin a királynál, hogy azt A is a maga királyi levelével adja által a klostromnak, melyet meg is nyert. Azon levélben így nevezi őt a király: vir religiosus fráter Ugrinus, filius magistri Paraszt, de genere Chak.

Csáky Ugrin. Tárnok-mester fővel volt jelen, Mátéval együtt, a rákos-mezei diétán 1308. eszt., ahol az Ottó pártjától önkényt Károlyhoz állott.

Csáky Móricz. Nagy kegyességű dominikánus barát volt, Ottó és első Károly idejében, a Nyulak szigetében. Már igen ifjú korában nagy hajlandóságát mutatta a klostromi életre; de atyjafiai s barátai erővel reávettek a házasságra, és vele az Amadé palatínus leányát elvették. Azzal mintegy három esztendeig élt együtt, akkor pedig mindketten arra határozták magokat, hogy klostromba menjenek. Igen sajnálta ezt a dolgot a palatínus Amadé, azért is a vejét Vernher Lászlóra, a budai bíróra-bízta, hogy a klostromból hozza ki, és vigye vissza a jószágába, és ha ott nem akar maradni, tegye fogságra, és mindaddig nyomorgassa, míg a szerzetes ruhát le nem teszi. Majd fél esztendeig sanyargatta Vernher Móriczot Budán egy toronyban, de mind haszontalan, mert ő a maga feltétele mellett mozdulhatlanul megmaradt, és így kénytelenek voltak őt magára hagyni, és a klostromba visszabocsátani 1307. eszt. Mindössze harminczkét esztendeig lakott a klostromban, és azalatt soha húst nem evett, hacsak a prior nem parancsolta neki, vagy pedig egészségének valami változását nem érezte. 1336. eszt. halt meg.

Csáky Károly. Ezis dominikánus barát volt, ugyanakkor tájban, mikor Móricz Győrben halt meg, és a maga szerzetének templomában, a nagy oltár mellé temettetett.

Csáky Miklós és György. Mindketten István fiai. Zsigmond király alatt éltek, akitől 1401. eszt. Bihar vármegyében, Kereszt-szeg (vagy talán inkább Keres-szeg) és Adorján várait nyerték ajándékba, mind egyéb érdemeikért, mind azért, hogy azelőtt való időkben, a törökök és a morvai pártos marchio Prokóp ellen dicséretesen hadakoztak. Azok a várak hajdan Kopasz nevű palatínusé valának, akitől hűségtelenségért vették el. Ez a Kopasz első Károly király idejé-

ben és azelőtt élt. Csáky Miklós temesi főispán volt, mikor ezen várakat nyerte, azután volt időnkben erdélyi vajdaságot is viselt, György pedig székelyek főispánja volt. 1422. eszt. is nyertek ezek a testvérek Zsigmond királytól egy Debreczenben költ levelet. Abban a többek közt azt mondja Zsigmond, hogy a Csáky familia mar szent István királytól nyert volt némely jószágokat Pest vármegyében, de azokat sz. István attól visszacsérélte, és azok helyett annak Bihar vármegyében Margitát adta.

Csáky László. Miklós fia. Erdélyi vajda Zsigmond király alatt Megparancsolta neki Zsigmond 1435. eszt., hogy a szászoknak határait és jusait ótalmazza; de más részről azt is keményen reábizta, hogy rajtok a plébánosoknak tartozó borbéli dézmát illendőképen megvegye. Ugyanis akkortáiban némelyek a szászok közül, a magok plébánosainak dézmába, csak holmi sajtó-levet adtak, némelyek pedig ha jó mustot szűrtek is azoknak, de csak annyit adtak, amennyit magok akartak, és azt sem vitték haza, hanem kinn a szőlő alatt vesztébe s kardéra hagyták, és ha azt onnan harmad napra a plébánosok el nem vitették, akkor a mustot a hordóból a földre kitöltötték, s üres hordókat elvitték. Ennek az illetlenségnek elhagyatását bízta a király a vajdára, ha magok a szászok azt önkényt el nem akarnák hagyni. Amely paraszt hadat egy Antal nevű ember támasztott vala Erdélyben, igen sokat tett László a székelyekkel annak eloltására 1437. eszt. Ennek udvarában nevededett a nagy Hunyadi János. Más Csáky László volt az, és ennél sokkal későbbben élt, aki lévai kapitányságot és ország-bíró-ságot viselt, és akiről kelt ama példabeszéd: Nem Csáky szalmája, (deákul így lehetne kitenni: Porsennae bona), mely abból eredt, hogy ennek a Lászlónak a lévai várhoz tartozó falaiban való szérűiről, akárkiig annyi polyvát és szalmát vihetett, amennyit akart

Csáky Ferencz. Mikor Ulászló és az Albert király özvegye vételkednének egymással az ország felett 1440. eszt. ez a Ferencz Ulászló részére állott, és mihelyt annak Badara lett érkezését meghallotta, odament udvarlására. Bihari főispán volt 1461. eszt. amikor Mátyás király őt Rozgony Jánossal Olmüczbe küldötte, hogy ott végezzen a cseh királylyal afelől, micsoda ajándékot adjon Mátyás Katalinnak, a cseh király leányának, akit feleségül magának eljegyzett vala. Amit ott végeztek, azt Mátyás mind helybehagyta. Amely békességet Fridrik császárral csinált Mátyás király, azt a többi főrendekkel együtt, ez a Ferencz is, maga nevének aláírásával, megerősítette 1464. eszt. Kezességet vállalt pedig magára 1468. eszt. Má-

tyás király mellett, az ország előtt, aziránt, hogy amely adót abban az esztendőben felvetett, azt több esztendőben nem fogja kívánni.

Csáky Mihály. Jelenvolt Ulászlóval Kassa alatt, annak testvére Albert ellen való hadban, mert amely békességet ott kötöttek ezek az atyafiak egymással, a két tábor kost, 1401. eszt. 20. febr., annak alá van írva az ő neve, mind maga, mind a távollévő főrendek képében. Ott volt a rákos-mezei diétán is 1505. eszt. Lásd Szerdy Gáspár.

Csáky Miklós. Csanádi püspök lett 1500. eszt., mely időtől fogva jelenvolt minden ország-gyűlésen és békesség csinálásban, melyek 1514. esztendeig estek, akkor pedig sok más nagy rangsorral, a paraszt hadnak szánakozásra méltó áldozatja lett. Ugyanis mikor Székely György a kuruczokkal Csanád alá ment, legelőszőrís Miklós püspököt kereste, de ő magát idejében a várba vette. Ott állotta egy kevés ideig az ostromot, de az eleségből kifogyván, egy éjjel a Maros vizén által akart egynéhányad magával evezni, és az ott közeliévé kegyekre magát bátorságosabb helyre vonni. Ezen útjában a parasztnak kezébe esett, akik őt sok csúfsággal illetván, Székely György-höz vitték, ez pedig őt sok kínzás után, papi ruhájába felöltöztette, püspöki süvegét, azt előbb a drága gyöngyöktől s kövektől megfosztván, fejébe tette, utoljára pedig szemérem testébe hegyes karót szúrattott, és úgy ölette meg. Lásd Székely vagy Dósa György.

Csáky Mihály. Erdélyben gyula-fehérvári kanonok és -esperest, egyszersmind Izabellának, a Szapolyay János király özvegyének tanácsosa, azután pedig Szapolyay János Zsigmond alatt erdélyországi kancellár és kincstartó. A kolozsvári diétán 15431 eszt. pártjokat fogta a Luther és Calvin követőinek Martinuzzi György püspök ellen, akivel azután is szüntelen üstökben volt. Sokat is incselkedett a püspök ő utána, nevezetesen pedig 1550. eszt. a kolozsvári gyűlésen, másokat az ő megölésére lovalt, de nem boldogulhatott. Mind szép tudományáért, mind igaz szívűségéért, igen szerette őt Veráncsics Antal, aki idővel esztergomi érsek lett, kivel való levelezéseinek valav mely része még ma is megvan. Hogy 1551. eszt. általadta Izabella Ferdinándnak Erdélyt, akkor is egyik pontnak azt akarta tenni Martinuzzi, hogy Mihályt adja ki Izabella büntetésre, de nem adta, hanem magával együtt elvitte Opoliába (Oppeln), Minekutána visszajött Izabella Erdélybe Csáky Mihályival együtt, és ott 1558. eszt. Bebek Ferenczet és a Rendieket megölette, azt írják, hogy akkor Mihály is el volt szánva az áldozatra, mivel ő sem hagyta helybe az Izabella fiának, János Zsigmondnak hibás nevelését, de vagy az Izabella egyik

tanácsosának Nizovszky Szaniszló feleségének vigyázása, vagy valami egyéb szerencsés történet, őt akkor a haláltól megszabadította. Izabella halála után, nagy kedvességben volt ő János Zsigmond előtt is, ki is őt Bécsbe küldötte a békességes pontokkal 1560. eszt. Ferdinánd királyhoz. Lásd Hagymássy Kristóf. Elkísérte ezt a maga ifjú urát 1566. eszt. Belgrádhoz, vagy inkább Zimonhoz, a Szulejmán török császár táborába, és azzal együtt szerencséje volt neki is, a nagy urnák sátorába annak udvarlására bemenni. Minekutána onnan visszatértek a magok szállására, valamint a Szapolyay többi magyar kísérőinek, úgy neki is egy arábiai igen drága köntöst küldött ajándékba. Hogy onnan visszatértek Fehérvárra, úgy látszik csakhamar kancellárrá s kincstartóvá tette őt Szapolyay. Sokat igyekezett ő azon, hogy Szapolyay Maximilián királyival alkura lépjen, és mikor Békesy Gáspár 1570. eszt. a békesség pontjával Maximiliántól visszajött, legelőszőrís ő sürgette azoknak helybehagyását, őt hagyta egyiket Szapolyay a maga testamentuma végrehajtójának 1571. eszt., kinek halála után, Békesyvel s másokkal egyetértőleg, nem akarta Báthori Istvánt erdélyi vajdának ismerni, és mikor őt az ország kincséről való számadásra akarná vonni Báthori, azt felelte, hogy ő azzal csak Maximilián királynak tartozik. Azonfelül Huszt várát is a maga kezénél tartotta, és noha azt az erdélyi rendek s a török császár is kérték vissza ő tőle, vissza nem adta, azt állítván, hogy azt Szapolyay neki ajándékozta, öregségére a Socin tudományát szította be Blandrata Györgytől s másoktól. 1572. eszt. halt meg.

Csáky Imre. Lásd Szászy András.

Csáky György. A nagy Zriny Miklós mellett esett el Szigeten 1566. eszt.

Csáky Pál. Erre bízta volt Martinuzzi György püspök Szamos-Újvárat és abban lévő kincseit, de minekutána Casztaldó János a püspököt megölette 1551. eszt., ő is a kincsnek egy részét magához vette, a várat pedig Casztaldónak odahagyta. Egyéb igen sok jószága közti ő bírta Adorján várai melyet hogy Tahy Ferencz el akart ő tőle venni, örökös hűséget ígért első Ferdinánd királynak 1553. eszt. Mindazáltal idővel a Szapolyay János fia János Zsigmond mellett katonáskodott, somlyói Báthori István vezérsége alatt, s nevezetesen jelen volt 1562. eszt. a hadadi hadban, és ott a Ferdinánd vezérjeinek Zay Ferencznek és Balassa Menyhértnek fogságába esett, Telegdy Miklóssal, Bornemisza Benedekkel s másokkal, melyből amint Istvánffy írja, úgy szabadult ki, hogy Zay leányát feleségül vette magának. Mikor Békesy Gáspár 1575. eszt. Erdélybe ment, hogy ott Báthori

Istvánt a fejedelemségtől megfossza, ez a Pál is igen szép csoporttal szaporította Torda alatt Békesy táborát; minekutána pedig a koczka Békesynek vakot vetett, azzal együtt Magyarországra Pál is kivándorlott.

Csuád vagy a mint régen írták Sonid. Ez volt Csanád vármegyei első főispán, ő tőle vette nevét Csanád vármegye és Csanád városa. Először annak az Ochtumnak fővezére, s talán atyjafia is volt, ahá a Maros vize és Vidin közt lévő földet, egész Csanádig bírta, mely városnak akkor Morossena volt neve, és aki sokszor bátorkodott beütni a magyar földre. Minthogy pedig észrevette azt Csanád, hogy ő Ochtum előtt ellévén vádolva, élete felől bátorságban nem lehet, sz. István első magyar királyhoz szökött, annak kegyelmét kérte, maga szolgálatját ajánlotta, s tudván hogy azzal a királynak legnagyobb kedvét találja, meg is keresztelkedett. Minekutána egynehányszor megkísértette sz. István az ő hűségét, az Ochtum megzabolásására indult magyar tábornak őt vezérévé tette. Olyan készen várta Ochtum Csanádot, hogy fél napi vérengző viaskodás után, Csanádnak kellett hátrálni. Este felé csakugyan összeszedte Csanád elszéledt erejét, és még akkor éjjel reáüt, a maga katonáival bátran nyugvó Ochtumra, annak táborát felveri és szélyelszórja. Ochtum maga is elesett, kinek fejét Csanád a királyhoz küldötte, kitől ezen győzelemért, Ochtum feleségét s minden jószágát ajándékba nyerte. Orod környékén eshetett a csata, mert ott építettett Csanád egy klastromot sz. György tiszteletére, a győzelemért való háládatosságból. Mikor 1030. eszt. sz. István csanádi püspökké tette sz. Gellértet, maga Csanád elment Pécsváradjára, Szálára, Bakon-Bélre,  bor és sz. Márton hegyeire, onnan tizenkét barátot vitt le maga szekerén, hogy sz. Gellértet a tanításban s keresztelésben segítsék. Ezeket először az orodi, vagy amint már ma hibásan híják, glogováczi klastromba szállította, azután a csanádi klastromból a görög apáturat, a mellette volt kalugyerekekkel, vagy görög barátokkal együtt Orodra vitte, helyökbe Orod-ról elnozatta Csanádra, a fennevezett tizenkét barátot. Ettől a Csanád-tői származott a Telegdy familia.

Csanády Ferencz. A Szapolyay János özvegyének Izabellának igen hű embere. Ezt küldötte Izabella 1555. eszt. az Ázsiában hadakozó török császár Szulejmánhoz, azzal a kérelemmel, hogy az őt Erdély birtokába állítsa vissza. Amasán vagy Amasia nevű városnál találta meg Csanády Szulejmánt Ázsiában, aki mindjárt újra tótorsága alá fogadta, mind Izabellát, mind annak fiát, s meg is ígérte Csanádynak, hogy parancsolni fog mind a görögországi, mind más basáknak,

hogy Izabellát Erdélybe vigyék vissza. Ott voltak akkor Szulejmán-nál a Ferdinánd s Károly követei is, Verancsics Antal és Zay Ferencz, akik eléggé igyekeztek Szulejmánt Izabellától elvonni, de nein boldogulhattak. Ebbeli biztában Izabella már egész Magyarország határába jött vala, annyival inkább, mivel Petrovich Péter Lógósnál, a budai basa Váradnál, az oláh és moldvai vajdák pedig Erdély határaitban gyűjtötték a sereget az ő segítségére. Azonban a Ferdinánd követi fél esztendeig tartandó fegyvernyugvást nyerne Szulejmáatól, amikor aztán mind a vajdák, mind Petrovich, mind a basák, a fegyvert hüvelyébe dugták, és Izabellának az Erdélybe való visszajövetellel, a következő esztendőre kellett várakozni.

Csehy László. Hont vármegyei egyik küldött volt a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Társai voltak, nényei Mocskos György és osgyáni Bakos János.

Csehy Mihály. A Csepel szigetében, a tökölyi templomban, egy veres márványra metszett betűk, még ma is ilyen emlékezetét tartják fenn ennek a Mihálynak: Sepultura Egregii Michaelis de Cseh, Insulae hujus Csepeliensis Comitum, qui obiit in festo S. Andreae Apostoli, anno salulis MDXVIII.

Csehey vagy Cselen János. Első Károly király feleségének Erzsébetnek vicze-asztalnoka volt, mikor 1330. eszt. a dühös Zách Felicián Visegrádon ebéd felett a királyi famíliára ütött, és azt mind-egyik meg akarta öldökölni. Kétségkívül sok kárt tett volna ez a vakmerő gyilkos, ha őt Cseley János egy csákánynyal, mint az ebet, a földre le nem verte volna. Ezen hűségéért, a Felicián familia jószágának nagyrésztét a király Jánosnak ajándékozta 1336. eszt. Csak Nógrád vármegyében tizenhat falut kapott.

Cseneházy Benedek. Pozson vára kapitánya volt, mikor Mátyás király Bánffy Miklóst, a Pozson vármegyei főispánt tömlöczbe tette. A dolgot így beszélék: Bánffy Miklósnak igen szép feleségét Mátyás igen megszerette, melyet Bánffy megtudván, egykor mikor Mátyás Pozsonba ment, ettől a Benedektől a feleségét Lindvára küldötte. Eleget javasolta ugyan Benedek, hogy feleségét sehová ne küldje, és Mátyástól ne féltsé, mert ő senkin se szokott erőszakot tenni. Mátyás észrevévén micsoda célból küldötte el Bánffy a maga feleségét házul, őt szembe igen megmocsokolja, és Benedeknek parancsolja hogy őt mindjárt vigye tömlöczbe. Benedek a királynak egynehány ízbeli parancsolatára is egyebet nem csinált, hanem csak térdet fejet hajtott, egyszer pedig a szobából kiment. Mátyás azt gondolta, hogy poroszlókért megyén, de Benedek a várbeli katonákat összehíja, zsoldjokat hirtelen kifizeti,

maga hűségére esketi, és nekik megparancsolja, hogy őt a várkapujánál várják még. Azzal visszamegyen Mátyáshoz a vár kulcsaival, és neki azt mondja: Felséges király! Az én uram a főispán, úgy adta volt nekem által a vár kulcsait, hogyha maga meghal, vagy fogságba esik, azokat Felségednek adjam. Már most látom, hogy ő rab, azért a kulcsok ímhol vagynak, én ő reá kezemet nem vetem sat, ezzel a szobából kiment mindenek bámulására. Mindazáltal Mátyás Bánffy vas lánczczal egy ágyúhoz köttette, melyet szekeren vittek, és őt úgy kísértette tömlöczbe, melyet Benedek látván, azt mondotta Mátyásnak: Felséges király! A gonosztevőt sem viszik a vesztőhelyre gyalog, ugyan hát ennek a nagy embernek miért nem parancsol Felséged egy szekeret? holott ez még ki sincsen sentenciázva. Pozsonból sietve ment Lindvára Benedek, és a Bánffy felesége előtt mindeneket úgy el tudott titkolni, és olyan leveleket tudott költeni, hogy ámbár Bánffy két esztendeig volt fogságban, arról a felesége semmit nem tudott, hanem azon bámult el, mikor férje nagy szakállosan hazament, és Benedeknek megköszönte okos titkolódzását. Mátyás akkor visszaadta ugyan Bánffynak a főispánságot, de Lippa és Sólymos várait tőle elvette, melyeket sem ő, sem maradéki többé vissza nem nyerhettek. Ezek hányadik esztendőben történtek, nem bizonyos. Meg kell vallani, hogy ezen előadás ellen sok nehézséget lehet előgördíteni, mindazáltal hogy az egész dolog mese volna, azt sem lehet állítani.

Csépán Benedek és Péter. .Negyedik Béla király kővágói voltak, ki is nekik Turócz vármegyében, Kis-Socsócz nevű falunak felét ajándékozta 1258. eszt.

Csepán Mihály. A Szepességen Wangendruzeli előkelő és értelmes lakos volt első Károly király alatt, ő járt a wangendruzeli lakosok szabadsága dolgában első Károlyhoz, és arról levelet is nyert tőle, melyről első Lajos királynak azon levelében vagyon emlékezet, amelylyel Bebek Istvánt és Györgyöt, az említett lakosok szabadsága háborgatásától eltiltja 1358. eszt.

Csepel vagy Sepel. Egy kun ember, Árpádnak lovászmestere. Erről nevezték Csepelnek, Budához közel, Csepel szigetét, melyet ma Ráczevinek is híznak, a benne lévő legfőbb helységről Ráczeviről. Itt legeltette Csepel az Árpád lovait. Maga ú mulatott itt egy darabig Árpád, és ott mind magának, mind főembereinek házakat építtetett. Ott született a fia Zsolt. Ezen szigetnek hossza, most öt, szélessége pedig közel egy mértföld; de azt írják, hogy hajdan, hossza kilencz, szélessége pedig három mértföld lett volna.

Cserepovich Miklós. Ezt küldötte volt Petrovich Péter 1550. eszt. Csanád alá nyolczezer ráczzal, hogy azt Perusith Gáspártól, a Martinuzzi György sógorától, s egyszersmind odavaló kapitányától foglalná el. De hogy Perusithnak segítségül érkezett Martinomtól Varkóczy Tamás, ezzel egyetértőleg lévén Perusith, egy éjjel kiűtött a városból Cserepovicsra, és azt annyira megverte, hogy csak kevesed magával szaladhata el, melyet Tinódi Sebestyén így irt le:

Szertelen a rácok Csanád mellett dalnak,
 Csakhogy nem égetnek, népet nem rabolnak,
 Ugyan török módra de mindent levágnak,
 Cserepnit Miklóssal nyolczezeren vadnak.
 Rácok Csanád várát megszállották vala:
 Az Perusith Gáspár tisztül tartja vala,
 Rácok az ostromnak gyakran mennek vala,
 De vitéz magyarok vissza ki vágják vala,
 Az Fráter György (Martinnzzi) hallá, azon megbúsula,
 Az jó Varkucs Tamásnak hamar elíra,
 Varkacs nagy sok néppel táborba kiszálla,
 A Köres mentébe siet, el-alászálla.
 Csanádhoz nem messze Köres mellett vala,
 Ott ő sok ezerén gyülekezett vala;
 Perusith hozzá kijött vala,
 Mint ügyekeznének, ők tanácskoznak vala,
 Szorgost ott a rácok egy hiv emberek
 Abdolit, Mikolát választók kímeiket,
 Küldék kímlelnie a magyar népeket,
 Ha megverhetné meg elrablanák földeket.
 Ott gonosz szerencse az rácznak adaték,
 Kímségbe járása mert kijelentetek.
 Ott harmad magával hamar megfogatok,
 Köresbe vettetek, kettei megnyársoltaték.
 Köresen a Varkucs hamar elköltözők,
 Cserepeit Csanádból kitelepedék;
 ő maga elől egy dombocskára lépek,
 Sok sereget láta, ráczokkal megfutamék,
 Ezt a magyarok látván után indulának,
 Kiket érhetének sokat levágának,
 Közel Temesvárig dalának, fosztanak
 Sok barmot magyarok akkora hajtanak,

Bethlen Farkas egy igen elmés, de fulánkos beszédet ad a Miklós felesége szájába, melylyel azt a maga meggyőzetett férjét fogadta volna, mely is ilyen formán kezdődik: Bezzeg derék vitéz! megérdemled most, hogy győzedelmi koszorúkkal felékesítve lévén, feleséged s gyermeked nagy örömmel szaladjanak elődbe a te üdvözlésedre; bezzeg méltó vagy reá, hogy én tölem több magzatot is nemzöl, hogy így a mi nemes vér és elme volna azokban én belőlem, azt is a te tőled veendő puhaság elrontsa s. a. t. Továbbá azt írja, hogy őt a felesége egynehány hónapig maga eleibe sem bocsátotta. Annyi valóság lehet a dologban, hogy neki olyan Xantippéje lehetett, aki a kard forgatást nagyobb dolognak nem tartván mint az orsó pörgetést, őt nem igen jó kedvvel fogadta.

Cserey Balás. (Baróti). Jelen volt Zsigmond királyival 1396. eszt. a nikápolyi szerencsétlen hadban, és mikor épen Zsigmondnak tartana egy török, hogy őt levágja, Balás a törököt megelőzte, azt megölte, és az akkori szokás szerént annak fejét kardja hegyére vette, és úgy mutatta azt be a királynak. De mivel számtalan töröknek karjok és fejük maradt volt még a maga szokott helyén, akik a magyar tábornok derekasan meg is tolták, a futásnak indult Zsigmondot kénytelen volt Balás is némely más magyarokkal kíséreni. Mindaddig hűséges bujdosó társa volt Zsigmondnak, míg egyszer aztán sokára visszaérkeztek az országba. Voltak olyan szorultságban, hogy Balás a maga markába dörzsölte ki a kalászokat, és az ott maradt búzaszemekkel enyhítette a király éhséget. Ezekkel nyerte ő Zsigmondtól nemesi címertül a pánczélos férfit, aki jobb kezében egy kardot, és annak hegyén csalmás török fejet tart, bal kezében pedig három búzafejet. Ezen címert mellé, neki adta Zsigmond Erdélyben a balásfalvi uradalmat, tizenhárom faluval, ezenkívül a Szerémségen Kölpény, Sz. Kelemen és Sz. Demeter nevű három jövedelmes várost. Kilenczvennégy esztendőskorában halt meg Balás, Máté nevű fiát hagyván maga után. Az ő atyja Mihály, első Lajos király alatt vitézkedett.

Cserneky Gáspár. Ezt küldötte volt első Ferdinánd Konstantinápolyba, Verancsics Antalhoz és Zay Ferenczhez, holmi levelekkel 1555. eszt., ahová ő 2. decz. érkezett- el. Nem Verincsicshoz és Zayhoz, hanem legelőször is Kustán basához vitték Csernekyt a törökök, a nemzetek törvénye ellen, ki is annak leveleit mind leforgatatta török nyelvre, és a fordítást más nap a dívánba bevitte. Szóval is sokat tudakozódott Csernekytől, de ez mindenekre oly vigyázva és okosan tudott felelni, hogy a szörszál-hasogató, és kákán is csomót kereső törökök, ő bele teljességgel nem köthettek, sem pedig királya fe-

lőli rosz vélekedés s gyanúséagot a magok fejében nem formálhattak, melyen igyekeztek vala pedig.

Csobánkay Pál. Első Károly király idejében élt, akihez tartozó hűségéről minthogy elfelejtkezett, és Trencsényi Mátéhoz állott, a törvény szerint a király ő tőle minden jószágát elvette Heves vármegyében, mint p. o. Visonta, Karácson, Adács, Zsadán, Kürt, Hajonta, Lak, Halász, és egyéb falukat, és azokat Kompolthi Imrének, a maga hűséges emberének ajándékozta 1323. eszt., annyival inkább, mivel ennek ez Imrének sok kárt tett volt Csobánkay Pál. A Csobánkay család, mely az Aba családnak egyik, ágja volt, Heves vármegyében egy Csobánka nevű falutól vette a maga nevét. Ezen ág törzsökének két fia volt, úgymint: János és Péter. Ez a Péter a János fiaival, Sámuellel és Dáviddal, 1304. eszt. építettett Vörösmarton egy klastromot a paulinusok számára. Sámuelnek ugyanaz a kimenetele lett, ami Pálnak. Károly őt minden jószágától megfosztotta, és azt Széchenyi Tamásnak az erdélyi vajdának adta.

Csóka. Annak a Hederváry Kont Istvánnak fegyverhordozója volt, akinek Zsigmond király 1393. eszt. Budán fejét vétette. Mikor Csóka a maga urának holttestét látta, olyan nagyon és keservesen siratta azt, hogy őt maga Zsigmond is ilyen szókkal vigasztalta: Ne sírj fiam! én leszek ezután a te urad, többet használhatok én neked mint Hederváry. Csóka ezt a szép ajánlást ilyen bolondul köszönte meg: Te cseh eme disznó! Én soha a te szolgád nem leszek. Hogy valami módon hazugságban ne maradjon Csóka, Zsigmond is sietett őt első ura után küldeni, hogy máshoz ne szegődhessék.

Csokonai Demeter. Lásd Török Ferencz.

Csolnokosi. Egy igen régi nemes család Erdélyben, melynek elei osztályos atyafiak a nagy Hunyadi Jánossal. A dolgot így adják elő: Minekutána Morsináy Erzsébet, a Hunyadi János édes anyja, ő vele teherbe esett volna Zsigmond császártól, egy Vojk Buti neva emberhez ment férjhez; annak halála után pedig, Jariszló nevű olához, akitől Dán, Vojk, Péter és János fiai lettek. Ezeknek ajándékozott Hunyadi János a törökök s más ellenségek ellen megbizonyított vitéségökért, Hunyaihoz közel, egy völgyben, egy Csolnokos nevű falut, melyről ragadt aztán rájuk a Csolnokosi név, a Jariszló helyett.

Egyéb jószágai között, ma is bírja a Csolnokosi család ezt a falut, melynek nagyobbrészt oláh lakosai, még ma is igen szép szabadságokkal bírnak, p. o. adót nem fizetnek, a vármegye törvénytevése alatt nincsenek, hanem ügyöket a földes-uraság széke előtt folytatják, és onnan nem a vármegyére, hanem egyenesen a királyi

táblára apellálják, a királyi parancsolatoknak, csak úgy vagyon nálok ereje, ha azokon a legöregebb Csolnokosinak pecsété rajtok vagyon. Ez az előadás egyébiránt helyes lehet, de hogy Hunyadi Jánost, Zsigmond király fiának teszi, abban az egyben a görbeség tapogatható.

Csörsz. Lásd Curzán.

Csukat Péter. Mikor Szapolyay János Zsigmond 1566. ész Belgrádhoz ment, Szolejmán török császár köszöntésére, az őt oda elkísért katonaság közt, ott volt ez a Péter is. Már egynehány nap mulatott Szapolyay a Szolejmán táborában, mikor egy rácz eredetű török bajnok, aki bajvívásával már sok pénzt keresett, a Szapolyay sátorához ment, és egy csausz által, magától Szapolyaytól azt kérte, hogy adjon neki egy bajnoktársat, akivel ő a győzhetetlen török császár egészségéért megbirkózzék. Senkit sem tudott Szapolyay a vele lévő katonák közül, aki az efféle vívásban magát gyakorlottá volna hanem hihető az ott lévő főemberei tanácsából, ezt a Csukat Pétert állította ki a török eleibe, nem azért mintha ő már azelőtt valami különös tetteivel magát megismertette volna, hanem csak azért, mert nagy termetű ember volt, s különben is jeles eszű embernek tartották. Neki biztatta hát őt Szapolyay, és kérte, hogy mutassa meg a török vagy rácz bajnoknak, hogy nem fogytak még ki teljességei a magyarok közül az erősek. A török előbb beállott a bajvívó helyre, ott ugrált, s kezeivel fel s alá hadakozott a levegőben. Hogy Péter is kezdett hozzá közelgetni, a török neki hirtelen mellé pattan, s olyan arczulsapással köszönti őt, melynek csattanása a számtalan nézők közül mindeniknek fülét megcsendítette. Ámbár még az effélékben járatlan volt Péter, mindazáltal mindjárt elérte mire menjen ez a barátságos köszöntés, azértis a töröknek poffal köszöntő karját megragadja, és vele ölbe esik. Előveszi a török minden birkózásbeli fortélyát, mesterségét, Péter pedig csupán gyakorlatlan erejét. Mikor már a nézők a félelem s reménység habjai közt volnának, egyszer felkapja a török Pétert a földről, és már mindenek azt gondolták, hogy most mindjárt vissza is teríti oda; azonban Péter lábait kétfelé veti, és azoknak egyikén az eleséstől megtartózkodik. Csaknem kétségbe estek már ő felőle az ott lévő magyarok, azértis minthogy másképen nem lehetett, biztatással lelkesítik őt. A biztatásra-e, vagy csak féltében? bizonytalan, egyszer jobban megszorítja Péter a török derekát, mint azelőtt, azonban annak egy gáncsot vet, a földre hanyatt dönti, a mint az idő hozta magával, hol mellére térdel, hol hasára ül, és a kölcsönt, melyet a török tenyerével adott vala neki, ököllel adja vissza annak pofájára, sokszoros uzsorával, mindaddig, míg azzal orrán,

száján egyaránt a véres tajtékot túratja. Nemcsak megelégette, hanem meg is sokallotta maga is a török, ezt a kíméletlen uzsorát, sőt amennyire szólhatott, kezdett panaszolkodni, hogy Péter a bajvívás törvényeit általhágta s. a. t., azért őt Péter maga alól felbocsátotta. Szapolyay hogy a panaszt a török szájából kivehesse, azt száz arannyal megajándékozta, Péternek pedig idővel Bihar vármegyében Bajom várát adta, és nemesi címerében őt magát nyomatta ki, abban a test állásában, amint a törököt öklözte. Ez időtől fogva elenyészik Csukat, és ő felőle hallgat a magyar história, egészen 1592. esztendőig. Akkor pedig azt írja Bethlen felőle, hogy bizonytalan mi okon, Bajomból, már maga várából, s városából, Belényesbe ment, és ott találta, a Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem dühössége elől szaladó Gálffy Jánost, azt ott elfogta, onnan Váradra küldötte, s a dolgot Báthori Zsigmondnak megíratta. ő fogta el 1594. eszt. Király Alberttel, mint még akkoris erős pozsgás öreg, Zsigmond fejedelem parancsolatából, Kolozsváron, Báthori Boldizsárt, Kendi Sándort, Bornemisza Jánost, és sok más főurat is, akiket azután Zsigmond fejedelem nagyobbbrészt megöletett.

Csupor Pál. (Monoszlói). Egész Tótországnak bánja volt Zsigmond király idejében 1412. eszt., azelőtt pedig Körös vármegyei főispán. Mikor Zsigmond a konstantiai (kostniczi) gyűlésre járt, Horváth vagy Hervoja János pedig a törökökkel Bosnyákországban latorkodott, Garai Jánossal és Maróthy Jánossal, elment ez a Csupor Pál is a Hervoja megbabolázáira Bosnyákországba. Erősebb volt a magyar tábor Hervojaénál, és hihető győzedelmes is lett volna; de mikor az ütközet legjobban állana, a hegyek tetejéről, az arra rendelt bosnyákok, nagy tettetett örömmel, és tele torokkal azt kezdik kiáltozni, hogy a magyarok megfutamodtak. Ámbár pedig ebből még akkor semmi nem volt, mindazáltal ez a hamis hír a magyarokat úgy megrettentette, hogy csoportodként kezdettek az ellenségnek hátat fordítani. Nagy veszedelem lett a magyarok közt, vezérjeik is mindhárman Hervoja kezébe akadtak. Legkeményebben bánt Hervoja Csupor Pállal, mert őt nyers ökör bőrbe varatta, és úgy ölette őt a vízbe. Azért cselekedte pedig ezt ő vele, mert mikor még Hervoja Zsigmond királyhoz hűséges volna, és a király udvarában olykor megfordult volna, az ő bárdolatlan erkölcsét s parasztos magaviselését azzal csúfolta ki Csupor Pál, hogy mikor őt előtalálta, az illendő köszönés helyett, nagy hahotával és ökör szabású bögéssel udvarolt neki. Most tehát így fizette neki Hervoja a régi gúnyolódást vissza, és mikor már be volt a bőrbe varrva, ezt mondotta neki: Amíg ember formád volt, ökör

módra bőgtél, most formád is, szavad is legyen olyan mint az ököré. Ezek 1415. eszt. történtek. Egy famíliából volt ez a Pál Monoszlóy Tamással és Miklóssal, aki 1351. eszt. lett vala esztergomi érsek. Pál fiai Ákos, Demeter és György. .Veszprém vármegyében Lovász-Patonát bírták.

Csupor Demeter. Ez az ember sok esztendeig versengett a zágrábi püspökség felett, először ugyan Zólyomy Benedekkel, azután Debrenczey Tamással. Az Albert király özvegye, Zólyomy Benedeket tette vala zágrábi püspökké, de Ulászló, Csupor Demetert nevezte annak helyébe püspöknek 1442. eszt., aki eddig tinnini püspök volt Dalmáciában, de a pápa Demetert azon hivatalban meg nem erősítette. Ulászló halála után, Hunyadi János 1446. eszt., mindjárt gubernátorságának elején, egy szép és alázatos levelet irt a pápának, melyben a Demeter püspökségben való megerősítését kérte, akit mind famíliájára, mind tudományára s életére nézve nagyon megdicsért a pápa előtt. Azonban Demeter a tinnini püspökséget már régen letette vala, a zágrábit pedig el nem nyerhette, Váradra jött a maga barátjához Vitéz János püspökhöz, mivel a Ciliéi grófok, a zágrábi püspökséghez tartozó jószágokat s várakat, magok kezénél tartották. Különben is magok a zágrábi kanonokok, sokkal jobban hajlottak Zólyomy Benedekhez, mint Demeterhez, és mikor fülhegygyel azt hallották volna, hogy Demeter a pápával azt akarná elhíttetni, mintha ő hozzá a kanonokok jobb indulattal volnának, mint Benedekhez, mindjárt írtak 1447. eszt. a pápához, hogy azt teljességgel ne hidje. Mind Vitéz, mind Hunyadi János, újonan ajánlották a pápának a Demeter ügyét, de a Ciliéi grófok és a zágrábi kanonokok szavának mindenkor nagyobb ereje volt a pápa előtt, akik Benedeket Zágrábon tartóztatták. Benedek halála után, Debrenczey Tamás foglalta el a zágrábi püspökséget. Ezzel is vergődött Demeter egy ideig, de minden haszon nélkül, sőt maga Mátyás király, és az ország fő-rendei is arra kérték őt 1460. eszt., hogy azon püspökséghez való jusairól, maga mondjon le. Azután való időkbén, a pápa váradi püspöknek akarta őt tenni, de abból semmi nem lett. Sok hányattatásai után, 1405. eszt. önkényt lemondott a zágrábi püspökségről, amikor aztán Mátyás király őt győri püspökké tette, mely hivatalt tovább viselt tíz esztendőnél.

Csupor Miklós. Erdélyi vajda volt 1467. eszt., amikor Mátyás királylyal a moldvai hadra odajárt, és ott magát illendő vitézséggel viselte. Azután két esztendővel, a csehek ellen való hadra is elkísérte a királyt. A cseh király halála után, 1471. eszt. őt küldötte Mátyás király Iglórol a kutnai diétára, hogy ott az ő cseh királylyá való

választását sürgesse, de a csehek az ő szavát jól meg sem hallgatták, azon az okon, mert azt hallották, hogy Mátyás tizenötezer emberrel közelít Brfűnn városához, és erőszakosan akarja magát királynak választatni. ugyanazon esztendőben, mikor némely pártosok Lengyelországból, Kázmért királynak az országba behítták volna, Csupor Miklós Kassát elfoglalta, és Kázmért oda be nem bocsátotta. Némely kóborló és ragadozó lengyelek, Nagymihály és Homonna mellett, két erősséget építettek, és azokból kicsapkodván, nagy pusztításokat vittek véghez. Azok ellen Csupor Miklóst küldötte Mátyás király 1473. eszt. Mikor már a nagymihályi erősséget derekasán ágyúztatná, és az erősségnek felára maga is felmászott volna, egy ágyúból lőtt kő őt megölte. Dlugoss lengyel író azt írja felőle, hogy ezen csatában sokszor azt mondotta, hogy örömet megyén pokolba, csak a lengyeleket tapodhassa el. Az ő elesése után, az ő katonái a várat csakugyan megtették, és a benne talált lengyeleket Budára küldötték.

Curzan. Könd fia. Lásd Kund. A tudós Katona úr úgy tartja, hogy ennek a Curzannak vagy Curznak neve, még ma is fenforog Magyarországon. Tudniillik azt az árkot, mely Árokszállás nevű helységről kezdődik, és a Tisza felé tizenöt mértföldig tart, Csörsz királyárkának, vagy rövidebben Csörsz ároknak híjak. A Curz nevét mai írás módja szerint Csörsznek írhatjuk.

Czéczey Lénárt. Egy volt azok közül, akik 1536. eszt. Kassa városát Szapolyay János számára elfoglalták, Ferdinánd királytól, Lónyay Gergely árulásából. De voltak ott Lénártnál előbb való emberek is, p. o. Kállay János s. a. t. Lásd Berzeviczy Gáspár. A feladás után, a kassai tanács egy levelet küldött Borbála napján az eperjesieknek, melyben arra kéri azokat, hogy ők is adnák fel magokat Szapolyay embereinek. Ebben a levélben elő sem fordul. Lénárt, hanem csak Kállay, Berzeviczy s. a. t., melyből megtetszik, hogy nem ő volt ott az első ember. Mindazáltal bizonyos, hogy ő is ott volt, és nem utolsó ember volt, mert őt tették akkor kassai kapitánynak, mely hivatalát attól fogva igen nagy vigyázással és Szapolyayhoz való tántoríthatatlan hűséggel viselt. Sőt Szapolyay halála után, annak özvegyének Izabellának keze közt is megtartotta Kassát, mindaddig míg Izabella 1551. eszt. Erdélyből Opoliába (Oppeln) költözött. El akarta őt Izabella magával vinni, ő is örömet ment volna, de a készüllet közben hirtelen megbetegedett s meghalt, melyet Tinódi Sebestyén így ír le:

Kassai kapitány a Cecei vala,
Tizenöt esztendeig várost bírta vala,

Ő esze elméje bölcsességgel vala,
 Hogy víg ember vala, minden szereti vala.
 Váras kívül tizenöt esztendeig nem bált,
 Az ő szükségéért ő kívül sem kószált,
 Kassára ki támadt, az mind gonoszul járt;
 Az Sárosi Laskán Kassánál szenvedett halált,
 De lám életének jobb korában vala;
 Születésének ötven esztendő vala;
 Soha betegségben ő sem feküdt vala;
 Ímé mely hirtelen lőn öneki halála.
 Ott királyné asszony hogy rakodni kezde,
 A Cecei Lénárt is készülni kezde,
 De lásd mely hirtelen ő megbetegüle,
 Halálra hamar igen elnehezüle.
 Sőt kapitányságot már letette vala,
 A királyné asszony nem várhatta vala,
 Az erős Kassából útra indult vala:
 Utána ötöd nap Cecei megholt vala,
 Az királyné asszony utába meghallá,
 A király fiával halálát óhajtja

(azaz sajnálja) s. a. t.

Czezinge János vagy más névvel János Pannonius. Pécsi püspök 1460. esztendőől fogva. Tótországban született 1434. eszt. tájon, ahol a Dráva a Dunába szakad, Almás nevű falu körül. Atyja Lajos, anyja pedig Vitéz Borbála volt, Vitéz Jánosnak, a váradi püspöknek testvére. Hat esztendőös gyermek volt 1440. eszt. mikor az atyja őt árván hagyta. Tizenhárom esztendőös korában, Vitéz János püspök őt, maga költségén, Olaszországba küldötte tanulás kedvéért, ahol tizenegy egész esztendőt töltött Ferrara városiban. Az ő nagy híré s tudományú tanítója Gvarin, azt mente mondani felőle, hogy ő hozzá hasonlítható tanítványa soha nem volt, elméjének különös tehetségeire nézve. Kiváltképen a deák és görög nyelveket annyira vitte, hogyha deákul beszélt, római, ha görögül, athenei születésnek tartotta volna az ember. Olaszországból haza kerülván, egy kevés ideig katonáskodott, de csakhamar tituli (titeli) prépost lett, azután egy kevés ideig Vitéz János mellett szolgált, utoljára Mátyás király pécsi püspökségre emelte őt, melyben csak Vitéz János tekintetért s kérésére erősítette meg őt a pápa, mivel még ahoz megkívántató ideje nem lett volna. Egynehány esztendeig nagy kedvességben volt Mátyás király előtt, ahonnan 1464. eszt. mind neki, mind az ő utána következő püspö-

köknek, királyi levele utal megengedte, hogy a magok megyéjében akár hol is, arany, ezüst és akármiféle érez bányát, magok hasznára állíthatnak. Azután való esztendőben, Rozgony Jánossal Rómába és Velenzébe küldötte őt a király, hogy a pápától és a köztársaságtól, a törökök ellen segítséget kérjen. Odajárt 1469. ész. Mátyással a cseh király ellen való hadra. Egészen kiesett Mátyás király kegyelméből 1471. ész. amikor bátyjával Vitéz Jánossal együtt attól elpártolván, Kázmért Lengyelországból kihítták magyar királyságra, kinek udvarlására Czezinge kétszáz lovassal el is ment Nyitrára, mikor annak oda lett érkezését megtudta. Megértvén pedig azt, hogy Mátyás már Vitéz Jánost fogságra tette, Pécsset odahagyta, és magát Zágrábra vette, hogyha a király őt is kerestetné, onnan tovább futhasson, de onnan soha tovább nem ment; ugyanis Vitéz Jánosnak halálát meghallván, ugyanott nem sok időre meghalt 1472. ész. harminczhat esztendőös korában, a tudományoknak kárára, és az azokat becsülni tudóknak szomorúságára. Testét a papság Pécsre visszavitte, de illendő pompával eltemetni nem merte, hanem egykor Mátyás király ott járván, annak tisztességes eltakarítását nemcsak megengedte, hanem parancsolta is. Életében ezt az epitáphiumot írta magának:

Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Istrum
Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
Hunc saltem titulum, livor permittit sepulto,
Invidiae non est in monumenta locus.

Verse ugyan sok maradt meg, de sajnálható, hogy elveszett a magyar nyelv grammatikája, melyet ő irt. Gvarin Baptista ezen versekkel tisztelte Őt meg halála után:

Pannóniae decus, et nostri lux maxima secli;
Hic situs es, cunctis, Jane gemende bonis,
Te nemus Aonium, laceris te Musa capillis,
Te posita moeetns flevit Apolló lyra.

Czibak Imre. Várad püspök, temesvári főispán s kapitány, utoljára erdélyi vajda, mely hivatalokra mindnyájokra Szapolyay János király emelte őt Istvánffy és Timon azt írják, hogy az ő régi elei ő előtte több mint kétszáz esztendővel, Olaszországból, Liguriából származtak volna Bihar vármegyébe, a Massay famíliával együtt, és hogy az ő famíliájának igaz neve Cibó lett volna, melyet idővel a magyarok változtattak Czibakra, Ami pedig Imrét közelebről illeti, ő 1514. ész. Perényi Ferencz várad püspökkel szerencsésen hadakozott Várad kö-

rül, az akkor pusztító paraszt kuruczok ellen. Jelenvolt ő a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., ahonnan kiszabadulván, a többi jeles urak közt, őt is Tokajba hitta magához Szapolyay János, és hogy az őt a maga céljaiban való elősegítésre annál inkább lekötölte, akkor adta annak a főispánságot, kapitányságot s püspökséget, vagy igazabban a püspöki jövedelmeket, hiszen Imre soha sem szenteltetett fel papságra, ő törte le legelőször a híres Czár János latornak szarvát 1527. eszt. Lásd Fekete János. Ő őtalmazta egyik Budát a Ferdinánd serege ellen 1530. eszt. A vajdasággal 1533. eszt. tisztelte meg őt Szapolyay, de ő azt esztendeig is alig viselhette. Ugyanis a gonoszágáról nevezetes Gritti Lajos, 1534. eszt. Konstantinápolyból Erdélybe jövén, és Brassónál megszállván, levele által Czibak vajdát hívatta magához. Hétezer főből állott a Gritti kíséző serege, kik nagyrészt jancsárok voltak, de voltak köztök némely magyarok is, kik közt Batthyány Orbán és Dóczy János valának a főbbek. Mind Grittinek mind Dőczynak nagy nehézsége volt Czibakra. Grittinek azért, mert mikor őt Szapolyay Magyarország gubernátorának tette vala, abban Czibak nem egyezett meg, azonban most is úgy viselte magát, mintha Grittit nem igen akarná uralni, s olyan nagyra nézni, mint azt annak nagyravágása kívánta volna; Dőczynak pedig még most is sajtott az a pofoncsapás, melyet neki azelőtt való időkbén adott vala Czibak, valami összeszólalkozás alkalmatosságával. Istvánffy azt írja, hogy Czibak jól tudván micsoda indulattal van Gritti ő iránta, addig hozzá el nem indult, hanem egy Péter nevű papot küldött hozzája, aki által azt kívánta, hogy Gritti tegye bizonyossá őt affelől, hogy semmi bántódása nem lesz, ha elmegyén ő hozzá. Gritti nagy haraggal igazította el Pétert magától, és azt izente tőle, hogy Czibak meg fog lakolni az engedetlenségért. Mikor már Péter vissza akarna a válaszszal indulni, Dóczy János körülveszi őt szép szóval, és neki egy arany poharat ajándékoz, csakhogy esküdjé azt Czibaknak, hogy neki Gritti minden jót s teljes bátorságot igéri így megcsalódván Czibak, számos kíséző sereggel elment Grittihez Brassó alá. Már csak ez is felszúrta Gritti orrát, hogy a vajda oly számos néppel ment az ő udvarlására. Mindazáltal magát megbírálta, és a vendégség alatt, melyet a vajdának s a vele lévő főembereknek adott, egész vidámságot matatott. Hogy a vendégségből visszament a vajda a maga kísézőihez és szállására, mindjárt tűzbe jött Gritti, kalpagját fejéből kivette, és azt mondotta, hogy abba egynél több fő nem fér, azértis szükség, hogy azt csak egyhez illessék, azzal visszatette azt a maga fejébe. Igen kapott Dóczy János ezen az alkalmatosságon, és

Grittit mindinkább-inkább tüzelte, annyira, hogy Gritti egy jó csoport törököt s magyart adott ő melléje, hogy azzal a vajda szállására üssön. Setét éjjel lepte meg Dóczy, Czibakot, egy Alvincz, vagy amint mások írják, Felmer nevű falu mellett, a maga sátorában, és ott annak fejét vette, minden jószágát felprédálta, melyre annyival könnyebben reámegetett, mert Czibak semmi családságtól nem tartván, kísérőinek nagy részét, a körül-belől lévő falukba magától elbocsátotta, akik vele maradtak is, azok közt vigyázókat nem rendelt. Elvitte Dóczy nagy örömmel az ő fejét, és azt fülénél fogva mutatta be Grittinek, akinél épen akkor jelenvolt a magyar történetében nevezetes lengyel, Laszky Jeronim, de aki ezen dologról még addig semmit nem tudott Maga ez a Laszky sem volt Czibaknak jó akarója. Mindazáltal mikor neki Gritti ilyen szók közt mutatta meg a Czibak fejét: „Ismered-e ezt a nyirt főt Laszky? Nagy emberé ugyan ez, de nagyravágyóé, nyakasé és igen kevélye”. Azt felelte szomorú ábrázattal Laszky: „Nekem ugyan nem tetszett olyannak ez a fő, mikor még annak az embernek két válla közt fennállott.” Magában Grittiben is csillapodott a dühösség ezen szókra, és azt mondta, hogy Czibak megérdemlette ugyan a halált, mindazáltal ő inkább szerette volna, hacsak fogva vitték volna azt ő hozzá. Aminthogy írják is, hogy az ő célja az lett volna, hogy Czibakot elevenen küldje Konstantinápolyba; de kétség kívül Dóczy maga szeretett magáért boszút állani. Minekutána az ő fejének szemlélésével Gritti betölt volna, azt a brassai dékán, ott a nagy templomban eltemette, a többi testét pedig Patócsy Miklós, az ő vér szerént való atyjafia takarította el illendő czeremoniával Almáson, lásd Gritti Lajos. Igen nagy szomorúságba borult Szapolyay János az ő halálán, mikor annak hírét Valentics István nevű rác megvitte. Az ő testvére Czibak Péter sok szép jószággal bírt Bihar vármegyében 1552. eszt., amint az akkori beírás mutatja.

Czize István. Ennek atyjának egy Vörösalma nevű földet adott volt ötödik István király; de azt ettől a Czize Istvántól némelyek el akarták venni; kérte tehát negyedik László királyt, hogy őt azon jószága birtokában újra erősítse meg, melyet meg is nyert 1285. eszt.

Czobor Mihály. (Czobor Szent-Mihályi). A budai várnak kapitánya volt 1458. eszt., mikor Mátyást a magyarok Prágából királynak haza hozták. Mikor a budai várhoz közelített Mátyás, mindjárt kinyitotta ugyan Czobor annak kapuját; de őt addig oda be nem bocsátotta, míg Mátyás a főrendeknek, ezek ismét Mátyásnak hűségére fel nem esküdtek. Még 1465. eszt. is viselte a kapitányságot Lásd

Svela Bonfin azt írja, hogy egykor szép szín alatt Pridrik császár, Mátyás királyt Bécsbe hitta; de midőn ott az ő élete veszedelemben forogna, azt Mátyásnak egy bécsi lakos besúgta. Ez a Czobor és Bánffy Miklós voltak Mátyással, akik amely éjjel a veszedelmet megtudták, akkor mindjárt a Dunán hajóra ültek, és Mátyást Pozsonba békével hazahozták.

Czobor Imre. Mihály fia. 1490. eszt. a Csalóközben egy várat kezdett építtetni, Pozson vármegyei viceispán, Useley György által, melyből mivel semmi jót nem jövedőlt Beatrix, a Mátyás király özvegye, és az ország főrendei, Bécsből egy parancsolatot küldöttek a pozsoniaknak, hogy azt a várat hányassák szélyel, és többé építeni ne engedjék. Azután valami két esztendővel, Bajazet török császárhoz küldötte őt Ulászló követségbe, önkényt sok ideig tartóztatta őt Bajazet, hogy az ő hadi készületeit hírül ne hozhassa. Hazajövéen pedig Imre 1492. eszt. júniusban, azt beszélte, hogy Bajazet igen nagy készületeket teszen, de bizonytalan ki ellen, hogy egy basa izgatásából, Bajazet, Zsófia városáig jött volt, oly czéllal, hogy Belgrádot megvegye, de meghallván Ulászlónak, a németekkel s lengyelekkel kötött szövetségét, a basát megpirongatta, és haza tért; sőt Imrét oly feltétel alatt békességgel kínálta, ha a magyarok megengedik neki, hogy Dalmácián keresztül Ausztriába becsapkodhasson, melyre midőn Imre nem állott volna, annyira megboszankodott Bajazet, hogy mérgében a maga szakállát tépte, szaggatta, és őt más nap magától, minden végezés nélkül elbocsátotta. Azután hat esztendővel Krakóba küldötte Ulászló Imrét, Bánffy Miklóssal és Both Andrással, hogy ott a lengyel királyival szövetséget kössenek, melyet ők tökéletességre is vittek, a többek közt ezen pontok alatt: hogy Albert a lengyel király, a moldvai vajdának, aki őt a minap megbántotta vala, bocsásson meg Ulászló kedvéért, hogy a magyar és lengyel királyok, egymás híre s jóvá hagyása nélkül, a törökkel meg ne békélhessenek, és az ellen egymást segítsék s. a. t. Mikor 1500. eszt. az ifjú Hunyadi János Jajcza alá igyekeznék, hogy onnan a törököket elverje, de a nemesek igen lassan sietnének ő hozzá, a király Imrét rendelte ki, hogy azokat a menetelre nógassa, sőt kényszerítse. Egynehány esztendeig ő igazgatta az opolyi (oppelni) herczegséget Sziléziában, de azt 1515. eszt. kivette Ulászló az ő kezéből, és azt a tesseni herczegre bízta. Lásd Telegdy István.

Czobor Márton. Imre testvére, főkamaramester, és bodrogi főispán, Ulászló idejében, ő volt egyik azon három főember közül, akik esküvésöket s levelöket adták affelől 1493. eszt. hogyha Ulászló férfi örö-

kös nélkül találna elhalni, tehát vagy Maximilián császárt, vagy annak valamelyik férfi maradékát fogják magyar királynak választani. Ebben a levelében Belgrád vára bánjának nevezi Márton magát. A többi két úr, Drágfy Bertalan és Kanisay László voltak. Bizonytalan mi okon járt ő 1496. eszt. Rómában. Imrével együtt jelen volt 1505. eszt. a rákos-mezei híres országgyűlésen. — Prágában volt Marton Ulászlóval 1509. eszt., mikor ahoz a császártól és a francia királytól követek érkeztek, kik által azok arra serkentették őt, hogy régi jusa szerént vegye vissza a velenczésektől az egész Dalmáciát, és azt a magyar koronához ragassza vissza, melyre akkor annyival jobb alkalmatosság mutatta vala magát, mivel mind a császár, mind a francia király, igen veszedelmes hínárba kerítették volt a velenczései. Igen mohon kapott Ulászló ezen alkalmatosságon, és Mártont mindjárt küldötte parancsolatokkal, mind Kanisay Györgyhez és Hampó Jánoshoz, az illyriai bánokhoz, mind más urakhoz, hogy nagy sietéssel gyűljenek össze Budára, és Dalmáciának legjobb móddal lehető visszavételéről tanácskozzanak. Semmi nyoma nincsen, hogy ezen szükséges dologban többet, vagy a király vagy a rendek mozdítottak volna. — Márton járt a török császárhoz követségbe 1513. eszt. a békesség dolgában.

Czobor Gáspár. Ott volt Katzianer Jánossal 1528. eszt. mikor az Ferdinánd számára, Baracska Pálra és Kosár Benedekre, Trencsén várát megszállotta, melyet midőn egy ideig csak hiába ostromlott volna, hadi tanácsot tartott, és egyebek közt Gáspárt is megkérdezte, mi tévő legyen. Gáspár azt felelte, hogy ő abban a várban sokat forgott, és annak minden szegét-lyukát jól tudja, de azt mondhatja, hogy azt sem ágyúzással, sem reárohanással, sem éhséggel megvenni nem lehet, annyival inkább, mert a vár udvarán van két nagy asztag nyomtatatlan búza, melyet a várban lévők, ázott ökörbőrökkel fedtek be. Azért hát ő úgy gondolkodik, hogy csak tűz által kell azt megvenni próbálni. Katzianer meghallgatván az ő beszédét, tréfából azt mondotta neki, hogy a vak is talál néha egy patkót. Azonban a jó tanács szerént tüzes golyóbisokat lövetett a vár fedelére, mely hirtelen meggyuladván, nagyobb erőt vett a tűz, mintsem azt oltani lehetett volna, minden élelemre való megégett, a puska torony is a levegőbe felvetődött, és sok embert ölt meg. Mindezekalatt is megszűnés nélkül ágyúztatta Katzianer a várát, hogy annál nagyobb rémülésbe ejtse az abban lévőket, aminthogy azok kénytelenek is voltak magokat megadni, mikor már csak a falak állottak fenn, és minden eleség nélkül maradtak.

Czobor János. Egy jeles ifjú vitéz, ki is Nádasdy Tamás palatínussal együtt hadakozott a törökök ellen, és Babócsa vára alatt esett el a Somogyságon 1556. eszt.

Csokor Imre. Palatínus helytartója Maximilián és Rudolf királyok alatt Tíz szépen öltözködött haszárral jelent meg Pozsonban Maximilián koronázásán 1568. eszt. Mint a törvényekben igen jártas ember, őt nevezte ki a pozsoni diéta egyiket, holmi perek eligazítására 1567. eszt. Ugyan a pozsoni diétán tette őt helytartóvá Maximilián 1572. eszt. Mérey Mihály helyébe. Közel tíz esztendeig viselte ezt a nagy hivatalt, ugyanis 1582. eszt. tétetett ő helyébe palatínus helytartójává Istvánffy Miklós.

Czobor Péter. Hol vette magát ez a Péter és a Zudar vagy Czudar familia, lásd Bölcs vagy Bölcs Domokos. Minden hadakozásban híven szolgálta ez a Péter első Lajos királyi azért az is nagy hivatalokra emelte ő Sáros vármegyei főispán és. diósgyőri kapitány volt ő 1358. eszt., amint azon Budán költ szövetség-levélből megtetszik, melyben azt ígéri Lajos király Olaszországban Padua városa arának, Garrarai Ferencznek, hogy őt a velenczések ellen mindenkor segíteni fogja, mikor azok őt megtámadandják, és a melynek más magyar urakkal együtt, a Péter neve is alá vagyon írva. Horvátországi bán volt már 1360. eszt., amikor őt a király Olaszországba küldötte, Móricz Simon helyébe, aki ott a reábízott dolgot nem igen jól folytatta, hogy ott a pápa birtokait, Barnabon és Galeacz ellen, akik Majland arai voltak, ótalmazza; aminthogy ő magát Móricznál jobban is forgatta, az ellenséget Bononia (Bologna) alól elűzte, és azt az akkori pápa számára megtartotta. Azután való esztendőben, mint főpohárnok, agy van aláírva az ő neve annak a levélnek, melylyel Lajos király a pápóczi klastromot azon három falának bírásában megerősíti, melyeket annak a Magyar Pál özvegye, Nádasdy Margit ajándékozott Mikor Lajos, Károly császárral azért háborgott mert Károly, az ő követei előtt, mind magát Lajost, mind kivált Erzsébetet az ő édes anyját bectelenítő szókkal kisebbítette, 1368. eszt. ezt a Pétert Lászlóval, az opolai (oppelni) herczeggel, aki azután négy esztendővel magyar palatínus lett, Morvaországba küldötte Lajos király, ahol ők igen nagy károkat tettek a lakosoknak, és így Károlynak is. Elkísérte Lajos királyt 1366. eszt. Erdélybe, és ott őt rendelte ki Lajos, Gyulafehérváron költ levele által, az erdélyi vicevajdával, Járay Péterrel s másokkal arra, hogy valami peres földet osszanak két felé, az erdélyi püspök és az igeni lakosok közt. Tótországi bán s egyszersmind főpohárnok volt Péter 1368. eszt.,

amint az a királyi-levél bizonyítja, melylyel Lajos Czeplédet az ó-budai apáczáknak ajándékozta. Bán volt még 1370. eszt. is, mikor a király engedelmevel, Zágráb vármegyében, Petrinát s némely más járságait, a Sáros vármegyei Újvárért elcserélte. Abban a hivatalban volt 1374. eszt. is, amikor őt Lajos a francia királyhoz küldötte, hogy annak első szülött fiával, az ő valamelyik, leányát mátkásítsa össze. Azt ígérte Lajos, hogy az ő maga leányával, minden olaszországi birtokait, Nápolyt, Sziciliát, Apuliát, s. a. t. által fogja adni a francia király fiának. Igen jól járt el Péter a dologban, mert a Lajos legöregebb leánya Katalin és a francia király fi közt, a házassági alkut megcsinálta, de a menyaszony még azon esztendőben meghalt. Mikor ezen követségből, Averno (Avignon) városán keresztül, haza felé utaznék Péter, ott egy Lajoshoz szóló levelet adott a pápa az ő kezébe, melyben arra serkentette Lajost, hogy a törökök ellen indítson hadat. Gács és Lodomérországoknak a litvánok ellen való ótalmazására küldötte őt Lajos 1378. eszt., mely időtől fogva, úgy látszik, hogy egynehány esztendeig azon országokban vajdászkodott. Öregségére nyugalmat kért s nyert a királytól. Minekutána Borsod vármegyében élnod, vagy amint ma híják ónod várát és városát magának megszerzetté, mind ő maga, mind az ő fiai, arról írták s neveztek magokat, ónodhoz közel, a Sajó és Hernád vizei közt, György nevű testvérével, ő építtette a remete sz. Pál szerzetesei számára a ládi klastromot, melybe azokat 1387. eszt. szállította be, őket mind fekvő jószágokkal, mind egyéb jövedelmekkel meggazdagítván. Bizonytalan micsoda Dorottyától, Simon és Jakab nevű fiaikat hagyott.

Czudar György. Péternek testvéröcscse, sárosi kapitány és főispán 1373. eszt., azután országbírája, tárnokmester és főpohárnok, utoljára gács és lodomérországi vajda 1382. eszt., mely országoknak a litvánok ellen való fedezésére és ótalmazására, már azelőtt odajárt volt Péter bátyjával 1378. eszt. Uszfalvy Jakab arról tett panaszt Mária király-asszony előtt 1383. eszt., hogy ez a György az ő Radoma és Peklin nevű faluk felől való leveleit, a szepesi káptalan biztos vagy bizottja előtt, Uszfaluban kezéhez vette, és azok közül némelyeket, a bizott láttára, ott mindjárt helyben összeszaggatott, némelyeket pedig magánál megtartott, és azokat vissza nem akarja adni. Mindjárt parancsolatot küldött Mária Kassáról a káptalanhoz, hogy neki jó lélekkel írják meg, miképen beszél ezt a dolgot elő a káptalan embere, aki akkor ott jelenvolt. Azután mi lett a dologból, nem tudhatni, Ennek a Györgynek Domokos nevű fiáról emlékszik a leleszi káptalanban egy 1395. eszt. irt levél.

Czudar István. Péter és György testvére. Főkomornyik volt 1378. eszt. Fiai György, Miklós, kik örökösök nélkül hunytak el, és Benedek, kiról alább lesz szó.

Czudar Mihály. Az eddig valóknak testvére. Főkomornyik volt 1386. eszt. Ifjanta halt el. özvegye a nagy-pataki apáczaak közé ment.

Czudar János. Ez is az eddig valóknak testvére. Olaszországban sok ideig tanult, ahonnan deoretomok-doctora titulussal jövön haza, itthon székesfehérvári kustos és prépost lett

Czudar Imre. Testvérbátyjának Jánosnak nyomdokait követvén, pappá lett, és kalocsai prépostból először egri, azután Olaszországban imolai püspökségre emeltetett. Egri püspök volt már 1378. eszt., mikor Péter és György bátyjaival ő is odajárt Gács és Lodoméror-szágokba. Sok baja volt neki a maga káptalanjával, melynek dézma-beli jövedelmeit, a maga püspöki asztalára fordította. Lajos király halála után, annak özvegye Erzsébet királyné, ezt az Imrét küldötte a Csanádi püspökkel a lengyelországi rendekhez, annak megköszönésére, hogy azok ő hozzá s leányaihoz mindedig oly hívek voltak; azután pedig azt kérte ki tőlök, hogy senki hűségére ne kötelezzék magokat, és még Zsigmondnak, az ő tulajdon leánya Mária jegyesének szavára se hajtsanak mindaddig, míg ő a maga két leányáról, t L a most említett Máriáról és a másokról Hedvigről, valami bizonyos rendelést nem küldend hozzájok. Ezen követsége után nem soká lakott Imre Magyarországon, ugyanis őt az akkori pápa, 1384. eszt. Olaszországba parancsolta, és ott. imolai püspökké tette, mely dolognak talán az lehetett az oka, hogy a Czudar familia, és így Imre is, a királynék előtt valami kedvetlenségbe talált esni, mert a következett esztendőknben ugyan egy Czudart sem találunk valami hivatalokra emelve.

Czudar Benedek. Az oda felébb említett Istvánnak fia. Ezé volt Sáros vármegyében a makoviczi uradalom 1412. eszt., amikor ő is aláírta a maga nevét annak a levélnek, melynél fogva Zsigmond király, a szepességi tizenhárom, vagy inkább tizenhat várost, a lengyeleknek zálogba vetette. Ugyanazon esztendőben jelenvolt annak a békességnek csinálásában is, melyet Lublyón készített Zsigmond a lengyelekkel. A bártfai lakosok arról tettek panaszt Zsigmond királynál, hogy nekik ez a Benedek s más atyjafiai, az érezek mivelésében, sok akadályt hánynak elejökbe. Zsigmond 1419. észt Kassán költ levelével hagyta meg nekik, hogy azt többé ne cselekedjék; különben pedig a tárnokmester Berzeviczy Péterre, és a sárosi főispán s királyi kincstartó Rozgony Jánosra bírta, hogy a bártfaiakat, a Czu-

darok erőszakai ellen, a magok jósaiban ótalmának. Benedeknek János és Péter nevű fiai maradtak. Páterről semmit sem, Jánosról pedig csak azt a parányit lehet tudni, hogy 1428. észt Perényi Miklós özvegyével, Palóczy Hedviggel élt házasságban.

Czudar Jakab. Az oda felébb írt Péter báznak fia. Annál egyebet nem tudhatni felőle, hogy bizonytalan micsoda Katalint 1422. eszt. hagyta Özvegyen, kitől két fiút nemzett vala, úgymint Simont és Jakabot. Ez a Katalin özvegy korában, Lazán és Baják nevű faluit Gombos Jánosnak és Ternyey Benedeknek adta el. Hogy az akkori magyar tudós asszonyságok közül való volt, onnan tetszik meg, hogy ő az említett két falu lakosaihoz, tulajdon maga kezével írt Ólnodról (onod) deák nyelven egy parancsolatot 1485. eszt., Dénes napja előtt való szombaton, aziránt, hogy azok Gombosnak és Ternyeynek, mint már ezután a magok természeti urainak, engedelmeskedjenek.

Czudar Simon. (ólnodi). A közelebb említett Jakab fia. Első Ulászló, ötödik László és Hunyadi Mátyás királyok uralkodása alatt főpohárnok, főudvarnok, vagy kapitány, és főajtonálló, vagy komornyik. Mikor Ulászló 1440. eszt. magyar királynak jött Lengyelországból, ez a Simon sok atyjafiával s más magyarokkal Eperjesig ment annak eleibe, és azt ott nagy örömmel és pompával fogadta. Hihető, hogy akkor mindjárt főpohárnokká tette őt Ulászló, legalább abban a hivatalban volt már 1441. eszt., mikor Ulászló és a Ciliei grófok közt készült békesség-levélnek, a maga nevét ő is aláírta. Julián kardinál ösztönzésére, ő is kötelezte volt magát 1444. eszt. a törökök ellen való menetelre, és így kétség kívül jelenvolt a várnai veszedelemben, de abból szerencsésen kifejtődött. Ott volt Bécsben is 1452. eszt., mikor a magyarok Fridrik császár ellen összeszövetkeztek, aki a kis László királyt nekik nem akarta kiadni. Két ízben tette őt, amennyire tudhatni, Mátyás király az országban lézengő s garázdálkodó csehek ellen küldött seregének kapitányává, egyszer ugyan az egri püspök Hederváry Lászlóval, máskor pedig Palóczy Lászlóval 1459. eszt. Eleiről reámaradt jószágait ő is szaporította, a többek közt Tokajjal 1460. eszt. Főkomornyiknak írta magát abban a levélben, melyben a bártfaiaknak azt az újságot jelenti, hogy Mátyás király a serkei kastélyt a csehektől visszavette. Semmi örököseinek nyomába nem akadhatni.

Czudar Jakab, (ólnodi). A közelebb írt Simonnak testvére. Bizonytalan mi okon hajlott volt ez a Jakab első Ulászlótól Erzsébethez, az Albert király Özvegyéhez. De nem sokára visszaállott Ulászlóhoz 1442. eszt. melyre az adott neki alkalmatosságot, hogy mikor az országban kóválygó cseheknek egyik vezére Telefus, a lembergi

palatínust Odrovászt Egernél elfogta volna, Jakab módot talált benne, hogy a fogoly Odrovászt Ólnodon (Ónodon) magához kerítette, és azt maga vitte Ulászlóhoz Budára, melylyel azt nyerte, hogy Ulászlótól akkor mindjárt gráciát kapott. (Lásd Rozgony Simon). Nincs is többé nyoma, hogy vagy Ulászlónak, vagy az utána következett királyoknak, ő reá valami panasza lett volna. Más főemberekkel együtt, másodszer is felesküdt Budán Hunyadi Mátyás hűségére 1459. eszt. ki előtt attólfogva mindenkor különös kedvességben volt, mely többek közt abból is megtetszik, mert Mátyás ő hozzá sok levelet küldözött, melyekben a maga állapotát neki megírta, és azokat Jakab más levelekkel váltotta fel, melyekben a királyt külön-különbféle dolgokról tudósította. Nevezetesen Kolozsvárról azt írta meg neki Mátyás 1467. eszt., miképen adta meg magát a pártos vajda Szent-Györgyi János. Ugyanazon levélben azt is parancsolta neki Mátyás, hogy írja meg, igaz-e az a hír, hogy az ország felsőbb részeiben valami támadás akar lenni, és oda idegen népek is akarnak berontani. Á levéltitulusa ezen betűkkel volt írva: Magnifico Jacobo Czwdar de ólnod, fideli nobis dilecto. Jakab is kezességet vállalt 1470. eszt. Mátyás király mellett, hogy amely adót akkor az országra vetett, azt több esztendőben nem fogja kívánni, az ország megegyezése nélkül. úgy tartják, hogy ő benne és ő vele hunyt el örökösen a Czudar família, mely ha úgy van, másból származott hát Dávid, aki következik.

Czudar Dávid. Bars vármegyei alispán volt 1536. eszt., mikor Várday Pál érsek őt a Garan vize mellett lévő sz. benedeki apátúr-ság jövedelmei beszedőjének és gondviselőjének tette.

D.

Dacsó Tamás. Mikor első Ferdinánd király 1549. eszt. Salm Miklós grófot, Balassa Menyhért ellen küldötte, a gróf elől Erdélybe futott Balassa, és maga helyett ezt a Tamást hagyta Léva várában, hogy azt a gróf ellen ótalmazza. Húsvét második napján kezdette a gróf a várat lövetni két oldalról. Igen vitézül ótalmazta Tamás magát. Ami rés nappal esett, a már különben is elavult vár falain, azt éjjel becsináltatta. Huszonhárom nap alatt, csak haszontalan törette a gróf Lévat. Akkor aztán a spanyol katonák, a várhoz közel lévő hegyre húzkálták fel az ágyúkat, a gróf pedig a napnyugoti kapu előtt sánczolta be magát, és onnan röpíttette a golyóbisokat. Mind a két helyről igen sokat szenvedtek már ekkor a Dacsó katonái. Mikor

már jó formán leomlottak a vár falai, a gróf szabad elmenetellel kinnálta őt. Dacsra egy hónapig tartandó fegyverszűnést kért. A gróf arra nem állott, hanem parancsol a magyaroknak s németeknek, hogy a leomlott falak helyén roncsának be a várba. Amicsoda ordítással azok rohantak oda, szintén olyannal fogadták azokat a Dacsó emberei; de hasonló erővel nem állhattak azoknak ellent, azértis közölök sokan elhullottak. Elesett Kis András, aki eddig a kapukat emberül ótalmazta, elesett Kávásy János, Horváth Vitus, Török Balás, Koroskosi Demeter, Nemes Tamás és mások sokan. A hegyről lerohant spanyolok fegyvere Török Tamást, Pohárnok Miklóst, Kelecsényi Andrást, Tesseni Kelement és sok másokat emésztett meg. Székely Antalt, Móré Jánost és még egynehányat, a magyarok nehezen ragadhatták el a németek dühössége elől. Maga Dacsó, mikor látná, hogy már a gróf zászlói a falakon lobognak, a város mellett lévő tóba ugrott, melyből csak feje maradt kinn, és így esett fogságra. Bizonytalan mimódon szabadult ki Dacsó ebből a fogságból, és azután Balassával tartott, s Izabella mellé állott. Nevezetesen őt küldötte Balassa, Perusith Gáspárral, Gyulaféhérváron, Bebek Ferencz megölésére, míg maga a Kendiek kivégzésére járt 1558. eszt. Odajárt Radák Lászlóval Moldvába, Jakab vajda ellen 1563. eszt.

Dacsó vagy **Daczó György**. Talán Tamás fia. Lásd Rácz Mihály.

Daczó János. Báthori István erdélyi vajdának hív embere. Ezt küldötte volt Báthori a temesvári basához 1575. eszt. hogy attól neki Békesy Gáspár ellen segítséget kérjen, ahonnan Daczó jó válaszszal jött vissza.

Daczó Péter. Ez is Báthori István vajda híve, akit a lengyel királyságra is elkísért 1576. eszt.

Dancs Pál és **Ambrus**. Ezek a testvérek bírták 1544. eszt. Heves vármegyében Hatvant, amikor ők azt látván, hogy már a törökök Visegrádot, Orosfalvát, Nógrádot elfoglalták, nem mertek Hatvanban megmaradni, hanem a várat meggyújtva, a törököknek hagyták, magok pedig Egerbe futottak. Talán atyjokfia lehetett ezeknek az a Dancs László, aki ugyanakkor tájban, Bihar vármegyében, Pestere, Fancsika és Papi nevű falukban, Okány és Zsadány körül jó birtokos nemes ember volt.

Daróczy Márton. Bereg vármegye egyik küldötte volt a rákosmezei diétára Naményi Balással és kászoni Jakchy Lászlóval 1505. esztend.

Darvas Pál. A Bebek György feleségével Patócsy Zsófiával

együtt szorította volt be Schwendi Lázár ezt a Pált Szádvarába, és azzal együtt szabadon is bocsátotta 1567. eszt.

Dávid. A török császári familiából származott. Atyja Mustafa volt, Amurát török császárnak testvére. Mikor Amurát császárrá lett, ennek a Mostafának szemeit kitolatta, hogy az ő tőle az országglást el ne vehesse. Módot talált mindazáltal Mustafa benne, hogy feleségével és gyermekeivel együtt, Zsigmond király idejében, Magyarországra jött, és itt halt el. A fia ez a Dávid keresztvénné lett, és valahányszor a magyarok a törökök ellen hadakoztak, mindannyiszor elment velök, és a törökök ellen hűségesen harczolt. Hogy Amurát meghalt, a görög császár azt Dávidnak tudtára adta, Dávid pedig reávette magát, hogy Törökországba haza menjen, és megpróbálja kezéhez venni a török birodalmat. Kázmér lengyel királytól engedelmet kért, hogy az ő országán mehessen keresztül Törökországra, azt meg is nyerte, sőt úti-költséget is kapott. De haszontalan volt minden fáradsága, mert már a törökök akkor Mohammedet császárnak választották. Dávid tehát Lengyelországon által Magyarországra haza jött.

Deák Balás. Solymosi kapitány volt 1458. eszt., mikor Szilágyi Mihály gubernátor, azon nap levelet küldött ő tőle Kassa városához, melyen Hunyadi Mátyás királynak választatott. Ebben a levélben hírrül adja Szilágyi a kassaiaknak, a Mátyás királyija lett választatását, és azokat ezen való örvendezésre inti. Mely nagy örömmel vette a kassai tanács ezt a hírt, azzal mutatta meg, hogy Balásnak mindjárt húsz arany forintból álló ajándékot rendelt, mely abban az időben jó summának tartatott.

Deák Balás. A visegrádi vár kapitánya volt 1540. eszt., melyet akkor a Szapolyay János özvegye Izabella számára híven ótalmazott, az első Ferdinánd Buda alá igyekező Fels Lénárt nevű fővezére ellen, de ekkor az ő jó szerencséje, mely eddig való vitéz tetteiben őt mindig nyomban követte, elhagyta, úgy maga is Fels kezére került a várral együtt.

Debrő István. Zsigmond király alatt élt, és együtt pártoskodott Ludán Tamással az egri püspökkel. 6 volt az egri vár kapitánya 1403. eszt., mikor annak megvételére Zsigmond király Bozgony Simont, az ország bíróját küldötte, de minthogy Simon csak négyszáz lovas katonával volt, látta, hogy erővel Debrő ellen nem boldogulhat. Szép szóval kezdett hát a várbeliekkel bánni, akik magokat csakhamar a Zsigmond kegyelmességére bízták; de Debrő magát meg nem adta, hanem Erdélybe szökött, és holtig ott zenebonáskodott. Azelőtt való esztendőkbén, egy Isépy Péter nevű öreg és magtalan, de

jószágos ember, megnyerte volt Zsigmondtól, hogy ő minden Abauj vármegyében fekvő jószágait, erre a Debrő Istvánra hagyassa; most pedig már minthogy Debrő mint rebellis az országból számkivetett, meghagyta Zsigmond Isépynek, hogy a maga jószágait nem Debrőnek, hanem Tabajdi Bertalannak és annak testvéreinek testalja. Egy Debrő Miklós nevű ember is élt abban az időben, aki hihető, hogy ennek az Istvánnak atyjafia volt. Lásd Kapa András.

Dely PiL Bakics Pál mellett vitézkedett, mind egyébfit, mind nevezetesen 1537. eszt. Eszéknél, és ugyanakkor esejt fogságba vitéz vezére mellett, midőn a jancsárok kezéből akarná annak, ha mind holttestét is, kiszabadítani. Lásd Bakics Pál. Sokat kérte őt vissza Amurát basától, ezer aranyon, Török Bálint, még pedig azért, hogy ő rajta boszut állhatna, azon les vetésért, melyet azelőtt való időkből neki Dely vetett volt, midőn egykor Bakics Páltól jőne a vendégségből. Amurát elvette ugyan az ezer aranyat, de Delyt ki nem adta, hanem maga küldötte azt el a más világra.

Dely István. Mikor Perényi Pétert 1532. eszt. Mohács alatt Szulejmán török császár elfogatta, ott volt Percnyivel ez az István, és ugyanott elesett Pekry Miklóssal, minekutána magok előtt egynehány jancsárt, a más világra előre elküldöttek volna.

Dely Tódor. Novi várában volt ötvened magával őrizeten 1565. eszt. Minekutána Mustafa basa Kruppát elvette Bakics Mátyástól, erre a Tódorra ment onnan, és a kicsiny erőtől Novit is elfoglalta.

Deméndi. Ennek a fámiliának elei, Olaszországból jöttek Magyarországra, első Károly király alatt Benedek udvari borbélyja volt Károlynak. Mivel pedig Benedek más tudományokban is jártas volt, első Lajos király őt nyitrai préposttá, és amint némelyek gondolák, azután püspökké is tette. Annak szerencsáját, Bertalan és. Miklós nevű testvérei meghallván, ők is ide jöttek, és itt Hont vármegyében, Deménd nevű falut nyerték a királytól, melyről ragadt aztán rajok a Deméndi név. Ugyan Lajos király adta nekik Trencsén vármegyében Pravoticz vagy Pravota faluját is.

Deodstos vagy **Theodatus.** Szent István királynak keresztatyja volt, mikor őt Adalbert prágai püspök megkeresztelte Esztergomban. Ezen az okon szent István őt egész életében Tatának hitta, és úgy tartják, hogy annak emlékezetére nevezte Theodatus, Tata városát Tatának, melyet ő épített Komárom vármegyében. Az ugyan nem lehetetlen, de úgy látszik, hogy a Theodatus névből is a magyarok könnyen csinálhatták a Tata nevezetet. Olaszországból, Apuliából szakadt volt Theodatus Magyarországra, Gejza fejedelem alatt, akinek ke-

resztyén vallásra való térítésében, igen munkás eszköz volt, azután pedig nagy segítője azon vallásnak, a magyarok közt való terjesztésében. Hihető szent Istvánt is tanította gyermek korában. Minthogy semmi gyermeke nem volt, Tatát az ott lakott benediktinusoknak hagyta testamentumban.

Deregnyei Pál. Híres neves vitéz Maximilián király alatt. A szatmári magyar őrző sereg hadnagya volt 1568. eszt., mikor Bocskay Györgynek zenebonás praktikálásait Rákóczy Györggyel észrevén, azokat Buber Jánosnak, aki Schwendi Lázár helyébe lett vala az ország felsőbb része hadainak főkapitányává, bejelentette. Mikor Békesy Gáspár Erdélybe ment Kassáról 1575. eszt., hogy ott ha lehet a fejedelemséget magára vegye, ezt a Pált tette volt a táborban maga után második vezérré. A szent-pali szerencsétlen harcz után bizonytalan hová lett.

Derencsényi Imre. János fia, tatai és komáromi várak kapitánya, tárnokmester, utoljára dalmát, horvát és tót országi bán 1493. eszt. Ugyanebben az esztendőben igen szerencsétlenül hadakozott a bosnyákországi basa Jakup ellen. Lásd Frangepán Bemard. A futásnak eredt Frangepánt, eléggé tartóztatta ugyan Imre, és előbbem bátor beszédeire őt emlékeztette, de mind haszontalan. Kevés híveivel maradván Imre, csakugyan betolakodott a legsűrűbb ellenség közé, és azt igen szemlátomást ritkította, mindaddig míg egyszer lovát ki lőtték alóla, sőt azután gyalogjában is sokat levert maga körül, és hogy többeknek nem árthatott, az ő markolatából kitört kardja okozta, amikor aztán őt az ellenség bekerítette, s elevenen elfogta, a fiát pedig aki őt védeni akarta megölte. Vele együtt elfogták Frangepán Miklóst, Jánost pedig levágták. Ezerén estek el a törökök, de ötszörte többen a magyarok, kiknek orrokat az ellenség, nagyobb bizonyosságuk okáért, mind elvagdalta. Hátra kötött kezekkel vitték Imrét a basa eleibe, aki azzal nehezebbítette különbenis terhes és keserves állapotát, hogy vacsorakor a fia fejét ő eleibe az asztalra feltétette. Mikor Konstantinápolyban Bajazet császár eleibe vitték őt, azelőtt is mord és haragos ábrázatot mutatott Bajazet őt tűrhető fogságban tartatta. Írják Sándor pápa is esedezett az ő élete megmaradásáért Bajazetnél. Bizonytalan micsoda kimenetele lett neki, némelyek azt mondják, hogy három holnapi fogsága után pestisben, mások hogy mérég által halt volna meg, mások ismét azt állítják, hogy őt és Frangepán Miklóst s másokat, Bakács Tamás püspök száztízezer forinton kiváltotta volna. Az ő felesége a Szapolyay István palatinus test-

vérhúga Orsolya volt, kitől Borbála nevű leánya maradi életben, a serkei Lórántfy János felesége.

Derencsényi Miklós. Talán Imre fia, Szapolyay János kapitánya volt Szepes várában, 1527. eszt., kinek mindenkor nagy pártfogója volt Ferdinánd ellen. Az említett esztendőben, a gölnicz-bányaiakra ment Miklós, akik Ferdinándhoz állottak vala Szapolyaytól, de negyven ember kárral kellett neki onnan visszamenni, a gölnicziek pedig csak egy embert vesztek. De más helyeken sok kárt tett ő a Ferdinánd követőinek. Ezen az okon Horváth János, a szepesi prépost, mind másokat, mind a többek közt a kis-szebenieket, szabad prédára meghívta ő ellene, és Szepes vára elfoglalására 1528. eszt. Mi lett a dolog kimenetele bizonytalan.

Dersffy. Mint érsek, agy irta maga nevét alá a zázti apátúrság diplomájának, Salamon király alatt 1067. eszt. Kereszt neve homályban van.

Dersffy Saul. Negyedik Béla király alatt élt, kinek a tatárok előtt Dalmáciába való bujdosásában hűséges kúérője volt.

Dersffy Miklós és Péter. (Szerdahelyi). A zelizi apatárságon való jus-patronátusokat 1356. eszt. keresték ki. Miklós Szerdahelyhez közel egy klastromot építtetett, és azt jószágokkal is megajándékozta. Ennek a Miklósnak János nevű fiától, Imre nevű unokája lett, kitől származott a szerdahelyi Imrefly familia.

Dersffy Szaniszló. Ez nyerte Trencsén vármegyében a szerecseni uradalmat 1421. eszt. Zsigmond királytól, kinek tárnokmestere s hűséges útítársa volt Német, Franczia- s más országi utazásaiban. Jelen volt a csehek s törökök ellen viselt hadakban is.

Dersffy János. (Szerdahelyi). A közelebb említett Szaniszló fia Batthyány Perpetuától, kilencz magzatot nemzett, ily renddel: 1. Anát nemeskürthi Pográny Zsigmond feleségét. 2. Erzsébetet, akit osebi Pogány Péterhez. 3. Margitot, akit Bévy Lászlóhoz adott férjhez. 4. Istvánt, kiről alább bővebb szó lesz. 5. Orsolyát. 6. Zsófiát Pálffy Péter házastársát 7. Katalint, akit valami spanyol vett el. 8. Potentiánát, aki a pártát alsó-lindvai Bánffy Antalért, a gyászt pedig Jurisich Miklósért vetette el: 9. Farkas. Erről lesz alább emlékezet.

Dersffy István. Tótországi követ volt Mátyás király halála után a pesti diétára 1400. eszt., mikor Ulászló választatott királynak. Bizonytalan micsoda atyafisága volt a többi Dersffyekkel.

Dersffy István. A felébb említett Jánosnak fia. Zríny Miklóssal együtt szerencsétlenül hadakozott a Konska vagy Selnicz vára mel-

lett való síkon Horvátországban a törökök ellen 1544. eszt., onnan mindazáltal életben szabadult el-, Tóth Mihályival is ott volt Szegednél, a törökök ellen való -szerencsétlen hadban 1552. eszt., és nehezen osztatott paripájával a Tiszán által. Szerencsésebb volt 1558. eszt. Ugyanis akkor Telekesy Imre Kassáról Tokajra küldötte őt, Nómethy Ferencz odavaló kapitány ellen, egy csoport katonasággal. A város sánczán fejszékkel sat. nyitott István magának utat, setét éjjel, amikor legkisebb holdvilág sem volt, és a városban zsákmányolni kezdett. Kijött ugyan a várból Némethy a város ótalmazására, de minekutána sebet kapott volna, katonáit a várba visszadoboltatta, Dersffy pedig prédával megrakodva Gönczre, onnan Kassába hazament, de ott nem soká mulatott, ugyanis a kapitányságot letette, és ő helyébe Pethő Jánost állította Ferdinánd király telekesy mellé. Huszonhat lovassal jelent ő meg Pozsonban, Maximilián koronázásán 1563. eszt. Azután való időkbén, azon vármegyék hadainak kapitánya volt, melyek a Vág vize és Kassa közt vágnak. Az ő vezérsége alatt voltak azok a fegyveresek, akik 1506. eszt. azon vármegyékből, a török ellen fogtak fegyvert, amikor Maximilián király is bejött volna az országba Győrig, oly czéllal, hogy Sziget alól, Zriny Miklós nyakáról, a törököket elűzze. Dersffy a maga háromezer emberével Nyitrán táborozott, és ott várta a király további rendelkezését. Kétszer házasodott. Először Koczka Miklós leányával Annával tartott menyegzőt, kitől Miklós és Ferencz nevű fiai, és Borbála nevű leánya lett, akit oszgyáni Bakos Jánoshoz adott férjhez. Másodszor a bán Erdödy Péter leányával, Annával lépett házasságra 1568. eszt., de aki esztendő múlva özvegségre maradt.

Dersffy Farkas. (Szerdahelyi). István testvére, ez is János fia, és kivel együtt birta egyéb jószágai közt Kaposvárt Somogyban. Szigeti kapitány volt Ő 1553. eszt., amikor Ferdinánd király Veráncsics Antalt Konstantinápolyba küldötte követségbe. Ez a Veráncsics a maga útjából két levelet küldött- a királyhoz vissza, ennek a Farkasnak dolgában, egyiket ugyan Ó-Budáról, másikat pedig Tolnáról. Az elsőben azt adja hírül, hogy Farkas az akkori fegyvernyugvás pontjai ellen, egy Mustaiá nevű előkelő törököt, Bába körül elfogott, aki pedig a budai basa embere volt, azért tehát szükség lesz Farkassal Mustafát szabadon bocsáttatni. A másodikban pedig azt írja, hogy ő Tolnán nem győzi a töméntelen panaszokat hallgatni, melyeket ő nála Farkas ellen tesznek, nemcsak a törökök, hanem magok a király leghűségesebb jobbágyai is, az ő sok ragadozásaiért sat. Istvánffy is írja, micsoda iszonyú kegyetlenségeket vittek véghez, némely vá-

rákban lakó, nem annyira katonák, mint latrok, haramiák a köznépen. Némelyeknek fehér rohájokat levonták, azt zsírban, fagyúban megmártották, az emberre reáadták, rajta meggyújtották, az asszonyoknak szőr kötelet vontak keresztül sat., és a pénzért úgy vallatták. Az ilyen gonosztevőknek fészke volt már a többek közt Korotna, Babocea és Kaposvár, melyet a Dersffyak bírtak. Nem csuda tehát, hogy míg Dersffy István Bécsbe járt a segítségért, azalatt Tojgon a budai basa, mind ezeket elfoglalta 1555. észt tájban, mivel azok nemcsak a királyi jobbágyoknak, hanem a törököknek is veszedelmesek voltak.

Dersffy István. (Szerdahelyi). A közelebb irt Farkasnak fia. Anarcsi Thegzes Antal leányától, Borbálától, Anna nevű leánya lett, kit Dengeleghy Bernáthoz adott férjhez.

Dersffy Kelemen és Antal. (Petri). Mindketten jelen voltak a rákos-mezei diétán 1505. eszt., Kelemen ugyan Szabolcs, Antal pedig Zaránd vármegye részéről. Antal társai Lépes Bernárd és Horváth András voltak.

Désházy István. (Szomszédvári). Komárom vármegyei főispán volt első Ferdinánd király idejében, kinek nagy pártfogója volt Szapolyay János ellen, noha amiatt igen sok kárt szenvedett a Szapolyay követőitől, azértis sok levelet küldött ő a Szomszédvárából. a híres Katzianer Jánoshoz, hogy az őt segítse s ótalmazza, de az ő rajta semmit sem segített. Amely jószágokat nevezetesen Hont vármegyében Csábrág várát, a Szapolyayhoz hajlott Erdődy Istvántól és Farkastól elvett volt Ferdinánd, azokat 1521). eszt. Linczbén költ királyi levele által, ennek a Désházynek ajándékozta. Bizonytalan hányadik esztendőben halt el, minthogy semmi örököst nem hagyott, az ő Tótországban lévő jószágait, nevezet szerint Szomszédvárat, Szelyént, Sztubiczát, Keglevich Péter bán foglalta vala el, akinek kezéből igen nehezen tudta azokat Ferdinánd király kitekerni 1541. észt tájban.

Desiderius. Egy békességet prédikáló s munkálódó győri püspök, Salamon és Gejza királyok idejében. Mikor Salanuta királyivá lett 1063. eszt. azt ígérte vala az előtte való király első, Béla három fiának Gejza, László és Lambertnek, hogy az országnak harmad részét nekik adja. Meg is állotta volna szavát, de őt arról egy Vid nevű belső tanácsosa leverte, mivel maga akarta azt elnyelni, amit Salamon azoknak ígért. Nehezen szenvedte ezt ez a nagylelkű három herceg, azértis a lengyel királyhoz Boleszlávhoz folyamodtak, aki ő velők unokagyermek volt, hogy Salamont ígérétenek teljesítésére kényszerítse. Eljött maga a király is nagy sereggel és a hercegekkel az országba, kitől Salamon annyira megrettent, hogy előle a mosoni

várba rekeszkedett. Hihető hogy változást csinálhattak volna ők akkor az országban; de ez a Desiderius, kegyes és istenes beszédeivel, a hercegeket körülvette, és kérte, hogy magok nemzete vérét kíméljék meg. Hajlottak a kegyes püspök beszédére, és békességet Ígértek olyan feltétel alatt, ha Salamon régi fogadását teljesíti. Megkésztült a békesség, és Boleszláv minden kártétel nélkül haza ment. Idővel, minekutána Salamon a maga nyughatatlansága miatt az országtól elmaradt, és Gejza herceg lett helyébe király, karácson ünnepén Szegszárdon ment templomba, ahol akkor ez a Desiderius szolgálta-tott misét, az ő kérésére, aki már akkor csanádi püspök volt. A prédikálás közben, oly hathatósan beszélt Desiderius a békességről, hogy Gejzának szívét az ő szavai egészen általjárták. Parancsolt azért, hogy mindenek menjenek ki a templomból, és csak Desiderius maradjon benn, némely papi emberekkel. Ezek előtt sírva tett vallást Gejza affelől, hogy ő vétkezett, mikor a törvényesen megkoronázott, és még életben lévő Salamonnak országát elfoglalta, és magát arra ígérte, hogy akármikor kész lesz Salamonnak visszaadni az országot, maga pedig megelégszik a régi alku szerént annak harmad részével Ez 1076. eszt. történt.

Desd. Dénes fia. Nagy kár, hogy sem magának, sem atyjának vezetéknevét megállítani nem lehet. Némelyek a Hederváry, mások a losonczi Bánffy, mások ismét a Szörényi famíliából valónak írják őt. Valósággal meg is érdemli ő, hogy ő felette a nagy famíliák úgy vetélkedjenek, mint a hét görög város affelett, melyik volt közölök Homér hazája? Már akármelyikből való volt, ő annak nagy dísze volt. ő volt az a hűséges, vitéz és jobbgáy, akinek szembetünőbb képen még senki azt meg nem mutatta, hogy ő előtte drágább és féltőbb királyának élete, a magáénál. Mikor első Károly király 1330. eszt. az oláhországi vajda Bazarád Sándor ellen ment, és őt seregestől együtt, Bazarád a hegyek közt, úgy megszorította, hogy életben való maradhatása felől, igen karcsú-reménység volna, annyival inkább, mert az oláhok mindenekfelett Károlyt vették célba nyilakkal, ez a Deső a király fegyvereibe öltözött fel, hogy az oláhok őt a királynak gondolják, melyet azok észre nem vévén, Desőre mint királyra, úgy szór-ták nyilaikat, melyeknek zápora őt csakhamar elnyomta és megölte, Károly pedig mások gondossága által megszabadult.

Dessewfly János. (Cserneki). Ferencz fia. Pozsegai főispán volt 1525. eszt., mikor Lajos király az ő nemességét újra megerősítette. Azelőtt az ő famíliájának nemesi címere, egy buzgány tartó kar volt, annak emlékezetére, hogy egy az ő elei közöl, a tatárok ellen való

hadban, jobb karját buzgányával együtt elvesztette, mindazáltal a keze alatt való népet, a nagy veszedelemből épségben kivezette s ragadta. Ehez most a király egy kiterjesztett szárnyú koronás sast adott. Az ő atya Ferencz is pozsegai főispán volt. Annak többi fiai István, György, Ferencz, Miklós és László voltak, kik ezen királyi kegyelemben, János kedvéért, mindnyájan részesültek. Első Ferdinánd királynak udvarnokja, vagy udvari kapitánya volt János 1549. eszt. amikor a budai basához Jahiogli Mohammedhez küldetett Ferdinánd király részéről, ilyen dologban s alkalmatossággal követségbe: Ferdinánd gróf Salm Miklóst, egy alkalmas sereggel, Balassa Menyhért és Basó Mátyás ellen indította volt el, hogy tehát a törökök, akikkel akkor Ferdinándnak fegyverszűnése volt, ennek a seregnek mozgásait, valahogy balra ne magyarázzák, azt adta Dessewffy János tudtára a basának, kik ellen legyen ez a tábor intézve. A basa azt felelte, hogy ő a szomorójátéknak csak nézője lesz, és egyik játészó személyt sem fogja segíteni. Őt küldötte volt Ferdinánd Tarnóczy Andrással 1554. eszt. az eperjesi bíróhoz B tanácshoz, azzal a parancsolattal, hogy az új tudomány hirdetésnek színe alatt, a pártoskodásokat és zenebonákat indító tanítókat, magok közt meg ne szenvedjék, hanem régi tiszta és igaz tudományú papot tartsanak magoknak sat. Sok rendbeli hűséges szolgálataiért Tarkó várát, és az ahhoz tartozó falukat, Tár-ezay György halála után, neki adta Ferdinánd 1558. eszt. 23. apr. Bécsben költ királyi levele által. Ebben a levélben azt is említi a király, hogy a János három testvére, úgymint György, Ferencz és László, a törökök s mások ellen való hadakban estek el. László a váradi ostromkor maradt halva, Ferencz pedig a palásti mezőn esett el, Eördögh Mátyás mellett. Testamentumát Pozsonban 1567. eszt. Katalin napján tette meg János, melynek az a summája, hogy az ő testét ugyan Pozsonban, a szent Ferencz szerzetesei templomában temessék; a már említett László testvére árvájának hagyta Pozsega vármegyében Csernek, Budina és Brestovecz várait, ha azok a török iga alól kiszabadulhatnak, hasonlóképen Tarkó várát; Sopron és Vas vármegyei jószágait, Anna, Margit és Dorottya, nevű testvéreinek, kik már ekkor mindhárman özvegyek voltak; hundádorfi, kakas-lomniczai jószágát és tolcsvai szőlejét, Székely Pál nevű kedves sógorának sat. Désy Péter, Kristóf és Mihály. Ez a három testvér, Losonczy István alatt igen híven vitézkedett, csak a Mária király-asszony kiszabadításáért, akit Horváth és Palisna János fogva tartottak vala 1886. és 87. eszt., melyért nekik Losonczy egy falut ajándékozott a király jószágából, egy Jenőben 1387. eszt. költ levele által Hihető

hogy atyjokfia volt ezeknek az a szerdahelyi Dész György, akit maga Mária királyné 1395. eszt., Pál fordulásakor, Verőczen kelt levelében arról dicsér meg, hogy őt és az ő édes anyját, György igen derekasan ótalmazta, mikor őket Diakovár körül Horváth János elfogta.

Dész Imre. Főasztalnok volt másotok Ulászló és annak fia második Lajos királyok idejében. Ulászló alatt jelenvolt az ország gyűlésén, a külső fejedelmekkel való szövetekezésekben sat. Szemmel látott tanúja volt ő azon alacsonyságoknak, melyekre némely udvari emberek reávétték, atyja halála után, az ifjú Lajos királyt, p. o-hogy akinek valami szép arany lánczát, gyűrűjét, ruháját, paripáját sat. meglátta, azt attól, szolgálatját ígervén, elkunyorálta, és azután többnyire udvari embereinek ajándékozta. Történt egykor, hogy a tisztos öreg Dész Imre, egy igen drága bélésű, prémes felső ruhában ment a királyi udvarba. A gyermek király, szokása szerént, mindjárt körülvette őt szép szóval a szép ruháért, hogy azt Dész neki adja, hogy azzal valamelyik udvart kedves emberének kedveskedhessék. Dész magyarán azt felelte, hogy ő ugyan a királyért nemcsak mentjét, hanem életét is kész feláldozni, de a mentjét a bebillérek nyakában látni nem akarja

Dévay Péter. Székely Antallal együtt ment volt Moldvába, a Basilius vagy Heraklides Jakabnak ott a vajdaságba állítására 1561. eszt. Minekutána Székely Antal 1562. eszt. onnan hazajött, ezt a Dévayt hagyta ott Szucsaván Jakab vajda mellett Farkas Mártonnal, Giróthi Gergelylyel sat., és az egynehány száz főből álló magyar sereggel. Talán esztendő sem tölt bele, mikor az oláhok Jakab vajdaságára reáuntak, mind az ő kegyetlenségéért és sarczolásaiért, mind a többek közt azért, mert ő az egynél több feleség tartást, és a házásoknak helyes ok nélkül való elválását tilalmazta s meg is büntette, melyet oly könnyűvé tettek vala a moldvaiak, hogy az asszony a maga férjét, egy harmad rész arany költséggel elhagyhatta. A férfiaknak még kedvezőbb volt a szokás ebben a visszaélésben. Pártot ütnek hát az oláhok Jakab ellen, és egy Tomsa István nevű bojárt, vagy előkelő nemes oláhot, a magok vajdájának választanak ő helyébe. Egy ideig derekasan ótalmazta ugyan Dévay, Szucsavát és Jakabot Tomsa ellen; de minekutána Jakab egy magyar katonát, aki az ellenséggel a kőfalról talált vala beszélni, megölette volna, ebbelli bosszúságában Dévay is kezdett az ellenséggel, kivált Badák Lászlóval, és az ifjú Szapolyay János Zsigmond vezérrel alkudozni, a vár fölálása felől, melyért Jakab őt megölette. Hogy ezt a magyarok meg-

tudták, mindaddig zenebonáskodtak, míg Jakab kénytelen volt magát Tomsának feladni, ki is neki fejét vétette 1563. eszt.

Devecser. Péter királynak igen belső embere, és a magyarok ellen ingerlője. Lásd Visce.

Disznós László. Bosnyák, dalmát- és horvátországi bán volt 1466. eszt., mikor azon királyi levélnek neve aláíratott, melylyel Mátyás király a lipcseieket azon szabadságaikban megerősítette, melyeket még első Károlytól nyertek vala. Társa Zoby Péter volt a bánágban.

Dobó Domokos. (Ruszkai). Ung vármegyei küldött volt a rákosmezei híres diétára 1505. eszt.

Dobó István. (Buszkai). Domokos fia. Első Ferdinánd király alatt egri kapitány, és erdélyi utolsó vajda. Kapitánynya Oláh Miklós püspök tette őt 1549. eszt. minekutána Eger várát Petényi Gábor visszaadta volna Ferdinándnak, Ferdinánd pedig a püspöknek, ő volt egyik eszköz 1550. eszt. a szolnoki vár építtetésében, és annak az ároknak ásátásában, mely a Zagyva vizét a Tiszával összeszakasztotta, hogy így a vár mindenfelől vízzel legyen körülkerítve. Kapitány, vagy amint az akkori magyarok híttak, porkoláb s tisztartó társul, Mecskey Istvánt adta a püspök ő mellé. Ami a Dobó nevét a magyar históriában becsülendővé s tisztelendővé és halhatatlanná tette, azaz a meglankadást s megrettenést nem ismerő bátorság s vitézség, azaz elmés és hirtelen maga feltalálása, az a mindenfelé eleget tenni tudó szemesség s vigyázóság, az a maga feltett céljának elérésére tántoríthatatlanul igyekező eltökéltség, és az a másokat nemcsak szóval, hanem példaadással is serkentő munkásság volt, melyet ő 1552. eszt. Eger várának a törökök ellen való ótalmazása alkalmatosságával mutatott meg maga tulajdonának lenni. A dolog ebből áll: Az a győzelemhez s merészséghez szokott török tábor, melynek a mondott esztendőben, egyik része ugyan Temesvárt, Karánsebest, Lúgost, Lippát, Sólymost, Csanádot, másik része Drégelyt, Szécsént, Bussát, Hollókört, Bujákat Gyarmatot, azután pedig egyesülve Szolnokot, részszerént csalárdsággal, részszerént a vár őrzőknek féltékenysége által elfoglalta volna — Egert vette célba. Ahmed és Ali basák, akik fők voltak az említett várak megvételeiben, minekutána az erős Szolnokot igen könnyű szerrel vették volna meg, már Egert, mely amannál sokkal gyengébb volt, olyba tartották, mintha övék lett volna, legalább azt reménylették, hogy azt csak csekély iparkodás mellett is magokévá tehetik. Elindulván tehát Szolnokból, Eger felé, Tihamér alól egy mezei paraszt által, egy levelet küld Ahmed basa

Dobónak és Mecskeynek, melyben arra inti őket, hogy mivel ők már a többi várak példájából megtanulhatták, a török erőnek ellenállhatatlan voltát, adják fel önkényt a várat, melyet ha cselekesznek, azzal magoknak a Szulejmán török császár kegyelmességét fogják megvásárolni, azonban régi szabadságaikban is meg fognak hagyatni, különben cselekedvén, minden marhájukkal, gyermekeikkel s feleségeikkel fognának a nyakasságért fizetni. Sem Dobó, sem porkoláb társa, erre semmit nem felelnek, hanem a levél-vivőt megköttöztetik, a levelet pedig a királyhoz és püspökhöz küldik, azzal a kérelemmel, hogy segítséget küldjenek, mivel még most csak a szokásban lévő rendes kétszáz lovassal, s ugyanannyi gyaloggal vágnak az őrizeten.

A királynak Németországban is sok baja lévén, különben rajtok nem segíthetett, hanem irt az uraknak s vármegyéknek, hogy Egerbe segítséget küldjenek. Dobó sem szűnt meg azokat sürgetni, Mecskey pedig maga is elment Szikszóra, az odagyült urak szorgalmaztatására. Szállingóztak is ő hozzájuk százanként-ötvenenként, együnnen-másunnan annyi fegyveresek, hogy az ő erejük, kevés híján, kétezer főre szaporodott Ezekhez hivatott még Dobó, Eger városából, Fel-Németről, Tájáról Makiárról, tizenhárom borbélyt, három lakatost, (Tinódi lakatgyártónak írja), négy mészáros, nyolcz kovácsot, négy kerékgyártót, öt ácsot, kilencz molnárt, tizennégy kenyérsütő asszonyt, száznyolczvan parasztot, holmi egyetmás munkára s. a. t. Azután halállal való büntetéssel kihirdette, hogy senki a váron kívül senkihez ne szóljon, annyival inkább ne beszéljen, belől a várban is, senki csak másod, vagy harmad magával is, ne settegien-suttogjon, semmit a kapitányok híre nélkül ne cselekedjék, a vár feladását pedig ingyen se említse. Utoljára pedig mindeneket felesketett, a vár hűségét őltalmazására. Ezekután a várták felosztásához fogott Dobó. A belső várban az új bástyára, melyet maga Dobó nem régiben rakatott vala, és épen azért Dobó bástyájának hittak, száz gyalogot állított Pesthényi János, és mások vigyázása alatt Ezen az új bástyán felül, a tömlöczhöz közel, egy erős földpalánkba száznegyvenegy drabantot küldött, Nagy Bálint, Nagy Antal, Filep Demeter . kezeik alá. A Sándor nevű bástyára, Vitéz Istvánt Filep Andrást, Gyulay Györgyöt Liskay Györgyöt rendelte százhusz legénnyel. A közép kaput Baksa Tamás, Horváth Mihály, Nagoli Orbán, Szólláti György őrzötték, száz emberrel; a két toronyba húsz húsz embert küldött. A külső várban, a Csabi nevű bástyától fogva a szegelet toronyig, Kódey Ferencz, Kis Dénes, Nagy János, Vitéz János vigyáztak, közel század magokkal. A Bebek Imréről nevezett

bástyát, Gersey Benedekre, Nagy Mihályra, Kustos Balásra, Tegnyei Péterre, és a velők lévő százharminczöt katonára bízta. Az Ó kaputól fogva a szegeletig, Szabolkay Mihály, Farkas János, Baranyay György, Gálházy Miklós ötvennyolcz vitézzel állítottak. Tardi Pétert, Kóródy Mátét, Tetétleny Pált, harminczöt drabanttal, azon keskeny kőfalhoz küldötte, mely a belső vár szegeletéig nyúlt. A belső várnak egyik piacznán, kétszázhatvankilenczen állottak, kik Vajda János és Zádornik parancsolatára hallgattak, másik piacznán Istvány György, Blaskó Antal, Eperjesy János, kétszázöt legényt igazgattak; mind a két álló sereg pedig Mecskeytől függött. A külső várban, a kapunál, Pethő Gáspár század magával állott, annak többi része, Bornemisza Gergely gondja alá adatott, ki is kétszáz nyolczvan főnek parancsolt. Az ő hadnagyai, siklósi Nagy Albert, arдай Nagy Antal, Zóltay István és Figedy János voltak, mindezen két rendbeliek pedig Dobó intésére vigyáztak. Mikor már mind ezen rendelések meg volnának téve, a török nagy tábortól, előre indult Ali, a budai herélt basa, kinek szárguldói Maklárra felszáguldván, ott Dobónak két strázsáját elragadták; kevéssel azután megjelent Ali Eger alatt, igen sok basával, kik közül Arszlán, vagy magyarosan Oroszlán, a fehérvári basa, a boldogságos szűznek városon kivül lévő templomához szállott. Azután ötöd nappal, elérkezett Ahmed basa is. Annyira bíztak ők a magok sokaságához, hogy ingyen se gondolták, hogy annak, vagy híre ki ne ürítné Eger várát, vagy meglátása feladásra ne határozná. De nem rettentek meg a várbeliek, sőt Bornemisza Gergely, Pethő Gáspár, Zóltay István, Figedy János, Fekete István, egynehány lovassal, és kilenczven gyaloggal, mikor legnagyobb szorgalommal költöznének a törökök, a várból kijöttek, egy erdő mellett lesbe állottak, és sok törököt kaptak el, ezenkívül kocsikat, szekereket, foszlányokat, skarlát, gránát ruhákat, bonczokokat, ezüstös sisakokat, gyöngyös tollakat, nyakbavetőket, pánczélokot, sátorokat s. a. t.

Azonban a törökök betöltötték a völgyeket s hegyeket sátorokkal. A jancsárok az Almagyari kapu előtt lévő halmokra vonták fel sátoraikot, a többiek Fel-Német, és a Király-széki felől, északra telepedtek. Ahmed a lovak itatása kedvéért, az Eger vizéhez, Ali pedig napkelet felől, a hegyre szállott fel. Ezt látván Dobó, a paloták, malmok, templomok, káptalan és egyéb épületek fedelét s tetejét a városban leverette, szélyelhányatta, hogy így a törökök tűz által annál kevesebbet árthassanak. Sept. 11. napján, Ali kezdette el a hegyről a lövést, olyan három ágyúval, melyek ötvenkét fontos golyóbisokat okádtak a várra. A mieink még ekkoris olyan bátorságot mutattak,

hogy mégcsak a kapukat sem zárták be, hanem azokon az Eger vi-
 zére a várból lejárta, és onnan a vizet hordókkal, tömlőkkel, min-
 den tartózkodás nélkül hordották. Az első lövés után harmad nappal,
 Ahmed setét éjjel éjszak felől a Király-székinél kezdett sáncot há-
 nyatni, melyből az Ali bárom ágyújával, a templom tornyát irányoz-
 tatta, de Dobó a két toronyból oly hatalmasan feleltetett neki, hogy
 mind egyéb sok törököt, mind nevezetesen a pattantyúsokat elhullatta,
 az ágyúk kerekeit összetörte, magokat az ágyúkat is haszonvehe-
 tetlenekké tette. Más ágyúkat hozatott hát Ahmed, és azokból mind-
 untalan hányatta a golyóbisokat a torony felé. Nehogy puskapora
 elfogyjon, Dobó félretette az eddig szolgált nagyobb ágyúit, és csak
 taraczkokkal, de azokkal is ritkán feleltetett. Hetedik nap a városnak
 elégett és pusztán hagyott részéből, a nagy-prépost Héczey Mihály
 házától, tizenegy ágyúval lötték a várat, és annak nagyobbik kony-
 háját, melyek közül egyik ötvenöt fontos golyóbisokat szórt arra.
 Minthogy ezen az oldalon leggyengébb volt a vár fala, ott sok kár
 esett, mind embereinkben, mind a konyhához nem messze lévő istál-
 lókban a barmokban. Ezt látván Dobó, azzal segített a dolgon, hogy
 ott nagy árkot ásatott, melybe állván a katonák, azután bátorságban
 voltak. Ezek után tüzes golyóbisokat hánytak be a törökök, hogy a
 széna kazalokat s búza asztagokat megégetvén, mind a barmok, mind
 az emberek éhségre jussanak. Amelyek nélkül gondolta Dobó, hogy
 ellehet, azokat elhagyta égni; de amelyekre szükségét gondolta,
 azokat ázott marha bőrökkel, ponyvával s lepedőkkel beborította, a
 parasztokkal szüntelen locsoltatta, és így azokat épségben megtartotta.
 Oroszlán basa, a boldogságos szűz templomától, azon ablakocskára
 kezdett tüzelgetni, melyekből a mieink lövöldöztek kifelé, tett is te-
 temes kárt, és az ott lévő katonák hadnagyán, Nagy Antalón is ha-
 lálós seb esett, kinek helyébe Oroszy Gábort állította Dobó. Ezt
 azzal boszultameg Dobó, hogy dél tájban Pethő Gáspárt, Zoltay Istvánt,
 Figedy Jánost, Bay Ferenczet, Ormándy Jánost, egynéhányad magok-
 kal a várból kibocsátotta, kik is olyan szerencsével jártak, hogy az
 Oroszlán ágyúinak őrzőit levagdalták, az ágyúk kerekeit összetörték,
 és azoknak gyújtó lyukait beszegezték, s a várba kevés veszteséggel
 vonták magokat vissza, noha igen sok jancsár vette őket üzöbe. Hogy
 éjszak felől két helyről is keményen kezdték törni a várat, Dobó
 hordókat, kasokat töltetett meg földdel, és a töréseket azokkal fol-
 dozta be. Másutt is akárhol estek rések, ott éjjel egymáshoz kapcsolt
 gerendákat, szálfákat állogatott fel, és azoknak közeit földdel töltette
 s verette meg. Azonban a basák egy levelet küldenek Dobóhoz, mely-

ben a várat felkérlik, ő a levélhez hozzá sem nyúlt, hanem mások egy fazék szenet előhozván, a levelet abba vették, a levélvivőknek orrát reáartották, megfüstölték s tömlöczbe tették. Látván a basák, hogy sem az ágyúk, sem az szépszó Dobot a feladásra nem bírhatják, arra határozzák magokat, hogy a töréseken megpróbálják a várba való berontást. Éjjel tehát közelebb mennek a várhoz, és épen szent Mihály napjára viradólág, jó hajnalban, huszonzét zászló alja törökség, nagy Allah kiáltással a várnak esik, és annak falain egész erővel be akar rohanni. Minden erejét, melyet a vár többi részeinek veszedelmeztetése nélkül lehetett, ide vonta Dobó, a felfelé mászkálókat, puskákkal, tüzes nyilakkal ontatja lefelé, s mindnyájokat vissza is nyomja, de maga és jeles vitézeket vesztett, s azok közt Gyulay Györgyöt és Bolyky Tamást. Azonban kevés szempillantás múlva, visszajönek a törökök, és főként azt a szegelet tornyot veszik célba, ahol Bolyky elesett, de onnan hátra üzte Dobó őket. Onnan tehát az ó kapu bástyájára és tornyára rohannak, még pedig olyan dühösséggel, hogy onnan a miinket hátratulván, a tornyot elfoglalják, és abba zászlóikat felültetik. Ilyen veszedelemben, Dobó, Mecskével, és Bornemisza Gergelyvel, biztatja, nógatja katonáit, hol szépszóval, hol pedig magyarosan keresztül is fordítva, akik mindent végbe is vittek, ami tőlök telhetett, de sok ember kárral is, a nagyobb erővel nem bírhatnak, és a törökök magok helyén maradnak. Hogy tehát Dobó a magái vért megkímélhesse, a napkeleti bástyán lévő nagy ágyúkat, és a kettős tornyban lévő nagy taraczkokat, fordíttatja a törököknek, melyekkel olyan zavarodásba hozta őket, hogy sok holtat hagyván magok után, hanyatt homlok szaladtak vissza táborokba. Ellesett itt Nagy Imre, Posgaj János, és egyebek, Pethő Gáspár kövel való ütést kapott, ftely miatt Vitéz Ferenczet kellé ő helyébe vice-porkolábnak állítani. Mindezek szent Mihály napján történtek délig. Mintegy ezer török veszett el. Más nap egy Sárly András nevű magyar embert küldött Dobóhoz Oroszlán basa levéllel, akit Fehérvárról erővel hozott vala el magával. Senki sem vette el Sárly Andrástól a levelet, hanem azt ő vele magával ketté szakasztatták, vele egyik felét tűzbe vették, másikat vele megégették, magát pedig a többi levélhozókhoz árnyékra tették. Amint a törökök elmenetele után beszélt Sárly, az Oroszlán basa levelében az volt írva, hogy csak adja fel Dobó a várat, három egész mértföldig fog a török tábor Eger alól eltávozni, és hogy Dobó semmi csalárdságtól ne tarthasson, és Losonczy István példájával magát ne menthesse, akit azelőtt egynehány héttel ilyen alkalmatlansággal csaltak s öltek meg a törökök, mindaddig maga Oroszlán

zálogban, és fogva legyen Dobónál, míg Dobó népével együtt bátor-ságos helyre költözhetik. Ha pedig azt várná Dobó, hogy erővel kerüljön a vár a török kézre, mindnyájoknak halál lenne fejkön. Azonban Paksy Jób egynehány bátor vitézzel kiút a várból, azon török-ökre, akik a lovak legelése kedvéért s egyéb effélékért, a táborból kijöttek vala, azok közül sokakat levág és elfog; de hogy a török lovasok ő reá ütöttek, azok mind őt, mind társait egy lábíg elfogták, és őt ugyan a zászlókkal Konstantinápolyim küldöttek, társait pedig mindnyájukat olyan helyen ölette meg, igen kegyetlenül Ahmed, ahol azokat a várból a többi magyarok láthatták. Ez is nagy kár volt ugyan, de kevésbe múlt, hogy annál is nagyobb veszély nem érte a várba szorult magyarságot. Ugyanis egy Hegedűs István nevű ember, a várat el akarta a törököknek árulni s adni, de a Dobó szemessége az ő csalárdságát világos-ságra hozta. Alig nyomta el Dobó ezt az összeesküvést, mikor 4. okt. a puskaapor, igen véletlenül fellobbant, és mind a segrestyét, melyben azt tartották, mind pedig Nagy Pált nyolcad magával a levegőbe felvetette, Horváth Gergelynek jobb karját vállától elszakasz-totta, s őt megölte, két sütő házat pedig, ugyanannyi malmot, és az azokban dolgozó embereket s ökröket megemésztette. Irtóztató volt a dördülés és a láng. Ellátta Dobó, hogy az ellenség élni fog ezen al-kalmatossággal, azért is a katonákat, fővétel alatt megtiltotta, hogy senki közölök a tűz oltására ne menjen, hanem maga kimutatott helyén maradjon. A tűz oltást a parasztokra bízta, katonáit pedig azzal biztatta, hogy más helyen még neki elég puskapora vagyona, noha nem bírt többel tizenkét itczénél.

Azonban a törökök nagy ordítással jöttek a kőfalakhoz, és azt kiáltották a várbeliekhez, hogy tovább ne szerencséltessek magokat s. a. t. Nehogy eltántorodjanak némelyek azoknak beszédére, Dobó dobot ütett, a sípokat, trombitákat megfúvatja, mindennel a Jé-zus nevét kiáltatja, és így a törökök hangját elnyomja, hogy ezt senki se hallhassa. Más felől a őt malom darabjaiból egyet készített, salétroma, bűdösköve elég lévén, a puskaport éjjel-nappal csináltatja, és magát kevés idő alatt ismét ótalmazható állapotba helyezteti, úgy hogy mikor a törökök a nagy prépost házától újra ágyúzni kez-dettek, Dobó is adhatott feleletet. Mind az emberekben, mind az épü-letekben sok kárt tettek ugyan ezek az ágyúk a várban, mindazáltal Dobó semmit sem csüggedt. A föld alatt kezdettek hát a törökök a Király-széki felől, és a prépost házától is lyukakat ásatni; de Dobó azoknak ellenébe másokat ásatott, és őket ezerjóktól elejtette. Más fortélyt gondoltak tehát a törökök. A Bolykj és Bebek bátyája közt

lévő vár árkába igen sok fát hordattak, hogy azokról a falakra könnyebben hághassanak fel. Mikor már jó magasra rakták volna a törökök ezt a fagátat, Bornemisza Gergely sok szalma-kévé, zsírral, kénkövel, szurokkal megöntött, azokat egy éjjel meggyújtva, a fák alá hanyatta, ugyanoda sok szalmát, csomó zindelyeket, háj, szalonna darabokat, és egyéb könnyen gyúladó eszközöket vettetett ki; de szóratott s elegyített azok közé mordályokat s pisztolyokat is, tonnákba zárva. Mikor észrevették a törökök, hogy a fa már ég, sereglettek annak oltására, de szerencsére éppen akkor sült el ő reájok legtöbb apró puska, mikor már legtöbben voltak, melyek ő közölök sokakat el is hullattak s megsebesítettek, azonban Dobó is a várból a tűz világánál puskáztatott reájok, úgy hogy az oltást félbe kelje nekik hagyni. Itt nem boldogulván, a Bebek bástyájánál akartak egy próbát tenni, melyhez már egy igen nagy ágyút oly közel is szerkeztettek, hogy amint a mieink a lyukakon kinyújtogatták láncsaikat, azoknak végét a törökök megkaphatták, és hihető, hogy azoknak a mieink egynehányat önkényt is odaengedtek. Azonban sok más láncsákat s nagy nyársakat hozván elő, azoknak hegyét megtüzesítették, és úgy nyújtották ki a lyukakon, melyekhez midőn a törökök bízvást kapkodnának, markok bőre a tüzes vasakon maradt, mely csalfaság őket ugyan káromkodásra, a mieinket pedig kaczagásra fakasztotta. Ezek mindcsak gyermeki kötődések voltak, de Bornemisza Gergely felébb gondolkodott. Ő egynehány hordót s kereket hordatott össze, a kerekék küllőit bedesz-káztatta, azok közé töltött puskákat rakott, hasonlóképen a feneketlen hordókat is, összeforgatott puskákkal és szakállasokkal megtöltötte, mindezeket, mind amazokat, úgy alkotta, hogy azokat megleheszen gyújtani, és így meggyújtva gördíttette azokat a tolongó ellenség közé, amikor aztán a puskáknak egymásután sűrűn következő piff-paffja, minden ott levő törököknek bámulást s rémülést, sokaknak pedig halált is okozott, úgy hogy akik életben maradtak, az ágyút sietőkben azon helyen felejtették. — Újra reárohanás által tettek a törökök egynehány próbát. Október 12. napján rohantak huszonnyolca zászlóval azon részre, melyet az ő kapunál törtek vala, de amelyet Mecskey már ekkor, messze nem lévén, sárral és agyaggal berakatott volt, oly szorgalmatossággal, hogy a téglákat a sár és agyag közé, nemcsak az asszonyokkal rakatta, hanem maga kezeivel is ráktá s tapasztotta. Nagy erővel iparkodtak itt berohanni a törökök, kiket első rendbeli vitézeivel Mecskey vissza sem nyomhatott, hanem nyugott erőt hozván, azzal azokat megtolta, maga is a vállán egy kőütés által sebet kapván. Míg Mecskey itt küszködik, azalatt más felől a

föld bástyára is reáutnek más törökök, ahol Sukán János és Pribék János ellenállottak ugyan nekik, de már majd elgyalázódtak, mikor Dobó segítségökre jött Megújítja hát Dobó a viáskodást, de noha vitézül mindent elkövetett, mindazáltal mindaddig kétséges volt a győzelem, míg Pethő Gáspár is elérkezett, kinek nyugodt ereje segítette aztán az elfáradtat, a törökök megfutamatatására. Ugyanakkor a Bolyki tornyát is megtámadták volt a törökök, de onnanis visszataszították őket Bornemisza és Zóltay István. Ezen a napon, melyen különböző-különb helyeken, hajnaltól fogva szinte naplementig tartott a verekedés, húsz mázsa puskaport lövöldöztek el a magyarok, az ágyúkból s puskákból. A Losonczy István minapi gyilkosa Ahmed basa, nem titkolhatta Ali basa ellen való neheztelését, ily sok szerencsétlen próba után, aki ő előtte csak úgy festegette ezelőtt Eger várát, mint könnyen megvehető; annak őrzőit pedig, mint lomhákat s puhákat. Még ekkor éjjel tehát dívánt tart a többi basákkal, és más napra egy utolsó megtámadást határoz. Kihirdetteti, hogy hajnal előtt mindenek készen álljanak az ostromra. Éjfél után mindjárt elkezdették a törökök parancsolt helyeikhez a költözést, mindazáltal dél lett, mikor magokat egészen rendbeszedték. Akkor aztán csak egyedül Ahmed maradt a sánczokban, a többiek pedig, mind basák, mind más minden, alább s felébb való rangúak, és az egész török fegyveres nép, három felől indulnak a várnak. Ali a budai herélt basa, a tömlöcznél való bástyát támadtatta meg. Mind a két fél megfúvatja a trombitákat és elkezdí a sikoltást. Itt Dobó állott, és bátran fogadja az Ali katonáit, biztatja maga vitézeit, nagy lesz a vérontás, Dobónak a háta megett álló apródját, vagy fegyverhordozóját, aki ott az ő aranyos sisakját kezében tartotta, keresztüllövik, maga Dobó is jobb kezén s lábán sebet, de mégis nem halálost kap, annál tüzesebben nógatja embereit, az ellankadtaknak vedrekkel, kupákkal hordatja a bort, hogy neki vidulván, ismét a tűzbe menjenek, a parasztoznak is puskákat osztogat, még az asszonyokkal is a forró- vizet zúdítatja a törökök nyaka közé, és a köveket szóratja reájok Mindezekkel kivált hogy Pethő Gáspár is elérkezett, a törököket magok visszavonására kényszeríti. Sokan estek el a pesti s budai törökök közöl, Veli a hatvani beg a mellén sebet kapott, Ali nagy bársony zászlója Dobó kezére került, de neki is sok embere vészett. Más felől Oroszlán basa vitte a keze alatt lévőket a Bolyki bástyájának, kinek Bornemisza, Zóltay és Fígedy vetették elejökba a magok melleiket. Sűrűn hullottak ugyan a magyarok, de a három vezér azzal biztatván őket, hogy ez lesz utolsó próba, megkettőztetett erővel viáskodtak. Egy taraczkba,

sok puskagolyóbist szorítottatott Bornemisza, és úgy süttette azt oda, ahol a törökök legsűrűbben állottak. Sokakat elejtett ez az egy lövés a törökök közül, s nevezetesen az Oroszlán főhadnagyát. Nagyon bátorította ez a törökök megritkálása a magyarokat, úgy hogy a törököket nem sokára kimozdították helyeikből s megszalasztották, és egynehány zászlóikat elnyerték. Száznegyven magyarba került ez a csata, de török egynehány ezer esett el. Bornemiszának jobb kezén, Zoltaynak a vállán esett seb, Figedynek fogát ütötték ki. A harmadik török osztály, az ó kapunál az öt század magával álló Mecskeyt támadta meg. Ebben az osztályban voltak az Ahmed legkevélyebb jancsárjai, akik a minap Temesvár alatt különböztették vala magokat; de minekutána ezek közül is a Mecskey magyarjai sokakat a Ibdire terítettek volna, a sürgetés mellett is, a berohanásra többé semmi kedvet nem mutattak, sőt azt mondták, hogy itt a magyarok mellett az Isten hadakozik. Ezen hármas viadal után, mely szinte estvéig tartott, hat nap táboroztak még a törökök Eger alatt, mely idő alatt mind a két fél szüntelen mutogatta ugyan egymásnak, hogy még pora s golyóbisa el nem fogyott; de sem a törökök több berohanást nem próbáltak, sem Dobó a kiütések által vitézeit nem vesztegette. Végezetre mind a beállott őszi idő, mind a hír, hogy Dobónak nem sokára segítsége fog érkezni, mind pedig a több-több emberbeli kártól való irtódzás, arra határozták Ahmedet, hogy Eger alól 18. okt maga ugyan Belgrád és Konstantinápoly felé indult, Alit Budára, a többi basákat s bégeket pedig, kit-kit a maga várába visszabocsátotta. A költöző tábornak utoljárt, Dobó megtámadtatta, attól egynehány bőr és ponyva zsák puskaport, sok sátort s egyéb efféléket elvett, és a várban örömeiben minden ágyút s puskrét kisütögetett, dobot üttetett s trombitákat fúvatott, a királyhoz pedig három aranyos zászlót küldött, ki is a nagy és ingyen sem reménylett győzelem hírének vivőit gazdagon megajándékozta. Több mint tizenkétezer nagy ágyúgolyóbist hordatott Dobó rakásra a vár közepére, melyeket mind a törökök bocsátgattak be oda, ide nem számlálván a taraczkokból, szakállasokból jötteket. Ezekután Dobó, Mecskeyvel együtt, kérte Ferdinándtól kapitányságából való elbocsáttatását. El is küldötte nem sokára a király Egerbe azt a Pallavicini Sforzát, aki a híres Martinuzzi Györgynek egyik kivégzője volt, és aki mostanában változván ki, tízenhatezer aranyon a török fogságból, Eördögh Mátyás helyébe győri kapitánynya lett vala. Ennek kezébe adta Dobó a vár kulcsait. A kapitányság helyett az erdélyi vajdaságot adta Dobónak, és Kendi Ferencznek a király 1553. ész 9. apr., a

soproni diétán, melyet akkor tett le önkényt Báthori Bonaventúra. Ugyanazon esztendőben 26. maj. Bécsben költ királyi levele által, őt Ferdinánd a nemesek közül kivette, és az ország bárói közé számálta. Ezen levélben százötvenezerre teszi a király az Egert ostromló törökök számát. Minthogy pedig Dobó Erdélyben semmit sem bírt, Dévát és Szamosújvárt neki adta addig Ferdinánd, míg a vajdaságot viselendi. Erdély, amely csak mostanában került vala a Szapolyay János özvegyétől Izabellától a Ferdinánd keze alá, talán annyi ideig sem maradt volna ott, ha más, és nem Dobó lett volna annak vajdája. Lásd Patócsy Ferencz. Mindazáltal Dobó sem úszhatott soká, minden maga tekintetével és vigyázásával is, a sebes víz ellenébe, kivált minekutána őt az ő vajda társa is elhagyta. Ugyanis az erdélyi rendeket, mind az Izabella gyakori sürgetéséi, mind-kivált a török császár Szulejmánnak szüntelen való rettentő fenyegetései, arra birták, hogy 1555. eszt., karácsonytájban, a maros-vásárhelyi gyűlésről következőt küldenének Petrovich Péterért Lúgosra, és őt magokhoz hínák, hogy Izabellát Erdélybe hozza vissza, mely czélyokat más részről Ferdinándnak is tudtára adták. El is jött Petrovich 1556. eszt. tavasz felé, és Dobóhoz levelet írt, hogy többé Ferdinánd részére semmit Erdélyben ne mozdítson. Dobó azt izente vissza, hogy változhatatlanul Ferdinándtól akar függeni. Azonban a királyt mindenekről tudósította, annak segítségét kérte, és ami kevés népe volt, azzal Szamosujvárba vonta magát. Itt ótalmazta ő magát mindaddig, míg október vége felé Izabella maga is bejött Erdélybe. Akkor aztán mind azért, mert arra Ferdinándtól is szabadságot nyert, a várat feladta, olyan feltétel alatt, hogy mind ő maga s házanépe, mind a többi várórzó katonák, minden bántódás nélkül oda mehessenek, ahová nekik tetszeni fog. írott levél által tettek erről neki fogadást, Petrovich és Balassa Menyhért. De Perényi Gábor és Kendi Ferencz, arra vették Izabellát, hogy Dobót el ne bocsássa. Forgách azt írja, hogy Perényi Gábor szép szóval és olyan szín alatt, mintha Izabella valami fontos és titkos dologról kívánna Dobóval beszélni, őt Szamosujvárról Kolozsvárra hitta minden népével együtt, és hogy oda Dobó önkényt el is ment. Sigler pedig azt mondja, hogy már útban volt Dobó Magyarország felé, és őt onnan erővel hajtotta volna Perényi Kolozsvárra. Abban mind a ketten megegyeznek, hogy mivel az ő szekereit Kolozsváron megmotosván, azokon egynehány kisebb ágyút kaptak, melyeket ő az alku ellen, rakatott fel Szamosujváron, Izabella őt fogságra büntette, Petrovich és Balassa ellenére. Forgách azzal tartja, hogy őt házanépestől együtt Szamosujvárra küldötte

vissza Izabella, és ott őriztette; Sigler ellenben azt állítja, hogy magát ugyan Szamosujvárra, de feleségét s gyermekeit Dévára parancsolták. Akármint volt a dolog, az bizonyos, hogy ő egynehány hónapig tartott fogsága után, Szamosujvárból kiszökött, és 1558. eszt. már húsvét előtt Bécsben várta Ferdinánd királyt, aki akkor Frankfurtban járt, az üresen maradt császári székbe való ülés végett. Fogsága ideje alatt szüntelen nevelt szakállal, és két vállára lebecsátott hajjal jelent ő meg Bécsben, mind a tanácsosok, mind azután a király előtt. Hogy pedig a tanácsosokat, nevezetesen Trautsohn Jánost és Draskovich Györgyöt, a magyar vice-kancellárt, necsak a sovány szánakozásra indíthassa, szenvedést mutató maga külső viseletével, hanem azokat a maga ügyének s céljainak, a király előtt való munkás és hathatós előmozdítására is felbuzdíthassa, útjában sok mármarosj sörét szedett fel, és azokat azoknak ajándékozta. Annyira is elővitték azok az ő dolgát, hogy a király nemcsak az hogy harminczkétezer forintot fizettetett neki, hanem Léva és Végles várait, sőt azonfelül Gönczöt és Telke-Bányát is neki adta. Minekutána háza népe is szabadon bocsátatott volna, úgy látszik rendes lakóhelyül Lévát választotta. Legalább onnan küldötte ő Sóos István nevű hadnagyát, egy csoport katonasággal, a Szécsén ostromlására készülő Balassa János segítségére 1562. eszt. Százharminczkét katonával ment ő 1563. eszt. Pozsonba, Maximilián koronázása pompájának fényesítésére, aholott is ő vitte Horvátország zászlóját a koronázandó herczeg előtt. Együtt táborozott Maximilián királylyal Győr alatt 1566. eszt. Hogy nemcsak a fegyver forgatásban, hanem a törvényes' dolgokban is jártas ember volt, onnan gondolhatni, mert az 1567. esztendőbeli diéta, őt rendelte ki egyiket a király helytartója mellé, holmi peres dolgok eligazítására. A háborúságot s pártütést gerjeszteni kívánó Bocskay György, a többi magyar urak közt, kivált ezt a Dobót és Balassa Jánost igyekezett maga mellé vonni 1569. eszt., mely dolog Maximiliánnak fülébe jutván, őt magához Bécsbe idézte. Minthogy pedig már ekkor a görcs és köszvény kezdette az ő inait s csontjait háborgatni, Zeleméry Lászlót küldötte el oda maga mentésére. Ugyanazon esztendőben, a pozsoni diéta őt valamely részben hibásnak találván, fogságra tetette, amint már Balassa János neve alatt bővebben le van írva. Bizonytalan tudott-e ő vagy sem valamit, mikor Balassa a fogságból kiszökött. Ami őt illeti, ő akkoris ágyban feküdt a köszvény miatt, és ha módja esett volna is benne, az elszökésre alkalmatlan lett volna. Mikor aztán a magyarok a Maximilián fiát Rudolfot királynak koronázták, mind a Rudolf, mind a rendek alázatos esdeklé-

seire, szabadon bocsátotta Dobót Maximilián 1572. eszt. 17. april. Azt jegyezték meg felőle, hogy azelőtt Maximilián napján tétetett vala fogságra, most pedig Rudolf napján szabadult meg. Minthogy nyavalyája miatt el nem mehetett maga Maximiliánhoz, Ferenczet. a maga fiát és Zeleméry Lászlót küldötte el ahoz, a grácia megköszönésére. Nem soká élhetett a szabadságnak édes gyümölcseivel, ugyanis elbocsátatása után egy vagy két hónappal, a maga szeredi várában meghalt. Egynehány esztendeig tartott perlekedése volt neki fogsága előtt Perényi Gáborral, az akkori időben kőfallal körülkerített Sáros-Patak városa felett, melyet a Perényi Gábor atyja, csak az erősek jnsán foglalt vala el, a Palóczy família elfogyása után, Dobó pedig úgy tartotta ahoz jusát, mint aki osztályos atyafi volt a Palóczy familiával. Az bizonyos, hogy Perényi Sáros-Patakot mind holtáig bírta, azután pedig a királyi fiskusra szállót az, de Dobó azt is perbe fogta. úgy látszik, hogy szabadulásakor Sáros-Patakot is általadta neki Maximilián; legalább bizonyos dolog, hogy azt az ő fia Ferencz, azután való időkben bírta. Sulyok Balás leányától, a már említett Ferencz fia, és Krisztina leánya maradt, aki Balassa Bálint-hoz ment férjhez.

Dobó Domokos. A közelebb leírt Istvánnak testvéröcscse. Minekutána Izabella általadta a magyar koronát Erdélyben Nádasdy Tamásnak s. a. t., azok azt ezáltal a Domokos által küldöttek el egyik által Tokajig, Serédy György kezéhez, Ferdinánd számára 1552. eszt. Azután való esztendőben, István a bátyja segítségéért járt, ahonnan mikor visszautaznék Erdélybe, a Váradot ostromló, de onnan egészen a Tiszáig pusztítva kóválygó oláhok őt elfogták, és Konstantinápolyin küldöttek Szulejmánhoz, ki is őt a Jedikulában vagy hét toronyban, igen kemény fogságra tette, úgy hogy egy napra egy aspránál, vagy krajczárnál többet nem adtak neki élelmére. Mihelyt a bátyja Dobó István kiszabadult szamosujvári fogságából, mindjárt munkába vette az ő kiszabadítását is. Ugyanis a szigeti kapitánytól, Horváth Márktól, egy fogoly jancsár agát hatezer aranyon vett meg, és azon váltotta ki őt 1558. eszt. Haza szabadulása után sem tette Domokos le a fegyvert, hanem azt Ferdinánd mellett továbbra is nagy hűséggel forgatta, mind a törökök, mind mások ellen. Odajárt nevezetesen Zay Ferenczczel és Balassa Menyhérttel 1062. eszt., a hadadi és szatmári hadakra, s kivált az utolsóbb helyen magát igen megkülönböztette. Ugyanis mikor Zay Ferencz általment Németibe, a seregnek nagy részével Szatmárról, azalatt a törökök a szatmári erősségre és sánczokra rohantak, akkor a nap valami lábfájás környékezte

vala meg Domokost, azértis nagy szerencsére Zayval nem ment el, hanem otthon Szatmáron maradt, és az oda belopakodott törökökkel, akik már a magok zászlóikat a sánczon lobogtatták, mindaddig igen vitézül viaskodott, míg az ő segítségére Forgách Simon is, Németi alól, vissza-érkezett, kivel aztán egyesült erővel a törököket visszatolták.

Dobozy Mihály. Mikor a mohácsi veszedelem után 1526. eszt. Szulejmán török császár Mohács alól Budára jött, s onnan rablásra mindenfelé küldözte katonáit — körülbelülről igen sok férfi, asszony és gyermek gyűlt egy Buda és Esztergom közt fekvő Maróth nevű faluba, hogy ott egyesült erővel ótalmazzák magokat a törökök ellen. Ott volt a többek közt feleségestül ez a Dobozy Mihály is. Két egész nap igen vitézül ótalmazták magukat, úgy hogy a törökök bennök semmi tetemes kárt nem tehettek. Harmadik nap sok segítsége érkezett a törököknek, de érkeztek kivált ágyúk is, melyekkel erő't vettek a szegény megszorult magyarokon. Ekkor aztán futottak a magyarok, akik kiszabadulhattak, futott Mihály is, feleségét lova farara, a maga háta megé .ültetvén. Jól látta az ő felesége, hogy a ló kettőjük terhe alatt lankadni kezd, és hogy a törökök mindenütt nyomokban vágynak. Arra kérte tehát férjét, hogy mintsem mindketten török kézre jussanak, őt ölje meg, azután maga inkább elébbállhat a lovon. Bízatta egy darabig Dobozy a feleségét, de az mikor már a kergető törökök igen közel volnának, leszállott a lóról. Ekkor Dobozy hátrafordulván, hogy a török kéztől megmentse feleségét, azt megöli. Maga pedig a törökök közé rohan, és mindaddig vagdalkozik, míg nem egyszer elesik.

Dobza vagy **Dobsa János.** Abauj vármegye képviselője volt a budai diétán, ahol Hunyadi Jánosnak Budát általadták a rendek 1447. eszt. Társai Figedy László, Tobád Tamás és Méray Miklós voltak.

Dóczy Mihály. A nagy Hunyadi János számtartója (ratiocinator) volt Tolna vármegyében. Éhez küldött Hunyadi 1443. eszt. Erdélyből, Meggyesről egy levelet június 22. napján, melyben azt parancsolja neki, hogy Zaty Pálnak és Sorgan Lászlónak, kik Önála panaszt tettek, mindjárt fizetéssé ki a zsoldjokat, mihelyt a levelet veszi; aki pedig nem akarna azoknak fizetni, Ujlaky Miklós, a másik vajda, azoknak minden jószágokat el fogja venni.

Dóczy György. Világosvári kapitány volt 1458. eszt. Lábatlan Gergelylyel együtt, mikor Mátyás király Szilágyi Mihályt ott fogásra tétette. A felesége, Bethlen Gergely leánya, Borbála volt.

Dóczy Péter, Imre és László. Mindhárman Mátyás király idejében éltek, és 1476. eszt. vitézül harczoltak a törökök ellen Szendrő

és Posasin körül. Ebben a hadban talán elesett László, legalább a következő esztendőben nem ment el Mátyással az ausztriai hadra, melyben az 4 bátyjai jelenvoltak. Péter nagy segítségül volt Kinisy Pálnak azon győzelem nyeresében, melyet 1482. eszt. a törökkön Szendrő körül vett.

Dóczy Orbán. (Nagy-Incsei). Királyi kincstartó, Báthori Istvánal koronaőrző, győri, egri, bécsi püspök, és Ország Mihály palatinus halála ntán királyhelytartója, Mátyás és Ulászló királyok idejében. Micsoda embernek kellett neki lenni, csak onnan is gondolhatni, hogy Mátyás őt nemcsak szerette, hanem becsülte is. Mindazáltal kevésbe múlt 1484. eszt. hogy némely irigyek áskálódásaira, Mátyás őt tömlöczre nem tette, de mind a királynénak, mind másoknak kérésére, kivált pedig, mivel ártatlanságát általlátta, őt ezen gyalázzattól megkímélte. Nemis bocsátott el ő egy alkalmatosságot sem, hogy királyához való hűségét meg ne bizonyította volna. Mikor Mátyás Haimburgot ostromlaná Ausztriában, és mind embernek, mind pénznek szükét látná, Budáról Orbánt a kincstartót magához hívhatja, és előtte szükégeit leírja. Alig telt ötven nap bele, mikor ötezer embert küldött Mátyásnak segítségül, amennyit maga Mátyás nem tudott volna akkor szerezni annyi idő alatt, ha szintén maga jött volna is haza katonákért. Annyira is elcsodálkozott ezen Mátyás, hogy ilyen szókra fakadt: Talán száz esztendő alatt sem termett több ilyen ember Magyarországon. Minekutána Mátyás király Bécsset megvette, és az oda való püspök neki nem akarta magát megadni, ezt az Orbánt tette odavaló püspöknek, mely idő után sokat mulatott Ausztriában, kivált Bécsben. A következő 1486. eszt. a győri püspökséget levette ugyan Mátyás ő róla; de annak helyébe az egrit adta neki, Retzben kelt levele által. Valamint azelőtt Baimburg alatt, szintén úgy megszükült volt Mátyás Németujhelynél 1487. eszt. Ekkoris Orbánhoz folyamodott, és tőle hűségének új próbáját kérte. Mind pénzt, mind embert, annyit gyűjtött és küldött jó idejében Orbán hogy azzal Mátyás a várost maga feladására kéavszeríthette, amikor már Orbán is odaérkezett Magyarországról, és a királyt a városba győzedelmi pompával bekísérte. Azutánvaló esztendőben, mind az Ulászlótól visszaváltott városok árának lefizetésére, mind a sziléziai hadnak folytatására, újra pénz nélkül szükölködvén Mátyás, a királyi városokra új adót vetett, nevezetesen Bártfára hatszáz aranyat, és Orbánra bírta, hogy azoktól ezt a summát erőszakosan is hajtsa be. Ugyanezen esztendőben Stiriából és Karinthiából is érkeztek követek Bécsbe Mátyáshoz, békesség vásárlás végett, melynek magnyerését főképen Orbánnak köszönhatték. Ott volt Bécsben 1490.

eszt., mikor Mátyásnak nyavalyája és halála esett; ahonnan midőn Beatrixszal s némely főemberekkel lefelé jött volna, közakarattal Komáromból Pestre diétát hirdettek, ő jelent meg legelőször is Pesten, a rendelt időre, alkalmas fegyveres néppel, és ott minden mesterségét elővette, hogy Ulászló, a Beatrix titkos szeretője, üljön a magyar királyi-székre. Némis bízott senkihez annyit Beatrix, mint ő hozzá. Ahonnan mikor őt az ifjú Hunyadi János, a budai várból kiszorította, az Orbán házában keresett magának szállást. Sokat munkálódott abban, hogy a királyválasztás zenebona és lárma nélkül essék meg; de arra nem mehetett, az ifjú Hunyadi János pártján lévőknek nyughatatlanága miatt. Hogy azokat lecsendesíthetné, maga mellé vette Báthori István vajdát, és a szent Zsigmond templomában, Budán, a Hunyadi hevesebb pártfogóival, Hampó Zsigmond püspökkel és újlaky Lőrinczczel, három vagy négy ízben is gyűlést tartott, de egyébre azokat nem vehette, hanem hogy az egész dolgot bízzák Szapolyay István Ítéletére, és akit az javalland királynak, mindnyájan abba nyugodjanak meg. Minekutána Hunyadi a Csont hegynél megveretett, könnyebben magához hajtotta Orbán mind őt magát, mind az ő követőit, és így aztán július 15. napján, a szent György templomában, a rendek megegyezéséből, Ulászlót királynak kihirdette, a katonákat Visegrádról elhozatta, azt Báthori Istvánnal a maga gondviselése alatt tartotta, mindaddig, míg a koronázás Fehérváron Véghezment, melynek alkalmatosságával a kincstartóságot letette. Albert ellen négyszáz katonát adott Ulászlónak, azután pedig 1491. eszt., mikor Báthori István Fehérvárát visszavette Maximilián császártól, hétszáz lovaggal ment Báthori erősítésére, noha már akkor gyengélkedő egészséggel kezdett lenni, mely őt nem sokára koporsóba is vitte, Egerben 1492. eszt. Kétség kívül atyjafiai voltak neki Dóczy Péter, Imre, György, és János, akik ugyanazon időtájban virágoztak. Györgyöt a paraszt kuruezok vezére, Székely György kegyetlenül ölette meg.

Dóczy János. Főkamrás-mester volt, mikor Ulászló királyt, Bánffy Sisak Jánossal, Bornemisza Jánossal, Perényi Istvánnal, Országh Ferenczczel, és más főurakkal, Bécsbe kísérte 1515. eszt. Jelen volt Tokajban Szapolyay János királylyá lett választásakor 1526. eszt., Dóczy Gergelylyel együtt. Nagy követője volt a híres Gritti Lajos gubernátornak, és annak titkos gonosz céljának előmozdítója. Vele volt ő Grittivel, mikor az Konstantinápolyból 1534. eszt., Oláhország felől, nagy gögösen Erdélybejött, és ott Brassó alá szállott. Lásd Czibak Imre. Mikor aztán a Czibak meggyilkolásáért felzendült

erdélyiek Oritti Lajost Meggyesen elfogták; ugyanakkor kézrekerült Dóczy János is, és őt igen kegyetlenül Ölték meg. Lásd Gritti Lajos.

Dóczy Miklós. (Nagy-lucsei). Jelenvolt Tóth Mihálylyal a szegeci szerencsétlen hadban 1552. észt Huszonegy katonával jelent meg Maximilián koronázásán Fozsonban 1563. észt Ugyanazon esztendőben Pozsonban, 18. nov. kelt levele által, neki és az ő Scscsének Gábornak, azt parancsolta Ferdinánd király, hogy a bányavárosi, körmöczi stb. lakosoktól, a magok jószágaiban, semmi vámot ne vegyenek.

Dóczy Gábor. (Nagy-lucsei). A közelebb említett Miklósnak Ocsce. Ezis elment volt Bozókból Fánscy Györgygyei, Balassa János segítségére, Szécsén alá; de valamint sokan mások, úgy ő is nehezen szabadult meg, ruháit megváltoztatván 1562. észt. Még ma is megvan ennek a Gábornak egy kontraktusa, mely itt szórói-szóra következik: Én nagy-luczai Dóczy Gábor, vallom az én levelemmel, hogy én megtekéntvén régi szolgatját, az én jámbor szolgámnak, Csáky Gáspárnak, kötettem nekie Polkombovszki szabad házat, az hozzá illendő földdel és réttel háromszáz forintba, hogy mindaddig bírhasa és tartsa magáénak örökben, míg én avagy az én maradékom, avagy, az én Öcsém, önekie az háromszáz forintot le nem teszik, avagy le nem tehetnék, kirül adom kezem írását és pecsétemet nagyobb bizonyságért. Kelt Zarnóczán, mártiusnak 16. anno 1512.

Dóczy Gergely. Talán Gábor fia. Amely nyughatatlan emberek Kassa és Tokaj körül 1572. észt magukat Összeverték, és onnan alsó Magyarországra, a simándi vásár felprédálására mentek, (mely dologról felébb. „Báthori Kristóf alatt bővebb szó volt), azoktól ez a különben nagyra született ifjú Gergely is el engette magát csábitatni. Súnádnál őt a törökök elfogták, Konstantinápolyba küldöttek, aholottis őt a tengerbe ölték.

Dóczy Ferencz. Ez ifjú volt még, mikor Balassa Andrással, Maximiliának Győr alatt fekvő táborából, Sziget felé indult, és ugyanazon útban őt a törökök megölték 1566. észt

Dombay Mihály. Első Ferdinánd alatt vitézkedett. Temesváron volt ő 1551. észt. mikor Martinuzzi György s mások, Ulománbegtől Lippát visszavették; és mikor ezt az Ulománt Lippáról haza felé való útjában, Horváth Ferenez s Balassa Menyhért, úzóbe vették vala, épen akkor jött volt ki Temesvárból Dombay, és Horváth Ferenczcel ő is elment Ulomán után. Eördögh Mátyással együtt hadakozott a törökök ellen, a palásti mezőn, és ugyanott azoknak fogságába is esett 1552. észt.

Dombay János. Talán Mihály fia, egy nagy reménységű ifjú, Maximilián király idejében. Alig öltözött fegyverbe, s alig katonáskodott egynehány hónapig, a híres Zriny Miklós alatt Sziget várában, mikor onnan egykor 1566. eszt. Istvánffy Pállal s másokkal a törökökre kiütvén, elesett.

Dombay Dávid. Somogyban kaposvári kapitány volt 1495. eszt., mikor Kaposvárát Drágfy Bertalan, a király számára, Ujlaky Lőrincztől el akarná foglalni. Az ostrom alatt megtudta egykor Dávid, hogy maga Drágfy nincsen a táborban, azértis egy éjjel kicsapott az ő katonáira a várból, azokat álmokból felverte és szélyelüzte, azoknak élelmöket, ágyúikat a várba bevitte. Mindazáltal azután nem sokára fel kellett neki magát adni Lásd Drágfy Bertalan. Kétség káival más Dombay volt az, aki Hampó Zsigmond, királyi kincstartónak, vicéje lévén, és hűségtelenségben találtatván, ugyanazon esztendőben Temesvárra küldetett Budáról örökös fogságra, amint Bonfin írja.

Dombó Miklós. Dalmát- és horvátországi bán volt 1462. eszt., mikor Mátyás király mellett aziránt vállalt kezességet az ország rendéi előtt, hogy több esztendőben nem fog tőlök adót kívánni.

Dombó Pál. A királyi táblának egyik táblabírája volt 1507. eszt. mikor Ulászló a hét bányaváros szabadságait megerősítette. Hogy tanult embernek kellett neki lenni, onnan tetszik meg, mert őt rendelte ki a király a Verböczy Tripartdtuma meghányására, vetésére 1514. eszt. Lásd Bodó Ferencz.

Donát. Ezt Karaton, a hunoknak második királya, Theodósius császárhoz küldötte követségbe, Theodósius pedig őt minden törvény ellen megölette. Készült Karaton Donátért boszút állani, de Theodósius nagy nehezen, drága ajándékokkal, őt megengesztelte, sőt oly nagy barátjává is tette, hogy azután Karaton mellette akármi ellenség ellen felkeli

Dósa György. Lásd Székely György.

Drágfy. Ezen famíliának első törzsöke Oláhországból plántáltatott által Magyarországra, de nem tudhatni mikor. A magyar házakba való szerencsés házasodások által, annyira megmagyarosodott s nemesedett ez a familia, hogy belőle egy Miklós nevűt első Lajos király, más apróbb tisztségek viselése után, erdélyi vajdává tette 1367. eszt. Ezt a Miklóst Lajos király 1371. eszt., a pártos oláh vajda Lászlóra küldötte, kinek táborát ő meg is győzte ugyan először, de mikor igen vakmerőképen kergetné az oláhokat, olyan helyre talált menni, ahol az oláhok vérszemet kaptak, visszafordultak,

az ő seregét igen megszorították, s magát is megölték. Holttestét nagy vérontással vették ki a magyarok az oláh kézből, melyet aztán az esztergomi klostromban temettek el. Három fia maradt, kik Zsigmond királynak, mindhároman aranykulcos hívei voltak, és akik itt azon renddel fognak említetni, amelylyel elfogytak, úgymint: 1. János, aki 1390. eszt. székelyek főispánja volt, és magát Mármarosról irta s hivatta. Sándor, Demeter és László nevű fiai éltek 1415. eszt., de idővel úgy látszik mindnyájan mag nélkül haltak el. 2. Balk vagy Pál, aki magát Szárazberegről nevezette, és 1381. eszt. marmarosi főispán, 1387. eszt. pedig erdélyi vajda volt. Kővár bírásában mely akkor közép Szolnok vármegyéhez tartozott, újra megerősítette őt Zsigmond király. A Dragomér János jószágai is ő reá szállottak, ügocsa és Mármaros vármegyékben 1390. eszt. Voltak ugyan fiai, s azok után unokái, de azok a tizenötödik század közepén mind elfogytak. 3. Drág, aki 1381. eszt. szatmári főispán, azután hat esztendővel pedig Balkkal együtt erdélyi vajda volt, kivel együtt szerzette amár említett jószágokat is, s a többek közt Beiteket is, melyről írtak aztán az ő maradéki. Három fia maradt, úgymint: Imre, Sándor és György, kik ő róla Drágfyaknak nevezettek. Ezek közül Imre mag nélkül halt el, a többiekről mindjárt következik valami.

Drágfy Sándor és György. (Bélteki). Mindketten a most említett Drág fiai, Miklós unokái Imre halála után 1427. eszt. osztoztak meg. Sándor 1432. eszt. hagyta özvegyen Sebesy Simon leányát Veronikát, kinek jószágának egy részét odatestálta, de mivel az özvegy hirtelen férjhez ugrott Buthkai Andráshoz, az annak hagyott részt György nem akarta kiadni mindaddig, míg Borbála királyné parancsolatára, annak az utolsó fillérig eleget tett. Mihály nevű fia maradt volt Sándornak Veronikától, de aki semmi jóban elei nyomdokát nem követte, sőt nemcsak egy ártatlan nemes szolgáját, hanem maga feleségét is megölte, melyért Mátyás király 1470. eszt. őt minden jószágától megfosztotta, és azokat az alább említendő Drágfy Bertalannak adta. Ami már Györgyöt nézi, neki Miklós nevű fia maradt, aki 1436. eszt. virágzott, és talán Kállay Ágotától, őt gyermeket hagyott: 1. Juliannát, Szokoly Miklós feleségét. 2. Bertalant, kőről alább lesz szó. 3. Ferenczet. 4. Györgyöt. 5. Pétert. A három utolsó, úgy látszik ember kort nem ért.

Drágfy Berta vagy Bertalan. (Bélteki). Miklósnak Kállay Ágotától való fia. Mátyás és Ulászló királyok alatt nevezetes vitéz, főpohárnok s kamarásmester, utoljára erdélyi vajda. Odajárt Mátyás királylyal 1467. eszt. az erdélyi és moldvai vajdák megszelídítésére;

azután tíz esztendővel Ausztriába Fridrik császár ellen, ismét Ausztriába 1486. eszt., és mikor Mátyás Eggenburgot megvette, akkor a vasas lovasságot ő vezérletté. Ugyanakkor 6 vele és Móricz Lászlóval hozatta el Mátyás Beatrix királynét magához Retz városából, hogy azzal együtt mehessen be győzedelmi pompával Eggenburgba. Azután való esztendőben, jelenvolt Németujhely megvételeben is. Mátyás király halála után, Ő is elment a pesti diétára 1490. eszt., és ott azoknak részére állott, akik Ulászlót választották királynak. Minthogy pedig a Mátyás király fia, az ifjú Hunyadi János, nagy számat tartott a koronára, aki akkor Buda várát bírta, és ott némely főemberekkel azon munkálódott, hogy a koronát el is nyerhesse. Báthori István mellé ezt a Bertalant rendelték M a főrendek, hogy Buda várát az ifjú Hunyaditól vegyék el. ő volt egyik követ Prágába Ulászló meghívására. Hihető, hogy ő volt annak a magyar seregnek fővezére, mely 1495. eszt. a törököket a Veres-Toronynál nagyon megverte, legalább már akkor ő volt erdélyi vajda, Báthori István helyébe. Ugyanabban az esztendőben, esküvésével s Budán” költ levelével ígérte Maximilián császárnak, hogy a minapi pozsoni egyezés szerint, Ulászlónak férfi mag nélkül történhet halála után, vagy Maximiliánt magát, vagy pedig annak valamelyik fiát fogja magyar királynak ismerni. A vajdaságban Losonczy László volt az ő társa, akivel ő egyáltalában ellenkező természetű ember lévén, soha együtt nem alkhattak, melyből az lett, hogy az egész Erdélyben nagy függetlenség, erőszakoskodás uralkodott, és a királynak tartozott adóban is sok hátramaradás esett. Hogy ezt a rendetlenséget Ulászló helyrehozhassa, maga elment Erdélybe 1494. eszt., és a vajdaságot magának Bertalannak adta, Losonczyt pedig udvari kapitányná tette. Ezzel oly nagy igazítás esett Erdélyben, hogy Bertalan egyedül maradván vajdának, a tolvajokat s gyilkosokat, még a király jelenlétében, onnan kipusztította, némelyeket közölköz karóba vonatván, másokat akasztófára s fővételre büntetvén. Ezenkívül annyi pénzt és sereget is gyűjthetett a király, hogy azzal Temesvár felé a törökök ellen megindulhatott. Elvitte magával Bertalant is, és őt Péterváradról, Kinisy Pállal, a török föld pusztítására küldötte. Lásd Kinisy Pál. Hogy onnan visszajött, Újlak vagy DJak vára ellen küldötte őt a királyi hogy azt a nyakas Ujlaky Lőrincztől foglalja el. Az ostrom második napján, megvette Bertalan a várost, melynek csak töltés és sövény kerítése volt. Akkor mindjárt gráciát hirdetett mindazoknak, akik a királyhoz állanak, melyet némelyek örömezt el is fogadtak, de voltak olyanok is, akik magokat a várba vették, és keményen ótalma-

ták. Épenakkor érkeztek Budáról jó nagy ágyúk a Dunán, ezekkel kezdette tehát rontatni Bertalan a Tárnak kőfalait, ejtett is azokon olyan csorbákat, hogy a bennelévő erősség, kénytelen volt 6 tőle egynehány napig tartandó fegyvernyugvást kérni, melyet adott is nekik Bertalan, de oly feltétel alatt, hogy ha az alku szerént való időre Lőrincztől segítség nem érkezendik, akkor aztán a vár, minden szóbeli cserebere nélkül, adassék fel. Azonban a várbeliek, a vár falait alattomban újítják, magokat ótalomhoz készítik, és az idő eljövén, holmi keresett okok alatt, ígéretöktől elállanak. Újra lövette hát Bertalan a várat, ée maga a király is odaérkezvén, azt karácson előtt kevés napokkal megvette. A következő 1495. esztendőnek elején, Somogyba, Kaposvár ellen küldötte őt a király, hogy azt is vegye el Lőrincztől. Ezt midőn megszállotta volna, egykor valami lakadalomra, egy közel való várba elfordult, melyet hogy a kaposvári kapitány észrevett, szép holdvilágnál az ő katonáira a várból igen véletlenül kicsapott, köztök nagy vérontást tett, és akik életben maradtak, azokat szélyelszórta. Hogy ezt Bertalan megtudta, hirtelen visszajött, elszéledt katonáit összeszedte, és nagy szerencséjére, Budáról jó csoport gyalog segítsége érkezvén, újra az ostromhoz fogott, s a várbeliek nem sokára feladták magokat. Rahóltza várának is kevés idő mulvá az lett a sorsa. Életben volt még Bertalan 1499. eszt., mikor pünkösöd előtt Budán aláírta a maga nevét a lengyel királylyal kötött szövetségnek, de már akkor a vajdaságot letette. Azután csakhamar meghalt. Kétszer házasodott. Első feleségének neve homályban van, kitől György és János nevű fiaikat nemzett. Másodszor Hederváry Dorottyával lakádalmazott, ki is férje halála után, a kusali apácázák közé ment, s ott töltötte el életének hátramaradt részét.

Dráfy György. (Bélteki). A közelebb irt Bertalannak első feleségétől való fia. úgy látszik ennek leánya volt Drágyf Katalin, Kanisay László özvegye, ki mikor második házasságra akarna lépni Fransepán Kristóffal, a vőlegény hirtelen meghalt.

Drágyf János. (Bélteki). Ezis Bertalan fia. Főasztalnok, tárnokmester, ofszágbirája, Közép-Szolnok, Kraszna & Temes vármegyék főispánja, második Ulászló és Lajos királyok alatt. Jelenvolt 1514. eszt. Temesvárnál a paraszt kuruczok ellen való hadban, aholottis Bánffy János szabadította meg őt a haláltól. Lásd Homonnay Ferencz. őt küldötte volt Lajos király Várday Péter és Szalaházy püspökökkel és Kanisay Lászlóval 1525. eszt. a hatvani lármás diétára, melynek azt adatta tudtára ő általok, hogy a Verbőczy István palatínussá lett választását jóváhagyja. Ezt megértvén tőlök a gyűlés, ott mind-

járt helyben Várdayt ugyan ország-kancellárjává, Kanisayt kincstartóvá, Drágfy Jánost pedig ország-birájává tette. Ott volt ő a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., és ott azon ezer vasas közt tartotta a király zászlóját, akik a király háta megett állottak. Hogy a zászlóval meg ne futamodhassák, és így a futásra másoknak is példát ne adhasson, a régi szokás szerént az ő sarkantyúját leoldozták. Ugyanakkor elesett, Homonnay Katalint özvegyen hagyván, kitől két gyermeke maradt, úgymint Zsófia, Perényi János kedvese, és Gáspár aki következik.

Drágfy Gáspár. János fia. Kraszna és Közép-Szolnok vármegyei főispán, első Ferdinánd és Szapolyay János idejében. Szatmárhoz közel Erdőd várában lakott. A Luther és Calvin tudományának nemcsak kedvelője, hanem terjesztője is volt, melyet ő a maga udvari papjaitól Batizi Andrástól, ezenkívül Dévai Biró Mátyástól, és Derecskői Demetertől szitt be. Batiziról és Dévairól, Pázmány Péter ezen szókkal teszen bizonyosságot: Drágfy Gáspár is megmételtesedék Batizi András és Dévai Mátyás tanításából. Derecskeyt, Szatmár-Németi Mihály, a maga prédikációinak élőbeszédében így említi: E méltóságos urnák (Török Bálintnak) nyomdokát követte a méltóságos Drágfy Gáspár, Szatmár mellett Erdőd várának ura, ki is bevette a reformációt Demetertől, ki a Szilágyban reformált, János (Szapolyay) király idejében 1530. eszt. Továbbá Tolnay István így szól ő róla egy könyvében: A tekintetes és nagyságos ur Drágfy Gáspár, (Szapolyay) János király, és a püspökök megbántódásokkal nem gondolván, a reformátor lelki tanítók baját felvéve, és szívesen óthalmazá, s őket táplálá Erdődön a maga városában. Az erdődi iskolába, ő vitte tanítónak Kopácsy Istvánt, aki Vittembergában (Wittenberg) tanult vala. Teljes szándéka volt ennek a Drágfy Gáspárnak, hogy Erdődön egy papi gyűlést, vagy zsinatot tartson, de ebben őt a halál megelőzte 1545. eszt. 25. jan. Feleségétől Báthori Annától egy, vagy amint mások tartják két fia, György és János maradtak, kik közül egyik sem ért emberkort, és így a Drágfy familia elfogyott. Ez a Báthori Anna, férje halála után összegyűjtötte Erdődre azt a zsinatot, melyre férje szándékozott vala. Huszonkilencz prédikátor gyűlt oda, kik is a magok hitének ágazatit tizenkét czikkelyben írták le, melyek ma is megvagnak. Anna idővel ecsedi Báthori Györgyhöz ment feleségül.

Drágfy György. A közelebb írt Gáspárnak somlyói Báthori Annától való fia, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispánja. Édes atyja első Ferdinánd király kegyelmébe ajánlotta vala őt halálakor, édes anyjával s testvérével Jánossal együtt. Oly nagy kegyelmességet

is mutatott Ferdinánd ő- hozzájuk, hogy az említett vármegyék főispánságát, az özvegy Báthori Anna kezénél meghagyta, míg fiai felnevekednek. Azonban János kevés idő múlva, édes atyja után ment, György pedig valami kevés ideig viselte ugyan a főispánságot, de nőtelen lévén, csakhamar koporsóba vitte familiáját 1555. eszt.

Drágfy Tamás. A királyi táblának előlülője volt Hunyadi Mátyás király alatt. Ennek ajánlotta Thuróczi János a maga krónikájának egy részét. Sixtus pápához való követségét Mátyás királynak igen kedve szerént vitte véghez. Bonfin felette dicsérte őt okosságáról s a magyar nyelvben való ékesen szólásáról.

Dragos András. Harmadik vagy velencei András király alatt élt Illyriában. ő bírta Cetina vármegyét, melyről mind őt, mind az ő eleit Cetina grófoknak hittak. Másképen hudinai grófoknak írták s neveztek őket. Minthogy ez a Dragos András felettebb ragaszkodott harmadik András királyhoz, annak ellenségei, akik Martell Károlyt akarták királynak behozni, ezt a Dragost minden jószágától megfosztották. Nagy ellensége volt neki kivált János, az akkori zágrábi püspök. De János halála után, Mihály püspök igen jó embere volt neki, ki is András királynál kicsinálta, hogy az Tinin vármegyét Dragosnak adja. Ettől fogva az ő vezeték Dragos, és kereszt András nevéből, egy nevet csináltak t. i. Drasgevics vagy Draskovich, melyet Kercselich így trancséroz s magyaráz, ez a szó Drag, horvát nyelven azt teszi — kedves; ez pedig vics, azt teszi imé vagy lám. Már ebből a három szóból Drag András, vagy Andraskó, és vics, csináltak s húzták össze a Draskovich nevet, mely azt tette kedves András lám. Ezek szerént Dragos András, a Draskovich familiának törzsök atyja lett, mely sok nagy és hasznos férfiakat adott a magyar birodalomnak, mind a belső, mind a külső karban s rendben.

Draskovich Miklós. A közelebb említett Dragosnak, vagy fia, vagy unokája, első, vagy nagy Lajos király alatt élt s vitézkedett, kivel odajárt nevezetesen a nápolyi hadra, és ott kivált a Salernó alatt esett ütközetben, magát igen megkülönböztette, úgy hogy minekelőtte két nagy sebet kapott volna, sok ellenséget levágott. Mind ezért, mind más vitézi tetteiért, Bilina várát adta neki a király.

Draskovich Gáspár. Hunyadi Mátyás király alatt vitézkedett. Mind egyebütt mind kivált Jajcza alatt vitézül forgatta magát, ahol noha magán is esett egynehány seb, de azokért szintén annyi, vagy még több török lakolt életével.

Draskovich Bertalan. Második Lajos és első Ferdinánd királyok alatt élt. Mikor a törökök 1522. eszt. tájban Tinint, és annak

környékét elfoglalták, kénytelen volt Bertalan hazáját elhagyni, és háza népével magát Horvátországban, Karlstadthoz közel, egy Svarcz nevű kastélyba vonni. Eleiről maradt kincseit s drágaságait egy templomba rejtette vala, de azokat is annyira elprédálták a törökök 1527. eszt., hogy neki egyebet egy kardnál nem hagytak, amit maradékira hagyhatott volna. Három jó fia maradt, úgymint: György, Gáspár és János, kik közöl ezúttal csak György fog említettetni.

Draskovich György. Várad kanonok, jászéi, leleszi, pozsoni prépost, királyi tanácsos s kancellár, dalmát-, horvát-, tótországi bán, pécsi, zágrábi, győri püspök, király-helytartója, bácsi s kalocsai érsek, és kardinál, első Ferdinánd, Maximilián és Rudolf királyok idejében. Atyja Bertalan, anyja pedig Utiessenich Anna, a híres Martinuzzi György testvére volt, kiktől 1515. eszt. 5. febr. származott ülyriában Bilina várában. Minthogy már gyermekkorában kitündöklött ő belőle a nagy elme, Martinuzzi György magára vette az ő nevelése gondját, és őt maga költségén, mind itt benn a hazában, azonkívül Érakében, Bonóniában (Bologna) és Rómában szorgalmasan taníttatta. Pécsi püspök volt már 1558. eszt., mikor a Mohácsnál elesett Lajos király özvegyének Máriának emlékezetére, egy halotti beszédet mondott. Egy tirini tudós francáa szerzetesnek Vinczének könyvét magyar nyelvre fordította, és azt Maximilián herczegnek, a Ferdinánd király első fiának ajánlotta, az akkori írás mód szerént, ilyen titulus alatt: Igen zep kenyw, az kezenseges igaz keresztyen hytnek regysege és igassága mellett, minden eretnekségnek wyzagi (ujtsági) ellen, melyet az Lyrinyai Vincze ennekeleuwe ezwr eezettendevel zewrzet. Becsben nyomtatot az fewlseges Romai Ghazarnak, és Magyar orzagy, és Cseh orzagy Kyralnak etc. etc. engedelmébwel az Raphael Hofhalter által, anno 1561. Ugyanazon esztendőben nyomtatta ki Bécsben magyarra fordítva Lactantius munkáit is. A tridenti egyházi-gyűlésre őt küldötte Ferdinánd, mint magyar király, maga képében 1562. eszt. mindjárt az elején, ahová ő még januáriusban el is érkezett. Főképen azt bírta volt ő reá Ferdinánd, hogy a szent sákramentumban a pohárnak a köznéppel való közlését sürgesse a gyűlésben. Minekelötte a gyűlésbe bemehetett volna, egy kedvetlen összeszólalkozásba kellett neki bocsátkozni a portugalliai király küldöttjével, ki is azt kívánta, hogy Draskovich sem előbb ne bocsáttassák be a gyűlésbe mint ő, sem pedig a Ferdinándtól adott biztosi levele előbb ne olvastassék ott fel, mint az övé. A dolog a pápa követei eleibe került. A portugalliai követ ilyen okait adta a maga kívánságának: hogy Draskovich Ferdinánd küldötte ugyan, de nem mint császáré, hanem csak mint magyar királyé,

hogy Portugallia a maga hajókázásai által, nemcsak birodalmának határait szélesítette ki, hanem az igaz vallást is messze országokra terjesztette, mikor ellenben, mind Német-, mind Magyarországon, az igaz tudomány romlik és vesztegetődik. Draskovich ellenben azt mondta, hogy Magyarország száz esztendővel régibb, és sok századokig nagyobb s hatalmasabb volt mint Portugallia. Most is vágnak Magyarországgal más országok összekapcsolva. Magyarország apostoli ország, azértis az apostoli szent-szék annak kisebbségét s alacsonitását nagy méltatlanság nélkül nem nézheti, noha most annak egy része a török dühösségétől szenved. Mert Jeruzsálem és a szent földnek több helyei is megtartják a magok tekintetét, az ellent nem állván, hogy azok török iga alatt nyögnek. Kilenczedik Leo pápa is azt felelte egy hasonló esetben az afrikai püspököknek, hogy a karthágói ekklesiának elsőse megmarad, maga Karthágó akar felépüljön valaha, akar a maga romladozásiban heverjen. A közbírák minden részben Draskovichnak Ítélték az elsőséget, azon a fundamentumon, mivel 6 előbb érkezett Tridentbe, mint a portugalliai követ.

Nagy tekintetet szerzett Draskovich magának a gyűlésnek minden tagjai előtt, mind nagy tudományával, mind a deák nyelvben való ékesenszólásával, melyet a többek közt azzal is megbizonyítottak, hogy egyiket őt rendelték ki azon könyveknek megvizsgálására s lejegyzésére, melyekben tilalmas és tévelygő- tudomány vagon. A reábízott, felébb említett dolgot, Sokat sürgette ő mind a gyűlésben mind magánál a pápánál, levelezései által, a király nevében, mindaddig, míg aztán bizonyos határok között nyert is abban valamit. Esztendő múlva, hogy megtudta Draskovich, hogy Ferdinánd Innspruckban vagon, oda indult Tridentből ához 26. január 1563. eszt., és ott annak a gyűlésnek miben létét lerajzolta, azután visszautazott Tridentbe. Vitt oda magával Ferdinándtól egy pár levelet is, egyiket ugyan magához a gyűléshez, másikat pedig a pápának szólót. Mi volt a pápához intézetben írva, könnyű megérteni a pápa feleletéből, mely is ebből állott: hogy a pápának a gyűlést félben szakasztani épen nem szándéka; hogy a pápa maga is azt akarja, hogy a küldöttek s püspökök magok értelmét s voksát szabadon mondják ki; hogy az egyházi fenyítéket s erkölcsöket már azelőttis a pápa elkezdette jobbitani; utoljára, hogy a terméketlen, sovány és szűk Trident, nem volna elégséges a pápa és császár illendöképen való fogadására, nemis volna bátorságos azoknak ott mulatni, a szomszéd helvécziai protestánsok miatt, egyébaránt is Rómát nem volna tanácsos mostanában elhagyni, mivel ához egy török hajós sereg közel jár; de különben is,

ha a pápa Tridentbe menne, a gyűlés tagjainak szabadságát zabolázni akarni gondoltathatnék; mindazáltal kész lesz a pápa Bononiába menni, és ott Ferdinánd császárt megkoronázni, remélvén, hogy oda a gyűlés is el fog menni, hogy ott annak végzései közakarattal megerősítsenek. Az utolsó ülést 1563. eszt. 3. decz. tartotta a gyűlés, mely után tagjai haza oszlottak. Hazajött Draskovich is, és őt a király mindjárt a zágrábi püspökségbe tette által, a pápától kikérvén azt, hogy ő tőle az annátát ne kívánja meg. A tridenti gyűlésnek históriáját akkor mindjárt njonan, annak tagjainak leveleiből s maga tapasztalásaiból is, összeszedte s leírta, de az máig is kézírásban hever. Bánná 1567. eszt. tette őt Frangepán Ferenczcel Maximilián király, amikor mindjárt diétát tartott, a Tót- s több országok rendével, melyen a rendek felényi hadi segedelmet Ígértek a királynak, mint amennyit a magyar diéta ígért vala sat. Egy levelet küldött ő 1568. eszt. Veráncsics Antal egri püspöknek, melyben azt püspöki hivatalának serényebb folytatására, papok szentelésére sat. serkenti. November 10. napján felelt neki Bécsből Veráncsics, egy kis ártatlan nehezteléssel, azt irván neki, hogy ő maga is fájlalja, hogy a török udvarnál viselt követsége ideje alatt csonkolás esett püspöki hivatalában, de tagadhatatlan dolog, hogy amit ő hivatalából elmulatott, azt bőven kipótolta egyéb haszontételeivel, mert maga Draskovich sem volna olyan bátorságban a törököktől, ha Veráncsics azokkal békességet nem csinált volna. Eddig sem Yéraucsicson múlt, hogy Egerbe haza nem mehetett, ugyanis ő oda sokszor kéredzett haza, de a király szükségesnek tartotta az ő Bécsben való mulatását, azt az ország dolgai magokkal úgy hozván. Nem illik pedig azt sokszor sürgetni, amihhez a királynak kedvét nem látja sat. Mindenekben igyekezett Draskovich magát a tridenti gyűlés végzéseihez tartani. Nevezetesen az olyan papokat, akik nyilvánosságos fogadások ellen házasságban éltek, hivataloktól megfosztotta, s a többek közt a sokszori intés után is engedetlen Tralya Györgyöt számkivetette. Mind ezért, mind más buzgólkodásáért, egy igen szép dicsérő, s továbbra is az ebben való állhatatosságra intő levelet vett a pápától 1569. eszt. Ugyanazon esztendőben a zenebonáskodni akaró Bocskay György, őt is megkereste vala, de ő annak levelét Maximiliánhoz küldötte, ő csendesítette le azt a támadást, Eglevich Máté és Alapy Gáspár által, melyet a szomszédvári parasztok, Gubecz Mátyás nevű vezérjük alatt, Tahy Ferencz s más urak ellen indítottak vala 1572. eszt., annak főgerjesztőit elfogatta, Bécsbe küldötte; de azokat ő hozzá visszaküldöttek, hogy ahol bűnhődtek ott büntettessenek. Hogy 1574. eszt. a pozsoni

diétára el nem mehetett, ahová pedig különösen hivatalos vala, az volt az oka, mert a törökök az ő vigyázása alá bizott tartományokra szándékoztak berontani, már ekkor pedig bán társa is elhalt vala, és így az egész teher maga vállain feküdt. Maga is kívánt volna Ő ettől a világi teherből megszabadulni, hogy egyházi hivatalához annál foganatosabban láthasson; de az ő róla nem vétetett előbb le, hanem 1578. eszt., amikor egyszersmind győri püspökké s kancellárrá lett. Jelenvolt 1583. eszt. a pozsoni diétán, és ott kiváltképen ő vette reá a rendeket, hogy most egyéb kívánságaikat félretévén, Rudolf királynak két esztendőre segedelem pénzt ígérjenek. A kardináli süveget 1585. eszt. küldötte el neki tizenharmadik Gergely pápa, melyet azután való esztendőben 13. febr. Bécsben a szent Agoston templomában adott neki által a bécsi püspök Gáspár, a pápa nevében, Emészt és Mátyás királyi herczegek láttára, kik is a pompa után azzal tisztelték meg őt, hogy hívatlan mentek el ő hozzá vendégségbe. Kardinál fővel legelőször is a túróczyi prépostság jövedelmeit kérte Rudolf királytól a jezsuiták számára, melyeket a király örömmel oda is engedett. Halála 1587. eszt. 31. jan. történt. Győrbe fekszik.

Drugeth Fülöp és János. Ezek az egy pár atyafiak a hommonai Drugeth famíliának törzsökéi, mely mintegy négyszáz esztendeig virágzott a hazában. Nápolyországból Salerno tájékáról származtak 8 jöttek be ide Károly Róberttel 1300. eszt., vagy legalább az ő uralkodása alatt, amint azt Bokácz János, borostyán koszorús poéta bizonyítja, báró hommonai Drugeth István, Zemplén és Ung vármegyék főispánja halálára írott verseiben, eszerént:

Est locus Italiae, veteris qua clara Salerni
 Moenia, citrifero proxima rure solo:
 Illius hic quondam Majores urbis honores,
 Impérium ac fasces sustinuerunt diu.
 Posteritas donec bellorum huc tempore missa
 Praefuit, ac sedes coepit habere suas,
 Florida magnanimus regni cum sceptris tenebat
 Carolus, Hungaricam cum moderatus humum,
 Drugethios aluit binos tunc nobile regnum,
 Par titulos meritis gessit uterque graves.
 Namque Palatini decus alter; at alter ad urnam
 Regia honorifici Judicis ora tulit etc.

Trencsényi Máté elég tágas mezőt nyitott Fülöpnek arra, hogy virtusait B királya iránt való hűségét kimutassa. Szepes és Lublyó váraiból a Máté embereit kiverte, melyet hogy meghallott Máté, mindjárt rajta ment seregével, és őt Szepes várába szorította. Mindent elkövetett, hogy a várat visszavehesse, de Fülöp vigyázása és állhatatossága, minden iparkodásait haszontalanokká tette. Boszúságában tehát a várat odahagyta Máté, hanem a városnak és káptalannak esett, azokat felgyújtogatta, melyeknek oltására mikor Fülöp kijött a várba, kevésben múlt, hogy Máténak kezébe nem akadt, és azt el sem kerülte volna, ha egy Uszi vagy Thekule Miklós nevű vitéze neki egér-utat nem nyitott volna. Hogy 1312. eszt. a Bozgonynál való harcban is, ugyan Trencsényi Máté ellen, magát különösen viselte, onnan tetszik meg, mert az ott szerzett érdemeiért, őt a király, Homonna, Makovicza és más várakkal ajándékozta meg. Homonnáról nevezettek aztán az ő maradéki Homonnaiaknak. Palatinusságot 1322. eszt. ért, de egyszersmind szepesi és abaujvári főispán is volt. Borsod, Abauj, Zemplén, Ung, Szabolcs, Bereg, Ugocsa, Zaránd, Heves és Külső-Szolnok vármegyékben, némelyek az egri püspöknek dézmát nem akartak fizetni borból, búzából, bárányból, kecskéből, malaczból, csikókból sat., melynek fizetésére, hogy azok az engedetlenek kényszeríttessenek, erre a Fülöp palatinusra bizta Károly király. 1327. eszt. halt meg, ée ő helyébe János lett, ki is egyszersmind Somogy, Tolna, Bács, Fehér, Zemplén és Ung vármegyei főispánságot is viselt úgy látszik ez a János 1333. eszt. halt meg. Három fia maradt Vilhelm, Miklós és-János.

Drugeth Wilhelm. A közelebb említett János palatinusnak fia, atyja helyébe palatinussá lett 1334. eszt. Szepesi és abaujvári főispán volt 1328. esztendőtől fogva. Azt bizta volt ő reá első Károly király, hogy kérje számon a szepességi nemesektől, micsoda fundamentumon bírják jószágait, és akik jusaikat meg nem tudják mutatni, azoktól jószágokat vegye el, akiknek pedig igazságok lesz, azokat birtokaikban hagyja meg, mely dologban Vilhelm hűségesen el is járt. Akkor erősítette meg a Máriássy familiát jószágaiban a többek közt. Már 1330. eszt. testamentomot tett Vilhelm a maga jószágairól és kincseiről, mely testamentom végrehajtójának magát a királyt első Károlyt tette. Ezen testamentom szerint, a királynak kétszáz finum ezüst márkát hagyott. Az öcscsének Miklósnak Szaláncz, Paris, Barkó, Jeszenő, Lublyó, Újvár, Dunavec várait, minden Szatmár vármegyében való jószágaival, és azok felől való szabadság-levelekkel együtt, melyek akkor a regéczi várban voltak. Ugyanannak adta minden

méneseit s fegyvereit, úgy mindazáltal, hogy Miklós, az Ó testvér hűgának, azon jószágok jövedelméből, háromszáz finom estet márkát fizessen. A maga feleségének, Folyk Máriának, ötszáz finom ezüst márkát, tiz nagy ezüst tálat, tizenkét ezüst poharat, három ezüst butykost, egy drága kövekkel kirakott arany koronát, nyolcz ezüst tányért, kilenczven ezüst kanalat, nyakba való ékességeket, öveket, és egyéb drágaságokat rendelt, melyeket a gönozi várban tartott, ezenkívül egy nagy arannyal borított, és jó féle kövekkel boglározott ezüst keresztet s. a. 1 Még egyéb nevezetes dolgok is vágnak ezen testamentumban, p. o. hogy ő a gölnicz-bányai bírót Nerengi nevűt holmi hibáiért felakasztatta, és ámbár az maga megvallotta a maga vétkes voltát, mindazáltal mivel ő azt csak haragjában ölette meg, birságba huszonöt márkát fizet az emberölésért, misére pedig öt márkát ad, csakhogy maga lelkéről ezt a mocskot letörölhesse. Valami nemes embernek Barkó és Jeszenő várai közt fekvő jószágát elfoglalta; erről azt a rendelést tette, hogy azt az igaz gazdájának adják vissza.

Ezen testamentom tétele után, még sok esztendeig élt Miklós, és palatínus is azután volt. Még ugyanazon esztendőben, amelyben a testamentomát megírta, vagy íratta, a csötörtökhelyiek panaszt tettek a királynál, az ő szepesi várban lakó vice-kapitánya ellen, hogy BK az ő szabadságaikat sértegeti; mely dolog iránt egy parancsolatot küldött ő hozzá a király, hogy a kapitánnyal azoknak a szabad embereknek hagyasson békét. Igen engedelmes és jó természetű etabernek kellett neki lenni, melyet a többek közt azzalis megmutatott, hogy 1381. eszt. az eperjesieknek megengedte, hogy az ő erdejéről. mind tűzre utod épületre való fát, mind pedig szenet, amennyire szükségök lesz, vihessenek. Mihelyt bebizonyították neki, hogy a torna-mellylki dézma, nem őt, hanem az esztergomi érsekséget illeti, azt annak minden hosszas perpatvar nélkül visszaadta 1336. eszt. ó-falut, melyet Berzeviczy Kokastól vett vala örök áron, a Dunaveczehez közel lakó karthusiánus barátoknak ajándékozta, a király előtt, és annak megegyezésével 1337. eszt. Mikor halt meg? bizonytalan, annyi bizonyos, hogy tovább élt Károly királynál, akit pedig a maga testamentuma végrehajtójának éa betöltőjének tett vala; mert palatínus fővel jelen volt az első Lajos koronázásán, sőt még 1346. esztendőben is élt; de agy látszik, hogy akkortáiban meg is halt, m. n. minden hivatalát letette volna, hogy lelkéről, és a jövendőkről annál nagyobb figyelemmel gondolkodhassak.

Drugeth Miklós. (Gereni). Vilhelm palatínus testvére. Ez az aki jelenvolt első Károly udvarában, Visegrádon, mikor a gyilkos

Felicián a királyi családra nagy dühösséggel az ebédlő-szobába beharag, és midőn a királynak gyermekeit védelmezni, az ő fején Felicián nagy sebet ejtett. Elment volt Miklós, Lajos királyival 1350. eszt. Nápolyba, ahol őt a király, onnan való visszajövelekor, salernói kapitánynya tette s hagyta, mely hivatalt nagy hűséggel, bátorsággal és az ellenségnek sokszori megalázásával viselt, mindaddig míg maga Lajos, mind őt, mind a többi magyarokat onnan önkényt visszahitta 1352. eszt. Haza jövele után itthon is nagy hivatalokban forgott, nevezetesen 1354. eszt. ország-bírája és turóczi főispán volt. őt küldötte Lajos 1358. eszt. a zágrábi püspökkel Velenczébe, hogy ott hallgassa meg mikor az oda való dózse vagy berezeg, a múlt esztendőben ő vele kötött békességet esküvéssel megerősíti. Febr. 25. napján cserélte fel Miklós a dózséval az aláírással megerősített békesség levelet. Ungvárhoz közel egy Geren nevű faluról ragadt erre a Miklóstra a Gereni név, melyet az ő maradéki is viseltek. János nevű fiától két unokája maradt, úgymint János és Miklós.

Drugeth Miklós. (Gereni). A közelebb irt Miklósnak János fia után való unokája. 1373. eszt. ungvári főispán, 1391. eszt. pedig Szörényi bán volt. Margit nevű feleségétől ezek a gyermekei maradtak 1. Ilona, Doby György felesége. 2. Anna, aki Telegdy Lászlóhoz ment férjhez. 3. Veronika. 4. István, aki már 1437. esztendő előtt valamikor, Mária nevű feleségét özvegyen hagyta, és magával a gereni Drugetheket a koporsóba vitte.

Drugeth János. A felébb irt palatínus Vilhelm és Miklós testvére. őt fia maradt, János, Miklós, László, Fülöp, Ferencz. Minthogy ez az őt fiú Homonnai nevet vett magára, alább azon czikkely aht fognak említettni.

Dudich András. Tinini, csanádi, pécsi püspök, azután papságát letévén, világi s külső ember, első Ferdinánd, Maximilián és Rudolf királyok idejében. Budán született 1533. eszt. 16. febr. Az ő nagyatyja Jakab, második Ulászló királynak tanácsosa, édes atyja Hieronim pedig első Ferdinánd alatt fegyverviselő ember volt és bizonytalan mikor és hol, a törökök ellen való csatában esett el, amikor még András csak gyermek volna. Édes anyja, a velencei nemes Sbardella famíliából való volt, a váci püspöknek Sbardella Ágostonnak testvére. András gyermek korában atyja nélkül maradván, Ágoston püspök viselte neki gondját, ki is minthogy a hazában szüntelen a fegyver zörgött, Boroszlóba (Breslau) küldötte őt tanulni Onnan 1550. eszt. Olaszországba Veronába ment, ahol a híres és tudós angol kardinálnak, Pólus Regináidnak ismeretségébe jutott, aki akkor Verona körül egy klastromban töltötte számkivetésének szomorú nap-

jait. Pólus öt Velenczében a nagy literátor Manutius Pálnak ajánlotta, kinek vezérlése alatt András a görög, kivált a deák literatúrában egészen a bámulásig haladt elő, melyre igen nagyon segítette az őt, hogy Cicerónak minden munkáját háromszor irta le tulajdon kezével. Nagy csapás esett A rajta azáltal, hogy az ő eddig való költség és tanácsadója, Ágoston püspök, Eördögh Mátyás vezérsége alatt, a törökök ellen való harczban, a palásti mezőn halva maradt 1551. eszt

Ezt a kárt Pólus kardinál pótolta ki valamennyire, akire tisztább és vidámabb napok derülvén, Andrást mindenütt magával hordozta, németországi, belgiumi s franciaországi utazásaiban. Brüsszelben ötödik Károly császárt volt neki szerencséje üdvözleni 1553. eszt. Azután Angliába vitte őt Pólus, aholottis Londonban Erzsébet herczeg asszonyt, aki idővel Angliának király-asszonya lett, egy jó Ízléssel készült deák beszéddel köszöntötte meg. Nézője volt ott a Mária királyné, második Fülöp spanyol királyljal tartott menyegzőjének. Londonból Parisba ment, és ott a legnagyobb tudósokat hallgatta, mind a napkeleti nyelvekben, mind egyéb tudományokban. Itt is volt szerencséje Medici Katalinnal, a királynéval szemben lenni, ki is őt szép olasz beszédjéért nagyra becsülte.

Koránt sem oltotta volt még meg a tudományok iránt gerjező éhségét és szomjúságát, mikor 1557. eszt. neki haza kellé jőni Magyarországra. Nem az ő barátinak hívogatása, amint rendszerént tartják, hanem a szegénység hozta őt ide haza, melylyel mind maga, mind kivált az ő édes anyja, Sbardella Magdolna, és annak árvái küszködtek. Hogy mind magát, mind édes anyját táplálhassa, Oláh Miklós érsek, Buda mellett, a felhévizi prépostság, és az esztergomi kanonokság jövedelmeit neki adta. De ellenállhatatlanul vonták őt vissz- magokhoz azok a tartományok, melyekben a tudományok nagyobb virágjokban voltak, mint Magyarországon. Meg is engedte az érsek neki, hogy kimenjen tanulni, de olyan feltétel alatt, hogy esztendő múlva visszajöjjön, és magát papságra szenteltesse fel, különben el fog maradni jövedelmeitől. Kevesellette Dudich az esztendőt, azértis Veráncsics Antal püspökhöz folyamodott, hogy az az esztendőn túl, rendeljen neki valami titkos jövedelmet, melyen tudományát nemcsak esztendeig, hanem továbbis öregbíthesse. Még mais megvan az egri könyvesházban az a levél, melyet Ő maga kezével írt Veráncsicsshoz ezen tárgy iránt 1558. eszt. októberben; de valamint bizonytalan, mi lett volna azon jövedelemnek kútfeje; úgy azt sem tudhatni, megnyerte e Veráncsicsstól amit kért, vagy sem, csak annyit lehet tanulni a levélből, hogy ő annak írása előtt negyed nappal,

szemben vált Veráncsicssal, hogy az akkor őt jó szívvel látta, neki szolgálatját ajánlotta, hogy az ének nem jó néven vette volna, ha megtudta volna, micsoda kútfőből volna folyandó az a segedelem; továbbá, hogy mind maga Dudich igen szorult állapotban volt, mind kivált az ő édes anyja már akkor földhöz ragadt szegénységre jutott, és a többi árváit csaknem koldulásával tengette. Azértis épen nem lehet azt Dudichban helybehagyni, hogy ő a maga édes anyját s testvéreit, ily szánakozásra méltó sorsokban elhagyta, és Páduába ment tanulás kedvéért, holott már akkoris hirt ő annyi tudománybeli kincsesei, amennyivel az ő vele egyidősek közül, nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában is kevesen dicsekedhettek.

Úgy látszik, hogy nem mulatott ő Páduában tovább esztendőnél, sem pedig az érseket nem szomorította meg; ugyanis 1561. esztendőnek első napján, bizonyos, hogy ő már Nagy-Szombatban, az Oláh Miklós érsek udvarában volt, és azon nap, ő írta meg azt a pásztori-levelet, melylyel az érsek az országban lévő püspököket, apáturakat, a reguláris és világi prépostokat meghívta, hogy abban az esztendőben, aprilisben, Albert napjára, Nagy-Szombatban, a szent Miklós templomában tartandó papi-gyűlésben, a legkeményebb egyházi büntetés alatt jelenjenek meg, avégre, hogy ott válasszanak egy pár követet, akik a magyarországi papság képében, a Tridentben tartandó közönséges egyházi gyűlésre küldethessenek. Mikorra eljött Albert napja, már akkora knini vagy tinini püspökké tette vala Ferdinánd király Dudichot, a papi-gyűlés pedig őt Nagy-Szombatban, Tridentbe küldendő követnek választotta, Kolosváry János csanádi püspök mellé. Valamint minden más éjszaki küldöttek, úgy Dudich is nagy hidegben, és csaknem egy ember magasságnyi hóban utazott el Trident felé, a maga társával, 1562. esztendőnek elején. Mindazáltal ilyen unalmas időben is módot keresett abban Dudich, hogy 7. febr. ruháját változtatván, előre bement Tridentbe, és minekutána ott a szállást s. a. t. elkészítette volna, akkor onnan kijött, és 9. febr. úgy mentbe ismét, a maga társával, követi ranggal s pompával a városba.

öt beszédet tartott Dudich ebben a gyűlésben deák nyelven, melyekkel mások csudálkozó szeméit egészen magára forgatta. Ezek közül egyikben aztis előhozta, hogy az akkori pápa negyedik Pius, ifjúkorában Magyarországon katonáskodott. Mindenek megvallottak, hogy neki a deák ékesen-szólásban párját nem látták s hallották. Azzal mindazáltal sokakat felköszörült maga ellen, hogy a papok házasságát, az erkölcsök megjobbítását, a sacramentómnak két szín alatt való osztását s. a. t. sürgette; de ő ezt abbéli bátorságból, sőt kö-

telességből cselekedte, mivel tudta, hogy Ferdinánd király ugyanazonoknak megengedését kívánta, a maga küldöttje Draskovich György által a gyűléstől. Még haza sem jött ő Tridentből, mikor őt az ő ott meghalt társa, Kolosváry János helyébe, Ferdinánd csanádi püspökké tette, minekutána pedig a gyűlés végével 1563. eszt. deczemberben haza jött, az említett Draskovich helyét adta neki a pécsi püspökségben. Valamint a Draskovich, úgy a Dudich annátáját is, elérte Ferdinánd a pápától.

Az ő világi emberré való létele s házassága, ilyen alkalmatossággal történt. Maximilián király testvére Katalin, Zsigmond lengyel királynál volt férjnél, de akivel Zsigmond épén nem úgy bánt, mint olyan nagy vérből származott feleséggel illik vala; ugyanis egyéb méltatlanságok között, azt is cselekedte azzal, hogy azt ágyas házától áltáljában elzárta. Katalin sok rendbeli panaszaira s esdekléseire, Maximilián ezt a Dudich pécsi püspököt küldötte Zsigmond lengyel királyhoz 1567. eszt., hogy azt illendőbb gondolatokra hozza. Minden okoskodásával s ékesen-szólásával sem nyerhetett Zsigmondtól egyebet Dudich annál, hogy Katalint Maximiliánhoz haza kísérhette. Azonban míg Krakóban mulatott, Dudich ott a Katalin királyné szobaleányi közül egyet igen megszeretett, kinek Strasz Regina vala neve. Követségbeli dolgát elvégezvén Dudich, a püspökséget hitetlenül elhagyta, Lengyelországba visszament, és ott az említett Strasz Reginát feleségül vette, s ugyanott telepedett meg, Smigla városát pénzen magának megszerezvén, mely dologért Kómában az ő képe hóhér által égettetett meg. Mindazáltal ő a felséges ausztriai ház hűségében állhatatos volt. Nevezetesen mikor 1575. eszt. a lengyelek Báthori Istvánt választották magok királyának, sokat igyekezett abban, hogy azok Maximilián magyar király fejére tegyék a koronát. Hasonlóképen mikor Rudolf király testvéröccse, Maximilián Lengyelországba ment 1587. eszt., annak lengyel királyságra való emelésében is fáradozott, noha ekkoris haszon nélkül. Első felesége Regina halála után, Zborovszky Erzsébettel lépett második házasságra. Lengyelországi jószágait eladván, Sziléziába ment, ott a paskóvi uradalmat vette meg, és Boroszlóban (Breslau) lakott rendszerént, és ugyanott halt meg 1589. eszt. 23. febr. ötvenhat esztendőskorában. Azt mondják, hogy halála napját, sőt óráját is, azelőtt három nappal megjövendölte. Az ő márvány koporsó követ, s az azon lévő írást, még ma is láthatni Boroszlóban, a szent Erzsébet templomában, a nagy oltár jobb oldala felől. Sok nyomtatásban s kézírásban maradt munkáját előszámlálni nem ide tartozik. Aztis mondják, hogy öregségében Socin tudományát vette volna be.

E.

Ed. Lásd Ede.

Ede. Ez az Ede azon bél kun vezérnek egyike volt, akik Kioy (Eiew) alatt magokat Álmoshoz, a magyarok fővezéréhez adták. A többi kun vezéreknek ezek a neveik: Edömér, Ete, Böngér, Acsád, Vojta, Ketel. míg Álmos Kioy alatt az orosz fejedelemmel alkudozott, a kunok a magyarokkal szóba eredtek, és csak elcsudálkoztak rajta, hogy az ő nyelvök a magyarokéval igen megegyez; azért a magyarokat, mint magok rokonit, úgy köszöntötték. Hihető ezért indultak arrais, hogy Álmossal együtt Magyarországra eljöjjenek. Itt a magyarok a kunoknak azt a földet mutatták ki, amelyen mai napig is laknak, és a melyet Nagy-Kunságnak hívunk. Hogy ezek a kunok valóságos magyarok voltak, onnanis lehet gyanítani, mert az ő nyelvök a magyarokétól teljességgel semmit se különbözik, és akárholis az országban, ma sem beszélnek tisztábban magyarul, mint a Kunságon. Ugyanakkor jöttek volt be Álmossal az országba némely oroszok is, akiknek maradékaik máig is itt szélyellaknak, de azok mégis a magok nyelvöket máig is megtartották. A tótokkal s oláhokkal is mindég szomszédságban s elegyesleg laktak a magyarok; mégis azok a magyar nyelvet úgy meg nem tanulták, hogy a magokét elfelejtették volna. Kétségkívül a szászok is soká fogják Erdélyben a magok nyelvét elhagyni a magyarért. Ennek az Edének ajándékozta volt Árpád Szerencs környékét, melyet az ő maradéki, még Béla király névtelen író deákjának idejében is bírtak.

Edekon. Attila követe volt második Theodosius konstantinápolyi császárhoz. Azalatt míg a császár udvarában mulatott Edekon, arra kérte őt ott egy udvari főember, hogyha onnan visszajön, Attilát valami úton-módon ölje meg. Ajánlotta ugyanakkor arra magát Edekon, de mihelyt haza jött, az egész dolgot Attilának kijelentette, és a nagy summa pénzt is, melylyel megajándékozták volt, neki odaadta. Nagy szivvel szenvedte Attila ezt a dolgot, és egyébképen boszut érte nem állott, hanem a pénzt Theodosiusnak visszaküldötte, és annak alacson lelküségét szemére lobbantotta. -

Edenfi László. Lásd Eödönfiy.

Edömér. Azon hét kun vezérnek egyike, akik magokat Oroszországban, Kioy (Kiew) alatt Álmoshoz csatolták. Azután 808. esztendő

tájban, ennek az Edömérnek és Edének ajándékozta Árpád a Sajó és Tisza közt való földet. ugyanezen két derék kunnak adta ismét Árpád a Mátra mellékét, mely földeket az ő maradékaik, még a Béla király névtelen író-deákja idejében is bírtak. Ezeknek maradéki közül való volt Aba, a magyarok harmadik királya. Thúróczi azt írja, hogy Ede és Edömér, vagyamint ő írja Edémen, Chaba fiai, és így Attila unokái lettek volna.

Edumen vagy Edmner. Lásd Edömér.

Egerváry György. Lásd Monoszlóy Miklós.

Egerváry László. Horvát, dalmát és tótországi bán volt 1490. eszt. Mátyás király előtt, a Fridrik császár ellen való ausztriai hadban tette magát kedvessé. Azzal érdemlette azt, hogy őt Mátyás Szilézia és Lasáczia kormányzójává tette. Mátyás halála után, maga részére akarta őt vonni Maximilián császár, bizonyos sommá pénz által; de ő Ulászlóhoz való hűségében tántoríthatatlan maradt, és ülyriából a németeket kihajtotta. Ugyanott ötezer törököt levágott. Azután való időkbén tárnok mesterséget viselt. Az 1498. esztendőbeli budai diéta, arról emlegette őt panaszképen, hogy Tersacz és Neretva várait elvesztette, és ugyanakkor azt végezték a rendek, hogy aki ezután így vesz el valamely várat, megbüntettessék. Már ekkor úgy látszik meghalt Egerváry. Vagy fia vagy legalább atyjafia lehetett neki Egerváry Bereczk, aki 1514. eszt. tinini püspök volt..

Egyedy Tamás. Első Ferdinánd király alatt élt. Báthori Bonaven tórával együtt szállott volt ő 1551. eszt. Lippához a törökök ellen, akik már akkor Becskerek, Egres, Csanád sat. várait elfoglalták vala. Mintegy száz huszárral elkéredzett a magyar táborból, hogy valami lézengő törököktől valami prédát kaphasson, de maga került törbe; mert Csanádból egy Ulomán vagy Ulimán nevű bég, hasonló czéllal jövéni ki a magyarok ellen, ő reá talált, és csak heted magával szabadulhatott meg annak kezétől. E mind szenvedhetőbb lett volna, de azt a kárt is tette, hogy Lippára visszaérkezvén, ott azt a hazug hirt terjesztette el, hogy a nagy török tábor Váradnak vette útját, melynek hallására a magyar nemesség Báthori akarátja ellen is, visszaindult Lippon alól Váradhoz. Azonban a törökök másfelől Lippának kerültek, és azt Pethő Jánostól, aki egynehány század magával ott maradt vala, elfoglalták, és Pethő helyébe Ulomán szállott abba be ötezered magával, aki Egyedyt megverte vala. Erről így versel Tinódi Sebestyén:

„Gyorsan Ulimánbék Csanádból kiméne,
Ötszázad magával, hogy csatát keresne;

Sőt Lippából Egyedi Tamás kégzule,
 Száz lóval, kéredzék, hogy szerencsét keresne.
 Legottan indula Zádorlaka felé,
 Egy erdőbe álla, virrattig ott lese;
 Semmit nem találta, egy faluba méné,
 Övék, ivek, de ott ő csak strázaát sasa vete.
 Eljuta azonban Ulimánbék népe,
 Egyedi Tamásnak mind elvesze népe;
 ő maga szalada, csak heten siete.
 Evvel az Lippába ő mindent megrettente.
 Röttenvén vármegyék azon ijedének,
 Hogy az Várad felé törökök mennének,
 Az ő házok népe mind otthon vesznének,
 ők megfutamának nagy szertelen ménének.
 Báthori búsula könyörgő uraknak,
 Hogy a futó népet dk megtartóztatnák;
 Hadnagyok forgódnak, de meg nem tarthaták,
 Az egész táborból mert megfutamának.

Elderbach Konrád. (Monyorókereki). Első Lajos király hadvezére. Az ő vezérlése alatt vette meg a Lajos serege Zádor (Jádra) városát 1357. eszt., mikor a katonák egy setét éjjel a város kőfalaira felmásztak. Igen keményen állottak ugyan ellent a városban lévő németek s francziák, akik a velenczéseknek zsoldosai voltak, úgy hogy maga a derék Elderbach is elesett, de a város csakugyan magyar kézre került. Ennek a famíliának, első törzsöke Berthold, Németországból szakadt hazánkba, itt vagy a Széchy vagy a Bánffy famíliába házasodott, és Monyorókerék várát építette.

Elderbach Berthold. Konrád unokája, veróczei főispán, erdélyi vajda, Mátyás király idejében, aki őt 1460. eszt. Zágrábra küldötte, hogy az odavaló püspökség jószágait azoktól vegye vissza, akik azokat elragadozták vala. Irt ő mellette a király a püspökség jobbágyainak is, hogy neki mindenkben szavát fogadják. különben -egyéb büntetés mellett, földjeik nélkül ellesznek. Atyja lehetett ennek az a Berthold, aki 1373. ész. Vas vármegyében, Mogyorókereken, a remete szent Pál szerzeteseinek klastromot építtetett.

Elderbach János. Berthold fia. Odajárt Mátyás királylyal 1481. eszt., a Fridrik császár ellen való hadra, aki ő reá Stájerország pusztítását bízta. Azután két esztendővel, Ausztriának azon rójzeit adta az ő gondviselése alá Mátyás, melyeket már elfoglalt volt, s neveze-

tesen Fürstenfeldet. Mátyás halála után, Maximilián császárt igyekezett ez a János, Ulászló ellenére királynak behozni; mindazáltal az 1491. eszt. kötött békeségnél fogva, kegyelmébe vette őt Ulászló. Az ő halála után, Monyorókerék vára s városa, Bakács Tamás érsekre, erről pedig az Erdődy famíliára szállott.

Elefánty. Ennek a famíliának első törzsöke Kálmán királynak ajándékozott két szerezest és egy elefántot, mely nagy újságokért Kálmán neki Nyitra vármegyében egy falut adott. Ettől fogva, mind ez a falu, mind az ajándékozónak famíliája, Elefánt nevet öltözött magára.

Elefánty Benedek. Második Ulászló király alatt virágzott. Az elefánti klostornak, melyet az ő elei építettek vala, Felső-Elefánt és Szalakaz nevű faluknak felét, ezenkívül a Nyitra vizén egy malomnak fele jövedelmét ajándékozta 1499. eszt.

Eleud. Lásd Előd.

Előd. Egy volt azon hét fővezér közül, akik alatt a magyarok mostani hazájokba bejöttek. úgy tartják, hogy Porphyrogenitus görög historikus, ezt az Elődöt híja Lebediásnak. Ennek az Elődnak ajándékozta Árpád 896. eszt. tájban a Vértes nevű erdőt. Az ő fia volt Szabolcs.

Ember János. Egy volt azon pártos székelyek közül, akik az ifjú Szapolyay János Zsigmond ellen feltámadtak s összeesküdtek 1562. eszt. őt küldöttek volt ezek a székelyek, Maros-Vásárhely alól Szebenbe, azzal a kívánsággal, hogy a város küldjön két senátort ő hozzájuk, akikkel ők tanácskozhasanak, régi szabadságaik visszaszerzése iránt. Minthogy a szebeni tanácsnak parancsolatja volt már ekkor, az ilyen nyughatatlanok elcsipkedésére, mind Ember Jánost, mind az ő követtársát Antalfy Mátyást, tömlöczbe tette, vagy talán Szapolyayhoz küldötte.

Eödönffy László. Szapolyay János király hadainak egyik kapitánya, azután erdélyi viczevajda. Lásd Berzeviczy Gáspár. Szapolyay halála után, annak özvegyéhez Izabellához is hűséges volt. Ung vármegyének egyik részét, annak számára tartotta ő elfoglalva 1541. eszt., és nem engedte, hogy onnan az odavaló főispán Hommonai Gábor, Ferdinánd számára csak egy katonát is vigyen. Vezértársa volt ő Kendeffy Jánosnak, mikor az 1550. eszt. a Veres-kapunál a törököket megverte. Hogy Izabella 1551. eszt. kiment Erdélyből, ez a László is elkísérte őt, Martinuzzi György parancsolatából Kassáig; onnan pedig visszajött, és Martinuzzal együtt jelenvolt Lippa megvételénél. Martinuzzi erőszakos halála után, hogy Báthori Bonaventura

erdélyi vajdára lett, annak vice vajdájává tette Ferdinánd Lászlót, Bank Pállal 1552. eszt. Mindjárt ebben az esztendőben, Illyés nevű moldvai vajdának a fia, ötvenezer főből álló törökökkel és oláhokkal, Erdélybe az Ojtoson berontott, és a szepesi, kezdi és orbai székekben iszonya dnlást tett. László és Bank vicevajdák ezt meghallván, Kolos, Doboka, Küküllő s más vármegyékből, ami erőt hamarjában lehetett, összevonták, s azzal a rabló s égető törökök s oláhok ellen indultak; kik is őket bevárni nem merték, hanem a prédával hazafelé siettek. Mindazáltal sokakat utolértek azok közül a vicevajdák, s azokat mind levágták. Hogy esztendő múlva Báthori a vajdaságot letette, annak helyébe Ferdinánd Dobó Istvánt állította. Emellé is Lászlót tette a király vicevajdának, de már akkor nem Bank Pál, hanem Dobó Domokos lett az ő társa. Élt László még 1556. eszt., és amint Istvánffy írja, a Vásárhelyen összegyűlt, és Izabella visszahozására) tanácskozó székelyeket, ő általa próbálta Dobó István csendesíteni s más értelemre hozni.

Eördögh Balás. Egy jóféle magyar ember, a ki Losonczy Istvánval esett el, a hitesegett törökök keze által, Temesvár alatt 1552. esztend.

Eördögh Mátyás. Német születés, s így igaz vezeték neve Teafel. Győri kapitány. Egy azon boldogtalan fővezérek közül, kiknek választásában első Ferdinánd szerencsétlen volt. Minekatána 1552. eszt egyik oldalról agyán Temesvárt, Karansebest, Lúgost, Lippát, Sólymost, Csanádot; másikról pedig Veszprémet, Drégelyt, Szécsént, Busát, Hollóköt, Bujákot, Gyarmatot, részszerént csalárdsággal elfoglalták volna Ahmed és Ali, a budai herélt basa — hogy ezeknek előmenetelét megakadályoztathatná, sőt Alitól Drégelyt sat. visszavehetne, ennek a Mátyásnak vezérlése alá tízezer embert adott Ferdinánd király. Lévára gyűlt ez a csehekből, olaszokból, magyarokból s nagyobbára németekből álló tábor Eördögh Mátyáshoz, melylyel ő Egegre mozdult onnan elő. Minthogy nagyobb ágyúi, vagy teljességgel nem, vagy igen kevesen voltak, a király Zólyomról s Beszterczebányáról parancsolt azokat ő hozzá vinni. Hogy ezek az ágyúk annál bizonyosabban eljuthassanak ő hozzá, Battkay Pált, Keglevich Györgyöt, Matuznay Sebestyént küldötte Eördögh azoknak eleibe, ötszáz lovassal, azt parancsolván nekik, hogy öt Kékkő váránál várják meg.

Hogy megtudta Ali a Mátyás készüléteit, ő is a Rákosmezejéről Drégely felé indáit, tizenkétezered magával; ugyanarra feléje mozdult Egegről Mátyás is, noha a táborban lévő főbb magyarok, azt javasolták neki, hogy addig semmit se próbáljon, míg a Fülekre gyülekezett hétezer magyar nemes, ő hozzá el nem érkezendik. Mátyás el-

lenben agy vélekedett, hogy elég lesz neki csak az ágyúkat megvárni, melyeket már akkor Bozókig vontatott volt Rattkay s társai. Legelől ötszáz magyar huszár léptetett az ő táborában, azokat, követték a német lovasok, azokután mentek a német, olasz, cseh, magyar gyalogok, ezékután voltak a társzekerek és hat taraczk, s végre legutól hatszáz magyar huszár lovagolt. Mikor ilyen renddel haladna előre Mátyás tábora, Ali basa, aki már akkor Szilváson mulatott, ezer lovast küld neki oly czállal utána, hogy azok legalább egy embert kapjanak el ő tőle, akitől az ő további szándékának végére járhatson. Az ezer török lovas, a Mátyás táborában leghátul ballagó hatszáz huszárra csapott, kik oly vitézül találtak visszafordulni azokra, hogy a törökök kénytelenek voltak hátat fordítani, kik közöl a huszárok, magok egy vitéz kárt sem vallván, egyet megöltek, egyet pedig életben elfogtak. Ettől tanulhatta ki Mátyás, hogy Ali, minélelőbb teheti, meg fog ütközni. Még el nem jutottak volt Mátyáshoz az ágyúk, mikor ő táborával együtt a palásti mezőre jutott, és ott magát a városnak napkeleti oldala felől, a szőlős hegyek felé besánczolta. Épen Lőrincz napján mutatta meg magát az Ali előjáró csoportja, három taraczkkal, a Mátyás sánczaihoz nem messze, legelőször, melyet mind a két részen történt tetemes kárral vertek vissza a mieink. Más nap újra előjöttek a törökök nagyobb erővel, és a verekedést megújították, mely mikor leghevesebben folya, a mieink puskapora történetből fellobban, s magával sok jó vitézt a levegőbe ragad. Annál nagyobb bátorsággal és sívalkodással rohannak a törökök a mieinkre, és azokat nagy zavarba hozzák. Legelőször is a német gyalogok futamodnak meg, azokat követi az őket eddig fedező lovasság, utánok a német vasasok, azután az egész keresztyén tábor helyéből kimozdul, és ki merre tudja, a menedékhelyet keresi. Mátyás igen sokad magával, s nevezetesen a maga vezértársával, a híres Martinuzzi György egyik más világra küldőjével, Pallavicini Sforzával fogságba esett. Sforza kiváltotta ugyan magát tizenhat, vagy amint Istvánffy írja tizennyolczezer aranyon, de Mátyás negyven zászlóval Konstantinápolyba küldetett, ahol mivel tagadta, hogy ő lett volna a fővezér, Szülejmán császár annál inkább megboszankodott ő reá, azért is őt bőrszába varratta, és a tengerbe lökette, vagy amint Forgách állítja, felakasztatta. Budán és Pesten oly olcsó volt akkor a keresztyén eladó rab, hogy egyet vagy egy véka árpán, vagy egy meszely mézen s vajon lehetett venni. Maga Ali annyira haragudott, amint Forgách írja, eleinte ezért a nagy olcsóságért, hogy egy töröknek fejét mások rettentésére el akarta üttetni, aki egy németet egy véka árpán adott volt el, azt a

maga győzelme kisebbitésének tartván, hogy ő oly ehetetlen s kicsinyre becsülendő ellenséget győzött volna meg. A török ezzel az okoskodással juhászokdattatta meg Alit: „Oh nagyságos basa! épen ez által a nagy olcsóság által lesz örök emlékezetűvé a te dicsőséges győzelmed. Ugyan ki volt valaha olyan boldog és szerencsés mint te vagy? aki oly nagy bőséggel adtad- minekünk a rabszolgákat, hogy amit ezelőtt mi előttünk annak ritkasága tett vala oly becsessé, már most azt annak sokasága miatt meg is untuk.” Elesett ebben a hadban Sbardella Ágoston, a váczi püspök is, akinek az eleségre volt gondja.

Erdélyi János. Minekutána első Ferdinánd király 1527. eszt. Salm Miklós gróf által Szapolyay Jánost Tokajnál megverte, s Tokajt is elfoglalta volna, Ferdinánd Tokajt Báthori István palatínusnak ajándékozta. Báthori István ezt az Erdélyi Jánost tette vala Tokaj vára kapitányává, hogy azt Szapolyay ellen ótalmazza meg az ő számára; de Erdélyi a maga őrző társait egykor lerészegítette, és a várost Szapolyaynak önkényt feladta 1528. eszt.

Erdélyi János. Lásd Kolosváry János.

Erdélyi Sebestyén. Szapolyay János Zsigmond ézt küldötte volt Konstantinápolyba 1567. eszt., hogy ott a basák által, vegye arra a nagyurat, hogy Maximilián királylyal adassa vissza neki Tokajt, Munkácsot, Nagybányát és Szatmárt. Úgy látszik nem különböző személy volt ez attól az Erdődy Sebestyéntől, akiről oda felébb vagyon szó, Bebek Ferencz alatt, és csak a vezeték névben vagyon a hiba, melyet Veráncsics Antal, ejthetett, aki mind ezt, mind amazt irta Konstantinápolyból a királyhoz, vagy pedig aki az ő levelét újra leírta.

Erdődy Péter. Lásd Bakács Tamás. Ez a Száva partján egy várat akart építeni 1523. eszt., de nem volt ahhoz való termés köve s téglája. Az ő kérésére tehát parancsolt Lajos király a zágrábi püspöknek s káptalannak, hogy a régi Sziszeg városa összeomladozott falaiból, neki engedjék meg a köveket hordani ezen építésre, annyivalinkább, mivel az építendő vár, egész Tótországnak nagy ótalmára fogna lenni. Erdődy Simonnal, a zágrábi püspökkel, több mint hétszáz igen szépen öltözött s fegyverkezett lovast vezérelt ő 1526. eszt. a mohácsi szerencsétlen hadra. Mindketten megszabadultak a veszedelemből, és sok ideig Szapolyay János pártján voltak Ferdinánd ellen, amint a következő cikkelyből ki fog tetszeni. Vas vármegyei főispán volt 1530. eszt. Főkamarás és lovászmesterséget is viselt. Első felesége Bánffy Sára, második pedig Puchaim Borbála volt, kivel fia

bosszantásai elől, a velenczésekhez kiköltözött Olaszországba, a nyugodalmasabb élet kedvéért 1543. eszt., és ugyanott halt el.

Erdődy Simon. Zágrábi püspök lett 1510. eszt., erdői Bakács János helyébe. A mohácsi veszedelemből szerencsésen kiszabadulván, a közelebb említett Péterrel 1526. eszt. sok ideig ótalmozta Ferdinánd ellen, Szapolyay János király tigyét, aki ezért a tót, horvát és dalmátországi bánágot neki adta, Frangepán Kristóf halála után. Micsoda indulattal legyen Szapolyayhoz s Ferdinándhoz, mindjárt kimutatta a Mohácsnál elesett Lajos király halála után. Ugyanis mind a Lajos özvegye Mária, mind Báthori István palatínus, mikor leveleik által meghítták volna őt a komáromi diétára, ő akkor Csázmán mulatott, mindjárt oda Csázmára híttá magához a zágrábi káptalanbeli urakat, és velők arról tanácskozott, kit válasszanak királynak. Maga Simon, Szapolyayt javasolta, noha Ferdinánd az esztergomi érsekséggel biztatta őt, mihelyt az üresen marad, ha ő hozzá állana. Hogy Szapolyay annál inkább magához vonhassa a horvátokat, 1527. eszt. Hovátországba, a dombrói diétára, elküldötte azt a rákos-mezei végzést, melylyel a magyarok minden idegen nemzetbeli személyt kizártak vala a magyar királyságtól. Akkoris Simon püspök fogta Szapolyaynak leginkább pártját, és ő vette reá a diétát, hogy ezt a végzést irassa le. Vele volt Szapolyayyal, mikor az ugyanazon esztendőben, Ferdinándtól való féltében, Budái odahagyta, és Tokaj felé ment. Épen akkor tájban, az egi püspökséget neki adta volt ugyan Szapolyay, és ebben az útban be is ment volt Simon Egerbe, de az oda való püspökséget, csakugyan soha se viselte. Hogy Ferdinánd, Szapolyay helyébe bement Budára, és ott diétát tartott, a többi főemberek közt, Simont is proscibálta, ha Katalin napjáig Szapolyayt el nem hagyná, és ő hozzá nem állana. Erre Simon semmit sein hajtott, sőt 1528. eszt. is holmi gyűléseket tartott Ferdinánd ellen, melyet Ferdinánd, aki akkor Prágában mulatott, megtudván, onnan irt a palatínusnak s másoknak, hogy Simont ebben akadályoztassák meg, és bánjanak úgy vele, mint proscibált személylyel, de ő sokkal erősebb lábón állott, mint sem ártani lehetett volna neki. Még jobban is felnyílt az ő szeme 1529. eszt., mikor meghallotta, hogy Szapolyay Lengyelországból alkalmas erővel jött vissza az országba. Ugyanis Zágrábnak azt a részét, melyet most Górnai városnak (mons Graecua, vei Graecensis) hínak, Ferdinánd emberei elfoglalták vala, és azt hét-száz spanyol ótalmozta. Simon hirtelen fegyvereseket gyűjtván, lindvai Bánfiy Jánossal, Tahyval s másokkal, a spanyolokat Górnai városában ostromlani kezdette, de mivel azoknak segítségökre tízezer német, tót

s horvát közelgett, azokat odahagyta, belebb nyomult Tótországba, és Szent-Erzsébet vára alá szállott, melyet akkor Móré László bírt. Zágráb várában is, Górnai várossal átaellenben, egy Vagorovich János nevű öreg kapitányt hagyott vala Simon, bizonyos számú néppel. Az említett tízezerből álló nép, megszállotta a várat az öreg kapitányra, ki is mikor már az éhséggel küszködnék, egy papot a vár faláról le-bocsátott, és azt Simonhoz küldötte Szent-Erzsébet alá, általa a veszedelmet, melyben forog, jelentvén. Simon azt izente vissza, hogy bizonyos török segítséggel, kevés idő alatt, meg fog jelenni az ő védelmére. Ezen való örömét minden ágyúknak kisföltögetésével, dob és trombita harsogásokkal jelentette meg az öreg kapitány az ellenségnek, melyet ez hallván, a vár alól elment, annyival inkább, hogy egy kémje azt vitte vala hírül, hogy ő már a segítő török sereget látta. Így felszabadulván Zágráb vára az ostrom alól, Simon is Szent-Erzsébetet odahagyta, és Budára jött Szapolyayhoz, és a Bécs alól gyalázattal oda visszaérkezett Szulejmán török császárhoz, azoknak udvarlásokra. Innen mikor Zágrábra haza sietne Erdődy Péterrel, őt Pekri Lajos három század magával megtámadja, és jóllehet Simonnak több embere volt, őt megveri, minden kincsét, arany, ezüst drágaságait, tőle elveszi, magát is sebbe ejti. Azután sok kárt tett neki Pekri, sok jószágát feldúlta s égette, és épen az vette őt arra, hogy 1530. eszt. nem egyszer kért a török császártól segítséget, a Ferdinánd vezére ellen, maga is várait újjátta, és eleséggel megrakta. Mivel pedig segítsége nem jött, fegyvernyugvást kötött a Ferdinánd vezéreivel, Desniczéhez és Újudvarhoz közel fekvő táborában. Talán már ekkor elkezdett Simon, Ferdinándhoz édesedni, akinek eddig oly nagy ellensége volt. Az bizonyos, hogy már 1537. eszt. Ferdinánd mellett volt, és amely szép tábor Ferdinánd akkor Eatzianer János vezérlése alatt, Eszék alá küldött, a törökök ellen, annak eleségére való gondviselés, Simonra volt bízva. Vitt is ő egyszer Eszék alá eleséget, de az koránt sem volt elég a sereg táplálására, és épen az volt egyik oka, azon had szerencsétlenül lett folyásának s kimeneteleének. Ezekután sok baja volt neki a Zrinyekkel, nevezetesen Zriny Jánossal, akivel egymás jószágában sok kárt tettek. Egykor a többek közt előtalálván Zriny Jánosnak egynehány katonáit, azokat részszerént levágatta, részszerént vas bakókban azután magánál dolgoztatta. Mindaddig tartott ez az ellenkezés, míg 1541. eszt. Zriny János, Vinodol várát megszállotta, mely körül midőn a sánczokat ásatná, és az ágyúknak alkalmas helyet szemlélné, egy a várból repülő golyóbis őt megölte. Hogy

nek haláláért boszút álljon Zriny Miklós, Simon püspökön, mindenfelől zsoldosokat gyűjtött, és Vinodol ostromához jó erővel fogott, de minekelőtte valamire ment volna, Ferdinánd király, mind a két ellenkező felet, becsülete vesztesége alatt megtiltotta, hogy többé az egymás ellen való erőszakoskodásban egyet se lépjenek, azonban tallóczy Bánfiy Boldizsárt, Gyulay Istvánt, Frangepán Györgyöt s másokat kirendelte, hogy ő közöttök békességet csináljanak, kik annyira is mentek, noha nagy munkával velők, hogy egymás foglyait mindketten elbocsátották, és örökös békességre egymással kezet fogtak. Sokat küszködött Simon, a zágrábi kanonokokkal is, kiknek egyebek közt azt a boszút tette, hogy azoknak három akkor épült házát porrá égette. A káptalan a királyhoz folyamodott, ki is a bánt, Keglevich Pétert rendelte ki, hogy azt Simon ellen ótalmazza. Hogy indulatos embernek kellett Simonnak lenni, onnan is megtetszik, hogy ő a káptalant a királyi parancsolat vétele után is fenyegette, a felébb írt esztendőben Dombrón 10. aug. kelt levele által Ezekután agy látszik, csendeségben töltötte hátra lévő napjait. Testamentumát, sok nógatásokra 1543. eszt. áldozó-csőtörtökön tette meg, mely után egy hónappal, úgymint 2. jun. Gszmán meghalt. Teste, ötöd nappal azután, a zágrábi nagy templomban temettetett el. Az a hat válogatott ló, melyek az ő testét viték, a szokás szerént a káptalané lett.

Erdődy Péter. A felébb írt Péter, Bánffy Sárától való fia, horvátországi bán, és nagy vitéz, első Ferdinánd s Maximilián királyok alatt. Minekutána az ő atyja, a második feleségével, Puchaim Borbálával, Olaszországba, Velenczébe vonta magát, a csendes és nyugalmas életre, csakhamar, úgymint 1544. eszt., elvették ettől a Pétertől a törökök Monoszló vagy Monyoró (Mons Claudius) várát. Kétszáz huszárt vezérlett ő 1547. eszt. az úgy nevezett smalkaldi hadra, kikkel mint viselte legyen ott magát, azután mennyit tett 6 a prágai láрма lecsendesítésére is, abból gondolhatni, hogy Ferdinánd király őt Prágában szentelt vitézzé tette. A pozsoni diéta azt kérte 1548. eszt. a királytól, hogy amely jusiai ennek a Péternek Kőszeghez és Császárvárához vágnak, azokat minél előbb vizsgálja meg, és neki tegyen igazat. Valami jószágokat adott volt neki és Székely Lukácsnak a király, bizonyos summa pénzben, melyekhez Báthori András s mások is tartották jusaikat, és azokat a királytól magoknak visszakívánták. Már a jószágok felől traktálni is kezdett Ferdinánd Erdődyvel és Székelylyel, mely traktával hogy siessen, azt kérte tőle 1552. eszt. a pozsoni diéta, végzéseinek tizenhatszadik cikkelyében. Az az Uloman beg, akit Casztaldo, Nádasdy Tamás, s mások ellenére, a minap elbo-

csátott vala Lippa várából, a híres Martinuzzi György püspök, Lippáról való elszabadulása után, hercegovinai basa lett, és amennyire tőle telt, a magyar birtokokat csipkedte. A többek közt 1553. eszt. Csázma és Verőcze várait s Dombró városát elfoglalta. Ezen megboszankodván Erdődy, Frangepán Györggyel mindenfelől katonákat gyűjt, azokat a Száva vizén sajkákra s naszádokra rakja, velők együtt elevez, Velika és Gradiska várai felé, mindkét helyen a szárazra kiszáll, sok törököt halva térít a földre, sokakat fogságra viszen, sok lóval és egyéb marhákkal együtt, maga semmi kárt nem vallván. Bánná 1557. eszt. tette őt Ferdinánd, Zriny Miklós helyébe. Elindult volt ő is. Bécsbe 1561. eszt., ahol Ferdinánd a maga fiát Maximiliánt, akkor magyar királynak ajánlotta, a magyar főrendeknek, de oda el nem juthatott, mivel az úton, szekere feldült, és karja eltört. De megjelent aztán 1563. eszt. Pozsonban, százhatvan lovassal, ugyan Maximilián koronázásán, és ezzel a maga csoportjával, a bánok törzsökös jusa szerént, ő ment legelől Köpcsénig, a Bécsből jövő ifjú király eleibe. A koronázás pompáján, ő a keresztet vitte az ifjú király előtt. Azt a bosnyákországi basát, Mustafát, aki Bakács Mátyástól Erupát, Deli Tódortól pedig Novit elfoglalta, igen megverte Obreskó nevű városnál, Körös-Vásárhelyhez közel 1565. eszt. Akkor ő is épen azon igyekezett, hogy Kaproncza, Velika és Monoszló közt, a török birtokokat pusztítsa, és úgy akadt össze Mustafával, aki minapi győzelme után, újra ki jött volt Bosniából, tizenhét ezereddel magával. Erdődynek ötödfélezer katonája volt. Abban sokat nyert, hogy tizenöt száz lovas, úgy eltudott titkolni, hogy Mustafa fczok felől semmit sem tudhatott előbb, hanem csak akkor, mikor azok a törököket emberül szabdalták. Lásd Gregoriáncz Ambrus. Mikor a maga leányának lakadalmából, akit Dersffy Istvánhoz adott vala, haza érkezett volna, hirtelen nyavalyába esett, és meghalt 1566. eszt. Első felesége Tahy Magdolna, második Alapy Borbála volt. Teste Jazkán, a szent Miklós templomában temettetett el. Tamás, Péter és Anna gyermekei maradtak,

Erney vagy Ernyey. Egy szelíd lelkű, békességet, királyát s hazáját szerető, s jó tanácsal tartó igaz magyar úr, első András, Béla és Salamon királyok idejében. Már első András alatt főispán volt valamelyik vármegyében 1055. eszt., mikor á tihanyi, 1067. eszt. pedig a zasti apátúrság diplomájának aláírta a maga nevét. Sokat munkálkodott benne, hogy egy részről Salamon király, más részről Gejza, László, és Lambert hercegek közt, a csendes békesség tartós legyen. Mikor 1073. eszt. Salamon Esztergom mellett egy

szigetben, a három herceggel valami színes békességet kötött; Videt és ezt azt Ernyeeyt adta azoknak kezességbeli zálogul; de a békességnek csakhamar vége lévén, a kezesek, mind a két részről haza mentek. Mindenik rész tüzesen készült a hadakozáshoz. Ernyeey Salamon előtt, szüntelen a békesség olajágát forgatta, mikor ellenben Vid a hadakozás fáklóját lobogtatta. Ez volt az oka, hogy Salamon néha az ő hűségéről is kételkedett. Vid azzal kecsgettette Salamont, hogy a Gejza katonái csak kaszásokból és aratókból álló próbálatlan hitvány emberek, melyet Ernyeey hallván, sírva fakadt. Ezt midőn Salamon látná, azt mondja neki: Ernyeey! Úgy látszik, hogy te a hercegekhez szitáz, én körülöttem csak színeskedel. Megszólal erre Ernyeey és azt feleli a királynak: Uram! ingyen sem színeskedem, de azt nem akarnám, hogy atyádfiai ellen harcolnál, és hogy a hazafiak egymás vérént ontanák, az atya fia ellen, a fiú atya ellen lenne. Azután Vidhez fordul, s azt mondja neki: Te javaslód a királynak a berezegek ellen való hadakozást, és az ő seregöket azzal ócsárlod, hogy ők csak kaszásokat s villásokat szedtek össze; de féltő, nehogy ezer kaszás, oly sokat kaszáljon, hogy azt tízezer villás se gyűjt-hesse fel, és csak Isten lesz tudós benne. Mi ugyan a királyért tartozunk meghalni, de jobb volna az okosabb tanács után menni. Haszontalan volt az Ernyeey böles beszéde, inkább hallgatott a király Vidre, és táborát kevés idő alatt a Rákos-mezejére viszi; a hercegek pedig, a segítő csehekkal, Czinkotánál, Pesthez egy mértföldnyire, állapotnak meg. Már csak Mogyoród nevű hegy választotta el a két táborot egymástól. Vid azzal biztatta a királyt, hogy mihelyt meglátandja az ellenséges tábor az övét, mindjárt megfutamodik; Ernyeey ellenben, látván annak fekvését, azt mondja Vidnek: Nagy csuda volna, ha előttünk megfutnának. Nem azért hagyták hatok megett a Dunát, hogy megszaladjanak; de kétségkívül azt tették fel magokban, hogy a csatapiacson vagy meghalnak, vagy győznek. Szomorú volt az ő gyanakodása, de hogy fundamentomos volt, a dolog kimenetele megbizonyította, összecsap a két tábor, Vid azt a szárnyát támadja meg a hercegek táborának, melyen a csehek voltak, akik felől azt ígérte vala Vid a királynak, hogy azokat csak a Bács vármegyei katonasággal is elgázolja; de Vid a csehekben, olyan kösziklára talált, melyekben mind maga, mind katonái halálra ütötték magokat. Teljes győzelmet nyertek a hercegek, és a Salamon táborát semmivé tették. Elesett itt Ernyeey is. László herceg meglátván az ő testét a holtak közt, sírva fakadt, lováról leugrott, őt megölelte, megcsókolta és azt mondotta: Békesség szerető Ernyeey! úgy szánlak téged, mint

testvéremet; mert szived s tanácsod, mindég békességre czélozott. Azután Váczon őt tisztességesen eltakarította 1074. eszt.

Ernyey István. Palatínus volt Venczel király idejében 1303. esztendő tájban. Az atya bán volt. Az egri káptalantól két jó darab földet akart eltulajdonítani, melyről mikor a káptalan a királynál panaszt tett, az Ernyeyt megintette, hogy a káptalan jószágának békét hagyjon.

Erzsébet. Második Gejza király leánya, Fridrik cseh herczeg házasársa. Némelyek ettől az Erzsébettől hozzák le második József császárt és annak mind a két feleségét, tizenhatodik Lajos francia királyt, második Leopold császár feleségét, Ferdinánd nápolyi királyt, és más európai főszemélyeket.

Sz. Erzsébet. Második vagy jeruzsálemi András király és Gertrúd leánya. 1207. esztendőben, Sáros-Patakon, Zemplén vármegyében született. Alig volt négy esztendő, mikor már Lajosnak, a thüringiai landgrófnak eljegyeztetett, és ugyanoda el is vitetett 1211. eszt. Sok ezüst és arany edényt, gyűrűt, nyakba való ékességet, drága kftvet, selyem és bársony ruhát, egy ezüst ferdő- kádat, ezer márka pénzt, és eg'ób sok drágaságot adott Gertrúd, ezzel a csecsemő menyaszszonynyai, úgy hogy soha Thüringiában olyanokat nem láttak azelőtt; de azt ígérte, hogy ha él, még sokkal többet fog küldeni. Tizenöt esztendő korában köit össze Erzsébet a maga jegyesével, és azzal őt esztendeig élt, mely idő alatt sok szép virtusát s kegyességének jelét mutogatta; nevezetesen pedig 1225. eszt., a nagy éhség idején, ami kor igen sok szegényt táplált. Mikor 1227. eszt. Fridrik császár a szent földre szándékozott, az Erzsébet férje is el akart vele menni; de útjában Nápollyországnak Brundusium nevű városában, véletlenül meghalt, kinek halálát mihelyt Erzsébetnek a napa megmondotta, kezét fejére kulcsolta, és térden állva, ezen szókat mondotta: meghalt! meghalt nekem e világ és minden, valami e világon hízelkedik, és azon órától fogva, magát magános életre szánta. Nem soká lakhatott férje jószágában, ugyanis őt gyermekeivel együtt kihajtották Vartburgból, úgy hogy már 1228. eszt. Bambergben volt, Egbert püspöknél, a maga édes anyja, Gertrúd testvérénél, mikor a férje holttestével, némely thüringiai keresztes vitézek, ugyan Bambergbe érkeztek, akik a szent földről jöttek visszafelé. Onnan Marburgba ment 1229. eszt., és neki oda küldött utána András király, meghallván az ő nyomorúságos életét; de sok untatás után is, haza Magyarországra nem jött, hanem régi állapotában maradt mind haláláig, mely 1231. eszt. történt november 19. napján. Még élt mikor fülébe ment az akkori Gergely pápának az ő kegyességének húrú, aki őt

apostoli levelével meg is tisztelte, melyben őt a régi szentek példájával, a szüzességben és szentségben való állhatatosságra serkentette. Annyival könnyebben hajlott hát a pápa Konrádnak, az Erzsébet gyóntató papjának kérésére, aki ő tőle azt kérte, hogy Erzsébetet számlálja a szentek közé, melyet a pápa meg is cselekedett 1285. eszt. 26. maj., mikor még az atya is, András királyunk élt. Talán több példát se lehetne mutatni, hogy valaki atya és gyermekei kérésére, és halála után négy esztendővel nyerte volna el ezt a nagy tiszteletet; melyből megtetszik, hogy Erzsébetnek igen különös és szembetűnő szentnek s ártatlan életűnek kellett lenni. Mikor a testét felásták 1236. eszt., azon czeremoniára tizenkétszázezer ember gyűlt Marburgba, egész Európából. Megjelent ott Fridrik császár is, egy arany koronával, melyet szent Erzsébetnek ajándékozott.

Erzsébet, ötödik István király leánya, a Nyulak-szigetében híres nevezetes apáca, akiről a szent Margit életének leirója, a többek közt azt írja, az akkori irás módja szerint: Ézneikutána ez Eursebet azon ez klastromnak feydelm leun, és az eu atyatul István kiraltul, eureksegeket kére, és leveleket confirmaltata, és sok jókat teun ez klastromnak. Az teuby kenzzeul ada az Jeney revet faluyaval és ez Zygetbely falut ez klastromnak.

Erzsébet Első Károly magyar király negyedik felesége 1320. esztendőből fogva. Annak a Lokietek Wladiszláv nevű lengyel királynak leánya volt, akit Amadé magyar palatínus ültetett vissza 1307. eszt. a lengyel királyi székbe, hat esztendeig tartott számkivetése után. őt fia lett Erzsébetnek Károlytól, u. m. Károly és László, akik kisdied korukban elhaltak; Lajos, aki atya után király lett; András, akit az atya Nápolyba vitt királynak, de ott felesége csalárdsága által kegyetlen halállal halt meg; István, az erdélyi, szepesi, sárosi és tótországi herczeg. úgy látszik, hogy az ő kedvéért kezdette Károly építtetni Bártfa városát, hogy haza Lengyelországba való utazásakor, ott alkalmas szállása legyen, melyet azután 1376. eszt. az ő fia, első Lajos, királyi várossá tett; úgy mindazáltal, hogy esztendőnként szent György napján, a királyi kamarának ezer arany forintot fizessen, ő kezdette el építtetni sz. Erzsébetnek, a második András király már említett leányának tiszteletére Kassán, azt a dicsőséges templomot 1339. eszt., mely ott még most is megvan, és amely nincsen ugyan olyan nagy, mint Bécsben a sz. István temploma, de annál díszesebbnek tartják, akik mind a kettőt látták. Ennek a templomnak építtetését, az ő férje, Károly folytatta, a fia pedig első Lajos király tökéleteségre vitte. Különben is kedves mulató helye volt Kassa ő neki, mind

a városnak szép fekvéséért, mind azért, hogy az közel volt az ő hazájához Lengyelországhoz. Férje halála után is, mindenkor illendő tiszteletben s becsületben tartotta őt az ő fia első Lajos király, és az ő tanácsával élni, kisebbségnek nem tartotta; sőt hogy ő az ország igazgatásában igen nagy részt vett, megtetszik mind azon parancsolatokbói, melyeket Lajos kiadott, mind pedig azokból, melyeket Erzsébet a maga neve alatt a magyar birodalomban szerte-szélyel küldözött, amelyek közül némelyek még ma is megvagyunk. Igen nevezetes utat tett Erzsébet 1343. eszt. Olaszországba, melyre őt két ok indította, egyik az, hogy Rómában akarta keresztyéni áhítatosságát véghezvinni, másik az, hogy Nápolyban a maga fiának Andrásnak sorsát s állapotát kívánta megtudni, és ha lehet, azon igazítani: t. i. Róbert, a nápolyi király, első Károly királyunk atyjának testvére, maga unszolta Károlyt, hogy a maga fiát Andrást vigye Nápolyba s ő azt ott maga után királynak fogja hagyni, s a maga unokáját Joannát annak fogja feleségül adni, mivel az ő egyetlen egy fia meghalt, akinek ő helyébe kell vala királylyá lenni. Elvitte hát első Károly 1333. eszt. a maga hat esztendősi fiát Andrást Nápolyba, és ott annak az említett Joannát eljegyzette. Az öreg Róbert 1343. eszt. jan. 19. napján halt meg, de Károlylyal tett egyezése ellen, Joannát az> unokáját hagyta, hogy ő helyébe koronázzák meg, nem pedig Andrást, annak férjét. Meghallotta ezt Lajos, a magyar király, és épen azért kérte a maga édes anyját Erzsébetet, hogy menjen Nápolyba, és az András zürzavaros dolgait hozza ha lehet helyre. A mondott esztendőben jun. 8. napján indult el Erzsébet Visegrádról. Igen fényes volt a pompa, melylyel utazott. Ollet Miklós, az akkori palatínus, és más fő magyar urak, püspökök, sok asszonyosság és szűz voltak az ő úti-társai. Nagy volt a kincs is, melyet uti költségre vitt. Ezüstöt huszonhétézer márkát, azaz egy márkát huszonnégy forintjával számlálván, hatszáz negyvennyolczezer forintot vitt magával. Aranyat vitt tizenhétézer márkát, azaz márkáját nyolczvan aranyával számlálva, egymillióháromszázhatvanezer aranyat, és így az aranynak mai becese szerint, hatmilliószázhuszezer forintot. Ez még nem volt elég, hanem Lajos király ismét küldött utána négyezer választott finom aranyat, azaz egymilliókétszázkilenczvenhatezer forint érőt. Ez eddig térszen nyolczmillióhatvannégyezer forintot, veretlen aranyban és ezüstben. Vert pénzt pedig vitt, amint Thuróczi írja, majd félköből arany forintot, ezen kívül igen sok apró ezüst pénzt. Ezek szerint igen jó állapotban kellett akkor lenni a királyi kincstárnak; mert ezt ma is méltán igen nagy summának tartjuk; de még sokkal nagyobb volt az abban

az időben, amikor még Amerika, Európában a drágább érczet nem szaporíthatta. Dalmácián és az Adriai tengeren által, minekutána elért Erzsébet Apniába, eleibe ment ő neki a fia András, feleségével együtt, őt nagy pompával fogadta, és Nápoly városába kísérte. Oda való érkezése után kevés idővel, elküldött Erzsébet Aveniőba (Avignon) a pápához Oilet Miklóst a palatínust, Pált, az ország-biráját, Veres Tamást, Vasváry Vitust, a nyitrai püspököt, és más urakat, akik által azt kérte tőle, hogy a Róbert testamentomát bontsa fel, és az ő fiát Andrást nápolyi királynak koronáztassa meg. Nehezen boldogultak az ő követei a pápánál, azon nehézségek miatt, melyeket más oldalról ott az András feleségének, Joannának követi gördítettek elő, mely Erzsébetnek tudtára esvén, utjának másik céljához látott, és Nápolyból Róma látogatására indult. Valamerre utazott, mindenütt seregenként tódultak a nézők az ő bámulására. Amicsoda nagy kívánsággal s nyughatatlansággal várták őt a rómaiak, szintén olyan nagy tisztelettel fogadták, az egész város felpezsdült az ő oda érkezésekor, mind kicsinyek mind nagyok kísérték az ő szekerét, és a levegőt ilyen öröm kiáltásokkal harsogtatták: Éljen a magyar királyné! A szent Péter templománál várták őt a kardinálok, úgy vezették be őt a templomba, ahol ő sok drága kelyhet, s más egyéb drágaságokat hagyott ajándékban.

Más templomokat s klastromokat is meglátogatott, és adakozóságának mindenütt látható nyomait hagyta, melyet úgy háláltak meg a kardinálok, hogy az ő érette való könyörgésre, Rómában, esztendőnként egy napot rendeltek. Ezekután visszafordult Erzsébet Nápolyba, és ott Joannának kevélységét, illetlen magaviselését, András-hoz való szeretetlenségét, bánatos szemekkel nézte, annyira, hogy arra határozna magát, hogy Andrást Magyarországra haza hozza, mely feltételétől, a nápolyi főemberek szavára, és a Joanna színeskedéseire, vajha el se állott volna! Azalatt, ha mind nehezen is, megnyerték az Erzsébet követi, az András koronázására való engedelmet a pápától, minekutána annak negyvennégyezer márkát ígértek volna; de azzal Erzsébetet Nápolyban nem érték, mert ő Mátyás napján onnan haza indult, és épen azon a napon érkezett vissza Visegrádra, melyen azelőtt való esztendőben, onnan útnak eredt vala. Miképen előzte meg a pápa helybehagyásának végrehajtását, és miképen ölette meg, a nemcsak kevély, hanem tisztátalan életű Joanna a maga férjét Andrást 1345. eszt., felébb az András czikkely alatt meg van írva. Kevésbe múlt, hogy 1362. eszt. igen vérengző hadakozásba nem elegyedett Lajos király, Erzsébet becsületének megsértetéseért, negyedik Károly

császárral, aki egyszerismind cseh király is volt. Ugyanis valami cseh és magyar jobbágyok közt történt ízetlenség iránt, Lajos a császárhoz Prágába panaszra követeket küldött. Mikor Károly a magyar követeknek felelt, a beszéd közben annyira elragadta őt az indulat, hogy Erzsébetet szemtelen asszonymnak nevezné. Magokon kivül lettek ezen szóra a magyarok, azon szó ellen protestáltak, és szemébe Károlynak azt mondták, hogy királyoknak s annak anyjának becsülete mellett, egy szál kardra kimenni készek, akár Károlylyal magával, akár pedig mással az ő képében; ezenkívül tudtára adták neki, hogy azon szempillantástól fogva megszűnt a békesség a két hatalmasság közt. Haza jövelelek után, maga Lajos is helybehagyta ezt az Erzsébet becsületéért való hadhirdetést, és mind a lengyel királyt Kázmért, mind másokat hitt maga mellé segítségül. Látván Károly a nagy készüléteket, Morvaország szélén Bróda (Ungrisch Brod) városhoz szállott, Lajos pedig Trencsénhez. Onnan Hederváry Miklós és Bebek István mentek által Brodába a császárhoz, a békesség végett, de az akkor meg nem készülhetett, mindazáltal a dolog vérontásra nem került De 1363. eszt. Lajos Morvaországban nagy pusztítást tétetett. A pápa vetette közbe magát, és kérte Lajost, hogy egy gondolatlan szóért, oly sok vérontást ne okozzon. Lajos közbírákat kívánt, azok azt ítélték, hogy mind a két rész az eddig valókról felejtkezzék el. Így lett meg a békesség. Felejtette már valamennyire Erzsébet, a fiának Andrásnak gyalázatos halálát is, mikor az ő testvére Kázmér, a lengyel király meghalt 1370. eszt., kinek is halála után, az ezelőtt való egyezés szerént, a lengyel korona Lajos magyar királyt illette. Számot tartottak arra, magok a lengyelek is, és mihelyt Kázmér meghalt, mindjárt meghítták Lajost országokba. Mentegette ugyan Lajos magát egy darabig, de utoljára csakugyan hajlott az ő kérésökre, elment Krakóba, ott nov. 17. napján magát megkoronáztatta, azután két nappal Kázmért illendő pompával eltakarítottatta. Ezek szerént három tenger volt már a magyar birodalom határa, úgymint a Balti, az Adriai, és a Fekete tengerek. Lajos király, a maga nagy talentomai mellett is, magát ily roppant birodalom terheinek hordozására elégtelennek tartván, Lengyelország igazgatását, a maga édes anyjára, Erzsébetre bízta, olyan reménység alatt, hogy annak igazgatásával meg fognak elégedni hazája fiai. De megcsalatkozott Lajos ezen bizodalomban, mert a lengyelek csakhamar torkig beteltek az Erzsébet uralkodásával és bánása módjával. Erzsébet is elunván a velők való küszködést, őket odahagyta 1375. eszt. Mindazáltal azután való esztendőben, újra magához vette Lengyelország kormányát, és oda visz-

szament. Sandeczhez parancsolta, hogy menjenek ő eleibe a lengyel főnra s rendek. Mikor Bochniánál járna, arról tettek neki panaszt a sandomiri bárók, hogy a litvánok ő reájok törnek, és kevés napok alatt be is fognak az ő földjökre ütni, ha ellenök a szükséges rendelések meg nem tétetnek. Erzsébet azzal biztatta őket, hogy legkisebbet se tartsanak, mert az ő fiának, Lajos királynak, oly erős és messzemató karja van, hogy nemcsak a litvánok, de körös-környül minden országok reszketnek az ő nevétől. Ez ugyan elég bátor beszéd volt, és az a sandomiri urakban is gerjesztett valami kis bizodalmat; de az a litvánokat csakugyan vissza nem üzte; sőt azok már nov. 2. napján, a Sána (San) vizéhez jöttek, és azon általkelvén, mindenféle pusztítottak. Hogy megtudta Erzsébet a dolgot, ábrázatjának vidámságával akarta fedezni szívének megháborodását, és a sandomiriakat ismét azzal biztatta, hogy Lajos a litvánoktól nem sokára visszaveszi mind a foglyokat, mind egyéb prédát. Azonban Krakó váraban muzsikáltatott, jó kedvet mutatott, de amely kedv csakhamar homályba borult. Ugyanis a vele lévő magyarok, a krakói piacon, a gabonával és szénával rakott szekereket, erőszakkal elfoglalni és fosztogatni kezdték, melyen mikor egykor nagy lárma esett volna, annak csittítására Erzsébet a krakói kapitányt küldötte, ki is midön a reá bízott dologban foglalatoskodnék, egy magyar őt úgy torkon lövi nyíllal, hogy lováról a földre lehanyatlik, és azon helyen meghal. Ezen nagyobb lármát ütöttek a meghalt kapitány atyjafiai, mindenféle ölték, vágták, és a paloták ablakaiból hányták alá a magyarokat, akiket megkaphattak, úgyhogy azon nap százhatvan magyar veszett el Érakében. Csak azok maradhattak meg, akik Erzsébettel a várban voltak, melynek kapuit ő féltében harmad napig zárva tartatta. Azután kevés idő múlva, Lengyelországot nagy sírások között örökösen odahagyta, és annak kormányát Budán másodsor is a fiának Lajosnak kezeibe letette. Felül volt már akkor Erzsébet a nyolczvan esztendőn, és talán többé sem Lengyel sem Magyarország igazgatásába nem avatkozott; hanem a minden élöknek útjáról, a halálról kezdett nyomosabban elmélkedni. Testamentomát 1380. eszt. apr. 6. napján Budán 84. esztendő korában tette meg. Élt még 1381. eszt. is, és amely levelet akkor szokott gyűrűpecsétjével megerősítve, egy Hecem nevű udvari matrónájának, a Eazay Jakab feleségének adott Visegrádban, az még ma is megvan; de úgy látszik, hogy azon esztendőben meghalt. Meghagyta hogy testét Ó-Budán, a szűz Mária tiszteletére épült klastromban temessék el, abban a kápolnában, melyet a fiával Lajossal együtt építtetett. Lajosnak hagyta azt a tiszta arany

poharat, melyet neki Sanctia, a nápolyi király Róbert felesége, a Joanna mostoha nagyanyja ajándékozott vala. Ennek a pohárnak egyik oldalán, egy sas, másikán Magyarország címere volt metszve. De igen sok volt, mind a pénz, mind egyéb drágaság, melyet a fiának, klastromoknak, remetéknek, udvari cselédjeinek, s másoknak hagyott. úgy tartják, hogy ő róla nevezik azt a híres panaceát, azaz csak nem minden nyavalyák ellen való orvosságot, magyar királyné vizének (L' eau de la reine d' hongrie), mely Európának talán minden patikáiban tartatik. Ennek a híres víznek feltalálója, egy breviáriumnak vagy imádságos könyvnek első levelére, tulajdon kezével, így írta le ennek históriáját, készítése és a vele való élés módját: „En Erzsébet, magyarok királynéja, midőn esztendőskoromban, a kínos köszvényben fetrengenék, és ezzel az alább megírt orvossággal esztendeig éldegélnék, amelyre engemet egy öreg remete tanított volt, akit soha többé, sem azelőtt, sem azután]nem láttam, csakhamar jobbulásomat érzettem, úgy hogy minden tetemeimben megvidultam, és mindenek előtt oly szépnek tetszettem, hogy engem a lengyel király feleségül kért magának, de A hozzá mennem, az én uram Jézus Krisztushoz való szeretetem nem engedte, akinek angyalától vettem, amint hiszem, ezt az orvosságot:

R. Végy lombikon négyszer leeresztett és megtisztelt égett bort három annyt. Rozmarint levelestől és virágostól együtt két annyt. Tedd valami edénybe, felül zárd jól be, és tartsd meleg helyen ötven óráig, azután lombikon által bocsásd le, abból minden héten egyszer reggelként ételben vagy italban, végy be egy drakmányit, avagy köntinget; reggel pedig orczádat és sérelmes tetemeidet, mosd meg jól minden napon. Ez testednek ellankadt erejét visszaadja, elmédet megelesíti, gondolkodásodat és érzékenységeidet megeleveníti, szemed világát megtisztítja és megtartja, életedet hosszabbítja. Ezek vágynak az említett breviáriumban. De nem lehet elgondolni, miképen kérhette az özvegy lengyel király az özvegy Erzsébetet feleségül, holott Kázmér a lengyel király, aki 1333. esztendőből fogva 1370. esztendeig uralkodott, neki testvére volt; annak halála után pedig Lajos, az Erzsébet fia lett lengyelek királya. De az ilyen nehézségek eligazítására, itt nem lehet kiterjeszkedni.

Erzsébet, Első Lajos király második felesége 1353. esztendőből fogva, István, bosnyákországi bán leánya. Farlát azt írja, hogy mikor ez az Erzsébet férjével együtt 1871. eszt. Dalmáciában járt, elmentek Zádor (Jadra) városába is, annak a szent Simeon testének tisztelőre, aki a Krisztust hajdan a jeruzsálemi templomban a maga

ölébe vette vala. Erzsébet módját ejtette, hogy ennek a szentnek egy ujját alattomban elrejtette, de mikor már az oltártól egynehány lépésnyire eljött volna, egy titkos rettegés foglalta el egész testét, elhalaványodott, szemei meghomályosodtak, és annyira reszketett, hogy minden bizonynyal a földre hanyatlik vala, ha az udvari inasok őt meg nem tartóztatták volna. Kebele, ahová az ereklyét dugta, rothadni, és igen szagos genyetség kezdett belőle folyni. Bűnét megbánván, magát az oltárhoz vitette, az ereklyét egy papnak visszaadta, és így lelkének terhével együtt testéről is eltávozott a nyavalya. Hálaadatoságának bizonyosságául, a Simeon testének egy ezüst koporsót ajándékozott. Hányadik esztendőben, és ki által készült ez a koporsó, ezek a rajta lévő versek megmutatják: Simeon hic Justus, Ghristum de Virgine natum, Ulnis qui tenuit, hac arca pace quiescit. Hungáriáé Regina potens, illustris et alta Elisabeth junior, quam voto contulit almo, Anno milleno triceno octuageno. Hoc opus fecit Franciscus de Mediolano. Orbán pápának egy koronát, és egy egész öltözetet ajándékozott Erzsébet 1379. eszt., melyeket húszezer arany forintnál többre becsültek abban az időben. Kis Károly, akit Lajos segített vala a nápolyi királyságra, követei által 1382. eszt. segítséget kért Lajostól, Andegavi Lajos ellen, akit Kelemen anti-pápa ültetett vala fel ő ellene. A követek Lajos királyunkat meg nem találták, mivel ő akkor Zólyomon, a lengyelekkel diétát tartott; azértis Visegrádon, Erzsébetnél sürgették urok kívánságát. Minthogy a dolog siető volt, mindjárt maga Erzsébet irt a zádori, raguzai, sibeniki, spalatrói és Dalmáciában más tengeri városok előjáróihoz, hogy minden tengeri erejüket szedjék össze és készen álljanak, hogy mihelyt Bebek Imre, a bán parancsolandja, Nápoly felé indulhassanak. Férjének halála után ámbár Mária, az ő leánya koronáztatott királynak, de az országnak minden dolgai ezen az Erzsébeten fordultak meg. Koszul fizetett akkor neki Kis Károly minapi hűségéért, mert mikor némely pártosok őt Nápolyból magyar királyságra hittak, eljött, Máriát a királyságtól való búcsúvételre kényszerítette, és magát 1385. eszt. megkoronáztatta. De nem soká hagyta Erzsébet magát s Máriát ebben az elnyomott állapotban, hanem módot talált abban, hogy Kis Károlyt szép szín alatt, Budán a maga szobájába csalván, azt megölette, és így Máriának elvesztett méltóságát visszaadta. Gondoskodott a másik leányáról Hedvigről is, és azt lengyelek királynéjává tette. Midőn már azt gondolná, hogy erős lábon áll, és semmi oldalról nem tarthat, Tót- és Horvátországoknak látogatására igyekszik Máriával együtt. Ott mikor együtt teljes bátorsággal utaznának, Diakovár és Gara nevű

helyek közt, az ő régi ellenségek Horváth János, a tótországi bán, őket megtámadja, kísérőiket levágatja, magokat minden rangjokra való tekintet nélkül, a szekérből lerángattatja, őket először Krupán, azután Újváron (Novigrád) fogságra téteti, és ugyanott a tömlöczben Erzsébetet megöleti 1387. eszt. jan. 16. napján. Teste Zádor (Jadra) városában temettetett el, a szent Grisogon templomában 9. febr. Onnan két esztendő múlva hajóra tették, és Obrovázig vitték, de onnan aztán hová költöztették, nem tudhatni.

Erzsébet Albert magyar király és római császár felesége, Zsigmond császár s magyar király Cillei Borbálától való leánya. Három vagy négy esztendő s lehetett, mikor 1411. eszt. őt Albertnek eljegyezték, oly feltétel alatt, hogy mihelyt alkalmas lesz a házasságra, negyvenezer forint bírság alatt, Albert ölébe adassék által. Mikor az ő édes atya, Zsigmond király, 1419. eszt. a konstáncziai (kostniczi) gyűlésről haza jött, és a maga feleségét Borbálát, ennek az Erzsébetnek édes anyját, gyanús életéért, Váradra küldötte számkivetésbe, akkor együtt szenvedett azzal az ártatlan Erzsébet is. Azonban az Alberttel kötött házasságbeli szövetség, a maga erejében megmaradt, Erzsébet Alberttel 1422. eszt. összekelt, és a lakadalom Bécsben, nagy pompával tartatott. Férje halála után, mely 1439. eszt. történt, egy kevés ideig királyi hatalommal igazgatta az országot; mindazáltal a királyok közé őt nem lehet számlálni, mivel ő királyságra soha sem koronáztatott fel, hanem csak a veszprémi püspök koronázta meg őt mint királynét, mikor az ő férje Fehérváron királynak koronáztatott vala. Viselősen maradt volt Erzsébet férje halálakor. Maga látta pedig ő azt, hogy az országnak akkori terhei erősebb vállakat kívának az övénél, azért is magához hivatván a magyar főrendeket, maga unszolta azokat, hogy magoknak egy ő nála alkalmasabb királyt válasszanak, annnyival inkább, mivel amennyire ő hozzá vethet, ő nem férfi, hanem leány magzatot fog szülni, összegyűlnek hát a főrendek Budán, és azt végzik, hogy a lengyelek ifjú királyát Ulászlót hijják meg magyar királynak, oly feltétel alatt, hogy ezt az Albert özvegyét, Erzsébetet magának feleségfii vegye, akinek ha Alberttől születendő magzatja férfi találna is lenni, az elégedjék meg mindenkor, Ausztriával és Csehországgal, felnevekedése után is. Ezekkel és más végzésekkal elküldik a magyarok Perényi Jánost és másokat Ulászló meghívására. Még el sem jutottak a követek Ulászlóhoz Krakóba, mikor Erzsébet Komáromban 1440. eszt. febr. 22. napján egy férfi gyermeket hoz világra, és azt Lászlónak keresztelteti. Ekkor mindjárt megváltozott az Erzsébet esze, és követet küldött Krakóba Perényi

János és a többiek után, hogy jöjjenek vissza; de mikorra odaérkezett az ő követe, már akkor Ulászló magát királynak ígérte. Mindazáltal nem állott el Erzsébet a maga céljától, mely az lett volna, hogy magának s fiának, Ulászló kirekesztésével, az országot megtartsa, azértis a Lengyelországból visszajött követek közül kettőt, u. m. Thalóczy Matkót és Marczaly Imrét, akik az ő látogatására Komáromba mentek, hogy követségükről hírt tegyenek, fogságra téteti, és tőlök minden leveleket elszedet, a többek közt azt is, melyben az volt megírva, micsoda feltételek alatt adták által a követek Ulászlónak az országot. Azonban maga Ulászló is megindult Krakóból Badara. Mikor Egerben tölténé a pünkösdi ünnepét, azalatt Erzsébet a maga csecsemő fiát Fehérváron az esztergomi érsekkel Széchy Dénessel megkoronáztatja. Onnan a koronát Visegrádra visszaviszi, de azt ott nem hagyja, hanem hihető az akkori koronaőrzőnek, Gara Lászlónak megegyezésével, magával Győrbe viszi, azután Pozsonba, de arról, akkor senki más semmit nem tudott. Boó Gellért, mások után azt írja, hogy amely tokban vagy ládácskában szokták volt tartani a koronát a magyarok, annak formájára egyet, ahoz épen hasonlót csináltatott Erzsébet, és azt adta által Visegrádon a magyar főrendeknek, a koronának valóságos ládáját pedig, magával a koronával együtt magánál megtartotta. Mindazáltal a magyarok Ulászlót, egy más koronával megkoronázzák, amidőn aztán Erzsébet tovább Pozsonban mulatni nem bátorkodott, hanem Bécsbe Fridrik császárhoz ment a fiával, és a koronával együtt, a fiát annak nevelésére bízta, a koronát pedig, és Sopron városát, mindössze huszonnégyezeröttszáz aranyban neki zálogba vetette. Még akkoris voltak Erzsébetnek az országban pártfogói. Kassa, Bártfa, Lócse, Eperjes, Körmöcz Bánya, az ő részén voltak, és ezeket Giskra János ótalmazta a lengyelek ellen; Horvátországot Gara László; atúl a dunai részt Cillei Ulrik, az Erzsébet testvér bátyjának Ciliéi Fridriknek fia, tartóztatta az ő hozzá való hűségben. úgy látszik Erdélyben is hajlottak némelyek ő hozzá, legalább Erdélybe küldött levelében arra inti az erdélyieket, hogy ő tőle elcsábíttatni magokat ne engedjék. Ezt a levelet Pozsonból küldötte, a hova maga visszajött, a fiát és a koronát Bécsben hagyván. Irt ugyan ő 1441. eszt. a császárnak, hogy mind fiát, mind a koronát küldje Pozsonba ő hozzá, de a császár egyiket sem adta. Ámbár pedig Pozson városa Erzsébetet befogadta; de Pozson vára Ulászló hatalmában volt, és azt Erzsébet ellen Bozgony István fedezte.

Sok ízben ostromlotta Erzsébet a várat, mind 1441., mind azután való esztendőben, de azt soha meg nem vehette. Sokan óhajtot-

ták ezen békételenkedő feleknek egymáshoz való megengesztelődését. Maga Eugen pápa is közbe vetette magát, és Czesarini Julián kardinált Magyarországra küldötte, hogy őket szerkeztesse össze. 1442. eszt. júniusban ért Julián Budára, ahol észrevéven azt, hogy Ulászló épen nem volna idegen a békességtől, Győrbe Erzsébethez ment, s azt is igen hajlandónak találta arra. Mindaddig járt Julián az ellenkező felekhez, hogy Ulászló Győrbe jött Erzsébethez, és azzal személy szerint alkudozott a békesség iránt, akik azelőtt egymást soha nem látták. De az alkudozások nem sokára félbeszakadtak, mivel Erzsébet még a közelebb irt esztendőben, karácson előtt egynehány nappal, meghalt. Az ő anyját Borbálát az tette boldogtalanná, mert az a maga gyermekét akarta a magyar királynéságtól elzárni, és Ulászlót maga férjévé tenni; Erzsébet pedig azért lett szerencsétlen, mert a maga fiát magyar királylyá tenni igyekezett, és ugyanazon Ulászlónak házasságát kerülte, akivel Borbála, az ő anyja, oly igen kívánt házasságra lépni.

Erzsébet. Albert magyar királynak, a közelebb leírt Erzsébet-től való leánya. Valamint Lászlót, úgy eztis a Fridrik császár tútorsága alá bízta vala az ő édes anyja. Hányadik esztendőben született? bizonytalan, annyit tudhatni felőle, hogy már 1451. eszt. eladó számban volt. Ugyanis mivel Fridrik császár Lászlót, az Erzsébet testvéröccsét nem akarta a maga tútorsága alól kibocsátani, Ejtzinger, egy ausztria főember, ezen való boszúságában, a bécsi gyűlésen, ezt az Erzsébetet a nevezett esztendőben előhozatta, és a jelenlevőknek ilyen formán beszélt ő róla, hogy azokat Fridrik ellen felboszant-hassa: Lássátok kérlek benneteket! miképen tartotta Fridrik császár ezt a nemes és már házasságra alkalmas szüzet! micsoda kopott az Ő felöltője, szakadozott az ő láb-belije. Nincs jobban dolga a mi ifjú hercegünknek Lászlónak, annak sincsen rangjához való ruhája és élelme. Nosza fogjunk fegyvert László mellett Fridrik ellen, a magyarok, csehek és morvák is segítségünkre főnek s. a. t. Minekutána kiszabadult László a Fridrik kezei közül, Kázmér, a lengyel király, ő tőle ezt az ő nénjét Erzsébetet, magának feleségül kérte, melynek László annál inkább megörült, mivel reméuylette, hogy ezen összesógorosodás által, a törökök ellen erősebb lesz. Által is adta László Erzsébetet Kázmérnak 1453. eszt., százezer forintból álló menyaszsonyi ajándékkal. Ez a házasság hét leánynyal és hat fiúval lett gyümölcsös, kik közül az első herceg 1490. eszt. magyar király lett, második Ulászló név alatt; Kázmér, akit némely magyarok Mátyás király ellen királynak híttak vala ki, a szentek közé számlál-

tatott; Albert, Sándor és Zsigmond egymás után lengyel királyok lettek; Fridrik pedig kardinál volt.

Eskandeli Máté. Budai fi, sz. István király idejében. A szent földre Jeruzsálembé ment, ott meglátogatta a Krisztus szenvedéseinek helyét, és a Sión hegyén számos esztendőig remetéskedett. Onnan elindult Indiákra, hogy ott a pogányokat tanítsa, az igaz Istennek ismeretére. Szárazon s tengeren tett sok utazás után, először Siam, azután Sinaországba érkezett. Tanításai közben, sokszor említette a maga hazáját is. Látván a bonczok vagy indiai papok, hogy naponként nevekedik a Máté szentségének híre s becsülete, és már boncz tanítványi is vágynak, őt megölték. Holta után sok oda való lakos tisztelte őt. Némelyek hihetőbbnek tartják, hogy ő nem sz. István, hanem Zsigmond király idejében élt. Mert mikor Xaverius szent Ferencz Indiákon járt 1542. eszt. és azután is, akkor némely portugalliai foglyoknak azt beszélték a chinai, vagy jobban aínai lakosok, az ő régi írásaikból, hogy azelőtt mintegy kétszáz esztendővel járt ő nálok egy Eskandeli Máté nevű magyar, budai fi, akit a bonczok öltek meg, minekutána őt halottat támasztott volna fel. Az igaz hogy sz. István idejében, a maga hazájában is elég aratásra való gabonát kaphatott volna Eskandeli, ha ugyan akkor élt volna. Azonban még sz. István idejében, a magyaroknak vezeték nevök, mint neki van, nem volt. Lásd Kanisay János.

Eszéki János. Világi emberből tette Szapolyay János király pécsi püspökké 1539. eszt., kinek halála után Verböczy Istvánnal együtt, ezt küldöttek volt a Szapolyay árvájának tútorai Eonstantinápolyba, Szulejmán török császárhoz, hogy az árvát annak kegyelmébe ajánlja. Lásd Verböczy István. Onnan való haza jövelete után, nem sokára meghalt 1542. eszt.

Eszéki János. Tatai kapitány volt 1559. eszt. Míg ő Komáromban járt az ipához, Nagy Istvánhoz, az oda való kapitány, Paksy János hadnagyához, azalatt az a Hamzsabeg, aki ezelőtt kevés esztendőekkel, Bebek Ferencztől, Fülel várát elvette vala, és aki már most esztergomi basa volt, Eszéki távollétét megtudván, egy éjjel Tata alá lopakodott, és azt a különbenis a bor ital után mély álomban hortyogó katonáktól könnyű móddal elfoglalta. Az ifjú küaly Maximilián parancsolatára, kemény tortúra alá fogatott Eszéki, de semmi csalárdság reá nem sült, mivel bizonyos volt, hogy csak egynehány drága és válogatott paripái patkoltatására fordult vala Komáromba, mindazáltal mások tanúságára s példájára, fejével lakolt a vigyázatlanságért. Minthogy ez az elfoglalás fegyvernyugvás ideje alatt

esett, követe által kérte Ferdinánd Tatát vissza Szulejmán török császártól. Egynehány aranyos poharat, és egy elefánt hátán torony módjára álló mesterséges órát is küldött neki ajándékba, a basáknak pedig bőven pénzt. A calczedóniai mezőkön érte utól a követ, a maga fia ellen hadakozni igyekező Szulejmánt, ki is ott az ajándékot, a maga egész táborát látára, elvette ugyan, de Tata visszaadását más időre halasztotta.

Ete. Csongrád építője. Lásd Ond. Ezt az Etét 896. eszt. Árpád, Vojtával együtt, Baranyavár ellen küldötte, melyet minekutána megvettek volna, a Baranyaságot az Ete fiának, Eudunak adta Árpád. Ez az Eudu építtette Székcső várát, melyben azután lakott.

Ete. Azon hét kun kapitánynak egyike, akik Eiov (Kiew) városa alatt Álmoshoz állottak, és ő vele együtt Magyarországra bejöttek.

Eta. Lásd Ete.

Ensee. Lásd Óse.

Eoyse. Egy Euyse Domokos nevű ember, Győr vármegyei deputatus volt, a budai diétára 1447. eszt., mikor a főrendek Hunyadi János gubernátornak Buda várát általadták.